Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

No 124

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

KW
553 J 37

REIS-BESCHRYVING

Door de

ZUID-ZEE,

Langs de Kuſten van

CHILI, PERU en BRAZIL,

Opgeſtelt op eene Reistocht gedaan in de jaren
1712, 1713, en 1714.

Door

DEN HERE FREZIER,
Ingenieur des Konings van Vrankryk.

Nevens eene Beſchryvinge van de Regeringe der

YNCAS, Koningen van PERU,

En hun ryk, zo als het was voor den komſt der Spanjaarden aldaar.
Het eene uit het Franſch vertaalt, en het andere opgemaakt
uit verſcheide Schryveren,

DOOR

ISAAK VERBURG.

Met vele kopere platen, verbeeldende de voornaamſte havenen der Zuid-zee, de platte gronden der ſteden, kleding der landaart, enz.

TE AMSTERDAM,
By R. en G. WETSTEIN, 1718.

Digitized by Google

KONINKL.
BIBLIOTHEEK
TE 'S HAGE.

Digitized by Google

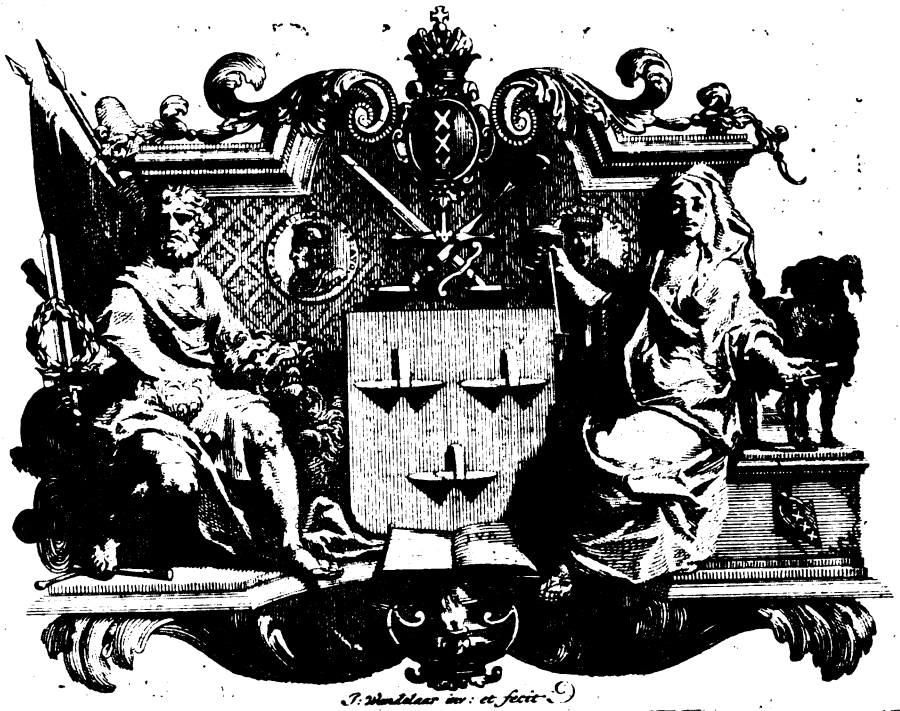

J. Wandelaar inv. et fecit.

AAN DEN WEL-EDELEN GESTRENGEN HERE,
DEN HERE,

Mr. LUCAS TRIP,

OUD-SCHEPEN DER STADT AMSTERDAM,
en COLLONEL DER BURGERYE, &c. &c.

WEL-EDELE GESTRENGE HEER,

Homerus, zullende met lof van Ulysses spreken, meende, dat hy niets beter tot deszelfs voordeel kon zeggen, dan dat hy vele landen gezien

Digitized by Google

hadt, en ervaren was in de zeden van vele volkeren. Geen wonder zeker, alzo een verſtant, het welk bekwaam is om uit alle voorkomende zaken nut te trekken, nergens beter door geoeffent wordt dan door den ommegang met onbekende menſchen in vremde landen. Men geeft daar weinig acht op zyne geboorte of vrienden, en hy is genoodzaakt alle de vooroordelen van zyn lant af te leggen, om zich onder hen door wezentlyke deugden aangenaam te maken. Dus kan hy aan de eene kant eene nutte kenniſſe van pryſſelyke zaken bekomen; maar het is aan de andere ook waar, dat hy wel dient een man van verſtant te zyn, om de vereiſchte nutheit te trekken, uit de zaken, die hem in verſcheide landen voorkomen; alzo het gene wonderlyke voorvallen, noch het geloof te boven gaande gebeurteniſſen zyn, die het verhaal eener reize aangenaam maken by verſtandige lieden. De gelegenheit der landen, de aart der inwoonderen, de geſteldheit der regeringe, opmerkingen over zaken, die alleen aan zo een lant eigen zyn, en wat meer de aanmerkinge van een verſtandig man verdient, zyn eigentlyk de zaken, welke een reiziger in vrem-

Digitized by Google

vremde landen moet onderzoeken, en tot voordeel, en vermaak zyner landgenoten te boek ſtellen.

Indien dit het algemene inzicht is der reizigers, waar aan my dunkt dat niet getwyffelt kan worden, zo moet men toeſtaan, dat de Schryver van het werk, het welk ik de eere hebb' U Wel Ed. Geſtr. aan te bieden, in het byzonder het zelve overal in 't ooge gehadt heeft; hoewel het my, om de waarheit te-zeggen, toeſchynt, dat hy zyn voornaamſte inzicht verborgen houdt, en meer door zyne wyze van ſchryven, dan door uitdrukkelyke woorden het zelve den verſtandigen lezer laat zien. Namentlyk het is genoeg bekent, hoe verre de ſtaatkundige inzichten van Lodewyk den XIV. koning van Vrankryk, in den loop zyner lange regeringe, zich uitgeſtrekt hebben; en men heeft onder het lezen dezer Reisbeſchryvinge alleen te twyffelen, of hy niet wel het ooge mogt gehadt hebben op de Spaanſche Weſt-Indiën, om die te eeniger tydt aan zyn kroon te hechten, en ik ben verzekert, dat die twyffeling wel haaſt in eene verzekering zal veranderen.

Het

Digitized by Google

OPDRAGT.

Het is op order van dien vorst geweest, dat de Schryver, een verstandig en geleert man, en die in de vestingbouwkunde zeer ervaren is, dezen tocht ondernomen, en op zyn wederkomst hem verslagh gedaan heeft van het gene, dat hy, tot het oogmerk van zyn vorst dienende, overal aangetekent hadt. Nergens heeft hy gemist naarstiglyk de sterktens der steden, en ook zomtyds waar zy het zwakste zyn, aan te tekenen. Zelden wordt de gelegenheit der voornaamste havenen van Chili en van Peru verzwegen, en op meer dan eene plaatse aangetoont, dat de Spanjaarden daar te lande een laf en vadsig volk zyn, het welk ligtelyk zou kunnen te onder gebragt worden, met hulp der oude ingeborene Indianen, die de strenge regeringe der Spanjaarden zat zyn, en na veranderinge haken.

U Wel Ed. Gestr. ziet zeer wel, waar toe eene beschryving van dien aart schynt geschikt te zyn, en de Schryver heeft zekerlyk daar mede aan het inzicht voldaan, het welk de koning hadt, hem naar de Zuid-zee afzendende, alzo die vorst op deszelfs te rugkomst het afschrift

ſchrift met gretigheit doorbladert, en de tekeningen bezien heeft. Zelf hadt hy den Schryver de vryheit gegeven van zyn werk aan hem op te dragen; doch alzo hy kwam te ſterven, terwyl het werk op de perſſe gebragt was, heeft de Hertog van Orleans; die tegenwoordig het ryk met zo veel roem beſtiert, toegeſtaan, dat het aan hem opgedragen is.

Zo haaſt als ik derhalven dit werk in de Franſche tale gelezen hadt, dacht my, dat het waardig was, om ook in onze moedertale gelezen te worden; want of ſchoon onze Republyk zulke verre uitzichten niet heeft, zo kan het nochtans niet dan zeer aangenaam zyn voor onze landgenoten kenniſſe te krygen van die zaken, welke tot noch toe van de Spanjaarden, als achter een kleedt, verborgen gehouden zyn. Ik hadd' evenwel zelf de gedachten niet van dit werk in onze tale over te brengen, maar ziende eindelyk, dat 'er niemant zich opdeedt om een werk van dien aart aan onze landgenoten mede te delen, hebb' ik zelf de pen opgevat, en het zelve op de uuren, die my van het

waar-

Digitized by Google

waarnemen van myn ampt overschieten, vertaalt.

U Wel Ed. Gestrenge zult, hope ik, het my niet kwalyk nemen, dat ik my de vryheit aanmatig' van deze Reisbeschryvinge, aan welke ik mynen arbeidt besteedt hebb', aan U Wel Ed. Gestrenge op te dragen. Zedert eenige jaren herwaards hebb' ik zo vele tekenen van U Wel Ed. Gestrenge goedwilligheit t'mywaards gezien, dat ik het van myne plicht oordeelde te zyn, oopentlyk myne dankbaarheit daar voor te betuigen, en te gelyk de diepe achtinge, welke ik voor U Wel Ed. Gestrenge hebb'. Het is my een zonderling genoegen, dat ik gelegenheit hebb' om dat te doen, en ik houde my te gelyk verzekert, dat alle die gene, welke de eere hebben van U Wel. Ed. Gestrenge van naby te kennen, met my de zelve achtinge voor uw persoon hebben, en met eene hertelyke toegenegenheit de keure toestemmen, welke haar Ed. Groot Achtbare noch voor eenigen tydt gedaan hebben, van de zorge over des Stads Schatkist onder anderen mede aan U Wel Ed. Ge-

Digitized by Google

Geſtrenge toe te vertrouwen. Ten deze en andere opzichten zou ik een ruimen veld hebben, om in den lof van U Wel Ed. Geſtrenge uit te weiden, indien ik niet genoodzaakt was my meer te ſchikken naar U Wel Ed. Geſtrenge zedigheit, dan naar myn luſt tot de bekende waarheit, en het algemene getuigeniſſe der Burgerye, die geſtadig wenſcht U Wel Ed. Geſtrenge hoger te zien opklimmen, om ook van U Wel Ed. Geſtrenge beſtiert te worden. Het zou my ook aan gene ſtoffe ontbreken, zo ik my mogt uitlaten ten opzichte van U Wel Ed. Geſtrenge geëerde Familie, en in het byzonder van uwe brave Zonen, de Wel Ed. Heeren DIRK en CORNELIS TRIP, die de voortreffelyke voorbeelden van hunne Familie zo ruſtig na ſtappen; doch alzo het U Wel Ed. Geſtrenge, en deszelfs geſlacht, veel aangenamer is het Gemeen dienſt te doen, dan daar over naar verdienſten geprezen te worden, moet ik myne genegenheit tegenwoordig beteugelen. Ik eindige derhalven met Godt te bidden, dat hy U Wel Ed. Geſtrenge in zyne heilige beſcherminge neem', en

Digitized by Google

OPDRAGT.

deze Stadt zo genadig zy, dat de zelve lang onder de beſtieringe van U Wel Ed. Geſtrenge Familie in voorſpoedt magh bloejen.

Ik ben,

Wel Edele Geſtrenge Heer,

Uw

Gehoorzaamſte en Ootmoedigſte

Dienaar

Amſterdam den 26. Maart 1718.

I. VERBURG.

BE-

Digitized by Google

BERECHT VAN DEN SCHRYVER.

I. De Spaanſche en Indiaanſche namen zyn geſchreven volgens de ſchryfwyze van het lant. De *j conſonant*, en de *x* zyn niet anders dan ſcherpe klanken, achter uit de ſtrot gehaalt zynde; de *ll* moeten in een geſmolten worden, gelyk als in de Franſche woorden *Fille*, *Famille*; de *ñ* wordt uitgeſproken als de Franſche *gn* in de woorden *digne*, *ſigne*; de *v* wordt voortgebragt als of 'er *ou* ſtondt; *ch* als *tch*. Dus ſpreekt men *Jujui*, *Moxos*, *Chille*, *Llamas*, *Callao*, *Chucuito*, en *Nuñes* uit, als of 'er ſtondt *Houboui*, *Mohos* met een ſcherpe klank uit de ſtrot op de *h*, *Tchillié*, *Liamas*, *Caillao*, *Tchoucoüito*, *Nougnies*. De Portugeeſche namen worden op de zelve wyze uitgeſproken, ten opzichte van de *v*, en van de *ch*, de klank der ſmeltende *ll* drukken zy uit door *lh*, *Ilheos*, gelyk als in het Spaanſch *Illeos*, de *j* conſonant even als de Franſchen.

II. De aftekeningen van de Reden en de Steden zyn meeſt alle volgens eene en dezelve ſchale gemaakt, op dat men die op het ooge tegen malkander zou kunnen vergelykenen; alleen moet men *Callao*, *Valparaiſſo*, en *Copiapò* daar van uitzonderen.

III. Tuſſchen zommige prentverbeeldingen van *P. Feuillée*, en de myne, is zomtyds een groot onderſcheidt, het welk iemant zou kunnen doen twyffelen, of wy beide de plaatſen wel verbeelden zo als zy zyn. Zonder het werk van dien Geeſtelyken, voor welken ik achtinge hebb', en wiens geleerdheit by my in waarde is, te mispryzen, magh men zeggen, dat hy minder op deze zake toegelegt heeft, dan wel op Natuurkundige, Kruidkundige, en Sterrekundige waarnemingen, welke zyn eenigſte inzicht waren, en aan welke de Aartryxkunde in het byzonder

Digitized by Google

veel verplicht is. Voor het overige was hy niet in een ouderdom, die ongemakken kan uitſtaan; om afteekeningen te maken van de vlakke gronden der grote plaatſen, moeſt 'er een jong en ſterk man zyn, die de moeite nam van verſcheide ſtandplaatſen op te zoeken in afgelegene of bebouwde plaatſen, of by welke bezwarelyk te komen was, by gebrek van ſloepen, van welke men zich niet tot genoegen kan bedienen op een koopvaarder, daar zelden ſchippers op zyn, die genegenheit voor de wetenſchappen hebben, of begeerte om de geleerden dienſt te doen.

En warelyk de oopening van de Baai van *la Conception* is byna de helft te groot in zyn prentverbeeldinge; de ſtraten van *Callao* zyn alle zonder order geplaatſt, en het *baſtion* van *St. Louis* heeft in zyne verbeeldinge een vlakte van voren, die niet verdedigt kan worden, hoewel het op de plaatſe zelf door een andere hoek beſtreken wordt. Deze laatſte misſlagh moet hem niet geweten worden; alzo het byvoegen van zommige werken, welke nooit gemaakt zyn, maar die alleen ontworpen waren door den Here *Roſſemin*, *Ingenieur* van die plaatſe, doedt zien, dat hy zelf de tekening niet gemaakt heeft, maar dat zy van een ander nagetekent is, van welken ik diergelyke tekeningen hebb' met de bygevoegde ontwerpen. In de verbeelding der Rede van *Callao* maakt hy de ſtadt, die wezentlyk niet groter is dan 400. roeden, al zo groot als het eilant van *St. Laurens*, het welk byna 4000. roeden groot is. Eindelyk in de verbeelding van *Lima* vindt men het gedeelte, *Malambo* genaamt (het welk ten minſte een zesde deel van de ſtadt uitmaakt) niet, volgens zyn eigene toeſtemming; dat van *Cercado* is buiten den omtrek van de muur geplaatſt, ſchoon het 'er binnen legt, en men telt daar niet meer dan 25. *baſtions*, in plaats van 34. Ik ſpreek' niet van zyne andere prentverbeeldingen, waar van de misſlagen van zo groot gevolg niet zyn.

Voor het overige wil ik by den Lezer niet breet opgeven, ten opzichte van de fraaje zaken, die hy in dit werk zal vinden; het is wel waar, dat 'er veel zou kunnen uitgelaten worden,

Digitized by Google

den, voor die genen, welke zich niet laten gelegen leggen aan de ſcheepvaart, zo men het nutte ten eenemale moeſt verwarelozen om het vermakelyke; maar daar legt den Staat, ten beſte van den koophandel, meer aangelegen, dat men kenniſſe heeft van de jaargetyden, de gewone winden, de ſtromen, banken, goede ankerplaatſen, en plaatſen daar men de goederen kan ontſchepen, dan van zaken, die enkel fraai en vermakelyk zyn. Indien wy op het ſchip de *Mariane* kenniſſe gehadt hadden van de goede ankerplaatſen, wy zouden in de *Allerheiligen Baai*, en op de Rede van *Angra*, geen kabel en twee ankers verloren hebben. Men moet meer zorge dragen tot behoudeniſſe der ſchepen, en der zelver toebehoren, en meer acht geven op het welzyn der genen, die hunnen arbeidt ten beſte van hun vaderlant beſteden, dan om de nieuwsgierigheit te voldoen van die menſchen, die in een gemakkelyk leven de voordelen genieten, welke hen de zeevarende lieden door oneindigen arbeidt, en zich voor duizent gevaren bloot ſtellende, verzorgen.

Men zal hier de misſtellingen zien, die men na 14. jaren de zee gebouwt te hebben, ontdekt heeft in de Engelſche en in de Hollandſche Zee-kaarten, want Franſche zyn 'er niet voor de lange reizen ter zee. Op myne wederkomſt hebb' ik het genoegen gehadt van te zien, dat *P. Feuillée* door twee Sterrekundige waarnemingen aan de kuſt van *Chili*, en eene aan die van *Peru*, de verbeetering der langte in het ruwe beveſtigde, welke ik by gebrek van inſtrumenten gemaakt hadt op de enkele giſſinge, zonder andere vaſtgeſtelde ſtip, dan *Lima*, geplaatſt zynde op 79. gr. 45. min. Weſtelyk van den Meridiaan van Parys, volgens eene Waarneminge van Dom *Pedro Peralta*, vergeleken met de Tafelen van *Caſſini*, ten opzichte van den eerſten *Satelles* van *Jupiter*. Het is wel waar, dat wy juiſt niet altydt ſtiptelyk overeenkomen; want de Geeſtelyke ſtelt by voorbeelt *Arica* en *Ylo* onder den zelven *Meridiaan*, op 8. *ſecunden* tyds, of twee *minuten* van een graadt na, en ik weet, als die het in acht genomen hebb', dat die havenen, welke omtrent 28. of 30. mylen van malkander zyn, ZO. en NW. van de werelt leg-

leggen, het welk ten minſte eene graadt onderſcheidt maakt.

Ik moet ook toeſtaan, dat eene Reize door de Zuid-zee byna niets zonderlings tot eene Beſchryvinge opgeeft. Men ziet daar de Spanjaarden, die uit Europa overgezonden zyn, byna even-eens als wy hen in Europa zien, en een Barbaarſch volk, welke inborelingen van het lant zyn, onder welke nooit de weten-ſchappen en de goede kunſten gebloeit hebben. In geheel *Chili* vindt men geen voetſtappen van beſchaafdheit, noch van zamen-woninge der menſchen; de landaart vernoegt zich met te wonen in hutten, die met takken van bomen bedekt, en verre van malkander geplaatſt zyn.

Langs de kuſt van *Peru*, daar ik geweeſt ben, is niet een gedenkteken van belang overig, uit het welke men de bekwaamheit der oude Indianen zou kunnen zien; men ziet 'er alleen eenige kleine grafſteden zonder vercierſel, en eenige ſtukken van verbrokene muren; en ik hebb' verſtaan, dat 'er landwaards in ook niets aanmerkelyx is, behalven het kaſteel van *Cuſco*, het welk gemaakt is van ſtenen van eene onmatige grootte, op malkander gelegt, en zeer kunſtig zonder een zekere regel te zamen gevoegt. Voor het overige zyn de wegen en de water-leidingen, van welke zo veel gezegt wordt, niet zonderling genoeg om een reiziger uit te nodigen, om een lant te door-kruiſſen, het welk vol van woeſtenyen is, onaangenaam door zich zelf, en door het weinige gemak, het welk men daar voor een reiziger vindt; daar is derhalven niets, dat opmerkinge waardig is, overig, dan de zeden der Inwoonderen, en het gene dat de Natuur aldaar aanmerkenswaardig voortbrengt, en wel in het byzonder het gout en zilver. Ik hebb' derhalven meeſt daar op toegelegt, om het gene, het welk aan den Dag-lyſt van *P. Feuillée* ontbreekt, te vervullen, op dat onze Werken byna niets gemeens mogten hebben, en dat het Gemeen niet laſtig mogt gevallen worden met geſtadig het zelve te lezen.

REIS-

Digitized by Google

Kaart van Klein beſtek. tot verklaring der Reisbeſchryvinge door de Zuid-Zee. in welke de plaatſen getekent zyn. van welke in deze Beſchryving geſproken wordt. en de routens om ons en weder te varen. Stellende den eerſten Meridiaan te Parys. van waar men de Weſtelyke breedte rekent. De kromme lynen met Romyнſche cyfers tonen de voortgang der Variatien van ryf tot ryf graden aan. ten N.W. boven de lyn O. en ten N.O. onder de zelve lyn.

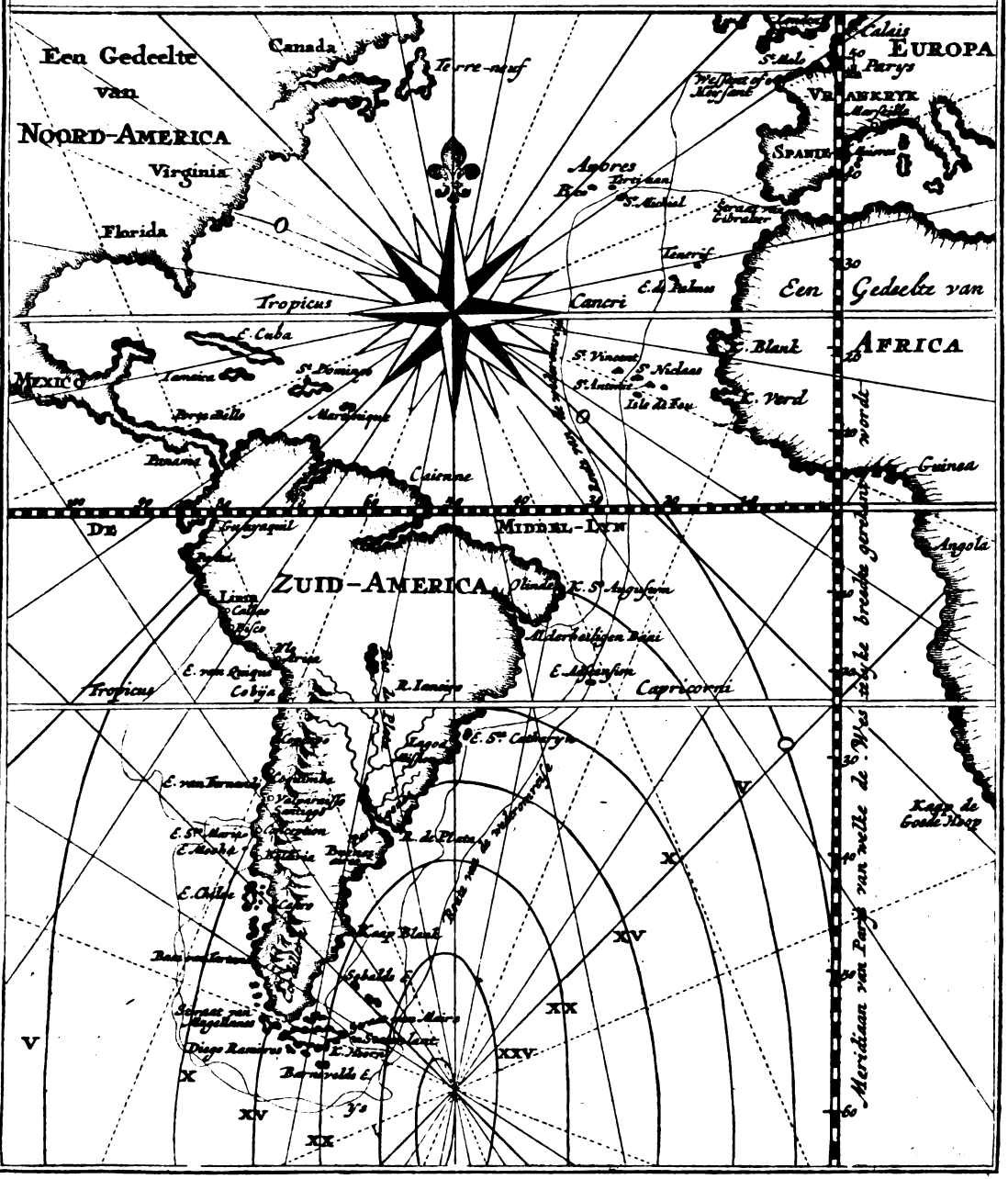

Digitized by Google

Digitized by Google

REIS-BESCHRYVING
DOOR DE
ZUID-ZEE,
Langs de kuſten van
CHILI, PERU, en BRASIL.

HEt geſtel van het geheel-al / 't welk naturelyker wyze het voorwerp is van onze verwondering / is ook altyd het voorwerp van myne nieuwsgierigheit geweest; zedert myne eerſte jeugt ſtelde ik myn grootſte vermaak in alles / dat my daar kenniſſe van kon doen hebben / de globen / landkaarten / en Reisbeſchryvingen trokken op eene byzondere wyze myne genegenheit tot zich. Naaulyx was ik in ſtaat om de zaken zelf te gaan bezien / of ik ondernam eene reize naar Italie. Onder ſchyn van myne oeffeningen voort te zetten / hadt ik gelegenheit om een gedeelte van Vrankryk te zien; maar eindelyk een vaſte verblyfplaats gekregen hebbende door het ampt / dat ik de eere hebb' van in dienſt des Konings waar te nemen / geloof de ik / dat 'er geen hoop voor my meer overig was om myne genegenheit / die ik hadd' om te reizen / te voldoen / wanneer het zyne Majeſteit behaagde my toe te ſtaan / dat ik my mogt bedienen van de gelegenheit / die zich opdeedt om Chili en Peru te zien.

Ik ging te St. Malo ſcheep in hoedanigheit van Officier / in een ſchip van 36. ſtukken / 350. vaten groot / en dat 135. koppen voerde / genaamt St. Joſeph / en gevoert door Duchene Battas / een man / die lof verdient door zyne onderbindinge / door zyne voorzichtigheit in de ſcheepvaart / en door zyn zeer groot verſtant en wakkerheit in den koophandel / 't welk alles zeer wel met ons voornemen overeenkwam.

Op Maandagh den 23. November des jaars 1711. gingen wy onder zeil uit de haven van St. Malo / vergeſelſchapt van de Maria / een klein ſchip van 150. vat / gevoert door Jardais

Digitized by Google

Daniel / 't welk ons van leeftocht moest bezorgen. Wy bleven by de Kaap Frehel, om daar een goeden wint af te wachten / onder het geschut van het Kasteel van la Latte, in de baay van la Frenaye, daar wy op den zelven dagh het anker lieten vallen; maar wy wachten daar te vergeefs den tydt van twee maanden.

Het verdriet / dat ik hadt in daar zoo lang opgehouden te worden / de strengheit van den Winter / die reeds verre gevorderd was / de wint / de koude / en de regen / voor welke men ieder vier uuren moest bloot staan / terwyl men de wacht hadt / die dagh en nacht by beurten moest waargenomen worden / zonder tusschenpozinge / volgens het zeegebruik; en de beslommering / die 'er op een koopschip is / daar men naaulyx plaats genoeg heeft om zich te roeren / begonden my te doen gevoelen / hoe ongemakkelyk het leven van een zeeman is / en hoe verre dat af was van de gerustheit en de eenzaamheit / welke tot de boekoeffening en overwegingen / in welke ik op het lant myn grootste vermaak stelde *) / vereischt worden. Eindelyk zagh ik in dat eerste begin de grootste onheilen / door een schipbreuk / welke voor onze oogen geheurde: zie daar hoe de zake zich toedroeg.

Voor af moet men weten / dat de meeste schepen / die uit de haven van St. Malo uitlopen / ten anker komen op de rede van la Frenaye, die vier mylen ten Oosten van daar af legt / het zy om daar een gunstige wint af te wachten / of om daar de Officieren aan boord te nemen / welke niet scheep komen / dan op het laatste. Op den 9. December lagen 'er bpf / de Graaf van Girardin / de Michiel-Andries / de Jager / de Maria / en wy; wanneer de Ridder van B. . . . / die het Schip Groot-Brittannie van 36. Stukken / en ter Kaap uitgerust / voerde / omtrent tegen zes uuren des namiddags / by ebbe / zyn anker nabv onze vloot kwam laten vallen; maar het boeitouw / 't welk by verzuim noch op de boeg vast gebraft lagh / het anker belet hebbende grondt te krygen / dreef de branding het schip tot by een verborgen klip / die na by den voet is van het kasteel la Latte, eer dat men in staat was om een ander anker uit te werpen. Dat hieldt het schip / zoo lang als de ebbe duurde / op omtrent een pistoolschoot van de klip; maar de vloet gekomen zynde wierp in korten tydt het schip daar op. De kapitein zich in gevaar ziende / liet niet

*) ——— jam inde ab adolescentia
Ego hanc clementem vitam urbanam atque otium
Secutus sum, & quod fortunatum isti putant,
Uxorem nunquam habui. *Ter. Adelph.* 1: 1.

Digitized by Google

na vele kanonſchoten te doen / om bystandt van de ſchepen / die op de rede lagen. Ieder deedt zyn best / om hem volk tot zyn hulp toe te zenden; maar het was te vergeefs. De Suidweſte wint nam toe / en ſchokte het ſchip zoo ſterk met de vloet / dat geen ſloep daar by kon komen. Die van den Graaf van Gisardin / wierdt zoo verre buiten de baai gedreven / dat zy den ganſchen nacht niet weder aan haar ſchip kon komen; die van den Jager bleef 'er / en zonder de onze zou 'er het volk niet afgekomen zyn. Eindelyk ſtiet het ſchip aan omtrent den middernacht / en raakte in zoo kort een tydt aan ſtukken / dat het volk naauwlyx gedwongen wierdt in de ſloep aan de voet van het kaſteel. Selfs waren 'er drie menſchen / en onder de zelve een Officier / verdronken.

Des anderen daags zagen wy noch de droevige overblyfſelen van het ſchip tegen den grondt zitten / geſlingert zynde door de baren / die het binnen 24. uuren in ſtukken ſtieten. Het is ligtelyk te denken / hoe vele zedige aanmerkingen die pſelyke vertoning aan ieder een deedt maken / inzonderheit aan my / die myn eerſte proef zou doen in eene reize / die ten minſte twee jaren moeſt duren. Daer waren nu reeds 27. dagen verlopen / in welke wy voor een byna gedurig ongeſtuimig weder hadden bloot geſtaan / wanneer ons eene order toegezonden wierdt van de reders om naar St. Malo te keren / uit vreze dat wy mogten overvallen worden van eenige Engelſche ſchepen / die ons daar zouden hebben komen aandoen / volgens het naricht / dat zy daar van bekomen hadden. Wy keerden derhalven weder derwaards op den 20. December / en wy bleven daar tot den 6. January des volgenden jaars 1712. Keren weder naar St. Malo.

De wint op dien dagh naar het Weſten gelopen zynde / vertrokken wy voor de tweede male van de rede van Kaance; maar naauwlyx waren wy in de ruimte / of wy waren genoodzaakt ons anker uit te werpen / uit vreze / dat wy des nachts op de klippen zouden vervallen / welke men voorby moet zeilen om in het Canaal te komen. De wint was toen Noord-Noord-West / en de hollighheit van de zee deedt ons ſchip zoo ſterk op en nedergaan / dat het ankertouw brak / zoo haaſt als het anker grondt gekregen hadt. Wy wierden derhalven genoodzaakt wederom ten anker te komen aan den ingang van de baay de Frenape / daar wy een kwade nacht overbragten. Twede vertrek van St. Malo. Toeval.

Des anderen daags gingen wy onder zeil om ons anker te zoeken / te zamen met de Maria / die het zelve ongeluk gehadt hadt: het hare wierdt gevonden / maar wy konden het onze niet weder vinden / naardien de boei weggedreven was. Terwyl wy

bezig waren met daar na te zoeken overviel ons eene stilte / en toen wierpen wy het anker voor de derdemaal / anderhalf uur van het Kasteel la Latte, verwachtende / dat de winden / die ieder oogenblik veranderden / een vasten streek in eene plaats zouden nemen.

Met het opgaan van den dagh wilden wy zeil maken / om in zee te steken ; maar bevonden zynde dat het ankertouw / omtrent dertig vadem van het anker / zeer gesleten was / vondt men goet het af te snijden / en een ander in de stadt te gaan kopen / nevens een nieuw anker / in de plaats van dat gene / dat wy verloren hadden ; weshalven wy ons wat nader aan de stadt begaven met de vlagge achter op Wy gaven sein met een kanonschoot / dat wy bystant van noden hadden / en vervolgens keerden wy te rugge / om ten vierde male / na deze tweede uittocht / het anker te werpen onder het Kasteel van la Latte. * Wy zonden terstont twee Officieren om te gaan halen dat ons ontbrak / 't welk zy ons des anderen daags aan boort brachten.

Wy bleven daar noch acht dagen verwachtende een opperwint / zonder dat ons iets aanmerkenswaardig gebeurde ; wy besteedden dien tydt om de zeilaadje van het schip naar behoren te schikken / nademaal het niet wel zeilde / om dat het te hoog getuigt was / gelyk wy al op den eersten dagh van onzen tocht gewaar wierden.

EERSTE DEEL.

Behelzende den overtocht uit Vrankryk naar Chili.

EIndelyk / na veel van het weder / dat gedurig ruuw en ons tegen geweest was / geleden te hebben / nam de wint zyn vaste streek in het O. ten Z.O. Terstont maakten wy zeil om door het grote Canaal te raken tusschen Rochedouvre en Guernesey / en door dat middel in het midden van het Canaal te komen / om zoo de vyandelyke kapers te vermyden / die gewoon waren te kruisseren op de kusten van Bretagne. Wy raakten gelukkiglyk gedurende den nacht door / hebbende omtrent ten tien uuren / Rochc-

* De Hren. broeders Vincent, en de Hr. Du Hamel.

Digitized by Google

chedouvre in het gezicht gekregen / ongevaar een mpl ten Zuid-Oosten van ons af.

Eenige uuren daar na wierden wy / by de Maneschyn / een schip gewaar / dat ons van nabp kwam beschouwen. Terstont maakten wy onze schanssen klaar / en ons gereedt tot een gevecht / van gedachten zynde / dat het een kaper was van Gerzey / maar hy doorst ons niet aantasten / en bleef zoo verre achter / dat wy hem voor den dagh uit het gezicht verloren.

Op den volgenden dagh zagen wy 'er vele anderen / die wy zonder gevecht ontsnapten / door de naarstigheit van ons scheepsvolk.

De wint / die stpf door waaide uit den Westen / bragt ons eindelyk door de gevaarelykste plaatsen en buiten het Canaal. Op 40. graden over viel ons van achteren een schielyke wint uit den Noorden en Noord-Noord Westen / welke ons naaulyx toeliet het want aan de bezaans mast aan te halen. De Maria ons niet kunnende volgen / waren wy genoodzaakt onze zeilen in te binden / en op die wyze voorderden noch bpna drie mplen in een uur.

Gedurende dit vooztzeilen zagen wy een klein scheepje / dat wy voor een Portugees hielden / komende van het eilant Madere; maar de zee schoot zoo sterk aan / en wy hadden zoo veel met ons zelven te doen / dat wy geen jacht op dat schip konden maken. Evenwel deedt die heftige stormwint ons geen ander kwaat / dan dat hy de spst boven van de kaiuit / aan bakboort / ter neder wierp / maar in het tegendeel deedt hy ons wegh spoeden. Zoo haast als wy gekomen waren op de hoogte van 32. graden / begon de zee veel gemakkelyker te gaan / en de Passaatwinden uit den Noorden en Noord-Westen waaiende / zette ons met een aangenaame koelte sterk voort / zonder de zee hol te doen schieten / en zy maakten / dat wy gerustelyk goede dagen hadden.

Wy genoten na een stormachtig en duister weder het vermaak van eene heldere lucht / met heldere en stille dagen / wanneer wy tegen den avont lant gewaar wierden / Oost ten Oosten omtrent 15. mplen van ons af. Het was voor ons een nieuwe verzugde / dat wy bevonden / dat wy zoo na waren aan het eilant de Palme, en voor my in het byzonder / die door myne narekening my juist daar zoo verre af bevondt / als ik gedacht hadt. Niet dat ik die juistheit aan myne bekwaamheit moet toeschryven / welke alleen een uitwerking was van het geval / en van de rekening der twee eerste Luitenants / welker werk het was / volgens de gewoonte

Lant. het Eilant de Palme.

en kunst * daar gissingen op te maken: maar naardien de anderen / die wisten / dat ik nooit het Stuurmanschap geleert hadt / noch in zee geweest was / zich niet konden wijs maken / dat men met eenige kennisse van de Wiskunst kan doen het gene / dat zy niet doen dan door onderwinding / zynde onbekwaam om eenige Meetkundige reden van hunne allereenvoudigste oeffeningen te geven.

Aanmerkinge over den lyn van het Lok.

Het is waar / dat evenwel vier of vyf waarnemingen van de hoogte der Sonne ons veel te hulp kwamen / en dat wy gedurig bevonden / dat wy minder gevorderd waren / dan naar onze mening. Ik geloof / dat die misrekening kwam van de verdeling van den lyn van het Lok, aan welke onze scheepslieden alleen gewoon zyn 41. voeten en acht duimen te geven voor een knoop of derdedeel van een myl / rekenende een zee-myl op vyftienduizent Fransche voeten; waar in zy zich grofferlyk bedriegen / indien een graadt 57000. roeden groot is / en een zee myl 2853. van die van het stadhuis van Paris / gelyk de Heer. van de Academie zulx op order des Konings gerekent hebben in den Jare 1672. want volgens die rekening een myl zynde 17118. voeten / moest de lyn van de Lok voor ieder knoop / vergeleken met 30. secunden op een horologie / 47. voet. 6. duim / en 7. linien hebben. Volgens deze rekening de knopen al te kort zynde / verwonderde ik my niet / dat wy minder wegh vorderden / dan wy berekenden gevorderd te zyn / wy moesten zekerlyk $\frac{1}{7}$ en $\frac{31}{150}$ / dat is te zeggen omtrent $\frac{1}{16}$ minder wegh spoeden.

Ik wierdt in die gedachten bevestigt op den 31. January / wanneer / wy omtrent hondert mylen gevorderd zynde zedert onze laatste waarneminge / ik bevondt / dat wy ons acht mylen en $\frac{1}{2}$ vergist hadden / en dat anderen noch grooter vergissing gewaar wierden: maar in het vervolg van onzen tocht hebb' ik de onzekerheit van het Lok gezien / en dat men onderwinding en oordeel moet hebben om behoorelyke afrekening te doen / zoo ten opzichte van de wyze van het in zee werpen / als van den wint / die zelde met de zelve kracht doorwaait / gedurende den tydt van twee uuren / in welken tydt men het Lok niet in zee werpt. Het vallen van de vloet is noch eene ander oorzaak van onzekerheit; zoo dat

* Zulx geschiedt met een stukje hout van 8. of 9. duim lang, 't welk somtyds van onderen als de bodem van een schip gemaakt is, en aan een lyn vast gebonden, met een stukje loot daar op, in zee geworpen wordt. Vervolgens gist men den voortgang van het schip naar het uitlopen van die lyn. Onze Schryver noemt dat hout Lok; maar onze zeelieden noemen het een Minuut-lyn.

Digitized by Google

dat het wel gebeurt is / dat de narekening volgens het Lok overeenkwam met de genome hoogte ; en zelf gebeurt het wel / dat men 'er af moet trekken in plaats van daar by te voegen.

Daar waren 'er ook / die staat makende op hunne gissinge / twyffelden / of zy des Woendags avonds geen land gezien hadden / wanneer wy des Donderdaags den 4. Febzuary een ander land ontdekten ten Oost Zuid Oosten / waar aan niet getwyffelt wierd / of het was het eilant de Fer / volgens de waargenome breedte / en den wegh / dien wy voortgezeilt hadden zedert het eilant de Palme / welke zeer wel overeenkwam met de tusschenwydte van die twee eilanden. Land. Eilant de Fer.

Verzekert zynde van de plaats / op welke wy waren / zetten wy onzen streek naar de eilanden van Caap Verd / met eene kleine koelte uit den Noozd Oosten / en Noozd-Noozd-Oosten / welke ons binnen drie dagen bzagt tot onder de Tropicus , daar de stilte ons begon grote hette te doen gevoelen. Dat duurde niet langer dan drie dagen / zynde de hette van tydt tot tydt verzacht dooz een klein koeltje uit het West ten Zuyden.

In die aangename luchtstreek begonden wy vliegende visschen te zien / die zoo groot zyn als grote sardinen of haringen ; hunne wieken zyn niets anders dan lange vinnen / en dienen niet om te vliegen / dan zoo lang als zy nat zyn ; wy vongen 'er somtydts eenige / die zich op het schip lieten vallen / of in het kabelgat. Zy zyn lekker en hebben een goeden smaak. Vliegende Visschen.

Die visschen hebben de haaien tot hunne gedurige vpanden / en die doen hen een altydduzenden oozlogh aan ; met zulk een aas kan men altydt haaien vangen. Zy zyn 'er zoo uitmuntende gretig na / dat indien men een vliegent visschje na maakt / van linnen of van iets diergelyx / zy zich daar dooz laten bedziegen / schoon zy nooit aan eenig ander aas aanbyten. Dooz dat middel vongen wy de eerste / die ik ooit gezien hadt / en over welker schoonheit ik my niet genoeg kon verwonderen. Op hunne schobben ziet men een zeer schitterende goudkleur / met wolken van blaau / groen en purper / zoo dat men zich niets herelyker kan verbeelden. De smaak / welke deze visch heeft / komt geenzins over een met die uitmuntende schoonheit / want schoon hy vzy goet van visch is / nochtans is hy zeer dzoog. Haaien.

De genegenheit / die ik dooz de schilderkunst hebb' / deedt my onder de Tropicus Cancri acht geven op schone groene wolken / die zich by het ondergaan der zonne vertoonden. Ik hebb' in Europa nooit iets gezien / dat 'er naar zweemde / en zelf hebb' ik die daar naderhant nooit zoo levendig en zoo schoon gezien. Groene Wolken.

Op

Op 21. graden en 21. minuten breette / en 21. graden en 39. minuten Weſter langte / of verſchil van den Meridiaan van Parys vonden wy de zee zeer wit; wy peilden met 40. vademen zonder grondt te vinden / waar na de zee haar gewonelyke koleur weder aannemende / geloofden wy / dat wy gevaren waren over eene ondiepte / die niet in de kaarten aangetekent is. Eilanden van Caap Verd. Gedurende eenige dagen hadden wy eene kleine koelte uit den Noord-Weſten / 't welk in die ſtreken niet veel gebeurt; en vervolgens zette de Noorde en N. N. O. wint ons voort tot op 17. graden / 40. minuten / daar wy een ganſchen nacht krengden / wetende / dat wy waren na by de Eilanden van Caap-Verd En warelyk des anderen daags / den 15. Febuary / wierden wy een hoog deinſig Lant gewaar / en op den volgenden dagh zagen wy onderſcheidentlyk / dat zulx het eilant St. Nicolaas was / en vervolgens het Eilant St. Lucie / 't welk ten Zuid-Zuid-Weſten van ons af lag.

Schittering der zee. Wy veranderden derhalven van ſtreek / om des nacht in de ruime zee te zyn / en na dat wy acht uuren Noord-Oost ten Oosten voortgezeilt waren / meenden wy / dat wy by het ſchynſel der zee (welke op die plaatſen gedurende den nacht zeer veel licht van zich geeft / het minſte dat de oppervlakte bewogen wordt / door viſſchen of door ſchepen / zoo dat het zog van het ſchip ganſch van vuur ſchynt) eenige droogtens gewaar wierden. Ik zou naaulyx die uitwerking van de beweging van het zeewater hebben kunnen geloven / ſchoon dat ik 'er te voren van onderrecht was door het lezen / en door de uitlegging der Natuurkundigen / en in het byzonder van Rohault / die ook redenen geeft / waarom de zee meer vuurig ſchynt in hete landen dan elders. Wat 'er van zy / wy veranderden van ſtreek / indien ik my niet bedrieg / voor een bank van viſſchen. Wy zeilden 14. mylen Weſt ten Noorden / en omtrent ten drie uuren na den middagh zagen wy door den miſt henen het eilant St. Lucie / ten Zuiden omtrent anderhalf uur van ons af.

Een uur daar na kregen wy het eilant St. Vincent in het ooge / 't welk wy niet kenden dan by giſſinge / gelyk als ook de voorgaande eilanden / naardien niemant van ons volk die ooit gezien hadt aan de Noord-zy. Tekenen van wedervinding. Toen kon ik begrip krygen van de nutheit der afgetekende gezichten van landen aan die kant / daar men die gemenelyk aandoedt. Niet te min is dat eilant kennelyk door een vlakke gront / welke zich uitſtrekt / tot aan de voet der hoge bergen naar het Noord-Weſten van de kant van het eilant St. Antonie / en door eene kleine rots / als

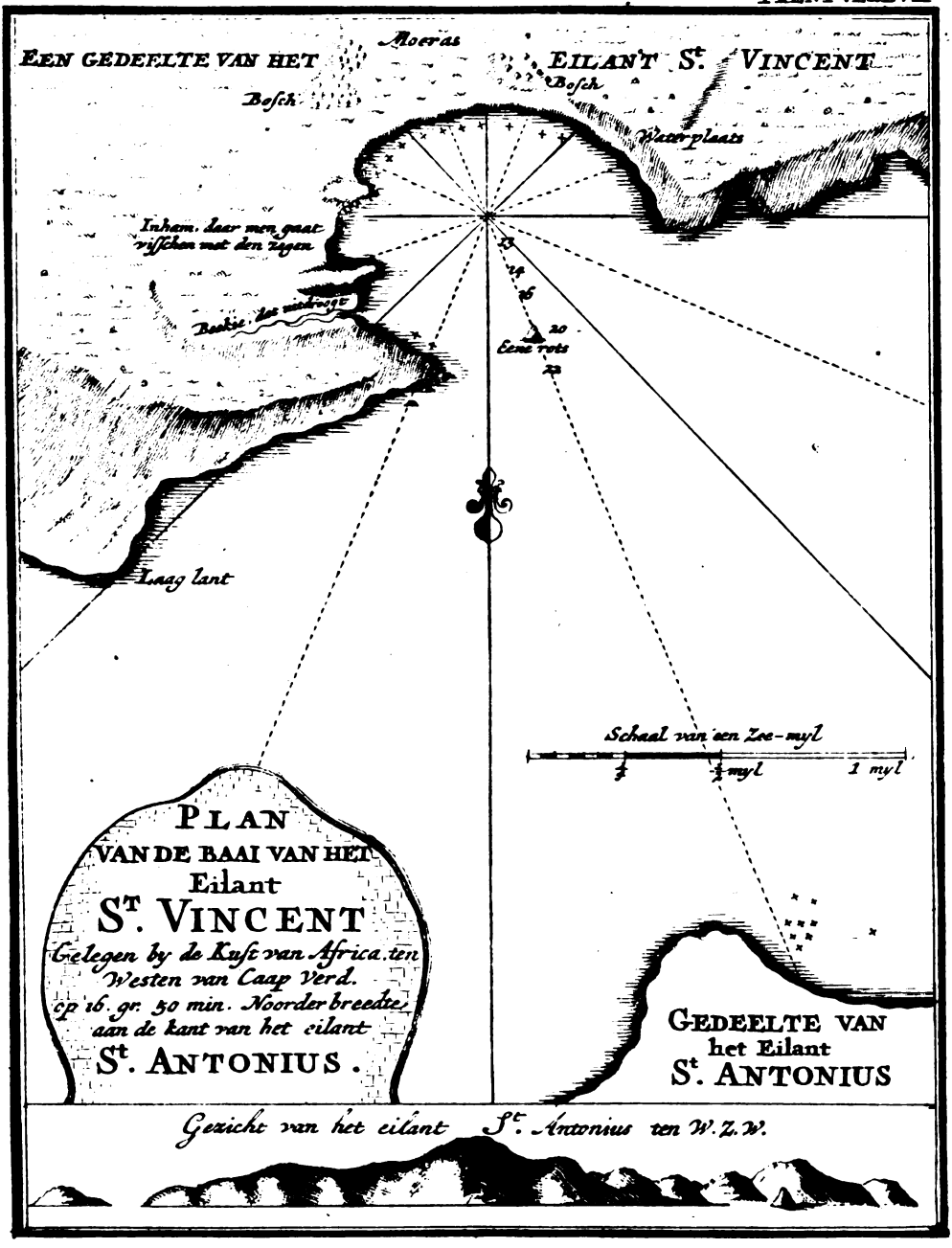

Digitized by Google

Digitized by Google

als een suikerbrood gemaakt / welke legt aan den ingang van de baai aan het Westen van het Eilant / omtrent de langte van twee kabeltouwen * van het land.

Aandoening van het Eilant St. Vincent, een der Eilanden van Caap-Verd.

Op 300 vaste tekenen zeilden wy / omtrent zes uuren des avonds / in het Canaal tusschen de twee Eilanden van St. Vincent en van St. Antonie / met een stve koelte uit den N. N. W. en N. en wy voeren langs de kleine rots ter langte van en musketschoot / om boven den wint te komen / 't welk dus veilig kan geschieden. Op die tusschenwytte vonden wy 27. vademen waters; men zegt dat men van daar aan land kan komen / en dat 'er van 17. tot 20. vademen waters staan. In het omvaren van dat Eilantje is men grote dwarlwinden onderhevig / die af schieten van het gebergten N. O. Eenige schepen van de vloot van den Hr. Du Quay verloren daar hun marszeil / en onder andere de Magnanime / welke genoodzaakt was by den wint te zeilen.

Eindelyk raakten wy ten anker in deninham / op tien vademen waters / syne gruisachtige zandgrond / ten S. ten S. O. vyf graden O. van het Eilant / en het Ooste aan stuurboords zeide in het inkomen. Ter zelve tydt kwam de Maria ten anker / ten S. O. van ons op acht vademen met een modderachtige gront. Zie de kaart, I I.

Wy kwamen aan het Eilant St. Vincent zeer te rechter tydt naar onze rekening / naardien wy in die schone luchtstreek / daar het altydt heldet weder is / bynа alle dagen de bzeedte namen / die ieder dagh met onze gissing 5. of 6. minuten verscheelde aan de Suidzyde / zelf by stil weder / waar dooz ik giste / dat de stromen ons derwaards dzeven. In het tegendeel / zedert dat wy tot op 19. graden genadert waren / was de gissing ons vooz. Die dwaling kan ook komen van het Lok, gelyk ik reeds boven gezegt hebb' / naardien ik op een dagh van vyf en veertig mylen vier daar afgetrokken hebbende / noch meer dan een myl bevondt vooz den gewonen stroom / die ons een weinig ten Suiden afdzeef. Aanmerking over de gissing.

Des anderen daags den 16. Febzuary waren wy van gedachten water te gaan halen aan een beekje / 't welk gedurende een

* Men rekent een Kabeltouw op 120. vademen.

Digitized by Google

groot gedeelte van 't jaar vloeit in een klein inhammetje / in de Noordelykste hoek van de baai / doch wy vonden daar niet dan een droge kil. Met leetwezen ziende / dat men eene zoo nodige verversinge moest missen / wierden 'er eenige Officieren met Matrozen afgezonden om water op het eilant te gaan zoeken / en te zien of 'er niet eenige woningen waren / van welken men ossen en eenige vrucht ten kon krygen. Zy vonden niets dan eenige poelen van brak water: en wat de woningen aangaat / niets dan eenige hutten van takken van bomen gemaakt / meer geschikt tot het gebruik van beesten dan van menschen / want de ingang daar van is zoo lang / dat men 'er niet in kan komen dan leggende met den buik op de aarde. De ganssche opschik bestondt in eenige ledere zakken / en in eenige schulpen van schildpadden / welke voor stoelen dienden / gelyk de zakken voor water baten. De Negers / welke in die hutten woonden / hadden dezelve verlaten uit vreze / dat men hen wilde vervoeren om te verkopen / hoewel zy ons aan onze vlagge voor Engelschen hadden moeten aanzien. Wy zagen 'er twee of drie / die ganssch naakt waren / en die zich terstont in het bosch gingen verbergen / zoo haast als zy ons volk gewaar wierden / zonder dat wy hen konden doen naderen met hen als vrienden toe te roepen.

Waterplaats. Eindelyk / met lang zoeken / vondt men aan de Suidzyde van de baai een klein straaltje van water / dat van eene steilte nederliep op de kant van de zee; men maakte meer opening om die afdruipinge gemakkelyker te maken / en zoo veel water te verzamelen / dat men het kon putten. Wy kregen 'er ook in twee dagen onze voorraadt van / hoewel met veel moeiten om het aan boort te krygen / nademaal de zee daar zeer hol ging. Schoon dat water zeer frisch was / was het nochtans geenzins van het beste; want het wierdt binnen zeven of acht dagen zoo stinkende / dat het een straf was voor ons daar van te moeten drinken.

Hout. Terwyl men bezig was met water te halen / wierdt 'er ook hout gehakt / omtrent twee hondert schreden van de waterplaats. Het is een soort van Tamarin / welke men gemakkelyk kan afhouwen / en vry nabv de zeekant.

Wy hadden een Engelsche vlagge opgestoken met een wimpel op de grote mast / en wy hadden de inwoonders van het eilant van St. Antonie / 't welk niet meer dan twee mylen van daar is / getracht door een kanonschoot verzekering te geven / en genodigt om by ons te komen. Maar / het zy dat zy ons wantrouwden / of dat de mist hen belette ons onderscheidentlyk te zien / zy kwamen niet. Wy zagen alleen een vuur / 't welk scheen

te

te beantwoorden het vuur / dat onze waterhaalders by nacht maakten op de kant van de zee. Des niet tegenstaande wierdt / eenige maanden daar na / de St. Clement van St. Malo / met zyn fluit op dezelve plaats gelegen hebbende / van de inwoonders van St. Antonie bezocht / welke hem / mids betalende / ossen / jonge geiten / vygen / bananes / citroenen / en een zeer zoeten wyn brachten. Sy zeiden / dat misschien op dat eilant twee duizent menschen waren van allerhande soort en staat / en dat boven de ankerplaats een klein fortje lagh / 't welk met vier stukken geschut voorzien was / en daar een Portugeesch Gouverneur het bewint voerde.

Wat ons aangaat / wy hadden geen andere verversing dan die van de visscherp / die zeer overvloedig is in de baai van St. Vincent; doch evenwel is 'er alleen een kleine inham / welke tusschen twee kleine hoofdtjes in legt / ten O. Z. O. daar men met den zegen kan vischen / alzo op andere plaatsen de grondt met stenen bezet is; maar die schade kan men met den hengel vergoeden / want daar is eene oneindige menigte van vischen / Muletten, Poules d'eau, Machorans, Sardynen / Grundels / Becunen met witte tanden / en een soort / die een staart hebben als een rat / en overal bezaait zyn met zwarte vlekken. Sie hier de verbeelding van een / dien wy vongen / die zes voeten lang was. Hy komt zeer na over een met den Brasiliaanschen Petimbuaba van Margrave / bladz. 198. Men vangt daar ook somtyds Beurzen / een visch van eene sonderlinge schoonheit / beschreven in de Kiels-beschryving van den Hre. de Genes door Sr. Froger. Als het in de tydt is van de schildpadden / is 'er een verbaasdmakende menigte / gelyk het bleek aan een oneindig getal schulpen en geraamtens / die wy vonden aan de kant der zee. De inwoonders van het eilant St. Antonie komen die alle jaren opvangen / gebruiken die tot hun voedsel / en doen daar koopmanschap mede. prentverbeelding XI.

Wy zouden wel gewenscht hebben het verdriet van de schraalheit / die wy op de zee te lyden hadden / te mogen vergoeden met de jacht / maar daar is hyna geen wilt gedierte op het eilant; men vindt daar niet dan eenige benden wilde esels / eenige geiten op 't hoogste van het gebergte / daar men zeer bezwaarelyk kan komen / weinige Pintades en gansch geen gevogelte.

Ten opzichte der vrugten waren wy niet gelukkiger / nademaal de aarde zoo droog is / dat zy niets voortbrengt. Men vindt alleen in de vlakten kleine Tamarinboomtjes / weinig Katoenbomen en Citroenbomen. Ondertusschen wierdt ik 'er eeni-

ge zonderlinge planten gewaar / als Titymalus arboreſcens, Abrotanum mas, van een zeer aangename reuk en zeer ſchoon van groen; eene gele bloem / waarvan de ſteel zonder bladen is; Palma Chriſti, of Ricinus Americanus, welke van den Spanjaarden in Peru Pillerilla genaamt wordt/en zy verzekeren/ dat die bloem op de boſten gelegt zynde zog in de zelve doedt komen / en op de lendenen het zelve doedt op drogen; het zaat is even eens als dat van de Indiaanſche Pyn-appelen / en men maakt daar eene olie af te Peraguap; eene menigte van Sedum van verſcheide ſoorten / onder welken 'er zyn / die dikke en ronde bladen hebben / als een avelyn; Coloquint-appelen; zeer dikke Limonum Maritimum; Lavendel zonder reuk; Hondstant; enz.

Na by het kleine eilandtje vindt men zeer goeden Ambergris. De Portugezen hebben 'er aan eenige Franſche ſchepen van verkocht / en onder anderen aan de St. Clement.

In het geheel geen ververſſinge kunnende kopen aan dat eilant / gingen wy onder zeil / om te gaan zien / of wy die aan St. Antonie konden bekomen; maar het waaide te ſtyf uit den N. O. en de zee ſchoot te hol aan om daar ſloepen te zenden; zoo dat wy onze ſtreek zetten om uit het Canaal te komen / 't welk deze twee eilanden maakt; in het doorvaren zagen wy de ankerplaats aan de S. W. kant.

Een weinig daar na zagen wy van zeer verre een lant / dat wy namen voor het eilant de Feu; ondertuſſchen des anderen daags morgens / na omtrent 45. mylen gezeilt te hebben naar het S. ten S. O. wierden wy by den nacht een vuur gewaar / en toen het dagh was / een zeer hoog lant / 't welk ten N. O. ten O omtrent vyf mylen van ons af was / op het bovenſte van het welke wy rook gewaar wierden.

De hoogte / op welke dat eilant lagh / deedt ons het zelve nemen voor het eilant Brava / maar de rook deedt ons twyffelen / of het niet wel het eilant de Feu mogt zyn; in dien gevalle zouden de eilanden van Caap-Verd kwalyk geplaaſt zyn in de Zee-Fakkel van Van Keulen / van welke wy ons bedienden.

Ondertuſſchen deden wy geſtadig ons voordeel met eene brave N. O. wint / die ons bragt tot op twee graden van den middellyn / daar wy twee dagen ſtilte hadden met een klein luchtje van W. S. W. tot S. waar na een klein koeltje ons gebragt hebbende tot op 0 gr. 40. / en 23 gr. 50. van den Meridiaan van Parys / krengden wy op zy / uit vreze / dat wy te laag zouden vervallen naar de kuſten van Brazil / daar de ſtroom na het N. W. ſchiet. Wy zetten de ſteven naar het O. 5. gr. S. en

deſs

des anderen daags den 5. Maart / houdende Z. ten Z. O. paſſeerden wy de linie met een klein koeltje uyt het W. Z. W. op 355. graden van Teneriffe. Paſſering van de Linie.

Des anderen daags / toen men niet langer twyffelde / of wy waren aan de Zuidzyde / liet men niet na de zotte plechtigheit te verrichten van het Dopen van de Linie / eene gewoonte / die by alle volkeren in gebruik is.

Men bindt de dopelingen aan de handen met kleine touwtjes / die van voren naar achteren langs het ſchip geſpannen zyn / op de kampanie voor de officiers / en in het ruim voor de matrozen; en na vele potſerpen en kuren maakt men hen los / om hen / den een voor en den ander na / te brengen aan de voet van de grote maſt / daar men hen op een kaart doet zweren / dat zy zullen doen aan anderen / gelyk men aan hen gedaan heeft / volgens de gebruiken der Zeevaart. Hervolgens betaalt men / om niet met water gegoten te worden / doch te elkens te vergeefs / want zelf de Kapiteinen worden niet ten eene male verſchoont. Het Dopen van de Linie.

Eene grote ſtilte / die aan het ſcheepsvolk gelegenheit gaf om dit dopen te verrichten / maakte dat wy vier aan een volgende dagen geweldige grote hitte gevoelden / zonder dat wy in al dien tydt meer dan twintig mylen weegs afgelegt hadden / door kleine veranderlyke winden; maar eene koelte uit den Z. O. en O. Z. O. bragt ons al langskens uit die brandende luchtſtreek / en tot op 16. graden / ten Zuiden / zonder onweder of regen / met een heldere en klare lucht. De wint naar het N O. en hervolgens naar het N. W. geſchoten zynde / bragt ons eenige regenbuien / een betrokkle lucht / en eenige uuren ſtilte / geduurende drie dagen / tot op 23½ graat / en 36. graden breedte.

Terwyl wy waren tuſſchen de hoogte van 21. en 22. graden / of op de breedte van 34. of 35. graden / zagen wy eene menigte van vogelen. Wy geloofden toen / dat wy niet verre konden zyn van het eilant de Aſcenſion. Wy peilden / zonder grondt te vinden / en wy wierden dat eilant al zoo weinig gewaar als het eilant de Trinite / aan het welke wy volgens eenige getekende kaarten naderden / op 25½ graat breedte / daar de winden naar het Zuiden liepen met ſtilte; maar eindelyk voortgezet door een klein koeltje uit den Z. Z. O. / N. O. en O. kwamen / wy binnen drie dagen aan het eilant Ste. Catharine op de kuſt van Brazil / juiſt zoo als wy gegiſt hadden; waar van dit de omſtandigheden zyn.

Daags na ons vertrek van St. Vincent giften wy / dat wy verder waren dan ons ſchip gevordert was; en op den volgen- Aanmerkingen over de giſſing.

den dagh in het tegendeel voorderden wy meer dan wy giften; maar op den 26. February / na de hoogte genomen te hebben op 6. graden 54. minuten bevonden / wy dat wy acht mylen Suidelyker waren dan wy dachten niet tegenstaande wy waargenomen hadden 9. graden 45. minuten twee dagen te voren. De misrekening hieldt altydt aan / aan de selve kant / met rekenen van den stroom / dien wy de kil van den vloet noemen / tot op 9. graden ten Suiden en 5. of 6. minuten / volgens de langte der dagreizen / sonder te rekenen de verbetering van den lyn van het Lok. Van den 9 tot den 13. was de misrekening minder / dan van den 13. tot den 27. en het verschil was soo veel groter / hoe wy nader aan het lant kwamen; soo dat wy bevonden / dat wy op een dagh 25. mylen voortgezeilt waren / wanneer de gissing 'er ons niet meer dan 16. op gaf.

Het is klaar / dat die misrekeningen kwamen van de stromen / die naar het Suiden afdreven; het zy dat het regt naar het Suiden / naar het S. O. of naar het S. W. was / want dat kan men niet stiptelyk weten; evenwel is de waarschynlykste gissing / naar myne gedachten / dat sy moeten drywen naar het S. W. of naar het S. S W. naardien sy tot soo een loop bepaalt worden door het leggen van de kust van Brazil. Deze ondervinding doedt sien / dat 'er niet veel staat te maken is / op de aanmerkinge van Voogt / die in syne Seefakkel / by van Keulen gedrukt / segt / dat de stromen langs de kust van Brazil / van de maant Maart tot Julie / met gewelt voortschieten naar het Noorden; en dat van de maant December tot Maart de Suidelyke stromen haar vernietigen. Of indien dit waar is ten opzichte van het Noorder gedeelte van die kust / het gaat ten minste niet zeker ten opzichte der Suidkust / van 10. graden Suider breedte / of daar omtrent.

Men kan niet te min tegen myne gissing zeggen / dat soo de stromen naar het S. W. liepen / sy de schepen / die uit de Suidzee komen / meer souden drywen naar de kusten van Brazil; doch de ondervinding leert / dat men van voorby de eilanden Seballes twee of drie hondert mylen misrekening vindt / strydig tegen de aanlanding van die kust / of van het eilant van Fernando Noronhjo / derhalven kunnen de stromen niet schieten naar het S. W.

Daar op antwoordt ik / voor eerst / dat de stromen / die langs de kust van Brazil lopen / ontmoetende in haren loop nieuwe kusten / als de eilanden Seballes en het Statenlant / te rugge lopen naar de kant van het Suiden / soo als vele schepen onder-

von-

vonden hebben; vervolgens vallen zy in een andere kil van stromen / die naar de kust van Guinee toeloopt. Men heeft alleen zyne oogen te slaan op de kaarten van de kusten van Africa / en het Zuider gedeelte van Amerika om de waarschynelykheit van deze gissing gewaar te worden. Ten twede / komen die misrekeningen van de kaarten / gelyk wy op zyn plaatse zullen zeggen / en wel voornamentlyk van die van Pieter Goos / van welken de zeelieden zich meest bedienen. Men wordt altyd die misrekening / ten opzichte der nabyheit of afgelegenheit der kusten van Brazil niet gewaar / wanneer men uit Europa komt / om dat men somtyds door de stromen derwaards gedreven wordt / gelyk ik zoo even aangemerkt hebb' / en dat men / niet wetende of haar streek van de Oost of van de West-kant komt / menigmaal de rekening niet opmaakt met de misrekeninge te verbeteren / gelyk wy op onze reize gedaan hebben / daar in de meeste Hollanders navolgende. Daar van komt het / dat men zich niet moet verwonderen / dat wy de kaarten / die volgens hunne Daglysten gemaakt waren / goet vonden.

Wat 'er van zy / dit is ten minste eene zekere waarheit / dat wy / van het eilant St. Vincent tot aan dat van Ste. Catharine / meer dan 60. mylen boven onze gissing ten Suide gelopen waren / schoon dat wy byna dagelyx de hoogte namen / en dat wy staat maakten op die misrekening. Dat alles niet tegenstaande kwamen wy aan het eilant Ste. Catharine op den 31. Maart / juist volgens onze stippen op de kaarten van Pieter Goos / met het onderscheidt van omtrent tien mylen / min of meer / tusschen den eenen en den anderen. Daar uit kan men afnemen / dat indien wy den wegh naar het Westen afgestipt hadden / wy verre over de kust landswaards in zouden hebben moeten stippen / gelyk het de meeste Fransche schepen gebeurt is / die naar de Suidzee voeren.

Op Dingsdag den 30. Maart / gelyk men staat maakte niet verre van lant te zyn / peilden wy den grondt / omtrent ten tien uuren deg avonds / en vonden 90. vadem / met een grondt gemengt van zant / modder en schulpen. Derde halve myl meer ten Westen vonden wy 10. vadem minder. Wy peilden den ganschen nacht door van twee uuren tot twee uuren / met de zelve diepte en gesteltenisse van den grondt. Grondt gepeilt.

Met het aanbreken van den dagh zagen wy lant / synde zes mylen Westelyker dan in onze twede peiling; wy kenden terstont het eilant van Gaal door zyne gedaante / en door eenige witte vlekken / die men van verre voor schepen aanziet / en door kleine Aanlanding aan het eilant Ste. Catharina.

kleine eilandtjes / die 'er omtrent leggen. Het lag toen omtrent 8. of 9. mylen ten W. Z. W. van ons af; wy peilden / en vonden 55. vadem waters / met eene fyne zandige en modderige zandgrondt.

Ziet de III Prent-verb.

Anderhalf myl Weſtelyker vonden wy 20. vadem waters / met een grondt van graau zant met modder gemengt; wy voeren voort met van tydt tot te peilen / en vonden / dat wy op eene evenredige wyze al minder en minder diepte kregen / tot op tien vadem / met een graauwe modder grondt / daar wy ons anker lieten vallen / tuſſchen het eilant Ste. Catharine en het vaſte lant / hebbende het eilant van Gaal ten N. O. ten O. van het Compas / omtrent drie mylen van ons / in een regte lyn met de twee Noordelykſte hoeken van Ste. Catharina / en den hoek van het vaſt lant ten N. N. O.

Aandoening van het eilant Ste. Catharine en de Kuſt van Brazil.

Des anderen daags den eerſten Aprïl zondt de Kapitein onze boot / en die van de Maria / met eenig gewapent volk / om te gaan zoeken naar een plaats / daar men goet water kon bekomen / en naar de woningen der Portugezen / om daar eenige ververſſingen te bekomen. De eerſte Luitenant Leſtobek vertrok op de zelve tydt in de ſloep met drie Officieren / onder welken ik ook was / om te gaan erkennen / of 'er gene vyandelykе ſchepen ten anker lagen in den inham van Arazatiba, 't welk aan het vaſte lant legt; ten Weſten van de Zuidhoek van het eilant.

Waterhaling.

Zoo haaſt als wy aan lant gekomen waren / vonden wy een zeer bekwame plaatſe om water te halen / omtrent eenige verlatene woningen / een vierdendeel van een myl ten O. Z. O. van het ſchip. Van die zake verzekert zynde / begaven wy ons verder op / langs een uitſtekenden hoek van het lant / daar wy een huis vonden / dat zedert eenige uuren verlaten was / naar wy konden oordelen uit de warme aſſche. Wy waren zeer verwondert / dat wy daar door het wantrouwen der inwoonderen gewaar wierden / naardien wy een teken gegeven hadden van vrienden te zyn / gelyk de Kapitein Salvador een jaar te voren vaſtgeſtelt hadt met Roche en Beſart / Kapiteinen van de Jopeur en Lyſidore / die aan Arazatiba ten anker gelegen hadden. Dat was een witte wimpel onder eene Engelſche aan de grote maſt; maar wy hadden geniſt / met alleen eene kanonſchoot te doen / in

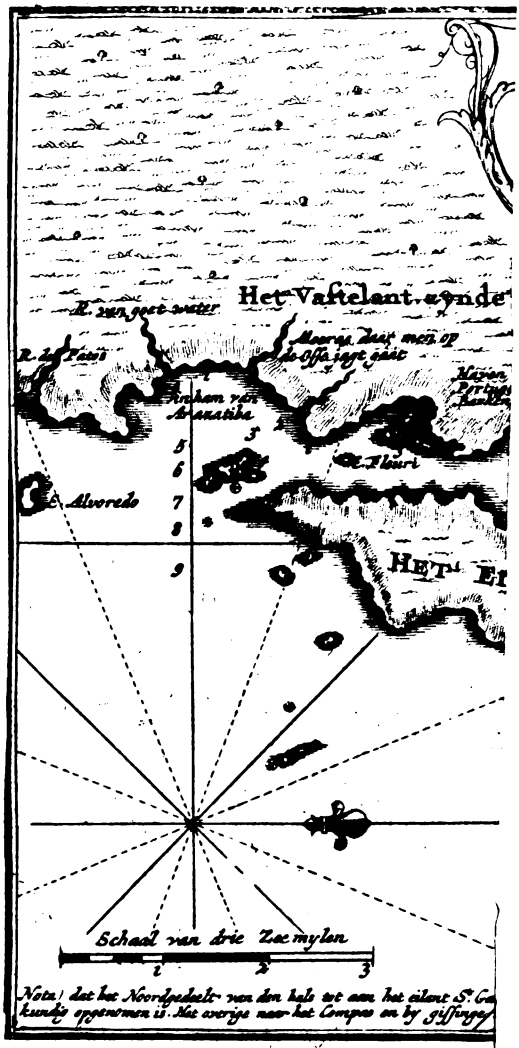
Het Vastelant van de
R. met goet water
Arnhem rot
Alwredo
Schaal van drie Zeemylen
1
2
3

Digitized by Google

in plaats van twee. Voor het overige was hen een schrik aangejaagt door de tyding / die zy hadden van het innemen van Rio de Janeiro, het welk de Hr. du Guay Trouin kort te voren ingenomen en op brandschatting gestelt hadt / om zich te wreken over de wreedheit / die de Portugezen gepleegt hadden tegen de Franschen oorlogsgevangenen / en tegen hun opperhooft den Hre. Le Clerk. En waarlyk / terwyl wy andere woningen gingen zoeken / daar menschen in waren / zagen wy drie menschen in een praau ons naderen / gezonden zynde van den Gouverneur of Kapitein van het eilant / om ons te verzoeken / dat wy geen voet aan lant wilden zetten aan de woningen / dat wy voor Franschen bekent gewoorden zynde / de vrouwen zich reeds uit schrik naar het gebergte begeven hadden / dat indien wy hen geen leet wilden doen / zy ons de levensmiddelen en verderssingen / die zy hadden / souden mededelen / gelyk zy aan andere Fransche schepen / die daar ingelopen waren / gedaan hadden. Wy ontfongen die afgezondenen met alle beleefdheit / en wy zonden hen naar ons boort in de boot van de Marie vergeselschapt zynde met de onze / welke wy verlieten / om de ankerplaats van Arazatiba te gaan bezien / gelyk ik reeds gezegt hebb'.

Eerst voeren wy door eene naauwe straat van omtrent 200. roeden breedt / gemaakt tusschen het eilant en het vaste lant / daar geen dieper water stondt dan van derde halve vadem. Toen begonden wy aan beide de kanten schone woningen te zien / die wy niet aandeden / naardien wy zulx aan de afgezanten belooft hadden ; maar wy vonden nergens waters genoeg door een schip van zes stukken. Wy voeren voorby vele schone inhammen van het eilant / tot dat wy / door den nacht overvallen zynde / genoodzaakt wierden ons naar lant te begeven. Het geval bragt ons in een kleine inham / daar wy gelukkiglyk zoet water vonden / en een weinig visch / welke van ons wel te passe gevangen wierdt / en welke de grote honger zeer smakelyk maakte. Wy bragten daar den nacht door / op onze hoede zynde tegen de tygers / waar van de bosschen zeer vol zyn / en welker verssche voetstappen wy in het zant zagen. Met het opgaan van den dagh bragten wy het noch een halven myl verder / om te zien / of 'er niet eenig schip ten anker lagh by Arazatiba, doch wy zagen 'er geen. Een van onze Officieren / die twee jaren te voren daar ingeloren was met de Chabert / toonde ons een uithoek van laag lant / daar men ganssche kudden van wilde ossen vindt ; maar wy hadden geen levensmiddelen genoeg by ons om die jacht te ondernemen / schoon wy zeer benodigt waren van vleesch ; want in het Voor-

Zie de kaart van het eilant Preat. IV.

der gedeelte van het eilant vindt men gene ossen / zoo dat het veel voordeliger zou zyn / dat de schepen aanliepen aan het Suideinde van het eilant / indien de schepen daar in veiligheit konden zyn / maar wanneer de wint van het Oosten is / O. Z. O. en Z. O. is men in gevaar van daar een ongemak te krygen / gelyk dat gebeurde aan St. Clement met zyn Fluit in den jare 1712. Zy verloren daar hunne sloep met veertien menschen / en waren zelf in groot gevaar van te vergaan / hoewel zonder eenige wint / alleen geschokt zynde door de ysselyke deining van de zee. Die ree is op 27. graden / 50. minuten ten Westen van de Suidhoek van het eilant Ste. Catharina. Ten Oosten van het eilandtje Fleuri is een inham / daar men zeer goet water vindt / en groenbaarde Oesters van een zeer aangename smaak. Wy liepen in dien kleinen inham in / in het wederkeren van twee anderen / die Noordelyker lagen. Wy traden in eene verlatene woning / daar wy onze boot vulden met zoete Oranje-appelen / Citroenen / en grote Limessen. Tegen over die inham nabv het vaste lant / is een eilant / achter het welke eene kleine haven is / daar de Gouverneur van het eilant een bark onderhoudt tot gebruik der inwoonderen / maar die den meesten tyd niet dient dan om hunnen koophandel in droge visch te dryven / welke zy naar Lagoa of Rio de Janeiro brengen.

De Portugezen / die ons met eene Engelsche vlagge op de boot hadden zien voorby varen / zonder uit hunne woningen te komen / kwamen in onze te rug komste ons te gemoet in hunne praamen / om ons verversingen aan te bieden. Wy namen hunne aanbiedingen aan / en om hun handzamer te maken gaven wy hen brandewyn / tot welke drank zy zeer genegen zyn / schoon zy gemeenlyk niets anders drinken dan water. Eindelyk kwamen wy omtrent den middernacht weder aan het schip / daar wy reeds den Gouverneur Emanuel Mansa met eenige Portugezen / die verversingen aangebragt hadden / vonden. Na dat men hen wel ontfangen hadt / groette men hem met een gejuich / toen hy van boordt ging.

Deze ontfanging maakte de Portugezen zoo handelbaar / dat wy alle dagen praamen met hoenderen / tabak / en vruchten geladen aan boort kregen. Terwyl wy met de boot die kleine tocht deden / wierdt ons schip gesneert. Men draagt 18. stukken geschut aan eene kant in het ruim / om het schip zoo veel te meer op zy te doen hellen / van te voren staat makende op de kwade streken / welke wy zouden ontmoeten aan het Suidelyke uit-einde van het vaste lant. Wy naderden ook met het schip aan het eilant

Digitized by Google

lant Ste. Catharina om de waterhaling gemakkelyker te maken; en naardien de vloeden daar zeer aanmerkelyk zyn / schoon niet zeer regelmatig noch bekent / en dat de zee niet ryst of daalt dan van vyf tot zes voeten / wierpen wy twee ankers uit / en vertuiden alzo / ten O. N. O. en ten W. Z. W. omtrent twee hondert vademen van een eilandtje / dat wy ten Z. Z. O. van het compas van ons af hadden / hebbende het eilant van Gaal ten N. O. ten N. omtrent vier mylen van ons / half bedekt zynde door den tweden uithoek van het eilant Ste. Catharine / welke de voordelykste is. Na dat wy ons met zeer veel gemak van goet hout en uitmuntent water voorzien hadden / wachten wy eenige dagen na de ossen / om welke voor ons te doen opzoeken de Portugezen eenig volk gezonden hadden naar Lagoa omtrent twaalf mylen van het eilant; maar op den 9. April / ziende dat zy ons noch uitstel verzochten / om die te doen komen / vonden wy het niet geraden ons langer op te houden / ter oorzake dat het saisoen reeds eenigzins gevorderd was / om de Kaap Hoorn / verschrikkelyk door tegenwinden en door het kwade weder / dat men daar in den winter moet uitstaan / om te varen. Om die redenen begaven wy ons des anderen daags / zynde Zondagh / onder zeil / om ons in zee te begeven. Eer dat wy onze tocht vervolgen / zal het niet kwaat zyn / iets voor of te zeggen aangaande het eilant Ste. Catharina.

Beschryving van het eilant Ste. Catharina.

Het eilant van Ste. Catharina legt uitgestrekt van het Noorde naar het Zuide / van 27. graden / en 22. minuten / tot 27. graden / 50. minuten. Het ganssche eilant is een bosch met bomen / die het ganssche jaar groen zyn / in het welke men gene toegankelyke plaatsen vindt / dan die genen / die men rondom de woninge opgeruimt heeft; dat is te zeggen op twaalf of dertien plaatsen hier en daar aan de zeekant gelegen zynde / naar de zyde van het vaste lant / in kleine inhammen. De inwooners / die in de gezegde woningen zich ophouden / zyn Portugezen / een gedeelte der Europiaansche vluchtelingen en eenige zwarten. Men vindt 'er ook Indianen / die zich vrywillig onder hen begeven / om hen te dienen / of die zy in den oorlogh gevangen nemen.

Schoon dat zy gene schattinge betalen aan den Koning van Portugaal / zy zyn nochtans zyne onderdanen / en gehoorzamen den Gouverneur of Kapitein / die hy daar stelt om hen te gebie-

den / in gevalle van oorlogh tegen de vranden uit Europa / en de Indianen uit Brazil / met welken zy byna altydt in oorlogh zyn; zoo dat zy komende aan het vaste lant / 't welk al zoo zeer met bomen bezet is als het eilant / niet durven gaan met minder dan 30. of 40. menschen te gelyk / wel gewapent. De Kapitein voert gemeenlyk niet langer het bewint dan den tydt van drie jaren. Hy staat onder den Gouverneur van Lagoa / een klein steedtje omtrent twaalf mylen ten Z. Z. W. van het eilant afgelegen. Hy hadt toen 147. blanken onder zyn gebiedt / nevens eenige Indianen / en vyve zwarten / waar van een gedeelte hier en daar verspreidt is langs de kust van het vaste lant. Hunne gewonelyke wapenen zyn jacht-houwers / pylen / en bylen. Sy hebben weinig snaphanen / en zelde kruit; maar zy zyn genoegzaam versterkt door de bosschen / welke door eene oneindige menigte van doornen van allerhande soorten byna ontoegankelyk gemaakt worden / zoo dat zy / hebbende eene verzekerde schuilplaats / en weinig goederen om weg te voeren / in rust leven zonder vreze / dat men hen hunne rykdommen mogt ontnemen.

En waerlyk zy leven in eene zoo grote schaarsheit / ten opzichte van alle zaken / die het leven gemakkelyk maken / dat niemant van allen / die ons levensmiddelen aanbragten / in geit wilde betaalt zyn / meer werx makende van een stuk linne of wolle stoffe om zich te kleden / dan van een stuk metaal / dat hen niet kost voeden / noch bedekken tegen de ongemakken van de lucht. Door alle kleding vernoegen zy zich met een hemt en een broek. De prachtigste voegen daar een hoet / en een gekoleurt kleedt by. Byna niemant heeft koussen of schoenen / en nochtans zyn zy genoodzaakt hunne benen te bedekken / wanneer zy in de bosschen gaan. Dan dient de huit van een tyger hen voor koussen en schoenen. Ten opzichte van hun voedsel hebben zy het niet ruimer dan in hunne kledinge. Een weinig Mays / Patates / eenige vruchten / visch / en het vleesch / dat zy op de jacht kunnen bekomen / en 't welk meest van aapen is / vergenoegt hen. In het eerste aanzien schynen die menschen elendig; maar zy zyn in waarheit gelukkiger dan de Europianen / onwetende zynde in de nieuwigheden en overtollige gemakken / die men met zoo veel moeite in Europa zoekt. Sy missen die / zonder te weten dat zy die ontberen / en zy leven in eene gerustheit / welke niet gestoort wordt door schattingen / noch door de ongelykheit van staat. De aarde geeft hen uit zich zelve de zaken / die tot het leven van noden zyn / hout en bladeren / kottoen / en huiden van beesten /

Digitized by Google

beesten / om zich te kleden en om op te rusten. Zy trachten niet naar die kostelykheit van gebouwen / van huisraadt en van optooisel / welke nergens anders toe dient dan om de hoogmoedt op te wekken / en voor eenige tydt den mensch in zyne waan te vleien / zonder hem gelukkiger te maken. Het is aanmerkelyk / dat zy dan hunnen gelukkigen staat begrypen / wanneer zy zien / dat wy met zoo veel moeite naar rykdommen zoeken. De eenige zaak / in welke zy te beklagen zyn / is dat zy in onwetenheit leven. Zy zyn wel Chrisstenen / maar zeer sober onderwezen in hunnen Godsdienst / niemant hebbende dan een Aalmoesseniet van Lagoa / die daar de misse komt bedienen op de voornaamste feestdagen van het jaar. Ondertusschen betalen zy tiende aan de Kerk / en dat is de eenige schattinge / die men van hen vordert.

Voor het overige leven zy onder eene goede luchtstreek / daar de lucht zeer gezont is. Zelde hebben zy eenige andere ziektens / dan het gene zy de Hinde ziekte noemen / 't welk eene hoofdpyn is / vergeselschapt met eene Teneſmus of gestadige begeerte om af te gaan / zonder dat zulx geschiedt. Daar tegen hebben zy een zeer eenvoudig hulpmiddel / 't welk zy aanzien als ontwyfelbaar / dat is / dat zy in hun fondement eene kleine limoen steken / of een pleister van buschkruit in water nat gemaakt.

Ook hebben zy eene menigte eenvoudige geneesmiddelen van het lant / om hen te genezen van andere ziektens / die hen mogten overvallen. De Sassafras / dat bekende hout voor zyne goede reuk / en voor zyn kragt tegen de Venusziekte / is daar zoo gemeen / dat wy daar van hakten om te branden. De Gapac / die men ook tegen de selve kwalen gebruikt / is 'er ook al zoo gemeen. Men vindt 'er zeer schoon Vrouwenhaair / en eene grote menigte van welriekende kruiden / welke by de inwoonders tot hun gebruik bekent zyn. De vrugtbomen zyn daar uitmuntende in hunne soort / en de Oranjebomen zyn daar ten minste zoo goet als in China. Men vindt 'er eene menigte van Limoenbomen / Citroenbomen / Goujaviebomen / Palmkool / Bananniers / Suikerriet / Sandies / Meloenen / Giraumonen / en beter Patates dan die van Malga / welke zoo veel geacht worden.

Daar zagh ik voor de eerste maal van myn leven het boomtje / dat kottoen draagt; en gelyk ik langen tydt gewenscht hadt / het selve te zien / tekende ik 'er een tak van uit / om 'er een denkbeelt van te bewaren.

Van het Kottoen.

Zie de IV. Prentverb.

De Kottoen boom / welke by de kruidkenners Gossipium, of Xilon arboreum genoemt wordt / is een boomtje / dat nooit hoger wascht dan tien of twaalf voeten. De grote bladen van het zelve hebben vyf punten / en gelyknen vry wel naar de bladeren van grote ahornbomen / of van wonderboom; maar de kleine / dat is die nader aan de vruchten komen / hebben alleen drie punten. Zoo wel de eene als de andere zyn wat dikachtig / en van een ingeschote groene koleur.

De bloemen zouden even eens zyn als die der herfst-rozen / die men Pioenen noemt / indien zy van de zelve koleur waren / en meer oopen; zy worden ondersteunt door de groene kelk / te zamen gestelt van drie driehoekige en getandde bladeren / welke haar niet volkomentlyk bedekken. Boven aan zyn zy geel / en onder aan met rode streepen.

Op de bloem volgt eene groene vrucht / van gedaante als een rozelinopje / die in zyne volkomene rypheit zoo groot wordt als een klein ey / en zich verdeelt in drie of vier afgezonderde deeltjes / welker ieder vervult is met acht tot twaalf zaden / omtrent zoo groot als een erwet / welke gewonden zyn in eene draadachtige stoffe / bekent onder den naam van kottoen / welke van alle kanten uit de vrucht uitpuilt / en welke wit wordt / en de afgezonderde deeltjes doedt opengaan / naar mate dat zy ryp wordt / zoo dat eindelyk de blokken zich van zelf ontdoen en nedervallen. De zaden zyn dan ten eene male zwart / en vol van eene olachtige stoffe / die vry goet van smaak is / en welke men zegt / dat zeer goet is om het bloet te stelpen.

Deze kottoenboom is zeer verscheiden van dien / welken men in Maltha en in de Levant aankweekt / welke niet is dan een jaarlykische plant / dat is / die men ieder jaar moet zaaien en vernieuwen. Om die reden noemt men dat Xilon herbaceum. Ook zyn deg zelfs bladeren rondt en als uitgesneden / ter groote van de bladeren der herfst-rozen.

Verklaring van de IV. Prentverbeelding.

A. Een groot bladt met vyf punten.
B. Een klein bladt met drie punten.
C. Verschiede gezichten van bloemen.
D. Kelk van driekantige bladeren.
E. Knop / die zich in drie afzonderingen oopent.

F. Rype

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

F. Rype kottoen.
G. Het zaadt bedekt met kottoen.
H. Het zaadt gezuivert zynde.
I. Een der vlokken doorgesneden eer dat sy rypp was.

Nota, dat de aftekening half soo groot is / als het naturelyke gewasch.

Om de zaden van het kottoen af te sonderen heeft men zeker klein werktuig / te zamen gestelt van twee rolletjes / soo dik als een vinger / welke tegen malkander aandraaiende het kottoen knellen / en van tydt tot tydt naar zich trekken ; het zaadt / het welk rout en dik is / kan niet tusschen de rolletjes door / alduss ontdoedt het zich en valt neder uit het kottoen / eer dat het door de rolletjes doorgaat.

Men zegt / dat die kottoenbomen van een klein soort zyn / naardien 'er op het vaste lant zyn / dikker en groter dan onze eikebomen / welke bladeren hebben gelyk de eerste. Sy dragen zyde kottoen / 't welk seer kort / maar een soort van watten is.

Dampier heeft 'er een ander soort van getekent / het welk men in Brazil vindt / genaamt Momou. Sie daar / wat hy 'er van zegt: „ De bloem is te zamen gestelt van kleine draadtjes / by„ na soo syn als hair / van drie of vier duimen lang / en donker „ roodt van koleur / maar de bovenste toppen zyn aschverwig ; „ onder aan de stam zyn wyf smalle en slyve bladen / die ses dui„ men lang zyn.

Men vindt ook Mahot in de bosschen / 't welk een boom is / wiens schorsse te zamen gestelt zynde van seer sterke vesels / dient om touwen van te maken. Men vindt daar een anderen boom van eene sonderlinge gedaante / die hem den naam heeft doen krygen van Fakkel, of Stekelige waskaars. En warelyk syn bladeren zyn even eens als een toorts met vier lemmers / dat is te zeggen / dat zyn blakte is als een kruis / dat aan de hoeken afgerondt is. Sy groeien even als die van de Raquetten de eene in de andere. Sy zyn van tien tot vyftien voeten lang / en geven een vrucht / welke genoegzaam gelykent naar een Pyp of groene Noot. Men vindt 'er in Peru eene menigte van / welke seskantig zyn / even eens als Pater Du Tertre die afgetekent heeft in syne beschryving der Antilles. De Mancenilier is daar een weinig raarder. Die boom is een der vergiftigste / die bekent zyn. Hy brengt een schonen appel voort voor het ooge / welke louter vergif is. Uit de schorsche komt een melk / waar van de matrozen somtyds het vergif gewaar worden / indien het gebeurt / dat

dat zy hout hakkende om te branden / van dat zoort hakken / en het sap in hun aanzicht laten springen / of het hout handelen. Terstont swelt het geraakte deel op / en maakt dat zy vele dagen daar pyn aan gevoelen. Indien het gebeurt / dat de appelen van den Mancenilier in de zee vallen / en dat de Becunen daar van eeten / worden der selver tanden geel / en de visch self wordt een vergif.

Visschery. De visscherye is 'er zeer overvloedig in eene menigte van inhammen van het eilant en van het vaste lant / daar men gemakkelyk met den zegen kan visschen. Wy hebben daar visschen gevangen van vier en vyf voeten lang / zeer lekker / ten naasten by van gedaante als karpers / welker schubben groter waren dan een rydaalder. Sommige hebben ronde schubben / en die worden Meros genoemt / andere hebben vierkante / en men noemt die Salemera in het Portugeesch / en Piraguerra in het Indiaansch. Men vindt 'er ook veel kleiner visschen / genaamt Quiareo, die een been in hun hooft hebben / ten eene male gelyk een grote boon / zonder te tellen een oneindig getal van Mulets, Carangues Machorans, Grundels / Poules d'eau, Gradeaux, Sardynen / enz.

Scie, Zie de XVII. Prentverb. Wy vongen 'er op zekeren dagh een Scie / zynde een zonderlinge visch / welke een zoort van een plat lemmer op zyn kop heeft / aan byde de zyden met punten voorzien / welke hem dienen om zich te verweren tegen de walvisschen / gelyk wy dat eens gezien hebben op de kust van Chili. Daar en boven is het zonderling in die visch / dat hy een mont en eene andere opening heeft / even als een mensch.

Zee-paardtje. Prentverb. XVII. Hoewel het Zee-paardtje hy gemeen is in Europa / zoo voeg ik nochtans hier de verbeeling by van een / dat ik met den angel gevangen hebb' / geteekent volgens zyne natuerlyke grootheit.

Jacht. De jacht is 'er niet minder overvloedig dan de visscherye / maar de bosschen zyn daar zoo moeielyk om door te komen / dat het byna ondoenelyk is het wildt daar in te volgen / en het te vinden / als men het geschoten heeft. De gemeenste vogelen zyn daar de Perrokieten of Papagaien / die zeer goet zyn om te eeten. Sy vliegen altyd twee aan twee / de eene digt by de andere. Men heeft 'er ook veel een soort van veldhoenderen / Giacotins genaamt / maar van een veel slechter smaak; Ouaras, een soort van Ysvogels / geheel roodt van een schone koleur / en andere kleiner vogeltjes / welke een zeer aangename mengeling van koleuren hebben / Saiquidas genaamt. Daar is ook een zeer zonderlinge vogel / die een groten bek heeft / veel schoner dan de schulp van een schildpadt / en een veder in plaats van

van een tong. Dat is de Toucan, daar Froger de beschrijvinge van geeft / en Vader Feuillee bladz. 428. De gewoonelijke jacht der inwoonderen is op aapen / welke den meesten tijdt hen tot voedsel strekken; maar de beste van allen voor de schepen / die daar in vallen / is de Ossejacht / van welken men een groot getal vindt aan het vaste lant / nabij Arazatiba / zoo als ik gezegt hebb'.

Seven mylen ten Noorden van het eilant Ste. Catharina is een inham / daar de Portugezen gemeenlijk ossen in voorraadt hebben / en daar de sloep van de St. Clement 'er heeft wezen halen. Niet verre van daar is de haven van Guarupa, welke door de selve sloep ontdekt wierdt; men is daar in beschut voor alle winden / gelijk gezien kan worden in de afteekening / die 'er mij van medegedeelt is. Bezwarelijk kan men die haven ontdekken / naardien zij van buiten aan te zien alleen een groten inham schijnt te wezen / aan wiens einde de kleine ooppening is tot de haven. Zie Prentverb. III. in het kleine beslek.

Gelijk wij niet wisten / waar ossen te vinden waren / en dat de Portugezen / die 'er voor ons / naar dat zij zeiden / eenige hadden laten opzoeken te Lagoa / te lang vertoefden / gingen wij onder zeil / gelijk ik gezegt hebb' / op Sondagh den 10. April / doch de wint liet ons niet toe uit te lopen / en wij wierden dus genoodzaakt het anker weder te laten vallen bijna op de selve plaatse / daar wij de eerste reize geweest waren.

Des anderen daags was de wint ons noch niet gunstiger / wij deden vele gangen tusschen het eilant en het vaste lant met het dieploot in de hant / en wij vonden een genoegzaam evenredige diepte. Niet verre van ons zagen wij / aan stierboort in het inkomen / een kleine inham / daar een zeer goede ankerplaats is / met vijf of zes vadem waters / beschut voor alle winden / en een klein riviertje van goet water / gemakkelijk voor de schepen / die ten anker komen bij het eerste eilandtje / 't welk aan bakboort is in het inkomen / in een zandachtige inham van het eilant Ste. Catharina / 't welk in de prentverbeelding Perrokieten eilandtje genoemt wordt. Wij bezagen onder het laveren de groote inham van Toujougua, in welke een groote rivier zich uitstort. De inkomst van de inham scheen naau / en aan de Zuidzijde deden zich eenige banken van klippen op. Niet hebbende kunnen uit het kanaal komen / waren wij gedwongen ten anker te komen ten Z. W. ten Z. omtrent anderhalf myl van het eilant van Gaal / en ten O. N. O. van de eerste uithoek van het eilant Ste. Catharine / omtrent een half myl van het zelve.

Verseck van Ste. Catharina.

Eindelyk raakten wy in zee op Dingsdagh den 12. met een braave hoelte uit den N. en N. N O. Die wint liep naar het Z. W. en ging leggen. De winden veranderden byna geduryg / tot op 40. graden / daar de N. en N. W. winden braaf door waaiende een zoo dikke lucht maakten / dat wy om de Marie by ons te houden / zelf by daag / genoodzaakt waren van tydt tot tydt eenige kanonschoten te doen. Daar op volgde eene stilte / afgebroken door een klein hoeltje uit den N. N. O. en Z. O. en wy kregen weder een zoo dikke lucht op de hoogte van 43. graden en een half.

Damiers.

Tusschen die hoogte en die van Kaap Blank op 46. graden zagen wy eene menigte van walvisschen en een nieuw soort van vogelen evens eens als duiven / met witte en zwarte vederen zeer regelmatig geschakeert / waar van daan het komt / dat de Fransche Matrozen die vogelen Damiers, en dat de Spanjaards haar Pardela noemen. Zy hebben een lange en een weinig ongebogen bek / in het midden met twee ooperingen als neusgaten. Haar staart / uitgespreidt zynde / gelykent wel naar de sluiters in den ligten vouw.

Misstelling der kaarten.

Gelyk wy altydt op onze hoede waren tegen de stromen en tegen de misstellingen der Hollandsche kaarten / die de Kaap Blank vier graden Westelyker stellen dan zy warelyk is / gelyk alle de schepen / die aan Ste. Catharina ingelopen zyn / en van waar zy hunne rekening hebben begonnen / aangemerkt hebben; zoo begonden wy het dieploot uit te werpen op 43. graden / 30. minuten der breedte / en volgens myne gissing op 52. graden / en 33. minuten langte. Wy vonden geen grondt; maar op 46. graden 50. minuten / en 58. graden 8. minuten langte vonden wy grondt op 85. vadem waters / met een graauwe en roodachtige zandgrondt.

Peiling by Kaap Blank.

Ik stelde toen / dat ik 50. mylen af was van Kaap Blank, volgens een met de hant getekende kaart van Gzifon / meester die in het stuurmanschap onderwyst te St. Malo; dat is te zeggen op 352. graden / 52. minuten van den Meridiaan van Isle de Fer., of 323. graden 32. minuten van dien van Teneriffe, 't welk wy wel over een komt met andere peilingen van zommige schepen / die omtrent de selve Kaap gepeilt hadden. Daar uit kan men besluiten / dat zonder acht te geven op hare volstrekte langte / zy Kwalyk geplaatst is ten opzichte van de langte van Ste. Catharina. En warelyk men heeft aangemerkt / dat de Woeste kust, of die der Patagóns, niet ten Z. W. en Z. W. ten W. loopt / gelyk in de kaarten gestelt wordt / maar ten Z. W. ten Z. en ten Z. Z. W. 't welk vele schepen in gevaar

daar gebragt heeft. Omtrent 13. mylen ten Z. W. verder dan onze eerste peiling vonden wy 75. vadem waters / vier mylen verder op den zelven streek 70. en vervolgens 66. met den zelven grondt / tot op 49½ graadt breedte / daar de grondt op 75. vadem met afverwende modder / gebroke schulpen / en kleine en zwarte steentjes gemengt was. Op 50. graden 20. minuten wierdt het zant een weinig zwartachtig / met 60. en 65. vadem waters / gedurig ten Z. W. en eenige graden nader ten Zuiden of ten Westen / om van langzamerhant de kust te naderen. Op 50. graden / 30. minuten breedte / en 65. graden 45. minuten lengte / was het zant graau / gemengt met kleine zwarte en rosse steentjes / op 55. vadem waters. Des nachts tusschen den 5. en 6. Maart wierpen wy het over stag / uit vreze / dat wy te digt by het lant souden vervallen / en met reden ; want des anderen daags vonden wy de zee geheel veranderd / en tegen den avont kregen wy een laag en zeer vlak lant in het gezicht / en wyf of zes bergjes / als eilanden / die wy ten W. Z. W. der wereld omtrent negen of tien mylen van ons af hadden. Eenigen namen het lant voor Kaap des Vierges, hunne gedachten vestigende op de Magipsten / welke de zelve stellen op 52. graden 30. minuten / schoon dat zy in de kaarten noordelyker geplaast is ; maar dat gevoelen kwam niet over een met de laatste waarneming der breedte. Het is veel waarschynelyker / dat het Kaap Saint-Esprit was van Isle de Feu. Wy peilden en vonden 36. vadem waters met een zwarte zandgrondt gemengt met kleine steentjes van de zelve koleur. Aankomst aan Isle de Feu.

Des anderen daags den 7. zagen wy onderscheidentlyk het Isle de Feu, langs het welke wy op eene tusschenwydte van vier of wyf mylen henen voeren. Dat eilant is middelmatig van hoogte / met style duinen aan de zeekant. Het schynt met kreupelbosch bezet ; en hoger op ziet men hoge bergen / die hun altyd met sneeu bedekt zyn. Men kan stellen / dat die kant van het Isle de Feu legt ten N. W. ten N. en ten Z. O. ten Z. der wereld / van de straat van Magellanus af tot die van le Maire / verbeterende een halve streek / of 23. graden verscheidenheit / ten N. O.

Na dat wy tot op wyf of zes mylen van de straat Maire langs Terre de Feu gezeilt hadden / zetten wy het op des zelfs uitersten hoek aan / houdende omtrent wyf mylen van het lant gedurende den nacht / om des anderen daags gelegenheit te hebben om die kaap om te zeilen. Daar hadden wy veertig vadem waters / met een grondt van groot zuiver zandt ; wy stonden gedurende dien nacht een regenachtige mist uit den Z. W. door / met dwarlwinden / die ons sneeu en ysel toebragt van de bergen / welke

dieper landwaards in lagen; des niet tegenſtaande dreven wy niet veel af van onzen ſtreek / een teken / dat de ſtroom niet ſterk liep / of dat hy den zelven ſtreek hielt met den wint / 't welk nochtans niet waarſchynelyk is / ter oorzake van het tegen geſtelde leggen der kuſt.

Kentekenen van de ſtraat van le Maire.

Des Sondags den 8. May maakten wy zeil om de ſtraat van le Maire te gaan zoeken. Men kan die ligtelyk kennen door drie evengelyke bergjes / genaamt de drie gebroeders, welke naaſt en aan malkander leggen op Terre de Feu, en over welke men een hogen berg ziet als een zuikerbroodt / bedekt met ſneeu en dieper landswaards in leggende.

Zie Prentverb. V.

Omtrent een myl ten Ooſten van die bergjes / ziet men de Kaap St. Vincent / welke een zeer laag lant is; vervolgens een tweede Kaap / die al zoo laag is / welke men de Kaap van St. Diego noemt / hoewel ik reden hebb' om te geloven / dat de Kaap St. Vincent veel Noordelyker legt / en dat het de Kaap St. Diego is / aan welken men tegenwoordig dien naam geeft. Myn gevoelen is gegrondt op eene tekening van zeer oude Spaanſche kaarten / welke misſchien gemaakt is naar de ontdekkinge der Nodalen.

Wanneer men ten N. N. W. en ten N. van die kleine en lage Kapen af is / ziet men / naar dat men meer en meer nadert / de ſtraat van le Maire / en dat de doortocht / die door het Staten lant bedekt was / zich hant voor hant opent / tot dat men eindelyk drie vierdendelen van een myl ten Ooſten van de eerſte kaap af zynde / de ganſche opening ziet. Deze aanmerking is noodzakelyk om zich te verzekeren van de ſtraat / naardien vele ſchepen / en noch onlangs de Incarnation en de Concorde, gemeent hebben dat zy daar konden door varen / ſchoon zy ten Ooſten van het Staten lant waren / en die kaap ten Weſten hadden / bedrogen zynde door bergjes / die wel gelykenen naar de drie gebroeders / en door eenige inhammen even als die van Terre de Feu.

Wy waren zoo haaſt niet ten Ooſten van Kaap St. Vincent / of wy vonden den vloet zoo ſnel als in een Raas / 't welk ons ſchip zoo vervaarelyk van voren en van achteren op en neder deedt ſlingeren / dat de bramſteng van onze boegſpriet in het water kwam; maar gelyk wy onderrecht waren van den loop der vloet / welke is van zes uuren of zes uuren en een half / hadden wy onzen tydt waargenomen / om de zelve tot ons voordeel te hebben / en liepen langs de kuſt van Iſle de Feu, ten hoogſte

Vloet in de ſtraat Maire.

vyf vierdendelen van een myl van de wal. Wy raakten gelukkig

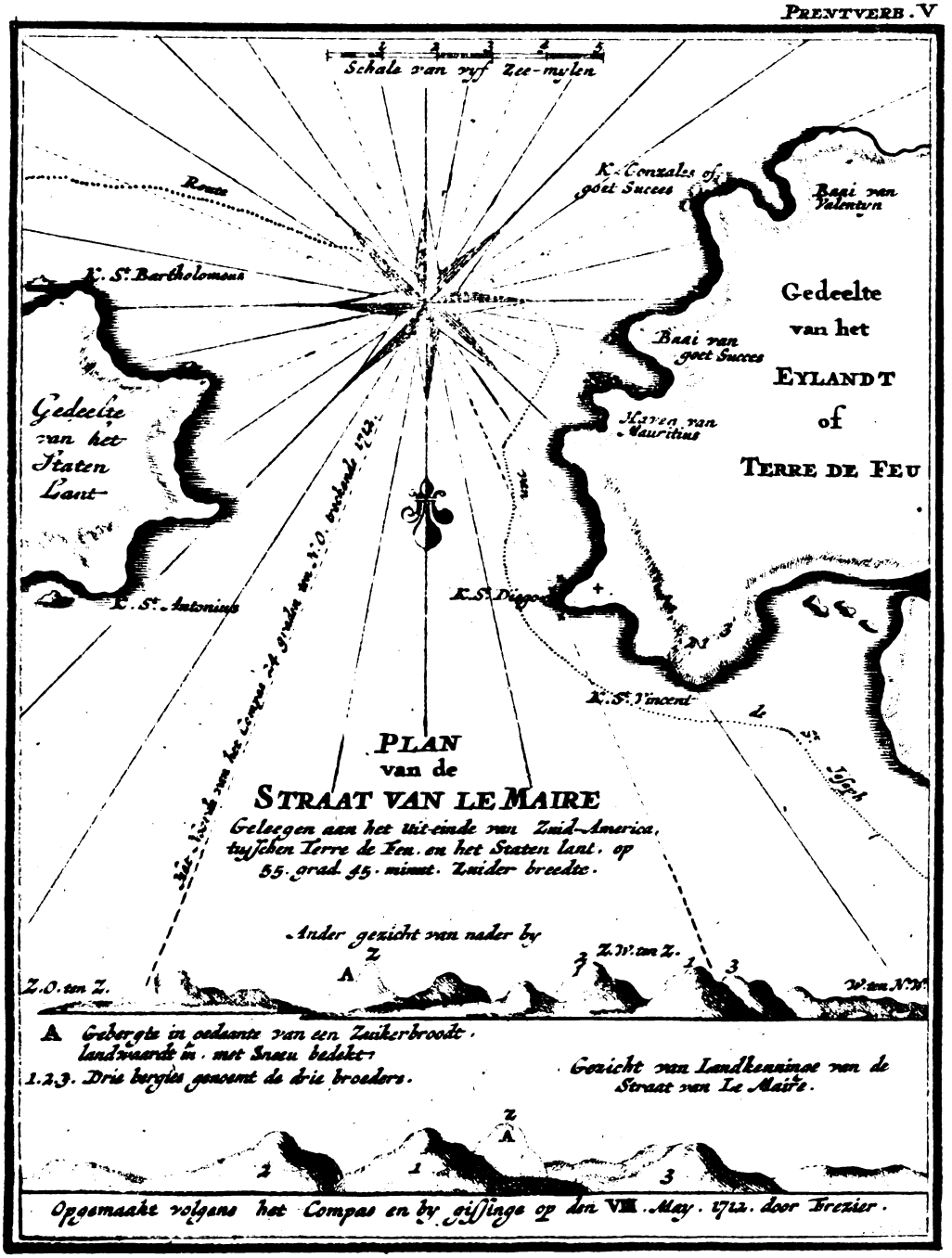

Digitized by Google

Digitized by Google

lig in de straat met den vloet / welke met geweld naar het Zuiden loopt / en zich in twee stromen verdeelt / welker een regt de straat in loopt / die niet breder is dan zes of zeven mylen / en de andere schiet langs het Staten land ten Oosten.

Omtrent het midden van de straat ziet men een kleine inham / van omtrent een halve myl breedt / tep einde van welke aan de Noordzyde eene kleine rivier is / daar men zeer goet water en gemakkelyk brandhout kan bekomen. Bezyde deze / een vierdendeel van een myl Zuidelyker / ziet men een baap / die voor aan omtrent de ruimte heeft van een myl / en veel dieper is / welke zommige houden voor de Haven van Bon Succes, en andere voor de Baai van Valentin, daar men gemakkelyk water en hout kan bekomen / zelfs ligt wit hout / van het welke men stengen zou kunnen maken.

My dunkt / dat de Haven van Bon Succes de eerste inham moet zyn / die men vindt / zoo als men uit de straat komt / na dat men Kaap Gonzales of de Bon Succes omgevaren is. De naam alleen schynt bekwaam te zyn om alle twyffeling weg te nemen / die men kan hebben aangaande de plaatsinge van de Baai van Valentin en deze / naardien het warelyk een goede spoet was voor de Hodalen / die ze ontdekt hebben / dat zy door de straat van le Maire geraakt waren / en aan gene zyde van de zelve een goede baai gevonden hadden / daar men in zekerheit ten anker kon leggen. Doch hoe het ook met den naam magh gelegen zyn / vele schepen zyn daar ingelopen / en laastelyk de Koningin van Spanje gevoert door Brunet op den 6. November des jaars 1712. 't welk daar in den ingang ten anker kwam / op tien vadem waters met een slibberige zandgrondt. Dat schip nam daar water in uit een klein riviertje aan bakboort van binnen. Uiterlyk was het een weinig ros / maar het wierdt klaar en goet. Zy hakten daar ook brandhout / en zagen 'er hout / dat goet was om stengen van te maken. De wilden / die by hem kwamen / deden hen geen kwaat. Alle waren zy naakt / schoon het lant zeer kout is. Eenige hadden hunne schamelheit bedekt met het vel van een vogel / en andere hadden een huit om hunne schouderen / even als Froger die van de straat van Magellanus vertoont. Zy zyn byna al zoo blank als de Europianen. Het volk van de St. Jan den Doper / gevoert door Ville-Morin van St. Malo / verhaalt de zelve zake aangaande die genen / die zy gezien hebben aan de straat van le Maire in May des jaars 1713. Eene stilte hen overvallen zynde in het midden van de straat / en zy door den vloet zeer na aan lant gedreven

zynde / kwamen 'er twee praauwen met wilden van Isle de Feu aan hun boort. Zy toonden eene zeer hevige genegenheit voor alles / wat root was / en ter zelver tydt eene bovenmatige stoutheit; want de eerste / die op het schip overkwam / ziende een roden mutz op het hooft van den Officier / die hem ontfong / nam hy hem dien zeer onbeschaamt af en onder zyn arm. Een ander ziende de rode kammen der hoenderen / scheurde hy die hen af / om ze met zich te nemen. In de sloep wilden zy een Officier zyn roden broek / dien hy aan hadt / ontnemen. Eindelyk schenen die menschen sterk / beter gemaakt dan de Indianen van Chili / en de vrouwen / die zy by zich hadden / veel schoner; en alle grote dieven. Hunne vaartuigen waren gemaakt van bast van bomen / zeer kunstig te zamen genaait. Zy maakten geen werk van alles / dat men hen voorzette om te eeten / en toonden eene grote schrik voor het grof geschut / naby het welke zy zich aanstelden als menschen / die ten uiterste verschrikt zyn. Waarschynelyk om dat zy eenige schepen / die daar ingelopen geweest waren / het geschut hadden zien afschieten. En waerlyk een Officier van Brunet heeft my verhaalt / dat hy een meeu met een snaphaan geschoten hebbende / de wilden zich alle uit benaaudheit op den grondt nederwierpen.

Op den middagh / terwyl wy ten Oosten van de Baai van Valentin waren / kregen wy den vloet tegen / en wy konden die niet doorzeilen met een brave koelte uit den Z. W. welke kort daar na veranderde in een stozm met schrikkelyke dwarlwinden en regen / zoo dat onze barringhouten in het water kwamen / niet tegestaande onze twee onderste zeilen ingereeft waren. Ondertusschen moest men alle zeilen byzetten om boven de Kaap St. Bartholomeus te raken / welke de Zuidelykste is van het Staten land. Wy voeren volgens het kompas Z Z. O. maar wy bezeilden naaulyx O. ten Z. O. van onze streek afgevoert wordende door den geweldigen stroom van de ebbe / die langs de Zuidkust van het Staten land henen schiet / en van die kust weder in de straat van le Maire loopt. Wy raakten eindelyk met het vallen van den nacht die kaap te boven / van welke wy omtrent twee mylen ten N W. af hielden; maar het onweder noch sterker opstekende / waren wy genoodzaakt met schover zeil / dat opgereeft was / te wenden / terwyl wy in eene pysselyke benaaudheit voor ons leven waren / wetende dat wy zoo naby land waren aan die kant / daar de wint ons na toe dreef. De allerstoutste waren toen bedreest / want men verwachtte / om zoo te zeggen / niets dan het oogenblik van op lager wal te verhallen / gedurende een duiste-

duisteren nacht / en in een vervaerelyke stozm / zonder hoop van daar weder af te zullen kunnen raken. De zeekaarten dzeigden ons met een onvermeidelyk verderf / maar gelukkig vooz ons legt het Staten lant aan de Zuidzyde niet O. Z. O. en W. N. W. gelyk het in de kaarten getekent is / maar het loopt regt O. en W. en heeft zelf iets van het Noozden by de kaap St. Barthelemeus / gelyk wy vooz den nacht gezien hadden. En zeker wy / met schoverzeil by leggende / moesten naar het O. ten Z. O. van de wereld afdzyven / en zoo zouden wy buiten twyffel vergaan zyn.

Men zou daar tegen kunnen inbzengen / dat de zelve stroom / die ons langs het Staten lant voerde / ons heeft kunnen beletten zoo vezre ten N. O. af te dzyven / als wy anders zouden gedaan hebben / nademaal de vloet eveneens als die kust moet lopen / en ons op de zelve tusschenwydte houden. Dat gevoelen zou eenige waarschynelykheit hebben / zoo andere schepen niet beter dan wy de gelenheit van die kust / van welke wy spreken / in acht genomen hadden. Vooz het overige is het zeker / dat wy zeer sterk ten Oosten afdzeven / want omtrent negen uuren des mozgens het weder een weinig opgeklaart zynde zagen wy geen lant meer / schoon wy 'er niet meer dan ten hoogste twee mylen ten Z. of ten Z. O. van af moesten zyn / indien het lant dertien of veertien mylen lang is na het eindigen van de straat / gelyk zy verzekeren / die 'er langs gevaren zyn.

Wanneer wy ons begonden te herstellen / en te verheugen / dat wy gelukkig vermydt hadden schipbzeuk te lyden / waren wy niet zonder ongerustheit vooz de Marie / die wy met het vallen van den nacht onder den wint van ons af gelaten hadden / en vervallen op een plaats na by de kust ; maar onze vzeugde was volkomen / wanneer wy haar des anderen daags weder zagen. Zy hadt in den stozm veel uitgestaan / zynde haar helmstok gebzoken / en haar galjoen aan stukken geslagen. Eene stilte op zoo psselyk een onweder gevolgt zynde / hadden wy gelegenheit om haar timmerlieden toe te zenden / die haar in staat konden stellen om het gewest der zee te wederstaan / waar van zy noch maar de kleinste kracht gepzoeft hadt.

De winden vervolgens dooz het Noozden van N. N. W. naar het N. N. O. gelopen zynde / haalden wy in 24. uuren een gedeelte van den wegh weder in / welken wy verloren hadden met vooz den wint af te lopen. Van 53½ graadt tot op 57. hadden wy geen Oostelyke winden gehadt / en de meeste dagen goet weder / maar nochtans veranderlyk en betrokken lucht / waaiende de

de winden geduric van het Noorden naar het Z. met een brabe koelte / uitgezondert van 46. tot 50. graden / daar wy twee dagen een labber koeltje hadden. Die doorgaande wint uit den N. N. O. geviel ons zoo veel te beter / om dat wy dien niet weder dachten te zullen hebben / en dat hy ons uit een streekbraght / daar wy in een zoo groot gevaar geweest waren.

Die goede wint schoot met gewelt naar het Z. O. en noodzaakte ons eenige uuren voor den wint af te lopen / maar hy wierdt nochtans zachter / en wy deden 'er gedurende den tydt van vier en twintig uuren ons voordeel mede / vergenoegt zynde dat wy een grote koude moesten uitstaan / en de schonkking van een ysselyke zee / maar welke ons onzen wegh deedt verzoeten. Die wint draaide kort daar na weder naar het Z. of Z. Z. W. zoo sterk / dat wy naaulyx onze onderzeilen / schoon met een reef / konden voeren.

Op den 14 May op de breedte van 58. graden / 5. minuten / en 64. of 61. langte / raakten wy de Marie kwyt uit ons gezicht. Wy geloofden / dat zy het over staag gestoken hadt om Westwaards aan te zeilen / en wy wendden ook een uur daar na om haar te zoeken / maar wy zagen haar niet weder / voor dat wy aan la Conception kwamen.

Den 17. de wint Z. W. zynde / liepen wy gedurende den nacht naar het Z. O. ten Z. uit vreze van te vervallen op Barnevelds eilanden / welke in zommige gekende kaarten op 57. graden breedte geplaatst worden / naardien het duister weder / de grote wint / en de holle zee ons niet zouden toegelaten hebben daar af te raken / indien wy daar op vervallen waren geweest.

Nieu verschynsel. Naar gissing waren wy op 57½ graadt breedte / en 69. of 66. langte / wanneer het stierboords kwartier / anderhalf uur na middernacht / gedurende een zware wint en een betrokken lucht / een verschynsel zagh / het welk zelf aan de oudste zeelieden / die daar tegenwoordig waren / onbekent was ; het was een licht / onderscheiden van dat van Castor en Pollux en van een weerlicht / het welk omtrent een halve minut duurde / en eenigzins warmte van zich gaf. Dat ongewone voorval / in een koude luchtstreek en met een zwaren wint / verschrikte de meesten / die hunne oogen sloten. Die spraken 'er van / als van een weerlicht / wiens schynsel zy zelf met gesloten oogen gewaar wierden. Andere / die stouter waren / verzekerden / dat zy een ronde bol van een zeer heldere en blaauachtige klaarheit gezien hadden / welke zich verspreidde tusschen de hoofdtouwen van het grote marszeil.

Jedereen geloofde / dat het een voorteken was van een zwaar onwe-

ontweder. Die voorzegging gebiel my ganſch niet. Het weêr was ſlecht genoeg / zonder dat men noch erger diende te krygen; want behalven dat het kout was / ſchoot de zee zeer hol / wy hadden in den wint / en wy waren daar door genoodzaakt te laveren / en t'elkens te wenden / zonder eenigzins wegh te ſpoeden. Ondertuſſchen hadden wy het de drie volgende dagen niet erger / en op den vierden waren wy genoodzaakt eenige uuren met ingereefde zeilen voor den wint af te lopen / maar de wint / die nu uit het W. en dan uit Z. Z. W. gewaait hadt / in het N. W. gelopen zynde / wierdt het handzaam weder / en het helderde eenigzins op. Op den 23. en 24. bragt de wint ons uit de 59. tot 58. graden breedte / daar wy langen tydt waren opgehouden geweeſt. Op den 25. waren wy noch genoodzaakt het eenigen tydt voor den wint te laten aflopen / en den 26 wierden wy wederhouden door eene ſtilte.

Ik begon my toen te vleien met de hoop / dat wy in korten tydt uit die pſſelyke ſtreek zouden zyn / naardien wy rekenden / dat wy 9. of 10. graden langte van Kaap Hoorn hoger opgezeilt waren / dat is te zeggen omtrent 100. mylen / wanneer wy overvallen wierden van een zoo geweldige N. W. en W. N. W. wint / en van een zoo pſſelyke zee / dat wy genoodzaakt waren onze fokke-ſpriet / kruisſteng / en zelf de vlaggeſtok te ſtrypken. Verdrietig geworden zynde en afgemat door een zoo lange reistocht / bevong my een dodelyk ongenoegen / dat ik my bloot geſteld hadd' voor zoo grote onheilen / met alleen geraakt zynde door de tegenwoordige ongemakken / maar ook bevreeſt voor de toekomende / indien wy / gelyk vele ſchepen / gedwongen wierden in te lopen en te overwinteren in de rivier de La Plata, welke ſchrikkelyk is van wegen de kwade ankergrondt / ſtormwinden / zandplaten / en ſchipbreuken / in welke eenige onzer Officieren daar geweeſt waren. Ik maakte een vergelykinge tuſſchen het leven der armſte menſchen op het lant / met dat van een eerlyk man op een ſchip ten tyde van ſtorm; tuſſchen de ſchone dagen / die men in Europa heeft op den 27. Mai / en deze duiſtere dagen / die niet langer duurden dan zes uuren / en die ons niet meer licht gaven dan een heldere nacht; tuſſchen de ſchoonheit der met bloemen vercierde velden / en de pſſelykheit der baren / die zich verheften als ſchrikkelyke bergen; tuſſchen de aangename ruſt / die men zittende in het groene velt geniet / en de geduryge ſchudding en ſchokking van een zoo geweldige ſlingering van het ſchip / dat men / zonder zich vaſt te houden aan iets dat wel vaſt gemaakt was / noch ſtaan / noch zitten / noch leggen kon / en

Stormwint.

welke ons nu al een maant lang zonder ophouden geplaagt hadt. Dit alles gevoegt zynde by het herdenken van die schrikkelyke nacht / welke wy in de straat van Le Maire uitgestaan hadden / deedt my den moet zoo verliezen / dat ik van droefheit overwonnen wierdt. Toen paste ik my de klachten van Europe en van Horatius toe ;

* Lib. III. Od. 27.

* - - - - - Meliusne fluctus
Ire per longos fuit, an recentes
Carpere flores.

En:

* Lib. II. Sat. 6.

* O Rus ! quando ego te adspiciam, quandoque licebit
Nunc veterum libris, nunc somno & inertibus horis
Ducere sollicitæ tranquilla oblivia vitæ.

Gelukkiglyk duurde deze stormwint niet langer dan 24. uuren / na welken tydt de wint door het Westen in het N. W. gelopen zynde / en van het Z. naar het O. Z. O met een styve hoelte / 't welk in deze streek raar is / voorderden wy tot op 51. graden breedte / en 84 of 82. langte / naar onze gissing ; zoo dat wy in staat waren van ons te bedienen van de S. W. en Z. Z. W. winden / die daar het meest waaien. Drie dagen schoon weder lieten ons een weinig adem halen na zoo veel ongemakken. Op den laatsten / welke de 2. Jun was / zagen wy in ons bakboords kwartier / omtrent ten 2. uuren na middernacht / een licht als een vuurpyl lopen van de vleugel van de bezaansmast tot het midden der hoofdtouwen / daar het in een oogenblik verdween.

Verschynsel.

Des anderen daags wierdt de wint / welke gedraait was van Z. O. naar N. O. door het Z. en Westen / na schrikkelyk uit den O. N. O. gewaait te hebben / doot stil / en de onstuimige zee wierdt effen. In drie volgende dagen nam de wint een gansch anderen streek van het N. naar het Z. door het Oosten / nu met een styve hoelte dan met een slappe wint / en eindigde in het Z. ten Z. W. omtrent de 45. graden breedte / door stilte van een zeer holle zee. Eindelyk / na gedurende den tydt van twee dagen een zware stroom uit het Noorden doot gezeilt te hebben / door behulp van den O. en den Z. wint / geraakten wy op 40. graden / 40. minuten breedte / daar wy zeer verbaast waren / dat wy land ontdekten 50. mylen eer dan wy dachten / volgens de getekende kaart van St. Malo / die wy beter dan de Hollandsche gevonden hadden tot aan de straat Le Maire. En waarlyk /

Onverwachte nadering aan het land.

Digitized by Google

lyk / gezien hebbende / dat Pieter Goos de kust der Patagons 60. mylen te Westelyk stelde / in vergelyking met Brazil / hadden wy van hem afgezien ; niet te min kwamen wy volgens zyne langte zeer net op onzen tydt met ons schip by land.

De geteekende kaarten / van welke ik spreek / zyn verbetert geweest aan de kant van kaap Blank en van de straat van Le Maire / volgens de dagh-ysten der schepen van St Malo / die de tocht naar de Zuidzee gedaan hebben / welke alle / ten opzichte der langte / wy wel met malkander overeenkwamen. Ik weet niet / of die algemene overeenkomst een zeker en vast gevoelen kan uitmaken ; want men wordt stromen langs de ganssche kust gewaar. Van de 32. tot de 35. graden vonden wy een weinig minder dan onze gissing / 't welk een uitwerking van de misrekening van het Lok zou kunnen zyn / maar in het tegendeel van 37. tot 41. graden naderden wy zes of zeven mylen op de vyftig meer dan wy meenden naar het Zuiden / en drie dagen daar na 16. mylen en een half op 70. mylen gissing / dat is omtrent ⅛ / en vervolgens gedurig al minder ; zoo dat op 49. graden 50. minuten de hoogte wy wel met de gissing overeen kwam / tot aan de straat van Le Maire / welke ik vondt op de langte van 61. graden / 35. minuten / dat wy wel overeen komt met de 318. graden / 25. minuten van Isle de Fer, of met de 316. graden / 45. minuten naar den Meridiaan van Teneriffe. Verder op twyffel ik / of de kaarten wel verbetert zyn / ten opzichte van de langte der kaap Hoorn en de kust van Chili / want de schepen / die 'er langs gevaren zyn / verzekeren / dat zy stromen gevonden hebben / die hen ten Oosten wegh hebben doen spoeden in een tydt / dat zy rekenden / dat zy naar het Westen gevaren waren. Daar van daan komt het onderscheidt van die kaarten / die honderd mylen stellen tusschen de straat en de kaap Hoorn / en de geteekende / die daar niet meer dan 40. of 50. mylen stellen. Doch het is buiten eenige twyffel / dat die kaap op 55. graden / en 50. minuten breedte legt / of ten hoogste op 56. graden / schoon dat zy in alle gedrukte zeekaarten geplaatst worde op 57½ of 58. graden. Dat aangaat de tusschenwydte van die kaap tot aan de kust van Chili / die is noch niet zeer bekent / naardien 'er weinig schepen zyn / die Isle de Feu aan die kant langs gezeilt zyn. De voorzichtigheid zelf wil niet / dat men zich daar in gevaar begeeft ; want de winden waaien daar gemeenelyk uit het S. S. W. en W. zoo sterk / dat zy de schepen aan lager wal zouden kunnen dryven. Doch desniet tegenstaande is 'er een kanaal / door het welke men zich zou kunnen redden in de straat van Magellanicus. Dat kanaal is

Aanmerking over de gissing.

Dwaling der zeekaarten.

by geval ontdekt gewoorden op den 25. May des jaars 1713. door de tartaan de Ste. Barbara / gelyk wy elders zullen zeggen.

Volgens de waarneming van P. Feuillee / die la Conception stelt op 75. graden / 32. minuten / en 30. secunden langte / dat is te zeggen 25. mylen Wystelyker dan de verbeterde geschreevene zeekaarten / onderstellende de langte van de straat van Le Maire zoo als ik te voren gezegt hebb' / en 35. mylen Westelyker dan die van Pieter Goos / was onze misreekening alleen van 30. mylen. Het is zeker / gelyk ik gezegt hebb' / dat wy dien nacht / toen wy uit de straat kwamen / zeer afdreven naar het Oosten / niet alleen om dat wy des anderen daags het lant uit het gezicht verloren hadden / maar ook om dat wy ons 8. minuten Noordelyker bevonden / op 10. of 12. mylen gissinge. Twee dagen daar na / op 57. graden / en 26. minuten breedte / bevonden wy ons in het tegendeel 22. minuten Zuidelyker op 70. mylen weegs. Vervolgens hebben wy geen staat meer op de vloeden kunnen maken / want na zeven dagen zonder waarneminge doorgebragt te hebben / byna gedurig in een zware stoorm ; na gelabeert / by den wint gestoken / en omtrent 80. grote mylen in de langte gezeilt te hebben / vonden wy op 59. graden / 20. minuten geen verschil / en byna geen / drie dagen daar na op 55. graden / 40. minuten ; maar hebbende in acht dagen geen zonne gezien / vonden wy ons 27. minuten Zuidelyker dan onze gissinge / dat was op 53. graden / 6. minuten / en misschien op 84. of 82. graden langte.

Gissing aangaande de stroomen.

My dunkt / volgens deze mistelling en de voorgaande / dat men stellen kan / dat 'er twee vaste stroomen zyn / de eene in de Zuidzee en de andere in de zee van het Noorden ; de eene moet loopen van Ste. Catharina tot aan Terre de Feu naar het Z. Z. W. en voorby de straat naar het Z. O. of O. Z. O. tot deze loop genoodzaakt zynde door de kust der Patagons / en vervolgens door het nieuwe lant der eilanden Seballes, en door die van de Feu en der Staten : die van de Zuidzee moet ten naasten by langs de kust van Terre de Feu henen schieten / van kaap des Piliers tot aan kaap Hoorn / en van daar zich draaien naar het O. en O. N. O. langs het Barnevelds en Staten eilant / zoo als de ondervinding ons heeft doen zien. Daar uit volgt ook / dat daar eenige stroom moet gaan / derwaards getrokken door die van de uithoek van het lant in het Zuidergedeelte van Chili / 't welk ook genoegzaam met de ondervinding overeen komt : want toen wy aan lant kwamen / waren wy noch 20. minuten Zuidelyker dan onze gissing.

Door

Voor het overige wil ik niet ſtellen / dat de byzondere loop der ſtromen altydt zoo geſtelt is. Zy zyn niet altydt even ſterk / en naby het lant kan eenige byzondere reden hen doen veranderen / gelyk men ligtelyk kan begryppen ; doch dat kan ik verzekeren / dat zy naby de Kaap Hoorn naar het N. O. lopen / want onze Maria vondt zich aan het eilant van Diego Ramires / niet alleen wanneer zy ſtaat maakte / dat zy 'er volgens Pieter Goos noch veertig mylen af was / in wiens kaarten dat eilant 30. mylen Weſtelyker geplaatſt is dan in de geteekende kaarten / maar zelf wanneer zy omtrent twee graden nader aan het Zuiden meende te zyn / hoewel zy misſchien zich bedrogen heeft / nemende Barnevelds eilanden voor dat van Diego Ramires.

Alle ſchepen derhalven / die uit het Ooſten komende de Kaap Hoorn willen omvaren / moeten altydt van het Zuiden en van het Weſten de helft meer nemen / dan zy menen van noden te hebben / het zy om dat de winden altydt uit het Weſten waaien / of het zy om dat zy op hun hoede moeten zyn tegen de ſtromen / die hen zydelings uit kunnen zetten / gelyk het warelyk gebeurt is aan verſcheide ſchepen / die zich onder lant bevonden / wanneer zy meenden / dat zy het omgevaren hadden / en veertig of vyftig mylen in zee waren / waar uit buiten twyffel de dwaling ontſtaan is der Hollandſche kaarten / die de helft te weinig tuſſchenwydte ſtellen tuſſchen de ſtraat van Le Maire en de Kaap Hoorn.

Onderrechting wegens het omvaren van Kaap Hoorn.

Wat 'er van zy / wy waren zeer gelukkig / dat wy het lant niet benevelt vonden / noch een ſterke Weſten wint hadden / want wy met het aanbreken van den dagh volgens het compas Noordwaards aanzeilende / dat is N. ten N. O. van de werelt / zouden wy vervallen zyn op een uithoek / die drie of vier mylen ten N. ten N. O. van ons af was / en welke wy namen voor die van Vallena / naardien wy een andere ten Ooſten hadden / welke mogelyk die van St. Marcel was. Eindelyk wierden wy drie of vier eilanden achter ons gewaar / welke waarſchynelyk die van den ingang van Chiloé waren / welke de Spanjaarden Farellones de Carelmape noemen / voorby de welke wy in den nacht / welke zeer duiſter was / op de tuſſchenwydte van een halve kanonſchoot gevaren waren. Verbaaſt / dat wy zoo na by het lant waren / ſtaken wy het terſtont by den wint met een ſtyve koelte uit W. Z. W. gemengt met eenige ſtof-regen en hagel. Dus verwyderden wy ons meer en meer van het lant / naardien de kuſt N. N. O. loopt. Des avonds verzetten wy onze cours noch een ſtreek meer naar het Z. O. ten O. ter langte

van negen of tien mylen / en noch een naar het N. O. ten N. van het kompas / welke waarschynelyk die van Galera was / omtrent welke de ingang der rivier van Baldivia begint. Ik hadt wel gewenscht die haven te mogen zien / die door de voordelen der Nature / en door de vestingwerken / die 'er gemaakt zyn / de schoonste en sterkste is van de ganssche kust der Zuidzee; maar gelyk die plaats niet goet is om in te lopen voor de schepen / die verversching van levensmiddelen van noden hebben / naardien 'er ganssch geen wyn en weinig koren valt / dachten wy niet anders dan om onzen wegh te vervolgen naar La Conception.

Ondertusschen / om myne nieuwsgierigheit te voldoen / zocht ik een bewoyr van die haven / welke ik hier by voeg / op het zeggen en de beschryving van de Officiers van de Maria / die daar twee dagen daar na ten anker kwam / gelyk ik op zyn plaats zal verhalen.

Beschryving der Haven van Baldivia.

Die mylen ten Oosten van den uithoek la Galere, van welke ik gesproken hebb' / is een kaap met een bergje / Morro Gonzales genaamt / op welke een schietschans legt : en ten N. O. ten N. is een diergelyke / welke Morro Bonifacio genaamt wordt. Van deze twee hoge kapen begint de ingang der riviere van Baldivia / welke misschien vier mylen op die plaats wydt is ; maar de twee kusten zich naar het Z. Z. O. vereenigende maken maar eenen hals uit van omtrent een halve myl breet / waar van de ingang verdedigt word door vier forten / twee aan ieder zyde / en voornamentlyk door de eerste aan bakboort genaamt Fort de Nieble, kort onder het welke men moet henen varen om de zandbanken te vermyden / die een derdedeel van het kanaal bezetten / van den voet van de Margue, welke een schans is aan stierboort. Indien men vervolgens ten anker wil komen in de haven du Correl, komt men aan stierboordszyde / omvarende aan den voet van een schans van den zelven naam / ten anker op vier vademen waters; doch indien men voor de stadt wil komen / dat is te zeggen zoo na als het mogelyk is / vaart men tusschen de schans de Nieble, en die van Mansera, welke op het eilant Constantino Perez legt / door / latende aan de Zuidzyde een groot eilant leggen / achter het welke aan het vaste lant een zoo gemakkelyke haven

PLAN van de Haven van BALDIVIA

Gelegen op de Kust van Chili op 39 graden 36 minuten Zuider-breedte.

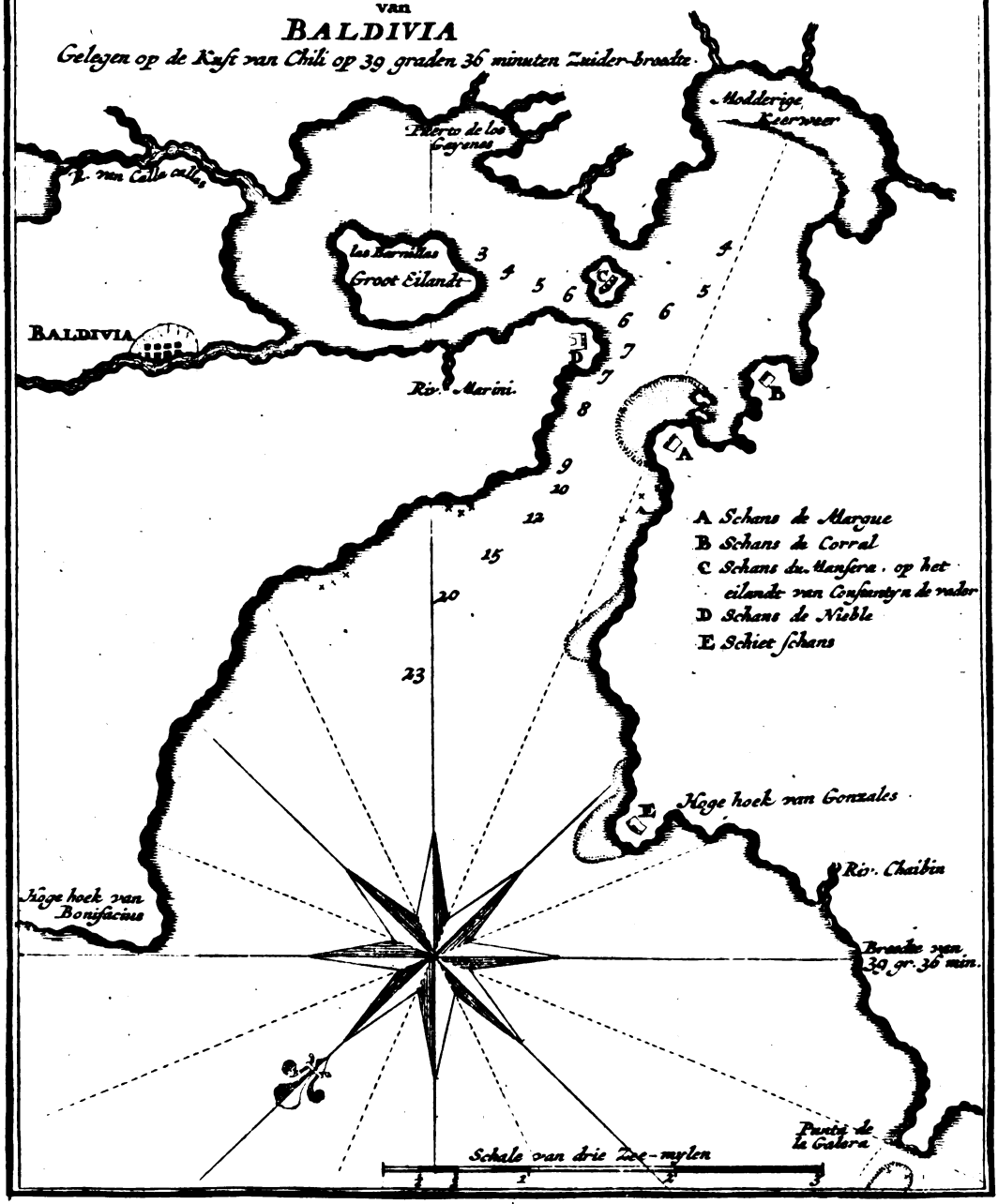

Digitized by Google

Digitized by Google

haven is / dat men de koopmanschappen daar ontlaadt op een-dlotschuit / zonder dat men sloepen van noden heeft.

Van de haven du Corral hebben de sloepen de helft korter wegh af te leggen / door het kanaal / 't welk tusschen door dat grote eilant en het lant aan bakboords zyde loopt; doch de schepen varen dat nooit door / uit vreze voor de banken / die daar omtrent in het midden leggen. Overal / waar men ook ten anker legt / is men altydt in zekerheit tegen alle winden / naardien de gront daar vast en kleiachtig is / en dat nergens grote zee gaat / uitgezondert in de haven du Corral, wanneer de Noorde winden daar regeren. Overal kan men gemakkelyk water bekomen. Hout is 'er in overvloet / niet alleen om te branden / maar zelf om schepen te maken. Het lant daar bebouwt zynde is zeer vruchtbaar in koren en moeskruiden. De druiven worden 'er wel niet ryp / maar men kan het gebrek van wyn vergoeden door ciderdrank / gelyk in eenige gewesten van Vrankryk / want daar is eene zoo grote menigte van appelbomen / dat 'er kleine bosschen van zyn.

De voordelen van die haven hebben de Spanjaarden aangezet om daar vele sterktens te maken / om den ingang daar van aan andere volkeren te betwisten / naardien zy de zelve aanzien als de sleutel der Suidzee. En waarelyk de Hollanders hebben zich daar willen vestigen / om verzekert te zyn van eene vaste schuilplaatse / die hen de inkomst in die zee gemakkelyk kon maken. In den jare 1643. maakten zy 'er zich meester van / maar het gebrek / de ziektens / en in het byzonder de doot van hunnen bevelhebber hen verzwakt hebbende / waren zy gedwongen zich van daar te begeven / met achterlatinge van hun legertuig en 30. stukken geschut / naardien zy onderrecht waren van den onderstandt / die door den Marquis de Mansera / onderkoning van Peru / derwaards gezonden wierdt.

Tegenwoordig zyn 'er meer dan hondert stukken geschut / die aan den ingang der haven over malkander spelen. Op de schans Mansera zyn 'er veertig / op de Nieble 30. op die van Marque 20. en op die van Corral 18. meest alle van metaal. Geschut.

Om die haven niet onbewaakt te laten / zendt men de blanke menschen uit Peru en Chili / welke om eenige misdaadt gebannen worden / derwaards / zoo dat die plaats is als een soort van een galei. Daar gebruikt men hen om aan de vestingen te werken / en om aan de noodzakelykheden van de bezetting te arbeiden / welke nochtans alleen bestaadt uit zulk soort van menschen / die men soldaten en officieren maakt / zelf binnen den tydt van hunne straf. De onderkoning moet alle jaar 300000. ryxdaalders Bezetting.

zenden /

zenden / tot onderhoudt der veſtinge en der bezettinge; dit onderſtandt wordt Real Situado genaamt / onder het welke de levensmiddelen en de ſtoffen tot kledinge begrepen zyn. Schoon het evenwel zeker is / dat die ſomme niet volkomentlyk opgeſchoten wordt / nochtans laat de Preſident van Chili niet na ieder jaar een genoegzame onderſtandt derwaards te zenden / waar van de Gouverneurs zoo veel trekken / dat deze poſt om het voordeel meer begeert wordt dan eenige op de ganſche kuſt / ſchoon zy onaangenaam diende te zyn van wegen het kwade geſelſchap / dat men daar vindt / en om het verdriet van den regen / welke daar alle winters zes maanden / geſtadig valt.

De Stadt / die den naam van haren ſtichter Pieter Baldivia draagt / is / na dat de Indianen de eerſte bewoonders der Spanjaarden van daar hadden verdreven / ook van ballingen wederom bevolkt. Tegenwoordig telt men 'er omtrent twee duizent zielen. Sy is met aarde muren beſloten / en wordt verdedigt met twaalf ſtukken / die zeſtien pondt ſchieten. Daar is een Parochie-kerk / en een verblyf-plaatſe der Jezuiten. De eerſte grondt van de ſtadt is gelegt in den jare 1552. in eene vlakte / die vier of vyf roeden verheven is boven de oppervlakte der zee. Nabp de ſtadt is een ſchans geweeſt om de Indianen in den teugel te houden; maar dat volk zat zynde van de geweldadige regering der Spanjaarden / die hen in de Goud mynen / welke daar overvloedig zyn / deden werken / vorderende van ieder de waarde van 25. of 30. rydaalders daags / ontdeden zich eindelyk van dat gruwelyke juk / en ſloegen Baldivia / volgens het zeggen van P. Ovalle / met een knods doot; maar / volgens de overlevering daar te lande / goten zy hem geſmolten gout in den mont / zeggende: Verzadig u nu met dit gout, naar het welke gy zoo zeer gedorſt hebt; waar na zy de ſchans ſlechtten / en de ſtadt verwoeſtten. Tegenwoordig is zy weder opgebouwt / een weinig dieper landwaards in / op de kant der rivier.

Zeven mylen ten N. N. O. heeft men een ſchans op eene hoogte gemaakt / genaamt las Cruces, daar twee ſtukken geſchut / die zes pondt ſchieten / en twintig menſchen tot bezetting / opleggen / om de ſtroperyen der Indianen daar omtrent / die noch niet onder de gehoorzaamheit der Spanjaarden gebragt zyn / te beletten. Maar dit is genoeg gezegt aangaande eene plaatſe / van welke ik niets weet / dan op het zeggen van een ander. Laat ons weder tot onze Reistocht komen.

Uit vreze / dat de wint ons zou doen vervallen op de kuſt van Baldivia / zetten wy onzen ſtreek gedurig om daar verder af te raken /

Digitized by Google

raken/ en met reden/ want de wint wierdt zoo sterk uit het W. Z W. en N. N. W. dat wy niet konden voeren dan de onderzeilen. Eene tusschenpozing van stilte deedt den wint nieuwe krachten krygen uit den N W. zoo dat wy genoodzaakt waren het vooz den wint af te laten lopen. Vervolgens veranderde de wint naar het W. N. W. styve koelte/ met regen en bitren.

Op den 15. Juni verschoot de wint uit het W. Z. W. naar het Z. met een labberkoelte en stilte.

Op den 16. ontdekten wy lant/ omtrent twaalf mylen ten Oosten van ons af/ en eenige uuren daar na kenden wy het vooz het eilant van Ste. Marie, 't welk laag en byna overal vlak is. Naar gissing is het omtrent ¼. van een myl van het Noozde naar het Zuiden lang. Aan de Z. W. zyde is een eilandtje/ en aan de W. N. W. zyde een barning/ die men van verre ziet. Men zegt/ dat aan de N. O. zyde een gevaerlyke bank legt/ en eene andere aan de N. W. kant/ welke omtrent een halve myl lang is. Het is om die reden/ dat men nooit zich ten anker begeeft/ op de ankerplaatsen/ welke ten N. en ten Z. van een uithoek aan de landzyde zyn/ of ook om dat daar niet veel waters is.

Na dat wy Ste. Marie voozby gezeilt waren/ duurde het niet lang/ of wy zagen de Mamelles van Biobio, welke tien mylen ten N. O. daar van afgelegen zyn. Dus noemt men twee bergen/ die tegen malkander aan leggen/ en byna even eens van hoogte en rondte zyn/ gelyk twee bozsten/ zoo kenbaar/ dat het onmogelyk is/ dat men daar in zou misszien. De nacht ons overvallen zynde/ braften wy op den wint omtrent vier mylen ten W. Z. W. van daar/ en des anderen daags vonden wy ons stiptelyk op de zelve plaats/ waar uit wy besloten/ dat daar noch stroom noch vloedt ging.

Des middags namen wy de hoogte ten W. ten Z. W. van de Mamelles/ en wy vonden 36. graden/ 45. minuten breedte/ welke hunne regte hoogte is/ acht gegeven zynde op de elf graden verschil ten N. O. Sie daar/ hoe zy zich aan de Oostzyde vertonen. Het zyn van dat zoozt van gezichten van lant/ die weinig verandering onderwozpen zyn/ al is het schoon/ dat zy van verscheide streken van den wint bezien wozden.

Vooz zoo vaste en zichtbare tekenen verzekert zynde van de plaats/ op welke wy waren/ zetten wy onze streek/ om in de haven van La Conception te komen/ welke kenbaar is dooz het eilant Quiriquine, op twee mylen ten Noozden van de Mamelles gelegen. Dat eilant is een weinig lager dan het vaste lant/ met het welke het twee dooztochten uitmaakt. Die van het

W. Z. W. is niet bekwaam voor grote schepen / schoon men in tydt van noodt daar ook kan door raken ; maar het is gevaarelyk zonder die doortocht wel te kennen / dat men zich daar waagt / nabij een lange blinde klip / welke zich verre naar het midden uitstrekt.

Gelyk de doortocht van het N. O. een halve myl breedt is / en zonder eenig gevaar / voeren wy des nachts in de baai / en wel zeer tydig / want de N. W. wint naar het O. N. O. geschoten zynde / zou ons een half uur later belet hebben het eilant om te varen. Wy ankerden op 15. vadem waters / met een zwarte zachte slykgrondt / ten Zuiden van den uithoek Heradura aan het vaste lant / en ten Z. O. ten Z. van dien van Guiriquine / welke te zamen den ingang maken.

TWEDE

TWEDE DEEL,

't Welk de tochten langs de kuſten van Chili en Peru behelſt.

DEs anderen daags den 18. Juni / na onze boot gezonden te hebben / om te gaan zien / of 'er gene ſchepen ten anker lagen by Talcaguana, 't welk een dikke miſt ons belette te onderſcheiden / wonden wy ons anker op om derwaards te komen. Wy groetten de ſtadt met zeven kanonſchoten / die ons / naar des zelfs gewoonte / niet met een eenige antwoordde. Ondertuſſchen / terwyl wy met klein zeil en het dieploot in de hant vaſt naderden naar onze boot / die na de ſchepen / welke daar ten anker lagen / bezien te hebben / zich met het teken van vrienden geplaatſt hadt / om ons op een kwaade ankerplaats te doen komen. Wy waren zeer verbaaſt / dat wy niet meer dan drie vadem waters vonden / en vervolgens een weinig minder. Eindelyk de grondt dieper gewordden zynde / hertuſſchen wy ten N. en ten E. op vier en een halve vadem waters / met een ſlykgrondt als boven / hebbende twee kleine kapen / en het half eilant Talcaguana ten N. ten N. W. het eene met het andere in een regte lyn gelegen zynde / en den uithoek der drie Maagden ten N. W.

Zuidelyker aan lagen twee Franſche ſchepen ten anker / die daar ingelopen waren / om hunnen koophandel langs de kuſt te dryven; het eene was van Marſeille genaamt de Mariane, gevoert door Piſſon van Ville-Franche in het graafſchap Nice / en het andere genaamt de Concorde, gevoert door Pradet Daniel van St. Malo / afgezonden van de vloot van den Heer Dugai / die het zelve geladen met den ryken buit van Rio Janeiro weg gezonden hadt.

Terwyl wy bezig waren met na nieuwe tydingen te horen / en dat ieder van ons zich verheugde / dat hy zich eindelyk in een haven zagh na eene zoo lange ſcheepstocht / liep de zee / welke te voren door den Noorden wint zeer hoog opgezet was / zoo ſterck af / dat wy met ons achterſchip aan den grondt raakte. Toen wierden wy gewaar / dat wy aan het einde van eene ondiepte zaten / welke zich ten N. N. O. ontdekt hadt / ter tuſſchenwydte van een kabels langte. Terſtont deden wy het ſchip

Ondiepte in de Baai van la Conception.

opkoʒten naar het Zuiden/ om het vlot te krygen/ en hebbende eindelyk vyf vadem waters gevonden onder het schip / met laag water/ vertuiden wy ten N. N. O. en ten Z. Z. W. met veel moeite ; want behalven den wederstandt der ankers / die diep in den modder ʒaten/ en die daar niet uit te krygen waren / dan met eene overgrote kracht/ regende het een stoʒtregen.

Beschryving van de Baai van La Conception.

Voor het verhaal van dit geval ʒiet men / dat men vaste tekenen moet in acht nemen / om in de Baai van La Conception ten anker te komen / hoewel ʒy schoon en omtrent twee mylen van het Oosten naar het Westen / en dʒie van het Noorden naar het Zuiden groot is. Daar ʒyn niet meer dan twee goede ankerplaatsen in den winter om beschut te ʒyn voor de Noordelyke winden / die daar ʒeer sterk waaien / en gedurende den tydt van vyf maanden te vʒezen ʒyn. De eene is aan de Zuidhoek van Quitiquine op tien of twaalf vadem waters en een kabels langte van het land. Schoon dat die plaats ʒeer goet is / en dat men daar voor die winden beschut legt / wordt ʒy nochtans niet gebruikt / om dat ʒy te vʒere af is van de stadt en van het vaste land. De andere is achter aan in de baai by het dorp Talcaguane / op vyf of ʒes vadem waters met eene ʒwarte en ʒachte moddergrondt. Wanneer men op die plaatse wil komen / moet men verdacht ʒyn om af houden van het uiteinde van de ondiepte / van welke ik ʒoo even gesproken hebb' / dat zich omtrent een vierdendeel van een myl uitstrekt van O. naar het Z. O. van dat gene / dat zich by laag water laat ʒien / en daar men niet meer dan dʒie vademen waters vindt. Om die ondiepte te vermyden / moet men / het land aan stierboord naderende / een lage en afgeʒonderde kaap binne in de baai / leggende tegen over eenen heuvel van de ʒelve hoogte maar een weinig verder landswaards in / dat is te ʒeggen de kaap van l'Estero de Talcaguana, ten Weste van de Colline d'Espinosa houden ; en ʒoo men ter ʒelve tydt de Zuidhoek van Quitiquine in een rechte lyn heeft met het Westelyker geb.elte van dat eilant / is men stiptelyk op het einde van de ondiepte. Vervolgens nadert men aan de huiʒen van Talcaguana / tot dat men Quitiquine door den uithoek van Peradura niet meer kan ʒien. Daar vindt men van vyf tot ʒeven vadem waters / en men kan daar ten anker leggen / in zekerheit ʒynde tegen de Noorde Winden.

Tekenen om de ondiepte te vermyden.

Goede ankerplaats.

Men.

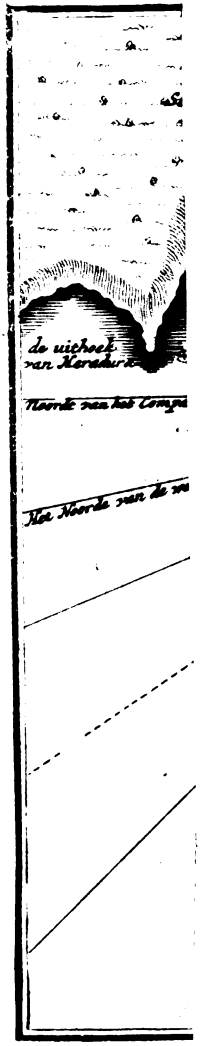

Digitized by Google

Men moet evenwel acht geven / dat men niet al te zeer aan Talcaguane nadert / uit vreze voor eene ondiepte / welke een halve kabels langte van het lant af is. Deze plaats is de eenigste / daar men in zekerheit kan zyn / wanneer de Noorde winden regenen; maar in den zomer kan men voor de stadt ten anker komen ten N. W. van het kasteel / of / dat de selve zake is / ten S. O. van de Suidhoek van Quiriquine / haar uithoek sluitende met de breedte van Talcaguana / of voor Irequin / op een groot vierdendeel van een myl van het lant / uit vreze voor de zandplaten en rotsen. Overal kan men daar zonder veel moeite zoet water bekomen en brandhout / ja zelf hout om schepen te timmeren. De sloepen varen des Somers met gemak aan lant / maar des Winters is het 'er ganſch anders gelegen.

Daags na onzen aankomst zonden wy den eersten Luitenant om den Oidor te begroeten / en hem de vryheit te verzoeken om de levensmiddelen / die wy nodig hadden / te mogen verzorgen. Dit wierdt ons terstont toegestaan / zoo dat wy twee dagen daar na in de stadt een voorraad-huis verzorgden / en wy zetten vyf of zes matrozen / die scheurbuik hadden / op Talcaguana aan lant / daar zy in korten tyd herstelt wierden. Dus hadden wy in onzen overtocht / die vyf volle maanden geduurt hadt / niet een eenig man verloren / en zelf byna gene zieken gehadt. 't Is waar / het was tyd dat wy aankwamen / naardien vele begonden ziek te worden / en wy gebrek aan brandhout leden / maar wy kregen toen wel haast gelegenheit van ons te voorzien van alles / dat ons ontbrak. La Conception is buiten alle tegenspraak de beste haven van de ganſche kust / ten opzichte van de noodzakelykheden der schepen / die daar inlopen / en van de hoedanigheit der levensmiddelen / die men daar bekomt ; en schoon de stadt eigentlyk niet is dan een groot dorp / men vindt 'er nochtans vry aangenaam geselschap om zich te verlustigen / en te ontdoen van het verdriet / dat men op de schepen heeft van altyd by de selve menschen te zyn.

Beschryving van de Stadt Penco.

De stadt La Conception , anders genaamt Penco , naar den naam der plaatse in het Indiaansch / * is gelegen aan de kust van Chili / op de kant der zee / aan het einde eener rede van den zelven naam aan de Westzyde / op 36. graden / 42 minuten / en 53. secunden Suider breedte / en misschen op 75. graden / 32. minuten /

* Penco, or water,

nuten/ en 30. secunden Westelyker langte/ of verschil met den Meridiaan van Parys/ volgens de waarneminge van P. Feuillee.

Grondlegging der Stadt. Deze stadt is begonnen gesticht te worden door Petro Baldivia overheerscher van Chili/ in den jare 1550. na dat hy de Indianen daar omtrent hadt te onder gebragt. Hy maakte daar eene sterkte om zich te verzekeren van een vaste schuil-plaats tegen hen: maar deze opperbevelhebber/ gelyk ik gezegt hebb'/ gedoodt zynde/ maakte Lautaro, hooft der Indianen/ zich daar meester van/ en Caupolican verwoestte de zelve ten eene male. Een onderstant van Sant Jago derwaards gezonden zynde vestigde de Spanjaards weder op de zelve plaatse/ maar Lautaro dreef 'er hen ten twede male van daan. Eindelyk de Onderkoning van Peru zynen zone/ Garcia Hurtado de Mendoça, tot opperbevelhebber van Chili in plaatse van Baldivia aangestelt hebbende/ zondt hem met eenig onderstant van volk ter zee derwaards. Deze maakte zich/ onder schyn van de wyde te komen herstellen/ zonder veel moeite meester van Quiriquine/ van waar hy volk zondt om eene sterkte te bouwen op het hoogste der bergen van La Conception/ daar hy acht stukken geschut op deedt brengen.

Tegenwoordig is 'er geen overblyffel meer van eenige sterkte. De stadt legt aan alle kanten open/ en wordt bedwongen door wyf hoogtens/ onder welke die der Hermitage zich byna tot het midden uitstrekt/ en over de gansche stadt heen-ziet. Men ziet 'er geen andere schanssing dan eene lage vierkante battery/ welke alleen de ankerplaats voor de stadt beschiet/ die een groot vierdendeel van een myl ten N. W. is. Maar/ behalven dat zy niet groot is/ hebbende alleen in de langte wyf en dertig roeden/ en zeven in de breedte/ is zy in een wyf slechte staat/ naardien de helft gene beddingen heeft voor het geschut/ en zy zelf niet zeer vast met gebakken steen opgemaakt is.

Krygstuig. Het geschut zelf is in geen beter staat. Men heeft 'er negen stukken van metaal/ van bastaart calibre/ schietende kogels van 23. tot 17. pont/ dat is van 24. tot 18. ponden Spaansch gewigt/ waar van 'er vier op zeer slechte affuiten leggen. De grootste stukken hebben de langte van 13½ voet/ 7½ voet van het voorste der tromp tot aan de ooren/ en 5. voeten/ 9. duim/ van de ooren tot aan de druif. Alle die stukken zyn 300 ruim van laadgat/ dat men daar stukjes yzer in heeft moeten zetten. Zy zyn te Lima gegoten in den jare 1618. en 1621.

Aan den ingang der voorplaatse van het hof of huis van den Oider,

GEZICHT VAN PENCO,

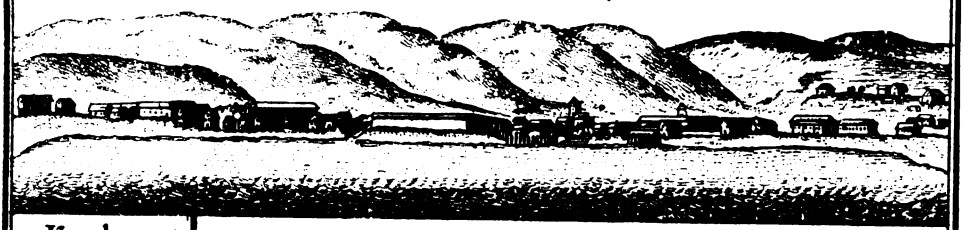

PLAN VAN DE STADT LA CONCEPTION of PENCO,

Gelegen op de kust van Chili, op 36. grad. 45. minut: Zuider breedte. door Frezier. 1712.

Kerken.

1. De Hoofdkerk.
2. De Jesuiten.
3. S^t. Ian de Dieu.
4. S^t. Dominicus.
5. S^t. Franciscus.
6. S^t. Augustinus.
7. De Barmhertigheit.
8. De Hermitage.

Voorname plaatse

A. De markt.
B. Het gerechtshof.
C. Het Paleis.
D. Het Wachthuis.
E. Het fort en de battery.

Fruitillar

Cantarana

S. Roch

8 Ondiepte voor de sloepen

Schaal van 500. roeden

100 200 300 400 500

Digitized by Google

Digitized by Google

Oidor, die gemenelyk de plaats van den Gouverneur bekleedt / heeft men twee stukjes geplaatst / die vier-ponders schieten / na by de wacht-plaats / welke zich uitstrekt langs de slinker zyde van die voorplaatse. Dit gebrek van geschut en sterktens is geenzins vergoedt door kracht van krygsvolk / noch van goede bevelhebbers.

De Maese de Campo is een algemeen krygs bevelhebber / over alles wat den oorlogh aangaat buiten de stadt. Gemenelyk is hy een burger uit de stadt / zonder eenige onderwinding / en wordt door den Presidént van Chili voor dzie jaren aangestelt. Vervolgens is 'er een Luitenant Generaal van den Presidént / een Sergant Major / en eenige Kapiteinen. De beiden / over welke hy het gezagh heeft / zyn niet zeer talryk. Indien men alleen de blanken rekent / kunnen zy niet meer uitmaken dan een legertje van twee duizent mannen / slecht gewapent volk / zoo wel die van de stadt als van het omleggende land / onder welke twee Compagnien voetvolk is / zynde alle de overige ruitery. Zy plegen alle te staan ter besoldinge van den Koning / die een Situado zondt ter onderhoudt van 3500. man / zoo wel tot verdediging der stadt / als der vastigheden / die landwaards leggen / daar eene bezetting onderhouden wordt / die zy Presidios noemen; maar zedert 14. jaren is die besolding niet betaalt / en alles is daar in wanorder / naardien de zoldaten genoodzaakt zyn geweest zich hier en daar te verspreiden / om levensmiddelen te bekomen / zoo dat indien de Indianen een opstant tegen hen wilden aanvangen / zy de Spanjaards buiten staat van verdediging zouden vinden / en daar zeer gerust op / dat zy vrede met de Indianen hebben. Evenwel hebben zy vele kleine vastigheden of aarde schanssen / daar eenige stukken geschut in gevonden worden / en eenige bezetting van Indianen / die hunne vrienden zyn / en die de wacht waarnemen / wanneer zy willen.

Krys-bestier.

Vastigheden landwaards.

De meest landwaards leggende dezer vastigheden is de schans van Puren, welke 15. mylen aan gene kant van de rivier de Biobo legt: een weinig meer binnenwaards is de schans de Nascimiento, en nader aan de kust Arauco, welker muren byna ten eene male nedergestort zyn. In deze schans zyn zes stukken geschut / die twaalf pont / en vier die vier pont schieten / maar alle zonder raampaarden. Vervolgens zyn langs de rivier de schanssen St. Pedro, die aan deze kant van de Biobio omtrent dzie muren van la Conception af legt / en hoger op legt Talquemahuida, San Christoval, Sta. Juana, en Yumbel. Die van Boroa, Coloe, Repocura, la Ymperial en Tucapel, zyn ter neder-

dergewozpen en verlaten / en zedert byna een ganſche eeu nergens te vinden dan in onze landkaarten.

De Spanjaarden doen zeer kwalyk / dat zy de ſterktens / die hen tegen den opſtant der Indianen zouden kunnen dienen / verwarelozen / nadem nal zy zoo menigmaal de krachten der Indianen beproeft hebben / die nergens meer na hallen dan naar gelegenheit om hen te onder te brengen / hoe groot een ſchyn van vrede ook tuſſchen hen magh zyn.

Burgerlyke regering.

Ter oorzake van de ſtroperyen dezer volkeren is men genoodzaakt geweeſt de Koninklyke Kancellery / welke in den jare 1567. te la Conception opgerecht was / naar Santiago over te brengen. Tegenwoordig / zedert dat Philippus de vyfde op den thzoon van Spanie zit / heeft men 'er alleen een Oidor, dat is een der hoofden van de Koninklyke rechtbank / die het ampt van Gouverneur of Corregidor en van voorzitter in de rechtvorderingen waarneemt. De zamening der rechters wordt Cavildo genaamt; en beſtaat uit zes Regidores, twee Alcaldes, die als opzienders over de orders in de ſtadt zyn / een vaandrager of Koninklyke Alferes, een Sergant of Alguacil mayor, en een algemeen Bewaarder der papieren: alle deze amptenaren worden gekoren / en hun ampt duurt niet langer dan een jaar. Hun amptkleedt is zwart / met de Golille., de mantel en degen / naar de Spaanſche wyze.

Kerkelyk beſtier.

De zelve ſtroperyen der Indianen / die oorzaken geweeſt zyn / dat men de koninklyke Kancellery van la Conception heeft moeten wegnemen / hebben den Biſſchoppelyken zetel derwaards overgebragt / welke daar noch tegenwoordig is. Namentlyk na dat zy zich meeſter gemaakt hadden van de ſtadt Ymperial, daar de Biſſchoppelyke zetel te voren geveſtigt was / heeft men haar tot zekerheit overgebragt naar la Conception. Syn Kerkelyke rechtsban ſtrekt zich uit van de rivier Maule, welke tot afſcheiding dient voor het gebiet van Santiago / tot aan Chiloe, welke de Suidelykſte Provinie is / die door Spanjaarden en Indianen / die Chriſtenen zyn / bewoont wordt; hy is Suffragaan van den Aarts-biſſchop van Lima / en zyn Capittel is alleen te zamen geſtelt van twee Kanunniken en eenige Prieſters.

De ſchaarsheit van goede voorwerpen / die zich tot het Prieſterſchap aanbieden / verplichten hem zodanige aan te ſtellen / die niets weten dan een weinig van de Letterkunde / en wel zoo weinig / dat men 'er vindt / die naaulyx het misboek kunnen leezen. Men kan oordelen / of zulke onbedreve herders bekwaam zyn om de kudde te beſtieren / en by gevolge / hoe de Indianen onder-

Digitized by Google

onderwezen moeten zyn / aan welken de Spanjaarden / wanneer de zelven in hunnen dienst zyn / gehouden zyn onderwys te geven in den Godsdienst.

De Monniken / waar onder ik de Jezuiten niet wil begrepen hebben / hebben noch minder verstant dan de wereldlyke priesters / en zy zyn zeer overgegeven aan allerhande buitensporigheden / waar in zy zeer begunstigt worden door de al te grote achting / welke de landaart voor hunne liedinge heeft. Ik moet hier een stuk van een Predikatie verhalen / die gedaan wierdt by de Dominicanen op den feestdagh van hunnen Patriarch / terwyl wy te Calcaguana ingelopen waren. De Monnik / die de lofreden van dien heilig uitsprak / weidde breet uit ten opzichte van de vriendschap van St. Dominicus en St. Franciscus / die hy vergeleek by Adonis en Cupido. Vervolgens stondt hy / tegen zyne belangen / toe / dat St. Franciscus de grootste heilig was van het ganschе Paradys ; dat op den dagh zyner aankomst in die verblyfplaats der heiligen de Moeder-maagt geen plaats kunnende vinden / die hem waardig was / een weinig uit de hare schikte / om hem een plaats te geven tusschen haar en het Eeuwig Opperwezen ; dat St. Dominicus in den hemel komende / St. Franciscus / zyn vrient en getrouwe getuigen van zyne heiligheit in de werelt / uit nederigheit hem de helft van zyne plaatse wilde geven ; maar de Maagt / deze aanbieding ziende / oordeelde dat St. Dominicus een grote heilig moest zyn / en wilde niet dulden / dat Franciscus zyne plaats met zynen vrient te zamen zou delen. Zy schikte zelf noch een weinig / om hem eene ganschе plaatse te geven / zoo dat deze twee heiligen tegenwoordig gezeten zyn tusschen haar en het Eeuwig Opperwezen. Men gelove niet / dat ik deze redenering om te boerten verdicht hebb' / daar zyn getuigen van dzie schepen / die de waarheit kunnen bevestigen. Welk een indruk moet zoo een redenboering geven in het gemoet van het volk / en byzonderlyk van de Indianen ! Buiten twyffel zien zy de Apostelen aan als arme onderdanen voor het aanschyn Gods / in vergelyking van deze twee stichters der Orders ; want dit volk heeft zeer weinig begrip in het stuk van Godsdienst.

Digitized by Google

VAN DE INDIANEN VAN CHILI.

IN de omgelegene landen van la Conception zyn 'er geen Indianen / die waerelyk Chriſtenen zyn / behalven die onder het juk en in den dienſt der Spanjaarden zyn. Zelf heeft men groote reden om te twyffelen / of zy wel anders Chriſtenen zyn dan door den Doop / en of zy wel onderwezen zyn in de wezentlyke hoofdſtukken van den Godsdienſt. Ten minſte is dat waar / dat men hen den beeldendienſt zoo vezte ziet voorzetten / dat hy zeer nabykomt aan Afgodendienſt. Zy hebben zoo groote lief de voorde beelden / dat zy die somtyds eeten en drinken voorzetten / en niet voordelende van de zaken / dan naar het gene zy van buiten zien / hebben zy groote moeite om te begryppen / dat 'er in den menſche eene ziel is / die van het ligchaam kan afgezondert zyn. Indien men gene zorge heeft hen te doen begryppen / dat de heiligen / terwyl zy de zaligheit genieten / in Godt beſchouwen het gene / dat hier om laag geſchiedt / en dat zy dus de gebeden / die men tot hen uitboezemt / horende / voor ons ſpreken by Godt / en dat hunne beeldenisſen niets zyn dan teekenen / die gebruikt worden om ons hunne daden te binnen te brengen; moet men het niet vremt vinden / dat zy haar eeten en drinken voorzetten. Daardien zy haar met koſtelyke kleederen beladen zynde / en van de Spanjaarden bewierookt zien / beelden zy zich in / dat die beelden daarenboven voedſel van noden hebben / en dat de rook van de wierrook niet genoeg is om het vet te maken.

De Indianen van de uiterſte grenzen / voornamentlyk langs de kuſt / ſchynen genoegzaam geneigt om onzen Godsdienſt te omhelzen / indien de zelve de beeldverering en de dronkenſchap niet verboodt; zelf zyn 'er eenige / die zich laten doopen / maar ten opzichte dezer twee artykelen kunnen zy zich niet bedwingen. De Biſſchop van la Conception / Houvanſales Montero, in den jare 1712. zyn Kerkgebiedt doorgaande / om onderzoek te doen / wierdt aan gene kant van de rivier Biobio van meer dan vier hondert Indianen afgewacht / die zich ingebeelt hebbende / dat hy kwam om hen hunne vrouwen te ontroven / hem zonder eenige twyffeling wilden vermoorden. Daar was niets nodiger om te ontkomen / dan hen uit dat misverſtant te redden / en hen te verzekeren / dat hy niet gekomen was om hen eenig gewelt aan te doen.

doen. Ik hebb' met zorge onderzocht / wat Godsdienst zy hebben / en ik hebb' bevonden / dat zy ten eene male zonder eenigen Godsdienst leven. Zeker Jezuit / op wien ik staat kon maken / Verzorger der Zendelingen / welke de Koning van Spanje in Chili onderhoudt / heeft my verzekert / dat zy volslage Godverzakers waren / en dat zy in het geheel niets aanbaden / en met alles spotten / dat men hen dien aangaande wist te zeggen; dat / met een woordt / de Vaders Jezuiten daar niets vorderden. Dit komt ganschelyk niet overeen met de stichtelyke brieven der Zendelingen / in het VIII. Deel / daar men zegt / dat zy vele menschen bekeren te Nahuelhuapi, op de hoogte van 42. graden / omtrent 50. mylen van de zee / by de Puelches en de Poyas [in den jare 1704.] Niet te min dringen zy door tot zeer na aan de Straat van Magellanus / en leven met de Indianen / zonder dat die hen eenig kwaat doen. In het tegendeel hebben die volkeren een soort van achtinge voor hen. In het vervolg van tydt zullen zy mogelyk eenigen dienst doen / naardien zy de voornaamste Caciken verzoeken om hunne oudste zonen / om die te doen onderwyzen. Zy voeden een zeker getal der zelven in hun school te Chillan op / voor welken de Koning gehouden is kostgelt te betalen; en als die groot zyn / zenden zy hen te rugge aan hunne ouders / onderwezen zynde in den Godsdienst en opgebragt in de Spaansche wetenschappen / zoo dat men 'er tegenwoordig onder hen vindt / die Christenen zyn / en die zich met eene vrouwe vergenoegen.

Dat de Indianen van Chili ganschgenen Godsdienst hebben / blykt daar uit / dat men onder hen nooit tempelen gevonden heeft / noch eenig teken van Afgoden / die zy aangebeden hebben / gelyk men tegenwoordig noch wel vindt op vele plaatsen van Peru / voornamentlyk te Cusco / daar de tempelen der zonne noch in wezen is: en zoo 'er by hen noch eenige schyn van Wichekary is / dat is niets anders dan het gebruik van het vergif / van het welke zy zich zeer dikwyls bedienen. Voor het overige worden 'er onder hen gevonden / die geloven / dat 'er na dit leven een ander leven zal zyn / en daarom legt men by den grave hoorbenen eeten en drinken / en kleederen om zich daar van in het graf te bedienen. De Spaansche Roomsch-Papen hebben die gewoonte niet afgeschaft onder die genen / die Christenen zyn / namaal zy 'er hunne rekening by vinden / en de plaats van den overledenen waarnemen / gelyk men dat gezien heeft te Talcaguana.

De vrouwen der genen / die geen Christenen zyn / onthouden zich

zich vele dagen omtrent de begraafplaats harer mannen / om daar spys voor de zelven gereet te maken / om hen Chicha, het welk hunne drank is / op het ligchaam te werpen / en verbaardigen hun reisgoet / als hadden zy een langen tocht te doen. Men moet daarom niet geloven / dat zy een denkbeelt hebben / dat de ziel een geest en onsterffelyk is / zy houden haar voor iets ligchamelyx / 't welk moet gaan aan gene kant der zee / daar zy overvloet zullen hebben van spys en drank; dat zy daar vele vrouwen zullen hebben / die gene kinderen zullen krygen / die gedurig bezig zullen zyn met goede Chicha voor hen te maken / met hen te dienen / enz.

Maar dat geloven zy niet dan zeer verwaart / en vele zien dat aan als een inbeelding / die zy zelf verdicht hebben. Eenige Spanjaarden beelden zich in / dat zy dat denkbeelt gekregen hebben door eene verbastering van de lere / die St. Thomes geleert heeft / aan de andere kant van de Cordillere; maar de redenen / op welke zy zich vestigen / om te bewyzen / dat die Apostel en St. Bartholemeus in die Provincie gekomen zyn / zyn zoo armhartig / dat zy niet verdienen verhaalt te worden.

Hunne regering.

De Indianen van Chili hebben onder hen noch koningen / noch opperheerschers / die hen wetten voorschryven. Ieder hooft van een huisgezin was daar volkomen meester; maar gelyk de huisgezinnen toegenomen zyn / zoo zyn die hoofden overheren geworden van verscheide onderhorige leermannen / die hen gehoorzamen / zonder eenige schatting te betalen. De Spanjaarden noemen die Caciques. Alle hunne voorrechten bestaan / in het gezagh te voeren ten tyde van oorlogh / en in recht te oefenen. Zy volgen malkander op / volgens het recht van meerderjarigheit / en ieder van hen is onafhankelyk / van wien het ook zou mogen zyn / en volstrekt meester in zyn onderhorig land. Ik spreek' niet alleen van die genen / die Braves, dat is wilden / zyn / maar zelf van die gene / die men de Reduction, dat is onder de gehoorzaamheit gebragt / noemt. Want schoon zy door een Vryde-verbondt den Koning van Spanje voor hunnen Koning erkent hebben / nochtans zyn zy niet gehouden hem eenige andere schattinge te betalen / dan een zeker getal volk om zyne vestingen te herstellen / en zich te verweren tegen de andere Indianen. Van dat soort zegt men / dat 'er veertien of vyftien hondert zyn.

Slaverny der overwonnenen.

Het is niet op de zelve wyze gelegen met die genen / die overwonnen zyn / welke men Yanaconas noemt. Deze zyn eygenbaar aan den Koning van Spanje / aan wien elk van hen jaarlyx

tyr tien piasters moet opbzengen / in zilver of koopwaren / en zy worden daarenboven gebruikt tot dienst van zulke Spaansche huisgezinnen / aan welke zyne Catholyke majesteit / tot belooning der zelver voortreffelyke daden / of voor hun gelt / een zeker getal Indianen toestaat / die genoodzaakt zyn te dienen gelyk knechten / en niet als slaven. Want behalven de kost / die men hen geeft / moet men hen dertig tyrdaalders in het jaar betalen / en indien zy niet willen dienen / kunnen zy daar af komen met tien tyrdaalders aan hunne meesters te betalen / het welk men eene Commanderie noemt. Hun ouderdom om te dienen is van 16. tot 50. jaren; onder of boven die tydt staat het in hunne wyze wille. Behalven deze Indianen Encomenderos hebben 'er de Spanjaarden / doch alleen in Chili / noch slaven / die zy van de wyze Indianen gekogt hebben / welke hen vrywillig hunne kinderen verkopen / voor wyn / voor wapenen / voor yzerwerk enz. Gelyk dit een misbruik is / dat tegen de uitdrukkelyke bevelen des Koninggs van Spanje by oogluiking toegelaten wordt / alzo zyn zy geen slaven gelyk de zwarten; die hen kopen / kunnen hen niet weder verkopen dan in het heimelyk / en met toestemming van den slave / die met een brief van Amparo, dat is van bescherming / zyne vryheit kan weder eisschen. Ten dien einde is 'er in ieder stadt / en in de gerechtkamer van Santiago / een Beschermer der Indianen / tot welken zy hunnen toevlucht nemen.

Het geschiedt ook door toegevendheit / dat de kinderen der slaven niet den staat van hunne moeders volgen / gelyk de Instellingen van Justinianus willen / wanneer zy van een vader Encomendero, dat is van een knecht der Commanderie, zyn / naardien dit laatste vry staande / de voordeelen hem moeten volgen met uitsluitinge van anderen. De vermenging van Spaansch bloet maakt den genen vry / welke door een Spaansch vader voor zyn kint erkent worden / en geeft aan de Misticen * het recht van linne te mogen dragen.

Om te weten / waar dit zoort van slavernij van daan komt / moet men te rugge opklimmen tot de benachtiging van Peru. De bysondere lieden / die 'er de eerste ondernemers van geweest zyn / moesten / volgens hun verdrag met den Koning van Spanje / de Indianen / gedurende hun ganschen leven / tot hunne slaven hebben / na welken tydt zy op de oudste van het geslacht / of op hunne vrouwen / zouden komen / in gevalle dat zy zonder kinderen kwamen te sterven. Daar in lagh een zekere schyn van rechtvaardigheit / niet alleen om hen te belonen voor hun-

* Zoon van een blanke man en eene Indiaansche vrouwe.

hunne moeite en hunne dapperheit / maar ook om dat zy dien oorlogh op hunne eigene koste ondernomen en gevoert hadden. Niet te min / alzo zy hunne slaven onmenschelyk handelden / kregen eenige vrome lieden mededogen voor die arme elendige menschen / en gaven aan het hof van Spanje te kennen / dat zy die slaven kwalyk handelden / niet alleen met hen onmatelyke lasten op te leggen / maar ook / dat zy daar door tot de uiterste wreedheit over hunne personen kwamen / zelf tot hen te doden.

* Karel de Vyfde Keizer en Koning van Spanje.

Het hof van Spanje gaf op deze wanorder acht / en de Keizer * zondt / om daar tegen order te stellen / Blasco Nuñez de Vela in den jare 1542 in hoedanigheit van onderkoning naar Peru / met order om de Indianen te doen ontheffen van de lasten / die men hen op gelegt hadt / en om hen in vryheit te stellen ; maar gelyk de voornaamste rykdom der volkplantingen in een groot getal slaven bestondt / inzonderheit onder de Spanjaarden / die zich niet verwaardigden zelf iets met hunne handen te bewerken / zoo weigerde de meeste de orders / die hen al te streng schenen / en weiner volvoering hen eeniger wyze tot den bedelzak zou gebragt hebben / te gehoorzamen. Zy wilden derhalven den nieuwen onderkoning niet erkennen / het welk zware burgerlyke oorlogen veroorzaakte / die men in het vrede by Zarate beschreven vindt.

Eindelyk / om eene verzachting voor de slavernij der Indianen te vinden / en de Spanjaarden niet arm te maken / maakte de koning zich meester van die slaven / welker heren gestorven waren / en die heeft hy naderhant aan zyne bedienden en aan vele anderen gegeven op voorwaarden / van welke wy zoo even gesproken hebben.

Deze slaafsche dienst der Commanderie is oorzaak geweest van zeer bittere oorlogen / welke de Spanjaarden tegen de Indianen gevoert hebben. Zy wilden den koning van Spanje wel erkennen voor hunnen opperheer / maar zy wilden / als menschen van een goet begrip / hunne vryheit bewaren ; en het is alleen op deze voorwaarden / dat de laatste vrede / voor 25. of 30. jaren / gesloten is : want schoon die volkeren ons woest en wilt schynen / zy weten nochtans zeer wel zich te schikken naar hunne gemene belangens. Zy vergaderen met de oudsten des volx / en met die genen / die de meeste onderwinding hebben ; en zoo het op zaken van den oorlogh aankomt / kiezen zy zonder eenzydigheit een Generaal van eene bekende bekwaamheit en dapperheit / en zy gehoorzamen hem stiptelyk. Voor hun goet gedrag en hun onverzaagdheit hebben zy wel eer de Ynca van Peru belet tot hen

door

dooz te dzingen / en den loop van de overwinningen der Spanjaarden / die zy bepaalt hebben aan de rivier Biobio en aan het gebergte Cordillere, gestuit.

De plechtigheit van hunne vergaderingen bestaat daar in / dat zy op een aangenaam vlak velt / 't welk daar toe gekozen wozdt / eene menigte van dzank te zamen bzengen; en als zy hebben begonnen te dzinken / neemt de oudste / of die gene / die om eenige andere reden den overigen de zaken moet voorstellen / het woozdt / om de reden van de vergadering oopen te leggen. Hy zegt zyn gevoelen met een krachtige bewoozding (want men zegt / dat zy uit de natuur weisprekende zyn) waar na de meerderheit van stemmen de zaak beslist. Dan wozdt het voornemen afgekondigt by trommelslagh. Daar wozden dzie dagen gegeven om te overdenken / en indien men in dien tydt geen zwarigheden in het ontwerp ontdekt / wozdt het onwzikbaar uitgevoert / na dat de keur bevestigt / en ozder op de middelen om die wel te doen gelukken gesteld is. Vergaderingen der Indianen.

Deze middelen komen op zeer weinige zaken uit; want de Caciquen geven hunne onderdanen niets om den oozlogh te voeren / zy hebben het alleen aan hen bekent te maken / en ieder van hen bzengt een kleine zak met meel van gerst of Mays met zich / welke zy met water mengen / en waar van zy vele dagen kunnen leven. Ieder van hen heeft ook zyn paart en zyne wapenen altydt gereet / en uit vreze van overvallen te wozden / heeft men in ieder Caciquaat / op de allerhoogste top der bergen / altydt een blaashoozn / van een offehoozn / zoo gemaakt dat men die twee mylen in het ronde kan horen. Terstont / als hen eenig gevaar overkomt / zendt de Cacique iemant om op dien hoozn te blazen / en ieder weet terstont / waar het om te doen is / en begeeft zich naar zyn post.

Onze armoede, zeiden de Scythen tegen Alexander / zal altydt veel radder zyn dan uw leger beladen met den buit van zoo vele volkeren, en als gy zult menen, dat wy wel verre van u af zyn, zult gy ons op uwe hielen zien; want wy vluchten voor onze vyanden, en vervolgen de zelven met de zelve snelheit.

Hunne gewone wapenen zyn pieken en werpschichten / die zy met eene verwonderlyke vaardigheit weten te werpen. Dele hebben hellebaarden / die zy den Spanjaarden ontnomen hebben. Zy hebben ook bylen en sabels / die zy van hen gekocht hebben / waar in deze geen goede staatkunde hebben; want het is te vrezen / dat zy te eeniger tydt eens met hunne eige roeden zullen gegeesselt wozden. Zy bedienen zich ook / maar zoo veel niet / van po- Hunne wapenen. Vaardigheit in het verstrikken.

ken /

Digitized by Google

ken / van pylen / van knodsen / van slingers / en van strikken van leêr / met welke zy zoo behendig weten om te gaan / dat zy een paart in zyn vollen loop weten met den strik te vatten / al waar zy willen. Die genen / die geen pzer hebben tot hunne pylen / gebzuiken een zoozt van hout / het welk tegen het vuur hart gemaakt zynde vooz staal niet behoeft te wyken. Dooz het langdurig en veelvuldig oozlog voeren tegen de Spanjaarden hebben zy schilden / en de gansche wapenrusting / bekomen / en die genen / die 'er geen hebben / maken 'er van ruuw leder / die steek vzy zyn / en dat voozdeel boven de andere hebben / dat zy ligt en niet zeer hinderlyk zyn in het gevecht. Dooz het overige hebben zy geen wapenen van eenderhande zoozt. Ieder bedient zich / naar zyn genoegen / van zulke / welke hy best weet te handelen.

Hunne wyze van slag te leveren bestaat in beuden te maken / die tachtig of honderd man diep staan / en onder welke zommige met pieken en andere met pylen gewapent zyn. Wanneer de voozste hunne plaatse niet behouden kunnen / stellen de naastvolgende zich zoo schielyk in hunne plaatse / dat het niet schynt / dat zy hebben moeten wyken. Altydt bezozgen zy / dat zy eene verzekerde plaatse tot hunnen aftocht hebben / en dat is altydt achter meeren of moerassen / daar zy beter en veiligheit zyn dan in het sterkste kasteel. Zy gaan naar het gevecht met veel moet / op het geluit van hunnen trommel / met beschilderde wapenen / en het hooft met vederbossen verciert. Eer dat zy aan het gevecht gaan / doedt de Generaal gemenelyk een aanspraak / waar na zy alle met hunne voeten op de aarde stampen / en een pselyk geschzeeu maken / om zich tot het gevegt op te hitsen.

Als zy genoodzaakt zyn zich te versterken / maken zy palissaden / of verschanssen zich alleen achter grote bomen. Van voren maken zy van tusschenwydte tot tusschenwydte putten / welker grondt zy met overeindgezette palen / en met doornen bezetten / en bedekken die met groene zoden / op dat men daar dooz bedzogen zou wozden. Ongelukkig / die in hunne hinderlagen vallen / want zy verscheurenze / rukken hen het harte uit / het welk zy in stukken hakken / en vallen op het bloet aan als wilde beesten. Indien het iemant van aanzien is / zetten zy zyn hooft op de top van een piek / dzinken vervolgens uit het bekkeneel / en maken eindelyk daar een kop van / welke zy bewaren als een teken hunner overwinninge. Van de pypbeenderen der benen maken zy fluiten tot gebzuik op hunne vzeugde feesten / welke niet zyn dan pselyke dzonkenzuipingen / die zoo lang duren als de dzank / die zy medegebzagt hebben. In deze dzonkenschap hebben zy zoo groot

groot een genoegen / dat die genen die Chriſtenen zyn / de feeſtdagen van Godsdienſt op deze wyze vieren / of / om beter te zeggen / ontheiligen.

Ik ben getuigen geweeſt van een feeſt / 't welk de ſlaven der Commanderie van twee Spanjaarden / die Pieter genaamt wierden / met malkander vierden / op den feeſt-dagh van hunne heeren / in hen dorp Talcaguana / daar wy by ten anker lagen. Na dat zy de Miſſe gehoort hadden / ſtegen zy te paart om na het hoen te ryden / gelyk men in Vrankryk na de gans rydt / met dit onderſcheidt / dat alle de anderen aanvallen op die genen / die het hoen den kop aftrekt / om dat te brengen by den genen / tot wiens eer het feeſt aangeſtelt is. Zy hortten en ſtieten malkander / terwyl zy op een volle galop voort reden / om het den een den ander te ontweldigen / en beurden alles onder het lopen weder op / dat zy ter aarde deden vallen. Na dit rennen ſtegen zy van de paarden af / om de maaltydt te houden / wiens gantſche toeſtel beſtondt in een groot getal bakken / van calebaſſen gemaakt / welke zy Maté noemen / in het ronde op het gras ter neder gezet / en gevult met broot / dat in een ſaus van wyn en zuiker geweekt is. Toen bragten de Indianen / die de maaltydt gaven / aan ieder der gaſten een Bamboes riet / van 18. of 20. voeten lang / verciert met broot / vleeſch / en appelen / 't welk rondom daar aan vaſt gemaakt was. Vervolgens / na op een maattredt om dit vleeſch gegaan te zyn / wierdt 'er een kleine rode vlagh gegeven met een wit kruis in het midden / aan den genen / die geſchikt was om de genodigde met een dienſtreden aan te ſpreken. Deze zonden van hunne kant eenen anderen om hem te antwoorden / en die knoopte zoo veel dienſtplechtigheden aan malkander / dat het langer dan een uur duurde. Ik vroeg 'er de reden van / en ik verſtondt / dat het een uitwerkſel was van hunnen ſtyl / die zoo uitgeſtrekt is / dat zy / om van de gemeyſte zake te ſpreken / te rugge opklimmen tot haren oorſprong en duizent afweidingen maken.

Hunne feeſten.

Na dat zy gegeten hadden / klommen zy op een zoort van een ſchavot / gemaakt als een amphitheater / met de vlagge of ſtandaart in het midden / en de andere met hunne lange rietſtokken aan de kanten. Daar / met ſtruis- en rode en witte ganzevederen / en met vederen van andere vogelen van eene levende koleur / rondom hunne mutſen verciert zynde / begonnen zy te zingen op het geluit van twee inſtrumenten / van een ſtuk hout gemaakt en met een eenig gat doorboort / in het welke zy / een weinig ſterker of zachter blazende / een min of meer ſcherp / of een min of

meer traag geluit veroorzaakten. Zy maakten over en weder een overeenstemment geluit / met een blaaspyp gemaakt van een ossehoorn / gehecht aan het einde van een lang riet / in wiens ooppening een tongetje was / dat het geluit hadt eveneens als van een trompet. Dit maatgeluit wierdt door hen vergeselschapt met eenige slagen op een trommel / wiens dof en treurig geluit zyn wel met hunne gebaarden overeenkwam / welke in het hevigste van hunne vreugdegalmen in het geheel niets volpr te kennen gaven. Ik bezagh hen naaukeurig / terwyl zy op het theater stonden / en ik zagh onder hen geduurende het ganschye feest niet een lagchent wezen.

De vrouwen gaven hen Chicha, een soort van bier / van het welke wy naderhant zullen spreken / te drinken / uit een houte instrument van omtrent twee voeten en een half lang / te zamen gestelt van een kop met een handvat aan de eene kant en een lange tuit aan de andere / doorsneden met een klein gootje slangswyze gemaakt / op dat het nat langzamerhant in den mont mogt loopen door een klein gaatje gemaakt in den gront van de kop / daar het grootje begint. Met dat instrument maken zy zich al zingende zoo dronken als beesten / zonder ophouden / en alles te gelyk doende ; maar met een zang / in welke zoo weinig verscheidenheit van geluit komt / dat drie noten genoeg souden zyn om dien gansch uit te drukken.

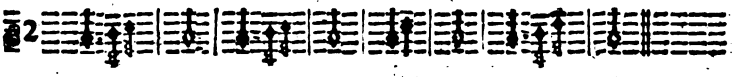

De woorden / die zy zingen / hebben van gelyken noch rym noch maat / noch ander voorwerp / dan het geen / dat hen in den zin komt. Nu verhalen zy de geschiedenissen hunner voorouderen / dan spreken zy van hun huisgezin / en dan weder / wat hen dunkt van het feest en van den oorzaak / om welke men dat houdt / enz.

Dit leven blyft zoo dagh en nacht duren / zoo lang als zy iets hebben om te drinken ; want behalven dat die geen / tot wiens eere zy het feest houden / genoodzaakt is veel drank te verschaffen / brengt ieder van hen die het feest houden / genodigt of niet genodigt / drank met zich. Zy drinken en zingen somtyds tien of veertien dagen aan malkander zonder ophouden. Die van dronkenschap ter neder vallen / maken daarom voor zich geen einde van het feest. Na in de slyk / en zelf in den drek uitgeslapen te hebben / klimmen zy weder op hun toneel / om de oppenstaande

plaat-

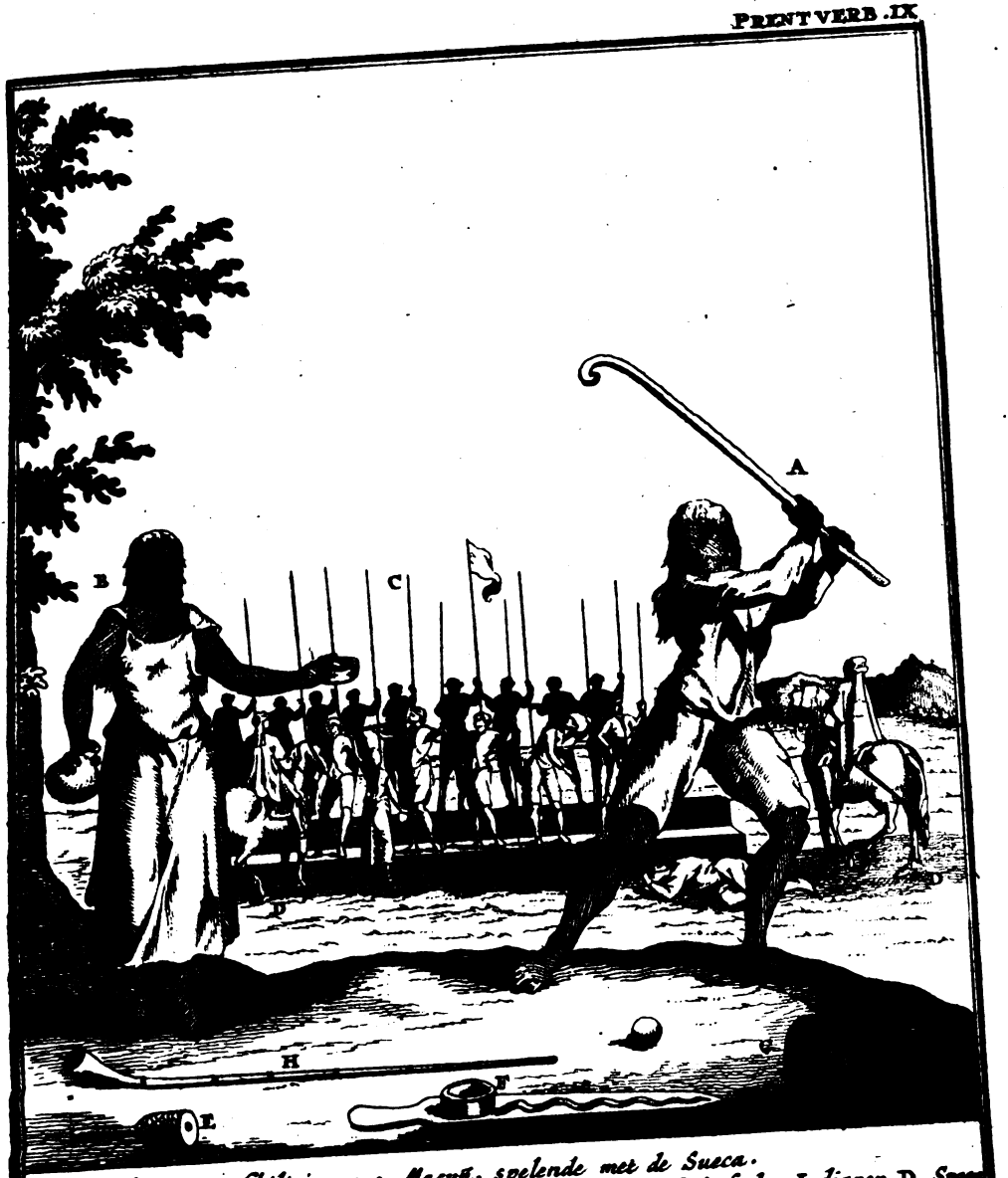

A. Indiaan van Chili in zyne Macuñ, spelende met de Sueca.
B. Indiaansche vrouw in hare Choñi. C. Cabouin touhan. of Feeste der Indianen. D. Spoo
sche Gratien om alle wanorder te weren E. Pivellca. of blaaspyp. F. Paguecha of
bakie met een tuit. G. Coulthun of trommel. H. Thouthouca, of trompet.

Digitized by Google

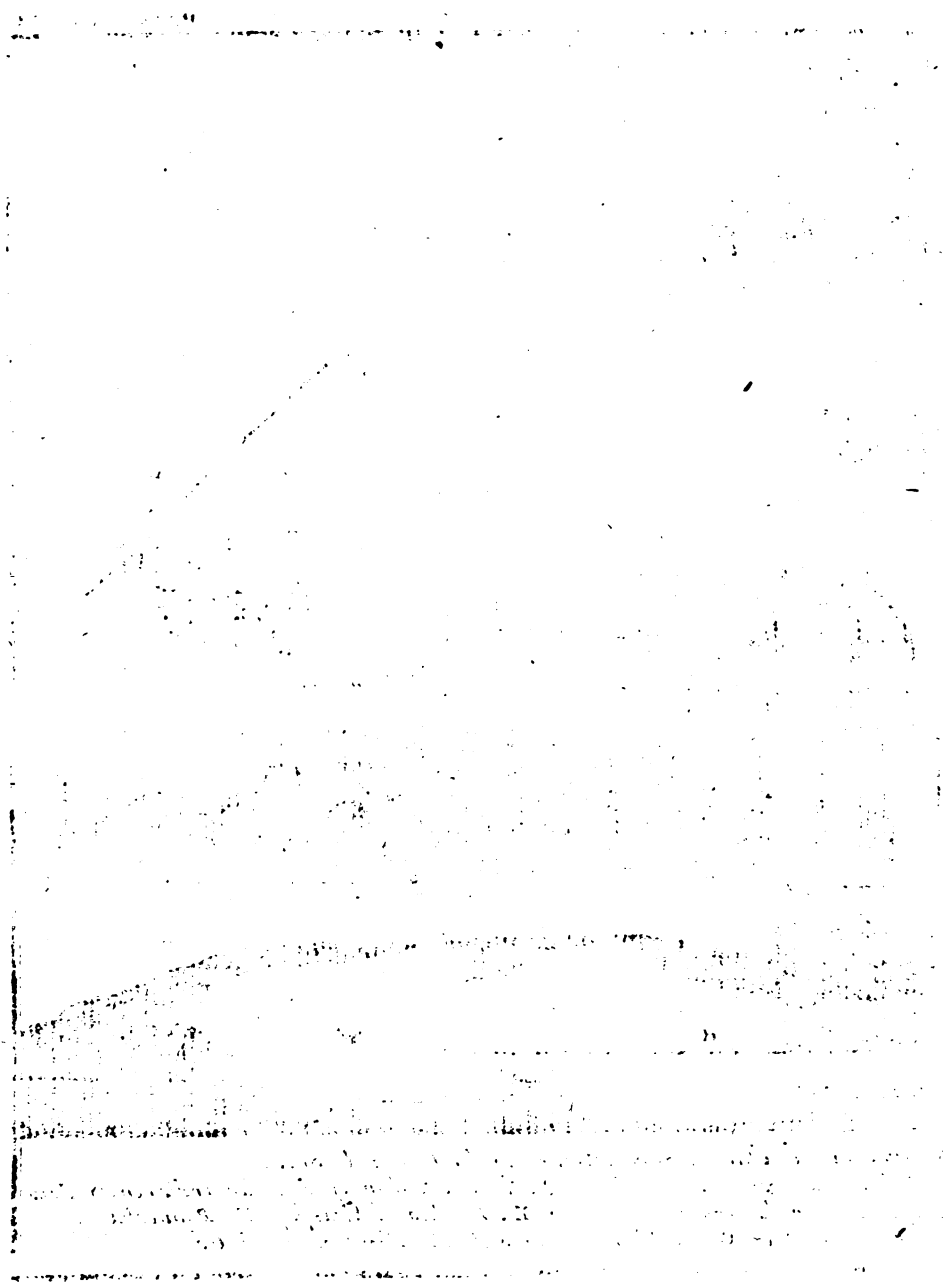

Digitized by Google

plaatsen in te nemen / en beginnen daar weder van boven aan.

Wy hebben gezien / dat zy malkander alzo dagh en nacht verpoosden / zonder dat een zware regen en wint hen daar in dzie maal vier en twintig uuren van kon afbrengen. Die gene / die geen plaats op het toneel kunnen krygen / zingen omlaag en dansen in het ronde met de vzouwen / indien men anders dansen magh noemen / dat men twee aan twee voortgaat / zich krommende en zich een weinig schielyk weder oprechtende / alsom te springen zonder van den grondt te komen. Dus dansen zy in de rondte / byna eveneens als wy doen. Dit zoort van vermakelykheden welke zy Cahouin Touhan, en de Spanjaards Borrachera, dat is dzonkenschap / noemen / is zoo zeer van hunne smaak / dat zy niets van belang zonder de zelven doen; maar zy bezorgen / dat een gedeelte van hun volk hen bewaart en oppast / terwyl het andere zich dzonken dzinkt en vzolyk maakt. Die Chzistenen zyn / kunnen zich zelven zoo wyze niet bedwingen / dat zy 'er zich onthouden / schoon men hen de grouwelddaden aantoont / die 'er dagelyx door gebeuren. En waerlyk op dien tydt worden de vyandschappen vernieuwt / zelf verzekert men / dat zy het uitstellen zich over hunne vyanden te wzeken tot deze gelegenheit / op dat zy dzonken schynende te ligter vergiffenis zouden bekomen van de doodslagen / die zy doen. Andere zuipen zich zoo overmatig vol en dzonken / en dat zoo vele dagen na malkander / dat zy 'er van sterven / gelyk gebeurde op dat feest / daar ik van gesproken hebb' / naardien zy daar / behalven de Chicha, veel wyns hadden.

Hunne geneldheit en voedsel.

In weêrwil van deze veelvuldige ongebondenheit leven zy een gansche een lang zonder eenige ziekte / zoo sterk zyn zy / en zoo wel kunnen zy tegen de ongemakken des luchts. Zy kunnen / in den oorlogh of op de reize / langen tydt honger en dorst verdzagen.

Hun gewoone spys is aardappelen / welke zy Papas noemen / en die byna smakeloos zyn; Mays in graan / enkel gekookt of gerooft; en vleesch van paarden of muil-esels / en byna nooit van ossen / van het welke zy / naar hun zeggen / pyn in den buik krygen. Zy eeten de Mays op verscheide manieren / of enkelyk gekookt in het water / of in het zant in een aarde pot gerooft / en vervolgens tot meel gemaakt en met water gemengt. Wanneer het dzinkbaar is / noemen zy het Oullpo, en Rubull, als zy 'er een dikke pap van maken met lange peper en zout. Om de Mays te malen na dat zy gerooft is / hebben zy / in plaats van molens / langwerpig ronde stenen / van ontrent twee voeten lang /

lang / op welke zy / met een anderen steen van 8. of 10. duim / op hunne knien leggende de Mays stukken slaan met gewelt. Dit is de algemene bezigheit der vrouwen. Het is van dat meel / dat zy zich voorzien / wanneer zy ten oorlogh gaan / en in het welk al hun voorraadt voor den mont bestaat. Wanneer zy langs eene plaatse trekken / daar water is / mengen zy dat meel in een hoorn / dien zy altydt aan de sadeltiem hebben hangen / en dus eeten en drinken zy / zonder stil te houden.

Hun gewoone dranк is die Chicha, van welke wy gesproken hebben / en van welke zy verscheide soorten maken. De gemeenste is gemaakt van Mays, welke zy soo lang in het water weiken / tot dat de granen openspilten / even als of men 'er bier van wilde maken. Vervolgens doen zy die koken / en drinken 'er het nat van / als het kout gworden is. De beste wordt gemaakt van Mays, die door oude vrouwen gekaauwt is / welker speeksel een gesting veroorzaakt / even als de gest in het beslagh. In Chili maakt men 'er eene menigte van met appelen / byna even eens als de Ciderdranк. De sterkste en de meest geachtste is die / welke gemaakt wordt met korrels van zekeren boom Oviñan gemaakt / die zeer wel gelykenen naar die van de Geneverbomen / ten opzichte van de grootheit en de smaak. Dit geeft aan het water een koleur van Bourgundischen wyn / en een sterke smaak / welke eene lange dronkenschap veroorzaakt. Hunne wyze van eeten / wanneer zy te huis zyn / is dat zy in het ronde op den buik gaan nederleggen / rustende op de ellebogen / en zich doende dienen door hunne vrouwen. De Caciquen beginnen zich te bedienen van tafels en banken / naar de wyze der Spanjaarden.

Hunne naturelyke koleur is taanverwig / trekkende naar die van het rode koper / waar door zy verschilt van dat soort van Mulatres, of halfslagh / dat voort komt van de vermenging van een blanken met eene Negerinne. Die koleur is algemeen in het ganssche vaste lant / soo wel in het Suiden als het Noorden van America. Daar omtrent moet men aanmerken / dat het geen uitwerksel is van de lucht / die men daar in ademt / of van het voedsel / dat de inwooners gebruiken / maar eene sonderlinge gesteldheit van het bloet; want de nakomelingen der Spanjaarden / die zich daar ter nedergezet hebben / en met Europiaansche vrouwen getrouwt zyn / en buiten eenige vermenging met vrouwen van Chili gebleven / hebben eene witte koleur / en het bloet noch schoner en frischer dan die van Europa / schoon zy in Chili geboren zyn / en byna op de selve wyze opgevoedt en gemeenelyk met de melk der vrouwen van de landaart.

De

De Swarten / die men daar uit Guinee of uit Angola brengt / bewaren daar ook hunne naturelyke koleur van de ouders tot de kinderen / zoo lang als zy zich aan hun eigen zoozt houden.

Het is zoo niet gelegen met de lucht van Brazil en van onze eilanden. De Creolen, hoewel zy zich met gene andere vermengen / verliezen daar de wit- en roodheit der Europianen / en krygen eene loodkleur. Daar wordt men gene andere verandering gewaar / dan die veroorzaakt wordt door de vermenging van verscheide soorten / welke zeer gemeen is in de Spaansche volkplantingen / noch gemeener in Chili / maar boven al in Peru / daar men van dertig aanzichten 'er naaulyx twee zal vinden van de zelve koleur. Sommige komen van het zwart naar het wit / gelyk de Mulatres ;. andere volken weder van het wit naar het zwart / gelyk de Zambes, kinderen van Mulatres en Swarten ; andere komen weder van de Indiaansche koleur naar het wit / gelyk de Misticen, waar tegen weder andere vervallen van het Misties naar het Indiaansch ; en vervolgens maakt ieder dezer vermengingen weder andere / tot het oneindige toe.

Uit het gene / dat ik gezegt hebb' / dunkt my / dat men magh denken / dat Godt onder de kinderen van onzen gemenen Vader diederhande soorten van vleeschkoleur heeft voortgebragt / een witte / een zwarte / en een roodachtige / die uit het wit en zwart gemengt is.

Het is misschien wel waar / dat de H. Schrift ons niets van dit laatste zoozt zegt ; maar daar wordt niet aan getwyffelt / of zy spreekt van het laatste in de persoon van Chus / kleinzoon van Noach / 't welk Swart beteekent / en van welken men de Abyssinen / en de inwoonders van Chusistan of Churistan / doedt afkomen / ter oorzake van de gelykluidendheit van den naam. Dit gevoelen schynt my waarschynelyker / dan dat van de oorzake der koleur der Indianen toe te schryven aan zekere byzondere ziekteng / gelyk eenige geneesmeesters gemeent hebben.

Wat 'er van zy / de Indianen van Chili hebben eene straje ligchaamsgestalte / zy hebben grove leden / de borst en het aanzicht breet / zonder baart / niet zeer aangenaam / het haair grof als paardenhaair en sluik / waar in zy van de Swarten en Mulatres verschillen ; want de Swarten hebben in plaats van haair en baart korte fyne wolle / en de Mulatres hebben ook korz gekroest haair. Wat de koleur van het haair aangaat / dat hebben de Indianen gemenelyk zwart / en het is raar een Indiaan te vinden / wiens haair naar het blonde trekt / misschien om dat zy

menigmaal hun hooft met Quillay wasschen / waar van ik naderhant zal spreken.

De Puelches snyden het haair af ter langte van de ooren / en zy hebben zeer kleine oogen / het welk de vrouwen zeer afschouwelyk om aan te zien maakt. Naturelyker wyze hebben zy alle ganisch geen / of ten minste zeer weinig / andere baart dan knevels / die zy uittrekken met nyptangetjes van schelpen. Onder die genen / die in de vlakte wonen / vindt men 'er die blank van koleur zyn / en zelf eenig roodt in het aanzicht hebben. Deze zyn afkomstig van vrouwen / welke door de Indianen gerooft zyn uit de Spaansche steden / die zy verwoest hebben / als Angol la Villarica, la Imperial, Tucapel, Baldivia, en Osorno, daar zy alle de vrouwen / zoo wel geestelyke als wereldlyke / wegvoerden. Van deze zyn kinderen gekomen / die tot noch toe eenige genegenheit overig hebben voor de landgenoten hunner moeders / waar van daan het ook komt / dat zy meest altydt met de Spanjaarden in vrede leven. Sodanige zyn / die langs de kust van Auraco wonen / niet tegenstaande dat hun land het toneel des oorlogs / Oelke hunne naburen voeren / is. Sedert dien tydt heeft men gene Conventen van geestelyke dochters toegelaten dan te Santiago. Evenwel wil de Bisschop van la Conception daar een diergelyke oprechten / zonder voor een diergelyke heiligschennis te vrezen.

Hunne kleding.

De wyze van kledinge der Indianen is zoo eenvoudig / dat zy naaulyx bedekt zyn. Zy hebben een klein hemdtje / dat hen tot den middel komt / en daar alleen een gat in is / om hooft en armen door te steken / dat noemen zy Macun; een vroek / die langs de billen met een spleet open is / en naaulyx hunne naaktheit bedekt. Over dit gewaadt hebben zy / by regenachtig weder / of wanneer zy zich willen optooien / een soort van een vierhanten mantel / even als een tafelkleedt / zonder eenig ander byvoegsel / in het midden van 't welk een scheur is / door welke zy hun hooft steken; wanneer zy dezen mantel aan hebben / vertoont hy zich byna als een Dalmatisch kleedt. Gemenelyk hebben zy het hooft en de benen naakt; maar wanneer zy uit noodzakelykheit of om welstaans wille de zelve genoodzaakt zyn te bedekken / hebben zy een muts op / van welke een boozt afhangt / om de schouders te bedekken / en een soort van broosjes / of wolle koussen / zonder voeten aan de benen. Zeer zelden bedekken zy hunne voeten / indien zy niet genoodzaakt zyn over stenen te gaan / maar dan maken zy zich pantoffels van leder / of van biezen / Ojota genaamt. De Spanjaards bedienen zich ook van den

A. Indiaanſche Vrouw van Chili. Mays wryvende, om daar meel van te maken.
B. Indiaan met zyn Poncho en Polainas.
C. Indiaanſche Vrouw met hare Choñi en Yquella.
D. Indiaan werpende een Strik naar een Stier, om hem te doen blyven ſtaan.

Digitized by Google

Digitized by Google

den Chony of Poncho, en van de wolle kouſſen / of Polainas, wanneer zy te paart reizen / naardien de Poncho goet is tegen den regen / niet afwaait door den wint / tot dekſel des nachts dient / en tot een tappet op het velt kan gebruikt worden.

De kleding der vrouwen beſtaat geheel en al in eene lange rok zonder mouwen / welke aan de eene kant van boven tot onder ganſch open is / en over malkander geſlagen zynde onder de borſt vaſt gemaakt wordt met een gordel / en over de ſchouders met twee zilvere haken en zilvere platen / die drie of vier duimen over het kruis groot zyn. Dit kleedt noemen zy ook Chony. Het is altyd blaau of donker graau / naar het zwart trekkende. In de ſteden doen zy over dat kleedt een rok en een Revos aan / en op het lant een klein vierkant ſtuk ſtoffe / Iquella genaamt / waar van de twee einden op de borſt zyn vaſt gehecht met een grote zilvere ſpelt / die een platte kop heeft / van vier of vyf duimen over het kruis / en die zy Toupos noemen. Zy hebben lang haair / zomtyds van achteren met tuiten gebreidt / en van voren kort afgeſneden. Aan de ooren hebben zy zilvere platen van twee duimen in het vierkant * / welke zy Oupelles noemen. Hunne woonplaats is nooit iets anders dan eene hut van takken van bomen gemaakt / zoo groot als het nodig is / om een byeenverzaderd huisgezin voor regen en wint te dekken / en gelyk 'er niets in is / dan een klein koffertje / en ſchapenvellen om op te leggen / hebben zy niet veel plaats van noden. Zy hebben het gebruik niet van ſleutels om iets / dat hen toebehoort / weg te ſluiten. Onder malkander zyn zy zeer trouw / maar onder de Spanjaarden gaan zy met zoo veel oprechtheit niet te werk / voornamentlyk de Puelches, die behendige dieven zyn. Alle hunne huizen zyn hier en daar verſpreidt. Nooit komen zy by malkander / om in gemeenſchap te leven / waar in zy verſchillen van de Indianen van Peru; zoo dat men in ganſch Chili niet eene ſtadt noch een dorp ziet van den landaart. Zy geven zelf zoo weinig om de plaatſe / daar zy zich nederſlaan / dat zy / wanneer zy het verhuizen in het hooft krygen / hunne huizen verlaten / of die ergens anders na toe overbrengen. Daar van daan komt het / dat de kunſt van hen den oorlogh aan te doen niet beſtaat in hen te gaan opzoeken / maar in zich met een klein getal benden ter neder te ſlaan in het midden van hun lant / in hen te beletten te zaaien / en in het wegboeren van hun vee. Deze manier van hier en

Hunne woonplaats

daar

* De Romeinen droegen diergelyken, aan een haak hangende. Zie Bartholinus *De Inauribus Veterum.*

daar verſtrooit te leven maakt dat het lant woeſt ſchynt / maar het is in waarheit zeer volkryk / en de huisgezinnen zyn talryk. Gelyk ieder man vele vrouwen heeft / zoo hebben zy ook vele kinderen / en daar in beſtaan hunne rykdommen / nademaal zy de zelven verkopen / voornamentlyk de dochters / die men koopt tot vrouwen. Dus zyn de vrouwen waerelyk ſlavinnen / die zy weder verkopen / wanneer zy niet wel over de zelve te vrede zyn / en die zy houden om het zwaarſte werk op het lant te doen. De mans ſpitten alleen het lant eenmaal des jaars om / om Mays, witte bonen / linzen / en andere peulvruchten / van welke zy leven / te zaaien ; en als zy gedaan hebben / vergaderen zy met hunne vrienden / drinken / zuipen zich dronken / en begeven zich tot ruſte. Vervolgens zaaien / beſproeien / en zamelen de vrouwen de landvruchten in. Die gene / die by den Meeſter ſlaapt / is voor dien dagh zyne keukemeidt / en draagt zorge om zyn paart te ſadelen en te tomen ; want zy zyn zoo gewoon nooit te voet te gaan / dat ſchoon zy alleen twee hondert ſchreden verre te gaan hadden / zy derwaards niet te voet zouden gaan. Ook zyn zy zeer goede ruiters. Men ziet hen op- en afklimmen langs zoo ſteile plaatſen / dat onze paarden van Europa daar niet zouden kunnen blyven ſtaan / zonder dat 'er iemant op zat. Wanneer zy in eene nederlaag gedwongen worden in de boſſchen te vluchten / begeven zy zich onder den buik der paarden / om niet geklwetſt te worden door de takken der bomen. Hun ſadel is een dubbel ſchapenvacht / 't welk hen by nacht dient om in het velt op te ſlapen. Hunne ſtygbeugels zyn vrede vierkante ſtukken hout / gelyk de Spanjaarden uit pracht van zilver hebben / welke tot de waarde van vier of vyf hondert ryxdaalders belopen.

Het is waar / dat zy de paarden uit Europa bekomen hebbende / zy het paardetuig der zelven nagemaakt hebben / makende van hout of van hoorn / 't geen zy van yzer of van zilver zagen. Als men de verwonderlyke menigte van paarden ziet / die tegenwoordig over al op het ganſche vaſte lant zyn / is het verbaasdmakende / dat zy in den tydt van minder dan twee hondert jaren zoo zeer vermenigvuldigt zyn / daar die paarden / welke niet zeer ſchoon zyn / te la Conception niet meer gelden dan twee of drie ryxdaalders. Niet te min / gelyk ik boven gezegt hebb' / eeten 'er de Indianen vele van / en ontzien die zoo weinig / als zy 'er opgeſtegen zyn / dat zy 'er dagelyx te berſte ryden.

Om eene vaſte rekening van hun beê te houden / en hunne byzondere zaken niet te vergeten / nemen de Indianen hunne toe-

vlucht

vlucht tot zekere knopen van wolle / die / door de verscheidenheit der koleuren en strikken / voor hen zoo veel zyn als cyffers en schrift. De kennis dezer knopen / welke zy Quipos noemen / is eene wetenschap en een geheim / het welk de vaders niet oopenbaren aan hunne kinderen / dan wanneer zy geloven / dat zy niet lang meer te leven zullen hebben. En gelyk het menigmaal gebeurt / dat zy / uit gebrek van begrip / het geheim niet bevatten / brengt dat zoort van knopen hen in dwaling / en strekt hen tot weinig gebruik. Om het gebrek / van de schryfkunst te missen / te vergoeden / belasten zy die genen / die eene gelukkige geheugenisse hebben / met de zorge van de geschiedenissen van dat land te leren / en die weder aan anderen te verhalen. Op deze wyze bewaren zy het herdenken van de kwade handeling / welke de Spanjaarden hunne voorouderen aangedaan hebben / toen zy dat land onderbragten / 't welk de haat / die zy voor de zelve hebben / vereeuwigt; maar wanneer men hen doedt gedenken aan de voordeelen / die zy in het vervolg op de vremdelingen behaalt hebben / die door hen verjaagt zyn uit vyf steden / die zy in hunne landen gebouwt hebben / dan ontsteekt zich hunne naturelyke fierheit weder / en zy trachten nergens naar dan naar de gelegenheit om hen noch eens weder uit la Conception te verdryven; maar terwyl zy de Fransche schepen zagen af- en aan varen / dorsten zy zich niet ontdekken / verzekert zynde / dat die een goet onderstandt aan den Spanjaarden zouden toebrengen. Gelyk zy grootmoedig zyn / zoo kunnen zy naaulyx de trotsheit verdragen der genen / die over hen het gebiedt willen voeren. Niet te min weten zy te beinzen / en dryven koopmanschap met hen / van ossen / geiten / en muil-esels: zy onfangen hen by zich / en onthalen hen als vrienden.

Hunne koophandel.

Een Franschman / die met een Spanjaart mede gegaan was om handel te gaan dryven met de Puelches, een Indiaansch volk / dat tot noch toe niet onder gehoorzaamheit gebragt is / en het gebergte Cordillere bewoont / heeft my verhaalt / hoe het daar mede toeging. Men gaat regt naar den Cacique / of Heer van de plaats / om zich voor hem te vertonen / zonder een woordt te zeggen. Op het woordt nemende / zegt tegen den koopman: Zyt gy gekomen? waar op geantwoordt zynde: Ik ben gekomen, herhat hy: Wat brengt gy voor my mede? Ik breng u een geschenk van wyn, een artykel dat hier zeer nodig is. Op die woorden laat de Cacique niet na te zeggen: Dat gy welgekomen zyt. Dan geeft hy hem een verblyfplaats nabv zyn hut / daar de kinderen en de vrouwen / hem welkom hietende / ieder

Digitized by Google

hem ook om een geschenk komen vragen / 't geen men hen moet geven / hoe klein het ook is. Ter zelve tydt doedt de Cacique met een trompet / gelyk ik gezegt hebb' / zyn hier en daar verstrooide onderdanen te zamen komen / om hen bekent te maken / dat 'er een koopman gekomen is / met welken zy mogen handelen. Zy komen en zien de koopmanschappen / welke zyn messen / bylen / kammen / naalden / garen / spiegels / linten / enz. Wyn zou altydt de beste koopmanschap van allen zyn / indien het niet gewaerelyk was hen iets te brengen / waar aan zy zich dronken kunnen drinken / naardien men dan niet in zekerheit is onder hen / alzo zy zich zelven doot slaan. Wanneer men met hen aangaande de ruilinge overeengekomen is / nemen zy het goet met zich zonder te betalen / zoo dat de koopman alles overgegeven heeft / zonder te weten aan wien / en zonder een eenigen zyner schuldenaren te zien. Eindelyk / wanneer hy vertrekken wil / geeft de Cacique door een ander geblaas op de trompet order om te betalen. Dan brengt ieder getrouwelyk de beesten aan / die hy schuldig is / en naardien het alle wilde dieren zyn / als muileesels / geiten / en inzonderheit ossen en koeien / gebiedt hy aan een genoegzaam groot getal menschen / dat zy die dieren brengen tot aan de landpalen der Spanjaarden. Door het gene dat ik gezegt hebb' / kan men zien / dat men onder die volkeren / welke wy wilden noemen / zoo veel geregeldheit en goede trouwe vindt / als by de beschaafdste en best bestierde volkeren.

Handel van la Conception.

Die grote menigte van ossen en koeien / die in Chili / daar 'er jaarlyx zeer vele geslacht worden / om hals raken / komt uit de vlakteng van Paraguay, daar de velden 'er mede bedekt zyn. De Puelches brengen haar door de vallei Tapatapa, welke door Pehuingues, onoverwonne Indianen / bewoont wordt. Langs dezen wegh kan men gemakkelykst over de Cordillere komen / naardien zy verdeelt is in twee gebergteng / welke veel gemakkelyker te beklimmen zyn dan de andere / die byna door de muileesels onbruikbaar zyn. Daar is noch een andere wegh / 80. mylen van la Conception / by een brandenden berg / la Silla Velluda genaamt / welke van tydt tot tydt vuur uitwerpt / en zomtyds met zoo veel gewelt / dat men het in die stadt kan hooren; deze wegh is zeer veel korter / en men kan langs den zelven in zes weken te Buenosaires komen.

Door deze gemeenschaphoudinge herstelt men alle jaar de kudden van ossen en geiten / die jaarlyx by duizende in Chili geslacht worden / om kaarsvet en Mantaca van te maken / dat is het vet / dat men door kokinge uit het vleesch trekt / en uit het merg van.

van de beenderen / 't welk dooz ganſch Zuid-America gebruikt wozdt in plaats van boter en olie / welke / zp in hunne ſpyzen te bereiden / niet gebzuiken.

Het vleeſch laten zp dzogen in de zonne / of roken het om het goet te houden / in plaatſe van het te zouten / gelyk men in Dzankryk doedt. Het is ook van deze Matances of Vleeſchhouwerye / dat men zoo vele oſſehuiden heeft / en inzonderheit geitenhuiden / welke zp bereiden gelyk Turkſch leder / onder den naam van Cordouanes, en welke naar Perugezonden wozden / om 'er ſchoenen en andere dingen van te maken.

Behalven den handel van leder / haarsſmeer / en gezouten vleeſch / hebben de inwoonders van la Conception ook dien van het koozn / waar mede zp jaarlyx 8. of 10. ſchepen van 4. of 500. tonnen afladen / om het naar Callao te zenden / behalven het meel en de biſcuit / welke zp verzozgen aan de Franſche ſchepen / die daar hun voozraadt opdoen / om weder te keren naar Peru en vervolgens naar Dankryk. Dit zou weinig zyn dooz een zoo goet lant / indien de aarde daar bebouwt was. Zy is zeer vzuchtbaar / en gemakkelyk om te bewerken / 't welk alleen geſchiedt met de zelve om te krabben met een ploeg / die meeſt alleen gemaakt is van een kromme tak van een boom dooz twee oſſen getrokken. En ſchoon het zaat naaulyx in de aarde bedekt is / geeft het nochtans niet minder dan hondervoudige vzucht. De wyngaarden verzozgen zp niet beter om goeden wyn te hebben; maar gelyk zp de Potiches, dat is de aarde kruiken / in welke zp den wyn doen / niet weten te verniſſen / zyn zp genoodzaakt die met pek te beſtryken / welke gevoegt zynde by de ſmaak der bokkenhuiden / in welke zp die overbzengen / den zelven een bitteren ſmaak / als dien van Thziakel / geeft / en een reuk / aan welke men niet zonder eenige moeite zich kan gewennen.

De vzuchten komen daar ook op de zelve wyze voozt / zonder dat zp de behendigheit hebben van te enten. De Peren en Appelen groeien van zelf in het boſch / en als men de menigte aanziet / die 'er van is / kan men naaulyx begryppen / hoe die bomen zedert de te onderbzenging van dat lant zoo hebben kunnen vermeerderen / en zich in zoo vele plaatſen verſpzeiden / indien het waar is / dat 'er te voren gene geweeſt zyn / gelyk men verzekert.

Men teelt daar ganſche velden met een soozt van aardbeziën / verſchillende van de onzen dooz ronder / dikker / en ruiger bladt; de vzucht is gemenelyk zoo groot als een noot / en somtyds als een hoender ei; zy is van een witachtige rode koleur / en niet

Aardbeziën van Chili. Zie Prent-verb. IX

veel ſlechter van ſmaak dan onze wilde aardbeziën. Ik hebb' 'er eenige aan den Hr. de Juſſieu gegeven voor den tuin des Konings / daar men zorge zal dragen / dat zy voortgeteelt worden.

Behalven deze ontbreekt 'er in de boſſchen het zelve soort niet / dat men in Europa heeft. Voor het overige komen 'er alle de aardbruchten / die wy hebben / in overvloet / en bina zonder moeite voort. Self zyn 'er / die men op de onbebouwde velden vindt / als rapen / aardappelen / chicorien van tweederhande soort / enz.

De ruikende kruiden zyn daar niet min overvloedig / als de kleine balſemboom / limoenkruit / worm-kruit / kamille / kruis en munt en een soort van alſem / bedekken daar gehele velden ; als mede Alikekengi / of krieken over zee / wiens vrucht krachtiger reuk heeft dan in Vrankryk ; een soort van kleine ſalv / welke tot een boomtje groeit / waar van het bladt een weinig van gedaante zweemt naar roſmarin / en van reuk naar eau de la Reine : de Indianen noemen het Palghi. Het is misſchien een soort van Coniza Africana ſalviæ odore. Sy moet zeer vele vlugge delen in zich hebben / indien men daar van oordelen zal naar den reuk en naar den ſmaak. De rozen groeien daar van zelfs op de heuvelen / zonder geplant te zyn / en het gemeenſte soort / dat daar groeit / is of minder doornachtig dan de rozen in Vrankryk / of ten eene male zonder doornen. Men vindt ook op het velt een bloem / even eens als dat soort van leliën / die men in Bretagne Guerneziaiſes , en P. Feuillee Hemerocallis floribus purpuraſcentibus ſtriatis , noemt. Deszelfs Indiaanſche naam is Liuto, en niet Lictu, gelyk hy zegt. Daar zyn 'er van verſcheide koleuren ; en van de zes bladen / uit welke hy beſtaat / zyn 'er altyd twee geſtreept. Van den wortel van dezen bloem / in den oven gedroogt zynde / maakt men zeer wit meel / het welk dient om confituurtaartjes te maken.

In de tuinen kweekt men een boomtje voort / dat een witten bloem heeft / als een klokje gemaakt / genaamt Floripondio, en van P. Feuillee Stramonoides arboreum oblongo & integro folio fructu levi. De reuk daar van is zeer aangenaam / inzonderheit des nachts. Het is acht of tien duim lang / en vier over het kruis. Het bladt is ruig / en een weinig ſpitſer als van een noteboom. Het is van eene verwonderlyke ontbindende kracht voor zekere gezwellen. Sy hebben ook tot het zelve gebruik een soort van Hedera terreſtris , Hierba de los compannones genaamt.

Wan-

Aardbezie uit Chili, afgetekent volgens hare naturelyke grootheit.

Digitized by Google

Digitized by Google

Wanneer het gebeurt / dat iemant een zwaren val doodt / welke maakt / dat hy bloet uit zyne neusgaten werpt / hebben zy een hulpmiddel / dat zeker gaat. Dat is een afziedsel te drinken van een kruit genaamt Quincha mali, een zoozt van Santolina, dat een gele en roden bloem heeft / even als hier; de andere kleine geneeskruiden / die men in Vrankryk heeft / zyn daar ook zeer gemeen / als Vrouwenhaair / en boven al eenige / als die van Canada; Maluwe / zoo wel wilde als tamme / Vlaskruit / Vingerhoedtkruit / Boomvaren / Molene / Duizenbladt / gemene en naar muskes riekende Kraanhals / Silverkruit / en vele andere / die my onbekent / en het lant eigen zyn.

Behalven de geneeskruiden / hebben zy kruiden om te verwen / welke die eigenschappen hebben / dat zy zonder verschieten vele malen de seep kunnen doorstaan. Zodanig is de woztel van Reilbon, een zoozt van meekrap / dat veel kleiner van bladt is dan het onze. Sy doen / gelyk wy / den woztel in het water koken / om daar roodt mede te verwen. Poquell is een zoozt van Averone / of Abrotanum femina folio virente vermiculato, welke dient om even zoo vast geel te verwen / gelyk zyn woztel groen verwt. Lañil is een zoozt van Indigo / welke blaau verwt. Het zwart wozdt gemaakt met de steel en de woztel van Panque, wiens bladt rondt en gefiguurt is / gelyk die van Berenklaau. Sy heeft twee of drie voeten over het kruis / niet tegenstaande P. Feuillee / die haar Panke Anapodophili folio noemt / zegt / dat zy maar tien duim groot is. Zoo lang de steel roodachtig is / eet men 'er raau van / om zich te verfrissen. Sy is zeer zamentrekkende. Men kookt ze met Maki en Gouthiou, heester gewassen van het lant / om haar te gebruiken om zwart te verwen. Dat zwart is schoon / en verbrandt de stoffen niet / als dat van Europa. Deze plant wozdt niet gevonden dan in moerassige plaatsen.

De bosschen zyn vol van specery-bomen / gelyk als verscheide soozten van Myrthen; een zoozt van een Laurier / wiens bast de reuk heeft van Sassafras; Boldu, wiens bladt de reuk van wierook / en wiens bast een scherpachtige smaak heeft / trekkende een weinig naar het kanaal; maar men vindt 'er een ander van een boom / welke wezentlyk dien naam heeft / hoewel verschillende van de Oost-Indische kaneelbomen / en welke de zelve hoedanigheit heeft. Hy heeft een bladt gelyk de groote laurier / alleen dat het een weinig groter is. Het schynt dat Virgilius 'er de beschryving van gegeven heeft in zyne Georg lib. II. vs. 131.

Digitized by Google

Ipſa ingens arbos, faciemque ſimillima lauro:
Et ſi non alium late jactaret adorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:
Flos apprime tenax; animas & olentia Medi
Ora fovent illo, & ſenibus medicantur anhelis.

Deze boom is by de Indianen toegeheiligt aan de plechtigheit der vrede. In die vrede / welke zy met de Spanjaarden in den jare 1643. ſloten / doodden zy vele van die ſchapen van dat lant / van welken wy naderhant zullen ſpreken; in der zelver bloet doopten zy een kaneel-tak / welke door den afgezonden der Caciquen geſtelt wierdt in handen van den Spaanſchen Generaal den Marquis de Baydes / tot een teken der vrede. Deze plechtigheit / ſchoon by de wilden in gebruik / is niet zonder voorbeelt in de H. Schriftuur / gelyk te zien is Exod. XII. en de H. Paulus zegt tegen den Hebreen in zyn brief in het IX. Hoofd. Dat „ Mozes alle de geboden van de wet tot het volk uitgeſproken hebbende / bloet van kalveren en van bokken met water / purpere wolle / en hyſſop nam / en beſprengde / beide het „ boek zelf en al het volk / zeggende: Dit is het bloet des „ Teſtaments / het welk God aan u lieden heeft gebo„ den.

Daar is een zeer gemene boom / Licti genaamt / wiens ſchaduw het ganſche ligchaam der gener / die 'er onder ſlapen / doedt opzwellen; gelyk het gebeurde aan een Officier van de Mariane / wiens aanzicht / na dat hy 'er eenige uren onder geſlapen hadt / zoo opgezwollen was / dat hy niet meer kon zien. Om zich van dat ongemak te genezen neemt men een kruit / Pellboqui genaamt / en zynde een zoort van Liſeron of Veilboom / of Hierba mola, welke men met zout ſtampt. Daar mede wryft men zich / en die opgezwollenheit verdwynt in twee of drie dagen / zonder dat 'er iets van overblyft. Daar groeit ook een boom Peumo genaamt / wiens baſt / in een afziedſel / den waterzuchtigen veel hulp toebrengt. Hy draagt een roodverwige vrucht / welke naar een olyf gelykt. Het hout van dien boom kan ook dienen om ſchepen van te maken; maar daar toe is de Roble beſt / 't welk een zoort van een eik is / wiens baſt / gelyk die van Hienſe, kurk is. Het is hart / en kan lang duren in het water. Langs de rivier de Biobio groeit eene menigte van Cederbomen / welke niet alleen tot timmeringe bekwaam zyn / maar ook om zeer goede maſten van te maken. De ongemak-

kelyk-

Digitized by Google

kelykheit om haar de rivier af te voeren / in wiens mont men zelf niet waters genoeg heeft voor een schip / is oorzaak / dat men 'er geen voordeel mê kan doen. Bamboesriet is 'er aan alle kanten in overvloet.

De velden zyn 'er bezaait met eene oneindige menigte van vogelen / voornamentlyk wilde duiven / zeer veel torteldniven / en Patrysen / maar die zoo goet niet zyn als de Fransche; eenige watersnippen / en endvogels van allerhande zoorten / onder welke 'er een is / welke zy Patos reales noemen / die een roden streep op haar bek hebben; Courlis, telingen / Pipelienes, die eenige mate gelykenen naar zeemeeuwen / en die een rode / regte / lange bek hebben / welke smal en plat is / met een streep van de zelve koleur over de oogen. Zy hebben poten als struisvogels / en zyn goet van smaak. Daar zyn ook Perroquiten / Pechiolorados, of roodbaardtjes / die wel zingen / eenige zwanen en Flamans, welker vederen by de Indianen zeer hoog geacht worden. Zy maken 'er vederbossen van / om 'er hunne mutsen op feestdagen mede op te schikken / naardien zy uitnemende schoon wit van koleur zyn en roodt / 't welk by hen zeer geacht is. Het vermaak van de jacht wordt daar afgebroken door zekere vogels / welke de Franschen Criards, dat is Schreeuwers / noemen / om dat zy / zoo haast als zy een mensch zien / beginnen te schreeuwen / en al schreeuwende rondom hem henen te vliegen / als willen zy de andere vogelen waarschouwen / die zoo haast weg vliegen / als zy haar horen. Zy hebben boven het buiglit van ieder vleugel een rode uitstekende punt / van een duim lang / welke zoo hart en scherp is als van een hanespoor / en met welke zy tegen de andere vogelen vechten. De Jacht.

Op zekeren dagh vongen wy in een moeras een van dat zoort van halfslagh van vogels / die men Pengoins, of Pinguins noemt / en welke groter was dan een opevaar / in plaats van vederen was hy bedekt met een zoort graau haair / even gelyk de zeehonden. Zyne wieken zelf gelekenen zeer wel naar de poten of vinnen van die dieren. Vele Reis-beschryvingen hebben 'er van gesproken / naardien zy zeer gemeen zyn by de Straat van Magellanus. Ziet haar naar het leven afgetekent in de XVI. Prentverbeelding. Pinguins.

De zeewolven / of zeehonden / van welken ik zoo even sprak / worden daar in zoo grote menigte gevonden / dat men 'er de rotsen mede bedekt ziet rondom het eilant Quiriquine. Zy verschillen van de zeehonden van het Noorden daar in / dat die poten / in plaats dat deze lange vinnen hebben omtrent de schou-

ders /

ders / byna gelyk vleugels / en twee andere kleine / die achter aan 't gat staan. De Natuur heeft niet te min aan het einde der grote binnen eenige gelykenisse van poten bewaart; want men vindt daar vier klaauwen / aan het einde van de binnen; misschien om dat die dieren zich daar van bedienen om langs het lant te gaan / waar in zy zeer groot vermaak hebben / en wederwaards zy hunne jongen byzeugen / die zy met visch voeden / en die zy / naar men zegt / tederlyk koesteren. Zy maken op het lant een gebulk als kalven / en daarom noemt men het in vele reis-beschryvingen Veaux marins, dat is zeekalven / maar hun kop gelykt veel eer naar dien van een hont / en het is met reden / dat de Hollanders hen zeehonden noemen. Hun huit is bedekt met zeer kort en dicht haair / en hun vleesch is zeer onachtig / en van kwaden smaak. Men kan 'er niets van eeten dan de lever; doch de Indianen van Chiloe laten het drogen / en doen 'er voorraadt van op om zich te voeden. De Fransche schepen trekken 'er olie van tot hun gebruik. Zy zyn zeer gemakkelyk te vangen. Men kan / zoo wel in de zee als op het lant / gemakkelyk by hen komen. Daar zyn 'er van verscheide grootheit; om de Suidt zyn zy zoo groot als tamelyke huishonden / en in Peru vindt men 'er / die meer dan twaalf voeten lang zyn. Van hunne huit worden Balsas, of Balons met lucht gevult / gemaakt / welke men tot een vaartuig gebruikt / maar te la Conception binden de vissers alleen met dunne ledere riemtjes drie takkebossen van ligt hout aan malkander / zoo dat de middelste een weinig lager is dan de anderen / en daar op begeven zy zich in zee. De stam van een soort van Aloë / zes of zeven voeten lang / word voor het bekwaamste hout daar toe gehouden.

Visschery. Wanneer men te Talcaguana ingelopen is / gaat men met den zegen visschen in de Estero, welke een kleine rivier is / aan het einde van de baay van de selve kust. Men vangt daar eene menigte van Muletten, een soort van tarbotten / Lenguados genaamt / Rovalos, een visch / die zoo goet van smaak is als een snoek / en die een zwarte streep over zyn rugge heeft / een soort van Gradeaux, welke men langs de ganssche kust Reio Reyes, dat is Konings visch / noemt / ter oorzake van des selfs aangename smaak.

Mynen. La Conception is gelegen in een lant / dat van alles overvloedt heeft / niet alleen voor de noodzakelykheit des levens / maar dat ook oneindige rykdommen in zich besluit. Rondom de stadt / aan alle kanten / word gout gevonden / voornamentlyk twaalf mylen van de stadt / aan de Oostzyde / op eene plaatse la Estancia del Rey, daar men door wassinge van die stukken syn gout bekomt /

bekomt / welke in de taal van het lant Pepitas genoemt worden. Men vindt 'er van acht en van tien mark / en zeer fyn. Eertyds trok men veel gout van Angol, 't welk 'er 24. mylen van af gelegen is; en zoo het lant door arbeidzame menschen bewoont was / zou men het op duizent plaatsen vinden / daar men verzekert is / dat goede Lavaderos zyn / dat is landen / daar men gout uit haalt / niet de aarde alleen in het water af te waschen / gelyk ik naderhant zal zeggen.

Indien men verder op komt tot het gebergte Cordillere, daar zyn een oneindig getal mynen van allerhande soorte van Metalen en Mineralen. Onder anderen heeft men op twee bergen / die niet meer dan 12. mylen van Pampas du Paraguay af zyn / omtrent hondert mylen van la Conception / mynen van zuiver koper ontdekt / zoo zonderling / dat men Pepitas of stukken gevonden heeft van meer dan tien duizent pont. De Indianen noemen een van deze bergen Payen, dat is koper / maar Don Jan Melendes / die den zelven ontdekt heeft / gaf hem de naam van S. Joseph. Hy heeft 'er een stuk uitgebragt van vier duizent pont / waar van hy zes veld-stukjes / ieder zes pont schietende / liet maken / terwyl ik te la Conception was.

Men vindt 'er brokken van koper / ten deele volmaakt en ten deele onvolmaakt / om welke reden men aangaande die plaats gezegt heeft / dat zy creadice is / dat is dat het koper daar dagelyx aangroeit *. In het zelve gebergte vindt men Lazuursteen.

* Job. Kap. 28. vs. 2. *Lapis solutus calore in æs convertitur*

Het andere gebergte / daar nabv gelegen / door de Spanjaarden Cerro de Sta. Yñes genaamt / is aanmerkelyk door de menigte van Zeilsteen / van welken zy byna ten eene male te zamen gestelt is.

In de nabygelegener gebergtens / door de Puelches bewoont / vindt men Swavel-mynen en Sout-groeven. Te Talcaguana / Jrequin / en zelf in de stadt / vindt men zeer goede steenkolen-groeven / zonder meer dan een of twee voeten diep te graven. De inwoonders weten zich daar niet van te bedienen. Sy waren zelf zeer verbaast / dat zy zaggen / dat wy / wanneer wy ons verzorgden van voorraadt voor onze smits / iets uit de aarde wisten te halen / om vuur te maken

Opstant in Chiloe.

Terwyl wy daar met ons schip lagen / kwam 'er te lant tyding van Chiloe / dat de Indianen aan het muiten geslagen waren / en dat zy zestig Spanjaarden / zoo mannen als vrouwen / hadden gedoodt. En warelyk die elendige slaven tot wanhoop gebragt zynde door de wreedheit der Spanjaarden / en voornamentlyk

van den Gouverneur / die van ieder een zeker getal planken van Alerse af voerde / 't welk hout is / daar men in Peru en Chili koopmanschap mede drijft / en door andere geweldenarpen / waren opgestaan / en hadden dertien of veertien Spanjaarden en eene vrouwe gedoodt. Maar die wisten zich wel op het wreedste te wreken; want weder by malkander vergadert zynde maakten zy alles ter neder / wat hen voorkwam. Zelfs gingen zy op de eilanden Indianen zoeken om hen te doden. Men zegt / dat zy 'er meer dan twee hondert ombragten / om hunne achtinge weder te bekomen / en het gezagh der Blanken te bevestigen / die alleen een klein getal uitmaken in vergelyking der Indianen; want men telt in die Provincie niet meer dan duizent of twaalf hondert mannen / die bekwaam zyn om de wapenen te dragen / en op zyn allerminste zyn 'er tienmaal zoo veel Indianen; maar zy zyn van nature vyersachtig en gedwee / en zy weten hun voordeel niet te doen met de achteloosheit / in welke de Spanjaarden leven / die niet wel voorzien zyn van wapenen / en die niet dan eene kleine sterkte te Chacao hebben / welke altydt ontbloot is van krygsvoorraadt; want wat de stadt Castro aangaat / deg zelfs sterkte vergelykent men met die van la Conception. Het zou nochtans voor hen van grote nutheit zyn / dat zy krygsvolk op die eilanden hadden / nademaal / zoo eenige volkeren van Europa eenige onderneming op de Suidzee wilden doen / het hen ligt zou vallen zich meester van die eilanden te maken. Behalven wyn / zou men daar allerhande ververssingen en de nodige mondkost vinden. Zelf wordt 'er veel Ambregris van daan gebragt.

De Indianen / die omtrent Chiloe wonen / worden Choños genaamt. Zy gaan alle naakt / schoon zy in een zeer koude lucht streek en in het gebergte leven. Alleen bedekken zy zich met een huit / die vierkant gesneden is / zonder eenige andere omstandigheit / en waar van zy twee einden op hunne borst over malkander slaan / van de twee andere komt het eene hen over het hooft / en het andere hangt hen by de rugge neder.

Of het waar is, dat 'er reuzen zyn.

Meer landwaards in is een ander volk / welke Indiaansche reuzen zyn / die zy Caucahues noemen. Het gebeurt wel / gelyk zy vrienden van de Choños zyn / dat 'er somtyds met hen eenige van komen tot aan de woonplaatsen der Spanjaarden van Chiloe. Don Pedro Molina / die Gouverneur van dat eilant geweest was / en eenige anderen ooggetuigen van de landaart / hebben my gezegt / dat zy niet veel minder dan vier ellen / dat is van 9. tot 10. voeten hoog waren. Dat zyn die genen / die men Patagons noemt / welke de Oostkust van het woeste lant bewonen /

men / van het welke de oude reis beschrijvingen spreken / en 't welk men naderhant voor een verdichtsel gehouden heeft / naardien men in de straat van Magellanus Indianen gezien heeft van eene gestalte / die andere menschen niet te boven ging. Dit heeft Froger in zyn verhaal van de Reis-toght van den Hr. de Gennes bedrogen; want eenige schepen hebben op den zelven tydt de eenen en de anderen gezien. In den jare 1704 in den maant July zagen de matrozen van het schip de Jacob / van St. Malo / gevoert door Harinton / zeven van die reuzen in de Jorisbaay; die van de St. Pieter / van Marseille / gevoert door Carman van St. Malo / zagen 'er zes; onder welken 'er een was / die eenig teken van meerderheit over de andere vertoonde: zyne haairen waren gevlochten in een hulsel van draden / gemaakt van darmen van vogelen / met vederen rondom het hooft. Hunne kleding was van een ledere zak / waar van de ruige zyde naar binnen gekeert was. Langs den arm / in de mouw / hadden zy hunne pylkoters vol pylen / van welken zy 'er eenigen aan het volk gaven / en hielpen het zelve de boot op het strandt halen. De Matrozen boden hen broot / wyn / en brandewyn aan / maar zy wilden daar niets van proeven. Des anderen daags zagen zy 'er van het scheepbooxdt meer dan twee hondert by een verzamelt. Schoon deze menschen groter zyn dan anderen / zy hunnen nochtans minder tegen de koude dan de anderen; want de kleinen hebben tot hun ganssche kleding niet dan een enkelen huit over hunne schouderen.

Het geen ik verhaal / op het getuigenisse van geloofwaardige lieden / komt zoo wel overeen met het gene / dat wy in de Reis-beschrijvingen lezen / dat men / dunkt my / zonder ligtgelovigheit / magh geloven / dat 'er in dat gedeelte van America een volk is van eene langte / die de onze verre te boven gaat. De aanwyzing van tyden en plaatsen / en alle de omstandigheden / die het gene dat men zegt vergesellschappen / schynen een merkteken der waarheit met zich te brengen / het welk krachtig genoeg is om het voorooxdeel / dat men 'er van nature tegen heeft / te overwinnen. De zeldzaamheit van dat gezicht is misschien de oorzaak geweest van eenige breeduitmetinge ten opzichte der hoogte; maar als men die waarnemingen niet aanmerkt / als met de uiterste netheit / maar als alleen met het ooge genomen / zal men zien / dat zy niet zeer verschillen onder malkander. De Lezer zal goet vinden / dat ik / om te rechtvaardigen 't gene dat ik staande hou / hier verzamel / wat men aangaande die stoffe hier en daar in verscheidene boeken verspreidt vindt.

Antonius Pigafeta / aan welken wy het Dagboek van Magalhanes ſchuldig zyn / en Franciſcus Magellanus zeggen / dat de Spanjaarden in de baai St. Juliaan / op 49. graden en een half / vele Reuzen zagen / zoo hoog dat de Spanjaarden niet tot der zelver gordel kwamen. Hy ſpreekt onder anderen van een / die de figuur van een hert op ieder wang geſchildert hadt: zy hadden bogen tot hunne wapenen / en waren gekleedt met huiden.

Ozorius de Reb. Emanuelis Regis Lusitaniæ lib. II.

Bartholomeus Leonard d'Argenſola / in zyn eerſte boek van de beſchryvinge der veroveringe der Molukſche eilanden / zegt / dat de zelve Magellanus / in de ſtraat van dien naam eenige reuzen nam / welke meer dan vyftien ſpannen lang waren / dat is te zeggen 11½. Caſtiliaanſche voeten / of 10½. van de onze / maar dat zy binnen korten tydt ſtierven / uit gebrek aan hun gewoon voedſel.

Ciertos Gigantes de mas de quinza Palmos.

De zelve Geſchiedenisſchryver zegt in zyn derde boek / dat het volk der ſchepen van Sarmiento ſlaags geweeſt is tegen menſchen / die meer dan drie varas, dat is omtrent acht Franſche voeten / hoog waren; in den eerſten aanval dreven zy de Spanjaarden te rugge / maar in de tweede dreven deze hen op de vlucht / met zoo veel ſchielykheit / dat / om my van de Spaanſche uitdrukkinge te bedienen / een musketkogel hen niet zou hebben kunnen inhalen. Volgens dit voorbeelt, zegt hy / is het met veel reden, dat de Ridder-romans de Reuzen ons afſchilderen als bloodaards. Niet te min hebb' ik van de inwoonders van Chiloe horen zeggen / dat de Caucahues al zoo dapper als groot waren.

Costra por otras que tiene cada uno deſtos mas de tres varas de alto.

Op 7. Maii (1599) — *quorum, ut conjectura dabat, longitudo* 10. & 11. *pedum erat.* Hiſt. Antip. par. 9. *Vaſti ac procero corpore ſunt pedes decem vel undecim ejuſmodi.* Hiſt. Antip. part 9.

Wy lezen eene omſtandigheit met de voorgaande zeer wel overeenkomende / maar misſchien een weinig opgeſchikt / in de Reisbeſchryving van Sebald van Waart / die met vyf ſchepen in Baai Verte / 21. mylen binnen de ſtraat van Magellanus / ten anker gekomen zynde / zeven vrouwen met reuzen zagh / die misſchien 10. of 11. voeten hoog waren / waar tegen de Hollanders ſlaags raakten / en dat zy zoo groot een ſchrik hadden voor het ſchietgeweer / dat men zagh / dat zy bomen uitrukten / om zich voor de musketkogels te dekken.

Olivier van Noort / die eenige maanden na Sebalt in deze ſtraat kwam / zagh daar menſchen van 10. of 11 voeten hoog / ſchoon dat hy 'er ook gezien heeft van eene geſtalte / die niet groter is dan de onze.

Zeeris Spilbergen zich in de ſtraat van Magellanus begevende / op den 2. April des jaars 1615. zagh op Terre de Feu een man-

man van wonderlyke * langte / die op een heuveltje geklommen was om de schepen te zien voorby varen.

Willem Schouten zynde op den 11. December van het zelve jaar in Behouden Haven / op 47½ graadt / vondt zyn volk op het gebergte hopen van steenen / op zoo een wyze gemaakt / dat zy daar door begeerte kregen om te zien / wat daar onder lagh / en zy vonden daar geraamtens van menschen van 10 of 11. voet lang / dat is te zeggen 9. of 10. voeten van de Fransche maat / tot welke alle de voorgaande afnemingen moeten gebragt worden.

* Conspexerunt autem ibi ad Terram de Fogue immanis admodum & horrenda longitudinis hominem.

Het heeft my goet gedacht deze kleine afweidinge te doen / om eene zaak te bekrachtigen / die men in het eerste verdacht houdt van valschheit / schoon dat de lezing der H. Schrift en der geschiedenisschryveren / en de voorbeelden van reuzen / die wy dikwils onder ons zien geboren worden en leven / ons meer geneigdheit moesten geven / om iets zonderlings te geloven. Ik vang dan het verhaal van myne Reis-tocht weder aan.

Men voegde by de tydinge van den opstandt van Chiloe / dat een Fransch schip / 't welk aan dat eilant ingelopen was / den Spanjaarden buschkruit bygezet hadt om de Indianen te straffen. Deze omstandigheit deedt ons geloven / dat het de Maria was / die wy omtrent de Kaap Hoorn verloren hadden / gelyk ik gezegt hebb' / maar niet lang daar na hoorden wy / dat zy te Baldivia ingelopen was. Eindelyk op den 8. Augustus kwam zy te la Conception by ons.

Zy verhaalden ons toen / dat zy / na vele stromen uitgestaan te hebben / zich aan het eilant van Diego Ramires bevonden hadden / op een tydt / in welken zy staat maakten / dat zy 'er wel 80. Mylen Westelyker af waren / volgens de getekende / en zestig mylen volgens de gedruckte kaarten / en twee graden Noordelyker / dan zy waarelyk waren ; maar dat zy / hunne stippen herstelt hebbende op die ontdekking van het land / zeer juist te Baldivia aangekomen waren / volgens de kaarten van Pieter Goos / het welk de gissingen bevestigt / welke ik boven gemaakt hebbe ten opzichte der stromen.

Niet tegenstaande den gestadigen regen / hadden wy reeds onze voorraadt van mondkost aan boordt / toen de Maria aankwam. Daar was niets overig dan voorraadt voor haar te verzorgen / wanneer de Oidor van la Conception over bekwam van den Presidént van Chili / dat hy alle de Fransche schepen / die daar op de rede lagen / onder wat voorwendsel het ook mogt zyn / moest doen vertrekken / en ten langste binnen vier dagen ; maar

daar wierdt niet veel acht acht gegeven om een order werkstellig te maken / die gegeven was ter oorzake van een minnehandel / die eenig gerucht hadt gemaakt. De Concorde vertrok niet van daar voor den 19. Julii om naar Valparaisso te zeilen / de Maria den 20. naar Hilo / en wy bleven daar noch eenige dagen om onze zaken te volvoeren.

Ondertusschen begonden 'er aangename dagen te volgen na den regen en de winden van den winter / en de hoop van handel te dryven te la Conception / hon ons daar niet ophouden / naardien / behalven dat de twee schepen / die ik genoemt hebb' / de stadt voorzien hadden van de weinige koopmanschappen / die zy nodig hadt / Champloret le Brun / die de Assomption voerde / daar zedert den 24. Junii aangekomen was / zoekende / gelyk wy / iets te verkopen om zyn voorraadt van mondkost te betalen / zoo dat wy van gedachten wierden onze tocht voort te zetten / om in Peru te gaan handelen.

Vertrek van La Conception.

Wy vertrokken dan op den 30. Augusti uit de baai van la Conception / onzeker zynde welke plaatse wy eerst behoorden aan te doen. De begeerte alleen om in het ruime sop te zyn / deedt ons naar Valparaisso stevenen / daar wy nochtans meer dan 8. maanden door gebragt hebben. Onderweeg hadden wy altydt den wint tegen / of hy was zwak / of veranderlyk. Zelf merkten wy aan / dat / tegen de gemene loop / wy met Noordelyke winden heldere en aangename dagen hadden. Ses dagen na ons vertrek kregen wy de hoge uithoek de Bisschop in het gezicht / die een half myl ten Zuiden van Cap Curaoma af legt / by welke men gemenelyk kort henen zeilt om boven den wint van Valparaisso te komen / op dat men door de sterke zee-winden uit den Z. en Z. W. niet genoodzaakt zou worden de haven voorby te lopen / die men niet ligtelyk zou kunnen weder krygen / zonder diep in zee te steken; het scheen ons toen omtrent vyf uuren na den middagh te zyn.

Landing aan Valparaisso met den wint.

Gelyk het reeds laat was / wilden wy het niet wagen / by nacht te Valparaisso binnen te lopen / hoewel de mont van de baai zeer ruim is. Wy gingen derhalven een gang naar de ruimte / en des anderen daags het land weder naderende / zagen wy die zelve hoge uithoek / die niet veel van aanzien verandert / naardien hy hoog en rondt is / even als een klok.

Als

Als men de Kaap Curaoma voorbij gezeilt is / ontdekt men / omtrent twee mylen ten N. O. ten O. daar van af / den uithoek van Valparaisso / welke met die Kaap den inham Lagonilla uitmaakt. Men komt daar nooit ten anker / naardien de grondt niet goet is.

Beschryving van de Baai van Valparaisso.

Om in de haven van Valparaisso te geraken / moet men den uithoek omvarende nabij eene ondiepte henen zeilen (die zich van binnen opdoedt omtrent een halve kabelslangte van het lant) om den wint te winnen. Deze klip is niet gevaarelijk door rotsen onder het water / want wy hebben 'er met stil weder een Spaansch schip ter langte van een sloep nabij zien henen varen zonder tegen de klip te stoten. Wanneer men te verre van de zelve af hout / is men genoodzaakt langen tydt te laveren om de ankerplaats te winnen / gelijk het ons gebeurde. Wy lieten ons anker vallen op den 5. September / op zeven en twintig vademen waters met een graauwe slijkgrondt / die een weinig olijf kleurig was / hebbende den uithoek van Valparaisso ten N. W. ten N. de witte schietplaats ten W. Z. W. en de Kaap Concon ten N. ten N. O. Wy hadden het anker zoo haast niet laten vallen / of wy groetten het kasteel met zeven kanonschoten / en dat antwoordde ons met een schoot. Wy vonden de Concorde op de rede / en zeven Spaansche schepen / die bezig waren met koorn in te nemen voor Calao.

Deze schepen leggen gemeenlijk zoo na aan lant / dat zy die ankers op het droge hebben / vast gesort aan steenen of aan katten / en op die tusschenwydte hebben zy noch negen of tien vademen waters. Die manier van ankeren is zeer goet / nademaal men in den Zomer alle dagen zonder missen omtrent den middagh door zoo sterke zee-winden uit den Z. W. en den Zuiden overvallen wordt / dat zy de beste ankers doen doorschieten; doch niet te min moet men acht geven op eene ondiepte / die omtrent een kabelslangte is van het lant niet verre van de schietplaats / die Castillo Blanco genaamt wordt / boven welke men by laag water niet meer dan dertien of veertien voeten waters heeft. De Assomption van Champloret stiet daar op zekere tydt ligtelijk tegen aan / nademaal daar baren gaan van zes tot zeven voeten hoog. Door het overige is de baai niet gevaarelijk door ondiepten / overal kan men laveren en ankeren van 50. vadem tot 8.

Alleen

Alleen moet men acht geven / wanneer men overlegt naar de kant van Siete Hermanas, dat is te zeggen naar de Oostkant / dat men twee en een halve kabelslangte van het lant af blijft / tegen over een schuins aflopende plaats / dwars over welke een groote roodachtige wegh loopt; daar is een ondiepte / op welke niet meer dan twee en een halve vadem water staat.

Gemeenelijk legt men ten anker in een hoek van de rede / welke vlak voor het kasteel is / tot gemak van den koophandel en de zekerheit der schepen; maar dit alles niet tegenstaande is deze rede in den winter ganschelijk niet goet / naardien de Noordse wint / die zonder verhindering door de opening blaast / de zee daar zoo hol doedt schieten / dat men somtyds gezien heeft / dat de schepen tegen de kust gesmeten wierden. De Suidelijke winden waaien daar niet minder sterk in den Zomer / maar gelijk zy van de landzyde komen / alzo gaat 'er dan geen zee / en ingevalle zy de schepen van voor het anker doen dryven / kunnen zy die niet dan in de ruime zee werpen.

Des daags na onze aankomst ging de kapitein zyn plicht afleggen aan den Gouverneur der Wapenen / dus noemt men hem / om hem te onderscheiden van den Presidént van Chili / dien men enkel Gouverneur noemt / hy wierdt genaamt Don Jan Covarrubias / een man van geboorte / die alzo hy in Vlaanderen gedient hadt / zeer veel genegenheit voor den Franschen betoonde. Schoon hy onder den Presidént staat / nochtans erkent hy hem niet onder dien naam / maar alleen onder dien van Capitein generaal van Chili.

Beschryving van het Kasteel.

Het kasteel / daar hy het gebiedt over voert / is niet veel te beduiden / het zy om dat het niet wel gemaakt is / of het zy dat de rede / die het verdedigt / gelegen is nabij andere inhammen / die de zelve voordeelen hebben / als deze. Sodanig een is die van Quintero, die zonder verdediging is / en daar niet verder van daan legt dan vyf mylen. Het is evenwel waar / dat die van Valparaiso / als zynde de naaste aan de hoofdstadt / ook de meeste van geheel Chili bezocht wordt / en om deze reden heeft men haar willen dekken tegen de overvallingen der Engelschen en Hollanders / die menigmaal stroperyen op deze kusten aangerecht hebben. Eertyds was 'er niets anders dan eene kleine schietplaatse / die de oppervlakte van het water beschoot / maar zedert omtrent 30. jaren heeft men het groote kasteel aan den voet van het hoge gebergte gebouwt. Het is gelegen op eene matige hoogte tegen het Z. en N. W. doorsneden met twee aflopende schuintens / welke twee naturelijke grachten maken / van twintig tot

vyf

PLAN van de Strekte en het gehucht

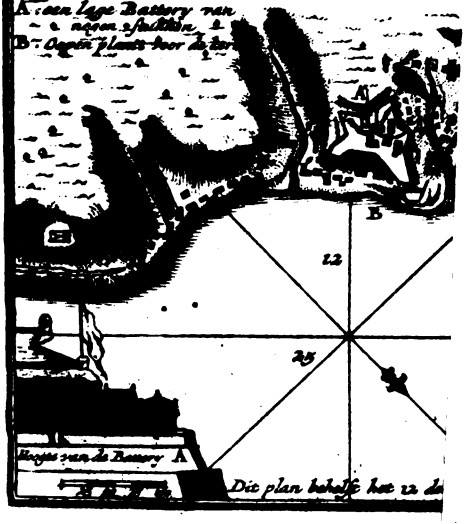

Digitized by Google

Digitized by Google

vyf en twintig vademen diep / en byna waterpas met de zee gelyk. Dus is het ten eenemale afgezondert van de naburige hoogtens / die een weinig verhevener zyn.

Aan de zeekant is de berg / zoo steil door de natuur / dat men 'er niet dan met zeer groote moeite kan tegen opklimmen / en aan de landzyde / of aan de kant van het gebergte / is het versterkt door een gracht / die dwars van de eene nedergaande schuinte tot de andere loopt / en alzo den omtrek van het kasteel / 't welk ten naasten by vierkant is / van het overige der hoogte afzondert. De gelegenheit van den grondt heeft niet toegelaten / dat men daar een regelmatig kasteel maakte / het is eigentlyk niets dan muren van eene verschansſing / die volgens de omtrek van de hoogte gemaakt zyn / en die malkander op de eene plaats zeer weinig en op de andere gansch niet bestryken. Op het midden van het vak / dat boven het vlek legt / is een klein versterkt plaatsje / zeven roeden van voren byeedt / met zyn wachthuis.

De overzyde / welke boven de nedergaande schuinten van St. Auguſtyn is / wordt niet beschermt / dan door de bestryking van een halve bastion / waar van de hoeken naar binnen schieten / en van wiens voorſte vlakte al te schuins geschoten wordt. De kant naar het gebergte is alleen te zamen gestelt door een gordyn van zes en twintig vadem en van twee halve bastions van twintig roeden van voren en elf op de zyden / zoo dat het gedeelte / dat tot verdediging kan strekken / niet langer is dan vyf en veertig roeden. Dat ganſche gedeelte is van gebakke steen / vyf en twintig voeten hoog op getrokken / op een vlakke grondt / die door het gebouw uitsteekt. De diepte van de gracht is omtrent van tien voeten / en hare byeedte van dzie roeden / tegen over de uitspringende hoeken / daar het van voren en aan de rechter zyde zyn meeſte werking moet doen. Het is uitgehouwen in een bedorven rots / die men aan de beide einden wat afgehouwen heeft / om haar ontoegankelyk te maken. De borſt weringen zyn niet dikker dan twee en een halve voet / en het overige van de omtrek van plaatſe is niets dan een metſelwerk van gebakken steen / dat mede zeer zwak is. Een aarde bolwerk is 'er niet dan aan de landzyde om de ſchans te bedekken / en te maken / dat men die van de zyde van het gebergte / dat zich van langzamerhant verheft / niet zien kan / maar by ongeluk / zyn de bestrykende hoeken verkeert gebouwt ; de gordyn en de uitspringende hoeken zoo / dat zy alleen regt uit schieten / langs de naburige hoogtens / ter langte van een musketſchoot / zoo dat het zeer ligt is / die te

onbruik te maken. Aan de voet van het kasteel / naar de kant van het vlek / is een schietplaats met negen stukken kanon / dertien voeten hoog / op een stene kaai van de zelve hoogte / van welke men de ankerplaats langs het water kan bestrijken / maar behalven dat die plaats geen het minste voordeel heeft door hare gelegenheit / kan zy van alle de omleggende plaatsen met voordeel beschoten worden ; men noemt deze schietplaats Castillo Blanco, nademaal men die wit gemaakt heeft / om haar van verre te doen zien. Achter deze schietplaats zyn de poort / de trap / en de opgang / langs welke men naar het kasteel gaat van de kant van het vlek / langs een wegh / die door een valk van de muur bedekt word / en wat hoger door een affsnyding / wiens bestwering zelf niet de poort van de plaats zelf bedekt / die men ten eene male zien kan / als men op de rede legt.

Aan de kant van het gebergte in het midden van de gordyn is eene andere poort / daar men / by gebrek van een valbrugge of nederleggende brugge / al klimmende uit de gracht moet in komen. Langs dien kant heeft men een waterleiding gelegt / in welke het water is / 't welk men voor het boven-kasteel uit de nedergaande schuinte van St. Augustyn trekt. Men zou die ligtelyk kunnen affsnyden / en dan zou de bezetting geen ander water kunnen hebben / dan dat van een beekje / 't welk door het midden van het vlek henen loopt uit de nedergaande schuinte van St. Franciscus. Dus ziet men / hoe weinig het kasteel van Valparaisso zou te vrezen zyn / na dat men voet aan land gezet hadt / gelyk men tot zyn genoegen kan doen op een plaats / die in het binnenste van de rede is / op eene plaatse genaamt l'Almendrad, daar het geschut hyna geen schade kan doen.

Krygstuig. Op de benedenste schietplaats zyn negen metale stukken / schietende van twaalf tot achtien pont yzers / Spaansch gewicht / onder welke 'er geen twee zyn / die de gezegde plaats kunnen bestryken ; te meer om dat die 'er hyna een half uur van aflegt. Op het boven-kasteel zyn 'er vyf / die van zes tot twaalf pont yzers schieten / en twee kleine slangen / 't welk in het geheel zestien metale stukken uitmaakt. Ik moet by deze gelegenheit zeggen / dat dit geschut in staat gebragt is door de timmerlieden van Boisloret kapitein van het schip Le Clerc in den jare 1712. maar indien de Gouverneur niet meer erkenteniſſe gehadt hadt / dan de Presidént van Santiago / voor den dienst / dien hy den Spanjaarden deedt / zou hy 'er de eerste de kleinheit van onderhonden hebben / om een gering verschil van koophandel.

Aan de voet van het kasteel / in eene wyd kleine nedergaande schuinte /

PROFIL *van het*

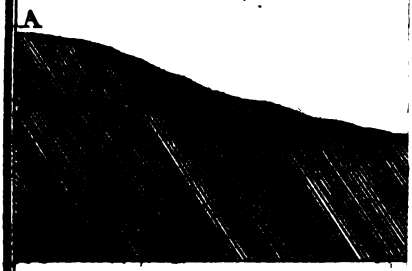

GEZIC

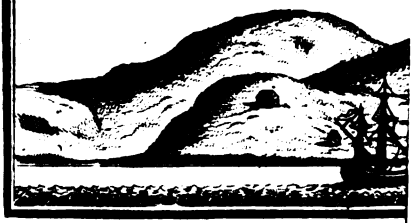

Digitized by Google

Digitized by Google

schuinte / legt het dorp of stadt Valparaisso / te zamen gestelt uit een hondert slechte huisjes / zonder schikking en op verscheide hoogte gebouwt. Het strekt zich ook uit langs de zee / daar de koren-pakhuizen zyn. Hoe klein dat plaatsje ook zy / nochtans zyn 'er / behalven de Parochie-kerk / twee kloosters / een van de Barrevoeters en een van Augustyner monniken. Van hondert en vyftig familien / die 'er misschien zyn / telt men 'er naauwlyx dertig van Blanken / alle de overige zyn Zwarten / Mulatres en Mesticen. Het getal der mannen / die bekwaam zyn om de wapenen te dragen / is daar niet zeer groot / maar de omleggende woningen of hutten verschaffen / op het eerste teken van het kasteel / zes benden ruiters / die op hunne eigene kosten moeten dienen / maar onder welken het grootste gedeelte gene andere wapenen heeft dan een degen / welke door de Blanken altyd gedragen wordt / zelf in hunne allerongeachtste bezigheden. Op het bereght der schildwachten / die langs de kust gestelt zyn / is men terstont gereedt om ten minste een gedeelte van die benden te doen zamen komen; zoo haast als maar een schip ontdekt wordt / dat men voor geen Spaansch maaksel houdt. Het is menigmaal by onzen tyd gebeurt / dat men by nacht een noodschoot deedt / op de allerminste achterdocht / en zelf zonder reden.

Eenige dagen na onze aankomste kreeg de onderkoopman van ons schip vryheit van den President / om zich / ter oorzake om den koophandel te dryven / naar Santjago te begeven.

Terwyl dit gebeurde / leedt de St. Charles / een Fransch schip / dat de Spanjaarden gekocht hadden / schipbreuk tegen het Oostelykste eilant van Juan Fernando, tachtig mylen ten Westen van Valparaisso / hebbende Bacallao in geladen ('t welk een soort van Bakkeljaau is even eens als die van Terre-Neuve) welke door eenige Franschen / onder het geleide van zekeren d'Aprémont / die eertyds onder de lyfwacht des konings geweest was / daar gevischt wierdt. De kust langs zeilende stiet het schip op eene ondiepte / zoo na aan land / dat al het volk en de lading gebrogen wierdt. Eenige der zelven waagden het / met de sloep naar Valparaisso te komen / om aan den Gouverneur een schip te verzoeken / om de visschers die noch op dat eilant gebleven waren / te gaan af halen / en de visch / die zy noch hadden / in te laden. De aanbieding van onzen dienst / die wy te voren aan den Presidente gedaan hadden / was oorzaak / dat hy onze Maria daar toe eischte / maar gelyk zy met koopmanschappen bezet was / konden wy hem die niet toestaan / zoo dat hy genoodzaakt was de St. Domingo / een Spaansch schip / dat van

Calao gekomen was / om koren te laden / derwaards te zenden. Dat schip vertrok op den eersten October / en kwam op den 14. weder.

Dat Oostelykste eilant van Juan Fernando zou zeer vruchtbaar zyn / inden het bebouwt was. Daar is geen gebrek van water noch van hout. Daar zyn verkens / wilde geiten / en eene verbaasdmakende menigte van visschen. De rede / daar men ankert / is goet van grondt / maar zy is zeer naby het lant al te diep. Dit eilant heeft veeltyds de Engelsche en Fransche vrybuiters tot een schuilplaats gedient / terwyl dat zy langs deze kust roosden omtrent den jare 1682.

De overvloet van koopmanschappen / met welke het lant voorzien was / toen wy aankwamen / en de lage pryys / op welke zy waren / deedt ons van voornemen worden niets te verkopen / zoo lang als de koophandel niet voordeliger wierdt; doch dat bragt ons in eene verdrietige ledigheit / welke ons naar tydkortingen deedt omzien. Het feest van het Rozen hoedtje kwam ondertusschen op den 2. October / en maakte dat wy acht dagen achter een tydkortinge hadden.

Feest van het Rozenhoedtje.

Dit feest is onder de Spanjaarden een van den eersten rang / zy zien het met zoo veel / ik durf zelf zeggen met meer achtinge aan / dan die van de allerheiligste verborgenheden van onzen Godsdienst. Om dat feest plechtig te maken / maakt men des avonds te voren illuminatien, en een kunst vuur / 't welk bestaat in eenige voetzoekers / met riet gemaakt in plaats van met papier / en in vele eerschoten uit handgeweer. De drie volgende dagen gaf een onbeampt man een stiere-gevecht aan het gemeen / waar in my dacht dat geen aardigheit ter wereld stak. Men ziet daar niets / 't geen waardig is gezien te worden / dan een man schryelling zittende op een van die krachtige dieren / met sporen / die voorzien zyn van radertjes van vier duimen over het kruis / naar de wyze van dat lant. Dat gevecht wierdt gehouden op eene plaatse / welke met stelladien omzet was / op welke zoo vele toeziendens waren / als 'er inwoonders zyn / welke in deze tydkortting groot vermaak schepten. De drie volgende dagen speelde men blyspelen op de selve plaats / voor de deur van de kerk van St. Franciscus / by het kaarslicht in de oopen lucht. Het zou bezwarelyk zyn de onderwerpen van die spelen te verhalen / zoo verscheiden waren zy / en zoo weinig hongen zy aan malkander. Het waren / om eigentlyk te spreken / niets dan kleine afgebrokene klugten / gemengt met danssen en baletten / die wel uitgevoert waren naar de wyze van het lant / op den maat-zang na /

na / welke alleen bestondt in een harp en eenige cythers of viguelas; maar de woorden / van welke zy zich bedienden onder het zingen / bestonden uit loftuitingen O. L. Vrouwe van het Rozen-hoedtje / met de aller ongezoutenste zottekuren / en ganschy niet bedekte dartele praat gemengt zynde / het welk de selve belagchelyk en niet zeer stichtelyk maakte.

Na dat feest / verdrietig zynde / dat ik altydt niets anders zagh dan een klein steedtje / wierdt ik van voornemen om de hoofdstadt van dat lant te gaan zien / waar van de inwoonders my grote zaken verhaalden; maar gelyk ik daar toe vryheit van den Presidént moest hebben / om welke ik hem niet wilde verzoeken / uit vreze / dat hy / onderrecht zynde dat ik een Ingenieur was / het my mogt weigeren / zoo hieldt ik my / als of ik vertrok om my weder naar la Conception te begeven met een Fransch kapitein / die van daar naar Vrankryk stondt te rugge te keren. Het groot geloof / 't welk hy den Presidént gegeven hadt in den koophandel / hadt gemaakt / dat hy desselfs vriendschap verdient hadt. Dus ging ik / als by geval op onze reize daar door trekkende / met hem naar Santiago / zonder vreze van aangehouden en met boeien aan de voeten te rugge gezonden te worden / gelyk het eenige Franschen gebeurt is / die zonder vryheit derwaards gegaan waren. De kapitein van een Vrybuiter / die na zich te Buenosaires bedorven te hebben / door Santiago naar de Suid-zee trok / om te zien of hy gelegenheit mogt vinden van zich in een Fransch schip in te schepen / wierdt zonder andere reden in de gevangenisse gezet.

Men zou hier kunnen vragen / om welke redenen men de Franschen / die te Santiago komen / zoo streng handelt: daar toe zyn twee redenen; de eerste is / om dat het volgens de Spaansche wetten aan den vremdelingen verboden is in de Colonien van de Suid-zee te komen; de twede en de voornaamste is / om dat de kooplieden van de stadt / onder welke men den Presidént mede moet stellen / klagen / dat de Franschen derwaards koopmanschappen brengen / die zy beterkoop geven dan de winkels / en dat zy alzo den koophandel bederven; zoo dat ik tweevoudig op myn hoede moest zyn.

Wy vertrokken van Valparaisso des daags voor Allerheiligen / en wy gingen langs den groten wegh van Sapata. Ik was op den eersten dagh zeer verwondert / niet alleen om dat men dien tocht moest doen zonder onder wege te ververschen / maar dat men ook / by gebrek van een huis / des nachts in het oopen velt moest slapen / niet tegenstaande my een goet verblyf

Tocht van Valparaisso naar Santiago.

belooft was; doch ik leerde / dat het gene / dat men in Chili Aloiamiento noemt / niets beteekent dan een plaats / daar water is en gras voor de muil-esels. Ondertusschen waren wy op een half vierdendeel uurs na voorby Sapata getrokken / 't welk een gehucht is / en het eenige / dat in 30. mylen weegs te vinden is; maar het is de manier van het land niet in huizen syn verblyfplaats te nemen.

Des anderen daags trokken wy over het gebergte van Sapata / 't welk zeer hoog is / en na dat wy de vallei van Poangue, waar door een klein riviertje loopt / 't welk des winters in den regen-tydt gevaarelyk is / doorgetrokken waren / trokken wy over een ander gebergte / dat ongemakkelyker was dan het voorgaande / genaamt la Costa de Prado, en wy stoegen ons neder aan het afhangen des bergs aan de andere kant / nevens een klein riviertje / Podaguel genaamt. Gedurende die twee dagen / zagen wy byna geen bebouwt land / alle de velden leggen woest / en syn alleen vervult met een zeker soort van doornachtige bomen / welke den wegh zeer ongemakkelyk maken

Eindelyk kwamen wy op den 2. November des morgens te Santjago / 't welk niet verder dan vier uuren af was van onze verblyfplaats aan gene syde van de Podaguel / en dus hebb' ik gerekent / dat het 28. mylen van Valparaisso aflegt / niet tegenstaande Herrera alleen 14. mylen telt.

BE-

Digitized by Google

Digitized by Google

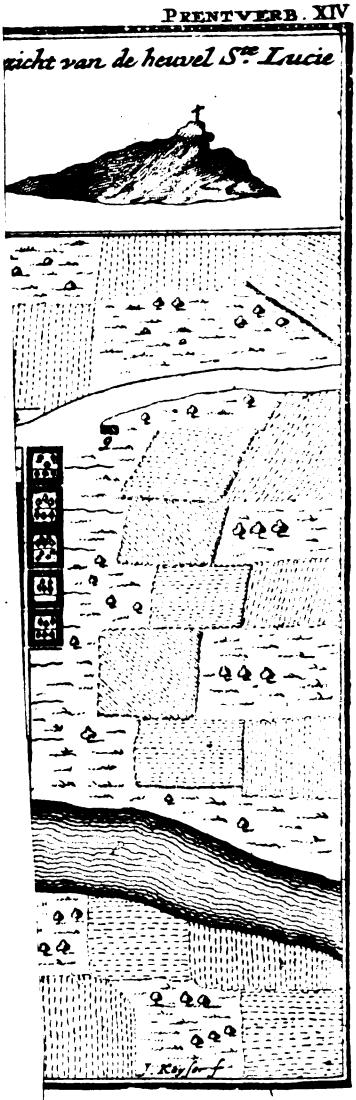

Digitized by Google

BESCHRYVING
VAN DE STADT
SANTJAGO,
Hoofdſtadt van Chili.

DE Stadt Santjago, in het Nederduiſch Sint Jacob de oude*, iſ gelegen op 33. graden / 40. minuten / Zuiderbreedte / aan de Weſtelyke voet van die aaneenſchakeling van bergen / die la Cordillera genaamt wordt / welke Zuid-America / van het Noorde tot het Zuide doorloopt. Zy legt in eene ſchone vlakte van meer dan 25. mylen in het ronde / aan de Oost-zyde geſloten door het begin van de Cordillera / aan de West-zyde door het gebergte Prado en Poanque, aan de Noord-zyde door de rivier Colina, en aan de Zuid-zyde door de Maypo. Gelegenheit der Stadt.

* De jonge wordt *San Diego* genaamt.

De grondt van deze ſtadt iſ aangelegt door Pietro de Valdivia / in den jare 1541. Deze oberheerſcher van Chili in de vlakte van Mapocho een groot getal Indiaanſche woningen gevonden hebbende / oordeelde daar uit aangaande de vruchtbaarheit des lands / en de fraaie gelegenheit van de plaatſe hem bekwaam geſchenen hebbende tot het voornemen / dat hy hadt van eene ſtadt te bouwen / deedt hy eene vlakte afdelen in vierkante blokken / gelyk die van een ſchaak- of damborr / op de zelve maat als die van Lima / dat iſ te zeggen van 150. barres / of 64. roeden ieder kant / waar van daan de maat van een Quadra, waar van men zich in het lant bedient om de zaailanden in morgen te verdelen / gekomen iſ. Jeder vierkant of blok van huizen wierdt in vier delen afgedeelt / die men Solar noemt / om aan byzondere lieden gelegenheit tot eene bekwame en ruime woning te geven; en waerelyk / ſchoon by vervolg van tydt deze ruimte in vele minder delen iſ verdeelt gewordeu / nochtans zyn 'er de huizen zoo ruim / dat 'er byna niet een eenig huis in de ſtadt iſ / dat zyne voorplaatſe niet van voren en zyn tuin van achteren heeft. Deszelfs tichting.

Deze ſtadt wordt aan de Oost-zyde beſpoelt door de kleine rivier

Rivieren. vier Mapocho/ welke het smelten der sneeu van de Cordillera in den Somer en de regen in de Winter doen opzwellen/ doch zy is niet te min altydt doorwaadbaar. Haar water is/ naardien zy zeer snel loopt/ altydt een weinig drabbig/ maar de inwoonders/ die geen ander water hebben/ weten het te doen doordrupppen door stenen/ die daar toe bekwaam zyn/ voornamentlyk ten tyde van het smelten der sneeu/ nademaal men 'er dan ongemak van zou krygen/ indien het niet gezuivert was. Ondertusschen zenden zy water kunnen laten halen uit de naburige bronnen/ die niet verder van de stadt af leggen dan omtrent de langte van een half uur.

Om te beletten/ dat de rivier ten tyde van haar overlopen het land niet onder water zet/ heeft men een muur en dyk gemaakt/ door welk middel men altydt af lopende beekjes heeft om de tuinen daar mede te bevochtigen/ en alle de straten/ wanneer men wil/ daar mede te verfrisschen; dat is een onwaardeerlyk gemak/ 't welk zoo natuerlyk niet gevonden wordt in Europa/ dan alleen in eenige weinige steden. Behalven deze beekjes trekt men 'er grote grachten uit/ om de molens/ in verscheide delen van de stadt geplaatst zynde/ tot gemak van ieder blok huizen/ te doen malen.

De straten zyn aangelegt volgens de vier hoofdhoeken der werelt/ N. Z. O. W. Zy zyn vyf roeden breedt/ zeer recht/ en zeer net gestraat met kleine steentjes/ en gedeelt als met boren door groter stenen/ die de twee buitenste einden op eene gelyke tusschenwydte doorsnyden/ en in het midden omtrent twee en een halve voet open laten voor een beekje/ om de straten schoon te maken of te verfrisschen/ wanneer men wil. Die straten/ die Oost en West lopen/ krygen haar water door de eerste grachten der rivier/ en die/ welke kruiswyze lopen van het Noorde naar het Zuide/ krygen het zelve uit die/ welke door het midden der tuinen van ieder blok huizen vloeien/ en dwars door de straten onder kleine bruggetjes/ van waar men het doedt verspreiden. Zonder dit hulpmiddel zouden de tuinen niets kunnen voortbrengen/ by gebrek van regen gedurende den tydt van acht maanden ieder jaar; daar men nu door dit middel in de stadt alle de bekoelykheden van het platte land vindt/ ten opzichte der bruchten en moeskruiden; by daag heeft men dus frische schaduwe/ en by nacht de aangename reuk van de orangie-bomen en de Floripondios, die de huizen met een zeer lieffelyken reuk vervullen.

De aardbevingen/ die daar veelvuldig zyn/ hebben de stadt vele

vele ſchade toegebragt; en onder andere die van den jare 1647 en 1657. De eerſte was zoo hevig / dat zy de ſtadt byna ten eene male het onderſte boven gekeert heeft / en de lucht met zoo kwade dampen vervulde / dat alle de inwoonders / behalven dzie of vier hondert menſchen / daar van ſtozven. Sedert dien tydt is 'er eenige veranderinge gemaakt in de verdeling van den grondt der ſtadt / dooz de uitleggінge der kloosters / welker eenige zoo groot zyn / dat zy op de ſtraten over de roojeering ſpzingen / doch des niet tegenſtaande is de ſtadt noch zoo ruim van ſtraten en verdeelt tot gemene en bzyondere gebzuiken / dat / indien de huizen hoger dan van eene verdieping en van eene goede bouw-ozder waren / het een zeer aangename ſtadt zou zyn.

Byna in het midden van de ſtadt is de koninklyke markt / gemaakt dooz de uitlatinge van een vierkant blok van 4096. roeden in het vierkant / behalven de bzeedte van vier wegen / zoo dat men uit acht ſtraten op die markt kan komen. De Weſt-zyde vervat de hoofdkerk en het hof van den Biſſchop; de Noozd-zyde het nieuwe hof van den Pzeſident / de koninklyke gerechtplaats / het Cabildo, en het gevangenhuis; aan de Zuid-zyde zyn eene menigte van pozталen / en een aaneenſchakeling van bogen / op eenerhande wyze gemaakt tot gemak der kooplieden / met een gallery daar boven op / om de ſchouwſpelen en ſtierengevechten daar van te zien. De Oost-zyde heeft niets zonderlings. Op het midden van de markt ſtaat een fontein / verciert met een gegote kopere kom.

De huizen zyn alle op de zelve wyze gemaakt / gelyk dooz ganſch Chili; zy hebben niet meer dan eene verdieping / gemaakt van ſtenen van gedzoogde aarde / behalven dat zy hier netter zyn dan elders / en de kerken rykelyker vergult / maar al de bouw-ozder is niet veel van belang / indien men de kerk der Jeſuiten uitzondert / welke een kruiskerk is / verwulft naar de Doriſche ozder. Dooz alle de kerken is eene kleine oopen plaats / tot gemak dooz de ryttuigen en dooz de ommegangen. De meeſte zyn van tichelſtenen gebouwt / daar zyn 'er / die gemaakt zyn van zekere zandachtige ſteen / en ook opgemetſelt / van metſelſteen / welke gehaalt wozdt uit eene kleine rotſe / welke ten einde van de ſtadt aan de Oostzyde legt / genaamt la Montagne de Sainte Lucie, van welkers top men met het opſlagh van een ooge de ganſche ſtadt en de omleggende plaatſen kan bezien / 't welk een zeer vermakelyk gezicht geeft.

Deze ſtadt is de hoofdſtadt van Chili / een groot koninkryk / maar zoo weinig bewoont / dat men in eene uitgeſtrektheit van

Hare waardigheit.

Digitized by Google

400. mylen naaulyx wyf ſteden heeft / zonder van Santjago te ſpreken / die beter zyn dan onze groote dorpen. Die ſteden zyn Caſtro, op het eilant Chiloe / of la Conception of Penco, Chillan, Coquimbo of la Serena, en Copiapo, en men telt een zesde aan gene zyde van de Cordillere / welke is Mendoça. De beſte vleklen zyn Maulo, Valparaiſſo, Quillota, Aconcagua, en St. Juan de la Cordillere, daar zeer ryke zilvermynen zyn / maar in welke men niet kan werken dan vier maanden des jaars / ter oorzake van de ſneeu. Voor het overige zyn 'er niet dan gehuchten of Eſtancias, zoo afgelegen van malkander / dat het ganſche land / zoo veel als ik van goeder hant hebb' te weten kunnen komen / geen twintig duizent man Blanken / bekwaam om de wapenen te dragen / zou kunnen uitleveren / noch Santjago in het byzonder twee duizent; al het overige is te zamen geſtelt uit Meſticen / Mulattes / en Indianen / welker getal misſchien dry maal zoo groot is / zonder te ſpreken van de Indianen aan gene kant van de Rivier de Biobio / die vrienden der Spanjaarden zyn / welker getal men op 15000. begroot / maar op welke men ten opzichte der getrouwheit niet kan tellen.

Hare krachten.

In het algemeen kan men zeggen van de krachten der Spanjaarden in dat land / dat hun krygsmacht beſtaat uit verſtrooit / in den oorlogh onbeproeft / en kwalyk gewapent volk; dat het Noorder gedeelte van Chili byna woeſt legt / en dat de overwonne Indianen in het Suider gedeelte zoo weinig gelegenheit voor dien landaart hebben / dat zy hen aanzien als hunne Tyrannen / welker juk zy wel zouden willen af ſchuyten; en dat eindelyk de Spanjaards geene ſterkten hebben in derzelver landen / daar zy zich in veiligheit zouden kunnen bergen / ten zy indien zy op het gebergte konden geraken; en tegen de krygs-toeruſtingen ter zee hebben zy niets dan de veſtingen van Baldivia en Valparaiſſo / welker eene met gevangene menſchen bezet is / en de andere ſlecht gebouwt / en in geen ſtaat van tegenweer. Ik ſpreek hier niet van het kaſteel Chacao op het eilant Chiloe / 't welk dien naam noch door zyne bouwinge / noch door zyne ſterkte verdient.

De Gouverneur van het Koninkryk houdt zyn gewoon verblyf te Santjago. Wel eer * hielden die genen / welke de belangens

* De Hr. *Fer* heeft het alte veel op de oude Reis-beſchryvingen laten aankomen in zyne redenering, die hy gevoegt heeft in zyne laatſte kaart van de Zuid-zee, daar hy zegt, dat de Preſident zyn verblyf te la Conception heeft.

Digitized by Google

gens van den koning behertigden / zich op te la Conception / of op de grenzen van Aranco, om de overwinningen tegen de Indianen voort te zetten: zelf zyn zy genoodzaakt alle dzie jaren derwaards te gaan / doch tegenwoordig nemen zy die moeite niet / ter oorzake van de vzede met de Indianen / en om dat de betaling van het Real Situado achter gebleven is.

De Gouverneur heeft ook den tytel van Presidént / en van Capitein Generaal, met betrekkinge op twee ampten van den Degen en van de Tabbert; en het is van dat laatste / dat hy zyn naam voert / als zynde die geen / die Presidént is in het koninklyke gerechtshof / te zamengestelt van vier Oidors, of rechters / van twee Fiskalen, welker een belast is met de bescherming der Indianen en de zaken van de kruistochten / vervolgens van een Alguacil Mayor de Corte, en van Schatmeesters / Geheimschryvers / gerechtsboden / enz. Daar kan niet geappelleert worden van een vonnis / dat Revista of nagezien is van dat koninklyke gerechtshof / dat geen recht doedt dan over zaken van aangelegenheit / of die reeds in het recht beslust zyn / behalven aan den koninklyken Raadt van Indiën.

De gemene zaken worden in de Cabildo uitgesproken / welke / gelyk die van la Conception / te zamen gestelt is van twee Alcaldes, van een Alfares Real, van een Alguacil Mayor, van een algemené Bewaarder der stukken en betwiste goederen / en van zes Regidores, waar van de helft Encomendaderos in bedieninge zyn; van andere inwoonders / die men Moradores, of andere / die men Proprietaires noemt / om dat zy de Varre gekocht hebben / dat is hunne waardigheit / waar van een tys van zes of zeven voeten lang / welke zy dragen / wanneer zy in het openbaar verschynen / het teken is.

Schoon dat de Vzesident van den Onderkoning van Peru afhangt / nochtans vermindert de verafgelegenheit veel van zyne afhankelykheit; zoo dat men hem in Chili kan aanzien / als of hy zelf onderkoning was / geduvende de zeven jaren zyner regeringe. Die Vzesident / welke toen daar was / wierdt Dom Juan Andres Ustaris genaamt. Hy was wel eer een koopman van Sevillie geweest / die schoon hy van staat verandert was / daarom nochtans niet verandert was in zyne neiginge noch bezigheden; want niet tegenstaande de wetten van het koninkryk / handelde hy openlyk met de Franschen / die hem grote voordelen toegebragt hebben / door de aanmerkelyke sommen / die zy hem toevertrouwt hebben. Het is waar / dat hy hen behoorelyk voldaan heeft; eene zake / die te vryzen is in een land daar men zyn

gezagh kan misbruiken / en daar men veel ligter dan elders leent / maar niet met de zelve gemakkelykheit het geleende weder geeft.

Kerkelyke regering.

De kerkelyke staat heft / gelyk de wereldlyke regering / van Lima in het kerkelyke de hoofdstadt van Chili ; maar het gezagh van den Bisschop is zeer bepaalt. Voor eerst door de wetten van het lant / die hem de vryheit niet laten om over een Dorp-priester te beschikken. Hy heeft alleen het recht om drie bekwame personen voor te stellen / uit welke de Presidént een verkiest uit den naam van den koning / in wat maant het ook wezen magh / zoo dat zelf de Paus zyn beurt niet heeft / gelyk in Europa : ten andere willen de Monniken wat te zeggen hebben over het doen van den kerkdienst / waar toe de Jezuiten menen / dat zy recht hebben om die te doen / al waar het hen goet dunkt / zonder te spreken van eene oneindige menigte van andere voorrechten / die zy in de Indiën hebben / en waar van zy een afzonderlyk boek in de Godgeleerdheit uitgaven / ten tyde dat ik te Santjago was. Daar door ziet men niet veel volx in de Parochie-kerken. Daar zyn 'er drie behalven de hoofdkerk / Sint Paulus, Sinte Anna, en Sint Isidorus , welke kerken zeer klein en zeer slordig onderhouden zyn. Die der Monniken zyn daar onvergelykelyk netter. Daar zyn acht Mannen-kloosters / drie der Franciscanen / twee der Jezuiten / een van Barmhertigheit / een van de Broeders van St. Jan Gods / en een der Dominikanen ; welke de eenige kloosterorders zyn / die in Chili stant gegrepen hebben. Vyf zyn 'er van geestelyke dochters / een van Carmeliten / een van Augustyner / en van de Beatas , welke mede behoort onder den regel van St. Augustyn / en twee van de Order van St. Clara. Alle deze Gemeenschappen zyn talryk / daar is 'er wel onder / in welke men meer dan twee hondert personen telt.

De Vierschaar van de Inquisitie van Chili is daar ook gespannen. De algemene Verzorger houdt zyn verblyf te Santjago / en zyne onderhorige amptgenoten / als Familiers en Commissaires , zyn verspreidt door alle de steden en dorpen / welke onder zyn gerechtsban behoren. Zy verschaffen zich zelven werk met het onderzoek van de bevoeringen der toveraars / het zy ware of valsche / en met eenige misdaden / welke de Inquisitie onderhevig zyn / als Veelwyverp / enz. want wat de ketters aangaat / ik ben verzekert / dat 'er nooit eenige in hunne handen vervallen. Men oeffent zich daar zoo weinig in de wetenschappen / dat men geen gevaar loopt van te dwalen van het regte spoor door al te grote nieuwsgierigheit ; de begeerte alleen om

om dooz een eerwaarde tytel van anderen onderſcheiden te wozden / maakt dat vele kerkelyke perſonen zich een weinig offenen in de Schoolſche Godgeleerdheit en in de Tedekunde / om den naam van Licentiaat of van Leeraar te bekomen / welken naam de Jezuiten en de Dominicanen kunnen geven dooz een voozrecht der Pauzen / ſchoon 'er geen hoge ſchool te Santjago opgerecht is : maar zy verkrygen die tytels van hen zoo goet koop / dat 'er onder die Heren Licentiaten gevonden wozden / die byna geen woozdt Latyn verſtaan / het welk zy zelf niet noodzakelyk achten booz de wetenſchappen.

Terwyl ik bezig was met de ſtadt Santjago te zien en te leren kennen / viel 'er eene zake booz / die my noodzaakte my daar van daan te pakken. De ſloep van het ſchip La Vierge de Grace van Sint Malo / 't welk te la Conception ingelopen was / om van daar weder naar Vzankryk te zeilen / eenige koopmanſchappen inhebbende / welke aan lant moeſten gezet wozden / was oozzaak van eenig verſchil tuſſchen de Franſchen en de Toeziende van den Cozregidoz / die zich daar tegen aanſtelden Deze te onvzede zynde over dien tegenſtandt / ging van daar na het pakhuis van het ſchip / van het gemene volk gevolgt zynde / en liet dat plunderen ; maar een Franſchman een ſnaphaan / daar een jacht kogel op gezet was / geloſt hebbende / doozſchoot by ongeluk een ſoldaat. Daar op deedt men alle de Franſchen / die in de ſtadt waren / en welke men van huis tot huis ging zoeken / in de gevangeniſſe zetten. Terſtont zondt de Kapitein een Officier naar den Vzeſident / om over dat gewelt te klagen / en recht te verzoeken. Dat voozval maakte eenig gerucht te Santjago ; en gelyk de Spanjaarden van Nature onzen landaart haten / zyn onze misdaden / wanneer wy het minſte onder hen misdaan hebben / afgryſſelyk. Derhalven dacht het my tydig / dat ik my van daar begaf / terwyl de Raadt met den Vzeſident het vonnis uitſpzaken tegen de ongelukkige vzemdelingen / en hen veroozdeelden tot eene boete van negen duizent Piaſters.

Goudmynen van Tiltil.

De begeerte / die ik hadt om de Goudmynen / en plaatſen die ik noch niet gezien hadt / te bezien / deedt my den wegh naar Tiltil / dat niet meer dan twee mylen van den wegh naar Valparaiſſo af legt / inſlaan. Dit lant is zoo woeſt niet als dat van Satapa , men ziet van tydt tot tydt beploegde landerpen /

ryen / en ſchoon men daar een ſteilen berg overtrekt / daar zyn nochtans niet van die enge wegen met doornebomen bezet / daar men van alle kanten de kleederen aan ſcheurt. Ik kwam derhalven te Tiltil, zynde een klein dorpje gelegen een weinig hoger dan op de helft van de kant van een hoog gebergte / dat ganſch vol goudmynen is; maar behalven dat die mynen niet zeer ryk zyn / is de ſteen van de myn of het mineraal zeer hart / en daar wordt niet met veel volx aan gewerkt / na dat men elders ryker mynen ontdekt heeft / of ook om dat de molens geduurende de vier zomer-maanden gebrek aan water hebben. In dien tydt / toen ik 'er door trok / waren 'er vyf van die molens / welke door de Spanjaarden Trapiches genaamt worden. Zy zyn ten naaſten by eveneens gemaakt als die molens / van welke men in Vrankryk zich bedient om de appelen te pletten. Zy zyn gemaakt van een bak / of groote ronde ſteen / van vyf of zes voeten over het kruis / in welke een goot in de rondte gehakt is van 18. duim diep; deze ſteen heeft in het midden een gat / door welke een lange as ſteekt van een nederleggent radt / dat 'er blak onder legt / en langs de kant als met kleine bakjes omzet is / waar tegen het water ſlaat om het zelve te doen omlopen; door dat middel doedt men in de ronde goot een molenſteen / op zyn kant gezet zynde / welke gelycht is aan den as van het grote radt / omdraaien. Deze molenſteen wordt de Volteadora, dat is de Draaiende / genaamt / hy is gemenelyk 3. voet en 4. duim over het kruis groot / en zyn dikte is van 10. tot 15. duim; in zyn midden loopt 'er een as door heuen / welke aan de grote ſteng vaſt gemaakt is / en hem op zyn kant doende draaien den ſteen verbryſelt / dien men uit de mynen haalt. Daar te lant noemt men die Metaal, maar wy / volgens het gebruik der ſmeden / Mineraal; daar zyn 'er / die blank / roodachtig / en zwartachtig zyn / maar in de meeſte kan men met het ooge weinig of geen gout ontdekken.

De mynen van Tiltil

Wyze van het gout te bereiden.

Zoo haaſt als de ſteenen een weinig gebroken zyn / giet men 'er eene zekere zwaarte van Mercurius of kwikzilver by / 't welk zich vaſt zet aan het gout / 't welk de molenſteen geſcheiden heeft van den ſteen / dien hy maalt. Ondertuſſchen doedt men in de ronde bak een ſtraal water nedervallen door het middel van een kleine goot zeer ſnel voorgeſchreven zynde / om de aarde af te ſpoelen / welke het water met zich ſleept naar buiten door een gat / 't welk alleen daar toe gemaakt is. Het gout / onder de Mercurius gemengt zynde / zinkt naar den grondt / daar het door zyne zwaarte blyft leggen. Jeder dagh maalt men een halve Caxon, dat

dat is te zeggen vyf en twintig quintalen * mineraal of erts; en als men niet malen ophoudt / zamelt men die koek van gout en kwikzilver by malkander. Men vindt de zelve op den grondt in de diepste plaats van de bak. Dat doedt men in een linne pop / om 'er de kwik zoo veel uit te dzukken als het mogelyk is. Vervolgens maakt men het overige heet / om de kwik / die 'er noch in mogt zyn / te doen verdwynen / en dat is het gene / dat men stof-gout noemt.

* Een Quintaal is honderd pont.

Om het gout ten eene male te ontlasten van de Mercurius / met welke het noch bezet is / moet de kozl gesmolten wozden / en dan kan men de zuivere zwaarte en de regte waarde weten. Men weet daar van geen andere omslagh; de zwaarte van het gout / en de gemakkelykheit / waar mede het zich vermengt met het kwikzilver / maakt dat men terstont de erts daar van af scheidt. Dit voozdeel hebben de mynenwerkers der goudmynen boven die der zilvermynen; deze weten ieder dagh / wat zy winnen / en gene weten het zomtyds niet dan ten einde van twee maanden / gelyk wy dat op eene andere plaatse zullen zeggen.

De zwaarte van het gout wozdt gerekent by Castillans, een Castillan is het honderdste deel van een pondt Spaansch gewigt / en wozdt verdeelt in acht Tomines, zoo dat zes Castillans en twee Tomines een once uitmaken. Men moet in acht geven / dat het Spaansche gewicht 6½. ten honderd minder is dan het Fransche goudgewigt.

De waarde of het alooi van het gout wozdt gerekent by Quilates of Caraten / welke men op 24. vooz het allerfynste bepaalt. Het gout der mynen / van welke ik spreek / is van 20. tot 21. Caraten.

Volgens de hoedanigheit der mynen en de rykdom der aaderen geven vyftig quintalen erts / of ieder Caron / vier / vyf / of zes oncen gout; wanneer zy niet meer geven dan twee oncen / 't welk wyl dikmaals gebeurt / krygt 'er de mynenwerker niet meer van / dan daar hy zyne onkosten van kan goet maken; doch in het tegendeel / wanneer hy goede aaderen ontmoet / heeft hy wel middel om zyne schade te vergoeden / want de goudmynen zyn de alleroneenparigste van alle de mynen; men volgt een myn / die zich verwydert / inkrimpt / en zelf schynt op te houden / en dat in een kleine uitgestrektheit van grondt. Deze kluchtige ongestadigheit der Nature doedt de Mynwerkers leven in de hope van te vinden dat gene / het welk zy de Beurs noemen / 't welk zommige uiteinden van mynen zyn / zoo ryk / dat zy zom-

zomtyds een man op een maal ryk gemaakt hebben; het is ook deze oneenpartigheit / die hen veelyds bederft */ waar door het komt / dat het raarder is een / die in Goudmynen werkt / ryk te vinden dan een / die in Silvermynen of van andere berg-stoffen werkt / schoon het gout met minder koste uit de mynen gehaalt wordt / gelyk wy in het vervolg zullen zeggen; het is daarenboven om deze reden / dat de Mynwerkers bevoorrecht zyn / want men kan hen / ten opzichte van zaken die niet met lyfstraffe moeten geboet worden / niet uitwinnen / en dat het gout alleen een twintigste aan den Koning betaalt / het welk men Covo noemt / naar den name van een byzonder man / aan welken de Koning die gunst beweest / nademaal men 'er van te voren een vyfde van betaalde / gelyk van het silver.

De goudmynen / gelyk alle de anderen / van welke berg-stoffe zy mogen zyn / behoren aan dien / die ze eerst ontdekt; het is genoeg / dat men een smeekschrift aan het Gerecht aanbiedt / om zich die te doen toewyzen. Men meet op de myn 80. varres in de langte / dat is 246. voet / en 40 in de breedte voor den genen / aan welken zy toegewezen is / en die deze uitgestrektheit kiest / daar het hem goet dunkt. Vervolgens meet men 80. andere af / die den koning toekomen / het overige behoort aan den eersten eisscher / die daar mede te werk gaat / zoo als het hem goet dunkt. Dat gene / dat aan den koning toebehoort / wordt verkocht aan den meest biedenden / die eene onbekende en onzekere rykdom wil kopen. Voor het overige kunnen die genen / die zelf met hun eigene handen willen werken / zonder moeite / van den eigenaar van de myn een ader bekomen om te werken. All / wat zy 'er uit halen / is voor hunne rekening / behoudens dat zy aan den eigenaar het recht van den koning en de huur van de molen betalen / welke zoo groot is / dat 'er zyn / die zich vernoegen met het voordeel / dat zy daar van trekken / zonder dat zy in de mynen zelf doen werken.

Eertyds gebruikte men meer en statelyker omstandigheden / als iemant in Duitschland een myn zou toegewezen worden / gelyk men zien kan by Agricola in het IV. Boek. Die geen / die eenige myn ontdekt hadt / gaf zulx te kennen aan den Intendant der mynen / welke zich met noch een amptman en twee getuigen naar de plaats / daar de myn gevonden was / begaf / om den eisscher te vragen / op welke plaatse zyn myn was / die men hem

* Multi dati sunt in auri casus, & facta est in specie ipsius perditio illorum. *Eccles.* XXXI. 6.

Digitized by Google

hem met den vinger deedt wyzen / en te gelyk zweren / dat zy de zyne was. Dan gaf de Intendant hem vooz zyn deel eene zekere uitgestrektheit / welke twee dozschyloeten en een half beheisde / volgens de gewoonte van dat lant. Vervolgens wierdt 'er een afgemeten vooz den Vozst / een tweede vooz de Vozstinne / een derde vooz den Opper-stalmeester / een vierde vooz den Schenker / een vyfde vooz den Kamerling / en eindelyk behieldt hy 'er een vooz zyn rekening.

Van Chili vertrokkende vervolgde ik mynen wegh naar Valparaisso. In het af klimmen van den berg aan de West-zyde toonde men my eene afloopende schuinte aan / in welke een ryke Lavadero, of Wasplaats van gout / is. Men vindt daar somtyds stukken van Maagden-gout / van omtrent een once / maar gelyk het water daar in de Zomer ontbreekt / kan men daar niet werken / dan geduurende vier maanden van het jaar.

Ik trok den zelven dagh vooz Limache, een Vozp / daar een boom gevonden is / van welke D. Ovalle de afbeelding geest / in zyne Beschryving der Afzendingen der geestelyken naar Chili. Men vindt een diergelyke te Rincan, twee mylen ten W. Z. W. van Santjago. Het is een kruis dooz de natuur gemaakt / aan het welke een kruisbeelt van het zelve hout / als in verheven beeldwerk uitgesneden / hangt. De beeldhouwers hebben het bedozven / met het op vele plaatsen wat te willen verbeteren nademaal men niet meer kan zien / in wat staat het was / toen het gevonden wierdt. Natuurlyk Kruisbeeldt.

Don Francisco-Antonio de Montaluo maakt gewagh van een diergelyken boom / gevonden in den jare 1533. te Callacate gelegen in het landschap van Peru Caxamarca, op den dagh der vinding van het H. Kruis. Don Juan Ruiz Bzave / die het ontdekte / het daar gelaten hebbende / wierdt het op de zelve plaatse weder gevonden in den jare 1677. op den dagh der Kruisverheffinge. Indien deze omstandigheden waar zyn / zweemt het na een wonderdaadt. Dit kruis is 22. voet lang en het dwarshout 15. van welke de dikte des booms een derde deel uitmaakt. Uit deze dzie uiteinden komen takken / welke ieder weder zoo veel kleine kruisjes uitmaken.

Eindelyk kwam ik te Valparaisso verdziet hebbende in het reizen dooz dit lant / daar men noch huizen / noch levensmiddelen / noch plaatsen om geherbergt te wozden / vindt / zoo dat men daar alles / tot zyn bedde toe / met zich moet nemen / indien men niet wil / gelyk de landaart gewoon is / zich genoodzaakt zien / om op een schapenvacht den nacht onder den gesternden hemel

door te brengen. Het is evenwel waar / dat deze manier van reizen dat voordeel heeft / dat het vierdendeel uurs van Rabelais daar nooit eenige ongerustheit veroorzaakt. *

* *Nota*, de weiden zyn door order des Konings gemeen langs de wegen.

Om de schade te vergoeden van dat ik de erts te Tiltil zelf niet hadt zien malen / ging ik eenige dagen na myn te rug komt / het gout zien verzamelen door wassingen / niet verre van Palme, vier mylen O. ten Z. O. van Valparaisso / daar de Jezuiten voor hunne rekening deden werken.

Wasplaats van het gout, wat het is.

Men graaft in den grondt der schuinsondergaande steilteng / in de uitgeholde hoeken / die 'er door den tydt inkomen / daar men door zekere teekenen oordeelt / dat 'er veel gout zou kunnen zyn ; want men kan het gout met het ooge in de aarde / daar het in is / niet ontdekken. Om deze uithollinge te hulp te komen / doedt men een beek lopen / en terwyl dat zy loopt / roert men de aarde / op dat de vloedt de aarde zoo veel beter zou kunnen weg spoelen / en met zich voortslepen. Eindelyk wanneer men gekomen is tot op de plaat van de aarde / in welke het gout is / wendt men de loop van de beek af / om met kracht van volk verder te graven. Die aarde brengt men op muil-esels in een kom / wiens grondt van beloop is even als de blaasbalk van een smede / door welke kom men met grote snelheit een klein beekje doedt lopen om de aarde af te spoelen ; en om haar beter los te weiken / en het gout / dat 'er in is / daar van af te scheiden / beweegt men de aarde gedurig met een yzere haak / welke ook dient om de stenen te verzamelen / die men met de hant uit de kom werpt. Deze voorzorg is noodzakelyk / op dat zy den loop van het water niet zouden tegenhouden / 't welk alles met zich moet slepen / behalven het gout / dat door zyne grote zwaarte nederzinkt op den grondt van de kom in een zwart zant / daar het niet minder in verborgen is dan in de aarde / indien 'er geene groote korrels onderlopen zoo groot als een erwet. Men vindt 'er somtyds noch groter / en in de wasplaats / van welke ik spreek / heeft men stukken gevonden van drie marken. Ik twyffel nochtans niet / of daar lopen vele kleine gouddeeltjes uit de kom / 't welk gemakkelyk te helpen zou zyn. In Thuringen en aan den Rhyn legt men / om die schade voor te komen / linne of wolle stoffen / of huiden van ossen of paarden in de goot / op dat de kleine gouddeeltjes daar in mogten vast blyven / en vervolgens wast men die vellen om de zelve daar uit te krygen. Op deze zelve wyze waren die van Colchis gewoon de gouddeeltjes te verzamelen / hebbende huiden van beesten in de sloven der bronnen gelegt / en dat heeft aan de Dichters gelegenheit gegeven van een Gulde Vlies / 't welk

't welk dooz de Argonauten gerooft wierdt / te verdichten.

Eindelyk / na dat men het water afgeleidt heeft / verzamelt men dat zant / 't welk op den grondt van de kom overgebleven is / en men doedt dat in eene grote houte schotel / in wiens midden eene kleine diepte / van omtrent een derde of vierde deel van een duim diep / is. Die schotel beweegt men met de hant / de zelve in het water omdzaaiende / zoo dat al de aarde en al het zant zich verspzeidt over den randt henen ; het gout alleen / 't welk dooz deze kleine beweging van de hant niet zeer bewogen wozdt / blyft op den grondt leggen in weinig groter of kleiner greintjes dan syn zant / van allerhande zoozt en gedaante / zuiver / schoon / en in zyn natureliyke koleur / zonder dat 'er eenige verder kunst om het te zuiveren van noden is.

Deze wyze van het gout uit de mynen te trekken is veel voozdeliger / wanneer de aarde slechts middelmatig ryk is / dan met in de mynen te werken. Daar behoren weinig onkosten toe / en geen molen / noch kwikzilver / noch houwelen / noch wolkers om met veel moeite de aaderen aan stukken te slaan : eenige schuppen / meest gemaakt met schouderbladen van ossen / zyn genoeg om de aarde / die men wast / week te maken.

Men vindt meest in alle de nedergaande schuintens van Chili aarde / uit welke men gout kan halen / en daar is niets dan het meerder en het minder / het welk eenig onderscheidt maakt. Gemeenelyk ziet zy 'er roodachtig uit / en is van boven by de oppervlakte fyn. Op een mans diepte is zy gemengt met grote kozlen van zant / en daar begint de ader van het gout ; en als men dieper graaft / vindt men bedden van een steenachtige grondt als van een vergaan rots / blaauachtig / gemengt met eene menigte kleine gele stipjes / welke men vooz gout zou aanzien / maar welke in waarheit alleen pirites of marcassit zyn / zoo fyn en zoo ligt / dat de loop van het water die met zich sleept. Onder deze bedden van stenen vindt men geen gout meer / het schynt / dat het van de hoogte af gezakt zynde daar op is blyven zitten.

De verstandigste van dat lant schryven deze vermenging van het gout met de aarde aan de algemene Sundvloet toe / welke de gebergtens het onderste boven keerde / en by gevolg de mynen bzak / en het gout daar van verspreidde / 't welk dooz het water met zich getrokken wierdt in het diepste der aarde / alwaar het tegenwoozdig noch is. Waar van daan het komt, dat het gout door de aarde gemengt is.

Dit gevoelen / het welk M. Woodward zeer verre heeft voozt-gezegt / is geenzins gegrondt op het getuigenisse der H. Schrift / welke in plaats van te spreken van deze gewaande omkeringen /

ons in het tegendeel schynt te kennen te geven / dat de Zondvloet weinig veranderinge gemaakt heeft in de oppervlakte der aarde / naardien de duif / door Noach ten twede male uitgezonden zynde / een olyftak te rugge bragt. Men zal misschien zeggen / dat het een dryvent stuk was van een uitgerukte of gebroken boom / nademaal men / volgens het verhaal der Reizigers / geen olyfbomen vindt omtrent de streek van den berg Ararath / daar de Arke zich / volgens de overleveringe / ter nederzette. Schoon dit nu al zoo was / zoo is het nochtans ten minste waarschynelyk / dat zy ten derde male eene droge plaatse vondt / daar zy kon ter neder zitten / nademaal zyn niet weder kwam ; het welk den Patriarch deedt gewaar worden / dat het water weg gezakt was.

Zonder tot zoo oude tyden te rugge te klimmen / dunkt my dat de winter-regens alleen deze zelve uitwerkinge kunnen gedaan hebben. Daar valt in de maanden May / Junii / Julii / en Augustus zoo overvloedige regen in Chili / en de aarde is zoo weinig ondersteunt van de rotsen / dat men van dagh tot dagh nieuwe kloven ziet komen en groter worden in het hangen der bergen / welke op een oneindig getal van plaatsen zoo af nemen / dat men het kan zien.

De veelvuldige aardbevingen hebben zonder twyffel ook grote veranderingen veroorzaakt in het lant. Acosta spreekt van een regen / die in Chili ganschе bergen het onderste boven keerde / door wiens overhoopwerping de loop der rivieren / die in staande wateren verandert wierden / gestuit wierdt / en die de zee uit haar kil deedt lopen eenige mylen landwaards / latende de schepen op het droge.

Indien deze reden niet past op andere landen / daar men stofgout vindt / als in de rivieren van Guinee / en in de omleggende plaatsen / magh men met den schryver der Curiositates Philosophicæ, welke in den jare 1713. te Londen gedrukt zyn / denken / dat het gebergte door eene gestinge omgekeert is / en dat de mynen / noch niet volkomen gevoormt zynde / gebroken zyn / en in het vervolg van tydt nedergezakt zyn naar lager plaatsen / hoedanige de killen der rivieren zyn.

Schoon dat men met gene zekerheit kan zeggen / op wat wyze die grote bewegingen in de aarde geschiedt zyn / men kan 'er nochtans niet aan twyffelen / wanneer men acht geeft op eenige ligchamen / welke men vindt buiten hunne natuerlyke plaatse / en inzonderheit schelpen. Ik hebb' een schelpbank gezien op het eilant Quiriquine / die vyf of zes voeten hoog en gelyk was met de

de oppervlakte van de zee. Deze lagh besloten in eene hoogte van aarde / die meer dan twee honderd voeten hoog was. Men heeft voor langen tydt diergelyke zaken in Europa aangemerkt / welke de geleerden veel werx verschaft hebben / zonder dat zy daar volkomentlyk voldoende redenen van hebben kunnen geven.

Men kan ook noch denken met vele menschen van dat lant / dat het gout in de aarde groeit / zelf zonder eenige aader van erts / hun gevoelen daar op vestigende / dat men vele jaren naderhant gout gevonden heeft in aarde die reeds gewassen was / gelyk vele verhalen van de Lavaderos van Andacoll, nabp Coquimbo. Wy zullen elders dat gevoelen onderzoeken.

Wat 'er van zy / het is zeker / dat deze wasplaatsen overvloedig zyn in Chili / dat de achteloosheit der Spanjaarden / en de weinige werklieden / die zy hebben / onmoemelyke schatten in de aarde laten / welke zy ligtelyk zouden kunnen bekomen ; maar gelyk zy met weinig voordeel niet te vrede zyn / bewerken zy gene andere mynen / dan daar zy een aanmerkelyke winst uit kunnen trekken. Indien 'er eenig deel van zoo een myn ontdekt wordt / valt ieder een daar op ; op deze wyze heeft men Copiapo en Lampanguy schielyk zien bevolkt worden / en eene zoo groote menigte werklieden zich derwaards begeven / dat men in de laatste plaats reeds zes molens opgerecht heeft gezien.

Het gebergte St. Chrystoffel van Lampangup is gelegen nabp de Cordillere / omtrent op de breedte van 31. graden / 80. mylen van Valparaisso. In den jare 1700. heeft men daar eene menigte van mynen van allerhande metaal ontdekt / van gout / van silver / van loot / van koper / en van tin ; het welk de dringredenen van den schryver / dien ik boven aangehaalt hebb' / krachteloos maakt / welke van gevoelen is / dat alle die metalen niet op eene en de zelve plaatse kunnen zyn / maar de ondervinding bewyst het tegendeel / want men vindt zeer dikmaals gout en silver in de zelve steen gemengt. Mynen van Lampanguy.

Het gout van Lampangup is van 21. tot 22. karaten / de erts is daar hart / maar twee mylen van daar in het gebergte is zy zacht en brokkelachtig / het gout is daar in stof / zoo fyn / dat men 'er met het ooge niet het minste teken van ziet.

In het algemeen / schoon men kan zeggen / dat het lant zeer rych is / nochtans zyn de inwoonders daar zeer arm van gelt ; naardien zy / in plaats van in de mynen te arbeiden / zich vergenoegen met den koophandel / die zy dryven met leêr / smeer / gedroogt vleesch / hennep / en koren. De hennep komt uit de vlak- Koophandel van Chili.

tens van Quilota, Aconcagua, la Lingua, Limache, en andere plaatsen.

De vlakte van Quillota is gelegen negen mylen ten N. O. ten N. van Valparaisso; het is een der eerste plaatsen / daar de Spanjaarden hebben begonnen zich vast ter neder te zetten / en Indianen te vinden / die zich tegen den loop hunner overwinningen aankantten. Deze tegenstandt maakte die vlakte / en de rivier Chille *, welke door de zelve henen loopt / vermaart. Een gelyk de eerste namen van een nieu lant meest in acht genomen worden / is deze met eene kleine verandering in het vervolg toegepast aan dat ganssche grote koninkryk / dat de Spanjaarden Chile, en wy met eenige verandering Chili, genaamt hebben. Dit is buiten twyffel de ware oorspronk van dat woordt / het welke eenige Geschiedenisschryvers van een Indiaansch woordt afleiden / 't welk volgens hunne meninge Kout betekent / want waerlyk die naam zou zeer kwalyk passen aen een zoo aangenaam en gematigt lant / als dat is.

* *Daar van daan komt de naam van* Chili.

Zie Herrera Decad. VII. lib. 1.

Wat 'er ook van zy / de vlakte van Quillota was zoo overvloedig van gout / dat het den Generaal Valdivia goet dacht daar eene sterkte te bouwen / om zich daar in zekerheit te kunnen vestigen / en de Indianen / die hy gebruikten om het gout op te zoeken / in teugel te houden; maar deze maakten zich 'er door eene zeer aardige vondt meester van. Een van hen bragt op zekeren dagh een kopere ketel met stof-gout derwaards / om de nieuwsgierigheit en de gretigheit der soldaten van de bezetting op te wekken. En waerlyk deze verzamelden terstont tondom die kleine schat; en terwyl zy bezig waren om over hunne aandelinge te twisten / wierden zy door een hinderlaag van Indianen / verborgen en met pylen gewapent / aangegrepen / en zonder wederstant overvallen. De overwinnaars braken vervolgens de sterkte af / welke zedert dien tydt niet weder opgerecht is / en men heeft opgehouden van te werken en gout te zoeken. Tegenwoordig is die vlakte niet aanmerkelyk dan door de vruchtbaarheit van den grondt. Daar is een dorp van omtrent 150. Blanken / en misschien 300. Indianen en Mesticen / die handel dryven met koren / hennep / en touwerk / 't welk men naar Valparaisso voert tot gerpf en lading der Spaansche schepen / die het vervolgens naar Callao en andere havenen van Peru overbrengen. Sy maken dat wit en zonder teer / naardien zy geen andere teer hebben / dan die zy van Mexico en van Guayaquil krygen / welke de hennep verbrandt / en niet goet is dan voor het hout der schepen. Voor het overige is de vlakte van Quillota zeer aangenaam uit zich

zich zelve. Ik ben daar geweest ten tyde der Vastenavonds-vermakelykheden / welke in dat land gehouden worden in het begin van de Herfst. Ik was ten uiterste vergenoegt / dat ik daar eene zoo groote menigte van allerhande schone vruchten uit Europa zagh / welke men derwaards overgebragt heeft / en die daar wonderlyk wel geslaagt zyn / voornamentlyk de persiken / die men daar als kleine bosschen vindt / die men niet bewerkt / en omtrent welke men gene andere zorge neemt / dan die van aan den voet der bomen beekjes te doen vloeien / die men afleidt uit de rivier Chille / om het gebrek van regen in de Somer te vergoeden.

De rivier Chille wordt ook de rivier van Aconcagua genaamt / naardien zy uit eene vlakte van dien naam voort komt / zeer beroemt van wegen de verwonderlyke menigte van koren / dat men 'er alle jaren uit haalt. Het is van deze plaats en van de landeryen omtrent Santjago / naar de kant van de Cordillere / dat al het koren komt / 't welk men overbrengt van Valparaisso naar Calao / Lima / en andere plaatsen van Peru. Zoo men niet onderrecht is van de hoedanigheit van het land / 't welk gemenelyk 60. en 80. voor een geest / kan men niet begrypen / hoe een zoo woest land / daar men geen beploegde landen ziet dan in eenige vlaktens van tien tot tien mylen / zoo veel koren kan uitleveren / behalven dat gene / 't welk nodig is om de inwoonders te voeden.

Gedurende den tyd van acht maanden / welke wy te Valparaisso geweest zyn / voeren 'er 30. schepen met koren geladen van daan / van welke men ieder kan brengen op 6000. Fanegues, of den last van 3000. muil eselen / 't welk eene genoegzame menigte is / om omtrent 60000. menschen een gansch jaar te voeden. Niet tegenstaande deze grote uitvoer / is het koren zeer goedkoop. De Fanegue, dat is de 150. pont / kost niet meer dan van 18. tot 22. realen / 't welk op 9. of 10. guldens Fransch gelt uitkomt; een zeer geringe somme ten opzichte van het land / daar het allerkleinste gelt is van zilver / ter waarde van vier en een halve stuiver Fransch gelt / 't welk men kan vergelyken met twee Liards, of oortjes / ten opzichte van de verdeling en de waarde. Voor het overige / gelyk het niet regent gedurende acht of negen maanden van het jaar / kan de aarde niet behouwt worden dan daar riviertjes zyn.

Het gebergte is nochtans met kruiden bedekt / onder welke eene menigte is van weldriekende en artseny-kruiden. Onder deze laatste is het allervermaardste onder het volk daar te land de Cachinlagua

lagua of kleine Centaurea / welke my bitterder geſchenen heeft dan de Franſche / en by gevolg beter voorzien van zout / 't welk geacht wordt als een uitmuntent middel om de koorts te verdryven. De Vira Vida is een zoort van Martelaarsbloem / waar van het afziedſel zeer wel gelukt is aan een Franſchen wondheler / om de derdendaagſche koorts te genezen. Men vindt 'er ook een zoort van Seneboom / welke zeer wel gelykent / naar dien wy van Zeyde uit de Lavant krygen / by gebrek van welken de kruidmengers van Santjago zich van deze bedienen / welke de Indianen Uſioperquen noemen ; zy is een weinig kleinder dan de Mayten, een boom van dat lant.

Culen. *Zie Prentverb. XV.*

De Alvaquilla, in het Indiaanſch Culen, is een boomtje / wiens bladt eenigzins naar Baſilicum ruikt. Het heeft een balſem in zich van groot gebruik voor wonden / waar van wy een verbaasdmakent uitwerkſel te Yrequin gezien hebben aan een man / die een diepe ſnede in zyn hals hadt / en ik hebb' het ook aan myn zelf bevonden; de bloem van dat boomtje is lang / met haairkens als korenairen / van eene witte koleur / die eenigzins naar het violet trekt / en van dat zoort / 't welk men onder de erwetachtige ſtelt.

Een ander boomtje / genaamt Harillo, verſchillende van de Harillo van Tucuman / dient ook tot de zelve zaak ; het heeft een bloem als de Bezem / en een zeer klein bladt / maar ſterk van reuk / welke een weinig naar den reuk van honing zweemt. Het is zoo vol van balſem / dat het 'er ganſch klevering van is.

De Payco is een plant van middelbare grootte / wiens bladt zeer geſnippert is / zy heeft een ſtercke reuk van een bedorven citroen. Deszelfs afzeidſel doedt zweten / en is zeer goet tegen het zydwee. Sy hebben ook eene menigte van baſtert Rosmarin / die de zelve uitwerking doedt.

De Palqui is een zoort van Hadich / of Ebulus, zeer ſtinkende / en met gele bloemen. Het dient om de daauworm te genezen. De Thoupa is een boomtje / dat naar den Roos-laurier gelykent / wiens bloem lang en aurooxverwig is / niet kwalyk gelykenende naar die van Saraſyns-kruit. Vader Feuillee / die 'er eene afbeelding van geeft / noemt het Rapuntium ſpicatum foliis acutis. Voor de bladeren en door de ſchorſſe komt zekere gele melk uit / waar mede men zekere gezwellen geneeſt. Voor het overige wil men / dat het een vergif is / maar het is zoo ſterk niet als men zegt / want ik hebb' het gehandelt en gerooken zonder eenig letſel daar van te gevoelen. De Biſnagues, zoo bekent in Spanjen om daar tandſtokers van te maken / bedekken de blaktens

om

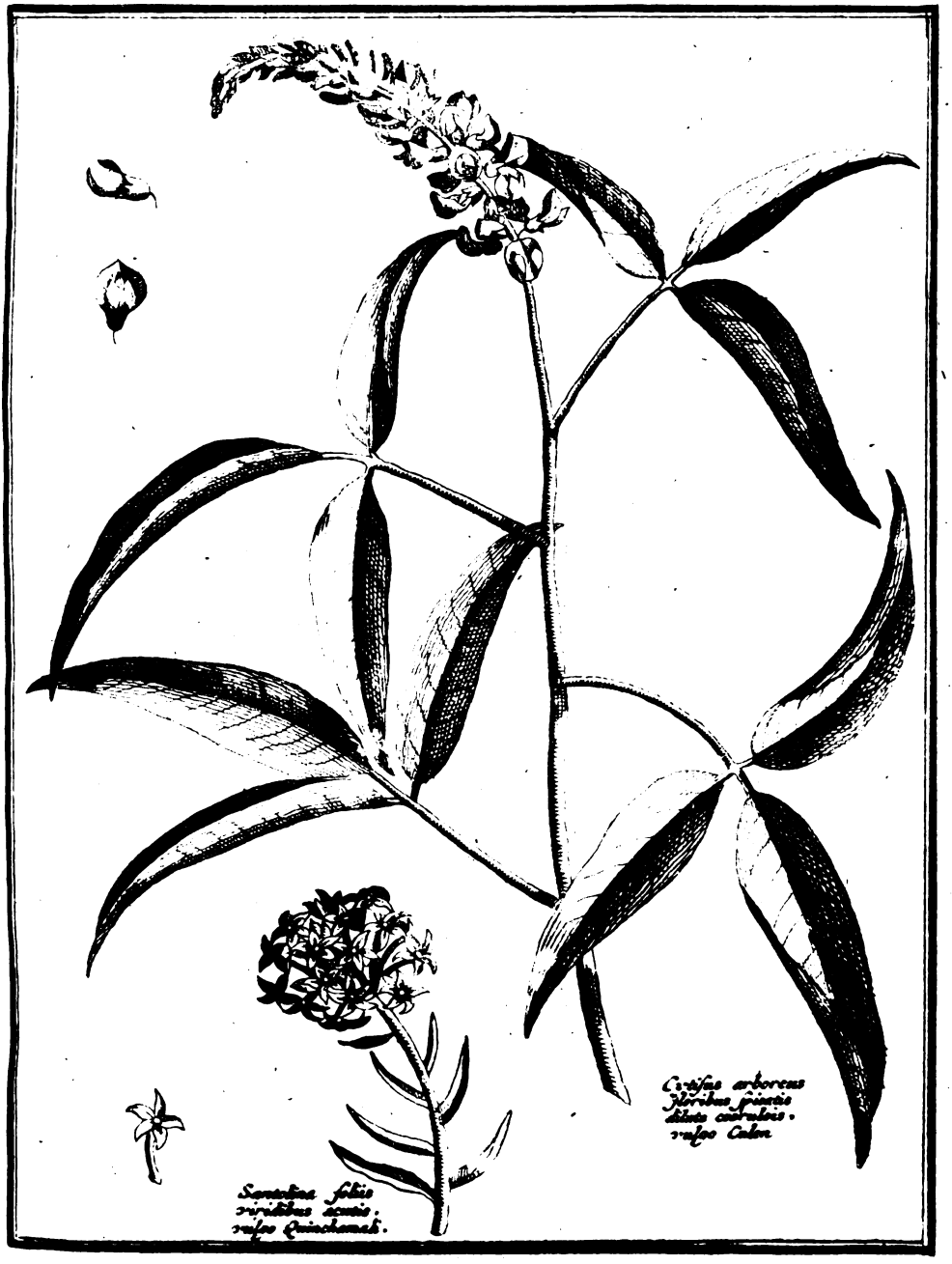

Digitized by Google

Digitized by Google

om Valparaiſſo: deze plant gelykent zeer wel naar Venkel.

De Quillay is een boom / wiens bladt eenige overeenkomſt heeft met de groene eik; zyn ſchorſ doedt het water ſchuimen als zeep / en maakt het beter om wolle goet te waſſchen / maar voor linnen deugt zy niet / naardien zy het geel maakt. Alle de Indianen bedienen zich daar van om hunne haairen te waſſchen / en het hooft te zuiveren in plaatſe van met een kam: men gelooft / dat daar door hun haair zwart is.

De Cocos, of Cocosboom / is een boom / wiens bladt zeer wel naar Palm- of Dadelbomen gelykent. Hy draagt een tros van ronde Cocos / zoo groot als kleine noten / vol van eene blanke olïachtige ſtoffe / welke goet is om te eeten. De omleggende plaatſen van Guilotta verſchaffen die aan Lima / om in te ſuikeren en om de kinderen mede te laten ſpelen. Deze vrucht is in vele bolſters gewonden. Die gene / welke om de ſchaal zit / is een bolſter / eveneens als der groene noten / door welke zy aan malkander gelyecht zyn / gelyk als een tros druiven. Eene twede baſt omvat de ganſche tros / welke opengaat / wanneer de vrucht geel en ryp wordt / en zich in twee grote halfronden verdeelt van drie voeten lang en een voet breedt / volgens de menigte van vruchten / welke zy in heeft. P. Ovalle zegt / dat deze bomen nooit alleen vruchten dragen / en dat by het mannetje een ander / dat een wyfje is / moet ſtaan; maar de inwoonders hebben my het tegendeel gezegt.

De vruchtbomen / die men uit Europa derwaards brengt / ſlagen in die landen volmaaktelyk wel. Het klimaat is zoo vruchtbaar / wanneer de grondt beſproeit is / dat 'er het ganſche jaar door vruchten voortkomen. Menigmaal hebb' ik daar aan de Appelbomen gezien / het gene dat men hier aan de Oranjebomen ziet / dat is te zeggen / vruchten van allerhande grootte / in de bloem / gezet / kleine appeltjes / half groot / en die ryp waren; en dat alles te gelyk. Vruchtbaarheit van den grondt.

Anderhalf myl van Valparaiſſo ten N. O. legt een kleine blakte Viña à La Mar genaamt / daar men niet alleen bomen tot brandhout vindt / en waar van daan de ſchepen hunnen voorraadt halen / ſchoon het wat verre is; maar ook om planken en boeiplanken van te maken. Hier of byf mylen meer landwaards vindt men hout / dat goet is om ſchepen van te maken. Wy hakten daar planken van Laurel, een ſoort van Laurier / wiens hout blank en zeer ligt is; van la Vellota, 't welk ook blank hout is; van Peumo, dat zeer ligtelyk breekt; en van Rauli,

't welk het beste en bekwaamste is om te bewerken. Wat de krom houten aangaat / daar toe vindt men de Mayten, welke ten naaste by van bladt is als een amandelboom; deszelfs hout is hart / roodachtig / en wel te bewerken. Champloret Le Bzun / Capitein van de Assumption / deedt van het zelve hout / terwyl wy daar waren / een boot maken van 36. voet kiel.

Men vindt in die plaatsen ook de Molle, welke door de Indianen Ovighan of Huiñan genaamt wordt. Sy heeft byna een bladt als de Acacia. Deszelfs vrucht is een tros / te zamen gestelt van kleine rode graantjes / byna gelyk de Hollandsche aalbezien / behalven dat deze zwart worden / als sy rypen. Sy heeft een smaak van peper / en van geneverbezien. De Indianen maken 'er Chicha af / die al zoo goet en al zoo sterk is als wyn / en zelf beter. De gom van dezen boom gesmolten zynde dient voor een buiklozent geneesmiddel. Men krygt honing van dien boom / en men maakt 'er ook azyn van; als men de schorsse een weinig oopent / druipt 'er een vocht uit als melk / welke / zegt men / de vliezen op het ooge genezen. Van het binnenste zyner loten maakt men een water / dat het gezicht opheldert en versterkt. Eindelyk maakt men een coffykoleurt afzeidsel van de bast / waar mede de visschers van Valparaisso en Concon hunne netten verwen / op dat de visschien die minder mogten gewaar worden.

Balsas of schuiten van huiden vol wint.

Om hunne netten in de zee te gaan werpen / bedienen deze visschers zich van Balsas, in plaats van schuiten. Deze zyn vaartuigen met lucht opgebult / gemaakt van huiden van zeehonden / zoo wel te zamen genaait / dat eene aanmerkelyke zwaarte niet bekwaam is om de lucht daar uit te dryven; want men maakt 'er in Peru / die tot twaalf of dertiendehalf hondert pont / of 50. aroben kunnen voeren. De wyze van die te naaien is zonderling. Sy steken door de twee huiden te zamen gevoegt gaten / met een els of met een graat van een Peiegallo, en door ieder gat steken zy een stukje hout of een vischgraat / over welke zy van het eene einde tot het andere / van boven en van onderen / nat gemaakte darmen kruiswyze winden / om de oopening door de lucht zorgvuldig toe te stoppen. Twee dezer met lucht opgebulde huiden voegt men te zamen door middel van eenige stokken / welke men zoo over die beide henen legt / dat het voorste nader aan malkander komt als het achterste; en daar op gaat een man met een Pagai, of riem met twee blakke einden / nedersitten / en zet / zoo de wint hem kan dienen / een klein zeiltje van kottoen op. Eindelyk om de lucht / welke misschien mogt verdryven /

A. *Plan van een Balſe, gemaakt van huiden van zee-honden, welke toegenaait en vol wint zyn.* B. *Indiaan, op een Balſe, op zyde te zien.* C. *Een ander van voren te zien.* D. *Dwarsſtokken, om twee halve Balſes te zamen te voegen.* E. *Een gat om de Balſe met wint op te vullen.* F. *Wyze van de huiden te naaien.* G. *Zeehont op het lant.* H. *Pinguin.*

Digitized by Google

Digitized by Google

vliegen / te vergoeden / heeft hy twee darmen voor zich / door welke hy in de met wint gevulde huiden blaast / wanneer het nodig is.

Dit soort van uitvindingen is niet nieu in ons wereldeel: wanneer Alexander over de Oxus en de Canais trok / ging een gedeelte van zyn krygsvolk over die rivieren op huiden vol stroo; en St. Hieronymus zegt in zyne brieven / dat Malchus ontswam op bokkenhuiden / waar mee hy een rivier overraakte.

De voornaamste vissscherp geschiedt te Concon, een gehucht twee mylen ten N. N. O. van Valparaisso aan de zee / daar een groote inham is / in welke de rivier Aconcagua of Chille, die door Quillota loopt / zich in zee uitstort. Daar is een ankerplaats voor de schepen / maar daar gaat meest altyd eene holle zee. Men visscht daar Corbinos, een visch die in Spanje bekent is / Tollos en Peiegallos, welke men laat drogen / om ze naar Santjago te zenden / naar welke stadt men ook van daar verscheyde visch zendt. Visschery.

Deze laatste krygt zyn naam van zyne gedaante / naardien hy een soort van een kam heeft / of veel eer een snuit / welke gemaakt heeft / dat hem de naam van Haanvisch / of Peiegallo, onder de Creolen gegeven wordt. De Fransschen noemen hem Demoiselle, of Elephant, ter oorzake van zyn snuit / welke men hier kan zien / gelyk ik die naar het leven getekent hebb'. Het gene / dat met een A. getekent is / is een soo hard een steekvin / dat men zich daar van kan bedienen in plaats van een els / om de allerdroogste huiden door te steken. Zie Prent v. XVII.

Op de rede van Valparaisso heeft men gelegenheit om allerhande vissschen in overvloedt te vangen / Peiereyes, zeer smakelyke Gourneaux, Leuguados, van welke wy gesproken hebben / Mulets, enz. - zonder te spreken van eene oneindige menigte van andere soorten van vissschen / die op zekere tyden van het jaar derwaards komen / als de Sardynen / en een soort van Bakkeljaau / welke omtrent den maanden October / November / en December naar die kust schiet / Elft / Carreaux, en een soort van Anssovis / die 'er somtyds in soo grote menigte naar toe komen / dat men die met gehele mandens van boven uit het water schept.

Zie daar een sonderling soort van een kreeft / wel gelykende naar die / welke door Rondelet Tetis in het Grieksch genaamt wordt / en van Rumphius in zyne Naturelyke Hist. 1. Boek 4. Hooftd. Squilla Lutaria, welkers koleuren ten uiterste levendig Zie Prent v. XVII.

waren / en van eene verwonderlyke schoonheit ; de twee eironde vinnen A. waren van het allerschoonste blaau / dat men zien kan / omzet met kleine franjetjes van goudkoleur / de poten B. op de zelve wyze / hare schaten C. waren ook van het zelve blaau ; D. zyn twee doorschynende vleugelswyze vinnen / E. zyn de oogen / F. zyn twee slagvinnen naar den groene trekkende / ook met hare franjetjes bezet. De schelp is muskeskoleur / en de uiteinden / met 8. getekent / zyn vleeschkoleur / en ook met witte franjetjes bezet. Onder het hooft zyn zes andere toegeslagene poten / die men niet zien kan / welker uiteinden rondt / plat / blaau / en bezet zyn / gelyk de andere / met vergulde franjetjes.

Het vleesch in de vleeschhal is daar zoo goet niet als te la Conception / voornamentlyk in den zomer. De schapen hebben meest vier hoornen / somtyds vyf of zes. Ik hebb' 'er gezien / die zeven hoornen hadden / vier aan de eene en drie aan de andere kant / of aan ieder zyde drie / en eene in het midden.

Op de zelve wyze is het ook met de jacht gelegen. Het vilt is daar zoo goet van smaak niet ; doch men heeft 'er des niet tegenstaande op den diepsten grondt der nedergaande schuintens tusschen het gebergte eene menigte van Patryzen / maar zy zyn droog en byna smakeloos. De wilde duiven zyn daar bitter / en de torteldniven zyn daar niet veel byzonders. Wy schoten op zekeren dagh een roofvogel / Condor genaamt / wiens wieken te zamen negen voet lang waren / en die een bruine kam hadt / maar zoo niet gekartelt als die der hanen. Het voorste van zyn krop was roodt en zonder vederen / gelyk de kalkoenen. Gemenelyk valt die vogel zoo groot / dat hy met een lam kan weg vliegen. Om die te roven uit de kudde / begeven zy zich en het ronde / en komen alzoo met oopen wieken naar de schapen toe / op dat die / by malkander gedreven en al te zeer benaaut zynde / zich niet zouden kunnen verdedigen. Dan kiezen zy die uit / en voeren de zelve weg. Garcillasso zegt / dat men 'er in Peru vindt / die 16. voet vleugels hebben / en dat 'er een zeker volk onder de Indianen is / dat hen aanbidt.

Ik moet hier zeker dier niet vergeten / zoo zonderling / dat men het zonder beweging ziende / het voor een stuk van een tak van een boom neemt / over welke een bast zit als van een Castanjeboom. Dit dier heeft de dikte van een pink / en de langte van zes of zeven duim / en is verdeelt in vier of vyf leedtjes of knokkels / welke al kleiner en kleiner worden / naar de staart / die even als het hooft / uiterlyk niet anders zich vertoont dan als het einde van een gebroken tak. Wanneer het zyne zes poten uitsteekt / en

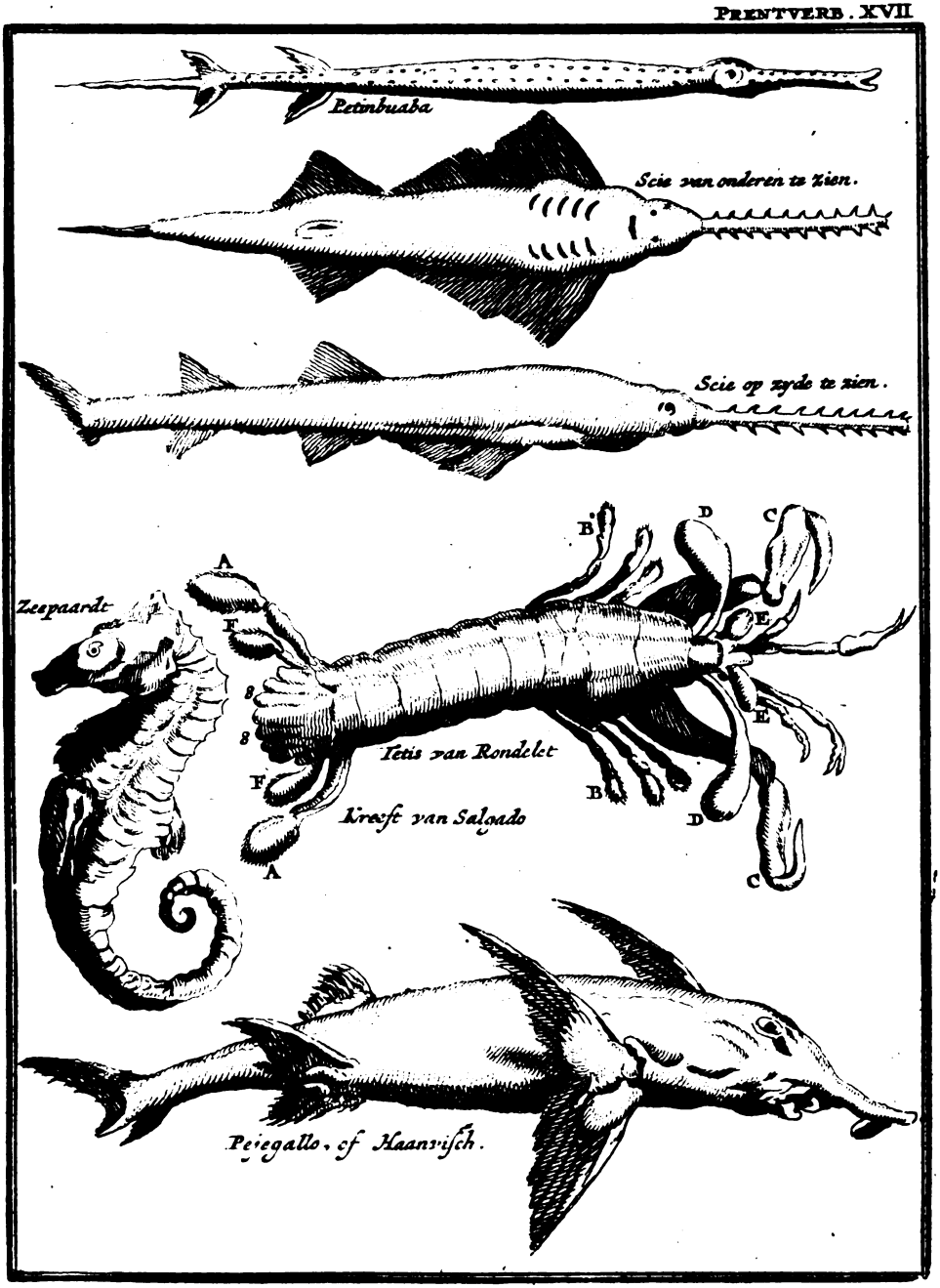

Digitized by Google

Digitized by Google

en die te zamen houdt omtrent zyn hooft / zou men die aanzien voor zoo vele wortels / en de kop voor een gesproken spil. Die van Chili noemen dit dier Pulpo, en zeggen dat / wanneer men het met de blote hant aanraakt / de hant voor een oogenblik verstyft / zonder haar eenig ander kwaat te doen. Dit doedt my geloven / dat het een spynkhaan is van dat zelve zoort als die gene / welke door P. du Tertre afgetekent en beschreven is / onder den naam van Coqsigrue, in zyne Historie der Antilles / met dat onderscheidt / dat ik aan deze geen staart met twee takken bevonden hebb' / noch die kleine uitwasschen als punten van spelden / welke hy aan zyne Coqsigrue geeft. Voor het overige spreekt hy niet van eene kleine blaas / welke men in de Pulpo vindt / vol van zekere zwarte vocht / welke een zeer schone inkt is om te schryven. Wat 'er van zy / het is zonder twyffel de Arumazia Brasilia van Margrave in zyn VII. Boek bladz. 251.

Wy vongen ook te Valparaisso twee ruige spinnekoppen van eene wangedrochtelyke gedaante / even als die / welke door den zelven P. du Tertre afgetekent zyn / en die hy zegt / dat vol van een gevaarelyk vergif zyn. Deze wierden nochtans in Chili gehouden voor niet vergiftig te zyn.

Wy vertoefden acht maanden te Valparaisso / gedurende welke tydt niets merkwaardigs voorviel. Daar vielen eenige aardbevingen voor / inzonderheit in de maanden October en November / over welke zake wy elders eenige aanmerkingen zullen maken.

De allegemene Commissaris der West-Indische Oorderiers over Buenosaires uit Europa gekomen zynde / kwam daar omtrent het einde des jaars 1712. Het kasteel begroette hem op zyn aankomst met drie kanonschoten / en met even zoo veel op zyn vertrek den 10 Januarii; wanneer hy op de rede scheep ging / om zich naar Lima te begeven / groetten alle de Fransche schepen hem ieder met zeven kanonschoten / op bevel van den Gouverneur. Daar uit kan men oordelen van de achting en het gezagh / dat de Monniken onder de Spanjaarden hebben / naardien zelf de Bevelhebbers hunne vriendschap trachten te behouden.

Niet lang daar na kwamen 'er ook vier Franciscaner Nonnen over Buenosaires uit Spanje / welke zich op den 13. Januarii te scheep begaven om naar Lima te vertrekken / en om daar een klooster van geestelyke dochters van hare order / 't welk daar gestight en begiftigt was / te vestigen en te bestieren; zy wierden van het kasteel gegroet / en van alle de schepen / die op de rede lagen / met zeven kanonschoten / zynde dit een zeer merkwaardige Aankomst van Franciscaner Nonnen.

tydstip voor de Franciscaner Nonnen. Op haar aankomst te Lima wierden sy van de gansche stadt in Processie ontfangen / en met soo veel statie als men voor den Koning self sou hebben kunnen aanstellen.

Op den 22. van de selve maant kwam de St. Clement / een schip van 50. stukken / gevoert door Jacinte Gardin van St. Malo / te la Conception aan / met syn voorraadt schip van 20. stukken; het voerde Spaansche vlagh en wimpel / om dat het vryheit van den Koning van Spanje gekregen hadt van langs de kust te koopmanschappen / mids betalende 50000. rydaalders. Hy bragt den Oidor Dom Juan Calvo de la Torre mede / die sich naar Santjago begaf / moede synde altydt met den lastigen imborst van het volk van La Conception / daar hy Gouverneur van was / te worstelen.

Op den 8. April kwam Dom Petro Miranda / Generaal van de Suid-zee / van Buenosaires aan / om te Callao syn ampt te gaan in bezit nemen. Het kasteel begroette hem op syn aankomst met vyf kanonschoten / en met even soo veel op syn vertrek. Toen groette onze schepen hem met seven schoten / en de Spaansche met al hun geschut.

Voor het overige / het aanmerkelyke / dat 'er ten opzichte der scheepszaken voorviel / was / dat een Matroos gekielhaalt wierdt / om dat hy twaalf dagen van boort gebleven was / tegen een uitdrukkelyk verbodt.

Op den 26. Januarii oeffende men de selve straffe aan een Matroos overtuigt synde van eene dievery / die hy bekende. Des anderen daags deedt men hem tusschen laadstokken / in plaats van tusschen daggen / gebonden doorlopen / gelyk men de gewoonte heeft op zee.

Den 6. van die maant wierdt besteedt met de Maria / die een lek gekregen hadt / te kielhalen / doch / by gebeden van pap / wierdt sy alleen gepekt.

Het feest van Witte Donderdagh.

Op den Witten Donderdagh gaven de Augustyner monniken de sleutel van de Tabernakel van hunne kerk / in welke men de Hostie van het graf legt / aan Sr. Ducheine. Dit is eene gewoonte / aardig door de Monniken uitgevonden / om sich te ontslaan van de onkoste / die sy genoodzaakt syn op dien dagh te doen. Sy doen een wereldlyk persoon de eere aan van hem die sleutel / met een breedt gout lint / den tydt van 24. uuren om syn hals te laten dragen. Tot erkentenisse / en om welstaans wille / is de Hr. Gardiaan, of sleutelbewaarder / verplicht een geschenk van eenige stukken wasch aan het klooster te doen / de Monniken te ont-

ontbalen / zonder acht te geven op dien tydt van boete / en hen daarenboven eenige milddadigheit te betonen. Op den zelven dagh verrecht men des avonds / na eene Predikatie over de dzoefheit van Maria / de plechtigheit van het af laten van het kruis / met een kruisbeelt / ten dien einde zoo gemaakt / dat alle de leden kunnen gebogen worden / als van een mensch. Naar mate dat men de spykers / de doornekroon / en andere werktuigen van de Passie daar af nam / bzagt de Diaken de zelve aan een Marie-beelt in het zwart gekleedt / dat dooz het middel van kunstwerken die in hare handen nam / en het eene na het andere kuste. Eindelyk / wanneer het beelt ganschvan het kruis afgekomen is / wordt het met gedouwe handen / en het hooft regt op / gelegt op een treffelyk rustbedde / tusschen schone witte slaaplakenen met kanten bezet / en onder eene schone damaste deken. Dit rustbedde is op de kant met kostelyk snywerk voozzien / vergult en rondom met waschkaarssen bezet. In de meeste hoofdkerken van Peru / en in de kerken van Barmhertigheit / bewaart men die bedden tot deze plechtigheit / welke men de Begravenisse van Jesus Chzistus noemt / Entierro de Christo. In dezen staat draagt men het beelt langs de straten / by het licht en der waschkaarssen. Vele Boetvaardigen / die deze ommegang verzelden / waren met een linnen zak / welke op de rugge ooden was / gekleedt / en disciplineerden zich zelven zoo pvertig / dat men het bloet zagh afstromen van het deel dat bloot was / het welk men eene ongerymde Godvzuchtigheit kan noemen ; want volgens het gevoelen van Tertullianus / moet men zyn vleesch niet zoo heftig doden / dat 'er bloet uit komt. Gerson bzengt ten dien einde het 1. vers van het XV. Hoofdt. van Deuteron. by : Filii estote Domini Dei vestri, non vos incidetis, en volgens de Gzondtext / non vos lacerabitis ; hoc autem faciebant Idololatræ. Deze gewoonte is ook in Vzankryk in gebzuik geweest / maar het Parlement heeft dooz een Arrest / in den jare 1601. gegeven / de openbare geesselingen verboden.

Men zegt / dat men tot Santjago loontrekkende Vertroosters heeft / om den pver te beteugelen van die geesselaars / welke malkander / elk zyn best / om het zeerste geesselen. Andere / die niet gezint waren zich zelf op die zelve wyze te havenen / verzelden het lyk / beladen met grote en zware stukken houts op hun nek / langs het welke zy hunne handen als een kruis uitgestrekt hadden / en wel sterk laten binden / zoo dat zy de onevenredigheit van het gewigt / welke hun dan naar de regter dan naar de linker zyde deedt slingeren / niet kunnende goet maken / men van tydt

tot

tot tydt genoodzaakt was hen op te houden / en het tegengewigt uit te maken. De meeste van dit laatste zoozt waren vrouwen / en gelyk de Ommegang een weinig lang duurde / bezweken zy / niet tegenstaande den onderstandt onder den last / en men was genoodzaakt haar los te maken.

Zoo lang als deze nacht duurde / schoten de schepen / die op de rede lagen / ieder zeven minuten een schoot / het eene na het andere / tot des anderen daags / wanneer de plechtigheit van de Begraaffenisse een einde nam.

Na dat de Marie gelielhaalt was / gelieten wy ons / als of wy haar naar Pern wilden zenden / om te zien / of de Spanjaarden geen begeerte zouden tonen om haar te kopen ; maar naauwlyx boden zy 'er zoo veel vooz / als men haar in Peru kon verkopen / zoo dat wy acht maanden te Valparaisso bleven / zonder iets anders te verkopen dan eenige kleinigheden / om de levensmiddelen / die wy nodig hadden / te bekomen : steunende op de hope / dat het wel haast vzede zou zyn / en dat 'er dan gene Fransche schepen meer komende / wy niet zouden nalaten de koopmanschap met meer voozdeel te dryven / en voozdeel te doen met de laatste gelegenheit van in deze plaatsen te mogen komen. Op deze eidele gedachten maakten de Kapiteinen Gardin / Battas / en de Vzuin een verdzagh onder malkander vooz den tydt van dzie maanden / dooz het welke zy / op eene boete van 50000. ryxdaalders / zich onder malkander verbonden / om gene waren te verkoopen / dan tot zekere pryys in dat verdzagh vast gestelt : maar alle die voozzozgen maakten de kooplieden niet grager om te kopen.

Eindelyk de winter de Noozdelyke winden weder beginnende te doen waaien / wierden wy op zekeren dagh gewaar hoe zeer die winden / schoon noch niet sterk doozwaaiende / de zee op de rede deden aanschieten ; wy namen daar uit af / hoe het 'er by kwaat weer zou gaan / en vonden niet raadzaam langer te blyven / om geen gevaar op onzen hals te halen.

Ver-

Digitized by Google

Vertrek van Valparaiſſo.

WY vertrokken van Valparaiſſo den 11. May 1713. om te Coquimbo te gaan overwinteren / daar men in veiligheit legt tegen alle winden. De ſtyve koelte uit den Suide / die ons in de ruimte gebragt hadt / bleef ons niet langer by dan 24. uuren; vervolgens overvielen de Noordelyke winden ons met zoo veel kracht / dat wy in die zee / welke men Pacificum noemt / gedwongen waren alle de zeilen in te nemen / gedurende den tydt van acht uuren / met holle zee / en duiſtere lucht / gemengt met donder en blixem. Merkt dit aan / tegen P. Ovalle / die zegt / dat het in Chili nooit onweêrt. Evenwel ſtiptelyk alle nacht wierdt het weêr handzamer / zelf dat het somtyds ganſch ſtil wierdt. Dus was deze overtocht / die men gemeenelyk in vier en twintig uuren doedt / door ons van negen dagen. Eindelyk de winden wedet naar het Suiden geſchoten zynde / kwamen wy aan land aan de baai Tongoy, welke kenbaar is door een klein bergje genaamt Serro del Guanaquero, en door een uithoek van laag land / genaamt Lengua de Vaca, welke deze baai aan de West-zyde ſluit.

Het land van de kuſt / ſchoon van eene middelbare hoogte / vertoont zich op 25. of 30. mylen in het ruim niet anders als verdronken land / terwyl men boven over het zelven hoge bergen ziet / die altydt met ſneeu bedekt zyn; dat is een uitwerkſel van de rondheit der zee / welke zich aanmerkelyk doedt gewaar worden in eene zoo kleine tuſſchenwydte.

Wanneer men de baai Tongoy in het gezicht krygt / is men acht mylen ten Suiden van Coquimbo; men moet van het land afſtieken om kenniſſe te nemen van het inkomen van de baai / en den wint te winnen / die altydt uit den S. en uit den S. W. blaaſt / behalven twee of drie maanden van den winter. Eer dat men daar komt / vindt men omtrent ½ uurs van daar / aan de wint zyde / een opening van een kleine inham genaamt la Heradura, van omtrent twee kabels langte; vervolgens ziet men beneden den wint drie of vier rotſen / waar van de grootſte is / die meeſt in het ruim legt / genaamt Paxaro niño, en een derdedeel van een myl ten N. W. ten N. van den uithoek la Tortue is / welke aan het vaſte land gelegen zynde / aan ſtierboort / de haven van Coquimbo beſluit. Aan de Suid-zyde van deze rots / wel-

Kentekenen van Coquimbo.

Digitized by Google

ke op 29. graden en 55. minuten breedte legt / is een eilandtje / dat een weinig kleiner is / tusschen het welke en het vaste lant een doortocht is van 17. vadem waters / waar zeer naau / door welke eenige Fransche schepen dwaasselyk gebaren zyn / want de oopening van de baai is omtrent derdehalve uur breedt / zonder eenig gevaar.

Beschryving van de Baai Coquimbo.

Het is waar / dat / ter oorzake dat de winden gedurig regeren van het Zuiden naar het Zuid W. het goet is niet verre van den uithoek van stierboort af te wyken / en nabp Paraco niño henen te varen / by welke men zonder gevaar ter langte van een boot henen kan zeilen / op dat men minder gangen zou te doen hebben om op de goede ankerplaats / die men le Port noemt / te geraken / welke een halve kabels langte van het lant aan de West-zyde legt. Daar ankert men van zes tot op tien vademen water / met een zwarte zandgrondt / nabp eene rots / die tien of twaalf voeten hoog uit het water komt / gemaakt als eene Tortue, dat is een schildpadt / waar naar zy den naam draagt. De schepen leggen veilig en beschut voor alderhande winden / als zy maken / dat zy het uiteinde aan stierboort / of de Tortue / sluiten met dat van bakboort / zoo dat zy aan alle kanten lant zien / en ganschy geen zee baren vernemen. Alleen 25. of 30. schepen kunnen zich van dat voordeel bedienen ; en schoon de baai groot is en overal een goeden grondt heeft / is men nergens zoo wel en zoo gerust / want aan de zyde van de stadt is minder water / en men is 'er minder tegen de winden beschut dan in le Port.

Ankerplaats.

Zoo men in het in of uit zeilen van eene stille overvallen was / moet men zich wel wagten van het anker te laten vallen by Paraco niño op 40. of 45. vadem / nademaal de grondt vol van rotsen is / die de ankertouwen doorsnyden / en waar in de ankers zoo vast verwart raken / dat men die daar met de boei niet uit kan trekken. De Solide / een schip van 50. stukken / gevoert door Haguenne / verloor daar twee ankers in den maant April des jaars 1712.

In le Port heeft men niet alleen het gemak van zeer nabp het lant geankert te zyn / al zo gerust als in een kom ; maar daarenboven kan men by noodzakelykheit een schip van 24. stukken hielhalen tegen de rots la Tortue / van welke ik gesproken hebb' / daar men by laag water twaalf voet waters vlak tegen de

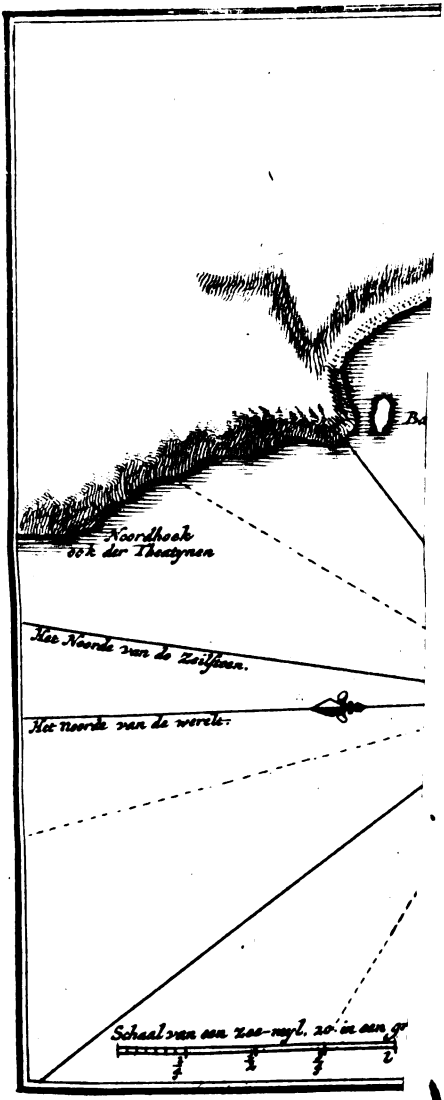

Digitized by Google

Digitized by Google

de vots aan heeft; eenige Fransche schepen hebben zich ten dien einde daar van bedient.

Waar gelyk men zelde in een haven alle de voordelen vindt, welke men daar zou wenschen, zoo heeft ook deze haven onvolmaaktheden; en een der voornaamste is, dat men een myl verre ten O. N. O. aflegt van de plaats, daar men water moet halen, uit een beek, die in de zee loopt, en schoon men het water schept, wanneer de zee laag is, nochtans is het altydt eenigzins siltig, niet tegenstaande men niet gewaar wordt, dat het daarom ongezont is. Het tweede ongemak is, dat men daar geen brandhout heeft, dan van eenige hagen, 't welk niet bekwaam is dan om den oven te heten, ten minste zoo men zich niet diep in de vlakte begeeft, welke drie mylen van de haven af is.

Voor een derde ongemak magh men rekenen, dat men twee mylen verre langs het land van de stadt af is, en dat men aan de zee-kant daar niet aan kan komen, om dat zy daar zoo hol tegen de kust gaat.

BESCHRYVING

Van de

STADT

SERENA.

* P. Feuilée ſtelt haar op 29. grad. 54. minut. 19. ſecond. breedte, en 73. grad. 35. minut. en 45. ſecond. langte.

DE ſtadt Coquimbo, die men anders Serena noemt / is gelegen in de laagte van de vlakte Coquimbo * / een vierde deel van een mpl van de zee / op eene kleine hoogte van vier of vyf roeden hoog / welke de natuur gemaakt heeft als een regelmatige verheven grondt / welke zich in een regte lyn van het Noorde naar het Zuide uitſtrekt langs de ſtadt / op een tuſſchenwydte van omtrent een vierde deel van een mpl. De eerſte ſtraat daar boven op maakt een zeer aangename wandelplaats / van welke men de ganſche baai / het velt / en de omleggende landen kan zien; deze ſtraat vervolgt waterpas / dzaaiende van het Weſte naar het Ooſte langs een kleine vlakte / vol altyd-groene bomen / meeſt van dat zoort van Myrthen / 't welk door de Spanjaarden Arrayanes genaamt wordt. In het midden van die aangename boſchjes ziet men de rivier Coquimbo al kronkelende voort vloeien / welke meeſt altydt waadbaar is / water voor de ſtadt verſchaft / en de naburige velden beſproeit / na dat zy zich van tuſſchen de bergen uit geredt heeft / daar zy in het voortvloeien vele aangename vlaktens vruchtbaar maakt / welker grondt niets aan den landman weigert.

Pietro Baldivia / die in den jare 1544. deze fraaie gelegenheit hoog om daar eene ſtadt te bouwen / welke hem tot een verblyfplaats in den overtocht tuſſchen Chili en Peru mogt dienen / verrukt zynde door de ſchoonheit van het klimaat / noemde haar Serena, naar den naam van zyne geboorteplaats / welke haar beter paſte dan aan eenige plaatſe in de gehele werelt. In waarheit / men heeft daar altydt het genoegen van eene zachte en gematigde lucht. „ Dit lant ſchynt de aanlokſelen van de gulde „ een bewaart te hebben; de Winters zyn daar zacht / en de „ ſtrenge Noorde wint blaaſt daar nooit / de hette van de Zo„ mer wordt altydt gematigt door verkwikkende Zuide winden / „ wel-

Digitized by Google

GEZICHT VAN LA SERENA

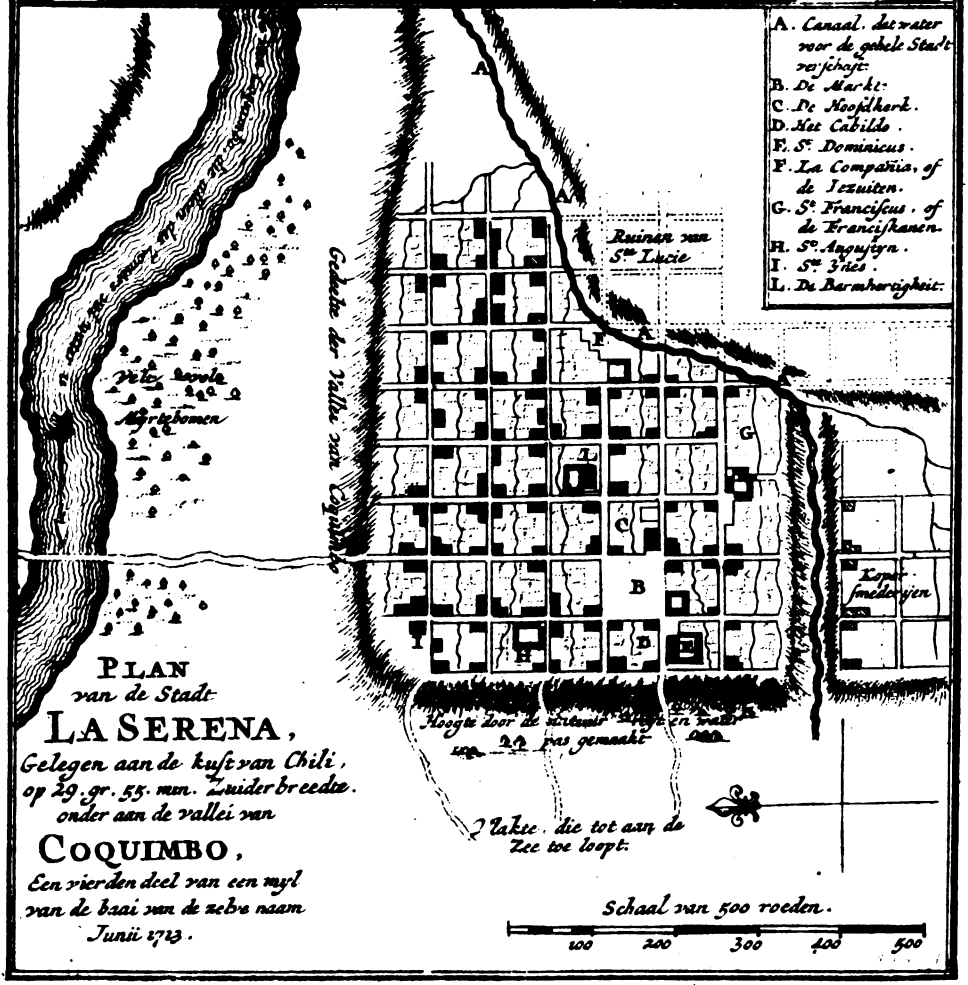

Digitized by Google

Digitized by Google

„ welke de lucht omtrent den middagh komen verzachten; dus
„ is het gansche jaar niets anders dan een gelukkige huwelyx-
„ bandt van de Lente en de Herfst / die malkander schynen de
„ hant te geven / om aldaar te zamen te regeren / en de bloemen
„ en vzuchten te zamen te voegen; zoo dat men van dit lant met
„ veel meer waarheit kan zeggen het gene / dat Virgilius * wel
„ eer van zekere landstreek van Italie gezegt heeft: * Georg. lib. II.

Hic ver assiduum, atque alienis mensibus æstas,
Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos:
At rapidæ Tigres absunt & sæva Leonum
Semina.

Deze laatste lof van ontbloot te zyn van woedende en vergiftigte dieren komt / volgens het zeggen der landaart / aan het gansche Koninkryk Chili toe / daar men in het oopen velt zich tot slapen begeeft / zonder eenige vreze voor vergif. Ik hebb' niet te min / wat 'er P. Ovalle ook van zegt / te la Conception padden gezien / adderslangen / overgroote spinnen / en eindelyk witte schorpioenen te Coquimbo. Misschien dat alle die dieren van een anderen aart zyn dan in Europa; want het is zonder voorbeelt / dat iemant daar zou gestoken zyn.

De grondt van de stadt komt vry wel overeen met de voordelen der nature. De straten zyn daar alle volmaaktelyk regt / van het eene einde tot het andere volgens een lyn getrokken / gelyk als te Santjago / volgens de vier hoofdpunten van de werelt / van het Oosten naar het Westen / en van het Noorden naar het Zuiden. De vierkante blokken van huizen / welke door deze afgedeelde straten gemaakt worden / zyn mede van de zelve grootte / en ieder met een beekje; maar de weinige inwoonders / die 'er zyn / de morssigheit der wegen / die niet bestraat zyn / de armoedigheit der huizen / van aarde gemaakt en met stroo gedekt / maken dat de stadt niets anders dan een open velt gelykent / en de straten naar de lanen / met welke men naar tuinen gaat. En waerelyk zy zyn beplant met vrygebomen / olyven / oranjebomen / palmbomen / enz. welke haar met een aangenaame lommer overdekken.

Het voornaamste deel van de stadt is ingenomen door twee markten / en zes kloosters van Jacobynen / Augustynen / Franciskanen / der Barmhertigheit / en Jesuiten / zonder de hoofdkerk en de kapel van Ste. Agniet te rekenen. Wel eer was 'er eene kerk van Ste. Lucie / op eene hoogte van dien naam / welke tot

in het midden van de ſtadt zich uitſtrekt en oploopt. Dp is van de zelve hoogte als de eerſte aarde wal / en beſtrykt de ganſche ſtadt / ter oorzake / dat de huizen zoo weinig hoogte hebben / als zynde niet hoger dan eene eenige verdieping. Van die hoogte ontdekt men / als van een ſchouwplaats / een ſchone landouwe / welke beſtaat uit de ſtadt / uit de vlakte / die zich tot de zee uitſtrekt / uit de baai / en uit hare oopening. Het ganſche gedeelte van Ste. Lucie wierdt eertyds bewoont; maar zedert dat de Engelſche en de Zee-roovers de ſtadt hebben geplundert en verbrandt / is dat niet weder herbouwt / niet meer als het Zuid-gedeelte. Dat is binnen 40. jaren tweemalen gebeurt.

De ontdekking der mynen van Copiapo / en de knevelaryen der Corregidors / brengen noch dagelyx veel toe om die ſtadt van inwooners te beroven. Niet tegenſtaande die mynen bynа honderd mylen te lant van Coquimbo af zyn / hebben zich vele huisgezinnen derwaards begeven / en zich daar ter neder gezet / zoo dat 'er tegenwoordig niet meer zyn dan 200. haardſteden / en ten allerhoogſte 300. menſchen / die bekwaam zyn om de wapenen te dragen / zonder de naburen te tellen. In die weinige huizen vindt men zeer ſchone vrouwen / van een wolpken en vleienden aart / 't welk zeer veel toebrengt om de andere aanlokſtien van de ſchoonheit der plaatſe en der luchtſtreek te aangenamer te doen zyn.

De vruchtbaarheit van den grondt maakt / dat vele menſchen zich op het lant onthouden in de vlakten: Elques, Sotaquy, Salſipued, Andacoll, Limari, enz. uit welke men horen genoeg trekt om vier of vyf ſchepen van omtrent vier honderd var te laden / om naar Lima te zenden. Dp verſchaffen ook aan Santjago eene menigte van wyn en olie / welke geſchat wordt de beſte te zyn van de ganſche kuſt. Deze koopmanſchappen / gevoegt by een weinig huiden / ſmeer / en gedroogt vleeſch / maken al den handel uit van die plaats / daar de inwooners arm zyn door hunne luiheit / en de weinige Indianen / die zy hebben om hen te dienen / want deze ſtreek is een der rykſten van het Koninkryk in alle ſoorten van bergſtoffen.

Haar koophandel.

Virgil.

Hæc eadem argenti rivos æriſque metalla
Oſtendit venis atque auro plurima fluxit.

In den winter / wanneer de regen een weinig overvloedig is / vindt men gout in bynа alle de beekjes / die van de bergen vlieten / en men zou 'er het ganſche jaar gout verzamelen / zoo men altyd dat hulpmiddel hadt. Negen of tien mylen van de ſtadt ten

Ooſte

Deſe zyn de waſchplaatſen van Andacoll / waar van het gout van 20. caraten is. Daar woydt altydt met veel voordeel gewerkt / wanneer 'er geen gebrek aan water is. De inwoonders verzekeren / dat de aarde daar creadice is / dat is / dat het gout daar geduric aangroeit / nademaal men / na dat zy gewaſſen is / vyftig of zeſtig jaren daar na weder dyna zoo veel goulds daar in vindt als te voren. In de zelve vlakte / behalven de waſchplaatſen / vindt men op het gebergte eene zoo grote menigte van goudmynen / en eenige zilvermynen / dat men 'er meer dan veertig duizent man aan te werk zou kunnen ſtellen / volgens het gene / dat 'er de Gouverneur van Coquimbo my van gezegt heeft. Men is daar van voornemen om geſtadig nieuwe molens te maken / maar de werklieden ontbreken daar.

Daar zyn ook zeer vele kopermynen dzie mylen ten N. O. van Coquimbo. Men heeft zedert langen tydt aan een myn gewerkt / die genoeg opgeeft voor alle de batterpen en het keukengereedſchap van de ganſche kuſt van Chili en Peru. Men betaalt daar het koper in baren tegen acht piaſters het quintaal / het welk eene zeer kleine ſomme is / in vergelyking der waarde van het zilver daar te lande. De Jeſuiten hebben eene andere myn dyf mylen ten Noorde van de ſtadt / op een gebergte Cerro Verde genaamt / 't welk hoog en als een zuikerbroodt gemaakt is / zoo dat het kan dienen tot een teken van de haven. Daar is een oneindig getal andere / die men verwaarloost / by gebrek van het koper te kunnen vertieren. Men heeft my ook verzekert / dat 'er yzer- en kwikzilvermynen zyn. Koper.

Ik moet hier niet vergeten eenige byzonderheden van het land / welke ik gehoort hebb' van den Gardiaan der Franciſkanen van Coquimbo. De eerſte is / dat men tien mylen ten Zuide van de ſtadt eene zwartachtige ſteen ziet / uit welke een bron vloeit / maar alleenlyk eens ter maant / door eene opening / die gelykent naar dat gedeelte van het menſchelyke ligchaam / waar van zy de gezette uitvloeyingen nabootſt / en dat water maakt een witte ſtreep op den ſteen.

De tweede is / dat men achter la Hazienda de la Marqueſa, omtrent zes mylen ten Ooſte van de ſtadt een graauwe ſteen ziet / van koleur als erts van loot / zoo glat als een tafel / op welke volkomentlyk wel geteekent zyn een ſchild en een helm van een rode koleur / welke zeer diep doordringen in den ſteen / dien men op zommige plaatſen met voordacht aan ſtukken geſlagen heeft om het te zien.

De derde is / dat 'er in zekere vlakte eene kleine effen plaats is /

ig/ op welke/ zoo men gaat leggen slapen/ men zich wakker wordende ganschy opgezwollen vindt/ 't welk eenige schreden daar van daan niet gebeurt.

Gelyk de haven van Coquimbo geen plaats van koophandel ig/ voor de koopmanschappen van Europa/ van welke men daar in een ganschy jaar niet meer kan verhandelen dan voor 12. of 15000. piasters/ komen de Fransche schepen daar niet/ dan om verversingen van leeftocht/ en om daar brandewyn en wyn in te nemen. De ossen zyn 'er niet beter dan te Valparaisso/ en byna van de zelve pryg van 8. of 10. piasters. Men vangt 'er op de jacht patryzen/ maar zy zyn niet zeer aangenaam van smaak. De toortelduiven/ in het tegendeel/ zyn daar zeer goet. Daar ig eene menigte van endvogels in een klein meertje naby de haven. De vissche y in de baai ig byz overvloedig; men heeft 'er eene menigte van Mulets, Peiereyes, Lenguados, en een visch zonder graat/ Tesson genaamt/ welke alleen aan die kust gevonden wordt; maar men kan daar niet gemakkelyk met den zegen visschen/ nademaal de zeebant vol stenen ig/ en de zee hol schiet/ en met kroos gemengt ig

Kruiden. De kruiden zyn in deze streek byna de zelve als te Valparaisso/ de Paico ig daar kleiner en sterker van reuk/ en by gevolg een sterker zweetmiddel. Men vindt 'er veel een zoort van Steenvaren/ welke zy Ceterach noemen/ wiens bladt altyd gekronkelt ig. Zy drinken het afziedsel daar van om zich te verfrisschen van de vermoeidheit van lange reis-tochten/ en maken 'er veel werk van om het bloedt te zuiveren. Daar groeit ook een zoort van Pompoenen/ welke Lacayota genaamt worden/ en het ganssche jaar duren. Men laat dat gewasch op de daken der huizen klimmen/ en men maakt 'er een uitmuntent zuiker-oost van. Daar ig veel Algarrova, een zoort van Tamarinde/ welke een zeer druiffappige boon voortbrengt/ wiens bast en kern gedroogt/ gestoten/ en met water gemengt zynde/ dienen om zeer goeden inkt om te schryven te maken/ als men daar een weinig kopercroodt by doedt. Men noemt dat kruit ook Tara, ter oorzake van de gelykenisse/ die 'er ig tusschen de basten der vruchten van deze kruiden/ hoe wel zy waarelyk eenigzins daar van verschilt.

In die luchtstreek begint men een boom te zien/ die niet groeit in al het overige van Chili/ en welke alleen in Peru gevonden wordt/ dien men den naam geeft van Lucumo. Zyn bladt gelykent een weinig naar dat van een oranjeboom/ en van een Floripondio. Desgelyks vrucht gelykent zeer wel naar de peer/ welke kernen heeft van deze laatste; als zy ryp ig/ ig de schel een weinig

weinig geelachtig / maar van binnen is zy ganſch geel / en byna van ſmaak en van vaſtigheit / als verſch gemaakte kaas. In het midden is een ſteen / welke ten eene male naar een Caſtanje gelykent / wat aangaat de koleur / de ſchel / en de vaſtigheit; maar hy is bitter / en nergens goet voor.

In de vlaktens / als men naar de Cordillere nadert / vindt men een kruit / dat men als ſalade kan eeten / als het noch jong is; maar als het begint groot te worden / wordt het een zoo heftig vergif voor de paarden / dat zy / terſtont als zy 'er van gegeten hebben / blint worden / opzwellen / en berſten in zeer korten tydt.

VERTREK VAN COQUIMBO.

Verandering van ſchip.

DE weinige uiterlyke ſchyn / die 'er was / dat Sr. Duchêne de koopmanſchappen zou verkopen tot die prys / als hy 'er voor begeerde / en het voornemen / dat hy hadt van te wachten tot dat de vrede afgekondigt was / om dan de laatſte aan de kuſt te blyven / zich vleiende / dat 'er gene Franſche ſchepen meer zouden komen / verplichtte my myne maatregels te nemen om de bevelen van zyne Majeſteit na te komen / die het verlof / dat hy my de eere gedaan hadt van tot dezen tocht te geven / op twee jaren hadt bepaalt / verzekert zynde / dat de St. Joſeph ten minſte noch wel twee jaren aan de kuſt en op reis zou zyn.

Ik ging dan ſcheep in een Spaanſch ſchip / genaamt Jeſus-Maria-Joſeph, met koren voor Callao geladen / en gevoert door Don Antonio Alarcon / om te komen by een der Franſche ſchepen / die hunnen handel verricht hadden / en binnen weinig tydt ſtonden weder te keren naar Vrankryk. De gelegenheit was daar toe gunſtig / naardien wy vele havenen tuſſchen beide moeſten aan doen / genaamt Puertos intermedios.

Digitized by Google

Den 30. May raakten wy onder zeil om uit de haven van Coquimbo te lopen / maar even buiten de zelve door eene stilte overvallen zynde / dreef de stroom 'er ons weder in / en wy ankerden op 17. vadem ten O. Z. O. van Paiaro niño. Des anderen daags gebeurde ons weder de zelve zake / en wy kwamen weder ten anker.

Het is niet gemakkelyk uit die baai te komen / ten minste zoo men niet vertrekt met een sterke Terral, dat is te zeggen een landwint / die gemenelyk niet waait dan van middernacht tot den dagh. Men moet zich niet bloot stellen om van eene stilte overvallen te worden een weinig buiten het inkomen / naardien de stromen / die Noordwaards aanlopen / de schepen doen verwallen tusschen de eilanden de Paiaros en het vaste lant / 't welk aan gene zyde van den uithoek der Cheatinen is. Deze eilanden zyn zeven of acht mylen ten N. O. van het Compas / of N. W. ten N. van de wereld / ten opzichte van den uithoek van de Coytue. Het is waar / dat men met een goeden wint daar van daan zou kunnen raken / naardien 'er een dooztocht is; maar behalven dat zy gevaarelyk is / en weinig bevaren wordt / dryft het wassende water de schepen aan lager wal tegen de eilanden / daar eenige Spaansche schepen schipbreuk geleden hebben. Om deze reden moet men / zoo de Terral noch niet doorwaait / niet uitlopen / dan met een zeewint uit den Z. Z. W. en eenige mylen ten W. N. W. lopen / om een weinig de ruimte te krygen van die eilanden af / welke door de Spaansche schippers in stilte gemydt worden als een klip; zoo veel te meer / om dat men weet / dat het water daar niet op zyn behoorelyke tydt wast en daalt. Met het binnenste van de baai gelove ik des niet tegenstaande niet / dat het op de zelve wyze gesteld is; my dunkt / dat ik hebb' konnen merken / dat het water niet zoo veel later kwam / hoe meer de maan naar den middaglyn naderde / maar misschien alleen een derde of een vierde deel van een uur. Ik bevestige deze zake aangaande niets; zoo eene waarneming zou vele maanden tyds vereisschen om zeker te gaan.

Eindelyk op den 7. Junii / omtrent ten vier uuren des morgens / geraakten wy met een Oosten wint uit de baai; op den middagh nam ik de hoogte ten Westen van Paiaro niño / welke ik bevondt te zyn 29. graden 55. minuten / gelyk als ik boven reeds gezegt hebb'. De zeewint gekomen zynde / zeilden wy by nacht voorby het eilant Choros, 't welk vier mylen ten Noorde van de eilanden des Paiaros af legt / wy meenden zelf / dat wy die in de duisternisse konden zien.

Des

Des anderen daags bevonden wy ons vier mylen N. W. ten N. van het eilant Chañaral / 't welk aan het vaste lant gehecht is door een zandbank / die de zee / als de wint uit het Noorden waait / bedekt. Dat eilant legt vier mylen van het eilant Choros / en zestien van den uithoek van la Coztue. Dit eilant is byna overal vlak / en zeer klein.

Vier of vyf mylen Noordelyker deedt men my acht geven op een witte vlek / naby een uitgeholde steilte / genaamt de Diepe kloof / Quebrada honda, boven welke zeer ryke koopermynen zyn.

Vervolgens wierden wy omtrent den avondt de baai Guasco gewaar / daar een goede ankerplaats is op 18. of 20. vadem waters / zeer naby het lant. Deze haven wordt niet veel bezocht / naardien 'er geen anderen handel gedreven wordt / dan van een byzonder man / die daar in de koopermynen laat werken. Deze baai is oopen aan de Noord-zyde / omtrent een myl wyt; men vindt 'er goet water. Baai van Guasco.

Op den volgenden dagh lieten wy vier of vyf mylen van ons af den inham van Totoral leggen / daar een ankerplaats is. Sy is niet kennelyk / dan daar aan / dat zy omtrent op de helft van de tusschenwydte gelegen is van een kaap genaamt Serro Prieto, en van een lage uithoek / welke de Zuidelyke hoek is van de Zoutbaai.

Den 10. kregen wy de Morne van Copiapò in het gezicht / welke zich van verre vertoont als een eilandt / naardien hy niet aan het vaste lant gehecht is / dan alleen door een strook van zeer laag lant / waar door hy zeer kenbaar is. Deze Morne of hoogte is minder dan middelmatig van hoogte / en gelegen op 27. graden breedte. Men vergelykent dezen uithoek met dien van Ste. Helene van Peru; hy deedt zich van de Zuid-zyde gezien zynde / eveneens op * / en een weinig verschillende aan de Noordelyke / of onder de wint.

* Zie Prem. verh. XX.

Naar mate dat men daar aan nadert / ontdekt men een klein laag eilandtje van omtrent een vierdendeel van een myl over het kruis / tusschen het welke en het vaste lant men zegt / dat een ankerplaats is / in welke men veilig voor de Noorde winden legt / omtrent het binnenste van den inham / in welke de rivier van Copiapò zich ontlast.

Tegen over deze inham wierden wy door de Noorde wint / die ons tegen liep / opgehouden / en de stilte gaf my gelegenheit om te kunnen zien / dat de stromen Zuidelyk aanschoten; 't welk bevestigt / het gene de Spaansche Stuurlieden zelden / dat de stro-

men / als het uit den Noorden waait / eveneens lopen als de wint.

De wint eindelyk weder in het Zuide gelopen zynde / kwamen wy des nachts ten anker in een inham / die men de Engelsche haven / Puerto del Yngles, noemt / ter oorzake dat een kaper van dien landaardt daar allereerst geankert heeft. Wy lagen op 36. vadem waters met een zand- en schelp grondt / ten N. O. ten N. van de Mozne van Copiapò / en ten Z. Z. O. langs stierboort van de naaste uithoek van la Caldera. Ik ging des anderen daags deze inham peilen / en ik vondt een grondt van rots / aan de zyde der Mozne / en zeer veel waters ; en in het tegendeel zandgrondt en minder water aan de Noord-zyde. Men kan daar noch water noch brandhout bekomen.

Beschryving van de haven van la Caldera.

Brandwerd, XI.

Des Dingsdags den 13. voeren wy uit deze inham / om te gaan ankeren in de haven van la Caldera, welke alleen door een uithoek daar van afgescheiden wordt / voor het welke een bank legt / langs welke wy ter langte van een pistoolschoot heenen zeilden / en hielden de zelve streek langs het lant aan stierboort / 't welk zeer gezondt is / op dat wy boven wint en op de ankerplaats mogten komen / zonder laveren. En warelyk wy lieten / zonder over te leggen / het anker vallen op tien vadem waters / ten Z. O. ten O. van het naaste lant aan stierboort / hebbende de lage Noordelyke uithoek drie mylen ten N. N. O. van ons. Daar ontlaadden wy eenig koren voor de stadt Copiapò / en namen zwavel in / welke wy vonden aan de kant van de zee / daar zy tegen onze aankomst gebragt was.

In deze haven heeft men voor de Zuide winden niet te vrezen ; maar in den winter / niet tegenstaande de Noorde winden op die breedte gene krachten meer hebben / zegt men / dat 'er een zeer holle zee gaat. Zy is de allernaaste aan Copiapò / maar wordt zelden bezogt / nademaal men daar niet het minste gemak heeft. Hout wordt 'er weinig gevonden / en om dat te hakken moet men wyf of zes mylen verder gaan in de vlakte / door welke de riviet looyt. Het water is 'er ook niet goet / 't welk men moet halen uit een kloof / die omtrent wyftig schreden van de kant van het binnenste van de rede af legt / daar zich eenig slitig water te zamen zet. In het omleggende lant zyn 'er gene andere woningen /

Digitized by Google

PLAN
DER HAVENS
van
COPIAPO.

Gelegen aan de Kust van
Chili, op 27. gr. 0. min.
Zuider breedte.

Digitized by Google

Digitized by Google

gen / dan eene eenige visschers hutten achter aan den inham ten N. O. De stadt zelf legt 'er 14. mylen ten Westen van daan / gerekent langs den allerhoogsten wegh over het gebergte / en 20. mylen langs den gewonen wegh / die den loop der riviere volgt / wiens uitloop / gelyk ik gezegt hebb' / vyf mylen Zuidelyker is dan Caldera

De ganssche kust van Caldera is bedekt met schelpen / en wel voornamentlyk van die men Locos noemt. Derhalven heeft Dampier ongelyk / dat hy zegt / dat 'er langs deze ganssche kust gene schelpvisschen gevonden worden.

Copiapò is een gehucht / waar van de huizen hier en daar verspreidt zyn / zonder order; de goudmynen / die men daar sedert ses jaren ontdekt heeft / hebben derwaards eenig volk gelokt / soo dat 'er tegenwoordig misschien acht of negen hondert zielen zyn. Deze vermeerdering der Spanjaarden heeft gelegenheit gegeven tot een bevel van verdeling der landeryen / waar door men de arme Indianen niet alleen hunne landeryen / maar zelf hunne huizen ontneemt / welke door den Corregidor aan den meestbiedenden verkocht worden voor rekening van den koning / of / om beter te zeggen / voor die van desselfs bedienden / onder voorgeven van die genen te begunstigen / die zich daar op nieuws komen ter neder zetten / om de mynen in waarde te houden. Daar zyn eenige mynen regt boven de stadt / en andere twee of drie mylen daar van daan / van waar men de ertz op muileselen brengt aan de molens / die in de stadt zyn. In den jare 1713. waren 'er ses van dat soort / die men Trapiches noemt / en daar wierdt een sevende gemaakt / van die den naam hebben van Ingenio real, of met stampers / van welke wy elders zullen spreken / die twaalf maal soo veel zal kunnen malen als de Trapiches / dat is te zeggen ses Caxons op een dagh; ieder Caxon geeft daar tot twaalf onces meer of min. Daar van moet men 'er twee voor de onkosten aftrekken. Het once gout / gegoten synde / wordt daar voor 12. of 13. en een halve piaster verkocht.

Deakbeeld van het gehucht Copiapò.

Behalven de goudmynen vindt men omtrent Copiapò eene menigte van yzer / koper / tin / en loodmynen / aan welke men zich niet verwaardigt te werken. Daar is ook veel zeilsteen / en Lapis Azuli, welke de inwoonders niet kennen voor eene zake van eenige waarde. Het wordt gevonden 14. of 15. mylen van Copiapò / niet verre van een plaats / daar een groot getal loodmynen is. Eindelyk de aarde is daar vol mynen van Sal gemmæ, waar van daan het komt / dat het soete water daar zeer raar

ig. De ſalpeter ig 'er niet minder gemeen; men ziet die in de vlaktens een vinger dik boven op den grondt leggen.

Zwavel-mynen. In het hoge gebergte la Cordillere / veertig mylen van de haven ten O. Z. O. zyn mynen van het allerſchoonſte zwavel / dat men zien kan; men haalt die ganſch zuiver uit een ader van omtrent twee voeten wydt / zonder dat het nodig is / dat zy gezuivert wordt. Zy koſt / aan de haven gebragt zynde / drie piaſters het hondert pondt / waar van daan men de zelve overvoert naar Lima.

Men dryft te Copiapò ook eenigen handel met pek / of een zoort van harſt / welke van een klein boomtje komt / wiens bladt naar rosmarin gelykent; het komt uit de takken en uit de kozlen / welke men doedt gieten in grote vierkante broden / van twee voeten lang / en tien of twaalf duim dik. Het is zeer droog / en van geen gebruik dan om in plaats van vernis gebruikt te worden aan de Botriches, of aarde kruiken / in welke men wyn en brandewyn doedt. Het koſt vyf piaſters het hondert pont aan de haven. Voor het overige is het land zeer onvruchtbaar / naauwlyx geeft het genoeg tot voedſel voor de inwoonders / die hunne waren van omtrent Coquimbo krygen.

Guanacos. Op het gebergte van deze landſtreek valt zeer veel Guanacos, zynde een zoort van een kameel en reebok / in het ligchaam van welk dier men de bezoarſtenen / wel eer in de geneeskunde zoo hoog geacht / dat zy tegen zilver opgewogen wierden / vindt; maar tegenwoordig / nu men ontdekt heeft / dat de kreeften-oogen / en andere alkalia, by gebrek van dien ſteen / de zelve werkinge doen / heeft hy veel van zyne achtinge in Vrankryk verloren. De Spanjaarden niet te min geven 'er dagelyx noch zeer veel geldg voor.

Grote woeſtyne. Van Copiapò af tot aan Coquimbo / geduirende hondert mylen weegs / vindt men noch ſtadt noch dorp / maar alleen drie of vier hutten; en van Copiapò tot aan Atacama in Peru is het land zoo naar en woeſt / dat de muileſels daar ſterven uit gebrek van gras en water. In eene uitgeſterktheit van tachtig mylen vindt men niet dan een eenige beek / die van den opgang der zonne tot den ondergang vloeit / misſchien om dat de zon de ſneeu ſmelt / welke op nieuwig des nachts bevriest. De Indianen noemen die beek Anchallulac, dat is te zeggen Geheimsde of Schynheilige. Dit zyn die pyleyke bergen / die Chili en Peru van malkander ſcheiden / op welke de koude zomtyds zoo groot is / dat de menſchen daar dood vriezen / hun wezen trekkende als een menſch die lagcht / waar van daan / volgens eenige Geſchie-

ſchiedenis ſchryvers / de naam van Chili gekomen is / welke Koudt berekent; ſchoon het lant aan gene kant van dat gebergte zeer gematigt is. Men leſt in de geſchiedenisſe van de overmeeſtering van Chili / dat de eerſte Spanjaarden / die daar over trokken / daar dood gevroren zyn met hunne muileſelen / blyvende overeinde ſtaan. Tegenwoordig heeft men een veel beter wegh gevonden langs de zeekuſt.

De zwavel / welke wy moeſten inneemen / aan boort zynde / gingen wy des Sondags den 18. Junii onder zeil / om ons te begeven naar Arica; maar de ſtilte en de Noordse winden hielden ons eenige dagen voor het lant op. De Dueño, of de Eigenaar van het ſchip / en de Spaanſche ſchipper / bedroeft zynde dat zy zoo lang opgehouden wierden / deden / aan het hooft van het ſcheepsvolk / eene geloſte van een negendaags-gebed aan Franciſcus Xavier / van welke zy wonderen verwachtten / die nochtans niets gebeurden ten tyde / op welken zy die verwacht hadden. Zy waren daar zoo geſtoort over / dat zy zwoeren / dat zy nooit gene heiligen meer wilden aanbidden / naardien die zich niet verwaardigden hen te verhoren. De ſchipper zocht vervolgens heul by een klein beeldtje van de H. Maagt / 't welk hy aan de bezaansmaſt ophing / en tegen 't welk hy zomtyds deze reden voerde: Myne lieve vriendinne, ik zal u daar niet van daan nemen, eer dat gy ons eene goede wint geeft. En zoo het gebeurde / dat onze L. V. van Velen, dat is van Bethleem / geen goede werkinge deedt / hong hy daar onze L. V. van den berg Carmel / van het Rozen-hoedtje / of van la Soledad, dat is Eenzaamheit of van Voetvaardigheit / waar uit men oordelen kan / op wat wyze de meerſte Spanjaarden de beelden eeren / en wat vertrouwen zy op de zelve ſtellen.

Eindelyk bragt een brave koelte uit den Z. Z. O. ons op de breedte van 22. graden en 25. minuten / welke is de breedte van Cobija, de haven van de ſtadt Atacama, welke 40. mylen landwaards legt. Zy is kennelyk door dat van Morro Moreno, welke op tien mylen by de wint legt / 't gebergte / geduric hoger en hoger / loopt tot recht boven den inham / daar die haven is / en van daar verder lopende begint het een weinig lager te worden; zoo dat deze plaats de hoogſte van de kuſt is / hoe wel het niet veel van eenige anderen verſchilt. Dit ken-merk gaat veel zekerder dan dat van de witte vlekken / die men daar ziet / naardien 'er overal eene menigte van diergelyken gezien wordt langs die kuſt.

Vertrek van Copiapo.

Schoon dat wy zelf daar niet aangeweeſt zyn / kan ik niet nalaten

laten hier in te voegen / het gene dat ik van Franschen / die daar ten anker geweest zyn / verstaan hebb' ; zy zeiden / dat 'er een inham was / die niet dieper inliep dan een derdedeel van een myl / daar men zyn anker op 18. of 15. vadem waters / op zandgrondt / laat vallen Men legt daar niet zeer beveiligt voor de S. en S. W. winden / welke de meeste langs die kust waaien.

Om aan lant te komen / moet men uittreden tusschen de rotsen / tusschen welke een kleine gracht is aan de Suid-zyde / welke de eenigste plaatse is / daar de sloepen zonder gevaar aan lant kunnen komen.

Het dorp Cobija is te zamen gestelt van omtrent een vyftig Indiaansche huisjes / gemaakt van huiden van zeehonden. Naardien de grondt onvruchtbaar is / leven zy gemenelyk alleen van visschen / een weinig mays, en aardappelen / welke hen van Atacama toegevoert worden / en tegen visch verruilt. In het gansche dorp vindt men niets anders dan een kleine straal van silrig water / en al het geboomte bestaat uit vier Palm- en twee Opgebomen / welke kunnen dienen tot een teken voor de ankerplaats. Gras voor de beesten is 'er gansch niet. Men is genoodzaakt de schapen naar eene uitgeholde schuinte tegen het hoogste van het gebergte te zenden / daar zy eenige grasjes vinden / om van te bestaan.

Nademaal deze haven van alles ontbloot is / zyn 'er nooit dan Fransche geweest / die om de koopliedeu tot hen te lokken / de naaste plaatsen aan de mynen / maar de verste van de koninklyke toezienders gezocht hebben / om dus den koophandel en het vervoeren van het zilver en de goederen des te gemakkelyker te maken. Deze haven is de naaste aan Lipes en Potosi, 't welk 'er niet te min meer dan hondert mylen van af legt in een woest en onbewoont lant. Om 'er naar toe te trekken / moet men op den eersten dagh van Cobija twee en twintig mylen af leggen / langs een wegh daar noch water noch hout te vinden is / om te komen aan een klein riviertie / Chaucanza genaamt / waar van het water zelf zeer braak is. Van daar moet men zeven mylen af leggen om water te vinden / dat niet beter is / want het is in waarheit de zelve rivier / maar onder een anderen naam. Vervolgens negen mylen / om aan een dorpje te komen / Calama genaamt / in het welke tien of twaalf Indianen hun verblyf houden ; twee mylen eer dat men daar komt / trekt men door een bosch van Algarrovos of Tamarinden.

Wegh van Cobija naar Potosi.

Van Calama tot Chiouchiou of Neder-Atacama, zes mylen; dit is een dorp van acht of tien Indianen / zynde van Opper-Atacama,

cama, daar de Corregidor van Cobija zyn verblyf houdt / zeventien mylen Suidwaards afgelegen. Van Chiouchiou tot aan Lipes heeft men omtrent zeventig mylen af te leggen / 't geen men doedt in zeven of acht dagen / zonder een eenige wooning te vinden / en men trekt over een berg van twaalf mylen zonder water en zonder hout.

Mynen van Lipes.

Lipes is eene plaats daar mynen zyn / Affiento de minas, welke zedert langen tydt veel zilver gegeven heeft. Daar wordt gewerkt met acht molens / zonder die der kleine mynen / welke daar omtrent leggen / te rekenen / als Escala, Aquegua, en St. Christoval, in welke zes molens zyn. Lipes is verdeelt in twee delen / welke ten minste een vierdendeel van een uur van malkander leggen / welker eene eigentlyk Lipes en het andere Guaico genaamt wordt. Op die twee plaatsen telt men / daar onder gerekent zynde die genen / die onder aan den heuvel / daar de zilvermynen zyn / werken / omtrent acht hondert menschen in het geheel. Deze heuvel legt in het midden tusschen Guaico en Lipes / en is van alle kanten doorboort van openingen voor de mynen / onder welke 'er eene is zoo diep / dat men daar het einde van de rots gevonden heeft / onder welke men zant en water ontdekte. Deze noemen zy den Antipoden.

Van Lipes tot Potosi rekent men omtrent zeventig mylen / welke men in zes of acht dagen aflegt / zonder op den ganschen wegh iets te ontmoeten / dan twee of drie Indiaansche hutten.

Mynen van Potosi.

Potosi is die door de ganschе werelt zoo vermaarde stadt door de onmoetelyke schatten / die men 'er wel eer van daan gehaalt heeft / en die men 'er noch haalt van het gebergte / aan wiens voet zy gebouwt is. Daar telt men meer dan 60000. Indianen / en 10000. Spanjaarden of blanken. De koning verplicht de omleggende Parochien / om daar alle jaren een zeker getal Indianen te zenden / om aan de mynen te werken / 't welk genoemt wordt la Mita. De Corregidors doen hen vertrekken op Sakraments-dagh / het grootste gedeelte neemt zyne vrouwen en kinderen met zich / welke men zich tot die slavernp ziet begeven met tranen in de oogen / en met een wederzin. Des niet tegenstaande zyn 'er vele / die na dus een jaar verbonden geweest te zyn / hunne voorgaande woningen vergeten / en zich gewennen om te Potosi te blyven / waar van daan het komt / dat die stadt zoo bevolkt is.

De mynen zyn veel vermindert in hare waarde / en in de munt wordt het vierde deel niet geslagen van het gene / dat 'er wel eer

geſlagen wiert. Eertyds waren 'er tot hondert en twintig moiens toe. Tegenwoordig zyn 'er niet meer dan veertig / en den meeſten tyd is 'er niet genoeg om de helft aan den gang te houden.

Men zegt / dat die plaats zoo hout is / dat de Spaanſche vrouwen eertyds daar haar kraam bedde niet hebben kunnen houden. Zy waren genoodzaakt zich twintig of dertig mylen van daar te begeven / om zich niet in gevaar te ſtellen van met hare kinderen te ſterven / maar tegenwoordig houden 'er eenige haar kraam-bedde. Men pleeg dat uitwerkſel van derzelver wekelykheit aan te zien als eene ſtraffe van den hemel / naardien de Indiaanſche vrouwen dat ongemak niet onderworpen zyn. Meer byzonderheden van deze ſtadt vindt men in vele reis-beſchryvingen.

Na dat wy Cobija voorby gevaren waren / vonden wy ons met ſtilte op 21. graden / nabv een klein eilandtje Le Pavillon, of de Tent genaamt / ter oorzake / dat het eveneens zich vertoont als een tent / van boven is het halfwegen zwart / en van onderen wit. Achter dat eilandtje heeft men aan het vaſte landt een kleine inham voor de ſloepen. Langs die kuſt vindt men dieren / welke van de inwoonders Leon, of Leeu / genaamt worden / niet tegenſtaande zy zeer veel verſchillen van de Afrikaanſche leeuwen. Ik hebb' daar met ſtro opgevulde huiden gezien / waar van het hooft iets hadt van een wolf en iets van een tyger / maar de ſtaart is korter dan van een dezer dieren. Ook zyn deze dieren niet te vrezen / zy vlieden voor de menſchen / en doen geen kwaat als aan de ſchapen. Wy bleven om de ſtilte twee dagen aan Le Pavillon, zonder dat wy eenige ſtroom gewaar wierden.

Leeuwen van Peru.

Een klein koeltje zette ons voort tot aan den hogen uithoek van Carapucho, onder aan tegen den welken het eilant Iquique legt / in een inham / in welke men ankeren kan / maar daar is geen goet water; de Indianen / die aan het vaſte lant wonen / zyn genoodzaakt het zelve wel tien mylen van daar te gaan zoeken / in de uitgeholde ſteilte van Paſſague, met een ſchuit / die zy alleen daar toe houden; maar gelyk het zomtyds gebeurt / dat zy door tegen winden opgehouden worden / dan zyn zy genoodzaakt water te gaan halen vyf mylen landwaards / aan de beek Pica.

Het eilant Iquique, en wat *Guana* is.

Het eilant Iquique wordt ook bewoont door Indianen en Zwarten / die men daar te werk ſtelt aan het uitgraven van Guana, 't welk eene geelachtige aarde is / die men gelooft dat voortgekomen is van vogel-meſt / naardien / behalven dat zy ſtinkt als de

de dyck van de water raveng / men vele vogels vederen heeft gevonden / zeer diep in de aarde. Evenwel valt het zwaar te begrypen / op wat wyze daar zoo groot eene menigte by malkander heeft kunnen komen / want van meer als voor hondert jaren laadt men alle jaar tien of twaalf schepen daar van / om de aarde te mesten / gelyk ik beneden zal zeggen / en men kan naaulyx zien / dat de hoogte van het eilant eenigzins afgenomen is / hoewel het niet meer dan drie vierdendelen van een uur in de rondte groot is / en dat / behalven het gene dat te water weggevoert wordt / men daar mede eene menigte van muil-esels belaadt voor de wyngaarden en de bebouwde landen van Tarapaca / Pica / en andere naburige plaatsen / 't welk eenigen heeft doen denken / dat het eene byzondere hoedanigheit van de grond zelf is. Wat my aangaat / ik zou van dat gevoelen niet zyn ; want het is zeker / dat 'er eene zoo grote menigte van zee-vogelen is / dat men / zonder by vergrotving te spreken / magh zeggen / dat 'er de lucht zomtyds door verduistert is. In de baai van Arica ziet met die by oneindige menigtens zich alle morgen omtrent tien uuren / en alle avonden omtrent zes uuren / te zamen vergaderen / om de visschen / welke op dien tydt boven komen / te roven / alwaar zy een zoort van een geregelde visscherp aantrechten.

Twaalf mylen van Iquique heeft men in den jare 1713. zilver-mynen ontdekt / waar aan men toen voorhadt terstondt te gaan werken. Maar het zich uiterlyk opdoedt / heeft men reden om te hopen / dat zy ryk zullen zyn.

Van Iquique af tot aan Arica is de kust geduric zeer hoog / en zonder klippen onder het water. Men moet daar dicht by langs zeilen / uit vreze dat de stromen / die des zomers N. en N. W. lopen / de schepen in de ruime zee mogten doen afdryven. Evenwel is het ook waar / dat zy zomtyds in den winter Zuidelyk lopen / gelyk wy en vele andere dat bevonden hebben.

Voorby de holle steilte van Pissagua vindt men die van Camarones, welke ruimer is ; en vier mylen beneden Arica / die van Vitor, daar men zoet water en hout kan bekomen. Dit is de eenige plaats / op welke de schepen / die te Arica ten anker leggen / het kunnen krygen.

Wanneer men een myl van Quebrada de Camarones af is / begint men de hoge uithoek van Arica te ontdekken / welke zich opdoedt als een eilant / ter oorzake / dat hy veel lager is dan het lant van de kust ; maar als men 'er op drie of vier mylen naby is / kent men die hoogte aan een klein laag eilandtje / dat 'er als een bank voor legt / en aan zyn afgebrokte steilte / waar in men Ondekking van Arica.

zich niet kan bedzïegen / naardien hoger op eene lage kuſt is. Het legt op de bzeedte van 18. graden / en 20. minuten.

Deze hoge uitzoek is aan de Weſt-zyde ganſch wit van den dzek der zee-vogelen / die men water-ravens noemt / welke daar in zoo grote menigte verzamelen / dat die hoek daar ten eene male meê bedekt is. Als het helder weder is / ziet men landwaardt in het gebergte Tacora, dat zich tot aan de wolken ſchynt te verheffen. Dit gebergte heeft op zyn hoogſte top twee noch hoger uitſtekende ſteiltens / langs welke men voozby moet trekken / om naar Paz te gaan. De lucht is daar zoo verſchillende van de gene / die men om laag inademt / dat den genen / die niet gewoon zyn daar langs te trekken / de zelve ongemakken overkomen / zoo ten opzichte van hun hart als van hun hooft / welke men op de zee uit te ſtaan heeft.

Beſchryving van de Rede van Arica.

Proſpect. XXI.

Komende op de rede van Arica magh men langs het eilant Guano, 't welk onder aan de voet van den uithoek is / ter langte van een kabeltouw / henen zeilen / en ten N. N. O. van dat eilant ten anker komen / en ten N. W. van de kerk van St. Jan / welke dooz zyne hoogte boven alle de gebouwen van de ſtadt uitſteekt. Daar heeft men negen vadem water met een harde grondt / buiten bzeze van de rotſen / welke onder het water zyn / en die op vele plaatſen van de rede de ankertouwen aan ſtukken ſchuren. Men legt daar wel niet bedekt dooz de Zuide en Z. Weſte winden / maar het eilant Guano bzeekt het woede van de zee een weinig. Zoo dat eilant daar toe dienſtig is / is het daar en tegen zeer laſtig dooz de ſtank van den dzek der vogelen / waar mede het bedekt is / en dat zoo veel te meer om dat het lynrecht boven den winl der ſchepen gelegen is / zelf is men van gedachten / dat het de haven in den Zomer ongezont maakt; maar my dunkt met meer waarſchynlykheit / dat de ziektens van dien tydt een uitwerkſel zyn van de grote hette / welke de wint niet kan verzachten / naardien de vloet van de lucht aan de Noozd-zyde dooz de kuſt wederhouden wozdt / welke een hoge inham zonder doozgang maakt van zant en van rotſen / die altydt bzandende zyn van hette.

Zonderlinge waterplaats. Des niet tegenſtaande vindt men 'er byy goet water dooz de ſchepen / alhoewel op eene zonderlinge wyze. Wanneer de zee aan het

PLAN VAN DE REDE
van
ARICA,
Gelegen op de kust van Peru, op 18. gr. 29. min. Zuiderbreedte.

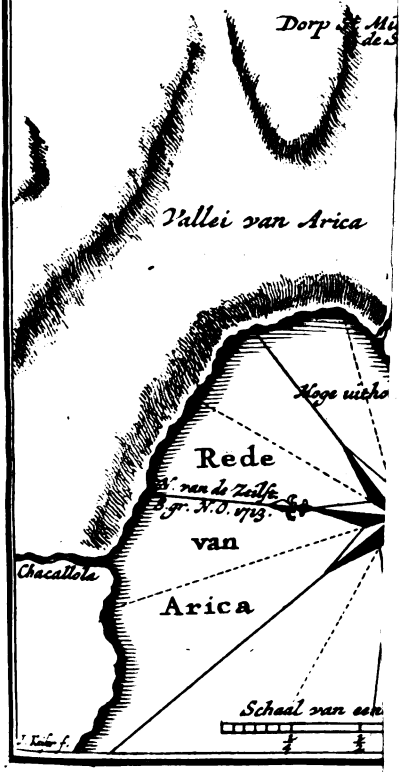

Digitized by Google

Digitized by Google

het vallen is / graaft men omtrent een half voet diep in het zant van het strandt / daar zy afloopt / en uit dat zoo ondiepe gat schept men zoet water / dat op de zee goet blyft.

Nademaal de kant vol van groote stenen is / kan men de sloopen / van wegen de ondiepte en de holle zee / niet ontschepen dan in dzie kleine sluiphaventjes / onder welke die de beste is / welke legt aan de voet van den uithoek. Om daar in te komen moet men tusschen twee met water bedekte rotsen door varen / en wel digt by die van stierboozt / welke met krooft bezet is. By laag water legt deze rots bloot / en met hoog water kan men de zelve genoeg gewaar wozden. Wanneer men deze rotsen voozby gevaren is / wendt men terstont naar bakboozt / varende regt op de eerste huizen aan / en dus komt men in de eerste sluiphaven / waar van de grondt byna overal even gelyk is / en in welke by lage zee zoo weinig water is / dat de bootjes daar niet kunnen vlotten / en de gelade sloepen gaan daar by hoog water aan den grondt / zoo dat men om het aan stukken stoten te beletten / genoodzaakt is de kiel daar tegen met yzere platen te voozzien.

Om te maken / dat eenig vpandig volk op die plaats geen voet aan lant zou kunnen zetten / hadden de Spanjaards Retranchementen van gehakte steen gemaakt / en eene battery even als eene kleine schans / welke de dzie sluiphavenen beschiet; maar zy is op eene erbarmelyke wyze gemaakt / en tegenwoozdig verbaft zy ten eene male. Dus verdient dit gehucht niets minder dan de naam van eene sterke plaatse / welke Dampier aan het zelve geeft / om dat hy 'er in den jare 1680. afgewezen wierdt. De Engelsche wel wetende / dat het vooz de stadt ongemakkelyk was aan lant te komen / begaven zich in den inham van Chacota / welke aan de Zuid-zyde van den uithoek is / uit hunne schepen / en kwamen van daar over het gebergte om Arica te plunderen.

De stadt Arica. *Prent verb.* XXI.

Deze stroperyen en de aardbevingen / welke daar dikmaals gevoelt wozden / hebben eindelyk de stadt verwoest / welke tegenwoozdig niets is dan een gehucht van omtrent 150. huisgezinnen / vooz het grootste gedeelte Zwarten / Mulatten / en Indianen / weinig Blanken. In den jare 1605. op den 25. November de zee dooz eene aardbevinge aan het woede geraakt zynde / overstroomde de stadt schielyk / en wierp het grootste gedeelte ter neder: men ziet tegenwoozdig noch de overblyfzelen van de straten / welke byna een vierdendeel van een uur verder zich uitstrekken als de plaats / daar de stadt tegenwoozdig legt. Het overige van de stadt heeft vooz dergelyk een ongeval niet te wezen / naardien zy gelegen is op eene kleine hoogte aan de voet

van den uithoek. De huizen zyn voor het grootste gedeelte alleen gemaakt van bossen van een soort van kalmus-riet / Totora genaamt / regt op de eene tegen de andere / gebonden zynde met ledere nestels aan dikke rietten / die overdwars leggen; of zy zyn ook wel gemaakt van regt opgestelde rietten / waar van de tusschenwyte met aarde gevult is. Gebakke stenen gebruikt men niet dan aan de voornaamste en aan de kerken. Gelyk het 'er nooit regent / zyn de huizen alleen met een mat bedekt / 't welk haar van buiten aangezien zynde niet kwaalyk naar vervalle gebouwen doedt gelyken.

De parochie kerk / die den naam draagt van St. Marcus / is vry net. Daar is een Convent van Barmhertigheit met zeven of acht geestelyke dochters. Een Hospitaal van broeders van St. Jan / en een Convent van Franciskaner Monniken / welke zich in de stadt zyn komen ter neder zetten / na hun oude Convent afgebrooken te hebben / 't welk zy een half vierdendeel van een myl buiten de stadt hadden / schoon het gelegen was op de aangenaamste plaats van de vlakte / en naby de zee.

De vlakte van Arica is langs de zeekant omtrent een myl breedt / ganschy van onvruchtbaar en dor land / uitgezondert daar de oude stadt gelegen heeft / welk gedeelte bezet is met velden van Alfafa, of Luzerne / eenige Suiker-rietten / Olyfbomen / met Cottoenbomen tusschen beide / en een moeras / vol van die kalmus / van welke men de huizen bouwt: zy strekt zich uit naar het Westen / aan die zelve zyde gestadig naauwer toelopende. Een myl binnenwaards legt het dorp van St Michiel de Sapa / daar men de Agy begint te planten / dat is te zeggen Piment of Duivenkruidt / waar mede al het overige van de vlakte bebouwt is / en bezet met akkers / die alleen tot dat kruidt geschikt zyn. In die kleine uitgestrektheit der vlakte / welke zeer eng is / en niet meer dan zes mylen lang / wordt 'er jaarlyx voor meer dan 80000. rydaalders van verkocht.

Wat Agy is.

De Spanjaarden hebben in het algemeen een zoo grote smaak in deze kruiderp / dat 'er geen spys toegemaakt wordt / in welke zy die zoude kunnen missen / niet tegenstaande zy zoo heet is / dat / zoo men 'er niet aangewent is / het onmogelyk is daar van te proeven; en gelyk zy niet kan wasschen in het Puna, dat is te zeggen in het gebergte / zoo komt 'er alle jaren eene menigte van kooplieden / die al het Piment opkopen / dat men voortteelt in de vlaktens van Arica, Sama, Tacna, Locumba, en andere / tien mylen in het ronde / waar uit men oprekent / dat 'er wel 600000. piasters van komen / niet tegenstaande het goedkoop verkocht wordt.

Men

Men zou naaulyx kunnen geloven / als men de kleinheit van de plaatse zagh / waar van daan men zoo grote menigtens krygt; want buiten deze vlaktens is het lant overal zoo verzengt / dat men nergens eenige groente vindt. Dit wonder geschiedt door het middel van die mest of Guana, die uit Iquique / gelyk ik gezegt hebb' / derwaards gebragt wordt / welke de grondt der mate vruchtbaar maakt / dat zy 4. of 500. voor een oplevert van alle soorten van zaat / als tarw- / mays, enz. maar inzonderheit van Agy / wanneer men de zelve weet te behandelen / zoo als het behoort.

Het zaat zoo verre opgeschoten zynde / dat het in staat is om verpoot te worden / zoo schiint men de planten slangwyze / op dat de rioolen / die dus lopen / en welke het water aanbrengen om de planten te bevoechtigen / het water zachtelyk aan den wortel der planten mogen brengen: dan legt men tegen den voet van ieder plant zoo veel Guana / als men in de holte van zyne hant kan vatten. Als het begint te bloeien / legt men 'er noch wat meer tegen aan; en eindelyk / als de vrucht gezet is / legt men 'er noch een goede handvol tegen / gestadig wel zorge dragende om de plant te bevochtigen / alzo het nooit in dat lant regent / zonder welke voorzorge het zout / 't welk de mest in heeft / niet wel geweikt zynde / de plant zou verzengen / gelyk de ondervinding doedt zien. 't Is ook om deze reden / dat men de Guana op verscheide tyden tegen de planten aan legt / met zekere omzichtigheit / waar van de behandeling de noodzakelykheit heeft doen zien / door de verscheide inzamelingen / die 'er op gevolgt zyn. Wyze op welke men de Guana gebruikt.

Om de Guana op de landerpen over te brengen / bedient men zich te Arica meest van dat soort van kleine kamelen / 't welk door de Indianen van Peru Llamas door die van Chili Chillehueque, en door de Spanjaarden Carneros de la tierra, dat is / Schapen van het lant / genaamt wordt. Sy hebben / in vergelykinge van haar lyf / een klein hooft / in eenige delen naar dat van een paardt en van een schaap gelykenende / haar bovenste lip is / gelyk die van een haas / gespleten / waar door sy tien schreden verre spuwen / tegen die genen / die hen kwellen; en zoo dat speeksel valt op het aanzichte / maakt het daar eene rode blak / welke gemenelyk met builaardige puisten oploopt. Sy hebben een langen hals / krom onder aan / gelyk de kamelen / daar het ligchaam begint / 't welk wy wel naar dat der kamelen zou gelykenen / indien sy een bogchel op de rugge hadden. De verbeelding / welke ik hier by voeg / kan verder vervullen / het geen hier Schapen van Peru.

hier aan de beſchrijving te kort ſchiet: hare hoogte is omtrent van vier tot vier en een halve voet.

Zie Prent-verb XXII.

Gemeenelijk dragen zij niet meer dan hondert ponden zwaarte / en gaan met opgeheevene hoofden / met een verwonderlijke deftigheit en grootſchheit / met een zoo gematigde tredt / dat men haar met ſlagen daar niet van kan brengen. Bij macht is het onmogelijk haar met hare laſt te doen voort trekken / zij gaan nederleggen / zoo lang tot dat men haar ontlaadt / om haar te laten gaan weiden. Haar gewoonelijke voedſel is zeker kruidt / dat niet kwalijk gelijkent naar kleine biezen / behalven dat het een weinig dunner valt / en dat het ſcharp is aan het einde: het wordt Ycko genaamt; alle de gebergtens van la Puna zijn daar mede bedekt; zij eeten weinig en drinken nooit / zoo dat dit soort van gedierte goedkoop te houden is. Niet tegenſtaande het geſplete klaauwen heeft / gelijk de ſchapen / zoo bedient men 'er zich niet te min van in de mijnen / om de ertz naar de molen te doen dragen. Wanneer zij haren laſt op hebben / gaan zij zonder leidsman naar de plaatſe / daar men gewoon is haar te ontladen. Boven hare klaauwen hebben zij een ſpoor / welke haar dient om hare poten op de rotſen vaſt te zetten / naardien zij zich daar van bedienen om zich tegen te houden. Haar wol geeft een ſterke en zelf onaangename lucht van zich / zij is lang / grijs en ros met vlekken / en wijt goet / hoewel veel ſlechter dan die der Vicognes.

De Vicognes of Vicuñas zien 'er bijna eveneens uit als de Llamas / behalven dat zij kleiner en korter in een gedrongen zijn. Naardien haar wol zeer fijn en zeer geacht is / maakt men 'er somtijds jacht op / op eene wijze / die verdient verhaalt te worden.

Jagt op de Vicognes.

Vele Indianen komen bij malkander om haar te doen vlieden / en te jagen in zekere enge doortocht / daar men touwen geſpannen heeft / ter hoogte van drie of vier voeten / aan welke eenige vlokken wol en lappen van laken vaſt gehecht zijn. De Vicognes zoekende door te geraken / worden zoo bevreest door de beweginge van deze vlokken / dat zij niet verder derven gaan; zoo dat zij met ganſche kudden bij malkander blijven ſtaan / en dan ſlaan de Indianen haar dood met ſtenen / die aan het einde van hunne ledere ſlingers vaſt gehecht zijn. Indien 'er bij geval eenige Guanacos onder haar zijn / ſpringen die over de touwen / en dan volgen alle de Vicognes de zelve na. De Guanacos zijn veel groter en gezetter / men noemt die ook Viſcachas.

Alpaque.

Daar is ook een ander soort van een gedierte / Alpaque genaamt / welkers wol zeer fijn is / maar het heeft korter poten /

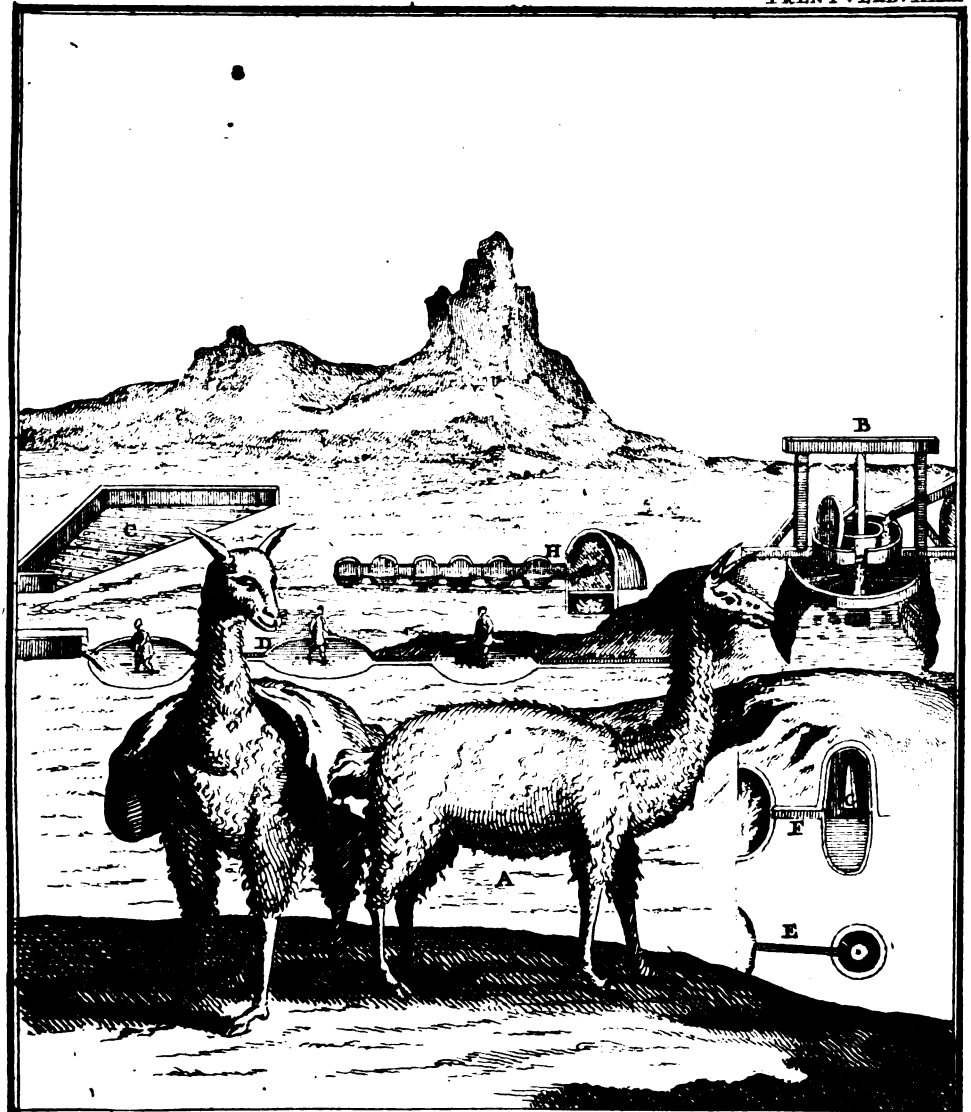

A. *Llamas, of Schapen van Peru.*
B. *Trapiche, of Erts-molen*
C *Buiteron, of plaats, daar de Erts geknoedt wordt.*
D *Kommen om de Erts te wasschen*
E. *Plan van de Desazogadera.*
F. *Profil van de Desazogadera.*
G. *De Pigne.*
H. *Oven om kwikzilver te stoken.*

Digitized by Google

Digitized by Google

ten / en is in een gedzongener dan ſmoel / zoo dat die wel eenige overeenkomſt heeft met het aanzicht van een menſch. De Indianen gebzuiken deze dieren tot verſcheide zaken ; zy beladen hen met omtrent hondert ponden zwaarte / hunne wol is dienſtig om ſtoffen / touwen / en zakken van te maken / en hunne beenderen wozden gebzuikt om daar van inſtrumenten voor de wevers van te maken ; en eindelyk hunne dzek dient om vuur van te ſtoken / zoo voor de keuken / als om zich te verwarmen.

Voor den laatſten oorlog kwam jaarlyx de Armadilla , eene kleine vloot / te zamen geſteld van eenige ſchepen des konings en van byzondere lieden / te Arica / om daar koopmanſchappen uit Europa te bzengen / en kwikzilver voor de mynen van Paz, Oruro la Plata, of Chuquizaca, Potoſi, en Lipes , en om vervolgens het zilver van den koning / voor zyn vyfden deel van dat metaal / 't welk men uit de mynen haalt / naar Lima te bzengen ; maar zedert dat 'er geen Galioenen meer te Portobelo komen / en dat de Franſchen den handel gedreven hebben / is deze haven de vooznaamſte ſtapel geweeſt van de ganſche kuſt / werwaards de kooplieden komen uit de vyf ſteden / die ik zoo even genoemt hebb' / welke de rykſte zyn van bergſtoffe. Het is wel waar / dat de haven van Cobija nader aan Lipes en Potoſi is dan Arica ; maar alzo die wegh zoo woeſt en zoo doz is / dat men daar niets vindt om van te leven / noch voor de menſchen noch voor de muil-eſels / willen zy liever eenige ryzen meer afleggen / en verzekert zyn / dat zy het nodige zullen vinden. Voor het overige valt het hen niet moeielyk hun zilver in Pignes daar heimelyk in te bzengen / en het by de Corregidoren af te maken / om bevzydt te zyn van het vyfde deel aan den koning te moeten betalen.

WYZE VAN HET ZILVER UIT DE MYNEN TE HALEN,

OF

Verzameling van de Erts om daar Pignes van te maken

Het geene / dat men Pignes noemt / zyn spongachtige en ligte stukken zilver / gemaakt van een uitgedroogde koek / die men gemaakt hadt van een mengsel van kwikzilver / en van het zilver-stof / zoo als het uit de mynen gehaalt was / op eene wyze als ik ga verhalen.

Na dat de steen / die men uit de erts-ader gehaalt heeft / aan stukken geslagen is / maalt men die in zulke molens met stenen / waar van wy boven gesproken hebben / of met Ingenios reales, welke stampers hebben / gelyk de Fransche pleister molens *. Gemeenelyk zyn zy gemaakt van een radt / dat 25. of 30. voeten over het kruis groot is / waar van het middelstuk / daar het radt op draait / ter zyde lang uit loopt / en verzien is met stompe dryekantige pennen / welke onder het draaien de yzere stampers aan zekere uitstekende einden opvatten / en die opligten tot op eene zekere hoogte / alwaar zy los schieten / en met elke omdraaijng van het radt nedervallen ; en alzo die stampers gemeenelyk omtrent twee hondert ponden wegen / vallen zy zoo onzacht neder / dat zy de harste steen verpletteren en tot stof maken / alleen door hare zwaarte. Vervolgens wordt dat stof gezift door zeven van koper of van yzer / om 'er zoo het fynste uit te krygen / en het grofste weder naar de molen te zenden. Zoo de erts vermengt is met eenig metaal / 't welk haar belet tot stof gebragt te worden / als by voorbeeld met koper / dan calcineert men de zelve in een oven / en stampt die weder op nieuws.

* *Dat is, even als de Hollandsche oulmolens.*

In de kleine mynen / daar men zich alleen bedient van molens met

met stenen / maalt men de erts meest met water / 't welk daar van een dunne slyk maakt / die men in een bak doedt loopen ; daar men in het tegendeel / als men met stampers maalt / de erts naderhant met water moet mengen / en langen tydt met de voeten wel ondereen kneden.

Ten dien einde legt men dat slyk op een plaats / die alleen daar toegemaakt wordt / en die men Buiteron noemt / op afgezonderde plaatsen als aan hoeken / ter hoogte van omtrent een voet dik / welk ieder een halve Caxon of 25. quintalen erts verbatten / 't welk men een Cuerpo noemt ; daar-werpt men op ieder omtrent 200. pont gemeen zout / meer of min / volgens de hoedanigheit van de erts / 't welk men kneedt / en gedurende den tydt van twee of drie dagen met het slyk doedt vermengen. Vervolgens werpt men 'er eene zekere menigte kwikzilver op / drukkende met de hant eene iedere beurze / in welke het kwikzilver is / om daar eenige druppelen uit te drukken / waar mede men de Cuerpo overal even veel besproeit ; volgens de hoedanigheit en vrydom van de erts / doedt men by ieder 10. 15. of 20. ponden / want hoe vryer de erts is / hoe meer kwikzilver men van noden heeft / om het zilver te verzamelen / dat 'er in is : dus kan men niet weten / hoe veel 'er nodig is / dan door lange ondervinding. Men belast een Indiaan met de zorge van een dezer hoeken acht malen des daags te doorkneden / op dat het kwik zich mogt konnen vermengen met het zilver. Ten dien einde wordt 'er somtyds kalk onder vermengt / wanneer de erts vet is / waar in men omzichtigheit moet gebruiken ; want men zegt / dat de erts somtyds zoo heet wordt / dat men 'er noch kwikzilver noch zilver meer in vindt / het welk ongelooffelyk schynt. Somtyds strooit men 'er ook erts van loot of van tin onder / om de werking van het kwikzilver te gemoet te komen / welke trager geschiedt in koud dan in gematigt weder ; waar van daan het komt / dat men te Potosi en te Lipes somtyds genoodzaakt is de erts te kneden gedurende een maant of anderhalf ; maar in gematigder landen vermengt het zich in acht of tien dagen.

Om de werking van het kwikzilver te gemakkelyker te maken / maakt men op sommige plaatsen / gelyk te Puno en elders / gewelfde stookplaatsen / onder welke men vuur aansteekt / om de erts den tydt van 24. uuren te warmen / op een vloer van tigchelstenen.

Als men meent / dat het kwikzilver al het zilver te zamen gedrokken heeft / zoo meent de Enlayador, of Estaleur / een weinig aarde van ieder Cuerpo / welke hy in een aarde schotel of in een

houte bak waſcht. En aan de kolenr van de kwik / welke op de grondt van de bak gevonden wordt / ziet hy / of zy hare werkinge gedaan heeft / want als zy zwartachtig is / is de erts al te zeer verhit / en dan mengt men 'er zout / of iets diergelyx / onder. Dan zeggen zy / dat de kwik diſpara, dat is vervliegt; maar zoo de kwik wit is / dan neemt men een druppel onder den duim / en als men 'er zeer ſchielyk den duim op nederdrukt / vliegt de kwik ter zyde uit aan kleine druppeltjes / en het zilver / dat 'er onder was / blyft aan den duim zitten. Eindelyk / als men gewaar wordt / dat al het metaal by een gezamelt is / brengt men de aarde over in een kom / door welke een riviertje loopt / om de zelve te waſſchen / hyna eveneens als ik gezegt hebb' / dat men het gout waſcht / behalven dat / naardien het niet is dan een modder zonder ſtenen / in plaats van een kromme haak / het genoeg is / dat een Indiaan het met zyne voeten beweegt / om het te doen afſpoelen. Uit de eerſte kom loopt het in eene tweede / daar een andere Indiaan in ſtaat / welke het noch eens omroert / om het wel af te ſpoelen, en het zilver daar van af te ſcheiden; uit deze tweede kom valt het in een derde / daar men op de zelve wyze doedt / op dat het gene dat in de eerſte noch de tweede op den grondt gezakt is / ten minſte zulx in de derde mogt doen.

Zie Prent-verb. XXII.

Na dat alles afgewaſſchen en het water klaar is / vindt men op den grondt der kommen / die met koper beſlagen zyn / de kwik met het zilver vermengt / 't welk la Pella genaamt wordt. Dit hangt men in eene kous gemaakt van Bicognes wolle / om 'er zoo een gedeelte van de kwik te laten uitdruppen. Men bindt dat toe / men ſlaat het / en men drukt het zoo veel als men kan / daar boven op wegende met platte ſtukken hout; en als men 'er zoo veel uitgedrukt heeft / als men kan / doedt men deze koek in een worm van houte planken / welke te zamen gebonden zynde / gemenelyk de gedaante van een onvolkome achthantige pyramide uitmaken / waar van de grondt beſtaat uit een kopere plaat met vele kleine gaatjes; daar in ſtampt men het / om het te vaſter te maken / en als men vele Pignes van verſcheide zwaarte wil maken / zoo ſtrooit men 'er een weinig aarde tuſſchen beide / welke belet / dat zy aan malkander vaſt zitten; daarom moet men de klompen wegen / en daar twee derde af trekken / door de kwik / die 'er noch in zit / en dan weet men ten naaſten by / hoe veel zilver daar in het geheel in is.

Vervolgens neemt men de worm weg / en men zet de Pigne, met hare kopere bodem / boven op een drie-voet / welke op een groot aarde vat vol water ſtaat / en men bedekt het van boven met

Digitized by Google

met een hol aarde dekſel / dat vervolgens met gloeiende kolen belegt wordt / die men daar eenige uuren doedt aanhouden / op dat de Pigne zeer heet mogt worden / en dat de kwik / welke zy in heeft / in rook mogt vervliegen. Maar alzo die rook geen plaats heeft om uit te vliegen / blyft zy in de ledige ruimte / die tuſſchen de Pigne en het holle dekſel is / hangen / en komende het water / dat van onderen is / te ontmoeten / wordt zy dik en valt op den grondt / zynde weder kwik als te voren ; dus verlieſt men 'er weinig van / en de zelve kwik is vele malen goet / maar men moet 'er wat meerder van gebruiken / naardien zy hare krachten verlieſt. Des niet tegenſtaande werden 'er eertyds aller jaar / naar het zeggen van Acoſta / 6. of 7000. quintalen kwik te Potoſi gebruikt / waar uit men oordelen kan van de menigte van het zilver / dat uit die mynen kwam.

Naardien men in het grootſte gedeelte van Peru noch hout noch kolen heeft / maar alleen dat kruidt / daar ik boven van geſproken hebb' / Icho genaamt ; maakt men de Pignes heet door het middel van een kagchel / die gezet wordt nahy de Deſazogadera, dat is / nahy het tuig / waar mede het zilver gedroogt en van de kwik gezuivert wort / en men deelt de warmte daar van mede door een kanaal / waar in zy zich tot zwavel zet / gelyk men kan zien door deze pzentverbeeldinge. *Prentverbeeld. XXII.*

Als de kwik uitgewaaſſemt is / is 'er niets overig / dan eenige blyk van zilvergreinen / aan malkander zittende / zeer ligt / en die men bynа met den vinger aan ſtukken kan wzyven / 't welk Piña genaamt wordt / en eene verbodene koopmanſchap is buiten de mynen / naardien men volgens de wetten van het koninkryk genoodzaakt is de zelve te bzengen aan des konings kaſſe / of aan de munt / om 'er het vyfde van te betalen aan den koning. Daar wordt dit zilver gegoten / om 'er baarzilver van te maken / op het welke de wapenen van de kroon geſlagen worden / als mede die van de plaats / daar zy gemaakt zyn / hare zwaarte en goedanigheit / en het alloi van het zilver / om daar van te maken de maat aller zaken / volgens de uitdzukkingen van zekeren ouden Wysgeer.

Men kan altyd verzekert zyn / dat de gemerkte baren zonder bedzog zyn / maar met de Pignes is het niet op de zelve wyze gelegen. Die gene / die de zelve maken / ſteken 'er zomtyds pzer / zant / en andere dingen in / om 'er de zwaarte van te vermeerderen / zoo dat de voorzichtigheit vereiſcht / dat men die laat oopenen / en tegen het vuur gloeien / om zich daar van te verzekeren ; want zoo 'er bedzog onder loopt / maakt het vuur haar zwart /

of geel / of doedt haar ligter ſmelten. Deze voorzorg dient ook om 'er de vochtigheit uit te halen / welke 'er intrekt / op plaatſen / daar men haar met voordacht legt om haar zwaarder te maken / en zeker / men kan haar een derde zwaarder maken / als men haar in het water ſteekt / terwyl zy gloeiende zyn. Ook dient dit om haar van de kwik te zuiveren / waar mede het onderſte van de Pigne meer bezet is dan het bovenſte. Dus ziet men ook / dat het kan gebeuren / dat een en de zelve Pigne van zilver zy van verſcheide alloi.

De ſteenen van de mynen / de ertz / of om de taal van Peru te ſpreken / het Metaal, waar uit men het zilver haalt / zyn niet altyd van de zelve hoedanigheit / beſtendigheit / en koleur. Daar is 'er blank en graau / gemengt met roſſe of blaauachtige vlekken ; welke men Plata blanca noemt ; de mynen van Lipes zyn voor het grootſte gedeelte van dat zoort. In het gemeen nochtans ontdekt men daar in op het ooge eenige greinen zilver / en zomtyds eenige kleine aderen / die dwars door de ſteen / volgens deszelfs ſtrepen / henen lopen.

In het tegendeel is 'er zwarte aarde / gelyk als yzer-roeſt / waar in men geen zilver ziet. Dat woordt Negrillo genaamt. Somtyds is het zwart en met loot gemengt / en daarom heeft het den naam van Plombo ronco. Als men deze met iets ſcherps ſchrapt / ziet men 'er het zilver in. Deze aarde is gemenelyk de rykſte / en die men met de minſte koſte bereidt / naardien men / in plaats van de zelve met kwik te doen kneden / haar in een oven doedt ſmelten / daar het loot / met kracht van vuur / vervliegt / en het zilver zuiver en ſchoon achter laat. Uit dit zoort van mynen plagten de Indianen hun zilver te krygen / naardien zy / het gebruik van de kwik niet hebbende / gelyk de Europianen / niet werkten dan in de mynen / waar van de ertz geſmolten kon worden. Zy ſtooken hunne ovens met Icho, en met dzek van de Llamas, of andere dieren / en zy zetten die op het gebergte / op dat de wint het vuur in zyn kracht mogt onderhouden. Dit was al het geheim / waar van de Geſchiedenisſchryvers van Peru ſpreken als van eene wonderlyke zake. Daar is een ander zoort van ertz / 't welk zeer wel naar dit gelykent / zynde even zwart / en waar in men geen zilver kan zien ; in het tegendeel als men het nat maakt en tegen eenig yzer aanwryft / wordt het roodt / en daarom noemt men het Roſſicler. Deze aarde is zeer ryk / en geeft zilver van het beſte alloi. Daar is 'er / die glinſtert / eveneens als Talk : deze is gemenelyk ſlecht / en geeft weinig zilver. Deszelfs naam is Zoroche. De Paco, welke

welke van een geelachtige rode kolcur is / is zeer zacht en bzyselt aan stukken ; maar zy is zelde ryk / en men bewerkt de mynen van zulke aarde alleen / om dat 'er het zilver met gemak uit te halen is. Daar is ook groene ertz / welke niet harder is dan deze / men noemt die Cobrillo , en zy is zeer raar ; doch schoon men daar gemenelyk het zilver kan in zien / en schoon het zich bynaa laat wzyven / is het de ongemakkelykste om te bewerken / dat is om 'er zilver uit te trekken ; somtyds moet deze ertz / na dat zy gebozmt is / in het vuur verbzandt / en vele andere middelen in het werk gestelt wozden / om haar af te scheiden / buiten twyffel om dat 'er koper onder gemengt is. Eindelyk is 'er noch een ander zoozt van ertz / dat zeer raar / en alleen gevonden is in de myn Catamito te Potosi. Dit zyn dzaden van fyn zilver / in een gekronkelt gelyk gebzandt lint / en zoo fyn van dzaden / dat men die ertz Araña noemt / ter oozzake van de gelykenisse / die zy heeft naar spinne webben.

De aaderen der mynen / van wat hoedanigheit zy mogen zyn / zyn gemenelyk ryker in het midde dan aan de kanten ; en wanneer het gebeurt / dat twee mynen dwars over malkander lopen / is de plaats / daar zy onder een gemengt zyn / altyd zeer ryk. Men heeft ook ondervonden / dat die gene / die van het Nooz de naar het Suide lopen ryker zyn / dan die gene / die anders leggen. Die mynen / welke naby de plaatsen zyn / daar men molens kan oprechten / en die gemakkelyk te bewerken zyn / wozden veeltyds meer geacht dan andere ryker / maar die meer onkoste vereisschen ; waar van daan het komt / dat de Caxon te Lipas en Potosi omtrent tien marken zilver moet geven / om de onkoste te betalen ; en in de Provincie Carama wozdt die met byf marken betaalt. Wanneer de mynen ryk zyn / en dat zy nederwaards schieten / is 'er gevaar / dat zy vol water zullen lopen / en dan moet men daar tegen een middel zoeken van pompen en andere werktuigen / of het water af leiden dooz loze mynen / die men Soccabons noemt / welke gemenelyk de mynwerkers op den dyk zetten / dooz de bovenmatige onkoste / waar toe dat zoozt van werken hen met den tyd bzengt.

Daar zyn noch andere middelen om het zilver te scheiden van de stenen / in welke het opgesloten / en van de andere metalen / onder welke het gemengt is / dooz het vuur / en dooz sterk- of scheiwater / waar van men zich bedient in zommige mynen / in welke ik niet geweest ben / en daar men zekere baren maakt / die Bolos genaamt wozden : maar alzo de algemeenste en gebzuikelykste wyze die is van Pignes te maken / zoo om het gemak / als om

om de koste van het vuur en andere noodwendigheden te sparen / zoo kan men de nieuwsgierigen wijzen naar het fraaje werk van Agricola over de Berg-stoffen * / daar men het gebruik der silvermynen in Duitschland ziet.

Hoe het silver gevormt wordt.

Wanneer men overweegt de wijze / op welke het silver gemengt is met den steen / in greintjes / of in lange smalle stukjes / die door grote tusschenwydte van zuiveren steen van malkander afgescheiden zyn / of als een fyn stof onder den zelven steen verwart; schynt het / dat de Natuur het eene en het andere op eene en de zelve tydt gevormt heeft. Vele menschen zyn van dat gevoelen; maar zoo men des niet tegenstaande de Spanjaarden gelooft / groeit het silver dagelyx op nieu in zekere plaatsen van de mynen / niet alleen in den levenden steen / maar ook in oneigentlyke dingen / die zedert langen tydt daar in gewurpen zyn. De ondervinding heeft dit gevoelen bevestigt in het gebergte van Potosi / daar men op verscheide plaatsen zoo veel gegraven heeft / dat vele mynen nedergestort zynde de Indianen / welke daar in werken / met hunne werktuigen en stutten in den afgrondt begraven hebben. In het vervolg van tydt heeft men in de zelve mynen weder begonnen te zoeken / en men heeft in het hout / in de bekkenelen / en in de beenderen / adertjes van silver gevonden / die daar door henen liepen als door de ertz-ader zelf.

Dit word door zoo vele personen bevestigt / dat men het niet voor een verdichtsel kan houden. Chambon / in zyne Verhandeling over de Berg-stoffen / verhaalt eene zake / die zeer wel naar deze gelykent / welke men niet te min verdenken kan van eenigzins opgetooit te zyn. Hy zegt / dat men hem in een goudmyn / vermoedelyk in Hungarie / verzekert heeft / dat men daar drie gedaantens van menschen gevonden hadt / van de zelve stoffe / waar uit de aadertjes van de myn bestaan / en dat / schoon die gedaantens gebroken wierden met de hamers en bytels / de verzameling / die men maakte van het gene uit de myn gehaalt was / zoo wel met malkander overeen kwam / dat men gene reden meer hadt om te twyffelen / of het menschen geweest waren: dat deze gedaantens hunne byzondere aadertjes hadden / en dat het binnenste van het hooft en alle de beenderen van zuiver gout waren / en dat zulx de oorzaak was / waarom men die verbroken hadt.

Palissi spreekt in zyne Verhandeling aangaande de Berg-stoffen van

* *Zie ook Ceſalpinus, Ceſius, Kentmans, Etker, Encelius, Helmont, en Quercetanus.*

Digitized by Google

van een diergelyk voorval. Hy verzekert / dat hy een steen van koper-ertz gezien heeft / in welke een visch was van de zelve stoffe; en hy voegt 'er by / dat men in het land van Mansfelt een grote menigte van visschen vindt / die in metaal verandert zyn.

Het is ook eene zaak / daar niet aan te twyffelen is / dat men veel zilver vindt in de mynen te Lipes / waar uit men het langen tydt te voren reeds gehaalt hadt. Ik weet / dat men daar op antwoordt / dat de mynen eertyds zoo ryk waren / dat men de kleine beetjes / om zoo te zeggen / verwaarloosde; maar ik twyffel / of men / als het geen meer arbeidt als anders kost / al gaarne verloren zou hebben laten gaan / het gene men in handen hadt. Indien wy by deze omstandigheden dat gene voegen / dat wy gezegt hebben ten opzichte van de waschplaatsen van Adacoll / en van het gebergte van St. Joseph / daar het koper aangroeit / zal men niet langer twyffelen / of het zilver en andere berg-stoffen groeien ook dagelyx op zekere plaatsen aan. De ondervinding *Job.* XIIX. bevestigt het klaar ten opzichte van het kwikzilver / indien het waar is / dat het zich zelve voortzet in de aarde / of in een kelder / als men daar zwavel en salpeter ondermengt / gelyk de zelve Chambon zulx verzekert.

Voor het overige ontbreekt het aan geen Natuurkundigen / die de bergstoffen onder het getal der gewassen stellen / en die voorgeven / dat zy voortkomen van zeker zaadt; welk gevoelen nochtans niet behaagt aan ieder een / en om het welke te bevestigen men voorbeelden bybrengt * / die al te wonderlyk schynen om gemakkelyk voor waarheit aangenomen te worden.

De oude en eenige hedendaagsche wysgeren hebben de vorming der metalen aan de zonne toegeschreven; maar behalven dat het onbegryppelyk is / dat hare warmte zou kunnen doordringen tot in die oneindige diepteng / kan men uit de dwalinge geredt worden / wanneer men op zekere geval / dat buiten tegenspreken waar is / acht geeft. Dat de zon de metalen niet vormt.

Het is omtrent dertig jaren geleden / dat de blixem viel op het gebergte Ilimani, 't welk aan gene kant van la Pas, anders Chuquiago, eene stadt van Peru omtrent 80. mylen van Arica / gelegen

C

* Theophrastus verzekert, dat 'er in het eilant Cyprus een zoort van koper groeit, dat zeer wel naar gout gelykent, 't welk, by bedden gezaait zynde, opkomt als een plant. Palissi zegt, dat men in Hungarie zeer fyn gout gezien heeft, 't welk ineenkronkelende even als de takjes van zekere plant, van tydt tot tydt aangroeidde. Zie *John Webster Metallographia. Lond.*

Digitized by Google

legen is ; zy wierp 'er een stuk van neder / waar van de splinters / die men in de stadt en daar omtrent verspreidt vondt / vol gout waren. Niet te min is dat gebergte zedert eene onmeetelyke tydt altydt met sneeu bedekt geweest De hette der zonne derhalven / die geen kracht genoeg gehadt heeft om de sneeu te smelten / heeft ook geen kracht kunnen hebben om het gout / dat 'er onder lag / en dat 'er gedurig mede bedekt geweest is / te vormen.

Deze zaak toont ook / dat men hier niet wel onderrecht is van het land der mynen / want Vallemont zegt / in zyne Verborgene Wysgeerte / „ dat men de mynen daar aan kent / als 'er witte „ rys op de aarde legt / dat 'er dan boven de aaderen van de me„ talen geen gevonden wordt / naardien 'er droge en warme dam„ pen uitwaasemen / die beletten / dat het daar zou vriezen ; dat „ het om de zelve reden is / dat de sneeu daar niet dikt leggen. Indien dat op eenige plaatse magh waar zyn / het is ten minste onwaar in Peru / en in de mynen van St. Jan in Chili / welke acht maanden van het jaar met sneeu bedekt zyn.

Hoe de metalen gevormt worden.

Wat my belangt / die gene gissingen toelaat dan die gene / welke gegrondt zyn op de onderwindinge / ik zou de vorming der metalen veel eer toeschryven aan een onderaardsch vuur ; en zonder my het hooft te breken met een middelpuntig vuur van zommige Wysgeren / zouden my gene proeven ontbreken / om te doen zien / dat dat gansche gedeelte van America daar vol van is / gelyk het zich openbaart door brandende bergen / die men daar van tydt tot tydt ziet uitbersten en uitbranden / zoo zyn die van Ariquipo / van Quito en van Chili / welke zyn in het land der mynen. Het is zelf niet onmogelyk / dat die van Mexico daar eenig deel aan hebben / hoe wel uiterlyk een weinig verre afgelegen zynde ; want daar is niets / 't geen belet / dat men de aarde zou mogen vergelyknen by een stook-oven / in welke een gat genoeg is om lucht te geven / en het vuur te bewaren aan een gansch andere kant.

Deze warmte daar wel bevestigt zynde / moet zy daar in beweginge brengen de zouten / de zwavelachtige delen / en andere stof-beginselen / welke de aarde in zich besluit / en welke kunnen dienen om de metalen te maken. Deze vochtgestuwt en tot een damp uitgezet zynde / dringen in de luchtgaatjes der stenen / en in zonderheit in die der lagen van de rotssteenen / welke / als een plank / of als een oneigentlyk ligchaam / besloten zyn in een klomp / die van een anderen oorspronk is. Daar zet zich die damp / en verdikt zich gelyk als wasch / door de gestaltheit der luchtgaten / in welke zy vochtgestuwt is. Wy hebben daar een klaar

klaar voorbeelt van in de kwik / welke in een rook weg vliegt / gelyk wy te voren aangemerkt hebben / en zich weder verdikt / wanneer zy waarer ontmoet. Indien dit metaal zich tot een vast ligchaam / gelyk de andere / zoo als de Stof-scheiders willen * / kan zetten / zoo is deze gissing ganschlyk niet kwalyk gegrondt.

Ik zal my hier niet ophouden met de beuselerpen van de zoekers van den lapis Philosophorum; ik wil zelf geloven / in weder wil van alles / dat men ons daar van gezeyt heeft met de allergrootste waarschynelykheit / gegrondvest zynde op de ondernemingen / die men daar van in het werk heeft zien stellen † / dat het bedriegerpen zyn / die deze

* 1. Paracelsus zegt, dat het gout eene gestremde kwik is. 2. Christiaan, de I. van dien naam, Keurvorst van Saxen, veranderde de kwik, het koper, en andere metalen in zuiver gout en zilver, en de Prins Augustus veranderde, omtrent den jare 1590. met een gedeelte van een zeker tinctuurtje zestien honderd en viermaal zoo veel kwik in gout, 't welk allerhande proeve kon doorstaan. *Joannis Kunkeli Observat. Londini.*

† Zwelfer verhaalt in zyn boek, *Pharmacopœa Regia. Part.* 1. *cap.* 1, dat keizer Ferdinant de derde, hebbende in het zyne eigene hant twee en een half pont goet gout gemaakt van drie ponden gemene kwik, door een zeker *tinctuur* der Philosophen, daar van een gedenkpenning liet slaan, op wiens eene zyde een Apollo stondt, met een opschrift, het welk deze verandering bevestigde; en aan de andere kant dankte hy Godt, dat hy aan de menschen een gedeelte zyner Goddelyke wysheit mede gedeelt hadde; het welk men beter zal kunnen zien door de oorspronkelyke Latynsche woorden, welke ik hier volgens hunnen order ter neder stel.

Rondom Apollo,

DIVINA METAMORPHOSIS.

En vervolgens,

EXHIBITA PRAGÆ
XV. IAN. A. O. MDCXLVIII.
IN PRÆSENTIA
SAC. CÆS. MAIESTAT.
FERDINANDI
TERTII.

Aan de andere kant,

RARIS
HÆC UT
HOMINIBUS NOTA
EST ARS ITA RARO IN
LUCEM PRODIT
LAUDETUR DEUS
IN ÆTERNUM
QUI PARTEM INFINITÆ
SUÆ SCIENTIÆ ABIEC
TISSIMIS SUIS CREATURIS
COMMUNICAT.

De

ydele bezigheit eenig gezagh bygezegt hebben; maar schoon zy niet tot de volmaaktheit van het gout hebben kunnen komen / zoo is dat ten minste vast en zeker / dat zy het gout zeer wel nagemaakt hebben met kwik. Dit is genoeg om myn gevoelen / ten opzichte van de vorminge der metalen vast te maken. Magh men daar uit niet opmaken / dat de werkwyze der Natuure in hare voortbrengingen van de hunne niet verschilt dan daar in / dat zy volmaakter is? Ik ben deze gedachte niet verschuldigt dan alleen aan de overweginge / die ik gemaakt hebb' / ten opzichte van verscheide soorten van bergstoffen / welke ik gelegenheit gehadt hebb' van te behandelen / al hoewel zy in den grondt eenige overeenkomst heeft met de gedachte van Vossius en Vallemont / die de onderaardsche vuuren erkennen voor het eerste beginsel van de vorminge der bergstoffen.

Uitwaasseming der Mynen.

Wat 'er van zy / dat is zeker / dat 'er altydt sterke uitwaasemingen der mynen zyn. De Spanjaards / die 'er boven op wonen / zyn genoodzaakt zeer dikwils van het kruidt Paraguay, of Maté te drinken / om zich de borst te bevochtigen / zonder het welke zy een soort van een wurging te lyden hebben. De muileselS zelf / die langs deze plaatsen trekken / schoon veel minder ruuw en bergachtig dan andere / langs welke zy al lopende voortgaan / zyn genoodzaakt byna ieder oogenblik te rusten om haren aadem te halen. Maar deze uitwaasemingen zyn zeer veel sterker van binne / zy werken zoo krachtig op de ligchamen / die daar niet aan gewent zyn / dat een mensch / die 'er voor een oogenblik ingaat / daar uitkomt als gestikt / gevoelende eene pyn in alle zyne leden / zoo dat hy zich niet kan bewegen. Dit duurt zelf somtyds een ganschen dagh / en dan is het geneesmiddel den zieken weder naar de mynen te dragen. De Spanjaarden noemen dat kwaat Quebrantahuessos, dat is / 't geen de beenderen breekt. De Indianen zelf / die daar gewoon zyn / zyn genoodzaakt byna ieder dagh malkander by beurten af te lossen.

Het is ook somtyds wel gebeurt / dat onder het werken in zekere delen der mynen / daar eene vergiftige uitwaasemung uitgekomen is / die terstont alle de werklieden gedoodt heeft / zoo dat men genoodzaakt geweest is die mynen te verlaten. Om die zelve

De zelve Zwelfer heeft zorge gedragen van aan te merken, dat het gout zeer goet was, *mimine sophysticum*, en dat de Keizer al te bekwaam was, om zich te laten by de neus leiden, door eenige onstekinge van naturelyk gout, in plaats van dat gene, 't welk hy maakte.

Digitized by Google

de reden zyn de goudmynen in Hongarie zoo vochtig en zoo kleverig / dat men genoodzaakt is daar in groet duur te onderhouden om die te doen droogen. De werklieden zyn ook wel genoodzaakt daarom uit de mynen te gaan. Dit soort van vocht- en aardachtige mynen zyn waarschynelyk zeer raar in Peru / want ik hebb' 'er daar nooit van horen spreken.

Om zich te beveiligen voor de kwade lucht / die men in de mynen inademt / kaauwen de Indianen daar gedurig Coca, een soort van Betel / en zy willen / dat men zonder dat daar niet zou kunen werken.

De mynen / die tegenwoordig het meeste zilver geven / zyn die van Oruro, een kleen steedtje 80. mylen van Arica gelegen. In den jare 1712. ontdekte men te Ollachea, niet verre van Cusco / eene zoo ryke myn / dat zy tot 2500. mark van ieder Caron gaf / dat is byna een vyfde; maar zy is veel verminderd / en men stelt haar tegenwoordig onder het getal der gemene. Na deze volgen die van Lipes, die het zelve lot gehadt hebben. Eindelyk die van Potosi geven weinig / en slepen vele onkosten na zich / door hare groote diepe.

Dat men weinig goudmynen in Peru heeft.

Wat aangaat de goudmynen / die zyn zeer raar in het Suidelyk gedeelte van Peru; daar zyn 'er geen / behalven in de Provincie Guanuco naar de kant van Lima / in die van Chicas, daar de stadt Tarija legt / en te Chuquiaguillo, omtrent twee mylen van la Pas, en andere plaatsen daar omtrent / die men daarom in het Indiaansch Chuquiago noemt / dat is te zeggen huis of voorraadschuur van het gout. En warelyk daar zyn zeer ryke waschplaatsen / daar men Pepitas vindt / dat is stukken van staaf gout / van eene verbaasdmakende grootheit; onder anderen zyn 'er twee gevonden / welker eene / dat 64. mark en eenige oncen zwaar was / gekocht is door den Grave van Moncloa, onderkoning van Peru / om 'er een geschenk van te doen aan den koning van Spanjen; het andere is gevallen in handen van Don Juan de Mur / in den jare 1710. gedurende den tydt dat hy Corregidor van Arica was. Dat is eveneens gemaakt als een hart van een os / en weegt 45. mark / van drie verschillende alloien / en zoo ik my niet bedrieg van 11. 18. en 21. karaten / 't geen in eene en de zelve klomp aanmerkelyk is.

Waarom de mynlanden onvruchtbaar zyn.

Alle de plaatsen van de mynen / die ik hier voor genoemt hebb' / zyn zoo hout en zoo onvruchtbaar / dat de inwooners genoodzaakt zyn hunne leeftocht te komen zoeken aan de kust. De reden van die onvruchtbaarheit is wel na te speuren / indien men acht geeft op de kwade uitwaasemingen / die gestadig uit de mynen

nen opkomen/ gelyk wy reeds aangemerkt hebben / welke zonder kuypffel zwavel en zout in hebben / die strydig zyn tegen de voortteelinging der planten.

Indien deze plaatsen bevolkt zyn / zoo is het niet dan met betrekkelykheit op hare groote rykdommen / welke alle noodzaakelykheden tot het leven derwaards doen komen; niet te min zyn 'er ook wel mynen naar de kust / op gematigder plaatsen / gelyk als men ziet door de nieuwe gevonden myn te Iquique Men wil zelf / dat 'er mynen zyn in al het gebergte omtrent Arica / maar dat zy niet ryk genoeg zyn om te verdienen / dat men 'er de onkosten aan zou willen doen.

In die zelve gebergtens is eene oneindige menigte van zoutgroeven / en eenige van Gips / om Pleister van te maken; men vindt 'er ook van die spongachtige stenen / welke dienen om het water door te lekken / en een soort van doorschynent albast / van het welke men zich op sommige plaatsen bedient als van glazen / voor de huizen.

Voor het overige zyn die bergen ten eene male dor en onvruchtbaar. Men ziet daar gene groente / dan in het benedenste der vlakten; in die van Arica vindt men Julappe / waar van het gebruik in de Geneeskunst groot is; men vindt 'er ook Squine en Mechoacan, 't welk door de inwoonders / soo ik my niet bedriege / Jomqui genaamt wordt. Daar groeit ook Molle / een boom / van welken wy gesproken hebben in het artykel van Valparaisso; Tara / een boom / die wel een weinig gelykent naar de Acacia / dezelfs vrucht / welke een bast is als van bonen / dient om inkt / om mede te schryven / van de maken / gelyk ik gezegt hebb' van de Algarroba. Op het gebergte nabyt la Paz vindt men een soort van boommos / 't welk Hiareta genoemt wordt / 't welk op het vuur gelegt zynde een rook van zich geeft / die terstont den gesien blint maakt / dien zy raakt in de oogen; zy geeft ook een soort van eene gomme / welke goede krachten heeft in zekere ziekteus.

Verandering van Schip.

Na dat ik te Arica meer dan een maandt naar gelegenheit om myne reize voort te zetten gewacht hadt / ging ik op den achtsten Augustus scheep in een klein vaartuig van 150. tonnen / gevoert door de Kuyp / die zich naar Ylo moest begeven / en van daar naar Callao / om zich te voegen by het schip / onder het welke hy stondt / de groote H. Geest.

Op

Op den zelven dagh wierdt 'er een stilstant van wapenen voor vier maanden tusschen de Vorsten van Europa afgekondigt / en een order / aan alle de Corregidoren / om aan te houden en verbeurt te verklaren alle de goederen der Franschen / die in Peru en Chili waren / en hen te verplichten om zich weder naar Vrankryk in te schepen.

Wy kregen ook door het zelve post-jacht tyding / dat een Engelsche kaper een Spaansch schip met zuiker geladen niet verre van Guapaquil genomen hadt / dat hy zyn zyds gewapent en met de helft van zyn volk bemant hadt; men seide / dat hy vier en twintig stukken voerde. De Onderhooning zondt den Hr. Saint Joan / Kapitein van de Saint Roze, om hem op te zoeken; maar het schip tegen de wal verongelukt zynde / vondt hy niets anders dan twee of drie menschen.

Vertrek van Arica.

Den tienden Augustus vertrokken wy des morgens met eene kleine koelte uit den N. O. zynde de landwint / naar welke men gemenelyk wacht / om uit den inham van Arica te geraken / daar de stromen zomtyds de schepen doen afdryven / en de zelve door stilte ophouden omtrent het einde van de Quiaca, werwaards de vloedt altyd loopt. De meeste schepen hebben werk om uit den inham te geraken / naardien op de landwint / die van middernacht tot den dagh waait / een Z. W. barning volgt / die al te nabv is / om de kaap of den hogen uithoek Sama, die ten W. N. W. van die van Arica gelegen is / te boven te komen / te meer om dat de stroom daar omtrent merkelyk verandert; en de zwarigheit om die kaap te boven te komen heeft gemaakt / dat zy in de Fransche kaarten den naam heeft van Morne des Diables, of Duivels-kaap. De landwint bragt ons gelukkig verre genoeg in de ruimte / zoo dat wy niets te vrezen hadden gedurende eene stilte van vyf dagen / naardien de vloedt toen met zeer sterk ging. Indien men al te na aan land mogt vervallen zyn / en dat men daar niet af kon geraken / kan men zich redden met ten anker te komen een myl bezuiden Quiaca / op 30 of 40. vadem waters / met een groenachtigen grondt / gelyk als olyf-koleur / op sommige plaatsen met zant gemengt.

Eindelyk na acht dagen gesukkelt te hebben / om 30. myten af te leggen / kwamen wy op den 18. Augustus te Ylo. Deze reede is kenbaar aan de wint zyde door een lage en vlakke uit- Kenmerk van Ylo.

hoek /

hoek / in vergelyking van het hoge gebergte. Als men noch wyf of zes mylen in zee is / zou men haar aanzien voor een eilandt. Men noemt dit den uithoek Coles, aan het uiteinde van welke eene zeer lage rots legt / als een barning / welke gestadig hoger schynt te worden / naar maate dat men nader by komt.

Beschryving van de rede van Ylo.

Zie Prent-verb. XXIII.

Naardien de rede byna niets anders is dan de vlakke kust / zoo wordt men van buiten de schepen gewaar / die daar ten anker leggen; en het is ook om de zelve reden / dat 'er eene holle zee moet gaan met allerhande winden. In waarheit / men kan

Ontschepping.

daar niet aan lant komen / dan op eene eenige plaatse / tusschen de rotsen / die men ziet aan het begin der vlakte ten O. N. O. of ten W. N. W. van de ankerplaats / wanneer men is op 15. of 12. vademen waters / met een fyne zandgrondt / die een weinig modderig is / en ten Noorden van het eilandtje / 't welk legt aan den uithoek Coles.

De rotsen / welke de Losplaats / daar men met sloepen de goederen ontlaadt / bedekken / zyn in twee'n verdeelt; de twede verdeling maakt een kleine inham aan stierboort / daar / niet tegenstaande het beschutsel der rotsen / de zee gemenelyk hol aanschiet / en niet gebouwt kan worden / als de wint een weinig op de rede staat. Men moet op zyn hoede zyn / dat 'er zo lang / als men langs de eerste rotsen henen vaart / eene barning is / welke niet bloot legt / en dat men ten N. W. is van eene andere / die bloot is / en altyd gezien kan worden; men kan zich daar voor wachten / als men de verste rots in het gezicht houdt tegen over zeker roodt lant / dat aan de kust legt / op een half myl ten Suiden van dezen doortocht. Daar is ook een ontlaadplaats / daar men de Guana ontscheept / maar zy is zoo klein / dat 'er geen plaatse is / dan voor een boot / of voor eene sloep alleen.

De vlakte van Ylo doedt zich / als men op de rede komt / niet anders op dan als een kleine kloof / die men zich meer en meer ziet oopenen / naar mate dat men 'er nader by komt / tot zo verre dat men de kerk ontdekt / en een vyftig kleine huisjes van takken van bomen gemaakt / hier en daar verspreidt zynde langs de beek / die door het midden van de vlakte doorloopt. Waar in bestaadt het dorp Ylo / dat byna ten eene male door Franschen gebouwt en bevolkt is. Zeker het is die plaats te veel eers aangedaan / dat men haar / gelyk Dampier / een kleine stadt noemt.

Dat

A. Kopere rollen tusschen welke de Znikerrieten gepleet worden.
B. Getande raden van het zelve metal
C. Wiggen om de rollen tegen mal kander te slaan.

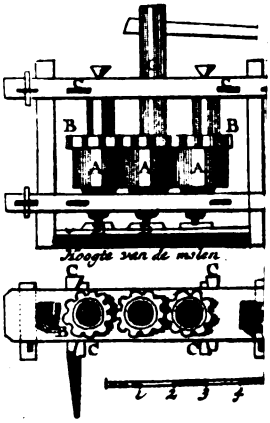

J. Kuiser f.

Digitized by Google

Digitized by Google

Dat beekje / uit het welke men zich van water voor de schepen verzorgt / is somtyds onderhevig / dat het droog loopt / gedurende den tyd van zes maanden / in welke de Son aan de Zuid-zyde is / wanneer de winter niet regen-ryk is geweest op het hoge gebergte. Men hadt die droogte in den jare 1713. wanneer men genoodzaakt was orthoofden in het zant in te graven / om het afzypsel van de aarde te ontfangen / waar uit een kwaat en ongezont water afkwam; men heeft op deszelfs rekening gestelt de grote ziektens / die dat jaar byna de helft van het volk der Fransche schepen / die zich op de rede bevonden / weg rukte / doch het was een zoort van eene pest / die achtien mylen van daar ook regeerde / te Moquegua, en zelf te Ariquipa, dat 'er veertig mylen van afgelegen is. Waterplaats.

Op de gemakkelykheit van daar hout te bekomen / kan men meer staat maken dan op het water / naardien de vlakte gansch met bomen bedekt is; maar de grote menigte / die de Franschen zedert 14. jaren om verre gehouwen hebben / maakt / dat 'er tot op een myl van de zee geen hout te bekomen is. Behalven het brandhout is die vlakte op vele plaatsen beplant met schone dryven van Olyven / uit welke de beste olie van Peru getrokken wordt / en met eene menigte van vruchtbomen / Oranje-bomen / Citroen-bomen / Dyge-bomen / Goupavie-bomen / Bananiers, en Lucomos, van welke wy gesproken hebben. Men ziet 'er ook van dat zoort van vruchten / die men in Peru Paltas en in de Antilles Advokaten noemt; zy zien 'er uit als een grote peer / in welke een grote kern / en weinig vrugt en kantig zynde / gevonden wordt / van vastigheit en grote gelyk een castagne / maar welke nergens goet toe is / dan om muskus te verwen; het gene dat daar om zit / is groenachtig / en byna zoo zacht als boter / naar welke het een smaak heeft / gemengt zynde met die van een haselnoot / wanneer men die met zout eet. Hout.

De beste wyze van dat goet te eeten / is het zelve onder een te slaan met zout en limoensap; deze vrucht is zeer gezont en hartsterkende. Men zegt / dat zy in de Lief de oeffeningen krachten verschaft.

Ik zag'er een boom Pacay genaamt / die bladen heeft even als een notenboom; maar van eene ongelyke grootte. Zy zyn aan paren geschikt aan eene en de zelve zyde / op zoo eene wyze / dat zy gedurig groter en groter worden / naar mate dat zy verder van de stamme af zyn. Deszelfs bloemen zyn byna eveneens als die der Ynga van Piso / en van P. Plumier / maar zyne vruchten zyn verschillende. De peulvrucht / waar van die *Zie Prent-verb.* XXIV.

Vader ons de verbeelding gegeven heeft / is zeskantig van gedaante / en die van de Pacau is alleenlyk vierkant / waar van de twee grote van zestien tot achtien streepen breet zyn / en de kleine van zeven tot acht; wat de langte aangaat / die is zeer ongelyk / daar zyn bruchten van vier duimen / en andere / die meer dan een voet lang zyn. Van binnen zyn verdeelt in vele kleine huisies / welke ieder een graan in zich besluiten / gelyk een platte boon / in eene witte en draadachtige stoffe gewonden zynde / die men voor Cottoen zou aanzien; maar het is in der daadt niets dan eene gestremde olie / die men eet om zich te verfrissen / en die in den mondt eene kleine aangenaame muskusgeur nalaat / 't welk haar onder de Franschen den naam van Pois Sucrin, dat is Suiker-erwet heeft doen krygen.

In die zelve plaatse worden ook eenige van die bomen gevonden / die Cassia dragen / welke door het volk van dat land Cana fistula genaamt wordt. Dat gewas / in de Geneeskunde zoo vermaart / om zachtelyk af te dryven / is een ronde hauwbrucht / twaalf of veertien duimen lang / welke groeit aan een groten boom / wiens bladt wel gelykent naar dien van den fynen Laurier. Sy is vol van eene geelachtige stoffe / in welke het zaat besloten legt / welke stoffe ryp wordende / zwart en lymachtig wordt.

Op de zelve plaats / daar die boom was / zagh ik ook een suiker-plant. De rieten / uit welke men het sap drukt / om dat aangename zout te bekomen / zyn overal genoeg bekent / en de wyze / op welke het geschiedt / is het niet minder; maar alzo de gedaante van de molen / van welke men zich bedient / om het te pletten / my eeniger wyze nieuw voorkwam / en dat de kennis der werktuigen aan myn beroep verknocht is / wilde ik 'er de maat van hebben. Die molen bestaat uit drie rollen van geel koper / welker middelste de twee andere doedt draaien / door het middel van getandde raderen / die met de rollen te gelyk aan malkander vast gegoten zyn / en die de eene in de anderen / met hare tanden vatten. Die rollen / welke tegen malkander aan draaien / verbryselen de rieten / die men tusschen beide steekt / en trekken die naar zich / terwyl sy die verpletten / zo dat al het sap daar uit loopt / en in een goot valt / die het naar de stook-ketels voert. Daar kookt men het tot drie verscheide reizen toe / dragende altydt grote zorge om het te schuimen / en daar limoensap en andere dingen in te doen; en als het genoeg gekookt is / doedt men het in naauwe hage en spitse toelopende potten / daar het verstyft tot zeer bruine klonten. Om het fyner en witter te maaken / doed

Zie Prentverb. XXIII.

Zuiker Molen.

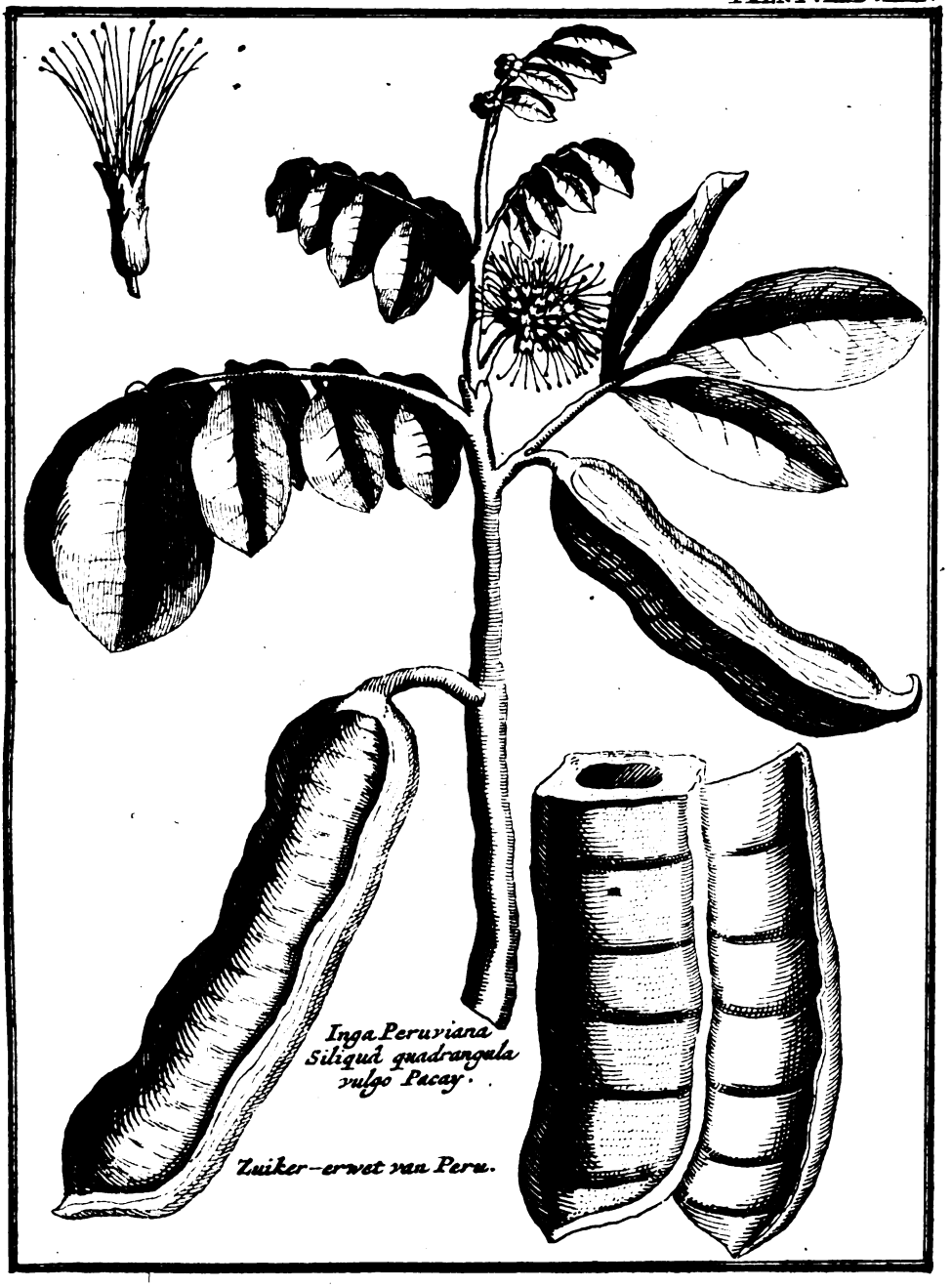

Digitized by Google

Digitized by Google

doedt men niets dan het vier of vyf vingeren hoog met aarde/ die in water geweekt is/ bedekken/ en welke men week houdt/ met die dagelyks te besproeien. Deze vocht doedt het fynste sap naar den grondt zinken/ het welk van langzamerhant afdruipt/ en het overige zet zich te zamen tot een wit broodt. In Brazil zuivert men de zuiker op de selve wyze met natte leem/ waar van de witste de beste is/ maar men moet voor af daar af schrappen een harde huit/ die boven op de pot komt/ en die het water zou beletten door te trekken; eindelyk/ in Vranckryk maakt men de zuiker witter en harder/ door het middel van kalk en aluin.

Voor het overige brengt de vlakte van Ylo een weinig hoorn en moeskruiden voort/ maar veel meer van zeker soort van hooi-gras/ van het welk eene overgrote menigte gebruikt wordt/ wanneer eenige schepen op de rede leggen; naardien de kooplieden/ die van verscheide verafgelegene plaatsen van daan komen/ genoodzaakt zyn een groot getal muil-esels derwaards met zich te voeren/ om die gene te verpozen die geladen zyn/ uit vreze dat de selve/ op onbewoonde plaatsen vermoeit gworden zynde/ onderwege mogten bezwyken/ soo haast als sy de andere niet konden volgen. Men verdeelt de koppels of Requas in verscheide Piaras, ieder van tien muil-esels/ die men onder het opzicht van twee menschen stelt; en naardien 'er somtyds tochten van 30. of 40. mylen over hoge en ruwe gebergtens te doen zyn/ sonder water of weide/ so hebben sy somtyds so veel ongelade als gelade muil-esels. Niet tegenstaande deze voorzichtigheit/ sterft 'er een soo groot getal van/ dat de wegen van Peru niet beter bekent zyn door der selver voetstappen/ dan door de geraamtens der genen/ die buiten de vlakten bezwyken/ daar sy niets kunnen vinden om het leven te behouden/ want daar is byna nooit noch water noch groente. Om deze reden is men genoodzaakt alle jaar tachtig of hondert duizent muil-esels van Tucuman en van Chili te doen komen/ om dat geduryge verlies te vergoeden. Verdelging van Muil-esels.

Niet te min/ niet tegenstaande de ongemakken/ die men ondergaan moet/ reizende door soo woeste plaatsen/ ziet het volk van dat lant niet aan tegen een tocht van twee of drie hondert mylen. De kooplieden komen te Ylo van Cusco, van Puno, van Chucuito, van Ariquipa, en van Moquegua, als zynde de naaste zeehaven; en soo daar al gene schepen zyn van Arica/ komen 'er daar van Paz, van Oruro, van la Plata, van Potosi en van Lipes, so dat tegenwoordig die haven de beste is van de gan-

ganſche kuſt / ten opzichte den koophandel met waren uit Europa.

De ſtadt Cuſco is eene der voornaamſte ſteden tot vertiering van die waren na Potoſi. Men telt daar meer dan 30000. ledematen / onder welke bpna drie vierdendelen Indianen zpn. Hare manufacturen van baai en katoene lpwaten benadelen den koophandel van dat zoozt uit Europa een weinig. Daar worden ook allerhande zoozten van werken van koper gemaakt / zoo wel tot gebruik vooz de menſchen / als tot tuig vooz de paarden en muileſelen. Die ſtadt is ook vermaart dooz het groot getal taferelen en ſchilderpen / welke daar dooz de Indianen gemaakt worden / en niet welke zp / hoe ſlecht die ook mogen zpn / het geheele koninkrpk vervullen ; zp legt 130. mplen van Plo / in een koud lant / in het welke de jaargetpden zoo kwalpk van malkander geſcheiden zpn / dat men die alle op eenen dagh gewaar wordt.

Puno is eene kleine ſtadt / van omtrent 130. huisgezinnen / zp legt 70. mplen van Cuſco / en 76. van Plo op den zelven wegh ; zp is zeer geacht van wegen de menigte der zilvermpnen / die men daar omtrent vindt. In den jare 1713. bzagten die mpnen erts genoeg op vooz drie molens met ſteenen / en drie met ſtampers. Het is een ongezonde luchtſtreek.

Ariquipa is eene ſtadt van omtrent 600. Spaanſche huisgezinnen / die handel dzpven in wpn en bzandewpn. Zp legt niet meer dan 24. mplen van de zee ; maar alzo de haven Quilca niet bevaren wordt / om dat zp niet goedt is / komen de kooplieden hunnen inkoop te Plo doen. Deze ſtadt is gelegen aan den voet van een bzandenden berg / welke wel tegenwoordig geen vuur uitwerpt / maar die wel eer zoo veel vuur uitgeworpen heeft / dat de aſſche tot op 20. mplen in de rondte vooztgejaagt wierdt / daar men die noch ziet.

Moquegua is een klein ſteedtje van 150. huisgezinnen / in welkers onderhorigheit miſſchien 4000. menſchen zpn / bekwaam om de wapenen te bzagen. Men bzpft daar groten handel in wpn en bzandewpn / die men vervoert naar la Puna, dat is naar het gebergte. Het is ongelooffelpk / dat men op eene zo kleine uitgeſtrektheit van grondt / gelpk men zegt dat daar is / alle jaar omtrent 1000000 botiches inzamelt / welke meer dan 3200000. Parraſſche pinten belopen / die tegen 20. realen de botiche, 400000. piaſters geven / dat is tegenwoordig 1600000. guldens Franſch gelt. Teker bzp Indiaanſch volk / Chunchos genaamt / dat op de Cordillere aan de Oostzpde woont / komt alle jaren te Moquegua om daar inkoop van te doen / en die naar hun lant te ver-

verboeren. Dooz Potosi trekkende / verkopen zy daar dingen / die van struisvederen gemaakt zyn / als zonneschermen / waaiers om de vliegen te verdryven / enz. Zy brengen ook mede de bzucht van Quinaquina, welke niet kwalyk gelykent naar een amandel / van welke men zich bedient in vele ziektens / en andere zaken / die in het land van gebzuik kunnen zyn; dooz het gelt / dat zy daar van krygen / doen zy vooztaadt op van wyn / en van eenige koopmanschappen uit Europa / welke het tot eenig gebzuik kunnen zyn.

Op 40. mylen van Moquegua, en vyf mylen van Cailloma, heeft men de mynen van St. Antonie ontdekt / die veel belooven / en waar van het zilver van beter alooi is dan dat van Peru. In den jare 1713. was men daar bezig met het stellen van molens / welke de haven van Ylo noch van groter nutheit zullen maken.

Indien het nabuurschap van vele mynen maakt / dat om die reden daar groten handel wozdt gedzeven / is het aan de andere kant kwaat / ten opzichte van de gemakken des levens: het water / gelyk ik gezegt hebb' / is onderhevig van daar te ontbzeken / naardien men veel van het zelve gebzuikt om de wyngaarden van Moquegua te besproeien. Ossen vindt men 'er weinig / en het vleesch is slecht / uitgezondert in den winter / naardien de nevel / welke in dien tydt overvloedig is / het hoogste van het gebergte verfrischt en nat maakt / waar dooz eenig gras uitspzuit. Eindelyk / daar is ook zomtyds gebzek aan andere eetwaren / zelf dooz de inwooners. Daar valt byna niets te jagen / uitgezondert een zeker zoozt van kleine harten / Venados genaamt / welke men vindt in de schuinsnedergaande kloven van het gebergte. Op de rede is wel geen gebzek aan visch / maar de zee gaat zo hol tegen de kust aan / dat men daar nergens met de zegen kan vischen.

De vlakte van Ylo / die tegenwoozdig niet bevolkt is / dan met een boeren huis dzie of vier / heeft wel eer genoeg opgelevert dooz eene stadt der Indianen / van welke men tegenwoozdig noch de overblyfselen ziet / twee mylen van de zee. De huizen / die van riet gebouwt waren / ziet men daar tot aan den grondt toe ter neder gewozpen. Dzoevige uitwerkselen der verwoestingen / die de Spanjaarden by de Indianen aangerecht hebben.

Niet verre van Arica / by de kerk van Ylo / en de ganschе kust langs tot aan kaap Coles, ziet men noch bewenelyker tekenen van het ongeluk van dat arme volk: namentlyk eene oneindige menigte van graffieden / daar zy zich zelf met hun huis- Graffieden der Indianen.

gezin en hunne goederen levendig begraven hebben; waar van daan het komt/ dat men tegenwoordig noch gravende/ de ligchamen byna noch in hun geheel vindt/ met hunne klederen/ en somtyds goude en zilvere baten. De graffteden/ die ik gezien hebb'/ zyn in het zant gegraven/ ter diepte van een mans langte/ en omringt met een muur van gedroogde ftenen. Zy zyn bedekt met een hoorde van rieten/ over welke aarde gedaan is/ en zant daar over henen/ ten einde men de plaatfe niet mogt ontdekken/ daar zy waren.

Schoon de Spanjaarden zonder veel moeite toeftaan/ dat zy in den tydt van het bemachtigen van Peru wreedheden tegen de Indianen bedreven hebben/ daar zyn 'er nochtans/ die de uitvinding van deze graffteden niet toefchryven aan den fchrik van dat volk; zy zeggen/ dat/ gelyk zy de zonne aangebeden hebben/ zy de zelve in haren loop gevolgt zyn/ zich verbeeldende/ dat zy haar zouden kunnen naderen/ en dat zy eindelyk door de zee/ die hen aan de Weftzyde tegenhieldt/ geftuit zynde/ zich zelven op de kant begraven hebben/ om de zonne/ eer dat zy ftierven/ te zien tot het oogenblik/ op het welke zy zich fchynt in het water te verbergen. De gewoonte der Groten/ die al ftervende bevel gaven/ dat men hen zou brengen aan de zeekant/ is een bewys voor dat gevoelen; maar de gemeenfte gedachten zyn/ dat zy zoo verfchrikt zyn geweeft/ dat zy meenden alle te moeten fterven/ na dat zy verftonden/ dat de Overwinnaars zelf den koning Atahualpa/ die by hen voor een zone van de zonne doorging/ niet gefpaart hadden. Om dan de handen der Spanjaarden te ontkomen/ begaven zy zich zoo veel Weftwaards aan/ als hen mogelyk was; maar door de zee belet zynde verder te gaan/ verborgen zy zich aan hare kant/ om de medogenheit der zonne aan te roepen/ die zy meenden/ dat door hen grotelyks vertoornt was/ naardien dezelve hen zoo wrede en zoo machtige vyanden op den hals gezonden hadt/ welke ook zeiden/ dat zy van de zelve afkomftig waren.

Men moet hier in acht nemen/ dat 'er groot onderfcheidt is/ tuffchen deze vrywillige graffteden/ en tuffchen die/ welke zy oprechtten voor menfchen van aanzien. Deze laatfte zyn boven den grondt/ gebouwt van gehouwe ftcen/ en in het ronde/ als kleine duifhuizen/ van 5. of 6. voeten over het kruis/ en 12. of 14. hoog/ en boven aan boogswyze als een oven/ in welke men hen nederzette/ als of zy zaten/ en naderhant befloot men hen tuffchen de muren. Voor het lant reizende vindt men 'er eene menigte/ die noch in wezen zyn/ zelf van voor dat de Spanjaarden zich meefter gemaakt hadden van het lant.

Veran-

Verandering van ſchip.

Daar lagen te Ylo twee Franſche ſchepen / die zedert zes maanden uit China gekomen waren / het eene was van 44. ſtukken / gevoert door Hagueine Mareuil / Luitenant van het ſchip / die inkoop van Zyde-waren te Canton gedaan hadt; het andere was van 16. ſtukken / gevoert door Du Bocage / van Havre / die te Emoi diergelyke waren ingeladen hadt. Het eerſte was in geen ſtaat / om dat het vele ſtormen uitgeſtaan hadt / en moeſt gekielhaalt worden; maar nademaal de haven van Ylo tot dat werk niet bekwaam is / en dat 'er te Callao / daar de beſte haven is om te kielhalen / een ſcherp verbodt is tegen den handel van China / oordeelde hy het beſt de St. Karel te koopen / en zyne koopwaren in de zelve te laden / op dat hy in ſtaat mogt zyn om zyn ſchip te laten doorzoeken. Die koop deedt my de beleefdheit van Hagueine aannemen / welke aanboodt my naar Callao over te voeren.

Vertrek van Ylo.

Den 5. September gingen wy zeil van de rede van Ylo / in geſelſchap van een Spaanſch ſchip / dat vrezende voor den Engelſchen kaper / ons geleide verzocht hadt. Wy wierden begunſtigt door een ſtyve koelte uit den O. Z. O. welke ons binnen vier dagen bragt tot aan Morro Quemado. Eer wy daar kwamen / kregen wy la Meſa de Doña Maria in het gezicht. Dit is een gebergte / dat van boven plat is / gelyk een tafel / waar van het den naam voert.

Acht mylen Noordelyker legt het eilant Lobos, dat is anderhalven myl ten N. W. van Morro Quemado; het is van eene middelmatige hoogte / en omtrent drie vierdendeel van een myl lang / in zyne grootſte langte over het kruis gerekent. Tuſſchen dit eilant en den hogen uithoek leggen blakke en zeer lage rotſen / welke zich naar het vaſte lant tot halfwegen het kanaal uitſtrekken / en eenen doortocht open laten / in welke vele ſchepen ingezeilt zyn / die nemende voor de opening tuſſchen het eilant Saint Gallan en het lant van Pacara; maar het is ligt daar onderſcheidt tuſſchen te maken / naardien in de zelve gene lage rotſen leggen / gelyk aan het eilant Lobos / en een barning / als een ſuiker-

Onderſcheid tuſſchen de tekenen der haven van Morro Quemado en Piſco.

ſuikerbroodt. Voor het overige is het lant van Pacara overal even hoog / en dat van Morro Quemado wordt geſtadig van de Noordzyde af komende laget / tot aan een kleine inham / in welke een goede ankerplaats is aan ſtierboort. In gevalle men die oopening ingezeilt was / moet men acht geven / dat men aan de Noordzyde van het eilant uitkomende / eene ondiepte heeft op het derde gedeelte van het kanaal aan de kant van de vaſte kuſt. Ik hebb' ook verſtaan van die genen / die by misſlagh in de gezegde baai gezeilt waren / dat 'er aan de Noordzyde van het eilant een bank legt van een harde grondt / welke een inham maakt / daar de zee zoo ſtil is / dat een ſchip daar op 8. vademen kan ankeren / en zelf / zoo het nodig mogt zyn / in alle veiligheit kielhalen.

Voor de ontdekking van het eilant Lobos verzekert zynde / hoe verre wy afwaren van dat van Saint Gallan / ſtaken wy het by nacht over ſtaag / en des anderen daags voeren wy tuſſchen dat eilant en het lant van Pacara door / langs het welke wy tot op een vierdendeel van een myl henen voeren / dat is / op het derdendeel der wydte van het kanaal / uit vreze van eene ondiepte / welke omtrent een half myl ten Z. Z. O. van het eilant aflegt.

Rede van Piſco.

Zie Pretverh. XXV.

Al voort zeilende voeren wy tot op twee kabelslangte langs een kleine inham / genaamt Enſenada del Veio, daar eenige Franſchye ſchepen op tien of twaalf vadem ten anker hebben gelegen / om hunne waren heimelyk te ontladen. De ſtilte vervolgens ons overvallen zynde op een kabelslangte van de Noordelyke uithoek van dien inham / vonden wy vyftien vademen waters / met een ſchelpachtige zandgrondt. Van daar kwamen wy ten anker in den inham van Pacara, op vyf vadem / met een modderige zandgrondt / ten N. W. van Bodega. Dat zyn zes of zeven huizen tot ontladinge der ſchepen / die daar liever willen ten anker komen / niet tegenſtaande het noch twee mylen van Piſco af is / dan voor de ſtadt varen / naardien de zee daar zoo hol ſchiet tegen de kuſt / dat het byna onmogelyk is daar by dagh aan lant te komen; niet te min kan men zomtyds des morgens voet aan lant zetten met een goeden lyn en een goet anker / maar het is altyd met veel moeite en gevaar. De ſchepen / die voor de ſtadt ten anker leggen / halen hun hout en water een halve myl Noordelyker /

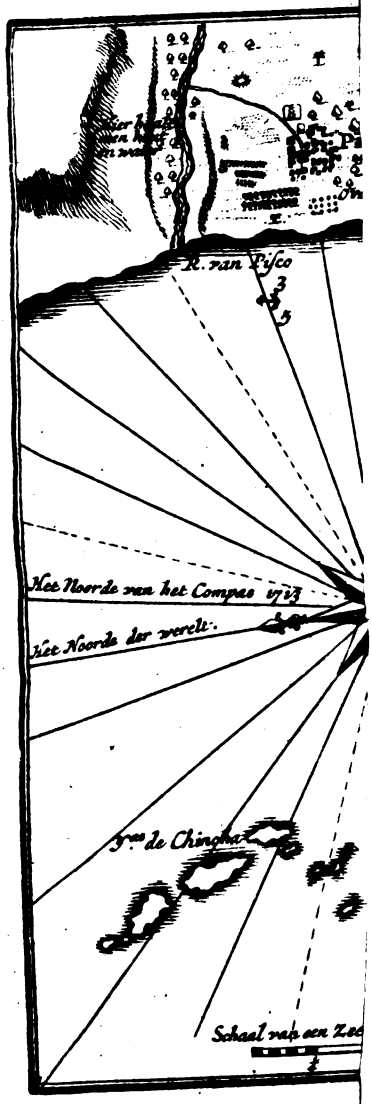

Digitized by Google

Digitized by Google

delphier) uit eene uitgeholde ſteilte / dooꝛ welke de ꝛivier Piſco looꝑt / en die gene / die booꝛ Pacara ten anker leggen / halen het water uit het zandt / een halve mpl ten Z. O. der huizen / eveneens als te Arica.

De rede van Piſco is zo groot / dat zꝑ eene ganſche ſcheeps- macht zou kunnen bevatten; zꝑ legt ooꝑen aan de Booꝛdzꝑde / van welke kant op die ꝛeede geen gevaarelꝑke wint waait / en men is 'er beſchermt tegen de gewone winden / welke vegeeren van het Z. Z. W. tot het Z. O. Indien men daar wilde kielhalen / kan men tot achter aan in den inham van Pacara booꝛtzeilen / daar geen holle zee gaat / en daar men over al kan ankeren / van elf tot vꝑf vademen waters. Aan de Weſtzꝑde leggen vele kleine eilandties / die alle gezont zꝑn / en tuſſchen welke men zonder ꝛeze magh dooꝛvaren; gemeenelꝑk is het allervoegelꝑkſt binnen dat van Saint Gallan dooꝛ te varen / en langs het lant van Pacara heen te houden / om den wint te winnen. Vervolgens komt men ten anker aan de kant van de huizen / op vier of vꝑf vademen waters. Onder die kleine eilandties is 'er een / daar men op twee plaatſen onder dooꝛ henen kan zien / zoo dat men het van de zꝑde der ankerplaats booꝛ eene ꝛugge zou aanzien. Van de huizen van Pacara af / tot aan de ſtadt is eene tuſſchenwꝑdte van twee mpien / zꝑnde de wegh vlak / zandig / en dooꝛ. Rede van Piſco.

Beſchryving van de ſtadt Piſco.

Deze ſtadt / die wel eer gelegen was op den oever van de zee / legt 'er tegenwooꝛdig een vierendeel van een mpl af. Deze veranderinge is veroozzaakt in den jare 1682. op den 19. October / dooꝛ eene zo gruwelꝑke aardbeving / dat de zee een half mpl verre van het ſtrant af weg liep / en vervolgens met zoo groot een geweit weder keerde / dat zꝑ bꝑna zoo veel lands boven hare oevers overſtroomde; zo dat zꝑ de ſtadt Piſco verwoeſtte / van welke men noch de overgeblevene ſtukken van huizen ziet / die zich uitſtrekken van den booꝛt der zee tot aan de nieuwe ſtadt. Vele nieuwsgierigen de zee in haren afloop / naar mate dat zꝑ wegweek / gevolgt zꝑnde / wierden bꝑ hare wederkomſt van haar ingezwolgen. Sedert dien tꝑdt heeft men de ſtadt weder opgemaak / ter plaatſe / daar de overſtroming niet geweeſt was.

De ſtadt is dooꝛ regelmatige vierkanten verdeelt / gelꝑk men uit de aftekeninge der vlakke grondt / die ik 'er van geef / zien kan. De Parochie-kerk van St. Clement ſtaat midden in de ſtadt / op een plaats / die een vierdendeel van een uur groot is. Zie Prent-verb. XXV.

Digitized by Google

Achter deze kerk is die der Jesuiten; meer ten Ooste is die van St. Franciscus / klein / maar zeer net. Ten Noorde is het Hospitaal van St. Jan de Dieu, en ten Zuide van de plaatse is de Magdalena / eene kapel der Indianen / voor welke eene kleine plaats is.

Omtrent dziehondert huisgezinnen maken die stadt uit / meest Mesticen / Mulatres / en Swarten. De Blanken maken het kleinste getal. Men heeft'er een Corrigidor en een Cavildo om recht te plegen / en zeer dikwyls een rechter / om den handel met den Franschen te beletten / en het bedrogh der pignes, die men uit de mynen brengt.

Toen het de Franschen wy stondt hunnen handel te Callao te dryven / was deze haven een der beste voor den koophandel / naardien zy van nature de opslag plaats is van de steden Yca, Guancavelica, Guamanga, en Audaguelais, en van alle de genen / die in het Noorder gedeelte onder Lima staan.

Yca is eene stadt / dziemaal meer bevolkt dan Pisco. Men dzyft daar handel in glas / dat daar met zalpeter gemaakt wordt. Het is groen / buil / en niet wel behandelt. Daar van daan komt eene groote menigte van wyn en brandewyn.

Kwikzilvermyn. Guancavelica is eene kleine stadt van omtrent hondert huisgezinnen / 60. mylen van Pisco afgelegen. Zy is rykx vermaart voor de grote menigte van kwikzilver / dat men haalt uit eene myn / die 40. vaten in de breedte heeft / en welke alleen genoeg opgeeft / voor alle de goud- en zilversmolens van het koninkryk. Byzondere lieden werken daar op hunne eigene kosten / en zyn verplicht alles / wat zy daar van bekomen / den koning ter hant te stellen / op straffe tegen de overtreders van verbeurtenisse van alle hunne goederen / ballingschap / en eeuwige slavernye te Baldivia. Zyne Majesteit betaalt hen een zekere vastgestelde prys / welke tegenwoordig is 60. plasters het quintaal / daar ter plaatse / en hy verkoopt die voor 80. in de afgelegene mynen. Als een genoegzame voorraadt uit de myn gehaalt is / doedt'er de koning den ingang van toesluiten / en niemant kan eenig kwikzilver bekomen / dan uit zyne voorraadhuizen.

De erts / uit welke het kwikzilver gehaalt wordt / is van een baal roden koleur / even als de halfgebakke tichelsteenen. Men breekt de zelve aan stukken / en doedt die in een aarden oven / waar van het bovenste is als de boog van een bakoven / maar een weinig spits toelopende. De erts wordt op een yzere rooster / die met aarde bekleedt is / gelegt / en onder de zelve wordt een klein vuur met het kruydt Icho gemaakt / het welke daar bekwaamer

kwaamer toe is / dan eenige andere brandstoffe. Daarom is het verboden het zelve kwintig mylen in het ronde af te snyden. De hette dringt dwars door die aarde heenen / en verwarmt de gebroke erts zodanig / dat het kwikzilver / vlug geworden synde / in een rook daar uit vliegt; maar alzo het bovenste van den oven zeer wel gesloten is / vindt het geen doortocht dan door een klein gaatje / dat gemeenschap heeft / met een rei van ronde aarde kolven / die de een aan den andere met den hals vast gehecht zyn. Daar circuleert die rook / en verdikt zich door het middel van een weinig waters / het welk in ieder kolf is / waar in het kwikzilver neder valt als een verdikte vocht. In de eerste kolven vindt men minder dan in de laatsten; en alzo zy zo heet worden / dat zy zouden aan stukken bersten / draagt men zorge / dat zy van buiten met water verkoelt worden.

In die stadt ziet men eene andere byzonderheit; namentlyk een bron / waar van het water zo ligtelyk en zo schielyk in steen verandert / dat de meeste huizen van de stadt daar van gebouwt zyn. Ik hebb' te Lima eenige stenen / die men van daar gebragt hadt / van dat soort gezien / zy waren wit / een weinig geelachtig / ligt / en bly hardt. Water, dat in steen verandert.

Guamanga is eene Bisschoppelyke stadt 80. mylen van Pisco gelegen / in welke men zegt dat omtrent 1000. ledematen zyn / haar voornaamste koophandel bestaat in leder / en in dozen met confyturen / zoete pasteyen / schaatel / quetbleesch / en andere / welke het meest geachtste zyn van het gansche koninkryk / en waar van eene ongelooffelyke menigte verziert wordt. Men brengt van daar ook slaaptenten / van welken men zich bedient tot gordynen voor de bedsteden / en die daar in overloodt gemaakt worden / als mede verscheidene soorten van gedrukt en gout leder. De stadt is gelegen aan de voet van een hoog gebergte / in een vlak landt / dat zeer gezont en vruchtbaar in allerhande soorten van waren is.

Ik spreek hier niet van de gehuchten Avancay en Andaguelais, welke kleine plaatsjes zyn / van zestig of tachtig huisgezinnen; evenwel / indien zy niet aanmerkelyk zyn door het getal der inwooneren / zo zyn zy het door de grote menigte van zuiker / die men 'er van daan krygt / en die de beste is van geheel Peru.

Niet verre van Andaguelais ziet men de vermaarde brugge Apurima, waar van men wyd gesproken heeft / als van eene wonderlyke zake. Men zegt / dat 'er in het gebergte een kloof is / van omtrent 120. vademen breedt / en van eene yselyke diepte / welke door de natuur regtrecht op en neder door in de rots gemaakt

ijs / om doorgang te verſchaffen aen eene rivier ; en nademaal die rivier met zoo pſſelpken vaart voortſchiet / dat zy zeer grote ſtenen met zich ſleept / kan men de zelve niet door waden / dan 25. of 30. mylen daar van daan. De breedte en diepte van deze kloof / en de noodzakelykheit om op die plaatſe over te trekken / hebben gemaakt / dat men eene brugge / gemaakt van touwen van ſchorſſen van bomen / uitgevonden heeft / welke omtrent 6. voeten breedt is / en zo wel over dwars als in de lengte met planken belegt / over welke men gaat / zelf met den laſt der muil-eſelen / doch niet zonder vreze ; want omtrent het midde wordt men eene zo ſterke wieginge gewaar / dat men 'er ſuſſelingen in het hooft van zou kunnen krygen : maar alzo men zes of zeven dagen om zou moeten trekken / om op eene andere plaatſe door te komen / worden alle de waren en koopmanſchappen / die over en weder van Lima naar Cuſco en Opper-Peru gebragt worden / over die brugge gevoert. Om die brugge te onderhouden / vordert men vier realen van ieder laſt van een muil-eſel / het welk aen den koning omnoemelyke ſommen opbrengt / boven het gene dat hy tot onderhoudt der brugge moet aanleggen.

Koophandel van Piſco. De handel der koopmanſchappen uit Europa / is de eenige reden niet / die de ſchepen naar Piſco doedt komen. Daar komen 'er ook / om zich van voorraadt van wyn en brandewyn te verzorgen / welke men daar in groter overvloedt en beter koop vindt / dan in eenige andere haven ; naardien / behalven het gene dat het lant voortbrengt / wyn en brandewyn derwaards gebragt worden van Yca en van Chincha / zes mylen ten Noorde van Piſco / daar voor de overwinninge der Spanjaarden een tempel aan de zonne toegewydt geweeſt is ; eindelyk komt 'er van Lanaſque , 20. mylen ten S. O. / welke gehouden wordt voor de beſte van Peru. Alle die wynen zyn nochtans by uitnemendheit ſterk en niet zeer gezont / waar door het komt / dat de Spanjaarden die byna niet drinken. Sy worden eigentlyk vertiert onder de Swarten / de Indianen / de Mulatren / en ander diergelyk volk. Vele Spanjaarden drinken brandewyn in plaats van wyn / door eene kluchtige wanſinnigheit.

De wyngaarden omtrent Piſco / die niet gemakkelyk beſproeit kunnen worden door waterleidingen / zyn geplant op zo eene wyze / dat zy die niet nodig hebben / niet tegenſtaande het 'er nooit regent. Ieder ſtronk ſtaat in een kuil van vier of vyf voeten diep / daar eene algemene vochtigheit gevonden wordt / welke de Natuur door de aarde verſpreidt heeft / om het gebrek van rivier-en regenwater te vergoeden / want het lant is zo woeſt en

30

Digitized by Google

zo dzoog / dat'er gene bewoonbare plaatsen zyn / dan eenige weinige vlaktens / en valleien / daar men dit hulpmiddel heeft. Waarenboven is de grondt byna enkel zout / waar van daan die stiltige smaak komt / welke men gewaar wozdt in de meeste wynen van dat lant.

Men vindt ook omtrent Pisco alle zoozten van bzuchten / appelen / oranje-appelen / Citroenen / Douyaves, Bananes, dadelen / enz. Vele hebben gemeent / dat zy aangemerkt hadden / dat de dadelboom gene bzuchten voortbrengt / wanneer hy alleen staat / maar dat'er een ander by moet staan / die men het wyfie noemt / doch niet te min zyn alle menschen niet van dat gevoelen. Eenige der inwooneren hebben my van die aanmerkinge gesproken / als van eene dwaling. Daar groeit ook een zoozt van een konkommer / aan een plant / welke dooz D. Feuillée Melongena Laurifolia fructu turbinato variegato genaamt wozdt / en dooz de inwooners Pepo of Penipo. Deze bzucht is zeer verfrisschende / en heeft eenigzins de smaak van een meloen / maar laf. De Camotes of Patates, zyn daar zo goet niet als in Bzazil. Daar zyn'er rode / gele / en witte.

Men zamelt daar ook een bzucht in / welke groeit in een schel / en die niet hoog boven de aarde opschiet / in welke zyn als ronde witte bonen / welke met hare schel in een oven gerooft zynde / een aangename smaak hebben / als gerooste kleine noten. Men eet'er veel van / niet tegenstaande zy boven mate verhit / en tot de liefdeoeffeningen aanprikkelt. Dit is waarschynelyk de Araquidna van zommige kruidkenners. De inwooners noemen haar Many.

De overvloedt van leeftocht van het lant / gevoegt zynde by den koophandel / maakt dat de inwooners een vermakelyk leven hebben / zoo dat zy zich menigmaal vermaken met oopenbare spelen van Stierenlopen / Toneelspelen / en Mommerpen.

Ik was daar op eene tydt / dat de Mulatten een feest hielden / ter eere van O. L. Bzouwe der Carmeliten. Deze arme lieden zyn / gelyk alle de andere Creolen / zo zeer ingenomen met duizent ware of verdichte zotte verschynselen / * dat zy'er het Feest van het Schoudermanteltie.

* Zie de Verhandeling van Launoy, *De Visione Simonis Stokii & Origine Scapularii*, waar in hy aantoont, dat lang na de doot van Simon Stok, twee Carmeliten, de een *Gregorius a Sancto Basilio* en de andere *Marcus Antonius de Casamate* genaamt, van voornemen geworden zyn om het Schoudermanteltie in te voeren, op eene verschyninge der H. Maagt aan Simon, en op twee bullen, de eene van Joannes de XXII. in

voornaamste voorwerp van hunne Godsdienstige oeffeningen van maken. De oorzaak van dat misbruik komt voort uit de onwetenheit der monniken / die noch letter-noch oordeelkundig zynde / om het ware van het valsche te onderscheiden / alles laten aankomen op de overleveringe / en aan de gebruiken / die voor hen / door die van hunne orde / ingevoert zyn om hunne eigene belangen. Naardien 'er gene Carmeliten zyn / noch in ganſch Peru / noch in Chili / hebben de Vaders der Barmhertigheit zich de beſtiering der broederſchap van het Schoudermanteltje toegeëigent / en alzo zy te Piſco geen Convent hebben / komen 'er van Lima / om dat feeſt te helpen vieren.

Donderdags avonds den 14. September begonnen de Mulatren de plechtigheit met een toneelſpel / genaamt de Vermogende Vorſt, El Principe Poderoſo, gemaakt door een Spaanſch dichter uit Europa. Gelyk de bedorven ſmaak van die Natie beſtaat in het heilige met het onheilige te mengen in hunne toneelſpelen / zo bemerkte ik / dat zy in dit ſpel volkomentlyk den toom gevierd hadden aan hunne Natuurlyke geneigdheit / boven de palen van een gezont verſtant en de betamelykheit. En waerlyk men zou niets belagchelyker kunnen zien / dan den opſchik van het achterſte van het toneel / waar van het einde verciert was met een altaar / op welke men de beeltenisſe zagh van O. L. Vrouwe van den Berg Carmel / omringt met brandende waskaarſſen / en alle de ſpeelders maakten een aanbang van het voorſpel op hunne knien leggende / en dragende dus het ſtuk op aan de H. Maagt. Door die Godvruchtige aanroepinge zou men gemeent hebben / dat het ſpel zou ſtrekken tot ſtichtinge voor de aanſchouwers; maar ik wierdt wel haaſt uit die dwalinge geredt / toen ik de zelfſtrydt van de Godvrucht van Sigiſmondt op het toneel zagh. Hy omhelsde het kruisbeeld / tot het welke hy zich in zekere tegenſpoedt gewendt hadt / met de ongebondenheit der toneelgekken van het ſpel en van de kluchtverroeringen / die men tuſſchen beide mengde / en welker redenen niets waren dan een hoop grove en niet zeer bewimpelde hoerentaal.

Stierenloop. Des anderen daags rechtte men een Stierenloop aan / welke niet

in hunne ſchriften op eene zo verſchillende wyze bygebragt, niet alleen ten opzichte der bewoordinge, maar ook ten opzichte van de onevenredigheit en de langte der redenering, dat het klaar blykt, dat zy verdicht is, zonder van andere redenen te ſpreken, die dat ontdekken; de andere van Urbanus de V. gegeven te Rome, daar die Paus, die te Florence geſtorven is, na zyne verheffinge nooit geweeſt is.

Digitized by Google

niet beter was / dan die van Valparaisso / van welke ik gesproken hebb'. Dit was al zo weinig bekwaam om de H. Maagt eere aan te doen / als de vertoning der toneelspelen / naardien het door de Kerkelyke wetten verboden is / ter oorzaak van het lyfsgevaar / in het welke men zich zonder noodzakelykheit begeeft / gelyk het waarelyk gemeenlyk iemant het leven kost. Het scheelde niet veel / of de droevige ondervinding zou dit zelf bewaarheidt hebben op dien tydt / in eenen Zwarten / welkende stier zo kwalyk gehavent op de plaats liet leggen / dat men twyffelde / of hy 'er wel van zou kunnen op komen.

Des Saturdags nachts rechtte men eene mommery aan / van menschen / die by het kaarslicht langs de straat liepen / gelyk als men in Vrankryk doedt ten tyde van het Carnaval. De voornaamste vertoners zaten op een kar / door andere te paardt voor gegaan zynde. Op die kar merkte ik / dat een man zat / gekleedt als een monnik van S. J. de Dieu, dien men my verzekerde dat waarelyk een monnik was; maar ik hebb' my niet kunnen inbeelden / dat het anders als een vermomt persoon was / want daarenboven danste hy staande met vrouwen een dans van zulke gebaarden / als de Zwarten van de eilanden op hunne Bangala; dat is alles gezegt / 't geen men zeggen kan / om eerbare ooren niet te kwetsen. Wat 'er van zy / de naam van Na Sa del Carmen klonk dikwyls tusschen hun buitensporig geschreeu door / onder het leet en de onbeschofte sotternyen / waar mede zy de voorbygaande lastig vielen / en dat zelf op eene tydt / in welke men aan eene andere kant van de stadt de ommegang hielt van het Rozenhoedtje. Hoe belagchelyk deze gewoonten magh schynen / zo kan men zeggen / dat men al zo grote buitensporigheden in Vrankryk gezien heeft in het Feest der Zotten „ De Priesters en de Geestelykheit ging vermomt naar de „ kerk / en uit de zelve komende reden zy in wagens langs de „ straten / en klommen op schouwtonelen / zingende alle de aller„ builste straatdeuntjes / en makende alle de onbeschaamste ge„ baarden en allerongezoutenste gekke kuren / waar mede de pot„ semakers gewoon zyn het malle volk te vermaken. Dit feest heeft in Vrankryk langer dan 150. jaren geduurt / van de twaalfde tot de veertiende eeu. Mezer. Phil. II. Mommery.

Des Zondags avonds vertoonde men het toneelspel van het leven van den H. Alexis / door Moreto, het welk ik na dien tydt gevonden hebb' in het tiende deel van eene Verzameling van Spaansche-toneel spelen gedrukt te Madreidt met toestemminge / in den jare 1658. onder den naam van Nuevo Theatro de Commedias

medias varias de differentes Autores. Ik vondt het zeer vremt op den eerſten Dagh [zo noemen de Spanjaarden de Bedzpden] dat de Beſchuts-Engel van den H. Alexis en de Duivel met malkander twiſten / wie hem zou verplichten by zyne vzouwe te blyven / of haar te verlaten. Op den tweden verandert de Duivel zich in een bedelaar / en op den derden in een Matroos / en op het einde van den tweden zingt een kooz van Engelen / in een exemptswoninge opgeſloten zynde / twemaal het begin van Te Deum, onder het geluidt van klokken. De kluchtige vermenging van deze verbeeldingen en perſonen / welke de Dichter op het toneel doedt verſchynen / was vooz onze Franſchen / die by deze vertoning waren / een voozwerp van boertery / en dat wel zo veel te groter / om dat zy gewoon waren aan kuiſſche ſtukken / en in welke de achting / die wy vooz geheiligde zaken hebben / gene vermenging toelaat / van het gewydde / en ongewydde zo als geſchiedde in dat ſpel / van het welke ik ſpreek / waar in de derteltheit der tuſſchen-ſpelen weder nieuwe ſtoffe tot lagchen gaf. Ik verhaal dit niet als eene buitengewone of in Europa nieuwe zake; daar is niemant / die in Spanje gereiſt heeft / die niet onderrecht is van hunnen ſmaak ten opzichte van toneelſtoffe / waar in altydt de voozwerpen van Godvzucht eeniger mate te paſſe gebzagt wozden; zoo dat men noch onder hen ziet het gene / dat gebeurde in den aanbang van het vertonen van ſpelen onder de Franſchen / gelyk een hunner dichteren dat verhaalt:

Deſpreaux Art. Poët. Chant. III.

Chez nos devots Ayeux le Theatre abhorré,
Fut long-temps dans la France un plaiſir ignoré.
De Pelerins, dit-on, une troupe groſſiere,
En public à Paris y monta la premiere,
Et ſottement zelée en ſa ſimplicité,
Joua les Saints, la Vierge, & Dieu par pieté.
Le ſavoir à la fin, diſſipant l'ignorance,
Fit voir de ce projet la devote imprudence.

Dat is / „Het vermaak van toneelſpelen / onder onze vzome „voozouderen in afgzyzen zynde / is langen tydt in Vzankryk „onbekent geweeſt. Men zegt dat eene onbeſchaafde bende van „Pellegrims allereerſt te Parys in het oopenbaar geſpeelt heeft / „en in hare eenvoudigheit dwaaſſelyk met eenen Godvzuchtigen „yver ingenomen zynde / uit Godsdienſtigheit ſpeelde met de „Heiligen / met de H. Maagt / en met Godt. Eindelyk deedt de

„ de geleerdheit de onwetenheit verdreven hebbende / deedt de groo-
„ me onbedachtzaamheit van die zake zien.

Wat de byzondere misslagen van het stuk belangt / zo is het verschil van tydt en plaats daar aanstotelyk. Sint Alexis bevindt zich op den eersten en op den laatsten dagh te Rome / en op den tweden besteedt hy vele jaren om het heilige lant door te kruissen. Evenwel gaat dat onderscheidt van plaats by den Spanjaarden niet door voor een gebrek / gelyk als de selve dichter in zyne Dichtkunde aangemerkt heeft:

Un rimeur, ſans peril, de là les Pyrenées
Sur la Scene, en un jour, renferme des années.
Là ſouvent le Héros d'un ſpectacle groſſier,
Enfant au premier acte, eſt barbon au dernier.
Mais nous, que la raiſon à ſes regles engage,
Nous voulons qu'avec art l'action ſe menage:
Qu'en un lieu, qu'en un jour, un ſeul fait accompli,
Tienne juſqu'à la fin le Spectacle rempli.

Dat is / „ Aan gene kant van het Pyreneesche gebergte verwaat
„ een rymer / zonder gevaar van bespot te worden / op het to-
„ neel gehele jaren in eenen dagh. Waar is de voornaamste per-
„ soon van het onbehouwe schouwspel / die in het eerste bedryf
„ een kint was / een oudt gebaardt man in het laatste. Maar
„ wy / die door de reden tot hare regelen verplicht worden / wil-
„ len dat de daadt kunstig bestiert worde; dat eene daadt / in
„ eene en de selve plaats / en op eenen dagh uitgevoert zynde /
„ tot het einde toe genoegzame stoffe voor het toneelstuk verschaf.
Maar het gene / dat in alle landen moet veracht worden / is / dat het gedragh van Sint Alexis betoont / dat hy een heilig is / die niet veel werx maakt van een logen; want de Schryver doedt hem stilzwygende eenige achterhoudingen in acht nemen / die men wel voor logenen magh aanzien / gelyk als op den tweden en den derden dagh / wanneer hy zich verbergen wil voor eenen / die hem van wegen zynen vader komt zoeken. Waar zegt hy van zich zelven / dat hy den H. Alexis kende * / maar dat hy reeds verre voor uit was.

* Cnoſco eſſe Cavallero
Porque he venido con el,
Y me conto ſu ſuceſſo,
Mas va ya muy adelante.

Digitized by Google

Voor het overige moest men in eene zo kleine stadt niets beters verwachten/ ten opzichte van den opschik van het toneel/ het welk op de Fransche manier gemaakt was; en men kan zeggen/ dat de Speelders/ naar dat zy waren het schuim van 't volk (want alle waren zy Mulatren) en naar dat zy eigentlyk geen toneelspelers van beroep zyn/ hunne rollen wyl wel speelden/ naar de Spaansche smaak. Ik merkte in hunne tusschenspelen een gedwongen dryft om daar allerhande Doctoren in te brengen/ in hunne plechtgewaden gekleedt zynde/ en daar buitensporigheden begaande. Ik weet niet/ hoe dat de Kerkelyke/ die byna alleen den tytel van Doctoren hebben/ zoo toegeeffelyk zyn/ dat zy zulx voor hunne oogen verdragen; want zo 'er eenige ongeregeldheit uit te voeren is/ altyd is de Doctors kap mede van de party.

Na dat het spel van St. Alexis gespeelt was/ speelden zy Sigismundus/ en verchtten andere Stierenlopen en Mommerpenaan/ om de acht dagen van het feest ten einde te brengen/ 't welk ik niet kon zien/ alzo de tyd ons noodzaakte om te vertrekken.

Wy lieten de Princesse/ gevoert door Martyn/ komende van Emoi uit China/ en de Margareta van St. Malo/ komende uit Vrankryk/ op de rede.

Vertrek van Pisco.

Des Donderdags den 21. September maakten wy zeil/ om/ door eene stryve koelte uit en S. O. begunstigt zynde/ naar Callao te zeilen. Des anderen daags kregen wy het eilant Asia in het gezicht. Des Saturdags hieldt de stilte ons in het gezicht van Morro Solar, en het eilant Sint Laurens, het welk ons op deze wyze aan de Noordzyde voorkwam.

Prentverbeel. XXV.

Kenmerken van Callao.

Dit eilant is kenmelyk/ om dat het van eene middelmatige hoogte is/ afgescheiden van het kleine eilant Callao/ en dat men door de opening twee eilandtjes of rotsen ziet. Self wordt men een derde gewaar/ 't welk zeer laag is/ en een half myl ten S. S. O. van de N. W. uithoek van St. Laurens af legt. Wy peilden omtrent twee kabels langte van dien uithoek af/ en wy vonden 60. vadem waters/ met een slykgrondt. Eindelyk lieten wy ons anker vallen op een myl ten Westen van Callao/ op 14. vadem waters/ met een olyf koleurde slykgrondt.

Kaguetne bleef alzo in de ruimte aan den ingang van de rede/ tot dat hy vryheit hadt van den onderkoning/ om onder het geschut van de stadt ten anker te komen/ om daar te kielhalen/ het welk hem zonder moeite toegestaan wierdt. Toen naderde hy/ en begroette de stadt met negen kanonschoten/ doch men

beant-

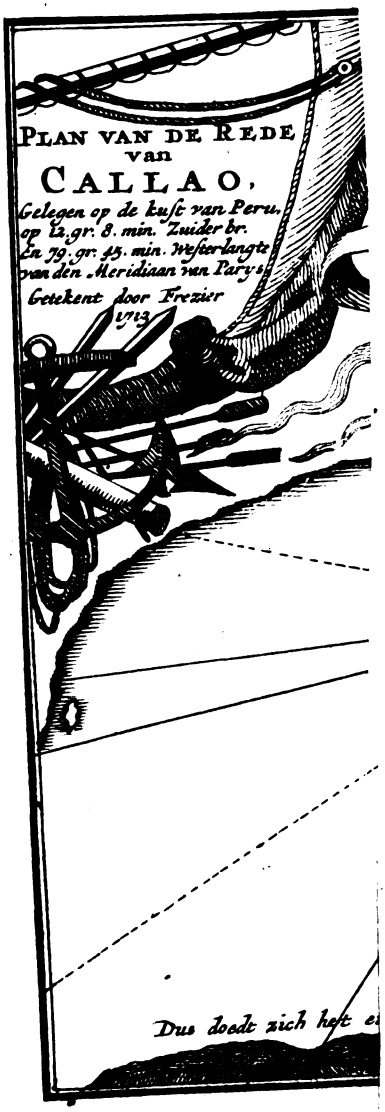

Digitized by Google

Digitized by Google

beantwoorde die met niet eene eenige / niet tegenſtaande men wiſt / dat hy een Officier in dienſt van den koning was. Twee Franſche ſchepen van St. Malo / en de Marianne van Marſeille / welke op de rede lagen / deden hem de eere aan / die zy aan zyne waardigheit ſchuldig waren. Jeder groette hem met zeven ſchoten / en Magueine gaf aan ieder in het byzonder even zo veel weder. Behalven deze drie ſchepen lagen 'er achtien Spaanſche / onder anderen de Incarnation, eene Portugeeſche pryſe van drie dek / welke Bezigmon van St. Malo eben te voren aan den onderkoning / voor rekening van den koning / verkocht hadt voor 2000. piaſters. Zyne Excellentie kwam daar zelf in perſoon bezit van nemen op den 30. September. Op zyne komſt te Callao wierdt hy begroet met al het geſchut / dat op des ſtads veſten lag; en toen hy van de rede afvoer / wierdt hy met dertien kanonſchoten van ieder Franſch ſchip begroet. Men zal zich verwonderen / dat een ſoo groot ſchip voor zo weinig geld verkocht wierdt / in een lant daar een ſchip van 400. dat viermaal ſoo veel geldt. Dat kwam door een ſtreek van den onderkoning / die het verbodt van Franſche ſchepen te mogen kopen aan de Spanjaarden vernieuwde / op dat hy die ſoo goedkoop zou kunnen kopen / als hy wilde.

Eindelyk vertrok hy noch den zelven dagh weder naar Lima; en wierdt op zyn vertrek van Callao nochmaals begroet met 10. kanonſchoten. Zyn gevolg beſtondt in eenige lyfwachten te paardt / en zyn ſtoet hadt niets / 't welk een denkbeelt van het onderkoningſchap kon geven. Het was ook in waarheit alleen de Biſſchop van Quito / Don Pedro Ladron y Guevarra, die ſiechts voor zo lang den thzoon beklom / tot dat het Spaanſche hof daar in zou voorzien hebben. Onderkoning.

Beſchryving der rede van Callao.

De rede van Callao is buiten tegenſpraak de grootſte / ſchoonſte / en zekerſte van de gantſche Zuid-zee. Men kan daar overal ankeren / op zo veel waters als men wil / met een olyf koleurde ſlyngrondt / zonder eenige vreze voor ondieptens of rotſen; behalven dat 'er eene is / drie kabelslangte van het lant / omtrent het midden van het eilant St. Lauwens / regt tegen over de Galei. De zee is daar altydt zo ſlecht / dat de ſchepen daar zonder verſchil van tyden kielhalen / en zonder eenige de minſte vreze van overvallen te worden door ſchielpken wint; zy legt niet te min open van het W. tot het N. N. W. maar dat zoort Prentverbeel, XXVI.

van winden waait daar hyna nooit dan met een labber koelte/ die geen de minste onstuimigheit aan de zee / welke zou kunnen verwekken / toebrengt. Het eilant St. Laurens breekt het aanschieten der zee / het welk van het S. W. tot het S. O. komt. Dat eilant is niet versterkt. Het diende in den jare 1624. aan Jacob den Exempt tot een schuilplaats / die zich daar versterkte / om Callao te bemachtigen; maar niet tot zyn oogwit hebbende kunnen geraken / verbrandde hy meer dan 30. schepen / welke op de rede lagen. Het selve dient ook voor de balling-plaats der Swarten en Mulatten / die om eenige misdaden verooordeelt zyn om bakstenen te maken / voor de gebouwen / die tot de stadt behoren / en ook stilzwygende voor de gebouwen van byzondere lieden. Daardien nu die straffe vergeleken wordt met die der Galeien in Europa / geeft men dien naam aan den uithoek van het eilant aan de Westzyde. Wy hebben elders gezegt / dat de galei der blanken is / te Baldivia gebannen te worden.

De gemene ankerplaats op de rede is ten O. N. O. van den uithoek de Galei / twee of drie kabels langte van de stadt. Daar is men noch beschut voor de Zuidelyke winden door den uithoek van Callao / welke een lage strook lands is tusschen dat eilant en Callao. Daar is een doortocht tusschen beide / welke eenigzins gevaarelyk is; evenwel kan men 'er doorzeilen / als men langs het eilant henen houdt / op vier of vyf vadem waters. Aan de zyde van het vaste lant is een bank / die uitschiet van den uithoek af / tot aan eene rotste onder het water / op welke men de zee van verre ziet breken.

In de haven van Callao vindt men alles / dat voor de scheepvaart noodzakelyk is. Water kan men met gemak bekomen uit het kleine riviertje Lima / 't welk zich in zee stort aan den voet der muren van Callao. Het hout hoft daar een weinig meer moeite. Men gaat het te Bocanegra, een halve myl Noordelyker / zoeken. Het wordt een halve myl landwaards gehakt / en men betaalt aan den Jesuiten van 25. tot 30 piasters voor ieder sloepvracht. Om de sloepen te ontladen zyn 'er onder aan de stadsmuren drie houte trappen / en een hoge stene kaai / dienende om geschut / ankers / en andere zwaare dingen te ontladen / welke men ophyst met een soort van een kraan. Deze stene kaai zal niet lang duren; want de zee bederft de selve van tydt tot tydt.

Digitized by Google

Namen der Bastions

1. Bastion van St. Michiel.
2. St. Ignatius.
3. Ste. Croix.
4. Ste. Catharina.
5. St. Jacob.
6. St. Jan de Doper.
7. St. Dominicus.
8. St. Philippus.
9. St. Louis.
10. St. Laurens.
11. St. Franciscus.
12. St. Pieter.
13. St. Antonie.

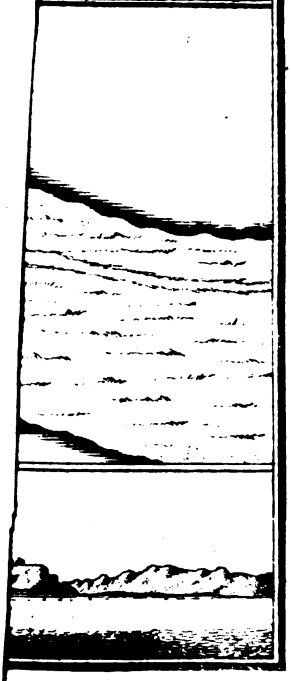

Digitized by Google

Beſchryving van de ſtadt Callao.

De ſtadt Callao is gebouwt op een uitſchietende hoek van laag en vlak lant / aan de kant der zee / op 12. graden en 10. minuten Zuiderbreedte / zy is verſterckt onder de regeringe van Philippus den IV. en gedurende het onderkoningſchap van den Marquis de Mancera / door een omtrek met clakke muurſtukken / van tien baſtions aan de landzyde / en van eenige reduiten en lage baſtions aan de zeekant / daar vier batterpen met geſchut gelegt zyn / om de haven en de rede te beſtrijken. Dat gedeelte was in den jare 1713. in een ſlechte ſtaat. Daar waren vyf gaten in / en de zee werpt de muur van dagh tot dagh ter neder / na dat men een ſteinen beer gemaakt heeft / die zo gelegen is / dat hy den drift van het S. W. ſtuit / en doedt den ſtroom aan de Noordzyde omlopen / welke de muren van de ſtadt ondermynt. *Zie Prentverk. XXVII.*

De breedte van het bolwerk is tweederhande. De gordynen hebben om hoog niet meer dan de breedte van acht voeten / twee en een half van clakke grondt / even zo veel van het banquet, en die van de muur van gebakken ſteenen / tuſſchen beide met kalk en zant aangevult ; het overige der dikte is gemaakt van gebakken ſteen / met een klein muurtje van bakſteen van binnen. Het bolwerk van de baſtions heeft vyf roeden volle grondt / met ſtukken van blaauwe zarkſteenen / van oneven redige grootte / beſtraat / om te dienen tot eene platte forme voor het geſchut. Alles van metſelwerk / dat weinig vaſtigheit heeft / naardien het zeer ſlecht gemaakt is. Veſtingwerk. *Zie boven aan in de XXVII. Prentverk.*

Ieder baſtion is verweirſt / en heeft zyn voorraadplaats van kruit / kogels / en andere zaken / die noodzakelyk zyn tot gebruik van het krygstuig / waar mede ieder gewapent is. Gemenelyk leggen 'er altyd 2. 3. of vier metale ſtukken klaar op ieder ; op de gehele omtrek lagen 'er by myn tyd 41. en daar moeten 'er 70 zyn van verſcheide calibre / van 12. tot 24. pondt Spaanſch gewigt ſchietende / 't welk voor ons baſtert calibren maakt. Onder deze ſtukken zyn 10. ſlangen van 17. of 18. voeten lang / die 24. pont ſchieten / van welke 'er acht zo leggen / dat zy de rede beſtrijken / en / naar men zegt / tot aan den uithoek van het eilant van St. Laurens / de Galei genaamt / ſchieten / dat is bynа twee uuren verre. Krygstuig.

Behalven het geſchut van het bolwerk zyn 'er 9. veldſtukkes / die op raampaarden leggen / en bekwaam zyn om dienſt te doen.

Ook zyn'er buiten dat meer dan 120. metale stukken van verscheide calibre/ geschikt tot het gebruik van des Konings schepen den Amirant, la Capitana, en le Gouierno, welke/ ten tyde dat de galioenen van Portobello quamen/ dienden tot geleide van de Armadilla de Panama, en om de koopmanschappen/ die uit Europa kwamen/ naar Peru over te brengen/ en het Real Situado naar Chili/ en het onderstandt van volk/ dat men voor de vrede met de Indianen van noden hadt. Tegenwoordig zyn die schepen so verwaerloost/ dat zy onbekwaam zyn om zee te kiezen/ zonder alvorens aanmerkelyk herstelt te worden; niet te min onderhoudt de koning gestadig eene macht van zeevolk/ waar van men hier den staat kan zien/ achter dien van het krygsvolk te landt.

STAAT

Digitized by Google

STAAT
DER
LAND-MILITIE
Door den Koning van Spanje te Callao betaalt, in den jare 1713.

De Gouverneur Generaal / 7000. piasters.
Een Meestre de Camp van de Stadt / aangestelt door den Koning; deze heeft een jaarlyx inkomen van / 3217. piasters / 4. realen.
Een Sergent Major van de stadt / ook aangestelt door den Koning / 1200
Een Aide-Major, jaarlyx / 600
Seven Benden Spaansch Voetvolk / ieder van hondert man. 1800
Jeder Kapitein / jaarlyx / 672
Seven Vaandragers / ieder / 348
Seven Sergenten, ieder / 240
Veertien Trommelslagers / ieder / 240
Seven Dragers der Vaandelen / ieder / 240
Seven Pypers / ieder / 396
Een Adjutant,
Ses hondert man voetvolk / waar uit de bezetting bestaat / ieder / 240

Jeder Bende heeft vier Chefs de Brigade, welke gemeenelyk de oudste zoldaten zyn / waar van 'er twee voor / en twee achter het Vaandel treklen; die hebben ieder maandelyx / 20. piasters.
Een Camboer Major van de stadt / jaarlyx / 240

Alle deze bovenstaande Officieren worden aangestelt van den Onderkoning met toestemminge van den koning / behalven de drie eerste / welke door den koning aangestelt worden.

Land-Artillery.

Een Luitenant Generaal / jaarlyx / 1944. piasters.
Een Meester Canonier / 486.

Een

Een Kapitein van de Artillery /	606. en 1. teaal
Tien Meesters Canoniers / ieder /	400
Twee Aides-Majors, ieder /	396
Seventig Canoniers / ieder /	396

Volk dat tot den dienst ter zee onderhouden worden.

De Generaal van de zee / jaarlyx /	3600
Dezen wordt de zelve eer aangedaan / en hy heeft de zelve voorrechten / als de Generaal der Galliocnen.	
De Amirant / ook aangestelt door den koning /	2200
Twee Opper Stuurlieden / ieder /	1200
Vier Schippers / ieder /	540
Vier Schippers van den tweden rang / ieder /	396
Vier Meesters Canoniers / ieder /	444
Vyf Kapellanen / waar van 'er een dienst doedt / in de Kapel van het eilant van Callao / ieder /	396
Vier Opper Commisen / ieder /	600
Vier Schryvers / ieder /	396
Vier Bottelliers / ieder /	396
Vier Meesters Timmerlieden / ieder /	396
Vier Meesters Breeuwers / ieder /	396
Vier Duikers / ieder /	396
Vier en twintig Canoniers / ieder /	396
Een Major te Zee /	600
Twee Aides-Majors, of Adjutanten, ieder /	396
Vier en twintig Zee-Officieren / ieder /	240
Veertig Matrozen / ieder /	180
Sestien Scheeps-jongens / ieder /	180

Zee-volk, om te dienen op twee kleine Fregatten.

Twee Kapiteinen / die ieder hun Fregat moeten hebben / en ieder /	600
Vier Zee-Officieren / ieder /	244
Acht Matrozen / ieder /	180

Alle de Officieren en Matrozen hebben ieder / behalven hunne betaling / kostgelt / volgens hy rang.

Zol-

Digitized by Google

Zoldaten.

In de Stadt Callao leggen drie Compagnien, die geen inkomen hebben.

De eerste bestaat uit Zee-volk.

De twede / uit Burgers en Kooplieden van de stadt.

De derde uit Meesters Timmerlieden / Bzeeuwers / en andere werklieden / welke onder die tweederhande zoozt behoren / waar in ook zyn de Mulatten en dzye Swarten / welke op de werven en andere werkplaatsen vooz den koning werken.

Daarenboven zyn 'er vier Compagnien Indianen / met hare Officieren van de zelve Natie / onder welke 'er eene is van de stadt / eene van de voozsteden Petipiti, en twee van die van Magdalena / Mira Floras, en Churillos, en andere naburige gehuchten. Deze zyn gehouden zich naar de stadt te begeven op een teken / dat met een kanon-schoot gegeven wozdt / en zy zyn geschikt tot de overvoeringe der oozlogs-en mondbehoeftens; deze Compagnien hebben een afzonderlyken Maajooz. Daar in bestaat de kracht van volk; laat ons nu zien / waar de kracht van de plaats dooz hare gelegenheit in bestaat.

De vlakke grondt van de stadt is niet meer dan negen of tien voeten hoger dan de zee / als zy op haar hoogste is / die daar niet boven de vier of vyf voeten rysst. Het gebeurt evenwel wel / dat zy hoger komt / en alzo alles rondom de stadt blank zet / en als een eilant van de stadt maakt / gelyk het in de maant September des jaars 1713. gebeurde. Derhalven is het te vzezen / dat zy de stadt de eene tydt of de andere eens zal omver spoelen.

Schoon de stadt van binnen niet verdeelt is in blokken van gemene grootte van Quadra, zyn 'er de straten dzy regt / maar zo vuil van stof en slyk / dat het niet verdzagelyk is / behalven in een dozp.

Het huis van den Gouverneur legt aan de zeekant / als mede het Hof van den Onderkoning; welke twee gebouwen de twee kanten van een oopen plaats beslaan / waar van de derde bezet is dooz de Parochie-kerk / en de vierde dooz een battery van acht stukken geschut. Het wachthuis en de wapenkamer zyn daar ook / naby het huis van den Gouverneur. In de zelve straat / aan de Noozdzyde / zyn de voozraadhuizen der koopmanschappen / die dooz de Spaansche schepen gebzagt wozden uit Chili / Peru / en Mexico.

Koophandel van Callao.

Uit Chili komt touwwerk / leder / smeer / droog vleesch / en koren; van Chiloe / planken van Alerze, zeker zeer ligt hout / van het welke wy gesproken hebben / allerhande wolle werken en boxtal kappen / naar de Turkische wyze gemaakt / om op de verhevene zitplaatsen te leggen.

Uit Peru, zuiker van Andagualas / Guapachil / en andere plaatsen; wyn en Brandewyn van Lanasque en van Pisco; mast en touw-werk / wagenschot en Cacau van Guayaquil en daar omtrent / tabak / en een weinig honing en zuiker. De Cacau wordt vervolgens naar Mexico over gevoert.

Uit Mexico, als van Sonsonate, Realejo, en Guatamala, komt pik en teer / welke niet goet is dan voor het hout / naardien zy het touwwerk verzengt; verschout / zwavel / en balzem / die den naam heeft van Baume du Peroin, maar welke in waarheit hare alle van Guatemala komt. Daar is tweederhande soort van / blanke en bruine; de laatste wordt het meeste geacht. Men doedt die in kokos-noten / wanneer zy zo stijf is als pek; maar gemeenelyk komt zy dun in aarde potten / en dan is zy onderworpen vervalschi te zyn / en met olie gemengt / om door dat middel grooter menigte uit te maken. Van de zelve plaatsen brengt men werken van Carap / en koopmanschappen van China over Acapulco / niet tegenstaande het verboden is.

Behalven deze voorraadhuizen is 'er een om de koopmanschappen uit Europa komende in op te slaan / 't welk men gemeenelyk l'Administration noemt. De Fransche schepen / welke ongeval gehadt hebben om te Callao te handelen / zyn genoodzaakt geworden / om daar alles te brengen / wat zy aan boord hadden. Men verdeelt van die genen / die met hunne ganssche lading daar komen / dertien ten hondert van den prys der verkogte goederen / en somtyds wel tot zestien ten hondert toe / van die genen / die reeds veel verkocht hebben in andere havenen van de kust; en drie ten hondert / voor andere koninklyke rechten en het Consulaat; om niet te spreken van de geschenken / die men in stilligheit moet doen aan den Onderkoning / en aan de koninklyke bedienden / die de wetten van het koninkryk niet om niet overtreden / op eene plaatse / daar zy de macht om het te beletten in handen hebben. Men moet niet verwondert zyn / dat men die bedienden / die naar geit hongeren / de oogen uit laat steken; naardien zy de ampten niet kopen dan om zich te verrijken / en zich weinig aan het belangen van den staat laten gelegen leggen / als zy 'er hunne rekening by weten te vinden. Het is wel waar / dat men zou kunnen menen / dat de handel der

Fran-

Franschen in het laatste van den oorlog wel mogt toegelaten geweest zyn / naardien 'er in het land gebrek was aan vele waren / alzo die der gallioenen verviel waren; maar men moet ook toestaan / dat de Spanjaarden zulx zonder ongenoegen verdragen hebben / met eene onverschilligheit / die zo wel aan den eenen als aan den anderen nadelig geweest is / naardien de Franschen zich in menigte derwaarts begeven hebbende / veel meer koopmanschappen aangebragt hebben / dan het land kon verteren. Deze overvloedt heeft hen genoodzaakt de waren zeer goedkoop te geven / en heeft de Spaansche kooplieden / en by gevolg de Franschen / voor vele jaren bedrogen. Die schepen / ieder omtrent van tien tonnen gouds aan inkoop / zouden alle jaren goederen genoeg naar Peru hebben kunnen overbrengen; want / wat Chili aangaat / daar uit kan men jaarlyx niet meer halen dan omtrent 400000. piasters. De kooplieden zouden met meer zekerheit van winst te zullen doen gekocht hebben / en een eenig Franschschip zou meer winst aangebragt dan drie / en zelf daarenboven. Maar wy hebben ons lang genoeg opgehouden met deze onnutte aanmerking.

Na de openbare gebouwen / die ik zo even genoemt hebb' / zyn 'er geene aanmerkelyke behalven de kerken / welke naar dat zy van Cañasta, dat is van vakken van riet / met aarde / of met wit geschildert hout bedekt / zyn / ondertusschen niet ontbloot zyn van netheit. Daar zyn vyf kloosters voor monniken Dominikaanen / Franciscanen / Augustyner / Paders van de Barmhertigheit / Jesuiten / en het hospitaal van St. Jan de Dieu. Het getal der inwooneren beloopt niet boven de 400. huisgezinnen / schoon men die op 600. teit.

Niet tegenstaande de koning van Spanje een fonds van 292171. piasters jaarlyx vast gestelt heeft / om eene bezetting te Callao te onderhouden / zyn 'er naauwlyx zoldaten genoeg om de wacht te houden op de wapenplaats.

De Gouverneur is gemeenlyk een man van aanzien uit Europa / die derwaards van het Hof van Spanje gezonden wordt / om die waardigheit vyf jaren te bekleden. Syne Catholyke Majesteit houdt daar ook een Ingenieur / die dient voor alle de plaatsen van Zuid-America / welke zyn Baldivia, Valparaisso, Callao, en Truxillo.

Na de doot van den Franschen Ingenieur Rossemin / is de zorg over de vestingwerken gegeven aan den Here Peralta / een inboorling van Lima / van Spaansche ouders / Sterrekyker van de stadt; maar niet tegenstaande de koning 30000. piasters /

te halen van de Sciça, of Vleeschhouwerp / verschaft tot onderhoudt der muren van Callao / laat men dis nochtans ten eene male vervallen aan de zeekant / zo dat men zal genoodzaakt zyn dyna de helft weder van nieuws op te laten maken.

Buiten de muren van Callao zyn twee voorsteden door Indianen bewoont / genaamt Petipiti, welke men onderscheidt door den naam van de oude en de nieuwe. De eerste legt aan de Suidzyde / en de andere aan de Noordzyde / door welke de kleine rivier Rimac of Lima doorheenen vloeit.

Aan die zyde is ook de uitgang naar Lima / welke stadt niet verder van Callao afgelegen is dan twee goede uuren / in eene vermakelyke vlakte. Halfweegen legt een Capel van St. Jan de Dieu, genaamt la Legua. Een vierendeel uurs verder verdeelt de wegh zich in twee delen / van welke die aan de linkerhant legt / naar de hoofdpoort van Lima strekt / en de andere naar de poort van Juan Simon, welke uitkomt op het midden van de stadt / en by gevolg meer begaan wordt dan de andere.

Komst te Lima.

Door deze poort kwam ik in de stadt op den 2. October / des jaars 1713. om myn verblyf zo lang te Lima te houden / tot dat 'er gelegenheit was om weder met een schip naar Vrankryk te vertrekken. Twee dagen na myn aankomst vierde men daar het Feest van St. Franciscus van Assise / 't welk geenzins onder de geringste van het jaar moet gesteld worden; want de Spanjaarden bezeten en zot gemaakt zynde door de monniken / en wel inzonderheit door de Franciscanen en Dominikanen / zien de stichters van die twee ordens aan als de allergrootste heiligen van het Paradys. De zonderlinge achting / die zy voor deze monniken hebben / strekt zich uit tot het kleedt van der zelver order / dat zy veel meer achten / dan andere kloosterkleederen.

Door al geloven zy / dat zy groten aflaat zullen verkrygen met het kleedt van St. Franciscus te kussen. De Franciscanen / om dat wangeloof te ondersteunen / zenden sommige hunner monniken in de kerken / die meest bezocht worden / om hunne mouwen te kussen te geven aan die genen die de misse horen. De bedelmonniken zelf hebben de stoutheit van de omstanders in de reden te vallen / om zich zelven die eere te doen aandoen. Maar om niet gerucht de algemene achting / die men voor hunne order heeft / staande te houden / en aan het gemeen der zelver grootheit te doen zien / vieren zy den Feestdagh van den insteller / met kunstvuuren en voortreffelyke ommegangen / en zy schikken hunne kloosteren op van binnen en van buiten / met alles het allerkostelykste / dat 'er te vinden is.

Het

Het Feest nam zynen aanvang des avonds daags te voren / door eene ommegang van de Dominikanen / in welke tien mannen de beeltenisse droegen van St. Dominicus / die zynen vrient St. Franciscus kwam bezoeken. Hy was rykelyk met goude kleederen uitgedost / en glinsterde van kleine sterretjes van klatergout / met welke hy bezaait was / om van verre gezien te worden.

St. Franciscus onderrecht zynde van de eere / die zyn vrient hem zon komen doen / kwam hem te gemoet tot aan de markt / het welk byna de helft van den wegh is. Door de poort van het Hof leiden zy malkander de plichtplegingen af door de stemmen hunner kinderen / want wat zy ook met hunne gebaarden mogten doen / zy konden niet een eenig woordt uitbrengen. Deze laatste / veel zediger dan de andere / was gekleedt met een gemeen kleedt / als een Franciskaner monnik; maar in deze armoede was hy omringt met een hoog met stralen van zilver / en hadt aan zyne voeten zo vele vaten en andere verciersels van goud en zilver / dat achtien mannen gebukt gingen onder den last van die rykdommen.

Feest van St. Franciscus

Beide wierden zy ontfangen aan den ingang der kerk van St. Franciscus door vier reuzen van allerhande koleur / Blank / Swart / Mulatersch / en Indiaansch / welke op de voorplaats kwamen danssen voor de ommegang; zy waren gemaakt van mande-werk / met geschildert papier overtrokken / en zy zagen 'er door hunne gedaante / grynzen / hoeden / en paruiken / uit als regte molsken. In het midden dezer reuzen zagh men een Tarasque, een verdicht beest / het welk in zommige gewesten van Vrankryk bekent is / hebbende een kozf op zyn rugge / waar uit een Marionette kwam / die danste en sprong om de toeziendes wat vermaak aan te doen. Eindelyk traden zy de kerke in / in het midden van een groot getal waschkaarssen / en van kleine Engeltjes van twee of drie voeten hoog / die als poppen op tafels gezet waren / tusschen grote kandelaars van zes of zeven voeten hoog.

Toen het al laat in den nacht gevorderd was / wierdt 'er op de voorplaats / voor de kerk / een vuurwerk afgestoken. Het bestondt in drie kastelen / ieder van acht of tien voeten breedt / en vyftien of zestien hoog. Op den top van het eene zagh men een stier / en op dien van het andere een leeu. De klokketorens van de kerk waren verciert met vaandels en standaarten van allerhande koleuren / en door een groot getal lantaarnen verlicht. Men maakte een begin met het werpen van eenige kleine en slechte

voetzoekers; en in het vervolg ſtalt men pylen aan / die langs touwen liepen / een van welke zich verdeelende dzie kandelaars aanſtak / welke aan het midden en aan de twee einden van het touw hongen / latende in de tuſſchenwydte twee kleine kloten van een yelder vuur. Dit was het eenigſte kunſtwerk / dat waardig was om gezien te wozden. Eindelyk daalde een ridder / langs een touw / neder van een der kerktorens / en kwam in de lucht een der kaſtelen beſtryden; dat wierdt in brandt geſtoken / en zy verbrandden het eene na het andere met de reuzen en de Taraſque; en eindelyk wierdt alles in de aſſche gelegt.

Des anderen daags was 'er een lange prediliatie en Muſik / in het welke Godsdienſtige gezangen in het Spaanſch gezongen wierden. Het klooſter ſtondt oopen vooz vzouwen / en des avonds vzagt een andere ommegang St. Dominicus wederom te huis. Toen onſtak men / ſchoon het op den klaren dagh was / een ander vuurwerk / 't welk beſtondt uit een reus / die langs een touw nederdaalde / om een vzaak met dzie hoofden te beſtryden.

Hoewel dat feeſt veel geldts gekoſt hadt / was het echter / naar men zeide / op ver na zo fraai niet als de voorgaanden / welke zomtyds zo uitmuntende waren / dat men genoodzaakt geweeſt is / daar oider op te ſtellen. Waar uit kan men afneemen / in hoe groot een aanzien de monniken zyn / naardien zy met hunne bedelzakken niet alleen zo veel kunnen te zamen brengen / dat 'er vier Conventen / in welke meer dan vyftienhondert menſchen / zo monniken als bedienden zyn / van kunnen beſtaan / en dat zy 'er prachtige gebouwen / ten opzichte van het lant / van kunnen maken / want het Convent van St. Franciſcus is het ſchoonſte en grootſte van geheel Lima; maar dat zy noch gelt overig hebben om onkoſten te doen / die nergens nut toe zyn / welke zomtyds wel 50000. piaſters belopen hebben / van de goederen der armen / welke men in die ſtadt alzo wel vindt als op andere plaatſen. In waarheit / indien de overvloedt der wereldlyken de armen toekomt / zo veel te meer de overvloedt der monniken / die zelf gelofte doen van armoede / en dat met zo veel ſtrengheit / dat zy zelf geen eigendom eiſſchen te hebben aan het vzoodt / het welk zy werkelyk eeten / gelyk dat bekent is dooz zekere kluchtige geſchiedeniſſe / zo vermaart dooz eene bulle van Paus Johannes den XXII.

Men zal zich over die onkoſten niet verwonderen / als men acht geeft op de overgroote ſomme / welke hunne bedelary han opbzengen / naardien het grote Convent alleen vier en twintig monniken heeft / die te Lima bedelen / welker een / die in den jare 1708. ſtierf /

ſtierf / in den tydt van twintig jaren 300000. piaſters verzamelt hadt. Voor het overige is het onder de Spanjaarden zeer gemeen / dat zy hunne naaſte bloedverwanten aanmerkelyke ſommen / en zelf hunne wettige erfenisſe onthouden / om die aan de kerke en aan de Conventen te geven. Dat noemt men daar te lande / zyne ziel erfgenaam maken / dejar ſu alma heredera.

Een andere kan men bevroeden / hoe weinig doordringendheit van oordeel en begrip onder hen gevonden wordt / naardien 'er in hunne ſchouwſpelen noch toepaſſelyke betekenisſe / noch inzicht / noch voorwerp is. Maar ik houd' my te lang op met de beſchryvinge van een Feeſt / dat der moeite niet waardig is. Het is tydt om te ſpreken van het gene / dat ik aanmerkelyk in Lima gevonden hebb' / gedurende myn verblyf aldaar.

BE-

BESCHRYVING

Van de Stadt

LIMA.

Hare hoogte.

DE stadt Lima / hoofdstadt van Peru / is gelegen twee mylen van de haven van Callao / op 12. graden / 6. minuten / en 21. secunden Zuiderbreedte * / en op 79. graden / 45. minuten Westelyke langte / of verschil van den Meridiaan van Parys. Zy is gebouwt in eene schone vlakte / aan het laagste van een vallei / welke eertyds Rimac genaamt wierdt / naar den naam van een vermaarden Afgodt der Indianen / welke daar zyne beruchte Godspraaken gaf ; waar van door wantaal / en door de ongemakkelykheit / welke dat volk vondt in de r zo scherp uit te spreken als de Spanjaarden / de naam van Lima gekomen is / welke verschilt van den genen / die haar door haren stichter gegeven was. Want Franciscus Pizarre / die den grondt daar van gelegt heeft onder de regering van Karel den V. en van Donna Juana zyne moeder / zy beide in Castilie regerende / gaf haar den naam van de stadt der koningen / los Reyes ; of misschien / zo als vele willen / om dat de Spanjaarden zich meester van die vallei gemaakt hebben op dzie koningen dagh. Het wapen van de stadt schynt het eene gevoelen zo wel als het andere te begunstigen ; het bestaat uit dzie goude kronen / twee boven en een onder / op een blaau veld / boven welke kronen een staartsterre verbeeldt wordt : zommige plaatsen de twee zuilen van Hercules in het wapenschildt / maar op de meeste plaatsen staan zy 'er naast / als wapenstutten / met deze twee woorden plus ultra, en de twee letteren J. en K. om de namen Juana en Karlos, die met de zelve beginnen / uit te dzukken. Wat 'er van zy / het is ten minste zeker / dat de stadt dien naam niet gekregen heeft / om dat 'er de grondt van gelegt is op Kersdagh / gelyk het D. Feuillee wil na Garcillasso de la Vega, en in den jare 1534. maar op den 18. Januari / in den jare 1535. op den feestdagh van St. Pieters Stoel / zo als het verhaalt wordt door Francisco Antonio de Montalvo, in het leven van den zaligen

* Volgens Pevalta en V. Feuillée op 12. gr. 1. min. 15. sec. breedte, en 79. gr. 9. min. 30. sec. langte.

Waar de naam van Lima van daan komt.

Zie Prent-verb. XXVIII.

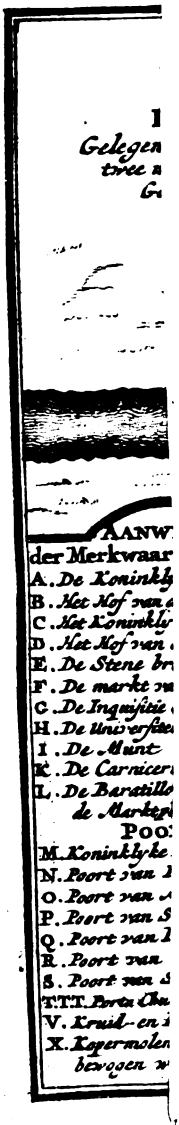

1
Gelegen
tree
G

AANW
der Merkwaar
A. De Koninkly
B. Het Hof van
C. Het Koninkly
D. Het Hof van
E. De Stene br
F. De markt va
G. De Inquisitie
H. De Universite
I. De Munt
K. De Carnicer
L. De Barattille
de Marktpl
POO
M. Koninklyke
N. Poort van
O. Poort van
P. Poort van S
Q. Poort van
R. Poort van
S. Poort van
TTT. Porta Cha
V. Kruid- en
X. Kopermolen
bewogen

Digitized by Google

Digitized by Google

zaligen Toribio, biſſchop van Lima / gedenkt onder den tytel van El Sol del Nuevo Mundo, door de zorge van D. J. Fr. de Valladolid, School-kanunnik der hoofdkerke van die ſtadt / en Procureur Generaal te Rome / om de Canoniſatie van dien kerkvoogt te verzorgen. Deze omſtandigheit / en de optelling der namen van de Commiſſariſſen / afgezonden om eene gelegene plaatſe voor de ſtadt en de eerſte inwoonders der zelve uit te kiezen / maken dat men Garcillaſſo grotelyks verdenken moet. Het is wel waar / dat Herrera met hem overeenſtemt in den dagh der grondlegginge; maar hy komt met Montalvo overeen in het jaar 1535.

Deze tydſtip wordt ook bevestigt door de reden'n / die Pizarre gehadt heeft ten opzichte van de plaatſe / daar tegenwoordig Lima gelegen is; want de zelve Herrera leert ons / dat de Balliuw / of Adelantado, Don Pedro de Alcarado, met een aanzienelyk leger van Guatemala naar Peru gekomen zynde / met voornemen van zich daar meester van te maken / Pizarre zich nederſloeg en verſterkte in de vallei van Lima / niet verre van de haven van Callao / welke de beſte is van de ganſche kuſt; om hem te beletten aan de zeekant voet aan lant te zetten / terwyl Don Diego Almagro hem het hooft ging bieden in de landſtreek Quito.

De Spanjaarden / die door eene yzerſelyke nayver altydt acht geven op den uiterlyken plicht van den Godsdienſt / leiden / eer dat zy eenig gebouw begonden te ſtichten / de fundamenten van de kerk ten naaſte by in het midden van de ſtadt. Vervolgens verdeelde Pizarre de ſtraten / en verdeelde de blokken voor de huizen in vakken van 150. varren, of van 40. roeden in het vierkant / gelyk wy dat van St. Jago gezegt hebben. Twaalf Spanjaarden / die 'er onder zyne beſtiering de eerſte burgers van waren / begonden zich daar van woninge te verzorgen; vervolgens kwamen dertig menſchen van San Gallan, en eenige andere / die te Xauxa hun verblyf hadden gehadt / zich by de zelven voegen / en maakten alzo in het geheel een getal van zeventig inwoonders uit / die met den tydt zeer toegenomen zyn / naardien het tegenwoordig de grootſte ſtadt is van ganſch Zuid-America.

De verdeling van hare vlakke grondt is zeer fraai / de ſtraten zyn daar volkomentlyk ſymregt / en van eene behoorlyke breedte. In het midden van de ſtadt is de koninklyke markt / daar men alle dingen verzamelt heeft / die voor het gemeen noodzakelyk zyn. De Oostzyde is bezet door de hoofdkerk en het Biſſchoppelyke hof; de Noordzyde door het hof van den Onderkoning; de Weſtzyde door het huis der Cabildo, het Regthuis / het Gevangen-

Haar vlakke grondt.

huis / en de Wapenzaal / met aan malkander volgende en even-redige overdekte wandelplaatsen : eindelyk is de Zuidzyde / even als de voorgaande / verciert met diergelyke wandelplaatsen en met winkels der kooplieden.

Op het midden van de markt staat een fontein van gegote metaal / verciert met een fraai standbeelt van de Faam / en met acht leeuwen van de zelve stoffe / welke in het ronde water kunnen uitwerpen. Deze fontein is noch omzet met vier andere kleine kommen / die zeer ryk van metaal zyn.

Een blok huizen Noordelyker dan de koninklyke markt ; loopt de rivier Lima / welke byna altydt doorwaadbaar is / behalven in den Zomer / zynde dat de tydt / op welke het op het gebergte regent en de sneeu smelt ; op verscheide plaatsen heeft men kleine afleidingen uit die rivier gemaakt / om de velden te bevochtigen / als ook de straten en de tuinen der stadt / waar door men haar geleidt heeft / byna eveneens als wy gezegt hebben van Santiago / maar door overdekte graften.

Het gedeelte / dat door die rivier aan de Noordzyde van de stadt afgesneden is / heeft gemeenschap met het ligchaam van de stadt door een stene brugge van vyf bogen / die wy wel gemaakt zyn / gebouwt onder de regeringe van den Onderkoning Montesclaros ; de straat / tegen over welke deze brug legt / loopt regt aan op de kerk van St. Lazarus / hoofdkerk van een voorstadt / die Malambo genaamt wordt / en eindigt na by de Lameda, 't welk een wandelplaats is met vyf reien van Oranjeboomen / van omtrent twee honderd roeden / welker hoofde verciert is met drie stene kommen tot fonteinen. De schoonheit van die altydgroene bomen / en de aangename reuk / welke hunne bloemen byna het gansche jaar door van zich geven / en de zamenvloedt van ryluiden / die dagelyks tegen den wandeltydt zich daar verzamelen / maken van deze laan een plaats van vermaak tegen vyf uuren des avonds.

Omtrent het midden is eene kapel / genaamt Santa Liberata, welke gebouwt is in den jare 1711. op een plaats / daar men de Hostien en het Ciboriuum van de hoofdkerk / welke gestolen / en daar aan den voet van een boom begraven waren / weder gevonden hadt. Deze laan eindigt aan den voet van het gebergte / daar een Convent van Observantinen is / herboomt door St. Franciscus Solano, geboortig van Paraguay. Meer ten Oosten legt een ander gebergte / tegen het voorgaande aan / daar de Eremitage van St. Chrystoffel / naar welken zy genaamt is / legt. Aan des zelfs voet loopt een arm van de rivier / waar van de bak

dient

dient om verſcheide koren-molens en eene kruit-molen te doen omlopen / en welke ook gehouden wordt voor een gemeen badt.

De aardbevingen / die in Peru zeer dikwils voorvallen / hebben die ſtadt vele ongemakken veroorzaakt / en ontruſten dagelyks de inwoonders. Daar ontſtondt 'er een in den jare 1678. op den 17. Junii / die 'er een groot gedeelte van over hoop ſmeet / en voornamentlyk de kerken / die aan de H. Maagt toegewydt waren. Montalvo / die deze aanmerkinge gemaakt heeft in het leven van den Z. Toribio / zegt / dat het ſchynt / dat Godt de Zoon daar door zyne Moeder uit zyne bezitting geſtoten is; maar die van den jare 1682. was zo hevig / dat zy de ſtadt byna ganſch het onderſte boven ſmeet / zo dat men in overweginge nam / of het niet beſt ware / haar te verleggen op eene voordeliger plaatſe. De gelegenis van die yſſelyke aardbevinge wordt daar noch jaarlyks / op den 19. October / door openbare gebeden vernieuwt. So men het algemene gerucht magh geloven / is die aardbeving voorzegt geweeſt door een Geeſtelyken van de Barmhertigheit / die vele dagen te voren langs de ſtraten liep / als een andere Jonas / roepende: Doedt boete. En warelyk den dagh gekomen zynde / ſchudde de aarde zo bovenmaten / dat zy van half quartier tot half quartier / gruwelyke ſchokken gaf / zo dat 'er in vier en twintig uuren meer dan tweehondert geteld wierden. Aardbeving. Parece que Dios Hijo avia levantado por ſu Madre.

Hoe yſſelyk deze aardbeving ook zyn mogt / daar gebeurde 'er een noch ongehoorder in den jare 1692. in het landſchap Quito, in de ſteden Ambato, Latacunga en Riobamba. Deze bewoog de aarde zo ſterk / dat 'er groote ſtukken van af braken / die men drie of vier mylen verre zagh voortvloejen van de plaatſe / op welke zy te voren geweeſt waren / en dus de velden overdrengen / met bomen en huizen over einde ſtaande / 't welk reden gaf tot de allerongewoonſte rechtgedingen van de gehele werelt / welke te Lima gedient hebben / namentlyk aan wien die goederen toe kwamen. De een zeide / zy leggen onder myn rechtsgebiedt / en de andere / ik ben op myn eigen grondt.

Diergelyk een geval gebeurde in den jare 1581. niet verre van Chuquiago, of la Paz, naar het verhaal van Acoſta / in zyn III. Boek, Hooftd. 27. Het gebucht Angoango viel op het onvoorzienſte ter neder tot een puinhoop; en de aarde liep en dreef langs het land / anderhalf myl verre / als of het water / of geſmolte waſch geweeſt was † / zo dat zy een meer toeſtopte en ver-

† *Montes ſicut cera fluxerunt a facie Domini.* Pſ. XCVI.

vervulde / en bleef aan dien oozt alzo uitgeſtrekt ‡.

Giſſingen aangaande de aardbevingen.

Men kan op zo zonderlinge gebeurteniſſen in de Natuur geen acht geven / zonder dat onze natuurlyke weetgierigheit ons aanzet om daar de reden van na te ſpeuren. De reden / die de Natuurkundigen geven / aangaande de aardbevingen / ſchynt niet ten eene male voldoende. Zy wozden toegeſchreven aan de winden en aan de onderaardſche vuuren; maar my dunkt / dat men haar veel meer moet aanzien als een uitwerkſel van het water / waar mede de aarde van binne bevochtigt wozdt / gelyk als de ligchamen der dieren zulks zyn dooz de bloed-aders. Men heeft maar te graven / en men zal byna overal de waarheit van deze ſtellinge bevinden. Het water nu kan aardbevingen veroozzaken op verſcheide manieren / het zy met het zout / dat dooz de aarde verſpreidt is / te doen ſmelten / het zy met dooz de ſpongachtige aarde dooz te dzingen / en met den tydt de ſtenen / die 'er mede gemengt zyn / los te maken / welker val of beweging een ſchudding en een ſchokking moet veroozzaken / zo als men gevoelt in de aardbevingen. Eindelyk / het water dooz zekere zwavelachtige ligchamen henen dzingende / moet daar een geſting veroozzaken / en dan bzengt de warmte winden voozt / en laſtige uitwaaſſemingen / die de lucht vergiftigen / wanneer zy uit de aarde opberſten; waar van daan het komt / dat 'er na grote aardbevingen een zeer groot getal menſchen ſterft / gelyk wy dat verhaalt hebben van Santiago en van Lima. Hoe gemakkelyk zo eene geſting kan ontſtaan / wozdt bewezen dooz het voozbeelt van de kalk / en dooz een fraaze ondervinding van den Heere Lemery / in het bzede voozgeſtelt in de Gedenkſchriften van de Academie der Wetenſchappen / in den jare 1700.

Indien men / na gelyke delen van vylſel van pzer en zwavel / als van dertig of veertig ponden / met even zo veel waters gemengt te hebben / die koek een voet diep in de aarde begraaft / zal men na acht of negen uuren de aarde zien opzwellen / zich ooperen / hete dampen / en vervolgens vlammen uitwerpen.

Nu is in Peru en in Chili de aarde ganſch vol van zoutmynen /

‡ Daar is 'er een noch veel verbaaſdmakender voorgevallen in *Canada*, welke op den 5. Febr. des Jaars 1663. begon, en die duurde tot den maant July van het zelve Jaar, en ongelooffelyke veranderingen maakte in de oppervlakte der aarde, in meer dan 400. mylen lands. Zie, *La Vie de la Venerable Mere Marie de l'Incarnation, Urſuline de la Nouvelle France, a Paris* 1677.

Digitized by Google

nen / van zwavel en van metaal: laat ons daar bp voegen / dat 'er brandende bergen gevonden worden / die de stenen verteren tot asſche / en de zwavel verſpreiden; derhalven moeten 'er de aardbevingen zeer ſterk zyn / en in het bpzonder langs de zeekuſten / die meer met water doordrenkt zyn / dan naar het hooge van de Cordillera. Dat komt zeer wel overeen met de ondervindinge / want men vindt verſcheide plaatſen / daar zp zeer zelden voorvallen / gelpk als te Cuſco, te Guamanga, en elders; en om de zelve reden heeft men meer aardbevingen in Italie / dan naar de kant der Alpes. Eindelpk is men gedwongen te bekennen / dat het water veel deel heeft aan de aardbevingen / wanneer men de velden ziet vloejen als geſmolten waſch / en dat men ſchielpk meeren ziet ontſtaan op plaatſen / daar de aarde in den afgrondt weg zinkt / naardien de aarde in het water nederzakkende / het zelve noodzakelpk boven moet komen / indien deszelfs menigte groot genoeg is; of de aarde moet uitkalven / gelpk als zant / wanneer de grondſlagh weggeſpoelt is / op eene ſchuinſche opperblakte.

Waarom de aardbevingen veelvuldiger zyn aan de Zeekant, dan diep in het laat.

Hoe de aarde kan vloeyen.

De vreeſ voor de veelvuldige aardbevingen heeft ondertuſſchen niet belet / te Lima eene menigte ſchone kerken en hoge kloktorens te bouwen. Het is waar / dat het grootſte gedeelte der kerkbogen niet zpn dan van gewit hout / of van Cañaſta, maar zp zpn zo wel gewerkt / dat men het niet kan merken / ten minſte zo men 'er te voren niet van onderrecht is. De muren der grote gebouwen zpn van gebakke / en die van de kleine van Adobes, of ongebakke ſtenen. De huizen hebben niet meer dan eene verdieping / boven op welke men zomtpds noch eene verdieping ziet / van riet gemaakt / op dat zp niet zwaar zouden zpn; eindelpk zpn zp alle zonder dak / nademaal het 'er nooit regent.

Een uitwerkſel der Nature / zo verſchillende van het gene / dat wp in onze luchtſtreken zien / maakt dat men terſtont om twee zaken denkt.

De eerſte / hoe de aarde vruchten kan voortbrengen zonder regen / en de andere / waar van daan het komt / dat het nooit regent langs de kuſt / ſchoon 'er vpftien of twintig mylen meer landwaards regen valt.

Om op de eerſte vrage te voldoen / moet ik zeggen / dat dit gebrek van regen warelpk bpna het ganſche land onvruchtbaar maakt op de hoogtens. Daar is niets dan alleen de blaktens / door welke eenige beekjes lopen / komende van het gebergte / daar het regent en ſneeuwt / uit welke men eenige vruchten kan inzamelen / en die bp gevolg kunnen bewoont worden: maar op die

Hoe de aarde zonder regen vruchten voortbrengt.

plaatsen is de aarde zo vruchtbaar / en het lant voor het overige zo bevolkt / dat die vlaktens genoeg / en zelf overvloedig / uitleveren tot voedsel der inwoonderen. De oude Indianen hadden ten uiterste fraaje uitvindingen om het water der rivieren naar hunne woonplaatsen te leiden. Men vindt noch op vele plaatsen / langs de heuveltjes / waterleidingen van aarde en gedroogde stenen / zeer verstandelyk gedraait en omgeleidt door een oneindig getal van bogten; het welk doedt zien / dat die volkeren / zo ruw en onbeschaaft als zy waren / de kunst van waterleiding zeer wel verstaan hebben. Wat het gebergte langs de zeekust aangaat / daar vindt men kruiden / op sommige plaatsen / die niet zeer bloot staan voor de hitte der zonne / naardien de wolken des winters nederzakken tot op der selver toppen / en hen genoeg bevochtigen / om het noodzakelyke sap aan de kruiden te verzorgen.

Waarom het daar nooit regent.

Belangende de tweede vraage / Zarate heeft / in zyn Overmeestering van Peru, gepoogt reden te geven van de altydduurende droogte / die men aan die kust gewaar wordt. „ Die geen / zegt hy / „ die met zorge de zake overwogen hebben / willen dat de natu„ relyke reden van die zake is een wint uit den Suid-Westen / „ die het ganschе jaar door langs de kust en het vlakke lant re„ geert / en die met zo groot eene heftigheit waait / dat hy de „ dampen wegvoert / welke uit de aarde of uit de zee opkomen / „ zonder dat zy hoog genoeg in de lucht kunnen opstygen / om „ zich daar te verzamelen en waterdruppelen te maken / die we„ der in een regen nedervallen. En waerlyk / voegt hy 'er by / „ het gebeurt somtyds / dat men / van de hoge bergen neder„ waards ziende / die dampen verre beneden zich ziet / welke de „ lucht dik en nevelachtig doen schynen over de vlaktens / niet „ tegenstaande zy zeer klaar en zeer helder is op het gebergte.

Deze redenkaveling heeft niets waarschynelyks / want het is niet waar / dat de Suid-Weste winden de dampen beletten op te stygen / naardien men wolken / door dien wint voortgedreven synde / ziet op eene zeer grote hoogte. En als men dat zelf al toestondt / zou daar uit niet volgen / dat die wint belette / dat die dampen zich tot regen zouden te zamen zetten / alzo de onderwinding ons klaarlyk bewyst / op de Alpes / dat de lage wolken al zo wel regen geven als de hoge. Men ziet zeer dikwils de lucht klaar op den top / terwyl het in het tegendeel regent aan den voet van dat selve gebergte. Verre daar van daan / moesten zy natuerlyker wyze meer regen geven / alzo zy laag synde ook zwaarder zyn / en by gevolg te zamen gesteld van grooter waterdruppelen / dan de wolken / die hoger syn.

Wy

Wy dunkt / dat ik eenigzins een beter reden zie / gegrondt op de verscheide trappen van de warmte van de kust / en van het binnenste van het lant. Wy weten by onderbindinge / dat de hette der zonne / die zy aan de aarde mededeelt / verandert in regen / en dat de aarde zo veel meer wolken naar zich trekt / hoe dat zy meer verhit gewordeu is. Ik zal verklaren / hoe die trekking geschiedt / Men merkt in Vrankryk aan / dat het zo veel regent / dat is / dat 'er zo veel waters valt / en zelf meer / gedurende de maanden Julp en Augustus / dan gedurende alle de andere maanden van het jaar / hoewel het niet regent dan zeer zelde / nademaal de druppelen van het water dan veel groter zyn dan in den winter. Deze aanmerking wordt onderstreunt door de grote overvloet van regen / die onder de Zona Torrida valt / gedurende zekere maanden van het jaar / na dat de aarde verhit is geweest door de minst schuins nederschietende stralen der zonne. Nu weet men / dat het binnenste gedeelte van Peru / het welk byna geheel onder die Zona legt / in de vlaktens zeer verhit wordt / alzo de selve gedurende den dagh de stralen der zonne byna regt op en neder ontfangen / welker werking noch vermeerdert wordt door de grote menigte van onvruchtbare rotsen / waar mede zy omringt zyn / die deze stralen aan alle kanten doen wederomkaatsen / en dat eindelyk die hette niet gematigt wordt door winden. Het is ook bekent / dat de hoge gebergtens / de Cordillera en de Andes, byna altydt met sneeu bedekt / het lant op zekere plaatsen zeer kout maken; zo dat men in eene zeer kleine tusschenwydte de twee strydige uitersten vindt. De zon veroorzaakt derhalven door hare tegenwoordigheit eene krachtige uitzetting der luchtdelen / en eene brandende hette in de vlaktens / gedurende den dagh / dat is de helft van den tydt; en gedurende den nacht / of de andere helft / maakt de omleggende en naburige sneeu de lucht zeer kout / die zich dan van nieuws weder verdikt. Aan deze beurtwisseling van verdikkinge en verdunninge moet men / zonder twyffel / als aan het eerste beginsel / de ongestadigheit van weder toeschryven / die men te Cusco, te Puno, in la Paz, en elders / gewaar wordt / daar men byna alle dagen allerhande soort van weder heeft / donder / regen / bliksem / heldere en betrokken lucht / kout en heet; maar op andere plaatsen is het langen tydt heet weder / zonder tusschenpozinge / en vervolgens heeft de regen haar beurt.

Met de kust is het niet op de zelve wyze gelegen / daar de Zuid-Weste / en de Z. Zuid-Weste winden op hunnen tydt waajen / welke uit de koude luchtstreken van de Zuid-pool komende / de lucht gedurig verkoelen / en haar ten naaste by altydt houden op

de

de zelve maat van dikte. Dat meer is / zy brengen mogelyk eenige zoutdeeltjes aan / die zy verzamelen uit de stuiving van het zeewater / waar door de lucht vervult zynde / dikker moet worden / dyna gelyk wy zien / dat de pekel verdikt is door het zout / dat zy in heeft. Deze lucht heeft derhalven meer kracht om de wolken te dragen / en is niet heet genoeg / noch heeft grote beweging genoeg / om de delen der wolken te schudden / en by gevolg kleine waterdruppelen te verzamelen / en daar groter druppelen van te maken / dan de zwaarlyvigheit van de lucht / in welke zy zyn / kan verdragen; en schoon die wolken zeer nahy de aarde komen in de tydt / in welke zy niet zo hoog door de zonne opgetrokken worden / zy vallen daarom niet te meer in regen neder; dus is de lucht te Lima dyna altydt met wolken bezet / en het regent 'er nooit.

Indien ik tegenwoordig moest verklaren / waarom de heetste landen de regen naar zich trekken / zou ik my kunnen bedienen van de gissingen van eenige hedendaagsche wysgeren * / die van gedachten zyn / dat de wolken uit verstyfde dampen bestaan / of uit een soort van zeer dun ys / gelyk als de sneeu. Volgens dit denkbeelt is het klaar / dat als de hette der aarde de lucht warm genoeg maakt om die warmte te doen doordringen tot de hoogte der wolken / zy moeten smelten en in regen nedervallen; maar deze redenkaveling / die ik geloof dat somtyds zeer goet is / is het niet altydt / gelyk ik door myn eigene ondervindinge kan verzekeren / synde geweest op hoge bergen / daar ik op eene en de zelve tydt beneden my en boven myn hooft wolken zagh dryven / terwyl ik my omringt vondt met een lucht / die my in waarheit wel kout scheen / maar door het overige niet te verschillen van een mist / gelyk als men langs het lant ziet zweven. Het heeft derhalven weinig grondes / dat men die wolken van deze mist zou willen doen verschillen.

* Regis.

Wat 'er ook van magh zyn / de hette kan ook noch de regen tot zich trekken / met aan de luchtdeeltjes een slangswyze rondraajende beweginge te geven / welke vele kleine waterdruppeltjes kan verzamelen tot eene grote. Deze beweging is ligtelyk te begryppen door die gene / welke men gewaar word in den loop der rivieren / of / zo men wil / door een draai-pomp / met welke men het water opwaards voert. Indien de Son op deze wyze de dampen tot zich trekt / moet men zich niet verwonderen / dat de aarde verhit synde / wolken naar zich trekt.

Eindelyk zou ik deze trekking noch kunnen vestigen op eene ondervindinge / die ons doedt zien / dat het vuur de vloedt der lucht

tot

tot zyne onderhoudinge van noden heeft. So men een gloeiende kool in een fleş doedt / en dat men die ter dege toestopt / ziet men terstont / dat zy uitdooft. Redenkavelende van het meerder tot het minder / kan men een zeer verhit ligchaam vergelyknen by een gloeiende kool / en denken / dat die hitte niet kan bestaan sonder den vloedt der naburige lucht / welke meer verdikt zynde zich zelf voortdryft en vloeit naar de kant van het vuur / gelyk men de buitenste lucht door kleine gaatjes in een kamer ziet komen met meer hevigheit / wanneer de kamer verwarmt / dan wanneer zy sonder vuur is.

Voor het overige laat ik de sorge van overtuigende redenen van de oorzaken van die droogte by te bryngen over aan de Wysgeren / het is voor een reiziger genoeg / dat hy de zaken voorstellende / der selver oorzaken eenigzins uitlegt / om geloof te vinden / en den lezer te bereiden tot de ongewone zaken / die hy zegt. Derhalven / naardien het te Lima nooit regent / zyn de huizen 'er niet bedekt dan met eene enkele mat / die vlak neder gelegt is / met een vinger dik asschе daar boven op / om de vochtigheit van de mist in te trekken; en de schoonste huizen zyn niet gebouwt dan van gedroogde stenen / dat is van aarde met eenig kruidt / en eenboudig in de zonne gedroogt / 't welk nochtans eeuwen lang kan duren / om dat het nooit door de regen geweekt wordt.

De Vestingen van Lima / welke een eeuwig werk behoorden te zyn / zyn van gene andere stoffe gemaakt; zy zyn achtien of twintig voeten hoog / en boven aan negen voeten dik / so dat in de gansche omtrek van de stadt niet eene eenige plaatse is / die breedte genoeg heeft / om 'er een stuk geschut te setten / het welk my doedt geloven / dat zy niet gemaakt zyn / dan alleen om de stadt te dekken tegen de ondernemingen der Indianen. De omtrek van de muur is bezet met bastions van vyftien roeden op zy / eventredig met de vlakke muur / en omtrent dertig roeden van boven / welke den uitspringenden hoek van 130. schreden maken / waar door eene so bekrompe bestryking voortkomt / dat twee derdendelen van den muur van de twede zyde der bastionen beschoten worden / en dat de bestreke hoeken somtyds al te scherp zyn. Alzo de vakken van de muur tusschen ieder bastion van 80. roeden zyn / is de grote lyn van verdediging van omtrent 110. roeden. Voor het overige zyn 'er gene gragten noch buitenwerken. Deze vestingwerkingen zyn alzo aangelegt omtrent den jare 1685. onder de regeringe van den Onderkoning den hertog van La Palata, Vestingwerk.

volgens de orde van D. Jan Raimond / een Nederlandsch priester.

Getal der inwooners.

Het getal der Spaansche huisgezinnen te Lima beloopt / naar gissing / acht of negen duizent Blanken / de overige zyn Mestisen / Mulatren / Zwarten / en eenige Indianen / hoewel 'er in het geheel omtrent 25 of 28000. zielen zyn / de Monniken en Geestelyke dochters daar onder begrepen / die ten minste een vierendeel van de stadt beslaan.

Gelyk men in de steden van Europa de karossen telt / om 'er de pracht van te kennen te geven / zo telt men op de zelve wyze te Lima 4000. kalesſen / zynde het gewone rytuig daar te lant / getrokken wordende van muil-ezelen; maar om een denkbeeld te geven van de rykdom van die stadt / is het genoeg dat ik verhaal / wat de rykdommen de kooplieden daar deden zien / omtrent den jare 1682. by de intrê van den hertogh van la Palata, toen hy bezit van die stadt kwam nemen. Sy deden de straten Merced en los Mercaderes, door welke hy moest komen op de koninklyke markt / daar het hof van den Onderkoning is / ter langte van twee blokken met huizen beſtraten met staven van fyn zilver / welke gemenelyk omtrent twee hondert mark wegen / zynde van 12. tot 15. duim lang / van 4. tot 5. breedt / en van 2. tot 3. dik / 't welk moet beloopen hebben de somme van 800 00000. rydaalders / of omtrent 320000000. guldens Fransch geld / zo als het tegenwoordig gereekent wordt. Het is waar / dat Lima in zekeren zin het voorraadhuis is van de schatten van Peru / daar zy de hoofdstadt van is. Men heeft eenige jaren geleden opgereekent / dat 'er jaarlyx meer dan ses millioenen rydaalders verteert wierden; doch tegenwoordig moet men daar veel van aftrekken / na dat de koophandel der Franschen de Europiaansche waren daar beter koop gemaakt heeft / en na dat de handel / dien zy te Arica, Ylo, en Pisco dryven / het zilver / 't welk eertyds te Lima pleeg te komen / na die plaatsen trekt / waar van daan het komt / dat de stadt tegenwoordig arm is / in vergelyking van het gene dat zy eertyds geweest is.

Rykdommen van Lima.

Kleding der vrouwen.

De mans en de vrouwen zyn beide even zeer genegen om deftig in de klederen te zyn. De vrouwen / niet te vrede zynde met de rykelykheit der schoonste stoffen / bezetten dezelve met eene overgrote menigte van kanten / en zy zyn onverzadelyk ten opzichte van parelen en gesteentens / van armcieraden / van oorringen / en andere versierselen / waar van het maakloon / dat wel het meeste kost / de mannen en de minnaren bederft. Wy hebben eene juffer gezien / die voor 60000. piasters aan juwelen

aan

aan hadt / dat is / voor 240000. Fransche guldens. In het algemeen gesproken / zyn zy tamelyk schoon levendig van zwier / en aantrekkelyker dan elders; doch misschien zyn zy een gedeelte van hare schoonheit schuldig aan de tegengesteldheit der Mulatresſen / Twartinnen / Indiaansche vrouwen / en andere afschuwelyke aangezichten / welke voor het ganſche land het grootſte getal uitmaken.

De ſtadt Lima is de gewone verblyfplaats van den Onderkoning van Peru / die de oppermacht vertoont / gelyk als de koning zelf / in de gerechtshoven van Lima, Chuquiſaca, Quito, Panama, van Chili, en Tierre firme, in hoedanigheit van Gouverneur * en Kapitein Generaal van alle de koninkryken en landſchappen van de nieuwe Werelt, zo als zyn tytel luidt. Hy heeft een vaſt inkomen van 4000. piaſters jaarlyx / zonder te ſpreken van andere buitengewone inkomſten / gelyk als wanneer hy gaat om in eenig landſchap de zaken te onderzoeken / krygt hy 10000. piaſters / en 3000. als hy maar naar Callao gaat / het welk niet meer dan twee mylen van Lima afgelegen is. Hy heeft de verkiezinge van meer dan hondert Corregimientos, of Gouverneurs; en hy is / met een woordt / meeſter van alle driejarige bedieningen / zo wel burgerlyke / als die tot den krygh behoren. Hare waardigheit.

Men moet aanmerken / dat het grootſte gedeelte der ampten niet gegeven noch verkocht wordt dan voor een tydt.

De Onderkoningen en Preſidenten zyn gemeenlyk zeven jaren in hunne bediening / zommige Corregidores, of Gouverneurs / hebben die voor vyf jaren / en het grootſte gedeelte alleen voor drie. Men kan gemakkelyk het inzicht van deze ſchikking der bedieningen ontdekken; het is / buiten twyffel / om te beletten / dat zy tydts genoeg zouden hebben / om een ſtreng te krygen / en een party te maken tegen den koning / die zo verre van hen af is / dat'er jaren van noden zyn / om zyne orders te ontfangen; doch men moet ook toeſtaan / dat die ſtaatkunde vele onvermydelyke ongemakken heeft / welke / naar myne mening / de voornaamſte oorzaak zyn der kwade regeringe van dat land / en van het weinige voordeel / dat'er de koning van Spanje van trekt. Want de Officieren zien den tydt hunner bedieninge aan als een Eeufeeſt / dat hen niet meer dan eens in hun ganſche leven zal mogen gebeuren te zien / en ten einde van het welke men de ſpot met

* Het is de zelve perſoon, die deze twee tytels voert, welke in het Handſchrift, 't welk men voorgeeft van Oexmelin te wezen, onderſcheiden worden. Zie *de Hiſtorie der Vrybuiters.*

Digitized by Google

hen zal dryven / indien zy niet goeds genoeg overgewonnen hebben; en alzo het niet wel doenelyk is / dat men om gelt niet in het heimelyk iets door de vingeren zou zien / zynde zekere misbruiken door langheit van tydt ingekropen als gebruiken / volgen de eerlykste lieden de voetstappen hunner voorgangeren / overtuigt zynde / dat hoe zy ook hunne zaken mogen aanleggen / men misschien niet zal nalaten hen te beschuldigen / dat zy hun ampt kwalyk waargenomen hebben / waar omtrent zy zich op generhande wyze kunnen zuiveren / dan met hunne rechters door geschenken te bevredigen / delende hen iets mede van het gene dat zy den koning en zyne onderdanen ontstolen hebben. Ik weet / dat dit de loutere waarheit is / en ik geef het hier niet op als eene gissinge.

Manera, credemibi, placant hominesque Deosque.

Daar van daan komt het / dat zo groot een getal van pignes, of onbereidde stukken zilver / vele landschappen door gevoert worden / en eindelyk in de schepen der kooplieden aan de kust komen / zonder dat 'er het vyfde deel aan den koning van betaalt is. De kooplieden betalen zo veel ten hondert aan den Gouverneur / de Corregidor betaalt aan den Rechter der verbeurde goederen / of Jues de Descamino, en deze misschien weder aan de bedienden van den Onderkoning.

Daar van daan komt het / dat byna niemant onder hen het gemene best ter harte neemt / van te voren wetende dat hy binnen korten tydt buiten bediening zal zyn / en alzo buiten staat van de goede order / die hy zou ingevoert hebben / te doen standt grypen / en dat zyn opvolger die misschien zal het onderste boven keren / zo haast als hy aan de bediening zal gekomen zyn.

Daar van daan komt het eindelyk / dat de orders van het hof van Spanje of ganschelyk niet / of zeer kwalyk uitgevoert worden. Men vergenoegt zich / met die alleen welstaanshalven af te kondigen. * De vreze van door ongehoorzaamheit een ampt te verliezen / dat zy anders hun gansche leven zouden bezitten / noopt hen niet aan / zy zyn verzekert / dat zy het evenwel in weinig tyds zullen verliezen; en voor het overige komen zy 'er by den Onderkoning goedkoop af / die al eveneens redeneert als zy / schoon hy eene volstrekte macht / en het geweld in handen heeft.

* Se obedecela orden y no se cumpla.

Lyfwacht van den Onderkoning.

Zyne gewone lyfwacht bestaat uit drie Compagnien / waar van 'er eene is van veertig hellebardiers / eene van hondert ruiters / en eene van hondert mannen te voet. Deze twee laatste worden door den koning betaalt / en die der hellebardiers wordt onderhouden van zeker gelt / 't welk daar toe gemaakt is door eene juffer van Lima / die zeer ryk was. Daar is ook noch

eene

eene andere Compagnie / die uit vyftig personen bestaat / alle lieden van aanzien / welke aan zyne zyde trekken / als hy zyne intrée doedt.

In zyn hof is de koninklyke kapel / bestaande uit zes Kapellanen / een Geestelyk persoon / die 'er het opzicht over heeft / en een gezelschap van zangmeesters / die dooz den koning betaalt wozden.

De bezetting van Lima bestaat alleen uit benden van de burgery / die geen besolding van den koning ontfangen / uitgezondert de Officiers generaal / en de Serganten van de Compagnien voetvolk. Zie daar / hoe het 'er in het byzonder mede gelegen is : Krygsvolk.

Veertien Compagnien Spaansch voetvolk en burgers.

Zeven Compagnien kooplieden / die een Sergent Major, en twee Aides de Camps meer hebben dan de voozgaande.

Acht Compagnien Indianen / die van Lima van geboozte zyn / en / behalven de gewone officieren / een Meestre de Camp, een Major, en een Aide-Major hebben.

Zes Compagnien van Mulatren en vyze Zwarten / welke een Major, twee Aides-Major, en een Luitenant Generaal hebben.

Alle deze bovenstaande Compagnien zyn ieder van hondert koppen / en hebben gene andere officieren dan een Kapitein / een vaandzager / en een Sergant.

Tien Compagnien Spaansche ruiterp / ieder van vyftig koppen / waar van 'er zes uit de stadt zyn / en vier van de hoffsteden of van de omleggende plekken.

Jeder Compagnie heeft een kapitein / een luitenant / en een coznet.

Officiers Generaal, ter betalinge des konings.

De Kapitein Generaal en Onderkoning / jaarlyx	4000. piasters.
De Gouverneur Generaal /	7000
De Luitenant Generaal van de ruiterp /	1500
De Commissaris Generaal van de ruiterp /	1500
De Luitenant van den Meestre de Camp,	1200
De Luitenant van den Kapitein generaal.	1200

Digitized by Google

Andere Officiers, die door den Onderkoning aangeſtelt worden.

De Kapitein van de Wapen-kamer /	1260
Een Luitenant van het Krygstuig /	1200
Twee Aides van het krygstuig / ieder /	300
Vier Opper-Konſtapels / welke ieder hebben /	544
Een Opper-Geweermaker /	1500
Vier Geweermakers / die ieder hebben /	600
Een meeſter Timmerman /	1000

Men zegt / dat de Onderkoning by noodzakelykheit op de been kan brengen hondert duizent man / voetvolk / en twintig duizent ruiters / in de ganſche uitgeſtrektheit van het koninryk ; maar het is zeker / dat 'er geen wapenen zyn / om 'er het vyfde gedeelte mede te wapenen / dooz zo veel ik hebb' kunnen te weten komen van menſchen / die het binnenſte van Peru een weinig doorgekruiſt hebben.

Na het gezagh van den Onderkoning / komt de beſtiering van het koninkryk voornamentlyk aan op de Audience Royale, in welke vergadering de Onderkoning voorzit / in zaken van belang. Deze recht-bank / die men eeniger mate kan vergelyken by een Parlement / is te zamen geſtelt uit zeſtien Oidors, of Rechters / uit vier Alcaldes van het hof / twee Fiskalen / en een Alguacil Major, of Groot-Oppaſſer / en een Beſchermer Generaal der Indianen. Alle deze amptenaren ontfangen voor hun jaarlyx inkomen 30000. piaſters / en 13. realen / maar de Oidors hebben daarenboven andere inkomſten / die gehecht zyn aan de kamers / in welke zy gebruikt worden. Deze zamening heeft ook bedienden / die geen inkomen hebben / als Advocaten / Procureurs / Notariſſen / Serganten / enz.

De Audience Royale wordt weder verdeelt in een Gerechts-Kamer, een Misdaad-Kamer, een Reken-Kamer, en twee Schat-Kamers, waar van 'er een belaſt is met de renten uit te delen / welke eenige Indianen nagelaten hebben / om de noodzakelykheden der armen van hunnen landaardt te hulp te komen. Eindelyk is 'er de Cancellery / die alleen beſtaat uit een Oidor, en uit een Cancellier / aan welken men dien tytel geeft / met een zeer klein inkomen / naardien de Groot-Cancellier altydt in Spanje is.

Rechtsvorderinge.

De Cabildo, of de rechtbank over de Politie, volgt na de Audience Royale. Daar zyn meer Regidors in dan in die der andere ſteden.

Daar-

Daarenboven is 'er een Opper-Sergant van de Stadt of een Alguacil Major, voor de zaken van oorlogh / en een Groot-Prevoost onder den naam van Alcalde de la Hermandad, die volkomen macht heeft om de misdadigen ter doot te veroordelen.

De Rechtbank van de koninklyke Thesaurie is ingestelt voor de kasse van de koninklyke penningen / gelyk als het vyfde van het zilver / dat men uit de mynen brengt / het recht van Alcavala, dat vier ten hondert is / over allerhande soort van koopmanschappen en van koren / en van andere rechten / die in dat landt niet klein in getal zyn. Deze Rechtbank heeft hare Rechters Contadors, Geheimschryvers / enz. Thesaurie.

Daar is ook een Munthamer / welke hare Thesaurien / Boekhouders / Bestierders / Oppassers / Schryvers / enz. heeft; daarenboven is 'er een Oidor, die daar een jaarlyx inkomen voor treckt / onderscheiden van dat van de Audience Royale.

De koophandel heeft het Consulaat voor zyn rechtbank / waar in een Prioor en twee Consuls voorzitten / welke men uit de ervarenste kooplieden verkiest. Consulaat.

En ten einde dat 'er niets ontbreke aan die stadt / van alles dat daar de goede order kan bewaren / en haar doen bloeien / heeft men 'er verscheide rechtbanken / die een kerkelyke rechtvordering hebben / opgerecht.

De eerste is die van het Aartsbisdom / welke bestaat uit het Kapittel van de Hoofdstadt / en van de bisschoppelyke rechters. Deze heeft voor Officieren een Fiskaal / een Aguacil, en eenige Notarissen.

De tweede en de geduchtste van alle Rechtbanken is die van de Inquisitie / waar van de naam alleen overal schryft en vreze verspreidt; voor eerst / om dat de aanbrenger gereken wordt voor een getuigen / ten andere / om dat men aan de beschuldigden geen kennisse geeft van die genen / die hen beschuldigen / en ten derde / om dat de getuigen niet tegen malkander gehoort worden. Inquisitie.

Dus neemt men dagelyx onschuldige menschen in hechtenisse / welker gehele misdaadt daar in bestaat / dat 'er andere zyn / die belang hebben in hun verderf. Men zegt evenwel / dat men te Lima gene reden heeft / om zich over de Inquisitie te beklagen / misschien om dat de Onderkoning en de Aartsbisschop daar in het meest te zeggen hebben.

De Inquisitie is te Lima ingevoert in den jare 1569. met alle de bedienden / Raden / Calificadores, en Huisbedienden / Geheimschryvers / en Alguacil Major, gelyk als in Spanje. Daar zyn drie Opperrechters / die ieder 3000. piasters inkomen hebben.

Hun

Hun rechtsgebiedt ſtreckt zich uit dooꝛ het ganſche Spaanſch Zuid-America.

Kruisvaart. De derde kerkelyke Rechtbank is die van de Kruisvaart / welke op zekere wyze een gedeelte uitmaakt van de Audience Royale, naardien 'er een Oïdor van de Gerechts-kamer in komt. Zy is ingeſtelt te Lima in den jare 1603. onder de beſtiering van een Commiſſaris Generaal / die zyn ampt oeffent aan zyn eigen huis / daar hy oozdeelt / ondersteunt zynde dooꝛ een Rechter tot bewaring der vrydommen / door een Geheimſchryver / dooꝛ een Contador, dooꝛ een Theſaurier / en dooꝛ andere Officieren / nodig tot het uitdelen der bullen / het onderzoeken van het Jubilé, en de Vrygevingen.

Eindelyk is 'er een vierde Rechtbank vooꝛ de Teſtamenten / en laatſte willen der overledenen. Deze maakt / dat 'er rekening gedaan wooꝛdt aan de Albaceas of Collecteurs / dzaagt zoꝛge dooꝛ de ampten der Kapellanen en der zelver tytels / ten welken einde vele bedienden aangeſtelt zyn.

Univerſiteit. Om bekwame perſonen te bekomen vooꝛ zo vele Rechtbanken / heeft Karel de V. te Lima eene Univerſiteit aangelegt / onder den tytel van St. Marcus. Hy gaf aan de zelve vele vooꝛrechten / die beveſtigt zyn dooꝛ Paulus den III. en Pius den V. welke haar in den jare 1572. aan de Univerſiteit van Salamanca inlyfde / om haar de zelve vryheden en vooꝛrechten te doen genieten. Zy wooꝛdt beſtiert dooꝛ een Rector / dien men alle jaren uitkieſt / daar wooꝛden omtrent tachtig leeraren getelt in de Godgeleerdheit / in het burgerlyke en geeſtelyke recht / in de Geneeskunde / en in de Vryе kunſten ; en gemeenelyk omtrent de twee duizent Studenten. Daar komen genoegzame bekwame lieden van daan / vooꝛ de Schoolſche wysgeerte / en vooꝛ de vitterpen der Schole / maar zeer weinig vooꝛ de Stellige Wysgeerte.

Collegien. In de Univerſiteit zyn dzie koninklyke Collegien / met twintig hoogleeraars ampten / die wel verzoꝛgt zyn van inkomſten. Het eerſte is aangelegt dooꝛ Don Fr. Toledo, Onderkoning van Peru / onder den tytel van St. Philippus en St. Marcus. Het twede dooꝛ den onderkoning Don Martin Henriquez, tot onderhoudt van tachtig Studenten of ſcholieren in de beſchaafde wetenſchappen. De Jeſuiten zyn daar beſtierders en hoogleeraars van; men noemt dit St. Martin. De derde dooꝛ den Aartsbiſſchop Toribio Alphonſo Mogroveyo, onder den tytel van den biſſchop St. Toribio, tot onderhoudt van tachtig Collegianten / die dienen tot het kooꝛgezangh in de Hoofdkerk. Zy dzagen een grys kleedt / met een vioolkoleurde ſtrook / die hen dubbelt langs de rugge

rugge af hangt. Sy oeffenen zich in de kerkelyke wetenschappen/ onder een prieſter/ die 'er beſtierder van is. Het Collegie onderhoudt ook zes Kooz-jongens / onder de beſtiering van den Kapelmeeſter / en van den Vicaris of Onder-Diaken / die zyn verblyf aldaar heeft. Dat Collegie heeft meer dan 14000. piaſters aan inkomen.

Het Kapittel / of Cabildo, van de Hoofdkerk beſtaat uit een Deken/ een Aartsdeken/ een Opperzangmeeſter / een Schoolkanunnik / een Theſaurier / en tien Kanunniken / van welke men 'er een afgenomen heeft / om dat inkomen aan de Inquiſitie te geven. Ieder dezer waardigheden heeft 7000. piaſters / en de Kanunniken 5000. De zes Rationeros, of Prebendariſſen/ hebben 'er ieder 3000/ en de dertig Kapellanen/ ieder 600. zonder te ſpreken van de Zangmeeſters en de Kooz-jongens.

Deze kerk/ welke het eerſte gebouw van Lima geweeſt is/ wierdt gebouwt dooz Franciſcus Pizarra/ onder den tytel van de Aſſomption, of Marie Hemelvaart; maar Paulus de III. haar voozzien hebbende met de waardigheit van een hoofdkerk in den jare 1541. gaf hy haar den naam van St. Jan den Euangeliſt, om haar te onderſcheiden van de kerk te Cuſco/ die reeds den zelven naam hadt. Sy heeft geſtaan als medehulper onder de kerk van Sevilie/ tot in den jare 1546. in welk jaar zy dooz den zelven Paus tot een Hoofdkerk verheven wierdt/ aan welke hy dooz afhankelyke medehulpers gaf de Biſſchoppen van Panama, Quito, Truxillo, Guamanga, Ariquipa, Cuſco, Santiago, en La Conception in Chili. *Metropole.*

De eerſte Aartsbiſſchop is geweeſt D. Fray Geronymo de Loayſia, een Dominikaan. Hy beriep twee pzovinciale kerkvergaderingen / de eerſte op den 4. October des jaars 1551. op welke niemant zyner onderhorige biſſchoppen kwam / maar alleen de Pzocureurs der biſſchoppen van Panama, Quito, en Cuſco; de andere wierdt geopent op den 2. Maart 1567. waar op zich bevonden de biſſchoppen van la Plata, Quito, en Ymperial, met de Pzocureurs van de andere Cabildo.

De derde Aartsbiſſchop Don Toribio is vermaart dooz Geluksalig.

De negende/ Don Melchior de Liñan y Ciſneros, wierdt na de doot van den Marquis van Malagon aangeſtelt tot Onderkoning/ Gouverneur/ en Kapitein Generaal der Pzovintien van Peru. Hy is de eerſte geweeſt/ in welken men deze twee waardigheden vereenigt gezien heeft/ welke my dunkt/ dat niet wel in een eenig perſoon kunnen overeengebzagt wozden.

De ſtadt Lima omvat acht Parochien: de eerſte is de hoofdkerk / daar vier prieſters en twee vicariſſen van zyn / het welk tegen de geeſtelyke wetten is / die niet meer dan eenen prieſter aan eene kerk toeſtaan / nademaal een lighaam niet meer dan een hooft moet hebben. Het gebouw is vry fraai / en heeft dzie evengrote ruimtens buiten het hooz. Men bewaart daar een ſtuk houts van het ware kruis.

De twede is die van Ste. Anna, welke twee prieſters en eenen vicaris heeft.

De derde is die van St. Sebaſtiaan, die 'er ook twee heeft.

De vierde / St. Marcellus, met eenen prieſter.

De vyfde / St. Lazarus, met een prieſter / die vicaris van de hoofdkerk is.

De zesde / O. L. V. de Antocha, aan de hoofdkerk gehecht / en daar van afhankelyk; men noemt haar los Huerfanos.

De zevende is le Cercado, welke de hoofdkerk geweest is van eene voorſtadt / van Indianen bewoont / welke men in de ſtadt getrokken heeft / zedert dat dezelve bemuurt is; de Jezuiten zyn daar prieſters van.

De achtſte is zedert weinige jaren opgebouwt / en wordt genaamt San Salvador, of de Heilant.

Gaſthuizen. Daar zyn vele gaſthuizen voor zieken en voor de armen van de ſtadt. Het eerſte / St. Andries genaamt / is door den koning begiftigt voor de Spanjaarden / dat is voor de Blanken. Het wordt bedient door kooplieden / en door vier prieſters.

Dat van St. Diego is geſticht voor die genen / die in gezondheit uit St. Andries komen. Zy worden gedient door de gebroederſchap van St. Jan de Dieu.

Dat van St. Pieter is alleen voor de prieſters geſticht / door den Aartsbiſſchop Toribio / van welken wy geſproken hebben.

Dat van den H. Geeſt voor het zeevarend' volk / wordt onderhouden door het gene / dat zy 'er toe opbrengen / en door de aalmoeſſen / welke op de koopvaardyſchepen gegeven worden.

Dat van St. Bartholemeus is geſticht voor de Zwarten / door D. Bartholemeus de Vadillo.

In dat van St. Lazarus draagt men zorge voor die Lazarus ziekte / of de pokken hebben. Dit is door den koning aangelegt voor die genen / die de vallende ziekte hebben / of die zot zyn.

Daar is ook een huis voor de vondelingen / horende aan O. L. V. de Antocha / los Huerfanos genaamt.

Het gaſthuis van St. Coſmus en St. Damiaan is aangelegt door de inwoonders van Lima voor de Spaanſche vrouwen.

Dat

Digitized by Google

Dat van St. Anna is gesticht door den eersten Aartsbisschop Hieronymus de Loaysia, voor de Indianen / de koning draagt 'er tegenwoordig de onkoste van.

Daar is 'er ook een voor de Ongeneesselyken / gedient door de Bethlemiten.

Een ander voor de wedergezondwordende Indianen buiten de stadt / daar die gene ontfangen worden / die uit het gasthuis van Ste. Anna en uit andere gasthuizen komen.

Daar zyn ook Officiers om te beschyliken aangaande de begiftingen / welke door de rykste Indianen gedaan zyn voor de armen van hunnen landaardt / gelyk ik gezegt hebb'.

Eindelyk is 'er een / gesticht door een Priester / voor de Priesters / die weder beginnen tot gezondheit te komen.

Behalven de gasthuizen voor de zieken / is 'er een huis van Liefdadigheit op de markt der Inquisitie voor de arme vrouwen. De meisjes worden daar uitgehuwelykt / of men maakt 'er geestelyke dochters van.

In het Collegie Sa. Cruz de las Niñas voedt men een zeker getal meisjes / die vondelingen zyn / op / welke door de Inquisiteurs met huwelyksgoedt beschonken worden / wanneer zy een huwelyk aangaan.

Zekere priester heeft ook een gift nagelaten van meer dan 600000. piasters / onder de bestiering van den deken der hoofdkerke / en van den Prioor van St Dominicus / om twintig meisjes uit te huwelyken / en haar ieder 500. piasters ten huwelyk te geven.

De Broederschap der Ontfankenisse trouwt 'er een getal van veertig uit / met 450. piasters huwelyksgoedt aan ieder.

Daar is ook een gesticht onder den tytel van O. L. V. de Cocharcas voor de arme dochters der Caciquen; en een Collegie om de jongens op te voeden / in het welke zy allerhande soorten van meesters hebben.

Het Monnikdom / dat ganschEuropa overstroomt heeft / heeft zich ook aan gene kant van de groote Zee in de allerverste landen uitgestrekt / daar het alles vervult / tot aan de uiterste hoeken / die door de Christenen bewoont worden; maar voornamentlyk te Lima ziet men ganschelegioenen van monniken / welker huizen het grootste en het schoonste gedeelte van de stadt ingenomen hebben. Kloosters.

De Dominikanen hebben daar vier kloosters / welker voornaamste is dat van het Rozenhoedtje / vervolgens de wederzameling van Ste. Magdalene / St. Thomas de Aquinas / daar

zy zich in de wetenſchappen oeffenen / en de Ste. Roza van Lima.

De Franciskanen hebben 'er vier: dat van Jezus / of het grote klooſter / het welk ook St. Franciſcus genoemt wordt / bevat meer dan 700. menſchen / zo monniken als bedienden / het beſlaat vier blokken huizen / en is het ſchoonſte van de ſtadt. Het tweede is de wederzameling van Ste. Marie der Engelen / of Guadalupe; en het derde is het Collegie van St. Bonaventura. Het klooſter der ongeſchoenden van St. Diego maakt het vierde uit.

De Auguſtyner monniken hebben ook vier klooſters / welke meer dan 500. monniken bevatten / St. Auguſtyn / O. L. V. de Copacavana, het Collegie van St. Ildefonſe, en het kweekſchool / of de wederzameling van O. L. V. de Guia, het welk buiten de ſtadt is.

De Order der Barmhertigheit heeft 'er drie / de Barmhertigheit / de wederzameling van O. L. V. van Bethlehem / en het Collegie van St. Pieter Nolasque.

De Jezuiten hebben 'er vyf / St. Paulus / St. Martyn / het kweekſchool / of St. Antonie / het Cercado, onder den naam van St. Jacob / daar de prieſters zich onthouden / en los Deſamparados, of O. L. V. der Smerte / het welk hun Profeſſiehuis is.

De Benedictynen hebben dat van O. L. V. van Montſerrat.

De Minimen hebben zedert korten tydt in bezit gekregen de kerk van O. L. V. del Secorro, of van het Onderſtandt / welke ook den naam heeft van St. Franciſcus de Paule / en zy hebben eene Capelle van O. L. V. de la Victoria, daar het groot Convent geweeſt is / het welk men naar den naam van hunnen Patriarch noemt.

De Broeders van St. Jan de Dieu hebben de beſtiering van het gaſthuis van St. Diego.

De Bethlehemiten hebben 'er twee / dat der Ongeneeſſelyken / en dat van O. L. V. van Carmel / het welk buiten de ſtadt is. Deze monniken zyn zedert korten tydt gekomen uit de ſtadt Guatemala in Mexico / daar de eerwaarde Broeder Pieter Joſeph de Betancur * hen ingeſteld heeft om de armen te dienen. Innocent

* Hy is miſſchien een der nakomelingen van een Franſch Edelman, genaamt *Betencourt*; die eene juffer geſchaakt hebbende, zich met de vlucht geborgen hadt op het eilant Madera, en daar de eerſte Chriſten volkplanting geveſtigt heeft. V. du Tertre zegt, bladz. 59. dat hy in den jare 1642. een Franciskaan gezien heeft, die zeide, dat hy uit dat geſlacht geſproten was.

Digitized by Google

nocent de XI. keurde derzelver inſtellinge vooz goet in den jare 1697. Zy hebben reeds negen kloosters in Peru. Schoon deze nonniken uiterlyk zeer eenvoudig zyn / zo worden zy nochtans gehouden vooz fyne staatkundigen. Men kan daar van oozdelen dooz den naam van de Quinteſſentie der Karmeliten en Jezuiten, dien men hen overal geeft. Onder hen is 'er geen een / die prieſter is. Vooz hunnen Aalmoeſſenier verkiezen zy een wereldſch prieſter / dien zy eenig inkomen geven / en die geen ſtem in het kapittel heeft. Zy zyn eveneens gekleedt als de Capucynen / behalven dat zy onder de baart een ſpits toelopende linne ſlabbe dzagen / die een vierdendeel van een elle lang is. Hunne inſteller is / naar het zeggen dezer goede Geeſtelyken / gedurende den tydt van elf jaren dooz onzen Zaligmaker / oogſchynelyk zyn kruiſſe dzagende / vergeſelſchapt geweeſt. De andere verſchynſelen en openbaringen / die zy op zyn rekening zetten / en die zy / zo met den mondt als met verbeeldingen / overal bekent maken / hebben de zelve kracht.

Klooſters der Geeſtelyke dochteren.

Daar zyn te Lima een weinig minder geeſtelyke dochters dan 'er monniken zyn. Men telt alleen twaalf kloosters der zelven. I. Dat van de Incarnation, zynde van Geeſtelyke juffers / die den regel van St. Auguſtinus volgen. II. La Concepcion, van het zelve zoozt. III. De Dzie-eenheit / van de ozder van St. Bernhardus. IV. St. Joſeph van la Conception / dit / ſtenger dan de andere / verwat de Decalſas, of Ongeſchoenden / van den regel van St. Auguſtinus. V. Set. Clara, geſticht dooz Toribio, bewaart het hart van zynen ſtichter; daar in zyn meer dan dzie hondert dochters van den regel van St. Franciſcus. VI. Ste. Catharina van Sena, van de ozder van St. Dominicus. VII. De Ste. Roze van Ste. Maria / van de zelve ozder. VIII. Het klooſter / dat men noemt del Prædo, wozdt bewoont dooz wedergezamelde Auguſtyner nonnen. IX. Ste. Thereſia, naar de inſtelling der Carmeliten. X. Ste. Roſa de Viterbio. XI. De Trinitariſſen. XII. En Jeſus-Maria der Capucynen geſticht in den jare 1713. dooz vier geeſtelyke dochters / die over Buenoſaires uit Spanje gekomen waren / van welke wy elders geſpzoken hebben. Eindelyk telt men 'er meer dan 4000. nonnen / welke vier of vyf Conventen hebben / in welke die geeſtelyke dochters zeer geſchikt leven.

Misbruik in de echtſcheiding.

Men zou hier by kunnen voegen zeker huis / dat dooz Toribio geſticht is vooz de vzouwen / die van hare mannen geſcheiden zyn. Het is ongelooffelyk / hoe verre dat misbzuik doozgedzongen is. Dagelyx ziet men / dat 'er menſchen zyn / die onttrou-

wen / en dat met zo veel gemakkelykheit / als of het huwelyk niets was / dan een burgerlyke verbintenis / om enkele klachten / dat men met malkander niet overeen kan komen / om ziekelykheit of ongenoegen ; en dat noch verbaasdmakender is / deze menschen trouwen daar na weder aan anderen.

Dat misbruik is derwaards overgekomen uit Spanje / zelf zedert dien tydt dat Peru eerst door Europianen bevolkt wierdt. De ommegang / die men daar met de Moren hadt / hadt het zo gemeen gemaakt dat de Cardinaal Ximenes zich genoodzaakt vondt / om daar een hulpmiddel tegen te zoeken ; en naardien het voorwendsel van een geestelyk verwandschap zomtyds de echtscheidingen kracht gaf / beval de kerkvergadering van Toledo / die in den jare 1597. gehouden wierdt / dat men by het dopen van eenig kint den naam der gevaders en der gemoeders zou aantekenen / op dat men dus achter de waarheit zou kunnen komen.

De dochters / die haar ongebonde leven willen verbeteren / hebben ook een plaats / naar welke zy zich kunnen begeven / maar ik geloof niet / dat 'er vele zyn / om dat men in dat lant zo weinig nadenken van kwaat heeft / ten opzichte van een los leven / en om dat men zo weinig zorge draagt om het zelve te beteugelen : men noemt deze dochters les Amparadas de la Conception.

My dunkt / dat men door de optellinge van zo groot een getal van kloosters en Godshuizen voor mannen en vrouwen / zou moeten gedachten maken / dat Lima eene stadt is / daar eene grote Godsdienstigheit heerscht. Maar daar scheelt zeer veel aan / dat zo schoon een uiterlyk aanzien behoorelyk ondersteunt wordt door de Godvruchtigheit der genen / welke die kloosters bewonen ; want het grootste gedeelte der monniken leiden daar een zo ongebonden leven / dat zelfs de Superieuren en de Provincialen / aanmerkelyke sommen geldts trekken / van de kloosters / die onder hunne bestieringe staan / om de onkosten van een wereldsch leven te kunnen goed maken / en zomtyds om dat aan zo weinig bedekte buitensporigheden te besteden / dat zy gene zwarigheden maken van de kinderen / die daar van komen / voor de hunne te erkennen / en deze overtuigende bewyzen van hunne ongebondenheit by zich te houden / aan welken zy zeer dikwils geen ander erfgoedt nalaten dan den rok / dien zy aan hebben / 't welk zich zomtyds verder uitstrekt dan tot een eenig nageslacht / indien ik geloven magh het gene / dat men my 'er daar ter plaatse van gezegt heeft.

De geestelyke dochters / die of vier kloosters uitgezondert / heb-

hebben ook niets dan een uiterlyke schyn van geregeldheit / welke zy alleenlyk daar aan schuldig zyn / dat zy opgesloten leven; want in plaats van in het gemeen en in armoede te leven / gelyk hare gelofte mede brengt / leven zy op hare kosten in het byzonder / met eene grote stoet van huisgenoten en zwarte en mulatersche slavinnen / van welke zy koppelaarsters harer minnaryen maken / die zy booz de tralien onderhouden.

Men kan niet spreken van dat leven / zoo wel der vrouwen als der mannen / zonder op hen de woorden van den H. Paulus toe te passen: Tollens membra Christi faciam membra meretricis. 1 Cor. VI. vs. 15.

Het is ligtelyk af te nemen / uit het voorbeelt van menschen / die door hunne levenswyze andere tot stichtinge moeten zyn / welke drift in dat land het meeste de overhant heeft. De vruchtbaarheit van het land / de overvloedt van alles / en de onbezorgde gerustheit / die men daar altydt geniet / brengen niet weinig toe tot de verliefde driften / die daar heerschen. Men wordt daar nooit eenige ongematigdheit van lucht gewaar / welke altydt in eene regte gematigdheit is tusschen de koude van den dagh en de hette van den nacht. De wolken bedekken daar gemeenlyk den hemel / om die gelukkige luchtstreek te bewaren / op dat de stralen der zonne niet met heftigheit van regt boven het hooft derwaards nederschieten; en die wolken veranderen nooit in regen / die de wandeling zou kunnen beletten / of de vermakelykheden van het leven. Zy zakken alleen somtyds ter neder in een mist / om de oppervlakte der aarde te verfrissen / zo dat men daar altydt verzekert is / wat weder het op den volgenden dagh zal zyn; en indien het vermaak van gedurig in eene lucht te leven / die altydt gematigt is / niet gestoort wierdt door veelvuldige aardbevingen / geloof ik niet dat 'er een plaats in de werelt is / die bekwamer zou zyn om ons een denkbeelt te geven van het aardsche Paradys / want de aarde is daar noch vruchtbaar in alle soorten van vruchten. Schoonheit van Luchstreek.

Behalven de vruchten / die men derwaards uit Europa overgebragt heeft / als appelen / pygen / druiven / olyven / enz. vindt men 'er ook die van de eilanden Antilles, als Ananas, Gouyaves, Patates, Bánanes, Sandies, Meloenen / en andere / die nergens wassehen dan in Peru. De meest geachte onder dat laatste soort / zyn de Chirimoyas, die in het klein wel gelykenen naar een Ananas, of naar een Dennappel; zy zyn vol van zekere vaste en witte stoffe / met grote granen gemengt / gelyk als witte bonen. Vruchten.

Digitized by Google

nen. De bladeren gelyknen een weinig naar die van een moerbezieboom / en het hout naar een hazelaar.

De Granadillas zyn een soort van Granaat-appelen vol zwartachtige greintjes / welke in zekere lymachtige stoffe zwemmen / die de zelve koleur als het wit van een ey heeft. Zy zyn zeer verfrisschende en van een byp goeden smaak. Hare bladeren gelyknen een weinig naar die van een willige boom / en de inbeelding der Spanjaarden vindt in alle bloemen de instrumenten van de Passie. D. Feuillée / die deze vrucht afgetekent heeft / noemt haar Granadilla pomifera, tiliæ folio.

De Higos de Tuna zyn de vrucht van een soort van Kakette of Euphorbium, so groot als een groene noot / bedekt met stekels byna al so scherp als die van de bolster der castagnes. Zy is goet en hartsterkende. Lucumas, Pacayes, Pepinos, Ciruelos, en pruimen als hoogstbezien / worden daar in groote menigte gevonden.

Te Lima heeft men dat gemak / dat 'er het gansche jaar door allerhande soorten van vruchten te bekomen zyn / om dat / so haast als zy beginnen schaars te worden in de vlakte / zyn zy rpp op het omleggende gebergte / van waar men haar in den winter naar de stadt brengt. Dit is ook eene bysonderheit / die wel in acht magh genomen worden / dat de jaargetyden so ongelyk zyn op de zelve breedte / dat die getyden / die in het gebergte zouden over een komen met de Suidelyke breedte / daar zyn in den tydt der jaargetyden van de Noordelyke breedte.

Vele menschen hebben my gevraagt / hoe zulx kon geschieden / en waarom deze gezengde Luchtstreek / welke door de oude wysgeren / en zelf door grote mannen / gelyk St. Augustinus / en St. Thomas / voor onbewoonbaar gehouden wierdt door een overmaat van hette / zulx op vele plaatsen zyn door eene onverdragelyke koude / niet tegenstaande zy onmiddelyk vlak onder de zonne leggen.

Men moet een reiziger niet afvorderen / dat hy de zaken die hem in de Nature voorgekomen zyn / en waar van hy spreekt / uitlegt / en ik zou de lezers / die niet bedreven zyn in de Natuurkunde / gezonden hebben naar de Geschiedenisse der Antilles / door P. Du Tertre beschreven / indien de drie redenen / die hy bybrengt / om reden te geven van de gematigdheit dezer luchtstreek / plaats konden hebben in het landt / van het welke ik spreek; maar daar zyn 'er twee / die hier niet te passe komen: want de passaat-winden waaien niet door die gansche luchtstreek / en de lan-

landen / die in het binnenſte van America leggen / worden niet verkoelt door de nabuurſchap van de zee.

Daar is derhalven gene algemene reden / dan die / welke gegrondt is op de evenlangheit des tyds / van de tegenwoordigheit en afwezendheit der zonne / en op de ſchuingsheit van hare ſtralen / gedurende eenigen tydt / terwyl zy op-of onder gaat; doch ſchoon die reden veel kan doen / nochtans zou zy niet voldoende wezen voor Lima / indien men de weinige hette / die men daar gewaar wordt / vergelyknt met die gene / die men gevoelt in de Allerheiligen baai / welke ten naaſte by op de zelve hoogte en aan de zeekant gelegen is. Men moet derhalven daar by voegen / dat de nabuurſchap van het gebergte dat dwars door Peru loopt / veel toebrengt om de lucht / die men daar inademt / te verkoelen.

Maar men houdt aan / en vraagt / waarom deze gebergtens daar al zo hout zyn als in onze landen. Daar op antwoord' ik / dat behalven de algemene redenen / die men daar van kan geven / de gelegenheit van het gebergte de Cordillera, of van de Andes, daar van eene nieuwe reden is; want zy lopen wel meeſt van het Noorden naar het Suiden / waar uit volgt:

I. Dat zo 'er rotſen onder zyn als R. Ipnrecht op en neder als een muur / het klaar is / dat de vlaktens / die voor het Ooſten en het Weſten oopen ſtaan / de zonne niet kunnen ontfangen / dan gedurende den tydt van zes uuren / al was het / dat zy zelf op het midden eener vlakte ſtonden; en zo 'er eenige bergen van voren zyn / zo moeten zy noch veel korter tydt van de zonne beſchenen worden / dat is de helft te minder / of alleen het vierde deel van den dagh / kan de zon hare ſtralen op die vlakte doen nederdalen. *Zie Prent-verb. XX.*

II. Maar om een ſtelling te maken / volgens welke men kan redenkavelen in het algemeen / zullen wy ſtellen / dat ons gebergte een ſchuins opgaande ſteilte heeft van 45. graden / het welk kan aangemerkt worden een regte middelmaat / tuſſchen de gebergtens die ſteiler en tuſſchen die genen / die vlakker zyn. Dan zal men gewaar worden / dat die gene / die niet door andere bergen beſchaduwt worden / gelyk misſchien A. C., door de zonne moeten beſchenen worden gedurende drie vierendelen van den dagh. Maar men weet / dat van het opgaan der zonne af tot negen uuren toe / de ſchuingsheit van hare ſtralen op de algemene oppervlakte / en de wederſtandt van eene lucht / die verdikt is door 15. uuren afwezigheit der zonne / op welke zy moeten werken om haar te bewegen / hare werking niet zeer

krachtig maken tot op eene zekere hoogte: want volgens eenige goede Natuurkundigen / bestaat de koude in de ophoudinge der beweginge.

III. Indien een berg tegen een ander aanlegt / is het zeker / dat hy daar door bedekt moet worden / tot zo lang / dat de zon op de hoogte van den hoek T. D. C. gekomen is / die den gezichteinder maakt / met den lyn getrokken van den voet van het eene gebergte door den top van het andere; derhalven zal de zon op de gansche opperylakte C. D. langen tydt geschenen hebben / zonder dat die vlakte daar door verhit zal zyn / naardien de stralen naar de hoogte afgekaatst worden / gelyk als S. A. en N., daar hare werking afgebroken wordt door de geduryge vloedt der lucht / wiens heftige regtuitgaande beweging strydig is tegen de warmte / gelyk als de ondervinding dat bewaarheidt door den wint / of / zo men wil / door een geblaas met gewelt voortgezet / als men zyne lippen toehoudt / het welk de hant / op welke geblazen wordt / verkoelt.

Eindelyk / als de zon regt boven ons hooft zynde de vlakte zeer geweldig verhit / verhit hy het gebergte maar half / gelyk bekent is aan die genen / die een weinig van de Landmeetkunde weten / naardien / onderstellende dat de stralen van de zonne Parallelen zyn / de opperylakte E. D. niet meer van de zelve ontfangt dan de regte lyn E. Y, gelykredig met X. D. dat men kan aanzien als eene vlakte / schoon de lyn E. Y. veel langer was: maar de driehoek regthoekig en even lang van punten zynde / en de vierkanten der lynen / die diergelyke opperylaktens uitbeelden / onder malkander als 25. tegen 49. dat is te zeggen / byna als een tegen twee / zo zal men gewaar worden / dat het gebergte de helft te minder stralen ontfangt dan de vlakte / het welk weder op een vierendeel van een dagh uitkomt / gelyk als in het eerste geval. Derhalven moet de zon eens zo veel tyds hebben om de aarde bekwaam te maken om vruchten voort te brengen op het gebergte / dan zy van noden heeft op de vlakte. Derhalven moet de inzameling langen tydt daar na geschieden / en het is niet wonderlyk / dat zulx een verschil van gehele zes maanden kan maken.

Ik zal my niet ophouden met de tegenwerpingen / die men kan maken / noch met de toepassinge van deze redenkaveling / welke men zou kunnen maken / ten opzichte der gebergtens / die Oost en West leggen; het past my niet daar meer van te zeggen /

gen / ik zal overgaan tot eene andere aanmerkinge ten opzichte van de vallei van Lima.

Sedert de aardbeving van den jare 1678. brengt de aarde daar geen koren meer voort / gelyk als te voren; daarom vindt men het gelegener en beter koop het zelve uit Chili te doen komen / waar uit men jaarlyx koren genoeg trekt om 50. of 60000. menschen te voeden / gelyk ik elders opgerekent hebb'. Het gebergte en het overige van het land is genoeg om de inwoonders van voedsel te verzorgen.

Wat aangaat de tuinbloemen / hebb' ik 'er geen een gezien / die dit land in het byzonder eigen was / behalven de Niorbes, de welke eenigzins naar een orange-bloessem gelykenen. Der zelver reuk is zo sterk niet / maar aangenamer.

Ik moet hier niet vergeten de byzonderheden van eenige kruiden van dat land / van welke ik door geloofwaardige menschen hebb' horen spreken. Daar is een kruit / Carapullo genaamt / het welk groeit als een stoeltie van gras / en een halmtie voortbrengt / waar van het afziedsel den genen die 'er van drinken / gedurende den tydt van eenige dagen / zinneloos maakt. De Indianen bedienen zich daar van om den aart hunner kinderen te leren kennen. In den tydt / dat het zyne werking doedt / zetten zy de gereedschappen van allerhande ambagten / welke zy by malkander kunnen halen / omtrent het kint; by voorbeelt / by een meisje een spinrokken / wolle / een schaar / linnen / keukengereedschap / enz. by een jongen een paardetuig / elssen / hamers / enz. Dat gereedschap / met het welke zy gedurende den tydt van hunne uitzinnigheit meest op hebben / is het vaste teken van het ambacht / waar toe zy allerbekwaamst zyn / zo als my door een Fransche wondheler verzekert is / die getuige van deze rare gewoonte geweest is.

In de vlaktens van Truxillo wordt een boon gevonden / die 20. of dertig bloessems draagt / alle verschillende en van verscheide koleur / aan malkander gevoegt zynde als een tros dadels. Men noemt hem Flor del Paraisso, bloem van het Paradys.

Omtrent Caxatambo en San Matheo, een dorp omtrent Lima / gelegen onder tegen het gebergte / vindt men zekere kleine boomtjes / die blaauwe bloemen dragen / de welke zich in bruchten veranderende ieder een kruis voortbrengen / zo wel gemaakt / dat men met een liniaal en een passer geen beter zou kunnen maken.

In de Provintie van los Charcas, op de oever van de grote

rivier Misque, groejen grote bomen / die bladeren hebben / gelijk als de Arrayan of Mirthe / welker vrucht is een tros van groene harten / een weinig kleiner dan de palm van de hant / welke geoopent zynde / verscheide witte stukjes doek uitleveren / eveneens als bladeren van een boek / op ieder bladt is een hart / in het midden van het welke men een kruis ziet met drie spykers aan des zelfs voet. Ik twyffel niet / of de inbeelding van de Spanjaarden maakt een gedeelte van deze fraaije vertoningen uit.

In die zelve Provintie wordt het kruidt / genaamt Pito Real, gevonden / het welk tot stof gebragt zynde / het yzer en het staal ontbindt: men noemt het zo naar een vogel / die 'er zich mede zuivert. Deze vogel ziet 'er groen uit / van ligchaam en grootte byna als een Perroquit / behalven dat hy een zoozt van een kroon en een langen bek heeft. Men zegt / dat men in Mexico / om van dat kruidt te bekomen / de gaten van de nesten dier vogelen / welke zy op de bomen maken / met yzerdraadt toestopt / en dat die vogel deze draden doorsnydt door het middel van dat kruidt / waar van hy de bladeren mede brengt / welke men daar ter plaatse vindt. Men voegt 'er zelf by / dat eenige gevangenen het ontkomen zyn / door de traljen der gevangenisse door dat middel door te snyden. Dat komt een weinig verdacht voor.

De Maguey, waar uit men honing / asyn / en dagelykfche drank trekt / wordt daar ook gevonden; de takken en de bladeren zyn goet om te eeten; men kan de zelve ook bewerken als hennep / en men maakt 'er garen af / Pita genaamt; het hout dient om de huizen te dekken / de stekels voor naaldens / en de vrucht wordt van de Indianen voor zeep gebruikt.

Men vindt ook Salsepareille, Quinaquina, een boom waar van de vrucht eveneens is als een amandel / de Quesnoa of Quiuna, een klein wit zaadt / eveneens als mostaart / maar niet even groot / waar van men zich bedient / als iemant zich met ballen bezeert heeft / en in eene ziekte / welke zy Pasmos noemen / waar van de toevallen bestaan in trekkingen; Drakenbloedt / weinig Rhabarber / Tamarinde / olie van Camina, en Alamaaca; de balssem / die 'er den naam van draagt / groeit 'er alleen in eene kleine menigte / men brengt 'er die uit Mexico / zo als ik dat gezegt hebb'.

Daar is noch overig hier te spreken aangaande een klein diertje / dat zeer lastig is / Pico genaamt. Dat diertje kruipt / zonder dat men het merkt / in de voeten tusschen het vel en het vleesch /

vleesch / daar het zich voedt / en daar het zo groot wordt als een erwet / en vervolgens het vleesch doorbyt / indien men geen zorge draagt / om het 'er uit te trekken; en alzo het vol is van kleine dierties / gelyk als neten of grove zandkorrels / verspreiden die neten zich door de wonde / en brengen ieder weder zo een diertje voort; maar om haar te doen sterven / doedt men 'er tabak of wet in.

Digitized by Google

ZEDEN DER SPANJAARDEN IN PERU.

Eer dat wy Peru verlaten / zal het niet kwaat zyn / dat wy hier eenige zaken aanmerken / die ik in ervaringe gekomen ben / ten opzichte van de zeden der Spaansche Creolen van Peru. Om met den Godsdienst te beginnen moet ik zeggen / dat zy / even als de Spanjaarden van Europa / zich zelve inbeelden / dat zy de beste Chriſtenen van de gehele werelt zyn; zelf trachten zy zich door die hoedanigheit van de Franſchen te onderſcheiden / en dus is een Chriſten en een Franſchman, een wyze van ſpreken / die onder hen zeer gebruikelyk is / om te zeggen een Spanjaart en een Franſchman. Maar / zonder het gemoet van den eenen noch van den anderen te willen doorgronden / daar is niets in de uiterlyke oeffening van de kerkplichten / het welk dien naam by uitmuntendheit voor hen kan verdienen. De onthoudendheit van vleesch is zeer gekrenkt onder hen door het gebruik van Groſſura, het welk beſtaat in tongen / koppen / ingewanden / poten / ſtaarten / enz. der beeſten / waar van zy op de vaſtendagen gewoon zyn te eeten / zonder te ſpreken van het gebruik van de Manteca, of verkensreuſel en oſſenſmeer / waar van zy zich bedienen / in plaats van olie en van boter. Uitgezondert de Miſſe / is het geen gebruik zich by eenige verrichtinge van den openbaaren Godsdienſt te laten vinden; en die genen / die meer dan drie mylen verre afwonen van de hoofdkerk / en de Indianen / die Chriſtenen zyn / alleen een myl / zyn niet verplicht de Miſſe te komen horen op de gezette dagen. Te Lima zelf matigt men zich de vryheit aan van niet in de hoofdkerk te komen / naardien 'er weinig huizen van aanzien zyn / in welke geen Oratorium is / dat is een Kapelle / in welke men de Miſſe doedt tot gemak der burgers / welke zake hunne luſtheit ſtyft / en hen te kort doedt ſchie-

ten

ten in het waarnemen van hunnen plicht / ten opzichte van de hoofdkerk / tot welke zy behoren.

Eindelyk / om hun byzonderen plicht wel te onderzoeken / schynt het / dat alles uitkomt op het Rozenhoedtje. Dat prevelt men in alle de steden en plekken twee of drie malen des weeks / in ommegangen / welke by nacht geschieden / het zy met het gansche huisgezin / of ten minste ieder voor zich in het byzonder alle avonden / zo haast als de nacht gevallen is. De geestelyken dragen het zelven om hunne halsen / en de wereldlyken onder hunne kleederen. De vertrouwendheit / die zy in deze godvruchtige uitvinding van St. Dominicus Guſman hebben / welke zy geloven dat uit den hemel nedergedaalt is / is zo groot / dat zy daar op hunne zaligheit vestigen / en daar van niets minder dan wonderdaden verwachten / in die gedachten gebragt zynde door een party beuselachtige vertellingen / die zy dagelyks daar van horen / en door het denkbeeld van den spoedt in zyne zaken / welke ieder een heeft / die zich aan deze godsdienstigheit overgeeft. Maar / dat men naaulyks zal willen geloven / ik hebb' menigmaal gemerkt / dat zy daar ook staat op maken / om in hunne geheime liefdehandelingen wel te slagen.

Na het Rozenhoedtje volgt de godsdienstigheit van O. L. V. van den berg Carmel / waar van de monniken der Barmhertigheit geen minder voordeel genieten dan de Dominikanen van de voorgaande doen.

Daar achter komt die van de onbevlekte Ontfankenisse / aan welke de Franciskanen en de Jezuiten zo veel gezagh hebben weten by te zetten / dat men daar van spreekt in het begin van alle ondernemingen / zelf die van de minste aangelegenheit zyn. Gelooft zy, zeggen zy in het begin eener Predikatie / in de Dankzegginge / des avonds als de kaarssen in huis opgestoken worden / enz. gelooft zy het driemaal H. Sacrament des Autaars en de Maagt Maria onze L. V. welke ontfangen is zonder vlek of erfzonde van het begin af aan dat zy een wezen heeft gekregen, *des de el primero inſtante de ſu ſer naturel.* By de Litanien voegt men by: Abſque labe concepta. Met een woordt / dat kerkverschil woordt overal tusschen beide ingevoegt / daar het niet kan dienen / noch tot onderrechtinge noch tot stichtinge der gelovigen / en de uitdrukkingen der Kerkgezangen / die zy ter eere van dat gevoelen zingen / zyn zo zonderling / dat de lezer met genoegen hier eenige verzen / met zangteekenen geteekent / zal zien.

Men moet daar in acht geven op eene toepassinge van het opfde vers van den achtienden Psalm / volgens de gemeene Latynsche

* In ſole poſuit tabernaculum ſuum, ſche overzetting / * Godt heeft zyn tente in de zonne geplaatſt, door welke men klaar kan zien / dat de maker van dat liedtgezang niet zeer ervaren geweeſt is in de tale van de H. Schrift / in welke de Spanjaarden zich zelde oeffenen; want indien hy het Hebreeuſch ingezien hadt / zou hy zonder twyffel begrepen hebben / dat de zin van die plaats is / dat Godt de throon der Zonne in den hemel geplaatſt heeft / Soli poſuit ſolium ſuum in eis; id eſt Cœlis; het welk geenzins ter zake dient.

Maria todo es Maria, Maria is ganſchelyk Maria,

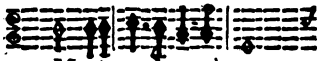

Maria todo es à vos: Maria alles komt u toe:

Toda la noche y el dia Den ganſchen dagh en den nacht

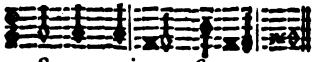

Se me voi pensar en vos. Denk ik geſtadig om u.

Toda vos reſplandeceis
Con ſoberano arrebol,
Y vueſtra caſa en el Sol
Dice David que teneis.

Gy blinkt ganſchelyk
Met een uitmuntende glans,
En David zegt, dat gy
In de Zonne uwe woonplaats hebt.

Vueſtro calçado es la Luna
Vueſtra veſtidura el Sol,
Manto bordado de Eſtrellas,
Por corona el miſmo Dios.

De Maan is uwe voetbank,
De Zon is uw kleedt,
Uwe mantel is geboort met ſterren,
En Godt zelf is uwe kroon.

Aunque le peſe al Demonio,
Y reviente Satanas,
Alabemus a Maria
Sin pecado Original.

(ſtoort is,
Hoewel de Duivel daar over ver-
En dat de Satan berſt van ſpyt,
Zo laat ons Maria loven,
Zonder Erf-zonde.

El Demonio eſta muy mal,
Y no tiene mejoria,
Porque no puede deſturbar
La devocion de Maria.

De Duivel is zeer ziek,
Zonder hope van genezinge,
Naardien hy ons niet kan aftrekken
Van den dienſt van Maria.

Dit

Digitized by Google

Dit dichtkundig ſtukje kan ook noch ſtrekken om ons de ſmaak van de Spaanſche natie te leren kennen. Zy zoekt niet dan naar buitengewone overgebzagte ſpzeekwpzen en gelykeniſſen / genomen van de zonne / van de maan / en van de ſterren / het welk hen zomtyds belagchelyk maakt / en tot eene buitenſporigheit vervoert / die zy voor hoogdzavende houden; op dien voet geeft de dichter in dat kerkgezang de maan tot een voetbank aan de H. Maagt / de ſterren tot het voorduſel harer klederen / op den zelven tydt / dat hy haar huis in de zonne ſtelt / welke by gevolg dat alles moet bevatten; doch zo hy gebzek van oordeel in zyne Dichtkundige vervoeringe gehadt heeft / zo kan men zeggen / dat hy zich lelyk bedzogen heeft / wanneer hy zegt / dat de Duivel van ſpyt berſt / om dat hy ziet / dat men in Peru zo grote achtinge heeft voor den dienſt der H. Maagt. Die dienſt is zekerlyk met te veel gebzeken en wereldſche gedachten gemengt / om ons te doen geloven / dat de Spanjaarden door dezelve grote verdienſten by Godt kunnen maken; ik weet wel / dat zy met grote zorgvuldigheit dagelyks vele Rozenhoedtjes pzevelen; maar daar omtrent magh men zeggen / dat zy volkomen Pharizeeuwen zyn* / en dat zy geloven / dat het gebedt beſtaat in veel te ſpzeken / ſchoon de woorden alleen van de lippen voortvloejen / en met zo weinig aandacht / dat zy zelf somtyds hun pater-noſter lezen onder het behandelen van zaken / die in het allerminſte geen overeenkomſt kunnen hebben met dat zoort van oeffeningen. Door het overige leven zy met een vaſt voornemen / dat zy zekerlyk zalig zullen zyn / het welk gegrondt is op de beſcherminge van Maria en van de Heiligen / welke zy menen / dat zy verdienen door zekere oeffeningen van Bzoederſchap / in welke de monniken hen tot medegenoten aangenomen hebben / zonder hen in acht te doen nemen / dat de eerſte godsdienſtigheit beſtaat in het verbeteren van het herte / en in de oeffening van goede zeden. In het tegendeel ſchynt het / dat zy / door het verhaal van openbaringen en wonderdaden / welke geenzins behorelyk bewaarheidt zyn / en die zy geſtadig van den pzedikſtoel aan het volk voordzagen / de verbaasdmakende ligtgelovigheit / met welke de Creolen de allerbelagchelykſte en meeſt tegen de goede Zedenkunde geſchikſte zaken geloven / willen ondersteunen / het welk zonder twyffel zeer nadelig is voor de zuiverheit van den Godsdienſt / en zeer ernſtig verboden door eene Conſtitutie van Leo den X. gegeven in den jare 1516. Ik zou daar eenige voorbeelden van kunnen bybzengen / indien

* Matth. Cap. VI.

Digitized by Google

de onbehoudenheit van die verdichtſelen nyt niet verdacht en geen geloof waardig zou maken. Daar van daan komt het / dat die menſchen naaulyks weten / wat het te zeggen is Godt te bidden / maar zy zoeken alleen hun heul by de maagt Maria en by de Heiligen. Dus dooft het aanhangſel van den Godsdienſt by hen het voornaamſte gedeelte uit.

Dat volk is niet alleen ten uiterſte ligtgelovig / maar ook overgelovig; zy maken aan het Rozenhoedtje / dat zy om den hals hebben hangen / Avillas, een zoort van Zee-caſtagnes vaſt / nevens een vrucht van den zelven aart / wel gelykende naar een peer / dien men Chonta noemt / als ook noten-muskaten / en andere dingen / om bevrydt te zyn voor toverpen en voor een ſchadelyke lucht. De juffers dragen aan hare halscieraden dingen om haar te bewaren voor onheilen / welke beſtaan uit ongemuntte penningen / en uit een klein handtje van zeer ligte zwarte zwavelſteen gemaakt / het welk een vierdendeel van een duim breedt is / of van bygenhout / Higa genaamt. Dat handtje is geſloten / uitgezondert de duim / welke open is. De inbeelding van de kracht / die zy aan deze bewaarmiddelen toeſchryven / is haar te bewaren voor het kwaat / dat haar kan overkomen van die genen / die zich verwonderen over hare ſchoonheit; een kwaat het welk zy den naam geven van het kwaat der oogen. Voor de kinderen maakt men die bewaarmiddelen groter van omſlagh. Die overgelovigheit heerſcht onder de voornaame juffers en onder het gemene volk / maar daar is 'er eene andere / die byna algemeen is / en van een groot gevolg om de ſtraffen van het toekomende leven te vermyden / dat is zich in dit leven te voorzien van een monniks kleedt / het welk zy kopen om 'er in te ſterven en begraven te worden / volkomen van gedachten zynde / dat zy / gekleedt zynde met een livrei, het welk hier om laag zo geëert en ontzien wordt / dus zonder moeite zullen ingelaten worden in de eeuwige herelykheit / en niet kunnen weggejaagt worden naar de uiterſte duiſterniſſe, zo als de monniken hen doen geloven. Men moet daar niet over verwondert zyn / het is bekent / dat deze Godsdienſtigheit / welke een aanvang genomen heeft in Vranckryk in de tiende eeu / vindende de kloſterbroeders hunne rekening daar by / de Franciskanen deedt ſtaande houden / dat * St. Franciſcus

* *Morientes in profeſſione & habitu Ordinis Minorum ultra annum non paſſuros in pœnis purgatorii, quoniam B. Franciſcus ex divino privilegio quot annis ad Purgatorium deſcendit, ſuoſque omnes ad cœlum deducit.* Spond. ann. 1443.

Digitized by Google

ciscus jaarlyx op zyn geſtelde tydt in het vagevuur nederdaalde, en daar uit trok alle die genen, die geſtorven waren in de kledinvan zyn order, en eenige andere buitenſporige zaken / welke verpoozdeelt zyn op de kerkvergadering van Bazel in de vpftiende eeu / waar op de monniken in Peru weinig acht gegeven hebben / noch ook in de Poztugeeſche volkplantingen / die ik gezien hebb'; want hunne kerken zyn noch vol ſchilderpen / welke deze jaarlykſche nederdaling van St. Franciscus naar het vagevuur verbeelden. De andere ozders verhalen geen minder wonderen van hunne inſtellers.

Zy hebben noch een ander middel uitgevonden / dooz de ligtgelovigheit der ryken te misbzuiken / om ook een gedeelte der zelver ſchatten te bekomen met hen te doen geloven / dat zy zo veel meer deel hebben aan de gebeden der gelovigen / hoe dat zy nader aan het autaar begraven zyn / en daar zyn domme menſchen / die zot genoeg zyn om hen te geloven / en zich ſtilzwygende daar mede te bleien; dat 'er by Godt een aanneminge van perſonen zal zyn. Van dit zoozt waren twee onbeampte perſonen / die / eenige dagen eer dat ik van Lima vertrok / ieder 6000. piaſters / dat is meer dan 24000. guldens Franſch gelt / gegeven hadden / om begraven te wozden binnen het hek vooz het autaar / by de Auguſtyner monniken van die ſtadt.

Non enim eſt acceptio perſonarum apud Deum, Rom. c. 2.

Naardien de onderbinding leert / dat deze eer en dat ingebeelde poozdeel een einde neemt met der begraveniſſe / in weêrwil der aanmerkelyke ſommen / die zy gekoſt hebben / heeft men zyn toevlucht genomen tot godbzuchtige erfmakingen / onder den naam van fundatien van Miſſen of andere gebeden. Daar ſterft niemant / dien men de noodzakelykheit niet vooz oogen ſtelt van zulke erfmakingen / om de ſtraffe van het toekomende leven te vermyden; men maakt hen zo veel wys van de verdienſten dezer geſchenken / dat ieder een dus zyne zonden wil af kopen / tot nadeel van het gene / dat de liefde en de naturelyke genegenheit vereiſſchen ten opzichte der naaſte bloedverwanten / der ſchuldeiſſchers / en der armen / dooz welker handen wy onze zonden moeten af kopen / volgens de les der H. Schzift. Maar alzo het goede / dat men aan deze alle doedt / in kozten tydt in het vergeetboek zal raken / doedt de eigen liefde / die in het herte noch eene begeerte nalaat om zich zelven te verceuwigen / wanneer men zich ziet wegrukken uit het getal der menſchen / zulke fundatien meer gelden dan andere goede werken / naardien zy meer bekwaam zyn tot dat einde / en miſſchien ook om dat men gelooft / dat zy meer kracht hebben. Met een woozdt / het zy uit vreze vooz de ſtraf-

Peccata tua eleemoſynis redime, & iniquitates tuas miſericordiis pauperum, Daniel c. IV.

se / die ons op het allerlevendigste treft / of uit liefde tot Godt en tot zich zelf / de gewoonte daar van is zo algemeen / en heeft de kloosters van Lima / en van eenige andere steden zo zeer verrykt / zedert een zeker getal van jaren / dat 'er byna geen vaste goederen meer in eigendom toekomen aan wereldlyke personen ; al hunne goederen bestaan in roerelyke / en daar is 'er weinig / die geen leenmannen zyn van de kerk / of voor hun huis of voor hunne landgoederen. Het zou ten beste van dat land wel betamelyk zyn / dat men daar de zelve order stelde / welke door de Venetianen ingevoert wierdt in den jare 1605. en die de vervreemding van vaste goederen aan de Geestelykheit / of aan der zelver gemeenschap verbiedt / zonder toestemminge van den Staat / in navolginge der instellingen van zommige keizers * en koningen van Vrankryk ‡. Maar het hof van Rome / daar over ontrust zynde / maakte dat die wet voor een tydt uitgesteld wierdt / in een land / daar het byp minder te zeggen heeft dan in Spanje ; derhalven zal dat misbruik naar allen schyn / daar wel standt houden / en in korten tydt zullen de wereldlyke personen meer afhankelyk zyn van de geestelyke gemeenschappen / ten opzichte hunner tydelyke goederen / dan zy het zyn ten opzichte van het geestelyke.

* Valentinianus, Carel de grote, en Carel de vyfde.

‡ Zedert St. Louis, tot Hendrik den III.

Ik zal hier niets zeggen van de wyze / op welke zy de beelden dienen. Als men de zorge ziet / die zy aanwenden om de zelve binnen 's huis op te schikken / en om reukwerken voor hen aan te steken / weet ik niet / of men wel zou kunnen nalatenhen te verdenken / dat zy dien dienst al zeer na aan afgoderp voortgezet hebben. De Bedelmonniken / een afgezecht volk om voordeel te doen met de voorooordelen / die het volk heeft / om hunne aalmoessen te bekomen / dragen beelden langs de straten / te voet en te paardt / in grote lysten gezet met glazen daar voor / welke zy den voorbygaanden voor geld te kussen geven. Het is evenwel waar / dat men zo wel in Europa als in America onder het gemeen een misbruik ziet maken van de allerbeste zaken / het welk de Fransche bisschoppen verplichtte om aan de kerkvergadering van Trente eenige verbetering ten opzichte van dat artykel te verzoeken.

Het zy dan om voordeel of uit onwetenheit / de monniken laten 'er zich niet veel aan gelegen leggen / dat zy dat volk uit den dooling zouden trekken / en het zelve leren Godt te bidden in geest en in waarheit / te vrezen voor zyne oordelen / en geen staet te maken op de bescherminge van Maria / of der heiligen / dan voor zo verre als zy navolgers zyn van derzelver deugden. In het te-

tegendeel bazuinen zy der zelver loftuitingen uit / verheffen hen zonder beſcheidenheit / en mengen daar nooit een eenigen trek der zedekunde onder. Zo dat deze predikatien / welke meeſt het ganſche jaar dooz duren / den Spanjaarden geen vzucht toebzengen / en hen onderhouden in hunne gewonelyke inbeeldingen.

Dooz het overige / indien zulken menſchen de Chziſtelyke deugden met den mondt pzedikten / wat vzucht zouden zy konnen aanbzengen / terwyl zy zelf zo ſlechte voozbeelden geven ? Zal het zyn van zedigheit en zachtheit ? zy zyn zelf ten uiterſte ſtout en onbeſchaamt : en / dat ik naaulyx durf zeggen / de meeſte zyn altydt gewapent met een pook ; waar van men wel niet moet denken / dat het geſchiedt om iemant te vermoozden / maar ten minſte om wederſtandt te bieden / aan al wie zich tegen hunne welluſtigheden zou willen aankanten / of hen eenige moeite veroozzaken. Zal het zyn van de armoede / en dat men de ryk-dommen niet aan moet hangen ? die onder den ſtrengſten regel leven / dzyven koophandel / en hebben hunne ſlaven en ſlavinnen : vele geeſtelyken zyn zelf opgeſchikt met gekoleurde en met gout gebozduurde klederen / onder hun gewone kloſterkleedt. Zal het zyn van de nederigheit / zy zyn onverdzagelyk trotſch / en het ware afbeeldzel der Phariſeeuwen / die overal wilden voozzitten * / en op de oopenbare plaatſen gegroet zyn. En warelyk / niet te vzede zynde met diepe eerbewyzinge / die men hen met de buiginge des ligchaams doedt / bieden zy den omſtanderen hunne mouwen aan om te kuſſen / op de volle ſtraat en in de kerken / daar zy voozbedachtelyk gaan / om den aandacht der gelovigen in de gewigtigſte kerkoeffeningen te ſtoren / om aan hunne vermeende waardigheit onderdanigheit te doen bewyzen. Daar in zyn zy wel verre af van de gevoelens van Benedictus / den eerſten monnik in het Weſten / die vooz zyne Geeſtelyken uit hoog de kledinge der armen / en van St. Franciſcus / die een belagchelyk gewaadt dzoeg / om zich vezachtelyk te maken in de oogen der menſchen. Dooz het overige weet men / dat het wel eer nodig geweeſt is / om hen te beletten zich met wereldſche zaken te mengen / dat de koning van Spanje zyn gezagh gebzuikte † / en

* *Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in Synagogis. Et ſalutationes in foro & vocari ab hominibus Rabbi,* Matth. C. XXIII.

† El Rey encargo à Don Luis Velaſco Viſſorey, que procuraſſe que los Prelados y Religioſos eſtuvienſſen en los limites de ſus officios, sin entremetersè en los agenos como lo avian hecho algunas vezes, porque eſto tocava el Rey y à ſus Lugartenientes. *Herrera ann.* 1551.

Digitized by Google

noch heeft hy zyn oogwit niet bereikt. Zullen zy eindelyk zich in hunne predikatien ten voorbeeld van kuischheit stellen? De onkuischheit is daar een zo algemeen gebrek / dat het byna gene uitzonderinge lydt onder die genen / welke de ouderdom daar toe niet onbekwaam gemaakt heeft. Zy zyn zelf niet zeer achterhoudende ten opzichte van dat artykel / en zy verschoonen zich van wegen de noodzakelykheit van eene vriendinne te hebben / die zorge voor hen draagt / alzo de kloosters / alleen de kost uitgezondert / hen niets geven; waar van daan het komt / dat zy verplicht zyn eenige geheime handelinge te ondernemen / om zich nevens haar te onderhouden / zich begevende tot het dryven van koophandel / waar in zy somtyds zich van zo loze streken bedienen / dat onze Franschen / die op deze kusten handelen / zich voor hen / als voor lieden die voorslepen zyn / moeten wachten. De kapitein van de Mariamne / met welke ik deze overtocht deedt / hadt zulx tot zyne schade ondervonden. Een van hen ontstal hem een zak met 800. piasters uit zyn kajuit.

Deze onbetamelyke levenswyze is ook de oorzaak / dat zy zich byna niet ter werelt oeffenen in de wetenschappen; buite grote steden vindt men 'er somtyds / die naaulyx het Latyn weten te lezen / om de Misse te doen. Ik hebb' er zelf een gekent / die in zyn klooster hoogleeraar in de Godgeleerdheit was / die 'er niet wel mede wist te regt te komen. Om derhalven te zeggen / zo als de waarheit is / is het zeker dat de meeste monniken zulx geworden zyn om een gemakkelyker leven te leiden / en om meer geeert te worden. Men zegt / dat de koning van Spanje kennisse heeft van dat kwaat / en dat hy de kloosters en zamenlevingen op een zeker getal zal brengen.

Ik ben evenwel dat getuigenisse aan de waarheit schuldig / dat deze aanmerkingen niet betrekkelyk zyn op de Jesuiten. Deze studeeren / prediken / en catechiseren / zelf op de markten / met zeer veel yver / en ik gelove / dat de gelovigen zonder hun toedoen naaulyx zouden onderwezen worden in de voornaamste artykelen van het geloof.

Ik moet hier ook betuigen / dat ik achtinge hebb' voor de vroomheit en goede zeden der bisschoppen / aan welke men ganschelyk de ongeregeldheit hunner kudden niet moet toeschryven / die door eene oude gewoonte eeniger wyze, in bezitting zyn van de vryheit om een weinig ongeregelt te leven / inzonderheit de monniken / die der zelver meesters zyn / en gene andere herkelyke rechtvoor-

deringe

detinge erkennen / dan die van hunne ooverſten / en voorgeven / dat zy van niemant afhangen / dan van hen / en van den Paus in zaken van aangelegenheit : dat is eene wangedrogtelyke onafhankelykheit / volgens de verſtandige gedachten van St. Bernardus * / even als of men een vinger van de hant trok / om die onmiddelyk aan het hooft te hechten.

Het is my uit de penne gevallen / dat ik de monniken vergeleken hebb' by de Phariſeeuwen / daar ik / volgens de inſtelling van hunnen ſtaat / hen hadt moeten vergelyknen by de Eſſenen / maar wel verre van te doen zien / dat hunne rechtvaardigheit overvloediger is dan die der Joden, zou ik dan denzelven in de Eſſenen aangewezen hebben / die de zo genaamde volmaaktheden van eenige zamenlevingen der Chriſtenen zouden beſchaamt gemaakt hebben ‡. „ Die hielden gene kinderen onder hen ter oorzake van „ de wiſpelturigheit van die levenstydt. Zy woonden niet in „ ſteden / overtuigt zynde / dat al te grote gemeenſchap met de „ menſchen voor de ziele dat gene was / het welk een kwade „ lucht is voor het ligchaam. Zy droegen geen geweer; zy oef„ fenden zich in gene van die kunſten / welke het hertte tot on„ rechtvaardigheit verlokken / gelyk misſchien de koophandel. „ Zy hadden gene ſlaven; maar nademaal alle menſche vrygeborenen zyn / diende zy de een den ander / erkennende / dat wy „ alle kinderen zyn van de nature onze gemene moeder / en dat „ wy / ſchoon men malkander den naam van broeder niet geeft / „ nochtans in waarheit broeders onder malkanderen zyn.

Voor het overige wil ik / voor het gene dat ik gezegt hebb' / niet te kennen geven / dat 'er in Peru en in Chili geen vromen en geleerden gevonden worden. Ik weet / dat men 'er onder allerhande ſtaten en levenswyzen vindt / en daar zyn 'er ook in dat land gevonden van eene zo uitmuntende vroomheit / dat de ſpyt der heili-

* Lib. III. Confid. c. 4. *Monſtrum facis, ſi manu ſubmovens digitum, facis pendere de capite, ſuperiorem manui brachio collateralem; tale eſt, ſi in Chriſti corpore membra aliter locas, quam diſpoſuit ipſe.*

‡ Euſeb. Lib. VIII. Præp. Euang. *Nemo inter eos puer, nemo adoleſcens propter inſtabilitatem ætatis, ſed viri omnes aut ſenes ſunt. In civitatibus non habitant, exiſtimantes, ut contagionem aeris corporibus, ſic converſationem vulgi animo nocere. Nemo eorum bellica inſtrumenta facilitas, nec eas artes exercent, quibus facile omnes in improbitatem labuntur: nulla mercatura, nullus cauponatus, nulla eis cognoſcitur navigatio; non ſervus apud eos, ſed cum univerſi ſint liberi alteri alteris ſerviunt, omnes enim aiunt, quaſi mater, eadem natura genuit, quare, quamvis non vocemur, ſumus tamen re ipſa fratres.*

Digitized by Google

heiligen geplaatst heeft. Sainte Rose de Sainte Maria van de derde orde van St. Dominicus is geboren onder het gebiedt van Lima. Haar bisschop Torobio, in Europa geboren zynde / is daar een heilig geworden / en men eert 'er St. Franciscus Solano, geboortig van Paraguay; maar dat niet tegenstaande ben ik evenwel van een ander gevoelen dan de Schryver van het leven van Torobio / de welke zegt / dat naar allen schyn Peru meer heiligen aan den hemel zal verschaffen, dan het zilver aan de werelt verschaft heeft. Zelf heeft het my geschenen / dat 'er noch meer deugt onder de wereldlyke personen dan onder de Monniken en Geestelyken te vinden was. Ik maak' gene zwarigheit van dat te zeggen / het zou eene verkeerde bescheidenheit zyn / die menschen te willen sparen / die hun eigen staat straffeloos onteeren / onder voorgeven / dat zy aan Godt door plegtige gelofte zyn toegewydt:

Tiene traza el Peru de dar mas Santos al Cielo, que a dado plata a la tierra.

Juvenal.

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto major qui peccat habetur.

Dat is het gene / daar ik iets op te zeggen hebb' als een reiziger / die aanmerkinge maakt over het gene geschiedt in dat land / in het welke hy zich bevindt / en die een gevolg treckt uit het gedrag van zulke menschen / dat de Godsdienst hen niet zeer ter herte gaat / ondanks hunne trotschheit en uiterlyke gemaaktheit.

Van de Creolen.

Indien wy in het vervolg den aart en de geneigdheden der Creolen / die het kloosterleven niet omhelst hebben / onderzoeken / zullen wy daar / als onder de andere volkeren / een vermenging vinden van goet en van kwaat. Men zegt / dat de inwoonders van de Puna, dat is van het gebergte van Peru / zyn wel van ommegang zyn / en dat 'er onder hen zeer eerlyke lieden gevonden worden / die edelmoedig zyn / en genegen om iemant dienst te doen / inzonderheit zo het hen tot roem kan strekken / en de grootheit van hun gemoet te kennen geven / 't welk men daar te lande Punto, of punt van eer noemt / waar op de meesten zeer gezet zyn / als op eene hoedanigheit / die hen alle andere volkeren doedt te boven gaan / en welke een bewys is van de zuiverheit van het Spaansche bloedt / en van den Adel / van welken alle de blanken voorgeven afkomstig te zyn. Zelf de allerarmste en ellendigste Europianen worden alle terstont edellieden / zo haast als zy overgevoert zyn onder de Indianen / Swarten / Mulatten / Mesticen / en ander gemengt zoort van volk. Deze ingebeelde adeldom doedt hen het grootste gedeelte hunner braave daden begaan. Ik heb' in Chili bevonden / dat zy zeer herbergzaam waren / voor

voornamentlyk ten platte lande / alwaar zy zeer edelmoediglyk de vremdelingen ontfangen / en zonder eenig voordeel wyp langen tydt by zich houden. Op die wyze doen de gemene koopliedeu van Biſcayen / en andere Spanjaarden uit Europa / met kleine onkoſten grote reizen.

In de grote ſteden en langs de kuſt vindt men tegenwoordig / dat de Creolen verſteken zyn van die goede hoedanigheden / welke de eerſte Franſchen in hen hebben gevonden / en welke door de gehele werelt geprezen wierden; misſchien dat de naturelyke afkerigheit / welke zy van de Franſchen hebben / aangegroeit is met den kwaden ſpoedt / dien zy gehadt hebben in den koophandel / dien zy met den Franſchen gedreven hebben. Die afkerigheit ſtrekt zich zo verre uit / dat zy des te minder achtinge hebben voor hunnen koning / om dat hy een Franſchman is. In den beginne was Lima in twee partyen verdeelt / en in het bergachtige gedeelte van Peru baden de Geeſtelykheit en de monniken onbeſchaamdelyk voor den Aartshertogh: maar de Biſcayers / die door het lant verſpreidt zyn / en de meeſte Spanjaarden uit Europa / onderricht zynde van de dapperheit en deugt van Philippus den V. hebben hem altydt aangekleeft; zo dat de Creolen / van de dwaling hunner voorvoordelen bekomen zynde / beginnen genegenheit te krygen voor hunnen heiligen koning, want dus noemen zy hem; en zo 'er noch eenige halſterrige tegenſtrevers waren / die zullen meer ingeteugelt worden / ziende zyne kroon geveſtigt door eene eendragtige toeſtemminge aller volkeren. Zy zyn vreesachtig en ligtelyk te regeren / ſchoon zy verſpreidt en verre van hunne overheden af zyn / en dat zy duizent ſchuilplaatſen van wildernisſen en blakke velden hebben / om de ſtraffe te ontvluchten / en dat 'er voor het overige geen lant is / daar de rechtoeffening ſlapper toegaat; want men veroordeelt byna niemant ter doot. Evenwel hebben zy een ſchrik voor de Officieren des konings. Vier zoldaten van de à Cavallo, welke men magh vergelyknen by die genen / die men de Rode roe pleeg te noemen / afgezonden zynde door den Onderkoning / doen het ganſche lant / 400. mylen in het ronde / beven.

Wat het verſtant in het algemeen belangt / de Creolen van Lima hebben 'er geen gebrek van / zy zyn levendig en bekwaam om de goede kunſten te leren. Die van het gebergte hebben een weinig minder verſtant: maar zo wel de eene als de andere menen / dat zy 'er hy beter van voorzien zyn dan de Spanjaarden uit Europa / die zy onder malkander handelen als Cavallos, dat is als botte beeſten; misſchien dat dit een uitwerkſel is van de natu-

tuſſchen afkerigheit / die zy tegen malkander hebben / alhoewel zy onderdanen zyn van een en den zelven koning. Ik geloof / dat eene der voornaamſte redenen van deze afkerigheit daar uit voortkomt / dat zy zien / dat de vremdelingen altyd de voornaamſte ampten van den ſtaat bekleden / en den meeſten koophandel dryven / waar in de eenige bezigheit der blanken beſtaat ; die zich niet willen vernederen om eenige kunſten te leeren / tot welke zy ook geen de minſte genegenheit hebben.

Voor het overige hebben zy niet veel zin in den oorlogh. De zachte geruſtheit / in welke zy leven / doedt hen voor het verlies van de ruſte vrezen ; niet te min kunnen zy zeer wel tegen lange reistochten te lant. Vier of vyf hondert mylen weegs door woeſtynen en over ſteyle gebergtens ſchrikken hen daar niet van af / niet meer dan het ſobere leven / dat men op die reizen houdt. Daar uit magh men beſluiten / dat zy goet zyn voor het lant / in het welke zy wonen.

In het ſtuk van koophandel zyn zy al zo loos en geſlepen heners als de Europianen ; maar alzo zy vadzig en lui zyn / en dat zy 'er niet met zorge op willen toeleggen / worden de Biſcapers / en andere Spanjaarden uit Europa / eerder rych. De ambachtslieden zelf / die van het werk hunner handen moeten leven / zyn zo traag / dat zy zich niet kunnen onthouden van op den middagh te gaan ſlapen / dat men daar de ſlaap van la Sieſta noemt. Daar van dgan komt het / dat zy / het beſte van den dagh verliezende / de helft niet uitrechten van het gene / dat zy wel zouden kunnen doen / en dat zy alles / 't geen uit hunne handen moet komen / boven mate duur houden.

Het ſchynt / dat de ſlaphartigheit en ledigheit aan het lant verknocht is / misſchien om dat het al te goet is ; want men merkt aan / dat die genen / die in Europa al werkende opgevangt zyn / daar in korten tyd lui en traag worden / even als de Creolen. In waarheit / in een ſlecht lant zyn de menſchen veel ſterker en werkzamer / dan in vruchtbare landen. Om deze reden was het / dat Cyrus nooit den Perſen wilde toeſtaan het ruwe / bergachtige / en onvruchtbare lant te verlaten / het welk zy bewoonden / om een beter op te zoeken ; zeggende / dat de zeden der menſchen vadzig worden en bedorven door de ſchoonheit van de verblyfplaats / op welke zy leefden. En in waarheit de ſterkte wordt onderhouden door de oeffening des ligchaams / het gemak verzwakt de menſchen door ledigheit / en maakt het ligchaam zenuwloos door de vermakelykheden.

Plut. de Dictis Regum.

In het algemeen hebben de Creolen eene uyterlyke ſtatigheit / en

en blyven altydt in die deftigheit / welke hen eigen is. Zy zyn sober ten opzichte van den wyn / maar zy eeten gretig en ongeschikt / zomtyds alle te gelyk uit eene schotel / maar gemeenlyk ieder afzonderlyk in een schoteltje / even als de monniken. In een plegtig gastmaal doedt men vele kleine schoteltjes / met verscheide toegemaakte spyzen / een voor een / dzagen voozby de genodigden / en ieder van hen geeft dezelve vervolgens aan zyne huisgenoten / en aan de omstaanders / die niet mede aan de tafel zitten / op dat / zeggen zy / ieder deel magh hebben aan de weldaade. Als de Creolen te eeten kwamen in onze schepen / daar wy de spyze op zyn Fransch deden opdissen in grote schoteten / kunstig en met evenredigheit tegen malkander overgestelt / namen zy die onbeschaamdelyk op / om dezelve aan hunne slaven te geven / en wel zomtyds eer dat 'er iemant aangeraakt hadt; maar terwyl de kapiteinen over die onbehoudenheit hun ongenoegen niet dozsten te kennen geven / bleven onze kloks / niet wel te vzede / dat hunne arbeidt zo geschonden wierdt / in geen gebreke van hen te verwyten / dat zy de fraaje order van het gastmaal verzaken. Wozken gebzuiken zy niet / en zyn daarom verplicht zich op het einde van een gastmaal te wasschen / het welk zy alle doen in eene en dezelve kom / en met dat vuile en mozssige water wasschen zy hunne lippen / zonder eenige afkerigheit. Het vleesch / dat zy eeten / wozdt klaar gemaakt met eene menigte van Agi, eene kruidery / van welke wy boven gesproken hebben / welke zo heet in den mondt is / dat het den vriendelingen byna onmogelyk is daar van te proeven; maar zelfere speksmaak / welke het vet aan alle hunne gerechten mededeelt / maakt de selve noch slimmer: voor het overige verstaan zy de kunst niet van grote stukken te braden / alzo zy die niet / gelyk onder ons geschiedt / dunig omdraajen / en daar over verwonderden zy zich het meeste ten opzichte der Fransche gerechten. Zy eeten tweemaal des daags / eerst des mozgens ten tien uuren / en dan ten vier uuren na den middagh / het welk te Lima voor het avondmaal gehouden wozdt / en des middernachts nemen zy een zoozt van een ontbyt: op andere plaatsen eet men even als in Vrankryk.

Wat Paraguay voor een kruidt is.

Voor den dagh gebzuiken zy veel Paraguay, zynde een kruidt dat van zommigen St. Bartholomeus-kruidt genaamt wozdt / om dat zy voorgeven / dat die heilig in deze landen geweest is / en dat kruidt gezont en hartsterkende gemaakt heeft in plaats van vergiftig / gelyk het te voren was; doch naardien het daar alleen gedroogt en byna tot stof gemaalt gebzaagt wozdt / zo kan ik 'er hier geene beschryvinge van geven.

In plaats van 'er alleen het afziedsel / of trekſel / van te dzinken / gelyk wy de Thee dzinken / doen zy dat kruidt in een grote kop / van een kalebas gemaakt / met zilver beſlagen / die zy Maté noemen. Zy doen daar zuiker by / en gieten 'er heet water op / dat zy aanſtonds uitdzinken / zonder het zelve den tydt te geven om te trekken / naardien het zo zwart zou wozden als inkt. Om evenwel het kruidt niet te dzinken / dat boven op dzyft / dient men zich van een zilvere pyp / aan wiens einde een ſoozt van een kruikje is / in het welke vele gaten zyn ; en dus is de vocht / die men dooz het andere einde zuigt / ganſch niet gemengt met het kruidt. Men dzinkt het in het ronde / uit de zelve pyp / gietende daar t'elkens water op / naar mate dat men dzinkt. In plaats van een riet / of Bombilla, ſcheiden zommige het kruidt af van het water / met een tuſſchenſchot van zilver / dat met vele kleine gaties doozboozdt is / het welk zy Apartador noemen. De tegenzin / die de Franſchen getoont hebben in te dzinken uit de zelve pyp / na dat 'er allerhande ſlagh van volk uit gedzonken hadt / in een land daar de pokken zeer in zwang gaan / heeft gemaakt / dat men kleine pypjes van glas bedacht heeft / waar van men zich te Lima begint te bedienen. Deze dzank is / naar myn ſmaak / beter dan de Thee / en heeft een vzy aangenamen reuk naar het kruidt. Het volk is 'er daar te lande zo aan gewent / dat zelf de allerarmſte / eens daags / als zy des mozgens opſtaan / daar van dzinken.

Zie Prentverb. XXIX.

Koophandel in de Paraguay.

De handel in dit kruidt Paraguay wozdt gedzeven te Santa Fé, woerwaards het gebzagt wozdt de rivier de la Plata af / of op wagens. Daar is 'er van tweederhande zoozt / het eene dat men noemt Hierba de Palos, en het andere / dat fyner en van beter hoedanigheit is / Hierba de Camini. Dat laatſte groeit op de landerpen der Jezuiten. De grootſte vertiering daar van is van la Paz af tot aan Cuſco / daar het eens zo veel gelt als het andere / het welk meeſt vertiert wozdt van Potoſi af / tot aan la Paz. Jaarlyks komt 'er dooz Peru meer dan 50000. Aroves van dat kruidt / dat is te zeggen 1250000. ponden zwaarte / van beide de zoozten / waar onder ten minſte een derde deel Camini is / zonder te tellen 25000. Aroves van Hierba de Palos, 't welk dooz Chili komt. Dooz een pak / dat zes of zeven Aroves zwaar weegt / betaalt men vier realen dooz het recht van Alcavala ; en de onkoſten van de wagenvzacht / van meer dan zeshondert mylen / maakt / dat het omtrent eens zo duur is / als de pzys beloopt / waar dooz het eerſte gekocht wiedde / te weten omtrent twee piaſters. Zo dat het in Potoſi op vyf piaſters de Arove, of vyf en twintig pon-

Digitized by Google

ponden / loopt. Het wordt gemeenelyk op wagens / die 150. Aroves voeren / overgebragt van Santa Fé af tot aan Jujui, de laatste ſtadt van Tucuman, en van daar brengt men het naar Potoſi, dat 'er hondert mylen van af legt / over op muil-eſelen.

Ik hebb' ergens aangemerkt / dat het gebruik van dat kruidt noodzakelyk was in het land der mynen / en op het gebergte van Peru / daar de blanken menen / dat het gebruik van wyn hen ſchadelyk is; zy houden zich liever aan het drinken van brandewyn / en laten den wyn aan de Indianen en aan de Zwarten / die 'er zich zeer wel naar weten te voegen.

Hoewel de Spanjaarden matig zyn ten opzichte van den wyn / zy zyn het nochtans niet ten opzichte der onthoudendheit van vrouwen. In liefdehandelingen wyken zy voor geen volk in de gehele wereld / zy offeren het grootſte gedeelte hunner goederen met vermaak aan deze drift op / en ſchoon zy in alle andere gevallen vry gierig zyn / zo zyn zy nochtans boven maten milddadig voor de vrouwen. Om by hunne vermakelykheden ook die van de vryheit te voegen / en de zelve niet uit te doven door de harde noodzakelykheit van voor altyd aan eene en de zelve vrouwe verbonden te zyn / trouwen zy zelde in het openbaar voor de gemeente; maar / om my van hunne uitdrukkinge te bedienen / zy trouwen alle in het geheim achter de kerk / detras de la Yglesia, dat is te zeggen / dat zy alle ingewikkelt zyn in eene hoererye * / in welke onder hen geen ſchande ſteekt. Verre van daar is het ſchande geen Amancebado te zyn / dat is te zeggen / omgang te hebben met eene Meeſteresſe / welke zy onderhouden op voorwaarde / dat de zelve hen alleen te wille zal zyn; maar deze zyn verplicht hen getrouw te zyn / met zo veel omzichtigheit als de vrouwen hare mannen zyn in Europa. Het is zelf vry gemeen getrouwde mannen te zien / die hunne vrouwen verlaten / om zich te begeven by Mulatreſſen / en zelf by Swartinnen / het welk somtyds ongenoegen in de huishoudingen veroorzaakt. Dus ziet men / dat de twee oude wyzen van trouwen in dat land noch in gebruik zyn; die van Amancevamiento komt vry wel over een met dat gene / dat men Uſu noemde / en wat de andere aangaat / daar van ziet men een overblyfſel in de plechtigheit van hunne huwelyken. De bruidegom geeft de bruit drie ſtukken geldts in de hant / welke zy vervolgens laat vallen in de handen van den prieſter / en dus / in het huwelyk per coëmptionem, geven de bruidegom en de bruit malkander een ſtuk geldts / en dat noemt men convenire in manum.

* Concubinage.

De prieſters en de monniken / gelyk ik zulx boven reeds gezegt hebb' /

hebb' / ſtellen 'er gene zwarigheit in / en het gemeen woȝdt daar dooȝ niet geërgert / dan dooȝ zo verre de minnenpdt daar tuſſchen beide komt / nademaal zȝ hunne meeſtereſſen veel rykelyker onderhouden dan anderen / waar aan men zomtyds de Mulatreſſen kan kennen *. Vele biſſchoppen doen / om dat misbȝuik te beteugelen / alle jaren op Paaſchtydt / alle die genen in den ban / die zich met vȝouwen te buite gaan; maar alzo het kwaat algemeen is / en dat de biegtvaders daar ook deel aan hebben / zȝn zȝ in deze zake zeer toegevende. Daar van daan komt het / dat dit volk / 't welk anders ligtelyk een ſchȝik aangejaagt woȝdt dooȝ de blixems van de kerk / dooȝ deze gene vȝeze ter werelt heeft. De monniken weten 'er de ſlagen van te ontduiken / met te zeggen / dat zȝ geen vȝe perſonen zȝnde / men hen niet kan houden dooȝ amancevez in alle omſtandigheden / en dat zȝ dooȝ het overige het vooȝnemen niet hebben van zulx te zȝn. Schone uitvlucht! waar van men de uitvindinge zonder twyffel moet toeſchȝyven aan den eenen of den anderen lozen Caſuiſt, gegrondt op de Codex van Juſtinianus / welke alle verbonden krachteloos verklaart / welke niet aangegaan zȝn tuſſchen vȝe perſonen; en op den wȝzen grondregel / uitgelegt dooȝ die Caſuiſten, welke men in Vȝankryk zo lelyk uitſchildert / dat het voornemen de hoedanigheit van de daadt beſtiert. Eindelyk dat gebȝuik is zoo vaſt ingevoert / zo gemakkelyk / en zo algemeen aangenomen / dat ik twyffel / of men dat wel ooit zal kunnen te boven komen.

De wetten van het houwlyk ſchynen dat doen ook kracht by te zetten / want de onwettige kinderen erven bynа zo veel als de wettige / als zȝ dooȝ den vader erkent zȝn / en in zo eene geboozte ſteekt geen ſchande / gelyk als by ons / daar men kwalyk te paſſe de misdaadt aan den onſchuldigen wyt; waar omtrent men misſchien toegevender zou zȝn / indien ieder een wel onderrecht was / wie zȝn ouders zȝn.

Van de Vrouwen. Hoewel de vȝouwen zo niet gejaagt woȝden / gelyk als de Spaanſche vȝouwen in Europa / is het onder haar nochtans weinig in gebȝuik by dagh uit te gaan; maar zo haaſt als het nacht woȝdt / hebben zȝ de vȝyheit van hare bezoeken te gaan afleggen / welke zȝ meeſt doen daar men het minſt denkt; want de allerzedigſte by klaren dagh zȝn by nacht de allerſtoutſte: dan ondernemen zȝ / hebbende haar aanzicht met een rebos of ſluier bedekt / zaken / welke mannen zouden ondernemen in Vȝankryk. Als

* *Eſt etiam fuſco grata colore Venus.* Ovid. II. Am.

Als zy te huis zyn / zitten zy langs de muur op vierkante kussens / op eene Estrade, of verhevene zitplaats / met een tappt op zyn Turksch bedekt / met hare benen kruiswyze over malkander. Dus brengen zy gehele dagen door / zonder byna van plaats of van gestalte te veranderen / zelf niet om te eeten / naardien men haar voordient op kleine kofferties / die zy altydt voor haar hebben / om 'er het werk in te leggen / daar zy zich mede bezig houden. Daar van daan komt het / dat zy een logge gang hebben / welke geenzins die aardige zwier heeft / welke men in het gaan der Fransche juffers bespeurt. *Zie prent-verb. XXIX.*

Het gene dat men Estrade noemt / is / gelyk als in Spanje / een voetebank van zes of zeven duim hoog / en vyf of zes voeten breedt / welke gemeenelyk loopt langs eene kant van de muur van het vertrek / in het welke men geselschap ontfangt. De mannen / in het tegendeel / zitten op zetelstoelen / en het is een teken van eene groote gemeenzaamheit / als men hen toelaat op de Estrade te zitten. Voor het overige bezoekt men de vrouwen in hare huizen met zo veel vryheit als in Vrankryk. Zy ontfangen daar geselschap op eene aangename wyze / en doen haar best om het zelve te vermaken met op de harp of op de cyther te spelen / welke zy met hare stemme vergesellschappen. Zo men haar verzoekt om te dansen / doen zy dat met veel toegevendheit en gemanierdheit.

Hare wyze van dansen is byna ten eene male verschillende van de onze / waar in men werk maakt van de beweginge der armen / en ook zomtyds van het hooft. In de meeste van hare dansen laten zy de armen by haar lyf neder hangen / of houden die gebogen onder een mantel / in welke zy zich gewonden hebben. Zy hebben vele dansen / in welke zy door malkander lopen / en waar in zy den mantel afleggen / maar de aardigheden / die zy daar onder mengen / bestaan meer in buigingen van het ligchaam dan in gebaarmakingen.

De mannen dansen ten naaste by op de zelve wyze / zonder hunne lange degens af te leggen / welker punt zy naar boven houden / om door de zelve niet verlet te worden in hunne sprongen / en in hunne buigingen van benen / die zomtyds zo groot zyn / dat men zou menen / dat zy op hunne knien vielen. Ik zou wel gewenscht hebben / dat ik de Dansbeschryving verstaan hadt / om eenige hunner dansen te kunnen beschryven; doch ik zal des niet te min hier een gezang in voegen van zekeren dans / die onder hen zo gemeen is / als een menuet in Vrankryk: men noemt die dans Sapateo, om dat men / onder de zelve te dansen /

met

nu met de hielen en dan met het voorſte der voeten tegen malkander ſlaat / eenige ſchreden voortzettende / en de benen buigende / zonder veel van plaatſe te veranderen. Men zal door dat Muziek-ſtukje zien / hoe ſober dat 'er de ſtukken uitzien / die men ſpeelt op de harp / op de Viguela, en op de Bandola, welke byna de eenige inſtrumenten zyn / die men daar te lande gebruikt. Die twee laatſte zyn een zoort van cythers / maar de Bandola heeft een ſcherper en een ſterker geluit. Men moet aanmerken / dat de bas in Vrankryk gemaakt is / om op de harp te ſpelen.

SAPATEO dans van Peru en Chili.
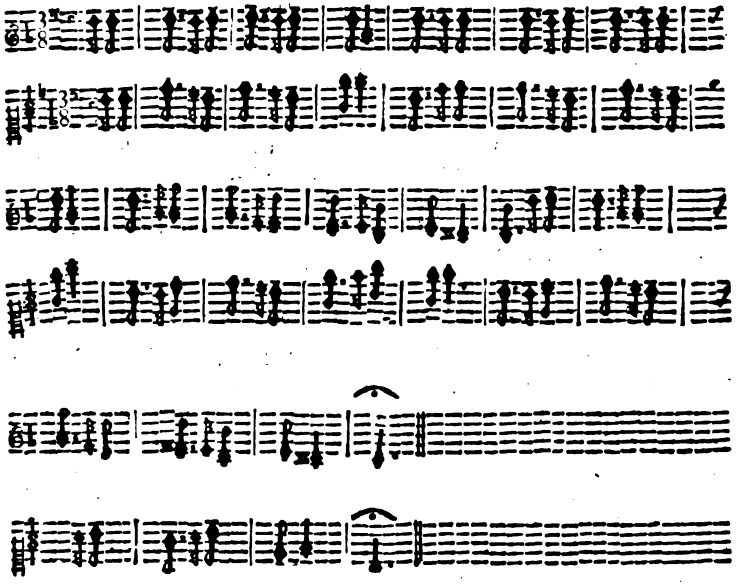
De bevalligheden / welke de opvoeding aan de Spaanſche vrouwen geeft / zyn zo veel te aantrekkelyker / om dat zy gemeenelyk vergeſelſchapt zyn met een goede zwier. Zy zyn gemeenelyk vry bekoorelyk / zy hebben een ſchone koleur / maar die niet lang van duur is / door het veel gebruiken * van het blankerſel / Soli-

* Het welk ſtrydt tegen het gene dat Oexmelin zegt, in de Hiſtorie der Vrybuiters. Het Sublimaat, zegt hy, is ook goede waar, hoewel het gebruik daar van niet groot is, want de vrouwen blanketten zich daar niet.

Digitized by Google

Soliman, 't welk gemaakt wordt van toebereidde Sublimaat. Zy zyn levendig van oogen / vermakelyk van ommegang / en zoeken meest een byzondere minnehandel / welke zy met veel geestigheit weten te beantwoorden / en zomtyds met een draajing van woorden / die volgens onze zeden een weinig naar ongebondenheit zou zwemen. Voorstellingen / die een minnaar in Vrankryk niet zou durven doen / zonder de verontwaardiging eener eerlyke vrouwe op zyn hals te halen / zyn / verre van haar te ergeren / by haar zeer aangenaam / zelf wanneer zy niet de allerminste gedachten hebben om de zelve toe te stemmen / van gevoelen zynde / dat zulk het grootste teken van liefde is / dat men haar zou kunnen geven. Zy zeggen daar dank voor / gelyk als voor eene eere / die men haar aandoedt / in plaats van daar moeielyk over te worden / als over een kwaad gevoelen / dat men van hare eerlykheit heeft. In deze eenvoudige en natuurelyke zeden wordt men het stilzwygende genoegen en vermaak gewaar / het geen wy gevoelen / wanneer wy zien / dat 'er werk van ons gemaakt wordt. Dat uitwerksel van de eigen liefde / dat de oorspronk is van onderlinge genegenheit / is vervolgens de oorzaak van de buitensporigheit / waarmeer de uiterlyke gemanierdheit en de Godsdienst daar van den loop niet sluiten; maar zonder acht te geven op de wezentlyke plichten / moest de menschelyke voorzichtigheit genoeg zyn voor een verstandig man / om hem op zyn hoede te doen zyn voor de lagen der minzieke jufferen van dat land; want hare verplichtende zeden zyn gemenelyk meer een uitwerksel van hare gierigheit dan een teken van hare genegenheit. Zy verstaan het kunstje van geen bruik te maken van de zwakheit / die de mannen ten opzichte der vrouwen hebben *) / volkomentlyk wel / om hen in gedurige en onmatige onkosten in te wikkelen; zelf schynt het / dat zy het voor eene grote eere houden / vele minnaars bedorven te hebben / even gelyk het een oorlogsman tot roem strekt / dat hy vele zyner vyanden ter neder gemaakt heeft. Dat onheil is de eenige straffe niet der genen / die zich van haar laten bedriegen / want het gebeurt veel / dat zy 'er ook de gezondheit / eene onmoemelyke schat / by verliezen / welke zy zelde wederom bekomen / niet alleen om dat men in die landen weinig werx maakt van de Venusziektens / de wederwil van welke men tot een hogen ouderdom komt; maar ook om dat men daar zoo weinig geneesmeesters / die

*) *Et inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor ejus, vincula sunt manus illius; qui placet Deo effugiet illam: qui autem peccator est, capietur ab illa.* Eccl. VII. vs. 27.

Digitized by Google

die niet gevonden worden dan in drie of vier groote steden / heeft / waar door hen de gelegenheit benomen wordt van zich te laten genezen / behalven dat 'er eenige vrouwen zyn / die zodanige ongemakken uiterlyk weten te genezen met Zarzaparilla / gorgeldaanen van Malva en andere kruiden van dat land; maar inzonderheit door brandmiddelen / of die eene opening trekken in de oppethuit / welke men daar te lande aanziet als die zekerlyk zullen genezen / en welke zo wel vrouwen als mannen altyd by zich dragen. De vrouwen verbergen dat zo weinig / dat zy in ernstige bezoeken malkander vragen / hoe het met hare Fuentes al staat / die zy over en weder de eene de andere zuiveren en verbinden / zo dat men deze woorden van de H. Schrift op haar aan toepassen:

Jac. V. vs. 1, 2. Uwe rykdom is verrot.... uw gout en zilver is verroest, en der zelver roest..... zal uw vleesch gelyk als vuur verteren, want zy bederven zich in het ontuchtig leven met vrouwen / en zy zelf merken aan / dat / het zy dat Godt hen straft over hunne misdadige onkosten / of het zy / gelyk andere van gewoonte zyn / dat zy de goederen / die zy bezitten / de Indianen onrechtvaardiglyk ontnomen hebben / men hun nooit ziet / dat die goederen overgaan tot het derde geslacht. Het gene dat de vaders met merite by een geschaapt hebben / verstrooit met onrechtvaardigheit in het waarnemen der Gouvernementen / laten de zonen niet na door te brengen / zo dat de kleinzonen der allerrykste zommyds de allerarmste zyn *! zy zyn zelf zo overtuigt van deze waarheit / dat het in Spanje een spreekwoordt geworden is / daar men zegt: No se logra mas que hazienda de las Yndias.

De vrouwen / gelyk ik reeds gezegt hebb' / zyn daar de voornaamste oorzaak van / de grootsheit en de al te grote genegenheit tot wellust maken haar onverzaadelyk / ten opzichte van optooisel en overdadigheit in gasterpen. Niet tegenstaande het maaksel van hare kledinge van eenvoudig in zich selve / en niet zeer de verandering van de mode onderworpen is / doen zy haar best om / het kostte wat het wil / prachtig te zyn / zelf op de geheimste plaatsen van haar ligchaam. Zelf hare hemden en borstrokken van linnen / Fustan genaamt / welke zy over de selve aantrekken / zyn overdadig bezet met kanten. De buitensporigheit gaat zelf zo verre / dat zy kanten zetten aan hare mutsen en aan de slaaplakens. Haar overrok / Faldelin genaamt / welke zy gemeenlyk dragen / is van voren open / en met drie reien kant bezet / onder welke

Hanne Kleding.

Zie prent-verb. XXIX.

* *Pereunt in afflictione pessima: genuavit filium, qui in summa egestate erit.* Eccl. V. vs. 13.

Digitized by Google

A. Eene Spaansche vrouw in haren mantel gewonden, hebbende haar aanzicht bedekt.
B. Eene andere in haar Robos, met kanten geboordt.
C. Een Creool uit Peru, in zyn reiskleedt.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

A. Eene Spaansche vrouw uit Peru in haar Chupon en Faldellin. B. Eene andere in haar Montera en Gregorillo. C. Een andere zittende, en in hare hant een zilvere pyp houdende, om het sap van Paraguay door te zuigen. D. Mate, of Kop of Kalebas met zilver beslagen. E. Zilvere ketel om het water heet te maken, in het midde van de welke vuur is in een komfoor.

Digitized by Google

welke de middelste reien van goud en van zilver en boven maar bezet zyn / genaait op zyde linten / die 'er de einden van de schaal. Ten tyde van Henrik den IV. droegen de vrouwen in Frankryk op de zelve wyze zokken / die van voren sopjes waren / en over malhander geslagen wierden. Haar opperkleedt / het welk zy Chapon noemen / is van een zeer kostelyk goud stof gemaakt / of / als het warm is / van syn linnen / overal bezet met eene groote menigte van kanten / die 'er zonder order op genaait zyn; de mouwen van dat kleedt zyn groot / en met eene ruimte aan den ellenboog / die tot op de linken hangt / even als die der Minnien, zoals tyds zyn zy open / gelyk als lange vloeiende lobben / byna op de zelve wyze als die lobben / welke men ook ten tyde van Henrik den IV. pleeg te dragen; maar in Chili beginnen zy die zonder zo grote ruimte te dragen / en synden die naau naar de hant toelopende. Indien zy een klein voorschoot / of Delantar, aan doen / is dat gemaakt van twee of drie stroken van goude of silvere stoffe / met kanten te zamen genaait. In de houde landstreken zyn zy altyd gewonden in haar Rebos, 't welk niets anders is dan een stuk laan / een dertiendeel langer dan het breet is / waar van de eene hoek haar met een tip op de hielen afhangt. De voornaamste hebben die van kostelyke stoffen / bezet met vier of vyf reien van breede en zeer fyne kanten. Voor het overige zyn haare plechtgewaden op de zelve wyze getaalt / als die der Spaansche vrouwen in Europa / dat is een stuket van zwarte zyde / die haar bedekt van het hoofd tot de voeten. Zy bedienen zich van de Mantilla in plaats van de Rebos, om zedigter gekleedt te zyn / het welk een soort is van een mantel / die van onderen rond toeloopt / en van een donkere kolour met zwarte zyde geboort is. Haare statie-kleding is / dat zy een stuket van zwarte zyde en een Saya aan hebben / het welk eene toe kok is van een donker bruine kolour met kleine bloemtjes bezaait / onder welke zy eene andere toe rok hebben / welke is van eene stoffe en kolour / die men Pollera noemt. In dat opkooksel gaan zy met een deftige tredt naar de kerk hebbende het aangezicht zo bedekt / dat men den meesten tyd niets anders ziet dan haar eene oog. Als zy buis toegetakelt zyn / zou men haar voor Westaalsche nonnen * aanzien / maar gemeenelyk zou men zeer bedrogen wezen. Verder hebben zy geen op-

Zie prent-verb. XXX.

* Even als die Roomsche juffers van vermaak,
Qua dum foris sunt, nihil videtur mundius,
Nec magis compositum quidquam, nec magis elegans.
Terent. Eun. Act. V. Sc. 4.

Digitized by Google

ſchik op hare hoofden / hare hairen hangen in tuiten gevlochten neder langs hare rugge / zomtyds doen zy een ſtrik van gout en zilver om haar hooft / 't welk in Peru Valaca, en Haque in Chili genoemt wordt; als het lint breet is en met kanten verciert / en dat het dus twee malen om het hooft geſlingert is / wordt het Vincha genaamt. Sy gaan met de boezem en met de ſchouders half naakt / ten minſte als zy hare groote neusdoek niet aan hebben / welke haar achter af hangt tot halfwegen hare benen / en welke in Peru als voor een klein mantelkie dient / dat men Gregorillo noemt. Voor het overige misdoen zy niet tegen de welgemanierdheit / als zy hare boezem ontbloten / waar op de Spanjaarden met eene onverſchilligheit hunne oogen ſlaan; maar door eene kluchtige ſotternij zyn zy zeer verlieft op kleine voeten / waar van zy zeer veel werk maken / en om die reden dragen de vrouwen groote zorge / dat zy hare voeten bedekken / zo dat het eene groote gunſt is die te laten zien / het welk zy met aardigheit weten te doen.

Ik ſpreek niet van de buitengewone vercierſelen van geſteentens en paarlen / daar ontbreekt vry wat aan de oor-vercierſelen / aan de armbanden / aan de halsketenen / en aan de overige juwelen / om der zelver grootheit vol te maken. Sy zyn byna gemaakt naar de oude Franſche mode.

Wat de mannen aangaat / die zyn tegenwoordig op zyn Franſch gekleedt / maar de meeſten tydt met klederen van zyde / die op eene kluchtige wyze met levendige koleuren gemaakt zyn. Door eene trotſchheit / die aan hunnen landaart eigen is / willen zy niet toeſtaan / dat zy die wyze van kledinge van de Franſchen afgezien hebben / ſchoon zy onder hen niet in gebruik is geweeſt dan zedert de regeringe van Philippus den V., liever willen zy het den naam geven van een oorlogskleedt.

Lieden van den tabbert dragen 'er de Golille en den degen / gelyk als in Spanje / behalven de Oidors en de Preſidenten.

Het reiskleedt / waar van men zich in Peru bedient / is een overkleedt; dat aan beide de zyden onder de armen open is / hebbende de mouwen van boven en van onderen open en met knopen bezet / dat noemen zy Capotillo de dos faldas.

Hunne Bouwkunde.

De huizing der Spanjaarden van Peru komt in genen dele over een met de pracht van hunne kledinge. Buiten Lima / daar de huizen tamelyk fraai zyn / kan men niets armoedelyker bedenken dan hunne huizinge. Sy hebben maar eene verdiepinge van 14. of 15. voeten hoog. De verdeling der allerdeftigſte beſtaat in een voorplaats / verciert met een houte gallery langs de breedte van

van het huis. De voorgevel is in Chili altydt zeer smal / om dat men het dak al te breet zou moeten maken; maar in Peru maakt men die zo breet als men wil / want als men uit de zydmuren geen licht kan scheppen / schept men dat door het dak / naardien men niet te vrezen heeft voor den regen. Het eerste vertrek is eene groote zaal van omtrent 19. voeten breedt / en van 30. tot 40. lang / waar uit men gaat in twee of drie kamers achter malkander. De eerste is de beste kamer / waar in de Estrade of verheven zitplaats is / en het ledikant staat in een hoek / als een alcove gemaakt / welke ruim van binnen is / en waar van het voornaamste gemak bestaat in een sluipdeurtje / om iemant by zich te laten komen of henen te laten gaan / zonder dat men het kan merken / als kwam men op het onverwachtste in de kamer. Daar zyn niet vele zulke ledikanten in een huis / alzo de huisgenoten op de vlakke grondt slapen / op schapen vachten.

De hoogte en de grootte der vertrekken zou hen niet te min een grootsche zwier geven / indien zy die wel wisten te verdelen; maar zy maken 'er zo weinig vensters in / dat de zelve altydt duister en broeyig zyn; en alzo zy geen glaze vensters hebben / sluiten zy de zelve met houte gedraaide tralien / welke veel lichts benemen. Het huisraadt maakt niet dat de kwade schikking dezer gebouwen eenigzins vergoedt wordt. De Estrade alleen is bedekt met tappten / en met zyde kussen voor de vrouwen om op te zitten. De stoelen voor de mannen zyn bedekt met gemeen gout leder / en voor opschik der muren is 'er niets dan eene groote menigte van slechte schilderyen / die door de Indianen te Cusco gemaakt worden. Eindelyk is 'er den meesten tydt noch houte noch stene vloer / het welk de huizen zeer vochtig maakt / voornamentlyk in Chili / daar het des winters sterk regent.

De gewone bouwstoffe der huizen van bysondere lieden is van Adoves, dat is van grote bakstenen van omtrent twee voeten lang / en vier duimen dik ten opzichte van Chili / en in Peru van een kleiner vorm / ter oorzake dat het daar nooit regent; of zy maken ook wel muren van aarde tusschen twee planken in gestampt / 't welk zy Tapias noemen. Die wyze van bouwen was wel eer in gebruik by de Romeinen / gelyk dat by Vitruvius te zien is: zy is van kleine onkosten / nademaal de aarde overal bekwaam is om zulke stenen van te maken / en nochtans duurt zy eeuwen lang / zo als men zien kan door de overblyfselen van gebouwen en van sterktens / die door de Indianen gemaakt zyn / en welke ten minste meer dan twee hondert jaren gestaan hebben. Het is evenwel waar / dat het zo niet gesteld is ter plaatse daar Bouwstoffe.

het regent. Daar is men des winters genoodzaakt de huizen aan de Noordzyde te bedekken met stro-matten of met planken. Op deze wyze bewaart men de huizen in Chili. De openbare gebouwen worden veeltyds gemaakt van gebakke en van gehouwe stenen. Te la Conception hebben zy groenachtige steen / van het soort der genen / die men Mollasse noemt / en van welke cement gemaakt wordt; te Santjago gebruikt men harsteen / die men een half myl ten N. Westen van de stadt haalt: te Coquimbo heeft men een steen / die blank en ligt is / gelyk duffsteen: te Callao en te Lima bedient men zich van harsteen / welke twaalf mylen verre te lant aangevoert wordt. Deze is vol salpeter / welke maakt dat zy in zich zelf verteert / niet tegenstaande zy voor het overige zeer hart is; de schans van de haven / in den jare 1694. gebouwt / is 'er van gemaakt. In het gebergte vindt men Gipsgroeven / van het welke men plaaster maakt; doch zy bedienen 'et zich niet van dan om seep van te maken / en om 'er kruiken mede toe te stoppen. De kalk wordt daar alleen van schelpen gemaakt / waar voor zy nergens goet toe is dan om de muren te witten.

Wat / voor het overige / hunne kennisse der bouwkunde belangt / moet men toestaan / dat de kerken van Lima wel gemaakt zyn ten opzichte van het ligchaam van het gebouw / in het welke eene behoorlyke evenredigheit is. Zy zyn bezet met vierkante zuilen / gemeenelyk met gesteken loofwerk verciert en zonder uitgehouwe kapitelen / boven op welke vier fraaie cornissen ziet / en staale bogen / tusschen welke de kerken haar licht scheppen; maar het opschik van den autaar is in het geheel zo verward / zo opengepropt / en zo slecht / dat men zich niet kan onthouden van de onnoemelyke sommen te beklagen / welke zy aan deze vergulde sotternyen verdoen.

LE-

Digitized by Google

LEVENSWYZE EN ZEDEN DER INDIANEN VAN PERU.

Na dat wy gesprooken hebben van de Creolen / of Spanjaarden die in Peru geboren zyn / is het hier de plaats om ook iets te zeggen aangaande de inboorelingen van dat land / welke men van de anderen onderscheidt door den naam van Indianen / welker zeden zeer veel verschillen van die der inboorelingen van Chili / van welke wy boven gesprooken hebben. Alleen / wat zy met hen gemeen hebben / is / dat zy geen minder dronkaards zyn en genegen tot vrouwen / zonder drift of genegenheit om ryk te zyn; maar zy verschillen zeer veel van malkander / wat de dapperheit en de stoutmoedigheit belangt. Zy zyn wraakgierig en bloedaardig / maar door het overige kwaadaardig / gevreinst / en vol achterdocht. Om kunsten te leeren zyn zy niet onbekwaam / en kunnen iets / dat hen voorgemaakt is / zeer wel namaken / maar zy zyn niet zeer bekwaam om zelf iets uit te vinden.

De Christelyke Godsdienst / dien men hen heeft doen aannemen / heeft noch niet veel wortel geschoten in het harte der meeste onder hen / zy bewaren daar noch eene zeer grote genegenheit voor hunne oude Afgoderyen. Men vindt 'er menigmaal / die noch de Godheit hunner vaderen / dat is de zonne / aanbidden; niet te min zyn zy van nature genegen om onderwezen te worden / en bekwaam om goede denkbeelden te ontfangen / ten opzichte van den Godsdienst en de zeden / indien zy goede voorbeelden voor oogen hadden; maar alzo zy niet wel onderwezen zyn / en dat zy voor-

voor het overige gemenelyk zien / dat die genen / die hen onderwyzen / door hunne daden niet bevestigen / 't welk zy met den mont anderen aanpryzen / weten zy niet / wat zy 'er van moeten geloven. En in waarheit / wanneer men hen gebiedt zich van de vrouwen te onthouden / en zy zien / dat 'er hun priester twee of drie heeft / moeten zy natuerlyker wyze daar deze gevolgen uit trekken / of dat hy zelf niet gelooft het gene dat hy zegt / of dat in het overtreden van die wet geen groot kwaat steekt.

Voor het overige is de priester ten hunnen opzichte niet een herder / die zorge voor hen draagt / en die hen zoekt te vertroosten; maar een Tyran / die met de Spaansche Gouverneurs te zamen spant om hen uit te zuigen / en alles van hen te trekken / dat hy kan; die hen voor zyne rekening doedt werken / zonder hen te betalen voor hunnen arbeidt: wel verre daar van daan / roft hy hen ongenadig af met stokslagen / als hy het minste ongenoegen tegen hen opgevat heeft. Daar zyn zekere dagen in de week / op welke de Indianen / volgens eene order des Konings / gehouden zyn in de Catechisatie te komen; zo het gebeurt / dat zy daar een weinig te laat komen / beftaat de broederlyke vermaning van den priester in een dragt stokslagen / die hy hen geeft zonder eenige achting voor de gewyde plaatse / in de kerk zelf. Zo dat ieder Indiaan / om in de gunst van den priester te geraken / zyn geschenk mede brengt / het zy van mays voor zyne muil-esels / of het zy van vruchten / groente / of hout voor zyne huishouding.

Als 'er doden moeten begraven worden / of als de Sacramenten moeten bedient worden / hebben zy vele middelen om zich daar meer voor te doen betalen dan hen toekomt; als / door het aanstellen van gebeden / of zekere plechtigheden / op welke zy een zeker gelt zetten. Dus is het zelf ook gesteit met de overblyfselen der Afgodery / welke zy bewaart hebben / als by voorbeelt hunne oude gewoonte van eeten en drinken voor den overledenen op zyn graf te brengen. Dus is hunne overgelovigheit alleen van wezen verandert / met eene voordelige plechtigheit voor de priesters geworden te zyn.

Als de monniken ten platten lande gaan / om voor hun klooster te bedelen / doen zy het op de zelve wyze als de vypbuiters in een leger. Zy beginnen met zich toe te eigenen het gene dat hen aanstaat / en indien de Indiaan / welken dat goedt toekomt / niet goedwillig die afgeperste aalmoes wil laten volgen / veranderen zy hunne schyngebeden in scheldwoorden / welke zy wel degelyk vergeselschappen met eene menigte slagen / om

om den Indiaan te verplichten om het goet te laten volgen.

De Jesuiten stellen zich in hunne zendingen wyzer en beheerscher aan / en zy vinden door hunne goede zeden het geheim van zich meester van de Indianen te maken / tot zo verre dat zy met de zelve omspringen zo als zy willen ; en alzo zy een genoegzaam goet voorbeelt verschaffen / will dat volk gaarne onder hen staan / en vele onder hen omhelzen het Christen geloove. Die zendelingen zouden in waarheit lofwaardig zyn / indien men hen niet beschuldigden / dat zy alleen voor zich zelven werckten / gelyk zy gedaan hebben niet verre van la Paz, onder de Yungos en de Moxos, van welke volkeren zy eenige tot Christenen maken / en zeer vele tot onderdanen van hunne Maatschappy / zo dat zy'er niet eene Spanjaart meer willen lyden / gelyk zy gedaan hebben in Paraguay ; maar men kan hunne redenen zien in de Stichtelyke en fraaie zaken verhandelende Brieven / Tom. VIII.

„ Alzo men door eene lange ondervindinge in ervaringe gekomen is / dat de ommegang der Spanjaarden zeer schadelyk voor de Indianen is / het zy om dat zy hen met al te grote strafheit handelen / hen zwaren arbeidt doende ondergaan / het zy dat zy hen ergerniſſe geven door hun ongebonden en ongeregelt leven ; heeft men een Gebodt van den Katholyken koning bekomen / waar door het aan alle Spanjaarden verboden wordt te komen in de zendinge van Moxos / of eenige gemeenschap te onderhouden met de Indianen / die de zelve uitmaken ; zo dat / indien eenig Spanjaart / het zy uit noodzakelykheit / het zy by geval / in dat land mogt komen / de Missionaris / of Zendeling / na hem met vriendelievendheit ontfangen / en van zyn kant de plichten van de Christelyke herbergzaamheit geoeffent te hebben / hem vervolgens te rugge zendt naar de landen der Spanjaarden.

Dat voorwendsel heeft een schonen schyn / maar het voorbeelt van Paraguay schynt een ander inzicht te ontdekken ; want het is bekent / dat deze Maatschappy zich opperheer gemaakt heeft van een groot koninkryk / gelegen tusschen Brazil en Rio de la Plata, daar zy eene zo goede regeringswyze ingevoert hebben / dat de Spanjaarden daar nooit hebben kunnen in komen / hoewel de Gouverneur van Buenosaires dat menigmaal ondernomen heeft

* Mando el Rey..... que ningun Visorey, ni Oidor, ni Ministro se servieſſe de Yndos sino fueſſe pagando les sus salarios. *Herrera ann.* 1551.

op order van het hof van Spanje. In waarheit / behalven de goede tucht / hebben zy daar werklieden uit Europa gehaagt / om wapenen te maken / en om allerhande handwerken / die voor een gemenebest noodzakelyk zyn / te oeffenen / welke anderen daar te lande in hunne kunsten en handwerken onderwezen hebben. Zy voeden 'er de jeugt op even als in Europa / doende de zelve Latyn / de Zangkunst / Danssen en andere oeffeningen leeren / die aan de jeugt passen / zo als ik van goeder hant onderrecht ben. Ik laat my niet verder uit in de byeder beschryvinge van de regeringe van dat land / van het welke ik niet han spreken dan op het verhaal van een ander / en om niet te verre van myn voorwerp af te dwalen.

De priesters maken noch de helft niet uit van het ongelyk der Indianen van Peru; de Corrigidors, of Gouverneurs / handelen op de allerstraffste wyze van de gehele wereld / gelyk zy altydt gedaan hebben / in spyt van alle verbodt des konings van Spanje. Zy doen hen werken tot hun voordeel / en zy hebienen zich van hen in den handel / dien zy dryven / zonder hen iet daar voor te geven / zelf niet om van te leven. Dus doen zy uit Tucuman en uit Chili eene ongeloofelyke menigte van muil-esels komen / van welke te verkopen zy zich het recht zo volkomen aanmatigen / dat niemant die van een ander zou durven kopen / alhoewel zy die voor eene overgrote pryss verkopen aan de Indianen / die onder hun gebiedt staan / welke gehouden zyn de zelve te koopen tot hun eigen straffe. Het recht / dat de koning hen toestaat van alleen / zo verre als hun rechtgebiedt zich uitstrekt / de koopmanschappen uit Europa / welke de Indianen van noden hebben / te verkopen / verschaft hen noch een ander middel van afpersinge. Dus / wanneer de Gouverneurs geen gereet geit hebben / krygen zy van hunne vrienden de koopmanschappen op goet geloof / die men hen dziemaal zo duur aanrekent / als zy waardig zyn / om dat men gevaar loopt van geen geit daar voor te krygen / zo zy komen te sterven / gelyk het bina dagelyks gebeurt in dat land: vervolgens kan men oordelen / hoe duur zy die de Indianen doen betalen; en alzo die koopmanschappen van verscheide zoorten by malkanderen gevoegt zyn / moet de arme Indiaan linten / of andere dingelyke waren / met welke hy niets weet uit te regten / buiten noodzakelykheit kopen / want met of tegen dank / hy moet dat gene kopen / daar hy op gestelt wordt.

De Gouverneurs zyn het niet alleen / die zich behelpen met de Indianen te beroven / de Spaansche hooplieden / die reizen / ontnemen hen onbeschaamdelyk / en wel meest zonder betalen / het

gene

gene dat hen aanſtaat/ zonder dat de eigenaar een eenig woordt durft klikken/ ten minſte zo hy zich niet wil bloot ſtellen om luſtig afgeroſt te worden. Dit is een zeer oudt gebruik/ dat ſchoon het verboden * is/ daarom niet nalaat zeer gemeen te zyn/ zo dat deze volkeren/ te onbeſchaamt over zo vele afperſſingen/ niets ter weereld in hunne woningen by zich houden/ zelf niet om te eeten. Zy zaaien geen Mays, dan zo veel zy van noden hebben voor hun huisgezin/ en zy verbergen de menigte/ welke zy by ondervinding weten/ dat zy gedurende een ganſch jaar van noden hebben/ in zekere onderaardſche holen. Daar verdelen zy die in 52. delen/ tot gebruik voor zo vele weken/ als het jaar uitmaken/ en de vader en de moeder/ die alleen dat geheim weten/ gaan ieder week zo veel daar uit halen/ als 'er voor die tegenwoordige tydt tot de huishoudinge van noden is. Daar is niet aan te twyffelen/ of deze volkeren/ door de Spanjaarden tot het uiterſte gebragt zynde/ rykhalzen naar gelegenheit om het Spaanſche juk af te werpen. „Weldra u niet in/ zelden de Scythen tegen Alexander/ dat „die genen u kunnen beminnen/ die gy overwonnen hebt/ nooit „is 'er regte vriendſchap tuſſchen een heer en een ſlaaf/ het recht „om den oorlogh aan te vangen blyft ſtandt houden/ zelf in het „midden van de vrede." Zelf ondernemen zy dat van tydt tot tydt te Cuſco, daar zy het grootſte gedeelte der inwooners uitmaken/ maar alzo het dragen van wapenen/ zonder uitdrukkelyke toelatinge/ hen ook ſtrengelyk verboden is ‡/ en dat zy voor het overige niet veel moeds hebben/ weten de Spanjaarden hen door dreigementen tot ſtilte te brengen/ en door ſchone beloften in ſlaap te wiegen.

Evenwel wordt de party der Spanjaarden eenigzins verſterkt door eene grote menigte van zwarte ſlaven/ die zy alle jaren uit Guinee en Angola doen komen over Portobelo en Panama, daar de rechtbanken zyn van de Compagnie de l'Aſſiento. De reden daar van is/ om dat zy/ alzo het hen niet geoorloofd is Indianen tot hunne ſlaven te hebben/ minder achtinge voor de zelve heb-

* Y que nadie que paſſando por eſtancias y pueblos de Yndios pudieſſe recebir dellos mantenimientos, ſino dandoles de ſu voluntad, o pagando el valor dellos, *Herrera Decad. IV. Lib. 4.*

‡ Mandoſe, que ningun Yndio pudieſſe traer armas, y que ſi algun principal las truxeſſe fueſſe con licentia, y eſto ſe entendia eſpada y daga, por que cauſa de ſu ordinaria embiaguez muchos ſe mantavan y hezian ſin ninguna rienda en gran daño ſuo. *Herrera*, 1551.

Digitized by Google

ben als voor de Zwarten / die hen veel geldts koſten / en welker getal het grootſte gedeelte hunner quaalcommen en hunnen pracht uit maakt. Deze wel wetende / dat hunne heeren genegenheit voor hen hebben / volgen der zelver gedragh ten opzichte der Indianen naar / en maken zich zo verre meeſter over de zelven / dat daar door een onverzoenelyken haat tuſſchen die twee Natien ontſtaan is. De wetten van het koninkryk * hebben 'er daar en boven in voorzien / dat 'er niet eenige verbinteniſſen tuſſchen hen aangegaan worde ; want het is aan de Negers en Negerinnen uitdruklyk verboden eenige vleeſchelyke gemeenſchap te hebben met Indiaanſche mannen of vrouwen / op ſtraffe / voor de mannen / van ontbloot te worden van hunne teelleden / en voor de Negerinnen van ſtrengelyk gegeeſſelt te worden. Dus houden de zwarte ſlaven / die in andere gewesten vreanden der blanken zyn / het hier met hunne heeren : doch ondertuſſchen is het hen verboden ‡ wapenen te dragen / om dat zy die zouden kunnen misbruiken / zo als het al eenige malen gebeurt is.

De onverzoenelyke haat der Indianen / welken deze barbaarſche gewoonte de Spanjaarden op den hals getrokken heeft / is oorzaak / dat de verborgene ſchatten / en de ryke mynen / van welke zy aan malkander kennisſe weten te geven / onbekent en onnut blyven / zo wel voor de eenen als voor de anderen. Want de Indianen bedienen zich daar niet van voor hun eigen zelf / vergenoegt zynde met armelyk / en in de uiterſte elende / te leven van hunnen arbeidt. De Spanjaarden geloven / dat zy die ſchatten en mynen betoveren / en vertellen verſcheide ſprookies van Indianen / die wonderlyk aan hunne boot gekomen zyn / als zy eenige der zelven wilden ontdekken ; als dat zy doot gevonden zyn / ſchielyk den hals omgedraait geworden / en dat andere door dwarlwinden / bitrem / en donder omringt zyn ; maar men moet niet veel ſtaat maken op de wonderen / die zy vertellen / want in het ſtuk van ligtgelovigheit zyn zy kinderen. Evenwel is het voor het overige zeker / dat de Indianen vele ryke mynen weten / welke zy niet willen aanwyzen / uit vreze dat men hen in de zelve zou

* Sé mandõ, que para delante ningun Negro ni Negra ſe pudieſſe ſervir de Yndio, ſo pena que al Negro que ſe fierviesſe de Yndia ſe le cortaſſen los genitales, y ſi ſe fierviesſe de Yndio cien azotes para la primera vez. *Herrera*, 1551.

‡ Y que ningun Negro, ni Loro, Horro, ni Eſclavo truxeſſe armas por los inconvenientes que de averſele conſentidos ſe avian ſeguido.

Digitized by Google

zou doen werken / en om dat zy den Spanjaarden het voordeel niet gunnen. Men heeft dat menigmaal klaar kunnen zien / maar inzonderheit in de beruchte myn van Salcedo, welke een vierdendeel van een uur van Puno gelegen is / op het gebergte Hyacota, daar men het zilver in platen met schaven uit sneedt / want deze was hem ontdeit door eene Indiaansche Meesteresse / die hem tederlyk beminde. De gierigheit en de nayver der Spanjaarden / Salcedo eenige beschuldigingen op den hals gevorpen hebbende / welke hem ter doot deden vervoordelen op een valsch vermoeden van opstandt / om dat hy al te machtig wierdt / maakten dat 'er omtrent vyftig jaren geleden binnenlandsche beroerten ontstonden / aan wien die onmoetelyke rykdommen zouden toekomen; maar terwyl zy dus oneens onder malkander waren / liep de myn zo vol waters / dat men haar zedert dien tydt niet heeft kunnen droog maken / het welk de Spanjaarden aanzien als eene straffe van den hemel. De koning van Spanje verstaan hebbende / dat Salcedo onschuldig was geweest / heeft de myn aan desselfs zoon wederom gegeven / nevens eenige andere ampten.

Men moet zich niet verwonderen / dat de Indianen het geheim van de mynen / die zy weten / zo stiptelyk bewaren / nademaal zy de genen zyn / die het werk in de mynen moeten doen / en die 'er ter werelt geen voordeel van hebben. Want men moet zekerlyk bekennen / dat zy alleen tot dat werk bekwaam zyn / en dat men 'er de Negers niet toe kan gebruiken / nademaal die alle in de mynen sterven *; zy zyn sterck en oneindig beter tegen den arbeidt gehardt dan de Spanjaarden / welken den arbeidt van het ligchaam aanzien als eene schandelyke zake voor een blank mensch: te zyn umbre de cara blanca is eene waardigheit / die de Europianen ontslaat van met de handen te arbeiden; maar daar en tegen mogen zy / zonder zich daar over te schamen / met kleinigheden langs de huizen lopen om die te verkopen / of met de marsch langs de straten roepen.

Men geeft voor / dat het gebruik van de Coca, dat zo vermaarde kruidt in de geschiedenissen van Peru / de krachten der Indianen zeer vermeerdert. Andere verzekeren ons / dat zy 'er hunne Wat Coca is.

* De Schryver van de *Geographia Blaviana* slaat de bal mis, als hy zegt in het X. Deel, dat de Spanjaarden zich bedienen van Negers uit Africa of van andere slaven uit de Oost-Indiën, welke zy derwaards voeren. Niets is verder af van de waarheit dan deze handel van de slaven uit Oost-Indiën.

Digitized by Google

verpen mede verrichten. Wanneer / by voorbeelt / de ertz van eene myn al te hart is / werpen zy 'er een handvol van dat kruidt / gekaauwt zynde / boven op / en terstont halen zy 'erde de ertz met meer gemak en in groter menigte uit. De visscherij doen ook van dat gekaauwde kruidt aan hunne angel als de vangst niet goet is / en men zegt / dat zy terstont meer visch vangen. Eindelyk / zy gebruiken dat kruidt tot zo veelerhande / doch meest kwade / zaken / dat de Spanjaards geloven / dat het zelve die kracht niet heeft / dan uit oorzake van een verbondt / dat de Indianen met den Duivel aangegaan hebben. Om die reden is het gebruik daar van verboden in het Noorder gedeelte van Peru / en in het Zuider laat men het zelve toe / tot gebruik der genen / die in de mynen werken / en die het niet kunnen missen. Deze voorgewendde toverpen / of misschien met meer reden die krachten van dat bladt / zyn oorzaak / dat de Inquisitie de handen slaat aan die genen / die deze geboden overtreden.

Dit bladt is een weinig gelyker en wat minder met adertjes doorlopen dan dat van een perenboom / maar voor het overige gelykent het 'er zeer wel naar. Andere vergelyken het zelve by het bladt een abrikozenboom / maar veel dunner. Het boomtje / aan 't welke het zelve groeit / is niet hoger dan vier of vyf voeten. Het wordt in zonderheit in gezamelt zo mylen van Cicacua in las Yuñas, op de grenzen van Yunghos. De smaak van dat bladt is zo scherp / dat zy het vel van de tong trekt der genen / die 'er niet aan gewent zyn. Het maakt / dat men een afschuwelyk spuetsel uit den mondt werpt / en dat de Indianen / die het zelve gedurigelyk eeten / onverdraagelyk stinken. Men zegt / dat het by gebrek van voedsel dienen kan / om eenige dagen zonder eeten te blyven / en dat zonder dat men merkelyk verzwakt. Niet te min zyn de Indianen moedeloos en lui in het werken / misschien ter oorzake / dat dit kruidt / hen de eetenslust benemende / maakt / dat zy niet genoeg eeten om behoorelyk gevoedt te worden. Men houdt het daar ook voor / dat het gezegde kruide de tanden vast maakt / en tegen de ongemakken der zelven hulp by brengt. Andere zeggen / dat het goet is om wonden te genezen. Wat 'er van zy / het dient eigentlyk de Indianen nergens anders toe / dan als de tabak aan die genen / welke gewoon zyn de zelve te kaauwen / zonder die door te zwelgen.

Kleding der Indianen van Peru. *Zie prent-verb.* XXXI.

De kleding der Inboorelingen van Peru verschilt niet veel van die van Chili / behalven dat de vrouwen een stuk stoffe van dat land meer dragen / dat levendig van koleur en gestreept is / het welk zy zomtyds geplooit op haare hoofden zetten / zomtyds om

de

A. *Incas, of Koning van Peru.* B. *De Coia, of Koningin. Deze twee beelden zyn getekent naar een schildery door de Indianen van Cusco gemaakt.* C. *Indiaan van Peru.* D. *Indiaansche vrouw dragende het manteltie.* E. *Hunne huizen.* F. *De helft van de Bicharra, of oven om het kruidt Icho te branden.* G. *Profil van de Bicharra.* H. *Verscheide verbeeldingen van vaten, gevonden in de grafsteden der Indianen.*

Digitized by Google

Digitized by Google

de ſchouders hangen als een ſluier; maar aan de kuſt gemenelyk op den arm / zo als de kannnniken hun bont manteltie dragen. De mannen hebben / in plaats van een Poncho, een overrok / als een zak gemaakt / waar van de mouwen niet verder komen dan boven de ellebogen. Men heeft zedert eenigen tyd eerſt begonnen die daar aan te maken / eertyds waren 'er alleen gaten in om de armen door te ſteken / gelyk men zien kan in eene verbeeldinge der oude Incas, welke ik afgeteekent hebb' naar een ſchilderyn / die gemaakt was door de Indianen van Cuſco. Deze was de eerſte van een aaneenvolgenden rei van twaalf diergelyken / die levensgrootte waren / en de twaalf keizers verbeeldden / die 'er geheerſcht hebben / zedert dat Manco Capac, Taguantin Suyu [dus wierdt Peru genaamt / eer dat het van de Spanjaarden overwonnen was] tot een koninkryk maakte / hen wetten voorſchreef / en den dienſt der zonne / van welke hy zeide een zoon te zyn / onder hen invoerde. Over deze zake moet ik hier eene aanmerkinge maken / namentlyk / dat de overlevering der Indianen niet overeenkomt met het gene / dat Garcillaſſo ons by geſchiſte heeft nagelaten. Volgens zyne beſchryvinge / en die van Montalvo / moet men niet meer dan tien Incas tellen / en volgens de overleveringe der ſchilderyen telt men 'er twaalf / welker namen / neveng die van hunne vrouwen / ik hier laat volgen / volgens de order / in welke ik die gezien hebb'.

Namen der Incas.	*Namen hunner vrouwen.*
1. Manco Capac,	Mama Oello Vaco.
2. Sinchi Roca,	Cora.
3. Lloque Yupanqui,	Anaquarvi.
4. Maito Capac,	Yachi.
5. Capac Yupanqui,	Clava.
6. Ynca Roca,	Micai.
7. Yavarvac,	Chichia.
8. Viracocho Ynca,	Runtu.
9. Pachacuti,	Anaquarvi.
10. Ynca Yupanqui,	Chinipa Oello.
11. Tupac Ynca Yupanqui,	Mama Oello.
12. Guaina Capac,	Coca Pillco Vaco.

Digitized by Google

Namen der Incas volgens de Geſchiedenisſchryvers.

1. Mango Capac.
2. Inga Roca.
3. Yaguarguaque.
4. Vira Cocha.
5. Pachacuti Inga Yupanqui.
6. Topa Inga Yupanqui.
7. Guaina Capac.
8. Guaſcar y Atthuallpa.

Een blok / of een ſtuk frange van rode wolle / Borla genaamt / het welk hen midden over het voorhooft hong / was een teken van de koninklyke waardigheit. Op den dagh / dat zy het gezegde teken aannamen / rechtte men onder hen grote feeſten aan / zo als wy in Europa doen als de koningen ingehuldigt worden / met eene menigte van offerhanden / in welke men eene oneindige menigte van goude en zilvere vaten ten toon ſtelde / nevens kleine beeldeniſſen van bloemen en van verſcheide dieren / en inzonderheit van de ſchapen van dat land / van welke wy geſproken hebben. Men vindt daar noch overblyfſelen van in de graffteden of Huacas, die van tydt tot tydt ontdekt worden.

Nakomelingen der Incas,

In wederwil der oorlogen en de vernieling van zo vele Indianen is 'er noch een geſlacht van de nakomelingſchap der Incas / het welk zich te Lima onthoudt / en waar van het hooft / Ampuero genaamt / voor den koning erkent is voor afkomeling van de keizers van Peru. In die hoedanigheit geeft zyne Majeſteit hem den tytel van Heve / en gebiedt den onderkoning op zyne aankomſt te Lima hem een ſoort van hulde te doen. Ampuero plaatſt zich met zyne vrouwe op een balcon onder een gehemelte / en de onderkoning op een paart / dat daar toe afgerecht is / gezeten zynde / doedt het zelve dziemaal voor hem de knie buigen / even als of dat zo vele teekenen van eerbiedt waren / die de onderkoning zelf hem bewyſt. Dus eert men noch door eene beſpotelyke kuur / zo menigmaal als 'er een nieuwe onderkoning komt / de gedachtenis van de oppermogendheit van dien keizer / dien men onrechtvaardiglyk van zyne ſtaten berooft heeft / en die van de doot van Athuallpa, den welken Franciſcus Pizarro wederlyk deedt ombrengen / zo als dat bekent is. De Indianen hebben dat niet vergeten; de liefde / die zy voor hunne natuerlyke koningen hadden / doedt hen noch zuchten om dien tydt / van

welken

Digitized by Google

welken zy gene kennisse hebben / dan dooz het verhaal van hunne ouderen. In de meeste grote steden / die landwaards in leggen / vieren zy de gedachtenisse van die doot dooz een soozt van een Treurspel / dat zy op de straten aantechten op den dagh van het feest der geboozte van Maria. Van schikken zy zich op naar de oude wyze van kledinge / en dzagen noch de beeltenisse der Zonne en der Mane / hunne Godheden / en andere merktekenen hunner afgoderye / gelyk als mutsen / gemaakt als de kop van een aarent of van een tyger / of klederen van veêren en met vleugelen / zo wel geschikt / dat zy van verre vogelen gelykenen. Op die dagen dzinken zy sterk / en hebben eeniger mate hunne ganschc vzyheit. Zy zyn zeer behendig in het werpen van stenen met de hant of met een slinger / maar ongelukkig die genen / die onder hunne handen valt / gedurende dat feest en hunne dzonkenschap. De Spanjaarden / daar zy anders zo grote vzeze vooz hebben / zyn dan onder hen niet in zekerheit / en de voozichtigste houden zich binnen 's huis / naardien het einde altydt dodelyk is vooz den eenen of den anderen Spanjaart. Gedurig is men daar op uit om de houdinge van dat feest te vernietigen / en zedert eenige jaren heeft men hen het toneel ontnomen / op het welke zy de doot van den Inca verbeeldden.

De wyze / op welke de Indianen gehuisvest zyn op het gebergte / is zonderling ; zy maken hunne huizen in het ronde / even als een kegel / of veel eer als men de pykelders maakt / met een zo lagen ingang / dat men 'er niet in kan komen dan gansch in een gebogen / op dat zy daar in zo veel te warmer zouden zyn. Naardien 'er weinig hout gevonden wozdt / branden zy niets dan mest van muil-eselen / Guanacos, en Llamas, als hunne kudde groot genoeg is om 'er genoegzaam van te bekomen. Die mest wozdt zonder moeite by een vergadert / alzo het die dieren als ingeschapen is / dat zy alle op eene en de zelve plaatse zich gaan ontlasten / nabp de plaats op welke zy gaan weiden. By gebzek van mest bzanden zy Icho ; maar alzo dat kruidt niet lang kan tegen houden / hebben zy stook-oventjes Bicharres genaamt / van aarde / zo gemaakt / dat zy / met eenige handen vol / die zy 'er van tydt tot tydt in steken / verscheide potten te gelyk doen koken / gelyk men zien kan dooz de blakke en doozgesnede verbeeldingen / die ik hier by gevoegt hebb' / naar de wyze der landstreek Tarama, waar uit men ziet / dat als zy alleen de derde willen doen koken / de eerste en de tweede met water moeten opgebult wozden / op dat de vlam / vindende de eerste en tweede opening gestopt / genoodzaakt zou wozden over te gaan tot de derde pot.

Huizen der Indianen.

Zie de verbeelding G, E, in prent verb. XXXI.

Zy bedienen zich gemeenlyk van aarde vaatwerk / volgens hunne oude gewoonte / zo als het blykt door dat gene / het welk men vindt in de begraafplaatsen der oude Indianen. Vele hunner vaten zyn in onze handen gevallen / welke men kan verbeeldt zien in de XXXI. Prentverbeeldinge / en onder anderen een / het welk te vinden is in het kabinet van den here de la Faffe Chappelaine van St. Malo / die alles verzamelt heeft / wat hy heeft konnen vinden van aarde en zilver vaatwerk / van schilderyen der Indianen / en van andere fraaiheden van het land / daar hy geweest is. Dat stuk is te zamengestelt uit twee te zamengevoegde bouteilles, ieder van omtrent zes duimen hoog / die onderaan door een gat gemeenschap met malkander hebben ; de eene is open / en de andere heeft boven op den mont een diertie zitten eveneens als een aap / die een peulvrucht eet / onder welke een gat is / dat gesluit verorzaakt / als men water giet in de hals van de andere bouteille, of als men alleen dat water beweegt / het welke men daar in gegoten heeft / nademaal de lucht geperst worrdende naar het bovenste uit den buik van de bouteille genoodzaakt wordt met hevigheit daar uit te vliegen / waar uit ik besluit / dat het misschien eenig speeltuig van hen is / alzo de kleinheit en de gedaante van dat stuk werks het zelve noch gemakkelyk noch groot genoeg maakt om eenige vocht om te drinken in te doen. Het dier is mogelyk een soort van een aap / de welke van hen Carachupa genaamt wordt / die een kaale staart heeft / de tanden alle zonder verdeling aan malkander vast / en twee huiden / die haar de borst en de buik bedekken / als een kleedt / in het welke zy hunne jongen steken / als zy moeten vluchten. Aan de kust vindt men die dieren niet / maar zy zyn gemeen in Missisipi, en men noemt hen wilde ratten.

Het getal der inwoonderen van dat groote koninkryk Peru / van welke de schryvers by millioenen spreken / is zedert dat het van de Spanjaarden vermeestert is / zeer afgenomen. Het werken in de mynen heeft daar veel toe gedaan / voornamentlyk die van Guancavelica, nademaal / zo haast als zy daar gekomen zyn / het kwikzilver zo door hunne leden dringt / dat de meeste ganschy bevende worden en simpel sterven.

De wreedheden der Corregiders en der priesteren hebben 'er ook vele verplicht om zich te voegen by de naburige Natien der Indianen / die noch niet te onder gebragt zyn / kunnende de wrede heerschappy der Spanjaarden niet verdragen.

Ver-

Digitized by Google

Verandering van ſchip.

Alzo het myne plicht was / dat ik my zo ſchielyk naar Vrankryk begaf als het my mogelyk zou zyn / naardien de tyd / dien ik gekregen hadt om die reize te doen / byna verlopen was / ſtelde ik myne zaken zo aan / dat ik op een ſchip over ging / dat het eerſte weder naar Vrankryk moeſt vertrekken. Dat was de Mariane van Marſeille / gevoert door Piſſon / een Savojaart van geboorte / die my met beleefdheit aan zyn boord ontfing / en van welken ik gedurende de reize zo veel vriendſchap genoten hebb' / dat ik my over dien welgemanierden en beleefden man niet genoeg bedanken kan / als ook niet over den heer Roux / koopman op dat zelve ſchip.

Vertrek van Callao.

Ik ſcheepte my in op Maandagh den 9. October / en den anderen daags tegen den middagh maakten wy zeil / om ons naar la Conception te begeven / en daar de nodige voorraadt in te nemen om den overtocht te doen / nademaal zy daar beter is dan te Callao / en ook beter koop te bekomen.

Op den 14. van de zelve maant ſtierf 'er een van onze matroſen aan eene verzwering in de borſt / die hem deedt ſtikken.

Op den 25. na veertien dagen gevaren te hebben / zonder actyt gegeven te hebben op de breedte / bevonden wy ons eene / en haar zommiger meninge twee graden / Zuidelyker dan wy gemeent hadden / op 17. graden; waar uit wy beſloten / dat het een uitwerkſel was van de ſtromen. De die ſchepen / die na ons uitgezeilt waren / bevonden ten naaſte by de zelve misrekening.

Men kan ligtelyk de reden van deze ſtroomen begrypen / wanneer men weet / dat de zee langs de kuſt van Peru altyd Noordwaards loopt; die geſtadige vloedt van de zelve kant kan niet onderhouden worden dan door de beweging van een draaiwint; derhalven moet het water in de ruime zee Zuidwaards lopen / om de plaats te vervullen van dat gene / het welk langs de kuſt Noordwaards loopt. Tacate ſchryft die geduryge ſtroom ten Noorde / in zyne beſchryvinge der vermeerderinge van Peru / tot aan de Z. W. winden / die gedurende het ganſche jaar langs de kuſt waaien; en hy voegt 'er by / dat het water van de Mer du Nord, niet gevloeit door de ſtraat van Magellanus ſchietende /

Waarom de ſtromen in de ruime zee, tegen die langs de kuſt ſchiet, aanlopen.

het water van de kuſt van Peru Noordwaards aanſtuwt / volgens deſ zelfs legginge. Deze laatſte reden / gegeven in eene tydt / op welke men noch niet wiſt / dat 'er een groter dooztocht was aan gene kant van Terre de Feu, zou eenige waarſchynelykheit kunnen gehadt hebben / indien men dien zelven loop van de ſtroom gewaar wierdt langs het Suider gedeelte van Chili; maar de tydt / die alles ontdekt / heeft doen zien / dat / wel verre daar van daan / dat de Mer du Nord in de Suid-zee zou vloeien / men veel eer reden heeft om te geloven / dat de Suid-zee in de Mer du Nord ſchiet / naardien aan kaap Hoorn de ſtromen gemenelyk van de Oostzyde aankomen / het welk vele ſchepen klaarlyk ondervonden hebben / niet alleen dooz hunne giſſinge en dooz de kaarten / op welke men geen ſtaat moet maken / maar volgens het gezicht van het lant / naar het verhaal der beſte Daglyſten.

De gewone winden / die van O. Z. O. tot Z. O. waaien / bleven ons by tot op 37. graden breedte met een ſtyve koelte / en noodzaakten ons / het omtrent 200. mylen in de ruimte dooz te laten ſtaan. Vervolgens veranderden zy naar het Suiden / Z. Z. W. en W. Z. W. Alzo wy op die hoogte lant naderden / wierden wy verandering in het water gewaar / zynde nochtans meer dan 60. mylen van het zelve af. Gemenelyk wordt men in die ſtreken zulk eene verandering gewaar / en zelf wel 80. mylen van lant af.

Teken van aannadering aan lant.

Het gewone waaien der O. Z. O. en der Z. O. winden / en de barningen uit den Z. W. langs de kuſten van Peru / maakten de tocht zo lang / eer dat men te rade geworden was zo diep in zee te ſtekken / dat de ſchepen zes of zeven maanden van noden hadden om van Lima naar La Conception te varen / nademaal zy niet vorderden dan onder begunſtiging van eenige kleine winden uit het N. en van de landwinden / die by nacht en een groot gedeelte van den voormiddagh waaien. Dat bewyſt / dat de onkunde in de Phyſica onder het varende volk een groter ongemak is als men wel meent; want / om de waarheit te zeggen / my dunkt / dat men deze ontdekking heeft kunnen doen dooz het overwegen der zake / daar zy nu misſchien alleen by geval uitgevonden is.

Waarom 'er aan gene kant der *Zona Torrida* ganſch andere winden waaien.

De bloedt der lucht onder de Zona Torrida altydt op zee / en niet op het lant / daar die winden niet op haar tydt komen / van de Oostzyde komende / zo moet de plaats van die lucht vervult worden dooz een andere lucht / die ook van boven de zee van daan komt; by gevolg moet de lucht /

lucht / aan gene kant van die Luchtſtreek een ganſch tegengeſtelden vloedt hebben. Derhalven moeten de winden omtrent de Tropici iets van het Zuiden en zeer veel van het Weſten hebben / naar mate dat men nader aan lant komt / het welk ten naaſten by N. en Z. loopt / van de Straat van Magellanus af tot Arica toe / op 18. graden Zuider breedte.

Dat de winden altydt op die grote zeen uit het Ooſten waajen langs de Zona Torrida, dat is vaſt en zeker een gevolg van de dagelykſche omwenteling der aarde / van het Weſten naar het Ooſten / naardien de gezegde Zona, de grootſte kringen van de aardkloot bevattende / met groter dzift vooztgevoert wozdt dan de andere / die nader aan de polen zyn ; en gelyk de aarde meer vaſtigheit heeft / zo heeft zy ook een ſchielyker beweging dan de dampkring / die haar omringt. Derhalven moet men tegenſtant gewaar wozden / even als of de lucht over een onbewegelyk ligchaam henen vloeide / en die tegenſtandt maakt de wint op de zee / en niet op het lant / nademaal de ongelykheit der opperblakte / gemengt met laagtens / die tuſſchen het gebergte beſloten leggen / het laagſte gedeelte der lucht / welke wy inademen / met zich omvoert.

Waarom de winden altydt uit eenen hoek waajen onder de *Zona Torrida*.

Waarom die winden gedurig op de zee, en niet op het lant waajen.

De ondervinding bewaarheidt alle de omſtandigheden van deze redenkaveling / want gelyk de Zuid-zee de grootſte is / zo is het ook op dezelve / dat die winden het allerſtandvaſtigſte waajen. Indien men langs de kuſt van Peru naar Chili zeilt / heeft men altydt Ooſtelyke winden. In de Indiaanſche zee vindt men het op de zelve wyze / hebbende aan beide de kanten winden / die een ganſch tegengeſtelden wegh nemen / dat is / Weſtelyke winden / die meer naar het Noozden / of naar het Zuiden ſchieten / naar dat de geſtaldheit van het lant haar te rugge dzyft / en volgens het jaargetyd ; waar van het hier niet nodig is in het bzede te ſpreken.

Eindelyk is het ook zeker / dat 'er tuſſchen die tegengeſtelde winden ſtiltens en veranderlyke winden moeten zyn / veroozzaakt zynde dooz de dzaaibollen der lucht / die tegen malkander aanſtoten / het welk wy ook ondervonden hebben op de 30. graden Zuider bzedte.

Na eene kozte ſtilte kwamen wy onder lant aan den uithoek Labapie, ſtiptelyk en op het oogenblik zelf / volgens myne giſſinge / my bedienende van de getekende kaart / van welke ik geſpzooken hebb' / zonder acht te geven op hare langte / maar alleen op het onderſcheidt van de Meridiaan van Lima / gelykelyk de ganſche kuſt / volgens de waarneminge van Don Petro

Peralta / eene graadt en 45. minuten meer Weſtwaardſ overbrengende / dan zy getekent was in de Connoiſſance des Temps de Paris, van den jare 1712. De Hr. Alexander / een Franſchman / die te Lima woonde / die afzonderlyk en te gelyk met Peralta zyne waarnemingen gemaakt heeft volgens de Eclipſen der Satellites van Jupiter / ſtelde haar noch 30. minuten Weſtelyker / dat is op 80. graden 15 minuten / of 5. H. 21. min. onderſcheidt van de Meridiaan van Parys / volgens de Tafelen van Caſſini; maar D. Feuillée ſtelt haar / volgens eene waarneminge van den Hre. Alexander Duicand / alleen op 79. gr. 9. min. 30. ſec.

Misſtellingen der kaarten.

Die genen / die zich bedient hadden van de gebruikte kaarten van Pieter Goos / van Van Keulen / en van Edmond Halley / hebben 70 / 80 / ja zelf 110. mylen volgens die van den laatſten (die de ſlechtſte zyn / ten opzichte der Zuid-zee / ſchoon zy de nieuwſte / en op de kuſt van Braſil / volgens Stercklundige aanmerkingen verbeterd zyn) over het lant gevaren. Alle de Franſche ſchepen / die van Callao weder opvaren naar la Conception / bevinden de zelve misteekeninge ; waar uit men moet beſluiten / dat het omtrent 5. graden Weſtelyker legt dan Lima / en by gevolg hadt ik gegiſt / dat hare langte / op zeer weinig na moeſt zyn van 75. gr. 15. min. of 5. H. 1. min. Weſtelyk onderſcheidt van den Meridiaan van Parys / het welk uitkomt op 303. gr. 51. min. van Teneriffe. Deze giſſing is ook beveſtigt door het leggen van de kuſt / het welk op vele plaatzen zeer bekent is / zo dat het onmut zou zyn dieder daar van te ſpreken; maar eindelyk hebb' ik op myn wederkomſt haar verbeterd gevonden door de waarneminge van D. Feuillée / die la Conception ſtelt op 65. gr. 32. min.

Komt te la Conception.

Daags na dat wy onder lant gekomen waren / op den 13. November des jaars 1713. wierpen wy ons anker uit by Irequin in de baai van la Conception / daar wy drie Franſche ſchepen vonden / St. Jan den Doper / de Franciſcus / en de St. Pieter / met koopmanſchappen geladen / en door Schippers van St. Malo gevoert. Veertien dagen na onzen aankomſt haalden wy te Talcaguana kiel / met behulp van een Spaanſch ſchip. Maandags den 25. November dagt de St. Michiel / een Spaanſch ſchip / dat van Callao kwam / om koren te laden / ons de tyding der Vrede / gemaakt tuſſchen de Vorſten van Europa / behalven met het Keizerryk / welke ook binnen korten tydt ſtondt geſloten te worden. Dat nieuws wierdt ook beveſtigt door den Heer / die eenige dagen daar na uit de zelve haven aankwam.

Op

Op den 8. December / den dagh van Maria Ontfangeniſſe / zagen wy de plechtigheden van dat feeſt / der beſchermſter van de ſtadt / welke volbragt wierden door eene vergadering van krygsvolk / die beſtonden uit vier Compagnien piekeniers te paart / en eene van muſquetiers / die door den ſlechten ſtaat hunner oude musketten met vorketſtokken / en eenige ſnaphanen / die zy hadden / de ſchaarsheit van wapenen daar te lande deden zien. Feeſt van Maria Ontfangeniſſe.

Ik ſpreek hier niet van de plechtigheit / die men zagh ter gelegenheit van het aannemen van een nieuwen Alferes, of Vaandrager; in welke niets aanmerkens waardig was / behalven de wyze / op welke de Cortege de paarden al danſſende met kleine treden deedt voort trekken / en de koddige opſchik van zyn paart / het welk tot de aarde toe behangen en overdekt was met linten van allerhande koleur; om deze prachtigheit een diergelyken luiſter by te zetten / gingen 'er twee paar houte ketelkrommels voor heen / en twee livreidragende ketelkromſlagers met blote benen.

Des anderendaags wierdt 'er een order van den Preſident afgekondigt / om alle de Franſchen uit het Koninkryk te doen vertrekken / en hen te verplichten zich binnen twee dagen in te ſchepen / met een verbodt van hen levensmiddelen en huisveſtinge in de ſtadt te geven / of hen paarden te verhuren / op ſtraffe van 500. piaſters voor de overtreders; maar dat verbodt was noch veel ſtrenger voor zeven ſchepen / welke men wilde dat voor rekening van die van Genua te Marſeille uitgeruſt waren / en in dit land moeſten komen handelen / zo als het uitdrukkelyk beſchreven was in den brief des Konings. Order om alle de Franſchen te doen vertrekken.

Ondertuſſchen kwamen 'er na die afkondiging / gedurende de maanden December en January / zeven Franſche ſchepen aan / die byna alle gevoert wierden door Schippers van St. Malo. De eerſte was de Martiaal van 50. ſtukken / de Cancellier, de Mariana, de fluit onder de ordres van den Cancellier / de Welbeminde, welke met den Schipper en den Koopman te Buenos Ayres aangehouden was geweeſt / maar de eerſte het geheim gevonden hebbende van te ontkomen / kwam zich over land te la Conception weder by zyn Schip voegen; de Vliegende Viſch na acht dagen op de rede gelegen te hebben / begaf zich van daar naar Valparaiſſo / daar men hem de haven weigerde / zo dat hy verplicht was zich naar Quintero te begeven / om zich daar te voegen by de Aſſumption, die in de zelve omſtandigheden was.

Behalven deze ſchepen / die uit Europa gekomen waren / verzamelden 'er vele anderen / die aan de kuſt gehandelt hadden; de H. Geeſt en de Prins van Aſturien kwamen 'er van Callao / de

de Margariet van Pisco / de Tartaan Ste. Barber van Valparaisso / en de Eendzagt van de zelve plaatse / welke het zilver medebzagt / dat naar Bzankryk moest gevoert worden; zo dat men te la Conception vyftien Fransche schepen / zo groot als klein / en omtrent 2600. man verzamelt zagh.

Alhoewel de Corregidor een doodvpant was van de Fransche Natie / en alle middelen zocht om de Fransche te beledigen; niet te min kon hy de afgekondigde ozders niet werkstellig doen maken / het zy dat hy dooz zyn eigen belang wederhouden wierdt / zoekende hen eenig gelt af te perssen / het zy dat het groot getal hem een weinig beschzoomt deedt zyn / of het zy dat de inwoonders van de stadt hem zulx heimelyk afrieden / om hunne koopmanschappen met voozdeel kwyt te raken; hy vergenoegde zich alleen met het scheepsvolk en de officieren zo veel ondienst en smaadt aan te doen als het hem mogelyk was / gelyk als de kniepezen hunner paarden te doen aan stukken snyden / als zy om vermaak buiten de stadt te paart reden / hen gevangen te nemen op den minsten schyn van overtredinge der burgerlyke wetten / en in het oopenbaar van hen te spzeken als van schuim van volk / en dat met de allerhardste scheldwoozden. Deze ondeugende vent / die van een straatloper opgekomen was / roemde elk oogenblik / dat hy noch maar Luitenant Generaal zynde / een Franschman aan de boeten hadt doen ophangen / en hy voegde daar onvoozzichtelyk op de volle straat by / dat hy niet vergenoegt zou sterven / zo hy 'er niet een mogt laten ophangen aan die delen / welke de schaamte niet toelaat te noemen. Het geval / dat aan zyn kwaat voozneemen gelegentheit gegeven hadt / om / onder een geringen schyn van geweldpleginge / die schanden te doen lyden aan den neve van een Schipper van een schip van de Indiaansche Maatschappy / het welk in den jare 1712 op de rede lagh / gaf hem ook gelegenheit om een gedeelte van dat vervloekte voozneemen uit te voeren.

De Kommandeur over de soldaten van het schip den H. Geest / doodde een Spanjaart met een degen / in zeker verschil / dat hy met hem hadt; terstont deedt hy hem in den stok zetten / en verweerde hem ter doot. Wat men hem ook aanboodt / men kon hem niet van voozneemen doen veranderen / noch deze buitengewone strengheit verzachten / en dat in een lant / daar men zelf over de allergruwelykste misdaden geen recht oeffent. Alzo het daags dooz ons vertrek was / liet Grout / de Schipper van het schip / dien man over aan het woeden van den Cozregidoz Jan-Antonie / of uit voozzichtigheit / of misschien uit vreze / kunnende hem op-

opgeëischt hebben / om daar in Vranckryk recht over te laten doen. Wat 'er van zy / wy hebben in het vervolg verstaan / dat hy verloost is gewozden dooz verkleedde monnikken / welke dooz geit de wacht overweldigden.

Den zelven dagh / den 17. Febzuary / zagen wy de Cesar, een schip van Marseille / aankomen / het welk uit Vranckryk kwam / om langs de kust te handelen.

Eindelyk / na dat wy daar drie maanden gelegen hadden / maakten wy op den 19. Febzuary zeil / om wederom naar Vranckryk te keren / in geselschap van den Herder / van den Prins van Asturien / en van den H. Geest / dien wy aannamen dooz onzen voozganger op de overtocht / met vooznemen om te zamen in te lopen in Allerheiligen baai.

DERDE DEEL,

Het welk de te rug reize uit de Zuid-zee naar Vrankryk behelst.

Vertrek van La Conception.

Den 19. Februarp 1714. vertrokken wp met vier ſchepen te gelpk / met een bzave koelte uit den Z. W. en Z. Z. W. welke ons bzagt op de bzeedte van 39. gr. en 80. mplen van lant / daar wp W. en N. W. winden vonden met een ſtyve koelte / betrokke lucht / en vervolgens een harde wint. Alzo wp zo goede zeilders niet waren als de andere ſchepen / met welken wp zeilden / bzak / terwpl wp ons beſt deden om hen bp te houden / onze grote ſpziet omtrent het rak dooz midden.

Den 9. Maart op 57. gr. bzeedte / en 74. gr. 30. min. langte gaven wp een teken aan de andere ſchepen van ongemak / en zp ſmeten het over ſtaag / om ons in te wachten. Wp ſloegen terſtont een klein marszeil aan / in plaats van het grote zeil / om hen zo weinig tpds te doen verliezen / als ons mogelpk was. Des anderen daags was de ſpziet weder gemaakt en op zpn plaats gebzagt.

De zelve pogingen / die wp deden om hen te volgen / deden ons des anderen daags een zeil van de grote ſteng verliezen.

Onze makkers / ziende dat wp eenigzins onklaar waren / meenden miſſchien / dat zp ontſlagen waren van hun woozdt van eer / dat zp ons gegeven hadden van ons te begeleiden tot in Vrankrpk / ſchoon zp te voren wiſten / dat ons ſchip zo wel niet zeilde als zp. Zp wierden derhalven van voornemen ons te verlaten / zonder in acht te nemen / dat wp meer dan een maant na hen gewacht hadden. En warelpk wp vreesden vooz de zee-roverp / welke men zeide / dat op de kuſten van Bzazil / daar de te rug komende ſchepen gemenelpk inliopen / kruiſten / en onder anderen een die 300. man voerde / welke men wilde dat te Jamaica aangelegt was / om in de Zuid-zee te komen. Deze overwegingen / en eenige anderen / welke het onnut is hier te herhalen / hielden hen

hen niet te vinden; op den 12. Maart zetten zy het zo dicht by de wint als hen mogelyk was / en raakten dus / onder begunstiginge van een mist van ons af; zo dat wy hen omtrent ten 6. uuren des avonds uit het gezicht verloren. Wy mogten des nachts lantaarens uitsteken / zy gaven daar geen acht op; en het was te vergeefs / dat wy des anderen daags met het aanbreken van den dagh eenige noodschoten deden.

Wy waren toen op 58. gr. 40. min. breedte / hoewel 'er niets was / dat ons genoodzaakt hadt zo diep in zee te steken; want de winden altydt gunstig zynde om Oostwaards aan te komen / zo konden wy in alle zekerheit omtrent 40. mylen Noordelyker door gecaakt zyn / en alzo onze tocht vier of vyf dagen verkort hebben / zonder zo verre in de houde geweesten te raken / daar men veel te lyden heeft / en dikwils in gevaar raakt / op het welke men in het allerminste niet gedacht hadt.

In waarheit / des anderen daags den 13. Maart / terwyl wy bezig waren met hen in de mist te zoeken / wierden wy / op drie vierendelen van een myl ten W. van ons af / een stuk ys gewaar / het welk ten minste 200. voeten boven het water uitstak / en meer dan drie kabels langtens lang was. In het eerste zagh men het zelve aan voor een onbekent eilant; maar het weder een weinig opgeklaart zynde / zagh men klarelyk / dat het een schots van ys was / wiens blaauachtige koleur op sommige plaatsen naar rook geleken. De kleine stukken ys / die wy terstont aan stierboordt en aan bakboordt zagen dryven / lieten ons geen reden van twyffelen meer overig. Onverwacht ys op 58. gr. 40. min. breedte en op 68. gr. 22. min. Westelyke langte.

Wy waren zonder wint in eene zee / die zeer met ys gemengt was; en naauwlyx hadt een klein hoeltje uit den S. W. ons twee mylen ten N. O. doen afleggen / dat is ten O. N. O. van de weerelt / of wy zagen weder een andere ys-bank / veel hoger dan de voorgaande / welke zich vertoonde als eene vlakke kust van vier of vyf mylen lang / waar van wy door de mist het einde niet zagen. Andere ys-bank.

Toen wenschten wy / gansch verschrikt zynde door een gevaar / dat wy zo weinig verwacht hadden / wel om het schone weder uit den N. W. dat wy verloren hadden / met ons gesel schap op een tocht te volgen / die ons al te verre buiten onzen wegh gevoert hadt. Gelukkig voor ons koelde de wint uit den W op / en gaf ons gelegenheit om het Noordwaards aan te houden / en in minder dan een uur tyds zagen wy niet een eenig stuk ys meer.

Niet tegenstaande deze streken zedert veertien jaren genoeg bevaren zyn in alle tyden van het jaar / zo hebben nochtans zeer

weinig ſchepen ys gevonden / en daarom hadden wy 'er geen gedachten van. Evenwel hadt het ſchip de Aſſomption, in den jare 1708. een groote bank / als een kuſt / ontmoet; onze makkers zelf / die met tegen den wint in te krimpen O. M. O. aangezeilt waren / hadden niet de minſte kennisſe gehadt van die bank / welke wy gezien hadden; maar zy verzekerden ons dat zy 'er een groot ſtuk van gevonden hadden op 54. gr. ½ min. Deze ontmoeting moet tot onderrechtinge dienen voor die genen / die in den winter ondernemen de Kaap Hoorn om te varen / gelyk als wy dat gedaan hadden met de St. Joſeph / naardien de langte der nachten en de duiſterheit der dagen maken / dat men het ys niet gemakkelyk kan vermyden; misſchien ook dat de Herfſt het allergevaarlykſte jaargety is / nademaal het ys dan van malkander breekt / en aan ſtukken ſcheurt door de warmte / die 'er deſ zomers geweeſt is: niet te min / alzo die ysbanken zeer dik zyn kunnen zy niet eer ſmelten dan in de volgende Somer / want de hoogte / die zich buiten het water vertoont / is alleen het derde deel van de geheele dikte / waar van het overige onder het water is.

Men heeft verſcheide gedachten daar over / hoe dat die ysbanken gemaakt worden / zommige zyn van gevoelen / dat als 'er veel ſneeu valt / gedurende de groote koude van die landſtreken / de zelve tot ys wordt / zo als zy in de zee valt / en zich alzo opwerpt tot bergjes van ys / andere houden ſtaande / dat zy in de zee gemaakt worden van zoet water / dat 'er in loopt vande naburige landen.

Indien dat laatſte gevoelen / het welk wel het gemeenſte is / voor waarheit moet gehouden worden / zo moet men beſluiten / dat 'er zulk zoet water is aan de kant van de Suidpool; maar het is niet waar / dat 'er zoete rivieren in de zee lopen aan de Noordpool hoger dan op 63. graden breedte in de uitgeſtrektheit van meer dan 200. mylen / van 55. gr. langte tot op 80. want deze tuſſchenwydte is door verſcheide ſchepen doorgekruiſt / die door de S. W. en S. S. W. winden genoodzaakt zyn geweeſt verre naar het Suiden te lopen / om den uithoek van het lant om te varen. Derhalven is het Suidlant / het welk men in de oude kaarten pleeg te teekenen / een loutere herſſenſchim / en men heeft wyſſelyk gedaan / dat men het uit de later kaarten uitgelaten heeft.

Zuidlant, een herſſenſchim.

Maar ſchoon men dat verdichtte lant uitgelaten heeft / men heeft 'er nochtans de ſtraat van Brouwer * in laten ſtaan / welke niet minder verdicht is dan het Suidlant; want alle de ſchepen /

* De Fer Amerique.

gen / die om het Westen van het Staten lant gevaren zyn / hebben gene kennisse gekregen van een ander lant / dat Westelyker lag / zo in het gezicht van dat lant of dieper zeewaards in / werwaards bynа alle de schepen henen houden / welke uit de Zuid-Zee komen; wy zelf / wy hebben buiten twyffel onze tocht door die streken gehouden.

Eindelyk heeft men de missslagen der landen / die bekent zyn / noch niet verbetert / zo wel in de langte als in de breedte; men ziet daar de kaap Hoorn op 57½ of 58. graden breedte / en meer dan 120. mylen / en zelf wel 140. van de straat van Le Maire / schoon zy in waarheit gelegen is op 55. gr. 45. of 50. minuten / en 40. of ten hoogste 50. mylen van die straat. Ik spreek' hier niet van de langte / welke niet volkomentlyk bekent is / maar die men ten naaste by kan schikken naar die van La Conception / van welke ik gesproken hebb' / en volgens de grootste overeenkomste der gissingen / van 310. tot 311. van den Meridiaan van Teneriffe / in plaats van 303. of 304. zo als de kaarten dat aantekenen / 't welk ten minste een onderscheidt van zes graden maakt. Daar van daan komt ook de verkeerdheit van de legging van de kust / van die kaap af tot aan de kaap des Peliers, welke te zamen Z. O. ten O. en N. W. ten W. lopen / in plaats van Z. O. ten Z. en N. W. ten N. gelyk als zy in de kaarten getekent zyn; en naby kaap Hoorn legt de kust noch Westelyker / zo als door die genen aangemerkt is / die een groot gedeelte van die kust gezien hebben / welke in de meeste kaarten met stippen als onbekent aangetekent wordt; maar schoon men tegenwoordig in het byzonder niet wel onderricht is / men weet nochtans in het algemeen / hoe zy legt.

Missagen der Zeekaarten.

Gissing van de langte van kaap Hoorn.

Alle deze overwegingen hebben my aangezet om vele aantekeningen van anderen te verzamelen / om de kaart op te maken / die ik hier by gevoegt hebb' / in welke men twee nieuwe Ontdekkingen zal gewaar worden. De eene is een doortocht by Terre de Feu, waar door het geval de Tartaan Ste. Barbara / gevoert door Marcand / uit de straat van Magellanus heeft doen in de ruimte lopen / op den 15. May des jaars 1713.

Zie Prentverb. XXXII.

Des morgens ten 6. uuren maakte zy zeil uit de baai Elizabeth / en koers zettende ten Z. W en ten Z. W. ten Z. namen zy de gewone doortocht voor de oopening der Moordenaars rivier / en stevenden Z. W. aan regt op een eilant / dat zy voor het Dauphyns eilant naamen / geholpen door de stromen / die hen mede waren / en door een stive koelte uit den N. O. Zy voeren langs dat eilant henen / en een uur daar na / dat eilant voorby

gevaren zynde / bevonden zy zich in een grote dooztocht / daar zy aan de Suidzyde geen ander lant zagen / dan eene menigte van kleine eilandtjes met barningen daar tusschen beide. Toen zienде / dat zy op den regten wegh niet waren / zochten zy een anckerplaats / om tydt te hebben om de sloep te zenden / om te zien / waar dat zy waren. Zy vonden eene kleine baai / in welke zy het anker lieten vallen op 14. vadem waters / met een graauwe zandgrondt / en kleine witte steentjes.

Des anderen daags den 26. May maakten zy zeil / en na dat zy langen tydt gelaveert hadden om uit de baai te komen / welke aan de O. Z. O. kant open is / wendden zy het ten Z. / ten Z. Z. W. / en Z. ten Z. W. / en bevonden / dat zy op den middagh buiten het lant waren. Zy hadden zeer schoon weder en namen de hoogte / en de waarneming weers hen 54. gr. 34. min. bzeedte aan. Die waarneming wierdt bevestigt door eene andere / die zy des anderen daags maakten / in het gezicht van een eilandtje / 't welk zy zagen aan de Oostzyde van de wereld / daar vonden zy 54. gr. 29. min.

Dat eilandtje lagh ten Suiden van een groot eilant / wiens Suid-Oostelyke uithoek door hen Cap noir genaamt wierdt / om dat zy een zwarte koleur heeft. Het eilandtje / van het welke wy spreken / is een rots / even als een toren / zeer hoog / aan wiens zyde 'er een kleiner legt / dat 'er byna eveneens uitziet / waar door men ziet / dat het onmogelyk zou zyn die dooztocht mis te loopen / indien men de zelve op hare bzeedte volgens zo zonderlinge merktekenen wilde opzoeken. Het scheepsvolk zeide ook / dat 'er een schone grondt was / en dat 'er grote schepen konnen door-varen zonder gevaar / zynde de oopening omtrent twee mylen bzeedt.

Tekenen om die nieuwe dooztocht te vinden.

Die straat is misschien geen andere dan die van Jelouché, welke door den Heere de Lisle geplaatst is in zyne laatste kaart van Chili; maar also de Engelsche aanteekeningen / die hy de goedheit gehadt heeft van my te tonen / de zelve schynen te plaatsen ten Suiden van kaap Frouvart, zo magh men denken / dat het twee onderscheidene dooztochten zyn.

Zo ik in die kaart het verdichte lant niet uitgedruckt hebb' / zo hebb' ik 'er in het tegendeel wezentlyk lant in geplaatst / op de bzeedte van 51. graden / aan welk lant ik den naam gegeven hebb' van Nieuwe Eilanden / om dat zy ontdekt zyn zedert den jare 1700. meerstendeel door de schepen van St. Malo. Ik hebb' de zelve gestelt volgens de aantekeningen van de Maurepas en van de St. Louis / scheepen van de Indiaansche Maatschappy / wel-

Nieuwe Eilanden.

Digitized by Google

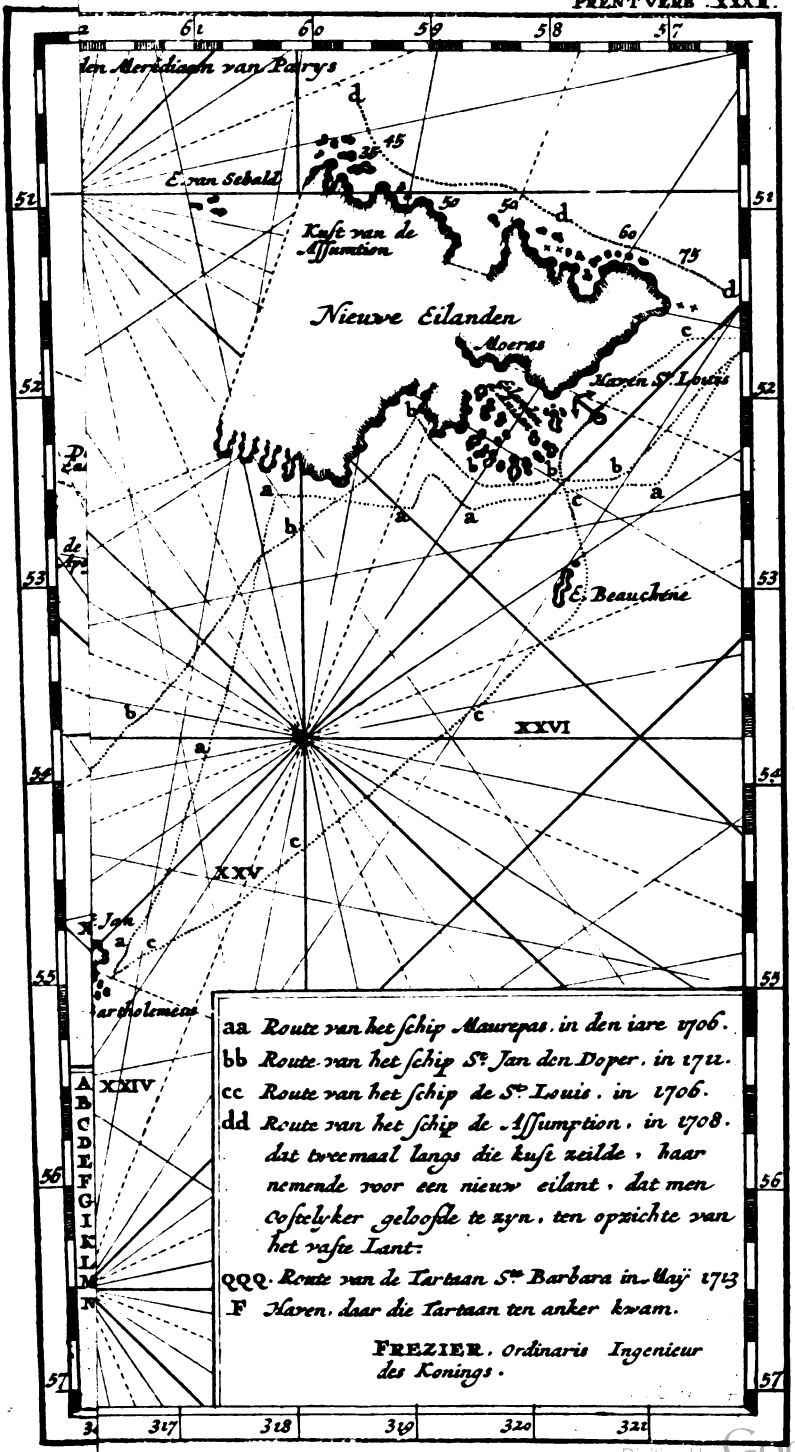

Digitized by Google

Digitized by Google

de deze eilanden van nabij gezien hebben / en het laatste heeft zelf water ingenomen uit een poel / die ik getekent hebb' / niet verre van de haven St. Louis; het water was een weinig rog en laf / maar voor het overige goet op zee. So wel de een als de ander hebben verscheide plaatsen langs gevaren; maar die geen / die 'er het allerkortste langs henen gezeilt is / is de Jan Baptist geweest / gevoert door Doublet van Havre / de welke zocht door te geraken door een diepe inham / welke hy in het midden zagh; maar eenige lage eilandtjes / die byna gelijk met de zee lagen / gewaar geworden zynde / wendt hy goet te wenden.

Deze aaneenschakeling van eilanden is het gene / dat Fouquet van St. Malo ontdekt heeft / en die hy den naam gaf van Anican zyn reder. De routens / die ik aangetekent hebb' / doen zien / hoe dat die eilanden leggen ten opzichte van de straat van Le Maire / uit welke de Jan Baptist kwam / toen hy de zelve ontdekte / en ten opzichte van het Staten-land / 't welk de twee anderen in het gezicht gehadt hadden / eer dat zy de zelven vonden. Eilanden van Anican.

Het Noorder gedeelte van het land / dat hier geplaatst wordt onder den naam van Kust van de Assumtion is ontdekt geworden in den jare 1708. op den 16. July door Doré van St. Malo / die het den naam gaf van het schip / dat hy voerde. Men geloofde / dat het een ander land was / omtrent hondert mylen ten Oosten afgelegen van de nieuwe eilanden / van welke ik gesproken hebb'; maar ik hebb' gene zwarigheit gemaakt in die aan malkander te hechten / steunende op overtuigende redenen. Kust van de Assumtion.

De eerste is / dat de breedtens ten Noorden en ten Suiden van die eilanden genomen zynde / en het leggen der behende delen / volmaaktelyk wel over een komt op de zelve stip van vereeniging aan de Oostzyde / zonder dat 'er eenige ledige ruimte tusschen beide over blyft.

De tweede is / dat 'er gene redenen zyn / om de kust der Assumtion ten Oosten van de eilanden van Anican te plaatsen; want de Hr. Gobien van St. Jan / die my een uittreksel uit zyne dageliksche Aantekeningen medegedeelt heeft / gist dat zy legt ten Suiden van de mondt van Rio de la Plata, het welk naar de uiterste strengheit genomen zynde / haar niet verder ten Oosten zou kunnen plaatsen dan twee of drie graden / dat is 20. of 30. mylen; maar het verschil der gissingen is altyd een vast teken van onzekerheit. De eerste maal / dat zy die kust zagen / komende van het eilant Ste. Catharina / gisten zy de zelve op 329. graden / en de tweede maal / komende van Rio de la Plata, daar de tegenwinden hen-

hen genoodzaakt hadden in te lopen / na dat zy gepoogt hadden de kaap Hoorn te boven te komen / giften zy de zelve op 322. graden / en volgens zommigen op 324. graden naar de kaarten van Pieter Goos / welker misstellingen wy op bladzyde 26, 37, en elders aangetekent hebben. Ondertusschen / alzo zy staat op de zelve maakten / meenden zy / dat zy wel verre af waren van het vaste land / en stellende dat zy al te veel Oostwaards waren / liepen zy ook 300. mylen te veel naar het Westen in de Zuidzee; zo dat zy aan Rio aanlandden / terwyl zy meenden / dat zy langs Guinee henen zeilden. Maar de derde en de overtuigendste reden is / dat wy en onze makkers zouden hebben moeten varen over dat nieuwgevonden land / volgens de langte / op welke het geplaatst was in de getekende kaart / en dat het zedelyker wyze onmogelyk is / dat geen een schip daar kennisse van zou gehadt hebben / zynde het zelve omtrent 50. mylen lang ten O. Z. O. en ten W. N. W. dus is 'er geen reden meer overig om te twyffelen / of het is de Noordzyde geweest van de nieugevonden eilanden / van welke de tyd de West-kust zal ontdekken / die tot noch toe onbekent is.

Deze eilanden zyn zonder twyffel de zelve / welke in den jare 1593. ontdekt zyn door den ridder Hawkins. Zynde ten Oosten van de Woeste kust op 50. graden / wierdt hy door een stozm naar een onbekent land gedreven; hy zeilde langs dat eilant henen / en zagh op verscheide plaatsen vuur / het welk hem deede oordelen / dat het bewoont was.

Tot dezen tyd toe heeft men dat land de eilanden van Sebald genoemt / om dat men meende / dat de dzie / welke dien naam dzagen in kaarten / met den zelven getekent waren naar de gissinge der uitgevers / uit gebzek van beter kennisse; maar het schip de Incarnation, gevoert door Bzignon van St. Malo / is 'er met goet weder zeer nabp henen gezeilt in den jare 1711. komende van Rio de Janeiro. Deze zyn waerelyk dzie kleine eilandties van omtrent een half myl lang / leggende als in een dziehoek / gelyk zy in de kaarten getekent zyn. Zy hielden 'er omtrent dzie of vier mylen van af / en zy wierden geen land gewaar / niet tegenstaande het zeer helder weder was / waar uit het blykt / dat die eilanden van het nieuwgevonden land ten minste zeven of acht mylen afleggen.

Eindelyk hebb' ik met Roomsche cypfers / de misswyzingen van het compas aangetekent / welke men gewaar wordt in die streken / daar de zelve zeer groot zyn ten N. O. want wy hebben de zelve waargenomen tot op 27. gr. zynde ten Oosten van de nieuwe eilanden.

Digitized by Google

Na dat wy uit het ys geraakt waren / wierden wy begunstigt door een styve koelte uit den Z. W. en den Z. Z. W. tot op 35. gr. breedte / en 39. langte / daar wy eenige stilte kregen en vervolgens Oostelyke winden / die ons tot aan de Tropicus Capricorni by bleven. Daar hadden wy vier dagen stilte / en een so zware stortregen / dat het scheen / dat de sluizen des hemels geoopent waren.

In het vervolg kregen wy een weinig wint / en des anderen daags / zondags den 1. April / kregen wy het eilant Ascension in het gezicht / juist op dien tydt / op welke ik het / naar myne gissinge / moest zien / volgens eene getekende kaart / die verbetert was / so als ik gezegt hebb' / zynde van la Conception vertrokken op 75. gr. 15. min. welke over een komen met 303. gr. 5. min. van den Meridiaan van Teneriffe / in plaats van 298. welke is die der Hollandsche kaarten; dus hebb' ik dat eilant gevonden op 32. gr. 5. min. welke overeenkomen met 346. gr. 15. min. dat is drie graden Westelyker dan het geteken is. Die gene / die hun vertrek van la Conception hadden genomen volgens de kaarten / vonden het selve 150. mylen Westelyker. Deze misrekening van de langte is de eenige niet / het is ook kwalyk geplaatst in de breedte op 20. gr. 0. min. want het legt op 20. gr. 25. min. so als ik waargenomen hebb' / leggende digt onder land ten anker. Eilant de Ascension.

Dat eilant / het welk men met een Portugeesch woordt Acençaon noemt / om het te onderscheiden van een ander eilant Ascension, het welk legt op 6. gr. naar de kust van Guinée / is eigentlyk niets anders dan een rots van omtrent anderhalf myl lang / zeer kennelyk aan de Suid-en Westzyde door een zeer style rots / als een ronde bout / die een weinig smaller toeloopt naar den punt / en die byna so hoog is als het eilant: aan de Oostzyde vertonen zich twee hoofden / die toelopen tot een kaap. Doch kan men dat eilant beter kennen door drie kleine eilandties / waar onder 'er een is van omtrent een half myl lang / ten O. N. O. van het Compas ten opzichte van het grote eilant de Ascension.

Deze drie eilandties hebben aan sommigen reden gegeven om te geloven / dat het gezegde eilant en dat van de Drie-eenheit een en het selve eilant waren / daar op bouwende / dat sommige schepen / die het op zyn breedte zochten / het selve niet hebben kunnen vinden; maar ik weet in het tegendeel / dat 'er schepen zyn / die het gevonden hebben / te rugge komende uit Oost Indiën / en die 'er self water van daan gehaalt hebben uit een poel. Het is derhalven niet wel gedaan / dat Edmond Halley in zyne grote kaart het eilant de Drie eenheit niet uitgedrukt / en dat hy het eilant Acençaon met dien naam genoemt heeft / het welk hy zeer

net op zyne breedte van 20. gr. 25. minuten plaatst.

Wy waren wel vergenoegt / dat wy dat eilant gevonden hadden / om dat wy hoopten daar water te vinden / en met dat hulpmiddel onze tocht voort te zetten / zonder den tydt te moeten verliezen met ergens anders in te loopen.

Wy kwamen derhalven ten anker ten W. 5. gr. N. of ten W. N. W. van de werelt / omtrent vier kabels langte van het lant / op 30 vadem waters met een zand-en slibgrondt. Terstont wierdt de sloep gezonden / om een beter ankergrondt te zoeken / en men vondt 'er een op 25. vadem / met groot zwart zant / ten N. N. W. van een gespleten eilandtje / meer voordelpher dan wy waren.

Des anderen daags wierdt de sloep gezonden om water te zoeken / en zy vondt eene fraaje waterval / die water zou hebben kunnen verschaffen voor een ganschje vloot ; maar de zeekant is zo met grote stenen bezet / en de zee ging zo hol / dat men geen boot aan lant kon zetten zonder gevaar / zo dat men den geheelen morgen niet meer kon krygen dan twee orhoofden waters / het welk in drie of vier dagen bedorf / weshalven het twyffelachtig is / of het selve wel uit een bron komt. Dus liep ons fraaje voornemen te niet / en wy moesten staat maken om ons te begeven naar de Allerheiligen Baai / daar men vast gestelt hadt malkander in te wachten.

Des maandags den 9. Apryl raakten wy onder zeil / en wy bevonden / dat de stroom by dat eilant N. W. en N. N. W. liep / alzo ons de stilte daar eenige dagen ophieldt.

Komst aan de kust van Brazil.

Cindelyk den 20. van de selve maant / op 12 gr. 50. min. breedte / kregen wy de kust van Brazil in het gezicht / welke wy verder van het eilant Ascension afgelegen bevonden / dan de kaarten van Pieter Goos / Robin / van Keulen / en Loots het selve teekenen / in sommigen bynа de helft / en in anderen een derdedeel ; want daar is omtrent eene tusschenwydte van 9. graden van het eilant af tot aan het naaste vaste lant.

Misstellingen der kaarten.

Uit het gene dat ik zegg' / kan men ligtelyk besluiten / hoe groot de misrekening moest zyn der genen / die zich naar die kaarten schikten / naardien zy hunne rekening op het vertrek van la Conception vyf of zes graden te veel Westelyk genomen hebbende / en de kust van Brazil even zo vele graden te verre naar het Oosten geplaats zynde / ten minste 200. mylen misrekening gevonden hebben / volgens welke zy over lant gevaren zyn met hunne rekening / zo als het zelf gebeurt is met de schepen van onze kleine vloot / volgens hunne eigene bekentenisse. Deze misrekeningen zyn altydt

tydt ten naasten by de selve geweest op alle de schepen / die uit de Zuid-zee komende aan de kust van Brazil / of aan het eilant Fernando Noronho, aangelopen zyn.

De onkunde in de grondkennisse der eerste beginselen / welke onder het varende volk zeer groot is / maakt / dat zy dat onderscheidt der gissinge en der kaarten aan de stromen weetten / welke zy zeiden dat Oostelyk aanliepen / zonder dat een zoort van overeenkomst in die dwalinge / niet alleen ten opzicht van het aanlanden in Brazil / maar zelf ook in het aanlanden in Vrankryk / hen de oogen heeft kunnen doen oopenen / na dat zy veertien jaren achter een op de zee gevaren hadden / schoon dat zy zagen / dat zy het lant van Brazil al te Westelyk vonden / en dat zy hunne stippen op de kaart verbeterende / de kusten van Europa al te Oostelyk lagen / ten naasten by zo veel als zy te voren met hunne gissinge ondervonden hadden; daar in ziet men ten minste / hoe weinig yver en lust zy hebben om beter onderrecht te worden. Maar zy zyn evenwel verschoonelyker dan hunne voornaamste kust-beschryvers / die ten minste zich bedienen van de waarnemingen / welke de heren van de Academie in het licht geven in hunne Connoissance des Temps. Maar alzo die zaken al te verre boven hun begrip zyn / om de selve te verstaan en om de Hollandsche kaarten / van welke men zich gemenelyk bedient / te kunnen overbrengen tot de gemene rekening / zyn zy zot genoeg om die uitvindingen te verachten / als van geletterde lieden / die geen onderwindinge hebben. Op dien grondt houdt D. G. van St. Malo / in eene met de hant geschrevene onderwyzinge / staande / dat de kust van Brazil in de selve kaarten wel geplaatst is / ten opzichte van de langte / daar men nochtans / volgens de waarnemingen te Olinde en Cayenne gemaakt / zes graden misrekening moet vinden / al te veel naar het Oosten.

Des anderen daags / na dat wy onder het lant gekomen waren / dat is des Zondags morgens / zagen wy een klein vaartuig met twee masten / het welk / gelyk als wy / scheen E. W. aan te houden. Na het dus eenigen tydt dragende gehouden te hebben / wendde het op ons aan / by den wint kruppende alleen met zyn onderzeilen. Die ongewone wyze van doen deedt ons het selve aanzien voor een zeerover / te meer om dat het een Engelsch maaksel scheen. Wy maakten onze schanskleden klaar / en wachtten hem in met de wapenen in de hant. Zo haast als op binnen het bereik van het geschut was / staken wy een Fransche vlagge op / en terstont antwoordde hy met eene Portugeesche / en voer voort met zo sterk tegen den wint in te kruppen / als het hem mo-

gelyk was. Wy hebben niet kunnen te weten komen / wat wy daar van moesten oordelen / nademaal wy in de baai gekomen zynde verstonden / dat 'er in langen tyd geen schip ingelopen was geweest.

Wy voeren voort met al gestadig langs het land henen te houden / en zagen eene menigte van witte vlekken. Des nachts staken wy van het land / en niet te min bevonden wy ons met den dagh op een myl na aan de kust / met eene holle zee / ruikwinden en een stortregen; het welk ons benaaut maakte / alzo die kust niet gezont is.

Dit slechte weder noodzaakte ons dieper in zee te lopen / om een beter tyd af te wachten om de baai te zoeken / en weder Zuidelyker te komen tegen de stromen aan / die ons merkelyk naar het N. O. dryven / gelyk het aangeteekent is in de Lichtende Zee-Fakkel / van Maart tot September / gedurende welke tyd de S. O. en Z. Z. O. winden daar ook veeltyds waaien / zo dat men dan Zuidwaards moet aanhouden / gelyk hy wyslyk aanmerkt.

Eindelyk den 26. April raakten wy met den wint onder land by Praya de Zumba, een land dat zeer kennelyk is door eene oneindige menigte witte vlekken / welke zich vertoonden als linnen / dat te drogen legt / tot twee of drie mylen na aan de kaap St. Antonie; de tusschenwydte / welke de opening van de Allerheiligen baai maakt tusschen deze kaap en het eilant Taporica, maakt / dat men de zelve zonder acht daar op te geven aanziet / als zy zich op doedt ten N. W. en het eilant of de kust aan bakboort doedt zich ook zeer duister en verwart op.

Zie prent-verb, XXXIII.

Kenmerken van de Allerheiligen baai.

Als men nader aan het land komt / ziet men het fort St. Antonie aan het uiteinde van de kaap / in het midden van het welke een toren is / die van boven met een stompe spits toeloopt / en zich even eens vertoont als een tent.

Vlak voor deze kaap legt een bank van eene rots / op de welke 4 en 5. vademen waters staat by lage zee. Sy schiet omtrent drie vierdendelen van een myl Noordwaards aan.

Het eilant Taporica, 't welk de ingang uitmaakt aan bakboort / is noch minder gezont / want voor het zelve legt een bank / die meer dan een myl Z. O. aanschiet / en op welke men / als het ebt / de baren al van zeer verre ziet breken. Derhalven moet men regt Noordwaards aan houden door het midden van het kanaal om in zeker zeit in te lopen / en acht geven op het getyd / dat daar is van drie vademen en drie vierdendelen.

Alzo de opening omtrent twee en een halve myl breet is / Oost en West / zo kan men door raken / zonder geheel onder het bereik te

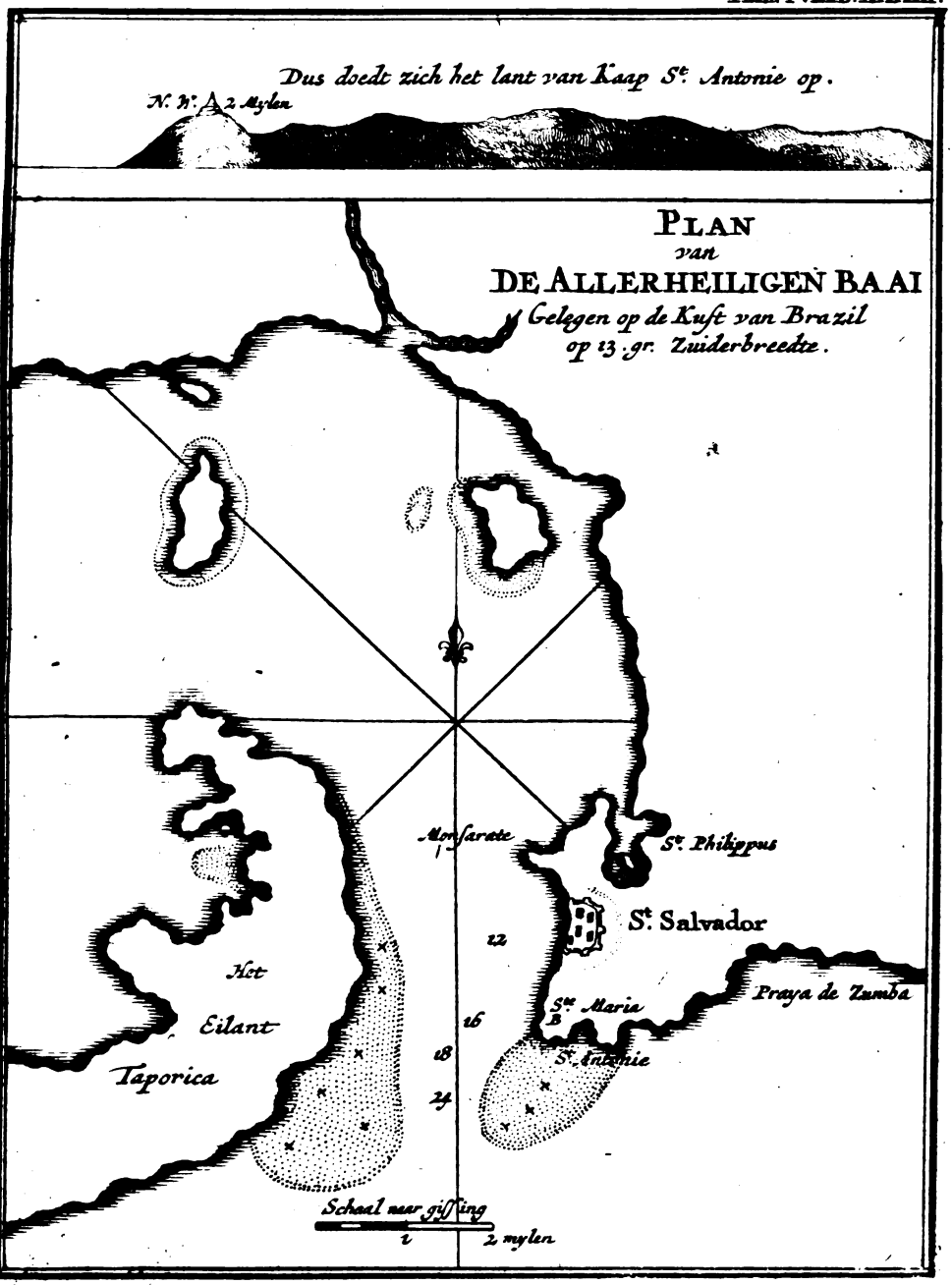

Digitized by Google

Digitized by Google

te zyn van het geschut der sterktens van St. Antonie / en van Ste. Maria; dus zyn zy minder te vrezen voor den dooртocht / als bekwaam om te beletten / dat men aan lant treedt in zandige inhammen / die aan stierboort zyn.

Naar mate dat men dieper in komt / ontdekt men aan de selve zyde op de hoogte een gedeelte van de stadt / welke een uitzicht heeft / dat zich uitstrekt tot aan de allerverste Noordelyke uithoek / op welke de sterkte van O. L. V. van Monsarate gelegen is.

In dien inham onder aan den voet van de stadt is de haven / in welke de Portugeesche schepen ten anker leggen. Sy is aan de Suid-en West kant gedekt door de bank Alberto / op welke het waterkasteel legt / dat men de Pastei zou kunnen noemen / van wege zyne ronde gedaante. In den jare 1624. toen de Hollanders de stadt St Salvador den Spanjaarden ontnamen / maakte de Admiraal Willekens zich meester van die battery / de welke toen voorzien was met tien stukken geschut; en in den jare 1633. toen Graef Maurits die stadt de Portugezen wilde ontweldigen / begon hy ook met zich meester te maken van de sterkte Alberto / het welk de Portugezen noodzaakte rondom de zelve groote stenen in de zee te werpen / om haar voor grote schepen / en zelf voor sloepen / ongenaakbaar te maken.

Om in die haven te komen / moet men Noordwaards aanhouden een weinig meer binnewaards dan het fort Monsarate / en als men O. en W. is met den uitersten hoek van de stadt / is men blak voor de oopening van de haven / en buiten vreze voor de bank Alberto.

Wy kregen in het inzeilen van de baai drie schepen in het oog / die niet op de gewone ankerplaats lagen / en wy wierden door de teekenen / die zy gaven / gewaar / dat het onze medemakkers waren: wy groetten in het voorby zeilen de wimpel van den H. Geest / die ons wederom groette / en wy begaven ons / ten S. S. W. van het fort Monsarate / en ten W. N. W. van het kasteel / op 12. vademen waters ten anker / met een slechte zandgrondt / die met rotsen gemengt was. Wy zouden wel ergens anders hebben willen gaan leggen; maar de Gouverneur / die niet gewilt hadt / dat de Fransche schepen in de gewone haven kwamen leggen / wilde ook niet / dat men nader aan lant kwam / daar de grondt beter was. Dus verloren wy daar een kabel / en een anker tien dagen daar na / waar voor wy in het byzonder eenige verplichtinge aan hem hadden / zo wel als de Verder en de Fidele, aan welke het zelve geval overgekomen was. Dat laatste schip was noch eene van die / welke op de tyding van de

slechte ankerplaats.

Vrede haast maakten met noch een tocht naar de Suid zee te doen/ even als naar een schatkist/ die binnen korten tydt stondt gesloten te worden; maar zy kwamen te laat om daar voordeel te doen met den koophandel/ welke door de Franschen ten eene male bedorven is/ door de menigte en de te groten overvloedt van koopmanschappen/ die zy derwaards gebragt hebben.

Na dat wy het anker hadden laten vallen/ groetten wy de stadt met zeven kanonschoten/ waar voor zy 'er ons evenveel weder gaf.

Vervolgens besteedden wy onzen tydt om leeftocht/ water en hout aan boort te brengen/ en om weder een grote spriet te bekomen/ en een bezaans mast/ welke niet in staat was om dienst te doen.

Gedurende dien tydt maakte ik myn werk van de stadt en de omleggende plaatsen te gaan bezien/ niet tegenstaande het byna gedurig regende/ en tusschen beide brandende heet was. Deze ongemakken/ gevoegt by den korten tydt/ dat wy daar ten anker gelegen hebben/ hebben my niet toegelaten daar van eene blakke teekening te maken met alle de juistheit/ welke ik wel zou gewenscht hebben. Ik kan dezelve niet te min geven om 'er een zeer goet denkbeelt van te doen hebben/ 't welk in wezentlyke zaken niet veel zal verschillen van de waarheit. Voor het overige zou het my nergens toe gedient hebben/ ze wy 'er al langer tydt gebleven waren; eenige onbezonne menschen van onze kleine vloot my onder de Officieren der Portugezen hebbende doen bekent zyn voor een Ingenieur/ wilde ik my niet weêr wagen om eenig ongemak op myn hals te halen/ in een plaats/ daar het herdenken aan de onderneming op Rio de Janeiro, welke noch versch de geheugenisse was/ onze Natie deedt verdacht zyn. En in waarheit men hadt over al de wachten verdubbelt/ en zelf nieuwe wachtplaatsen gemaakt/ in aanmerkinge dat 'er reeds vyf Fransche schepen op de rede lagen/ onder welke 'er twee waren/ die geweld konden doen/ zynde het eene van 50. en het andere van 70. stukken.

BE-

Digitized by Google

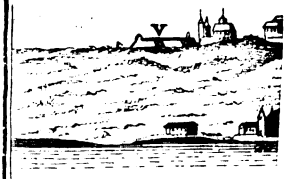

Aanwyzingen van de bovenstadt	D. 1 E. 2
Kerken	F. K
1. De Sé. of hoofdkerk van S^or. Salvador.	G. A b
2. De Barmhertigheit.	H. B
3. De Bisschops woning.	I. O
4. De Jesuiten.	K. J
5. S^o. Franciscus.	L. A
6. Kapel.	M. I
7. Sta. Clara.	N. 1
8. N^a. S^a. da Palma.	o
9. N^a. S^a. do Rozario.	O. A
10. S^o. Benedictus.	P. A
11. S^o. Pietar.	Q. h
12. De Capucynen.	R. A 1
13. Sta. Thoresia.	
14. N^a. S^a. da Carmel.	S. 1
15. S^o. Antonio.	T. B
Kerken van de neder stadt	V. B X. J
16. De Jacobynen.	Y. J
17. N^a. S^a. da Conceçaon.	
18. S^o. Elmo. of Cuerpo S^to.	Z. C
19. Sta. Barbara.	d. i
20. N^a. S^a. da Pila.	b. J
Aanmerkelyke plaatsen.	C. A
A. Fort Preya.	
B. Fort Diogo.	e.
C. Fort Nove.	

Digitized by Google

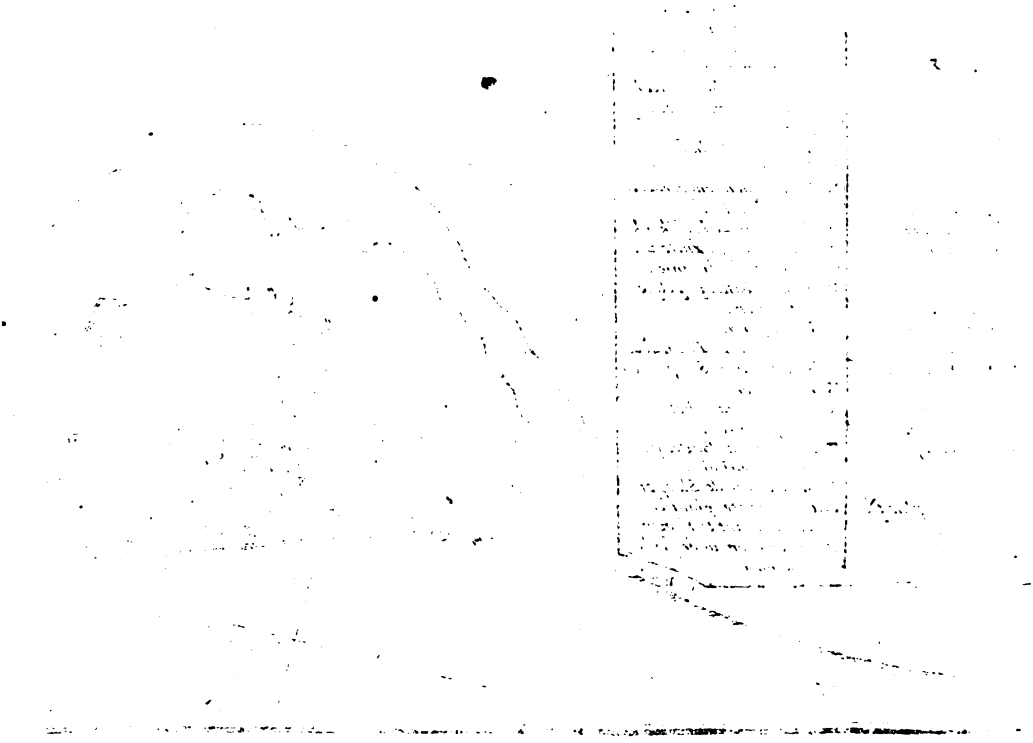

Digitized by Google

BESCHRYVING

VAN DE STADT

ST. SALVADOR,

Hoofdſtadt van Brazil.

De ſtadt / welke in onze kaarten en reis-beſchryvingen St. Salvador, of de Heilant genaamt wordt / heeft naar de taal van het lant alleen den naam van Cidade da Baya, dat is de ſtadt van de Baai. Zy is gelegen op 12. graden 45. min. Zuiderbreedte / op eene hoogte van omtrent 100. roeden / welke de Oostzyde van de Allerheiligen Baai uitmaakt. De opgang van die hoogte is zo ſteil / dat men om de koopmanſchappen van de haven naar de ſtadt / en van de ſtadt naar de haven te voeren / verplicht geweeſt is zich te bedienen van kunſt-werktuigen. Zie prent-verb. XXXIV.

De vlakke grondt van de bovenſtadt is zo regelmatig verdeelt / als de ongelykheit van de oppervlakte dat heeft kunnen toelaten; maar ſchoon de ſtraten regt en breet genoeg zyn / hellen de meeſte zo ſteil af / dat men daar gene karoſſen / noch zelf geen draagſtoelen / gelyk als in Vrankryk en elders in gebruik zyn / zou kunnen gebruiken.

De ryken gaan / niet tegenſtaande dat ongemak / nooit te voet / zynde altyd daar op uit / om zich van andere menſchen te doen onderſcheiden; zy zouden zo wel in America als in Europa zich ſchamen / dat zy zich bedienden van de benen / die de natuur hen gegeven heeft. Zy laten zich dragen in bedden van ruuw gebreidt kottoen / welke aan beide de einden aan een grote ſtok vaſt gemaakt zyn / die van twee zwarten / op het hooft of op de ſchouders / gedragen worden. En om daar in niet gezien te worden / en dat de regen of de hette der zonne hen daar niet verdeelen zou / is dat bedde overdekt met een hemel / waar aan gordynen hangen / die men toeſchuift / als men wil. Dus zachtelyk nederleggende / met een hoofdkuſſe van koſtelyke ſtoffe onder het hooft / worden zy van de eene plaatſe naar de andere gedragen / veel zachter en gemakkelyker dan of zy in karoſſen of draagſtoelen zaten. Zie prent-verb. XXXV.

De

Die kottoene hangmatten worden Serpentin genaamt / en niet Palanquin, zo als zommige reis-beschryvers de zelve noemen.

So deze grote ongelykheit der oppervlakte van den grondt ongemakkelyk is voor de inwooners / zy is in het tegendeel zeer voordelig voor de vestingwerken ; met middelmatige onkosten zou men daar eene stadt van kunnen maken / die zedelyker wyze onneemelyk zou zyn ; de natuur zelf heeft daar gragten en buitenwerken gemaakt / die uit zich zelve behorelyke strykhoeken hebben / daar men den grondt voet voor voet zou kunnen bewisten aan den vyant. De Oostzyde is byna ontoegankelyk / gelyk men zien kan in de doorgesnede afbeelding langs de lyn A. B. Zy is byna gansch omringt met een moeras van 15. tot 20. vademen / op zommige plaatsen / het welke legt in de diepte van eene valei tusschen twee gebergtens / welke zeer styl zyn. *Zie prentverb.* XXXIV.

Uit dat moeras / het welke aan de Noordzyde zeer na aan de zee loopt / leidt men een klein beekje af / het welk tot een waterplaats voor de schepen dient. Waterplaats.

Eindelyk / om aan de stadt te komen van de Suidzyde / zou men voet aan lant moeten zetten nabv die sterktens / van welke ik gesproken hebb' / of diepet in by de batterpen / welke aan de kust leggen / het welk buiten twyffel zeer bezwaarlyk te doen zou zyn / zo men daar de minste tegenstandt vondt.

De Hollanders in den jare 1624. die stadt van de Spanjaarden genomen hebbende / versterkten de zelve aan de landzyde met een bolwerk / of veel eer met eene grote aarde verschanssing / welke het ligchaam van de bovenstadt insloot / omtrent ter langte van een derdendeel van een myl / het welk nochtans niet belette / dat de Spanjaarden de zelve niet weder veroverden in het volgende jaar 1625. Die verschanssing legt tegenwoordig ten eenemale onder den voet / men heeft de zelve verwaerloost / om dat men de aannaderingen heeft gepoogt te versterken door eene menigte van kleine schansjes / die men op de omleggende plaatsen gemaakt heeft.

Sterktens. Het eerste aan de Suidzyde is het Fort Nove, of San Pedro, gebouwt van aarde / en omvangen met een muur van gebakken steen / aan welke gewerkt wierdt / toen wy daar waren. Het is een regelmatig vierkant met vier uitspringende hoeken / die van voren twintig roede breet zyn / de gordyn is even zo lang / en de zyden hebben vier roeden. Het is bezet met geschut / het welk de rede aan de eene kant beschiet / maar zeer steil nederwaards ; het is omringt met eene smalle gragt / die niet breeder is dan vyf of zes roeden.

Het

Digitized by Google

Digitized by Google

Het twede / dat aan de zelve kant nader aan de ſtadt legt / is het Fort Diego. Dat is ook een vierkant gebouw van gebakken ſteen / met vier uitſpringende hoeken van acht roeden van voren de gordyn is omtrent van zeſtien roeden / en de zyden van dzie. Dat is eigentlyk een batterp van bomben om de rede te beſchieten / en het dient tegenwoordig om 'er krygsvoorraadt in te leggen.

Het grote kruidhuis / Caſa da polvora, is het derde. Dat is een vierkant / op de zelve wyze gemaakt / van metſelwerk / en zonder gragten. De uitſpringende hoeken hebben van voren zeſs roeden / de gordyuen veertien / en de zyden twee. In het zelve zyn acht kruidkamers / verwulft en bedekt als pyramiden / boven op welke zo vele ronde kloten ſtaan. Men zegt / dat daar twee of dzie duizent vaten buſchkruit kunnen geborgen worden; maar zomtyds zyn 'er geen hondert.

Het Fort St. Antonie is het vierde. Het legt aan de Noordzyde / en is lynregt boven de waterplaats. Het is van metſelwerk / en vierkant / gelyk de anderen / maar een weinig groter en beter naar de kunſt gemaakt. De uitſpringende hoeken hebben omtrent zeſtien roeden van voren / vier of vyf op de zyde / en de gordyn is van vyf en twintig roeden / met een ruime graft daar voor. Het beſchiet aan de eene kant de rede / maar het beſtrykt de laagte tuſſchen twee ſteiltens ganſch niet wel / langs welke men zonder gezien te worden / kan komen tot aan de Contreſcarpe, en langs welke men naar de ſtadt kan komen. Ten N. O. van dat ſchansje / omtrent ter langte van een halve kanonſchoot daar van af / legt het Fort van O. L. V. da Victoria, van aarde gebouwt / by het welke ik niet hebb' kunnen komen / als ook niet by de andere / die verder afgelegen zyn / gelyk als dat van St. Bartholemeus / het welk een kleine haven beſchiet / daar men kan kielhalen / dat van Monſarate, en de anderen die aan den ingang van de haven leggen / zo als ik gezegt hebb'.

Krygsvolk.

Om die ſterktens en de ſtadt te bewaren onderhoudt de koning van Portugaal zeſs Compagnien van geregelt krygsvolk / en eveneens gekleedt / maar niet met bruine klederen / zo als Dampier zegt; dat is verandert. Sy worden in goede order gehouden en wel betaalt. Die genen / die ik gezien hebb' / waren in een zeer goeden ſtaat / zeer wel gewapent / en wel voorzien van bzave karels / zo dat hen niets ontbzak dan de naam van goede ſoldaten te zyn.

De ſtadt Salvador is / gelyk bekent is / de hoofdſtadt van Bzazil / zo in het geeſtelyke als in het wereldlyke / en de gewone

verblyfplaats van een Onderkoning / doch de Gouverneur heeft niet altydt dien tytel / gelyk het bleek uit dien Gouverneur / die 'er by onzen tydt was.

Zeden.

De inwoonders komen / ten opzichte der beschaafdheit / zinnelykheit / en de wyze van zich bevallig aan te stellen / uiterlyk wel voor; ten naaste by als in Vrankryk. Ik zegg' dat alleen ten opzichte der mannen / want men ziet 'er zo weinig vrouwen / dat men daar niets met verzekeringe van zeggen kan. De Portugezen zyn zo minnenydig / dat zy haar naaulyx toelaten de Misse te gaan horen op de Feest- en Zondagen. Niet te min / in wederwil van alle hunne voorzorgen / leven de vrouwen byna alle een ongebonden leven / en weten middelen uit te vinden om de oplettendheit van hare vaders en mannen te bedriegen / zich bloot stellende voor de wreedheden der laatsten / die haar straffeloos doodslaan / zo haast als zy de ongeoreloofde minnaryen hunner vrouwen ontdekken. Die voorbeelden zyn zo veelvuldig / dat men zedert een jaar meer dan dertig vrouwen optelde / die door hare mannen om hals gebragt waren. De vaders gaan veel menschelyker daar mede te werk / ten opzichte van hunne dochters. Wanneer zy die schandvlek niet kunnen uitwissen door een huwelyk / verstoten zy haar / en dan hebben die dochters de vryheit om openlyk voor hoer te spelen. Wel gevonden!

Het zy dat het een uitwerksel is van de luchtstreek / of van de begeerte / die men naturelyker wyze heeft tot dat gene / het welk men ons onthouden wil / * men heeft niet veel moeite te doen om met de vrouwen tot de allergrootste gemeenzaamheit te komen; de moeders helpen hare dochters / om haar uit de oogen der vaders te helpen / ‡ het zy uit mededogenheit / of het zy uit een beginsel van de Wet der Nature / welke ons gebiedt aan een ander dat gene te doen / het welk wy zouden willen dat ons geschiedde. Maar eindelyk / schoon zy zelf niet ter halven wege kwamen / zou de schaarschheit van blanke vrouwen haar van ieder een met yver doen zoeken / want negentien twintigste delen der menschen / die men daar ziet / zyn Negers en Negerinnen / die gansch naakt loopen / uitgezondert die delen / welke de schaamte gebiedt te dekken / zo dat die stadt wel een Nieuw Guinee schynt. In waarheit men ziet op de straten niet / dan afschuwelyke monsters van Negers en Negerinnen / welke / door de wellust en de gierigheit veel eer dan door de noodzakelykheit / in slaverny vervoert zyn van de kusten van Africa om te dienen tot de pracht der ryken / en om de luiheit der armen te voeden / die het arbeiden.

* *Quod licet ingratum est, quod non licet acrius urit.* Ovid.

‡ *Matres omnes filiis in peccato adjutrices, auxilio in paternas injuria solent esse.* Terent. Heaut. Act. V. Sc. 3.

Digitized by Google

den op de slaven laten aankomen; zo dat men daar altydt meer dan twintig Negers ziet tegen eenen blanken. Wie zou het geloven! men vindt 'er ganschе winkels vol van die arme slaven / die men gansch naakt by het stuk te koop stelt / die men daar koopt even als de beesten / en over welke men ook zo groot een macht krygt / zo dat men om het minste ongenoegen hen byna straffeloos magh doodslaan / of ten minste zo wredelyk handelen als men wil. Ik weet niet / hoe dat men die woestaardigheit kan doen overkomen met de grondregelen van den Godsdienst / welke hen ledematen van eene en het zelde ligchaam maakt als de blanken / zo haast als men hen heeft doen doopen / 't welk hen verheft tot de waardigheit van kinderen Gods te zyn: Filii excelsi omnes, buiten twyffel is het / om dat de Portugezen van deze waarheit niet willen overtuigt zyn; want die arme slaven worden al te kwalyk gehandelt door hunne hoederen / welke deze verbintenis aanzien / als iets dat hen onwaardig is.

Ik maak hier deze gelykenisse / om dat de Portugezen Chrisienen zyn / die veel met het uiterlyke op hebben / zelf meer dan de Spanjaarden. De meeste gaan langs de straten met een rozenhoedtie in de hant / en met een St. Antonie op hun borst / of om den hals hangende; en door een wonderzinnige zamenvoeginge / hebben zy hunne heupen beladen met een lange degen / op zyn Spaansch / aan de linker zyde / en met een pook / byna zo lang als de gemene Fransche degens / aan de regter / op dat / als 'er iets te doen was / zy zich van beide de armen zouden kunnen bedienen / om hunne vyanden het leven te benemen. Zelfet die uiterlyke teekenen van Godsdienstigheit strekken niet om iets ten hunnen voordele te doen besluiten / niet alleen ten opzichte van ware Godvruchtigheit / maar zelf ook ten opzichte van Kooniſchgezinde gevoelens. Het gebeurt zeer veel / dat die teekenen dienen om eene grote menigte Joden onkennelyk te maken voor de oogen van de werelt. Men heeft daar in die stadt een verbaasdmakend voorbeelt van gezien. Een Priester / na vele jaren uiterlyk geleeft te hebben tot een stichtelyk voorbeelt van andecen / nam de vlucht met de gewyde Kerkvaten / en begaf zich naar Hollant / om daar als een Jode te leven. Daar van daan komt het / dat men om een Oprechtelyke te zyn / bewyzen moet / dat men een Christian Viejo is / dat is van het oude geslacht der Chrisienen.

De bovenstadt is verciert met vele kerken / onder welke de SE', of hoofdkerk / de aanmerkelykste is / die den naam van St. Salvador, of den Heilant / draagende / den zelven aan de ganschе

ſtadt medegedeele heeft. Vooꝛ de zelve iſ eene kleine oopen plaats / welke eene verhevene blakte iſ / van welke men de gehele baai en vele eilanden ontdekt / dat een zeer aangenaam gezicht geeft. Het Gaſthuis iſ ter zyde van deze plaats / onder den naam van O. L. V. da Miſericordia. De twee parochie-kerken / St. Antonio, en St. Pedro, en zo ik my niet bedzieg ook de St. Barbara, ſtaan onder de hoofdkerk. Het klooſter der Jeſuiten legt ten Noozde van de SE'. De kerk van het zelve iſ gebouwt van marmer / het welk ganſch uit Europa derwaards gebzagt iſ. De plaats / in welke de zaken / die tot het gebzuik van de kerk behoren / bewaart wozden / iſ zeer fraai / zo wel ten opzicht van het baatwerk / van het rare hout / ſchildpadt en pvooz / waar van zy gemaakt zyn / als ten opzichte van eene menigte ſchilderyen / waar mede zy verciert zyn. Maar men moet den naam van fraaie ſchilderyen niet geven aan de zolderſtukken / gelyk Fozger doedt / als welke niet waardig zyn / dat 'er een kenner zyne oogen op ſlaat. In de andere kerken en klooſters iſ niets aanmerkelyx. Men vindt 'er Benedictynen / Recollets / Carmeliten / Dominikanen / ongeſchoende Auguſtyner / of kleine Vaders / en een Convent van Capucynen / het welk eertyds alleen uit Franſchen beſtondt / maar men heeft hen in deze laatſte oozlogen verjaagt / om daar Italianen in te plaatſen; men noemt hen os Barbados. Vooz het overige weet ik niet / dat 'er meer dan een eenig klooſter van geeſtelyke dochters iſ / die men as Frairas da Incarnaçaon noemt. Daar zyn in de ſtadt noch andere Kapellen van Broederſchappen / Ste. Barbara, O. L. V. Da Roſario en da Pila, welke alleen vooz de ſoldaten iſ / Cuerpo Sto vooz de arme lieden / en la Conceçaon vooz de Matrozen.

De grote koophandel / dien men in de Baai dzyft met de goederen van het land / maakt dat de inwoonders daar welgeſtelde lieden zyn. Alle jaren / omtrent de maant Maart / komt 'er een vloot van omtrent twintig ſchepen van Liſſebon / geladen met linnen en wolle ſtoffen / inzonderheit zerges / dzie-ſchacht / baai / en zaai / waar van de vzouwen zich bedienen vooz hare ſluiers / die men Mantes noemt / in plaats van zwarte zyde ſluiers / gelyk men in Spanje dzaagt / van welk land zy ten naaſte by de dzagt navolgen. Het gebzuik van dat ſtof iſ eene zedigheit / die gedwongen iſ dooz de Willekeuren des konings / welke het gebzuik van zyde verbieden. De andere koopmanſchappen / die daar vertiert wozden / beſtaan in kouſſen / hoeden / pzer / en ſmuſterpen / maar voozal in wyn / olie / boter / kaas / enz. De zelve ſchepen voeren in ruilinge te rugge / gout / ſuiker / tabak / verw-

Digitized by Google

verw-hout / dat men Brasilie-hout noemt / balsem / olie van Copahu en van Hypecacuana, eenige onbereidde huiden / en andere koopmanschappen.

Nademaal de stadt op eene zeer steile hoogte gelegen is / heeft men dzie kunstwerktuigen gemaakt om de koopmanschappen van de haven naar de bovenstadt op te hyssen / en af te laten; van die dzie is 'er een by de Jesuiten / niet alleen voor het gemeen / dat zich daar van bedient voor eenig gelt / maar ook tot gebruik van die Maatschappy / welke zekerlyk gene vrandinne is van den koophandel. Die kunstwerktuigen bestaan in twee grote holle raderen / welke eene gemene asse hebben / om welke een kabeltouw loopt / dat vast gemaakt is aan eene slede of wagen / op welke de balen met koopmanschappen gelegt worden / die men door Negers doedt ophyssen / welke in de raderen oplopende het touw om de houte asse doen lopen. En op dat de slede geen tegenstant zou vinden / en gemakkelyk lopen / loopt zy over te zamen gevoegde balken / die van den top des bergs tot onder aan gelegt zyn / ter langte van omtrent 140. voeden / en niet van 250. zo als gezegt wordt in de Zee-fakkel.

Behalven den handel van waren uit Europa / dryven de Portugezen een aanmerkelyken handel in Guinee; zy brengen 'er verscheide waren / en kottoene lynwaten / gemaakt op de eilanden van Kaap Verd / glaze halsketenen / en andere kleinigheden / en zy brengen te rugge / vvoor / en Negers / om die in Brazil te verkopen.

De onderlinge handel met de stadt Rio Janeiro, nabv de welke de goudmynen der Pauliſten leggen / welke zeer overvloedig gout uitleveren / brengt ook veel toe tot de rykdommen van San Salvador. De huizen zyn 'er wel gebouwt / de burgers wonen 'er in nette en wel met huisraadt opgecierde huizen / de mannen en de vrouwen zyn 'er zedig in hunne kledinge / alzo het hen wysselyk verboden is / gout of zilver op hunne klederen te dragen; maar zy doen hunne rykdommen uitmunten in zekere versierselen van louter gout / welke zelf van de zwarte slavinnen gedragen worden / die opgeschikt zyn met zware goude ketenen / die vele malen om hare halzen geslingert zyn / met grote gespen en oor-ringen / met kruissen / met goude platen / die zy op haar voorhooft hangen / en met andere goude versierselen / die zeer zwaar zyn.

De koning van Portugaal laat / tegen de staatkunde van andere vorsten / niet toe aan vremdelingen daar te komen om de koopmanschappen van het lant af te halen / zelf al kochten zy die met baar gelt / en noch minder koopmanschappen te brengen /

om die te verkopen of te vertuilen / waar in hy wy wat beter gehoorzaamt wordt dan de koning van Spanje in Peru.

Deze inzetting is gegrondt op twee goede redenen. De eerste / om zyne onderdanen te verplichten om zelf te handelen / en hen alzo al het voordeel van den koophandel te doen genieten. De twede en de voornaamste is / om te beletten / dat de rechten / die hem van alle soorten van koopmanschappen toekomen / hem door zyne Onderkoningen en Gouverneurs ontfutselt worden; want door alle de schepen te verplichten / dat zy te Lissebon onder zyne oogen komen ontladen / kan niets voor hem verborgen blyven.

Hoewel de Baai van Allerheiligen eene zeer wel bevolkte plaatse is / daar omtrent 2000. huizen getelt worden / nochtans is het geen goede plaats om in te loopen / voornamentlyk in den winter / niet alleen om de zware regenen / die men daar des winters door te staan heeft ; maar ook om dat 'er geen goede verversing te bekomen is. Het meel en de wyn / die men daar uit Europa brengt / zyn nooit zo wel als het behoort ; het Ossenvleesch deugt 'er niet / schapen worden 'er niet gevonden / en de hoenderen zyn 'er raar en duur. De wintervruchten / als Bananes en Orange-appelen / kunnen niet lang op de zee duren. Men weet 'er byna niet / wat tuinen te zeggen is / het zy door de onachtzaamheit der Portugezen / of het zy dat zy in waarheit de zelve bezwarelyk zouden kunnen in order houden door de grote menigte van mieren / die byna over al de planten en vruchten bederven / zo dat zy de geessel van den akkerbouw in Brazil zyn.

Vertrek van St. Salvador.

Na dat wy ons van onzen nooddruft en voorraadt voorzien hadden / gingen wy weder onder zeil in het geselschap van onze oude makkers / op Maandagh den 7. May. Synde op den middagh twee en een halve myl van de Haap St. Antonie / nam ik de hoogte van 13. gr. 0. min. breedte / waar uit ik besloot / dat zy omtrent op 12. gr. 50. min. moet leggen / en de stadt op 12. gr. 45. min. En volgens de waarneming te Olinde gemaakt / en aangetekent in de Connoissance des Tems van den jare 1712. zou zy moeten leggen op 41. gr. 30. min. Westelyker breedte / of verschil met den Meridiaan van Parys / het welke 6. gr. verscheelt van de breedte / op welke de Hollandsche kaarten haar stellen /

Misslagh der Kaarten.

Digitized by Google

ſtellen / want in plaats van op 33½. gr. 50. min. legt zy op 243. graden van den Meridiaan van Teneriffe.

Op den 18. kwam Beauvais Grout ons vragen / hoe wy met onze ſtippen ſtonden / misſchien niet zo zeer om verzekert te zyn of de zyne goet waren / als wel om de anderen een teken te geven / dat zy des anderen daags alle zeilen hadden by te zetten / om ons te verlaten. En in waarheit dat gebeurde zo / zy liepen voor den wint af / om te ſterker te zeilen / wetende dat 'er ons meer aangelegen was dan hen / Oostwaart aan te houden. Het geluk-te hen / en wy raakten hen voor den nacht kwyt uit het gezicht / zonder dat wy ons beſt deden om hen te volgen / en een geſelſchap te zoeken / 't welk ons door de tyding van de vrede onnut / en door de ontrouw hatelyk gewoorden was.

Van den tydt af / dat wy weder in zee gelopen waren / tot aan de Linie / hadden wy meeſt gedurig een betrokken lucht met dwarlwinden en regen / tuſſchen beide met ſtilte en heider weder / waiende de wint van Z. Z. O. tot O. Z. O. en ſchoon de ſtroom naar het Noorde loopt langs de kuſt / bevonden wy in de ruime zee / dat zy ons veel eer een weinig Zuidwaards aanvoerde; maar na dat wy op 4. graden ten Noorden gekomen waren / vonden wy in het tegendeel groot onderſcheidt in onze giſſinge aan die kant. Wy ſchryven die toe aan de algemene vloedt van het N. W. welke op die breedte heerſcht langs de kuſt van Brazil en Guiane.

Op die breedte begonden wy de paſſaat winden te vinden / van het O. tot het N. N. O. welke dry ſterk doorwaaiden / en ons tot 26. graden voortſtuwden / tot op de langte van kaap St. Auguſtyn. Daar begon de ſtilte ons te overvallen / en maakte / dat wy in byna een maant dagelyx niet veel voorderden.

Daar na begonden wy eene menigte van verſchillende ſtromen en killen van vloeden gewaar te worden / en een ſoort van kroos / in kleine graanties / even als aalbezien / te zien / het welk men zegt / dat uit de ſtraat Bahama komt / welke nochtans omtrent 600. mylen ten Weſten van ons afgelegen was. De reden van deze giſſinge is / om dat 'er van dat ſoort niet gevonden wordt / noch aan de Azores noch omtrent de Canariſche eilanden / welke het allernaaſte lant zyn; en om dat men voor het overige zo veel meer van dat krooſt vindt / hoe veel te Weſtelyker men komt. De ſtromen / welke men gewaar wordt omtrent de kuſten van Guiane / dienen derhalven om weder water aan te brengen / in plaats van het water / het welk door de ſtraat loopt. Daar van daan komt het ook / dat de ſchepen / welke uit Brazil komen / onder den

den Tropicus Cancri weder aan het Oosten winnen / dat zy aan het Westen onder de linie verliezen.

Op den 15. Juny / op 21. gr. ten Noorden / stierf 'er een onzer matrozen aan een bloedgang.

Op Woensdagh den 4. Julp / dzyvende / op de breedte van 36. gr. 50. min. en op 35. gr. 16. min. langte / met stilte voort / zagen wy ter langte van een kanonschoot van ons af / eenige witheit op het water / even als of het eenigzins ergens tegen brak. Wy dachten terstont / dat het wel een bank zou kunnen zyn / en de Kapitein wilde weten / wat 'er van was / maar de sloep al te dzoog gewozden zynde / dooz eene geduzige grote hette van twee maanden / was niet in staat van gebzuikt te kunnen wozden. De meeste geloofden evenwel / dat het schuim kan geweest zyn / of iets anders / het welk op het water dzeef.

Twyffeling aangaande eene ondiepte.

Des anderen daags kregen wy een klein vaartuig in het gezicht / het welk Oostwaards aan scheen te houden / even als wy. De stilte deedt ons dzie dagen achter een malkander in het gezicht blyven. Wy maakten onze schaus-kleden klaar / en wy gaven hem / onder het nederlaten van onze marszeilen / een tekenschoot uit een stuk geschut / om hem te verplichten om aan ons boozdt te komen / en ons eenige nieuwe tyding uit Europa mede te delen; maar de wint uit den W. opgestoken zynde / stak hy Noozdwaards aan. Wy maakten eenige uuren jacht op hem / maar overwegende / dat het dooz ons slechts tydt verliezen was / hervatten wy onze streek / zonder te weten / wat dooz een schip het was.

Dingsdaags den 10. zagen wy tegen den avondt een ander schip / en des anderen daags met het aanbzeken van den dagh was het zelve ons tot op een kanon-schoot genadert; wy maakten onze schaus-kleden klaar / en bzaften op de wint om hem af te wachten / maar hy zette zyn streek Z. W. en kwam niet op ons af.

Des avonds van den zelven dagh kregen wy de Piek van een der eilanden de Azores in het gezicht / aan welk eilant dat gebergte den zelven naam heeft gegeven. Het vertoont zich even eens als een zuikerbzoodt / en is zo hoog / dat het 30. mylen verre kan gezien wozden / even als de Piek van Teneriffe. Wy waren 'er toen omtrent 25. mylen / ten Z. Z. O. van de werelt / van af / en wy zagen haar zeer duidelyk.

Krygen de Piek van een der Azores in het gezicht.

Die aanmadering aan lant gaf ons groot genoegen. De tekenen der stromen / die wy gezien hadden / maakten dat wy in grote onzekerheit waren / ten opzichte onzer gissinge / en het was ons dubbelt aangenaam / dat wy de zelve / op zeer weinig na / volkoment-

komentlyk wel vonden. Ik spreek evenwel niet / dan van de gissingen der Officieren / die niet in den wint geslagen hebbende het gene / dat ik hen hadt doen in acht nemen / ten opzichte van de hoogte van Olinde / staat gemaakt hadden op 6. graden Westelyker / dan de langte van St. Salvador gestelt wordt in de Hollandsche kaarten. De stromen / die wy zedert eenigen tydt gewaar geworden waren / konden de juistheit van die gissingen niet omver stoten / alzo zy nu ten Noorden en dan ten Zuiden liepen; en toen wy in het gezicht van het lant waren / wierden wy gewaar / dat het was ten N. W. en ten Z. O.

Het was om deze reden / en misschien ten dele door de gebrekelykheit der kaarten / dat wy / drie dagen na die Piek gezien te hebben / het eilant St. Michiel vonden / omtrent 20. mylen eer / dan wy gedacht hadden. En in waarheit my dunkt / dat Pieter Goos die twee eilanden al te na by malkander voegt / en dat de Zee-Fakkel de zelve te verre van malkander plaatst. Misstelling der kaarten.

Wy wierden ook de zelve misstellinge gewaar / toen wy aan het eilant Terciere naderden / daar wy het goet vonden in te loopen / uit vreze / dat de aanhouding der stilte ons gebrek aan levensmiddelen zou verooraakt hebben.

Dat eilant is van een tamelyke hoogte. Het is aan de Z. O. zyde kennelyk door een uithoek van laag lant / welke Oostwaards aan uitsteekt / en door een kaap / die aan de Westzyde stil afloopt / bestaande uit een hoek lands / op het welk twee bergjes leggen; eindelyk door twee eilandtjes / die zich ieder als een Piek opdoen. Deze leggen een myl ten Westen van deze kaap / en worden Ilheos genaamt. Een half myl ten Z. Z. O. van deze af leggen drie banken / even onder de oppervlakte van het water. In de Zee-Fakkel zyn zo wel de eilandtjes als de banken kwalyk geplaatst. Kenmerken van het eilant Terciere, aan de Zuid-zyde

Des Zaterdags den 14. July kwamen wy met het vallen van den nacht ten anker op de rede van Angra, op 20. vadem water / met een graauwe zandgrondt / gemengt met vergaan schelpen / en kleine stukjes wit koraal / hebbende de kaap van St. Antonie ten Z. W. ten W. de hoofdkerk ten N. W. ten N. de Ilheos ten O. Z. O. en het fort Sebastiaan ten N N. W. Op deze legplaats moet men acht geven / om de zelve by gelegenheit te vermyden; want de grondt is daar met grote klippen bezet. Wy groetten de stadt met negen kanon-schoten / waar op zy ook des anderen daags morgens met even zo vele schoten wederom groette. Slechte ankerplaats.

Een loots uit de stadt ons zynde komen waarschuwen / dat wy van plaatse moesten veranderen / vondt men het anker / toen

Digitized by Google

men het wilde opwinden / tusschen de rotsen ingewikkelt; zo dat men om het uit den grondt te krygen / zo groot geweld moest gebruiken / dat de steel midden door brak; maar die loots / het zy uit kwaadwilligheit of onwetendheit / ons / in plaats van ons een weinig meer in de ruimte op 30. vadem te brengen / tusschen de eilandties en de bergies / daar de oorlogschepen ten anker leggen / gebragt hebbende op 66. vadem waters / vonden wy goet te gaan leggen op de gewone ankerplaats / op 13. vadem waters / met een zwarte en modderige zandgrondt / gemengt met een weinig schelpen / en een grote kabelslangte van het land. Toen hadden wy het Fort St. Sebastiaan ten Z. W. ten W. en dat van St. Antonie ten N. N. O. Wy vertuiden daar alleen met een klein werp-anker / om dat 'er geen hoge vloet gaat. Men zegt / dat het water begint te ebben met het opgaan van de Maan / en dat het naar het Z. O. loopt / en de vloedt naar het N. W. Op die plaats legt men nabv de poort van de stadt / daar de kaai en de waterplaats is.

Goede ankerplaats.

BE-

Digitized by Google

Digitized by Google

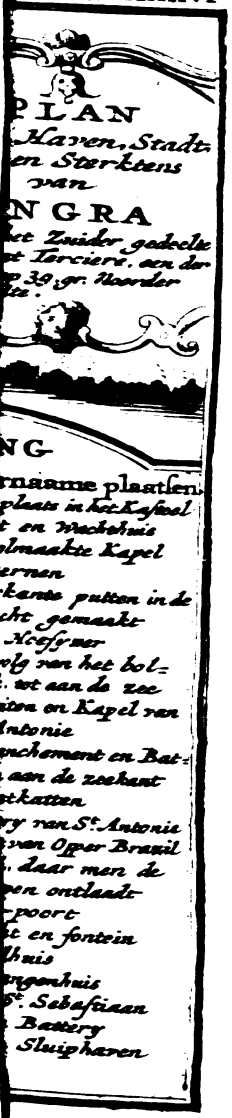
PLAN
Haven, Stadt
en Sterktens
van
NGRA
et Zuider gedeelte
et Tercieré aen der
p 39 gr. Noorder
te.

NG
naame plaetsen.
plaats in het Kasteel
t en Wachthuis
lmaakte Kapel
ernen
kante putten in de
cht gemaakt
Keersmer
olg van het bol-
t aan de zee
ten en Kapel van
Antonie
nchement en Bat-
aan de zeekant
tkatten
ry van St. Antonie
van Oppet Brazil
daar men de
en ontlaadt
poort
t en fontein
huis
ngenhuis
St. Sebastiaan
Bastery
Sluiphaven

Digitized by Google

BESCHRYVING

VAN DE STADT

ANGRA.

De ſtadt Angra is gelegen aan de Zeekant / omtrent het midden der Suidzyde van het eilant Terciere / aan het einde van een kleine inham / welke gemaakt wordt door een zeer hogen uithoek / genaamt het gebergte van Brazil / Monte do Brazil. *Zie printverb. XXXVI.*

Ik noem inham die kleine en slechte haven / welke van het Oosten naar het Suiden oopen legt / die niet meer dan vier kabels langte breet is / en misschien niet half zo veel goeden grondt heeft / en daar men niet veilig kan leggen / dan gedurende de schone Somer-tydt / nademaal 'er dan niet als kleine windtjes waaien van het W. tot het N. N. W. maar zo haast als de winter begint / waaien 'er zo zware stormwinden / dat de beste wyze om zyn leven te bergen is / terstont zeil te gaan / zo haast als men eenige kwade gesteldheit in de lucht begint gewaar te worden. De inwooners kunnen dat / door lange ondervindinge onderwezen zynde / altydt te voren weten / want het hoge gebergte wordt dan betrokken en duister / en eenige dagen te voren komen zekere vogelen krassen en schreeuwen rondom de stadt / als om de inwooners daar van te verwittigen.

De zeevarende lieden / welke door den koophandel opgehouden zynde / verplicht zyn om op de rede te blyven leggen / verlaten hunne schepen / of halen de kleine vaartuigen op het lant aan den voet van de sterkte St. Sebastiaan / en blyven alle in de stadt / tot dat de storm over is. Eene droevige ondervindinge heeft doen zien / dat zy wysselyk deden. In de maant September des jaars 1713. bleven 'er zeven vaartuigen / welke tegen de kust gesmeten wierden / zonder dat een eenig man / van het volk dat aan boort was / kon geborgen worden.

Hoe klein en slecht die haven ook wezen magh / de Portugezen hebben de zelve zeer sterk gemaakt ; zy hebben een dryedubbele battery gemaakt / die byna gelyk het water schiet / op den uitstekendsten hoek van de kaap / die in het inkomen aan stierboort legt / dat is die van St. Antonie / een naam welke nooit mist *Vestingwerken.*

Digitized by Google

aan het een of het ander gegeven te zyn in Portugeesche plaatsen. Die batterp is vervolgens met goet metselwerk verlangt langs de ganſche kuſt / tot aan de ſterkte / met uitſpringende hoeken en kleine uithoekies tuſſchen de zelve / welke haar beſtryken zonder grote noodzakelykheit / want de rotſen maken / dat 'er geen ſloepen by kunnen komen.

Om de gemeenſchap tuſſchen de batterp van St. Antonie en het fort oopen te houden / heeft men langs den berg eene afſnydinge gemaakt / dwars door welke een kleine kloof loopt / over welke men gaat langs eene bzugge / die door twee ſchietſchanſſen beſtreken wordt / in het midden van welke een Kapel van St. Antonie is / en een goede ſpringbron.

De batterpen van de kuſt zyn gehecht aan de buitenwerken van het kaſteel / welke tot de zee-kant toelopen.

Het kaſteel / dat door de Portugezen Caſtello de San Juan genaamt wordt / is gelegen aan den voet van het gebergte van Bzazil / het welke zy omvat / zo door den omtrek van de ſterkte / als door de buitenwerken / van welke ik geſpzoken hebb' / aan de zyde van de haven. Deze buitenwerken / die men een aanhangſel van de omtrek van de plaats zou kunnen noemen / hoewel zy zonder gracht zyn / zouden van weinig nut zyn in geval van belegering aan de land-en aan de zee-kant / want een ſchip / op 50. vademen ten Z. O. ten Z. ten anker leggende / zou haar byna onmut maken / haar van achteren en langs henen beſchietende.

Het bovenkaſteel heeft dat ongemak niet / het is bzy wel geplaatſt / aangelegt / en van goede gebakke ſtenen gemaakt / leggende op een rots / in welke een gragt gegraven is van vier of vyf voeden diep / en tien of twaalf wydt. In de gragt ziet men aan de zyde van het bolwerk een ganſche rei van putten / van dzie of vier voeden in het verhant / en van omtrent 10. of 12. voeten diep / welke zo dicht by malkander zyn / dat 'er niet meer tuſſchen beide is dan een dwarſſe overtocht van twee of dzie voeten wyt / welke uit de zelve rots gehouwen is. Vlak voor de gordyn / in welke de poort is / zyn die tyen van putten dziedubbelt / en komen tot op vier of vyf voeden aan het binnen bolwerk.

De diepte van de gracht / het hulpmiddel dezer putten / de hoogte der muren / en de vaſtigheit van der zelver metſelwerk / doen de Portugezen menen / dat hunne ſterkte niet in te nemen zou zyn / te meer om dat de Spanjaarden eens eene belegering van dzie jaren in de zelve uitgehouden hebben / tot dat eindelyk de belegeraars / met 6000. Franſchen verſterkt zynde / hen dwongen

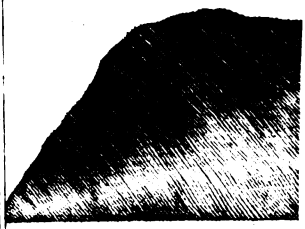

PROFIL.

a. La Sé.
b. De Jezuiten.
c. Het Kruithuis.
d. Cuerpo Sto.
e. Het fort St. Sebastiaan.
f. De benedenste battery.
g. De poort der stadt.
h. De Citadel.
i. Kapel van St. Antonie.
k. Buitenwerken.
l. Battery.
m. Het fort St. Antonie.
n. Wachttorens.
o. de Kaai.
p. Poort van Oper-Brasil.

Digitized by Google

Digitized by Google

gen de plaats te verlaten / om zich over zee te redden / doch zy wierden onderschept.

Daar uit kan men oordelen / hoe groot de macht der Portugezen was / en hoe wel zy die belegering aangelegt hadden / want voor eerst heeft het gansche kasteel gene andere buitenwerken dan een klein Fer a Cheval, of Hoefyzer / aan de kant van de haven / en een kleine bedekte wegh / die tegenwoordig zonder stormpalen is / waar van het glacis, aan den uitspringenden hoek van het bolwerk / aan de zyde van de stadt / zo verre uitloopt / dat men zich daar gemakkelyk van zou kunnen bedienen / als van eene hoogte / om bedekt te zyn / om met graven tot aan de gracht te kunnen naderen / te meer / om dat zy byna geheel gemaakt is van aangebragte aarde / en dat de rots van onderen niet ongemakkelyk schynt om te bewerken.

De gracht word vervolgens alleen verdedigt met drie stukken geschut / want de zyden van het bolwerk zyn zo klein / dat 'er niet meer dan zo veel op kunnen leggen / namentlyk een om laag in de zyde / dat is op de casemate, een daar boven / en een op de schuinsche hoek.

Aan den ingang van het fort / onder de vest / is een byy goet wachthuis / wel verwulft / maar dat / naar myne meninge / geen bom zou kunnen tegenstaan. Ik hebb' niet gehoort / dat 'er andere onderaardsche werken zyn dan een voorraadt-plaats om buschkruidt te bergen.

Op het kasteel zyn twee fraaye regenbakken; en als het nodig is / kan men water bekomen uit de springbron van St. Antonie / welke op het gebergte van Brazil is / werwaards men niet kan komen / dan door het fort / alzo de West-zyde met batterpen bezet is / ten naaste by als de Oost-zyde / en alzo de Suid-zyde door hare stylte ten eenemale ongenaakbaar is; om welke reden het fort aan die kant ook niet anders heeft dan een enkele muur. Op den top van het Westelykste heuveltje leggen twee torens / Facha genaamt / op welke altyd een schildwacht staat / om de schepen / die naar het eilant komen / te ontdekken / welker getal hy tot vyf toe te kennen geeft / met zo vele vlaggen op te steken / maar als 'er een gansche vloot aankomt / geeft hy een ander teken.

Wat aangaat de sterkte van de stadt zelf / zy is omtrokken met een enkele vest bekleedt met gemetselde duissteen / welke een borstwering heeft van zes of zeven voeten dik / van de zelve stoffe. Het achterste bolwerk is op de meeste plaatzen niet hoger dan de gemene oppervlakte der aarde / en met kleine uitspringende bogten aan de West-zyde.

De bolwerken ſchieten langs de muur / hebbende van boven omtrent 28. roeden / op zyde 8. / en de gordynen van 35. tot 40. Daar leggen omtrent 20. ſtukken geſchut / en men zegt dat 'er een wapenhuis is om 400. man te wapenen.

Alzo het kaſteel St. Jan wel eer door de Spanjaarden gebouwt is / veel eer om de landzyde te bewaren / dan om de ſtadt aan de zeekant te verdedigen / hebben de Portugezen vervolgens een fortje gemaakt aan de Oost-zyde / genaamt het Fort San Sebaſtiaon, of St. Sebaſtiaan / om over de reê te gebieden. Dat is een vierkant van metſelwerk van omtrent 60. roeden aan de buitenkant / in het welke men niet kan komen dan van de landzyde / daar het een kleine gragt heeft / en naar de kant van de zee een battery als een uitſpringende hoek voor de gordyn / welke beſtreken wordt door het voorſte van kleine bolwerkjes. Onder dat fort legt 'er een ander / gelyk met het water / gebouwt zynde onder aan de rots / het welk zeer wel de rede en de haven beſchiet.

Krygstuig. Alle deze batteryen / en inzonderheit die van St. Antonio / zyn wel voorzien van krygstuig / maar dat niet wel op order legt. Men telt 'er meer dan 200. ſtukken yzer geſchut / en omtrent 20. metale. Van dat laatſte ſoort hebb' ik 'er op het kaſteel geen gezien / behalven een ſlang / die omtrent 24. pondt ſchoot / en 16. of 17. voeten lang was.

Krygsvolk. De koning van Portugaal houdt gemenelyk 200. man in dienſt / om die plaats te bewaren / maar op eene wyze / die zeer verſchilt van die / op welke hy zyne ſoldaten te St. Salvador onderhoudt. Want hy betaalt hen zo weinig / dat zy 'er alle ſlecht uit zien / en elendig zyn. In waarheit / men zegt / dat zy jaarlyx niet meer krygen dan 7000. Reis, dat is ten naaſte by 36. guldens Franſch geit / 't welk uitkomt op twee ſtuivers daags ; maar in tyden van noodzakelykheit heeft men op dat eilant 6000. menſchen / die bequaam zyn om de wapenen te dragen / volgens de optellingen / die 'er voor eenige jaren van gedaan is / wanneer zy by malkander gebragt wierden / om zich te weer te ſtellen tegen den here Duguay / die voor dat eilant kwam / en vervolgens dat van St. George innam.

Schoon de ſtadt Angra gelegen is op het beſte eilant van alle de Azores / zyn de inwoonders aldaar arm / alzo zy geen anderen handel dryven / dan met koorn / en een weinig wyn / dien men daar voor Liſſebon komt laden / het welk naauwlyx toe kan om hen wel in de klederen te houden / zo dat het geld daar zeer raar is. Daar van daan komt het ook niſſchien / dat zy noch veel beleefder en verplichtender zyn dan die van St Salvador ; maar

maar ſchoon de armoede uiterlyk vernedert / zy maakt daarom de menſchen niet beter / en daarom moet men zich niet ganſchelyk vergapen aan zo fraai een uiterlykheit; want zommige Portugezen uit Europa beſchuldigen deze / dat niet altyd hun hert overeenkomt met hunne lippen.

De ſchaarsheit van geld heeft nochtans niet belet / dat er een tamelyk fraaje ſtadt gebouwt wierdt. De huizen hebben daar meeſt eene verdiepinge / zelden twee / en zy zyn / ganſch anders dan men by ons gewoon is / netter van buite / dan zy van binne voorzien zyn van huisraadt. De kerken zyn daar vry ſchoon / gebouwt op eene wyze / die wat groots vertoont / door de ſchone ſtene trappen van voren / door verheevene voorplaatſen en gaanderyen / die voor den ingang zyn / voornamentlyk de hoofdkerk / welke in de tale van het land Le Sé of San Salvador genaamt worden. De ſchoonſte kerken na deze zyn die der Franciſkanen / of de kerk van St. Franciſkus / en die der Jezuiten / waar van het huis op de rede van voren gezien wordt boven alle de andere gebouwen der ſtadt uit / daar aan kennelyk / dat die Maatſchappy / gelyk als overal / ook daar ter plaatſe een voordelig oordt uitgekozen heeft om het zelve te ſtichten. Daar zyn twee andere kloosters / die zich zo wel niet op doen / dat der Auguſtyner van O. L. V. de Gratia, en dat der Recoletten / die zy ook Capucyn-ten noemen / gelegen buiten de ſtadt op eene hoogte. Deze zyn waardig gepryzen te worden van wege hunne goede zeden / levende in eene aangename geſtelthеit / en in eene aangename armoede / onder het opzicht van hunnen voorſtander St. Antonius / welke by de Portugezen dat zelve is / het welk St. Franciſkus is by de Spanjaarden van Peru / en St. Patricius by de Ieren.

Tegen vier mannekloosters zyn 'er ook zo vele voor de vrouwen / een van de Ontfankeniſſe / eene geeſtelyke order derwaards van Toledo gekomen / een van Ste. Clara onder den naam van Noſſa Senhora da Eſperança, een van San Gonzalvo, en een vierde van as Capuchas.

Ik ſpreek hier niet van eene menigte van kapellen / die zy Hermita noemen. Men kan de zelve zien in de prentverbeelding.

Hoewel de ſtadt niet gelegen is op eene effe vlakke grondt / en hoewel de ſtraten niet regelmatig afgedeelt zyn / is zy evenwel zeer aangenaam. Men heeft daar het genuak van vele goede fryngbronnen / die overal door de ſtadt in ieder blok met huizen te vinden zyn / en van een beekje / dat midden door de ſtadt loopt / en dient om de nodige molens tot het gemene gebruik te doen malen.

Naby

Nabÿ die molens / die meest boven de stadt staan / legt eene oude schans / welke men / ter oorzake der nabÿheit / den naam geeft van Forto dos Moinhos , en zomtÿds ook van Caza da Polvora , nademaal het tegenwoordig dient tot een voorraadplaats om buschkruidt te bergen. Dit is een vierkant / naar de oude wÿze bestrÿken door een halve toren / gemaakt in het midde van ieder bak. Van daar kan men blak neder zien over de gansche stadt; en een aangename vermenging van lant en van zee / van huizen en van groente / schildert daar een aangenaam landschap / en maakt 'er een zeer bekorelÿk gezicht.

Voor het overige is 'er om de stadt aan de landzÿde geen opgetrokken muur / noch eenige afzonderlÿke sterkte. Men zou daar nochtans te lant aan kunnen komen / als men aan lant tradt bÿ Porto Judeo, of bÿ St. Martÿn / welke plaatzen ten Ooste / en ten Weste twee of drie mÿlen daar van daan leggen / alwaar een goede ankerplaats / en weinig tegenstandt te vinden zou zÿn; maar het is den koning van Portugaal zo weinig voordeel deze eilanden te hebben / dat ik niet meen / dat men hem de bezittinge daar van moet benÿden / want hÿ krÿgt 'er niets van / waar om men de zelve zou begeren / behalven een weinig koren. Men vindt 'er eene menigte van die vogeltjes / die men Kanarie vogels noemt. Zÿ zÿn kleiner dan die men in Vrankrÿk aankweekt / maar daar en tegen gaan zÿ deze zeer verre te boven in kracht van stemme.

Vertrek van Terciere.

Na dat wÿ water / hout / meel en wÿn ingenomen hadden / nevens eenigen voorraadt van ossen / van gevogelte / en van aardvruchten / gingen wÿ onder zeil op Woensdagh den 18. Julÿ.

Op den 20. kregen wÿ het eilant St. Michiel in het gezicht / het welk zich ten Z. O. opdeedt / als verdeelt in twee eilanden / in het midden tusschen welke vele kleine bergjes lagen / die wÿ voor zo vele kleine eilandtjes zouden aangezien hebben / indien men niet te voren geweten hadt / dat zÿ aan het eilant vast waren door een stuk laag lant / het welk onder water legt / als men het vier mÿlen verre in zee ziet / waar aan dat eilant zeer kennelÿk is aan de Noordzÿde.

Den 19. des avonds veranderden wÿ onzen streek met het vallen van den nacht van het Zuiden / hebbende de Oostelÿke uithoek omtrent twaalf mÿlen van ons / en wÿ zeilden den ganschen nacht Oostelÿk aan / zonder te vrezen voor eene ondiepte / wel-

Digitized by Google

welke de kaarten in onzen wegh plaatſten / 10. of 12. mylen ten N. O. van den zelven uithoek van St. Michiel; zo dat wy zouden hebben moeten zeilen regt over de plaats / op welke zy was. Wy zouden ons wel gewacht hebben die ſtreek te nemen / indien wy niet verzekert waren geweeſt door de lange onderbindinge van een Portugeeſch kapitein / dat 'er van alle de ondieptens / die men in de kaarten rondom de Azores ziet / geen andere is dan die van de Formingas, welke legt tuſſchen Ste. Marie en St. Michael; dat de andere niets anders zyn dan enkelyk verhevene gronden / op welke evenwel niet minder dan 40. of 50. vademwaters ſtaat: maar hy waarſchuwde ons / dat de zee op die plaatſen veel holler ſchoot dan elders. Hy zonderde zelf niet uit de drie of vier ondieptens / welke ten Weſte in de kaarten geteekent zyn / omtrent 60. mylen in zee / op welke hy zeide dat de eilanders dagelyx gaan viſſchen / alzo zy daar veel viſch vangen. Men magh zyn zeggen wel geloven / zonder nochtans daar al te veel ſtaat op te maken / en zonder bevreeſt te zyn van daar op te verballen; want zonder twyffel heeft Halley de zelve in zyne nieuwe kaarten niet achter gelaten / zonder daar goede redenen toe te hebben / alzo het ten minſte aankomt op de behoudenis der ſchepen / die zich van de zelve zouden bedienen; waar omtrent my dunkt / dat een Zeekaartmaker veel eer moet miſtaſten door al te grote omzichtigheit dan door onbedachtzaamheit. Van het eerſte kan niets komen / dan dat men zich eenigen tyd ophoudt / of in eene ydele vreze is; en van het andere kunnen droevige onverwachtte ſchipbreuken komen / indien 'er iets mogt gevonden worden van het gene / waar aan men twyffelt.

Ingebeelde ondiepte.

Ik moet hier de draat van myne Reisbeſchryvinge laten varen / om iets te zeggen van het gene / dat die zelve kapitein ons verhaalde / aangaande de ondieptens en de Abrolhos, die onder de linie geteekent worden / omtrent de kaap St. Auguſtyn. Hy verzekerde ons / dat vele reistochten hem en andere Portugeeſche ſchippers / die alle jaren naar Brazil varen / overtuigt hadden / dat daar zulke vuile kuſten niet waren / behalven Penon de S. Pedro, welke een myna ronde rots is / ſtekende omtrent 50. of 60. vademen uit het water / en die misſchien myna 4. kabelslangtens over het kruis dik is / zo dat men haar 4. of 5. mylen verre kan zien. Dus is zy geenzins gevaarelyk / en te min alzo rondom de zelve geen grondt te peilen is / het welk hy uit nieuwsgierigheit hadt doen onderzoeken op zekeren tyd / dat hy daar omtrent by ſtil weder lagh en dreef / hebbende zyne ſloep gezonden om rondom de rots te peilen. Halley heeft in zyne kaarte ook alle die ondiep-

eens niet uitgedruit / gelyk als die van de Azores ; maar hy heeft / gelyk ik elders gezegt hebb' / kwalyk te pas het eilant Acençaon achter wege gelaten / om het te verwarren / met dat der Vrie-eenheit. De zelve kapitein / van welken ik spreek; heeft ons verzekert / dat het warelyk twee onderscheide eilanden waren / en ten naaste by / het eene ten opzichte van het andere / zo gelegen / als zy geteikent zyn in de Hollandsche kaarten. Sonder twyffel heeft het andere eilant de l'Ascension, het welk op 6. graden legt / wyt na aan den eersten Meridiaan / Halley doen oordelen / dat het andere / het welk men onderscheidt van het eerste / door den Portugeesschen naam Acençaon, verdicht was. Doch laat ons weder tot ons verhaal komen.

Wy zeilden dan / gelyk ik gezegt hebb' / gedurende den nacht over eene ingebeelde ondiepte. Des anderen daags / en op den dagh / die daar aan volgde / begonden de winden ongestuimig te waajen / en wy hadden gedurende eenige dagen een holle zee / gedurende welke tydt onze fok aan stukken scheurde / en onze grote mars steng brak / zo dat men terstont weder een ander in de plaats moest stellen. Gedurende de eerste dagen / dat wy ons van de eilanden verwyderden / vonden wy een weinig verschil in onze gissinge aan de Suidzyde.

Toen wy omtrent halverwege waren / tusschen de Azores en het vaste lant / wierdt de wint ons gunstiger / en de zee stiller / en wy kwamen eindelyk op den 31. July in de Straat van Gibraltar / zonder eenige merkelyke misrekening / waar uit men kan afnemen en vast stellen / dat die eilanden wel geplaatst zyn in de grote Zee-Fakkel.

Terwyl wy door de Straat voeren / hoorden wy vele kanonschoten / van de vermaarde belegering van Ceuta / het welk zedert meer dan dertig jaren belegert is door die van Marokko / en des avonds zagen wy vuur in hunne legerplaats.

Vervolgens gingen wy ten anker leggen by kaap Moulin naby Mallaga / om onze oorders af te wachten. Eindelyk kwamen wy op den 16. Augustus ten anker by Isles d'Hieres, en des anderen daags te Marseille.

EINDE.

Digitized by Google

BESCHRYVING
VAN
HET KONINKRYK
PERU,

Zo als het geſtelt was voor den komſt der Spanjaarden aldaar, verdeelt in twee boeken,

Welker eerſte

DE LEVENS EN DADEN DER YNCAS, KONINGEN VAN PERU;

En het twede

DE REGERINGSWYZE VAN DIE VORSTEN,

Nevens de Zeden en Gewoontens hunner Onderdanen, vervat.

Nu eerſt uit verſcheide Schryveren te zamen gebragt en opgemaakt, door

I. V. B.

Digitized by Google

Digitized by Google

BESCHRYVING
VAN HET KONINKRYK
PERU.

HET EERSTE BOEK,

Vervattende

DE LEVENS EN DADEN DER YNCAS, KONINGEN VAN PERU.

Het is eene gemene dwaling / en welke wy / by gebrek van beter kennisse / ligtelyk aannemen / om dat wy ons niet anders kunnen verbeelden / dat toen de Spanjaarden eerst in America voet aan lant gezet hadden / zy daar menschen hebben gevonden / die niet veel meer verstant hadden dan de beesten / en die ten eene male onwetende waren in alles / dat men beschaafdheit kan noemen. Doch schoon in sommige delen van dat uitgestrekte lant het volk zeer onwetende en onbeschaaft geweest is / het is nochtans zo niet gelegen geweest met het koninkryk van Peru, 't welk langen tydt te voren door machtige koningen geregeert wierdt / niet sonder goede wetten en instellingen tot bestiering en behoudenisse van hun koninkryk. En of die voorsten schoon onwetende geweest zyn in den dienst / welke men aan den waren Godt schuldig is / zo hebben zy des niet tegenstaande aan hunne onderdanen een denkbeelt ingeboezemt van eenen Godsdienst / welke bekwaam was om hun gezagh te staven / en het volk in den teugel te houden. Inleiding.

Onze Landgenoten / hoe wel zedert een geruimen tydt de wetenschappen onder hen braaf voortgezet zyn / zyn ondertusschen van de byzonderheden / aangaande de gesteltenisse van het machtige koninkryk van Peru, zo weinig onderreeht / dat de meeste met den eersten opslagh alles voor verdicht zullen houden / het geen men aangaande deze zake kan zeggen. Ik hebb' daarom gemeent / dat ik myne ledige uuren niet onnut zou besteden / met de

de geſchiedenisſe van dat lant / van oude tyden af / tot den komſt der Spanjaarden toe / op te ſtellen / zo uit de Spaanſche Schryvers / die daar te lande geweeſt zyn / en by de inboorelingen nazoek gedaan hebben / aangaande de zaken / welke voor den komſt der Spanjaarden in Peru gebeurt zyn ; als wel voornamentlyk uit de ſchriften van Garcilaſſo de la Vega, die niet alleen zelf in dat koninkryk geboren is geweeſt / maar die ook wilde gehouden zyn voor afkomſtig van de koningen van Peru, en van de Spanjaarden daar voor erkent is.

Aanvang der geſchiedenisſe van Peru.

Byna alle landen hebben dat met malkander gemeen / dat hunne eerſte geſchiedenisſen zo zeer met verdichtſelen bezet zyn / dat men de waarheit naaulyx kan ontdekken. Wy moeten daarom ons niet verwonderen / dat het met de oudſte geſchiedenisſen van Peru op dezelve wyze gelegen is. De overlevering van den vader op den zone is het eenigſte middel geweeſt / van het welke de Indianen zich hebben kunnen bedienen / om de gedenkteniſſen tot de nakomelingen te doen overgaan / en het is zeer waarſchynelyk / dat die hun werk meer gemaakt hebben van hunne kinderen / in de naaſt voorgaande geſchiedenisſen te onderwyzen / dan in de oudſte / waar door de oorſpronk der koningen van Peru zeer bedevelt geworden is. Zy weten evenwel twaalf achter malkander volgende koningen / die voor den aankomſt der Spanjaarden geregeert hebben / op te tellen / onder welke Manco Capac, volgens het algemeen gevoelen / de eerſte geweeſt is / hoewel niemant de rechte tydt weet te zeggen / op welke hy geleeft zou hebben. Van dezen voorſt wordt verhaalt / dat hy nevens zyne huisvrouwe / Coya Mama Oello Huaco, die zyne zuſter was / van de zonne zynen vader in de werelt gezonden is / om de menſchen / die te voren van gene menſchelykheit geweten / en langs het onbebouwde lant verſtrooit geleeft hadden / by een te verzamelen / en hen vele fraaje zaken te leren. Toen hy afſcheidt nam van de zonne / om in de werelt te komen / gaf deze hem een gouden ſtaf / en beval hem / dat hy overal / daar hy zou vernachten / beproeven zou / of hy dien ſtaf in de aarde kon ſtellen / en dat hy zyn verblyf moeſt houden ter plaatſe daar hem zulx gelukte. Hy reisde daarom eenige dagen met zyne huisvrouwe voort / en vondt eindelyk / in de vlakte / daar naderhant Cuſco gebouwt is / de plaats / welke hem aangewezen was ; want daar met zynen ſtaf op de aarde ſtotende / zonk 'er dezelve zo verre in / dat hy dien naderhant nooit weder gezien heeft.

Manco Capac, eerſte koning van Peru.

Om derhalven de order / die hen gegeven was / verder in het werk te ſtellen / ging Manco Capac naar het Zuiden / en de Coya, zyne

zyne huisvrouwe naar het Noorden / en zy verzamelden zo vele van de wilde inwooners des lands als hen wilden volgen. Dit zelver getal was aanmerkelyk genoeg / om eene kleine stadt uit te maken. Dat volk hadt te voren nooit gekleedde menschen gezien. Manco Capac en zyne huisvrouwe waren ryklyk verciert met prachtige klederen / en beloofden aan die woeste menschen zo vele uitmuntende zaken te zullen bekent maken / dat het leven hen veel gemakkelyker zou vallen dan te voren. De verwondering / in welke zy waren over de uitmuntendheit van die vreemdelingen / en de belofte van zo veel goeds / maakten / dat vele Indianen met Manco Capac trokken naar de plaats / op welke hy voorgenomen hadt zyn hofstadt te stichten. De Coya kwam vervolgens ook aan met een menigte / die haar gevolgt was. Terstont stelde de vorst order / dat eenige zich op de jacht begaven / en verder zorge droegen / dat de menigte van spyze voorzien wierdt / op dat die honger niemant zou dwingen zich weder van daar te begeven. Aan anderen wierdt bevolen huisjes te maken / volgens het voorbeelt / dat de vorst hen gaf ; en het is op deze wyze / naar het zeggen der Indianen / dat de stadt Cusco haar begin genomen heeft. So haast als in de nodigste dingen voorzien was / onderweeg de vorst zyne nieuwe onderdanen in den landbouw / leerde hen gereedschap daar toe maken / en de aarde beplanten en bezaajen. Zyne huisvrouwe onderweeg ook de Indiaansche vrouwen in het spinnen / weven / klederen te maken voor hare mannen en kinderen / en in andere zaken / die tot de huishoudinge nodig waren.

Goet gevolg van zyn eerste onderneming.

Het duurde niet lang / of de Indianen / ziende dat zy zo veel gemakkelyker leefden dan te voren / kregen begeerte om ook hunne bloedverwanten deelgenoten te maken van dien gelukkigen staat / in welken zy zich bevonden. Ieder ging zyne vrienden op het gebergte opzoeken / en die kwamen / op hope van een beter en gemakkelyker leven / zich gewillig aan Manco Capac onderwerpen. Voor dat middel kwam 'er dagelyx zo groot eene menigte toevloejen / dat de koning binnen zes of zeven jaren zich waerelyk dien naam mogt toeëigenen / zo om de menigte zyner onderdanen / als om de onderwerpinge / die zy aan hem betoonden. Het getal der zelven was zelf zo groot geworden / dat hy niet alleen volk genoeg hadt om een leger te verzamelen / tegen al wie hem zou hebben willen ontrusten ; maar ook om andere / die weigerden hem onderdanig te zyn / daar toe te dwingen. Eindelyk wierdt het getal zo groot / dat hy eenige mylen in het ronde volkplantingen zondt / over welke hy het gezagh gaf aan zulke

In-

Indianen / die / van hem onderwezen zynde / meest toegedaan hadden om vervolgens weder anderen te onderwyzen.

Hoe hy zommige Indianen bevoorrechtte.

Na dat Manco Capac zich dus een groot vorst gewonden zagh / begon hy te denken / om ook vorsten en heren onder zich te hebben. Maar alvorens hadt hy de Indianen wel ingeprent / dat hy een zoon was van de zonne / en dat 'er niets was / 't welk hen eenigzins hem zou kunnen gelyk maken. Dit deedt hy aan de eene kant / om zich zelf te verzekeren tegen dat woeste volk / en aan de andere / om hen zo veel meer achting te doen hebben voor de zaken / die hy toestondt dat eenige onder hen met hem gemeen zouden hebben. Men hadt hem zelf den naam van Ynca gegeven / 't welk zo veel als koning of keizer te zeggen is / en hy stondt toe / dat de voornaamste zyner onderdanen / dat is die hem den meesten dienst gedaan hadden / zich ook den zelven mogten toeëigenen; doch met dat onderscheidt / dat die naam onder hen niets anders zou beteekenen / dan dat zy begunstigden waren van den regten Ynca, gelyk naderhant ook alle de bloedverwanten van dien vorst dien naam gevoert hebben / ten teken / dat zy van koninklyk bloedt waren. Andere grote heren / die onder de bescherming van den koning stonden / wierden Curacas genaamt / op dat zy dus gelyk zouden schynen te staan met de kleine onafhankelyke vorsten onder de Indianen / welke alzo genaamt wierden. Noch groter gunst scheen het den Indianen / die hy hen daar na toestondt / namentlyk dat zy hun hooft mogten omwinden met een bandt of doek / die zes of zeven malen om het hooft ging / gelyk hy zelf gewoon was te dragen / doch hy wilde dat die doek altydt van eene zwarte koleur zou zyn / om dat hy alleen voor zich zelf / ten teken der oppervorstelyke waardigheit / de vryheit wilde behouden van dien te dragen van allerhande koleuren. Deze en andere diergelyke voorrechten maakten terstont onderscheidt tusschen den een en den ander / en Manco Capac wierdt een groot koning / en zeer geacht van zyne onderdanen / die hem altydt aanzagen / en zelf aanbaden / als den zone der zonne / tot wiens eere hy een tempel gesticht / en tot wiens dienst hy een soort van geestelyke dochters ingestelt hadt. Zyne nakomelingen hebben dien tempel in hoge achtinge gehouden / en dezelve van tydt tot tydt vermaakt / en verbetert. Wy zullen op eene andere plaatse gelegentheit hebben van hzeder aangaande dezelve te spreken.

Zyne doot.

De tydt van zyne regering is niet gansch zeker / zommige zeggen / dat hy dertig / andere dat hy veertig jaren geregeert heeft. Den minste magh men geloven / dat hy lang moet geregeert heb-

Digitized by Google

hebben / naardien 'er langen tydt van noden is geweest om het woeste volk te beschaven / en het ryk in een zo bloeienden staat na te laten / als hy gedaan heeft / hebbende zo wel de burgerlyke regering / als den Godsdienst ingevoert / naar dat hy meende best met zyne belangen overeen te komen. In zyn hogen ouderdom riep hy de Gouverneurs der door hem bevolkte plaatsen te zamen / en hieldt hen alle de weldaden voor / die zy van hem ontfangen hadden / waar voor zy hem ook behoorlyke onderdanigheit hadden bewezen. Doch / hy zeide / dat het nu tydt wierdt / van rens tot zynen vader de zonne / dien hy hen beval aan te zien als den opperſten Godt / die het lant door zyne ſtralen vruchtbaar maakt / en veel goeds aan den menſchen doedt / weder te keren ; dat zy gelukkig zouden leven / zo lang als zy de zonne voor hunnen Godt hielden / en desselfs afkomelingen / zyne kinderen / de eere aandeden / welke men aan die goddelyke menſchen ſchuldig was. Aan de andere kant vermaande hy zyne kinderen / dat zy zich altydt zo moeſten gedragen / dat het de zonne niet verouwen mogt hen op de aarde gezonden te hebben ; dat zy de Indianen zachtelyk moeſten handelen / en hen meer door genegenheit dan door gewelt onder hunne macht houden ; dat zy zorge moeſten dragen van hunne kinderen het zelve weder in te boezemen ; en dat zy altydt moeſten gedachtig zyn / dat 'er voor hen geen gelukkige regering te hopen was ; indien zy door hun eigen voorbeelt de Indianen de deugt en de rechtvaardigheit niet inboezemden. Niet lang na dat hy deze vermaningen aan zyne onderdanen / en aan zyne zonen gegeven hadt / ſtierf hy tot grote droefheit zyner onderdanen / welke alle achtinge voor hem gehadt hadden / die men voor een uitmuntent vorſt kan hebben.

Wie ziet niet / dat in deze manier van handelen gronden zyn van de allergeſlepenſte ſtaatkunde / die men naauwlyx beter zou kunnen bedenken / geſtelt zynde / dat de Godsdienſt moeſt ſtrekken om het volk in den toom te houden / en eene grootachtinge voor hunne koningen in te boezemen. Dus eindigde Ynca Manco Capac zyn leven / in een hogen ouderdom / en wierdt in de regeringe gevolgt door Sinchi Roca, zynen oudſten zone / dien hy geteelt hadt by zyne gemalinne en zuſter Coya. Hy hadt by verſcheide andere vrouwen vele kinderen geteelt / om dat hy zeide / dat het zyn plicht was / zo veel afkomelingen der zonne na te laten in de werelt / als het hem mogelyk was ; maar die hadden geen recht tot de regeringe / 't welk alleen toekwam aan den zone der oppervorſtinne. Dien ſtondt het ook niet vry eene andere vrouwe te nemen / dan eene zyner zuſteren / die ook met hem van

Zyn zoon Sinchi Roca volgt hem in de regeringe.

de zelve moeder geboren was / om op die wyze het bloedt der zonne altydt zuiver te houden / en koningen te bekomen / die zo wel van baders als van moeders zyde uit het zelve geſpruten waren. Voor het overige mogten de koningen zo vele vrouwen hebben / als zy begeerden / om het geſlacht der zonne voort te zetten. Sinchi Roca trouwde daarom met zyne oudſte zuſter Mama Oello, en het zy eens voorzal gezegt / dat de volgende Yncas, of koningen / dat voorbeelt gedurig nagevolgt hebben.

Zet de palen van het ryk verder uit.

De inwoonders van Peru weten gene reden te geven van de betekeniſſe van het woordt Roca, alzo het niet ſchynt genomen te zyn uit de taal van Peru / maar wat het woordt Sinchi aangaat / dat betekent / ſtout / dapper / en ſterck. Deze naam was den voorſt gegeven om zyne voortreffelyke deugden en behendigheit in het werpen van pylen / worſtelen / ſpringen / loopen / en in alle andere oeffeningen / die by de Indianen een wakker man uitmaken. Met zo fraaje hoedanigheden begaaft zynde / wierdt hy van de Curacas, en van zyn ganſche volk / zeer veel geacht. In die geſteldheit wilde hy zyn voorneem doen met de krygsmacht / welke hy in ſtaat was om in korten tydt op de been te brengen / maar hy bedekte / gelyk zyn vader gedaan hadt / en zyne navolgers ook altydt gedaan hebben / zyne ſtaatzucht onder den ſchonen ſchyn van alleen de bevelen der zonne te willen uitvoeren. Derhalven ontboodt hy de Curacas by zich / en ſtelde hen voor / dat zyn vader nu vaardig zynde om naar den hemel by de zonne weder te keren / hem bevolen hadt / dat hy voorzal moeſt trachten zyne onderdanen den Godsdienſt / welken zy aan de zonne moeſten bewyzen / in te zyenten / en de Indianen verder uit hunne beeſtachtige botheit te trekken / om hen een beter en beſchaafder levenswyze te doen aannemen; dat hy in gevolge van die bevelen genegen was de omleggende volkeren te doen weten / dat zy de zonne voor hunnen Godt hadden te erkennen / en hem / als zynde een zoon der zonne / voor hunnen koning; en dat zy Curacas ten dien einde van hun volk moeſten zenden onder de Indianen / die noch niet te ondergebragt waren / om de zelve te onderrechten / en te nodigen om zich de zachte regeringe van den Ynca te onderwerpen / en den zelven Godt te dienen / die van zyne onderdanen gedient wierdt.

De Curacas beruimden / dat zy bereidt waren om alles voor den koning te ondergaan / en zelf / zo het nodig was / om zich voor hem in het vuur te werpen. Vervolgens / na dat zy eerſt aan alle kanten hun volk onder de Indianen uitgezonden hadden / bragten zy een leger te velt / en de Ynca ſtelde zich aan desſelfs hooft.

hooft. Verſcheide volkeren begaven zich onder zyne heerſchappyen / en wierden van hem gehandelt / gelyk zyn vader te voren de volkeren gehandelt hadt / die hem voor hunnen Opperhooft erkent hadden; dat is / hy leerde hen het land bouwen / huizen maken / te zamen leven / en voor al hunne domme afgodery verlaten / om de zonne als den eenigſten Godt aan te bidden. Hy handelde met de Indianen / die hy zich onderworpen hadt / eveneens als een ervaren hovenier / die eerſt een tuin aanlegt / en met den tydt naar zyn genoegen de bomen ſnoeit / en alles beſchaaft. Door dat middel zette hy zyn gebiedt / naar het zeggen van ſommige ſchryvers / wel twintig mylen verder uit dan zyn vader gedaan hadt / deedt het land overal bereisbaar maken / en voerde eene regeringswyze in / die bekwaam was / om het volk tot hem genegen te maken.

Na dien tydt beſteedde Sincha Roca het overige van zyn leven tot het verbeteren en beſchaven der volkeren / die hy beheerſchte / en eindigde zyn leven in vrede. Hy hadt by zyne wichten / dat is by de kinderen der meeſtereſſen van zynen vader / een groot getal zonen geteelt / als mede by andere Indiaanſche vrouwen / om het geſlacht der zonne te vermeerderen. Doch de opvolging van het ryk behoorde aan den oudſten zone / die hy by de koningynne zyne zuſter geteelt hadt. Zyne dood.

Deze wierdt genaamt Lloque Yupanqui, en hadt geen minder deugden dan zyn vader en grootvader gehadt hadden. Wat aangaat Lloque, 't welk in de taal van Peru links te zeggen is / die naam was hem gegeven / om dat hy / door achteloosheit der genen die hem opvoedden / zyne linker hant meeſt gebruikte; maar het woordt Yupanqui heeft in het tegendeel eene zo voortreffelyke betekeniſſe / dat men het zelve eenigzins gelyk kan ſtellen met den naam Auguſtus by de Romeinen. Namentlyk / Yupanqui is zo veel te zeggen / als gy zult optellen. Dat is / de vorſt / die dezen naam draagt / heeft zo vele en zo groote deugden / dat men moeite heeft om de zelve by te tellen. Ook hebben de Indianen zo veel achting voor dien naam gehadt / dat zy dien / als een uitmuntende eernaam / gegeven hebben aan de voortreffelykſte hunner koningen / gelyk aan Capac Yupanqui, die de vyfde / en aan Tupac Yupanqui, die de tiende geweeſt is in den rei der koningen van Peru; en men leeſt nergens / dat iemant anders / hoe groot een vorſt hy ook magh geweeſt zyn / dien naam heeft gebruikt / of mogen gebruiken. Lloque Yupanqui volgt hem in de regeringe.

So haaſt als deze Ynca op den keizerlyken throon geſtegen was / ging hy zelf in het ronde de ſteden bezien / moedigde het Zyne ondernemingen.

volk aan tot den dienſt der zonne / gaf hen meeſtergs om het zelve te onderwyzen / en ſchonk aan die het verdienden eenige voorrechten. Daderhant beſteedde hy zyn vlyt om ook de palen van zyn ryk verder uit te breiden / 't welk hem op zommige plaatſen met gemak / en op andere niet dan met groote moeite gelukte / doch altyd gaf hy voor / dat hy niets ondernam dan op order der zonne / 't welk maakte / dat zyne onderdanen / in welken die Godsdienſt nu al beveſtigt was / bereidt waren / om alles tot zynen dienſt te ondernemen.

Brengt de Ayaviri te onder.

Schoon dat de meeſte volkeren zich ligtelyk lieten bewegen / om onder de gehoorzaamheit van den Ynca te komen / naardien het gerucht der voordeelen / die hy zyne onderdanen bezorgde / aan alle kanten verſpreidt was / en de gemoederen tot hem genegen gemaakt hadt / zo waren 'er nochtans eenige volkeren / die te voren al eene zamenlevinge gevormt / en een zoort van een ſtaatsbeſtier onder zich hadden / en derhalven geenzins genegen waren / om hunne vryheit te verlaten / en zich te begeven onder de regeringe van een vremt voorſt. Onder dat getal waren de Ayaviri, een oorloghaftig volk / 't welk antwoordde aan die genen / welke door Lloque Yupanqui gezonden waren om hen te nodigen / dat zy zich aan dien voorſt zouden onderwerpen / dat zy liever wilden ſterven in het verdedigen hunner vryheit / dan ſlaven worden van een voorſt / die hen wilde te onderbrengen. Deze boodſchap wierdt den koning gebragt / en deedt hem van voornemen worden om dat volk met geweld van wapenen te dwingen / waar toe hy daarenboven genoopt wierdt / om aan andere volken te doen zien / hoe groot zyne krachten waren / en hen zo wel door vreze als door liefde de begeerte in te boezemen / om onder zyn gebiedt te ſtaan. Hy ſtelde derhalven zyn leger tegen die Indianen in ſlagorder / en daar wierdt dapper gevochten / met dien uitſlagh / dat de Indianen met eenig verlies aftrokken / en zich naar hunne veſtinge / die zy zo zeer verſterkten als hen mogelyk was / begaven. De Ynca trok met zyn leger derwaards / en liet ondertuſſchen niet na / naar het voorbeeld zyner voorzaten / hen alles goeds te beloven zo zy zich wilden onderwerpen; doch zy vielen dagelyx met zo veel gewelt uit hunne ſterkte op het leger des konings aan / en maakten zo veel van zyn volk ter neder / dat hy genoodzaakt wierdt een aanmerkelyk getal van verſche ſoldaten te ontbieden. Toen zyn leger met het zelve verſterkt was / wilde hy noch geen gewelt gebruiken / dan tegen die genen / die op hem aanvielen / maar hy hieldt zyne vpanden zo naau ingeſloten / dat zy eindelyk gebrek aan levensmiddelen begon-

gonden te krygen / en van voornemen wierden gezamentlyk door het leger van den Ynca henen te slaan / of te sterven. In die onderneming wierden zy zo wel ontfangen / dat zy te rugge moesten wyken / en zich eindelyk overgeven / op genade en ongenade. Al de strengheit / welke door den vorst tegen deze Indianen geoeffent wierdt / bestondt daar in / dat hy hen met veel ernst liet voor oogen stellen / hoe kwalyk zy gedaan hadden / met zich aan te kanten tegen de bevelen der zonne / en dat hy hen meesterg liet / om hen te onderwyzen. Dit gedaan zynde / trok hy weder naar Cusco , en wierdt daar met zeer uitmuntende teekenen van eer ontfangen.

Eenigen tydt daar na bevong de lust hem weder / om ook aan eene andere kant zyn ryk verder uit te breiden / en hy zondt daarom / naar gewoonte / eenige van zyn volk onder de Indianen / die hy wilde onder zyne gehoorzaamheit brengen. De redenen der afgezondenen hadden verscheide uitwerkingen. Sommige volkeren gaven zich gewillig over op de eerste aannadering van den Ynca, erkenden hem voor den zone der zonne / en waren genegen zyne bevelen te gehoorzamen ; andere / daar en tegen / moesten met geweit te ondergebragt worden ; en andere gaven zich meer over om geholpen te worden tegen andere vyanden / die hen te machtig waren / dan om dat zy genegen waren den Godsdienst en de wetten van den Ynca te omhelzen. Hy deedt overal zyn voordeel mede / nam den eenen om deze / den anderen om gene reden onder zyne bescherming / en liet nooit na dan weder die naburige volkeren te beorelogen / om dus zo wel den een als den ander onder zyne macht te krygen. Zyne verder overwinningen.

Zyne regering was zo zacht / en zyn aart zo behorelyk / dat zyne onderdanen hem altyd gehouden hebben voor hunnen vader. Hy besteedde het overige van zyn leven ten beste zynen Curaras, of Leenmannen / en zynen onderdanen; gaf hen verscheide goede wetten / en bevlytigde zich zelf om aan ieder een recht te doen. Zelf poogde hy zynen oudsten zone de zelve gronden in te boezemen. Hy zondt hem door het ganssche ryk / in gesellschap van oude en ervarene mannen / om zyne onderdanen tydig te leren kennen / en onderwezen te worden in de kunst van wel te regeren. Dus langen tyd geregeert hebbende / riep hy zyne voornaamste hovelingen by zich / en gaf hen te verstaan / dat de zon hem te huis riep / en dat het hunne plicht was in het vervolg zyne wetten / en andere / die zyn zoon hen zou geven / te gehoorzamen; dat zy recht moesten oeffenen; de armen verzorgen; en boven al hunnen koning / den zone der zonne / gehoorzamen. Dergely- Zyn aart en zyne doot.

ke vermaningen gaf hy ook aan zyne kinderen / welke hy by verscheidene vrouwen geteelt hadt; want by zyne koninginne en zuster hadt hy alleen eenen zone / Mayta Capac genaamt / die hem in het ryk moest op volgen / en eenige dochters / waar van men het zeker getal niet weet. Dezen zone gaf hy ten laatste ook de nodige onderrechtinge om wel te regeren / en hy stierf tot overgroot leetwezen zyner onderdanen / die hem naderhant goddelyke eere bewezen hebben.

Mayta Capac volgt hem in het ryk.

De goede opvoeding / welke Yupanqui zynen zone Mayta Capac bezorgt hadt / strekte het gansche koninkryk ten beste; want zo haast als hy het opperbewint in handen gekregen hadt / ondernam hy wederom eene reize door de voornaamste plaatsen van zyn koninkryk. Hy hadt zulx wel gedaan by het leven van zynen vader / gelyk wy zo even gezegt hebben / maar hy wilde het nu doen als oppervorst / wel wetende dat de onderdanen het voor eene grote eere houden / dat zy hunnen koning in persoon mogen zien. Overal / waar hy doortrok / liet hy teekenen na van zyne mildadigheit en edelmoedigheit / en beschonk de Curacas met kostelyke goederen / en grote voorrechten.

Zyne overwinningen.

Het grote inzicht der Yncas, gelyk reeds genoegzaam gezegt is / was / hun gebiedt gestadig verder uit te strekken / en wel op eene zo gemakkelyke wyze als het mogelyk was / door de domme Indianen te doen geloven / dat zy zonen der zonne / die ligtelyk voor eene zichtbare Godheit kon aangenomen worden / waren / en alles deden op des zelfs bevel. Zo haast als Mayta Capac, de voornaamste plaatsen van zyn ryk doorgereist hebbende / wederom te Cusco, zyne hofstadt / gekomen was / liet hy alles verwaardigen / om in staat te zyn van meerder landen onder zyne beheerschinge te brengen. Hy wilde voornamentlyk zyn macht naar het Suiden keren / alwaar hy het lant Callao in het oogе hadt / om dat het zelve / een vlak lant zynde / met meer gemak schoen aan het ryk te kunnen gehecht worden / dan andere bergachtige landen / in welke en woester volkeren woonden / en de overwinning zwaarder zou vallen / om dat de zelve zich op het gebergte tegen een geschikt leger beter konden verdedigen.

Brengt de Collas onder zyn gebiedt.

Het gelukte hem / dat hy met den tydt meester wierdt van het grootste gedeelte van die vlakte / maar / gelyk het noodzakelyk gaan moet in diergelyke ondernemingen / daar waare eenige Indianen / Collas genaamt / die verspreidt woonden in zekere vlakte / en die niet van malkander afhingen ten tyde van bezet / maar die / als eenige oorlogh hen noodzaakte hunne krachten te vereenigen / een moedig man onder allen uithozen / den welken zy ge-

gehoorzaamden / zo lang de oorlogh duurde. Deze dan de gewone hoofdschap / die altydt door de gezanten der Yncas voorzaf gedaan wierdt / aangehoort hebbende / gaven tot antwoordt / dat zy zo wel te vrede waren met hunne oude Goden / en dat hunne levenswyze / die zy tot dien tydt gehouden hadden / hen zo wel aanstondt / dat zy niet genegen waren / om wiens wille het ook wezen mogt / eenige veranderinge in het eene noch in het andere te maken. Met dat beschеidt moesten de gezanten te rugge keren / zonder ietz gevoordert te hebben op de gemoederen van dat volk / dat / het gevolg wel voorziende / zich op een hogen ronden berg / de eenigste van hun ganssche lant / en daarom als eene geheiligde plaatse aangezien / met hunne vrouwen en kinderen / begaf / en versterkte tegen de aanvallen van den Ynca. Het duurde niet lang / of Mayta Capac naderde den berg met een groot leger / dat hy in vier delen verdeelde / en dus den berg genoegzaam ingesloten hieldt / van voornemen zynde om de Collas uit te hongeren. Zo haast als dat volk gebrek aan leevstocht begon te krygen / trachtten de mannen meer dan eens te slaan dwars door het leger van den Ynca, doch t'elkens wierden zy te rug gedreven / zonder dat hen ander leet gedaan wierdt / schoon het in de macht der belegeraars stondt eene menigte van hen te doden. Eindelyk wierden zy zo stout / en deden het krygsvolk van Mayta Capac zo veel overlast / dat de oversten des konings aan hun volk last gaven / dat men geweld met geweld zou afkeren. De soldaten / verbittert zynde door de veelvuldige uitvallen der belegerden / lieten zich dat geen tweemaal zeggen. Zy vielen op de uithomende Collas met mannenmoedt aan / en dreven hen wyt wat onzachter dan te voren te rugge. Eindelyk / toen zy zagen met wat voor volk zy te doen hadden / zagen zy met een / dat het voor hen best was zich over te geven op genade en ongenade. Daar op trokken zy alle hunne verschansinge uit / stellende de kinderen voor aan / en de vrouwen en weerelose mannen achter de zelven. De Curacas, of kapiteinen van dat volk / volgden achter aan met hunne soldaten / maar zonder wapenen; ja de Curacas hadden zich de handen doen binden / en een strop om den hals werpen / om te kennen te geven / dat zy door hunne wederstandt aan den zone der zonne de doot verdient hadden. In die gestelteniſſe naderden zy de belegeraars / en vervolgens den Ynca in het byzonder / voor welken zy zich ter nederwierpen / smekende om genade / en hem aanbiddende als den zone der zonne. Mayta Capac bestrafte hen wel scherp / van wegen hunne hardnekkigheit / maar hy liet niemant eenig leet doen. In het tegendeel

deel nam hy hen voor zyne onderdanen aan / en gaf hen eenige teekenen van zyne genegenheit / waar door zy noch meer erkenden / dat hy alleen waardig was hen te beheerschen / en dat het een geluk voor hen was in zyne handen gevallen te zyn.

Straft zekere giftmengers.

En zeker het was voor die woeste volkeren een groot geluk / dat zy dus onder een vorst geraakten / die hen in den landbouw en andere noodzakelyke dingen deedt onderwyzen / maar die daarenboven wetten deedt invoeren tot de gemene gerustheit der onderdanen / stellende zo wel straffe tot het kwade / als beloning voor het goede. Dat bleek onder anderen in zeker overwonnen land / in het welke zommige menschen gevonden wierden / die zich niet gewoon waren voor de vuist te wreken over hunne vyanden / maar die hen behendig wisten te vergeven op eene gruwelyke wyze; want / als of het niet genoeg zou geweest zyn / zo zy hunne vyanden hadden doen sterven / zy gaven hen iets in / waar door het ligchaam / en in het byzonder het aanzicht der vergevenen / ganschmismaakt en pfelyk om aan te zien wierdt / en waar door het verstandt ook benevelt wierdt. Dus hadden zy het vermaak van hunne byzondere vyanden langen tydt in lyden te zien. Maar zo haast die gruweldaden ter oore van den koning gekomen waren / beval hy / dat men alle / die konden overtuigt worden / iemant dus mishandelt te hebben / met klein vuur levendig zou verbranden / nevens hun huis / vee / en met een woordt / alles dat hen eenigzins toebehoorde / 't welk van zo goede uitwerkinge was / dat men naderhant niet meer van diergelyke zaken hoorde spreken.

Het is zeker / dat het wegnemen van het kwaat aan de eene / en het invoeren van het goet aan de andere kant veel toebrengen tot de grootheit van een vorst / en dat de naam daar van te hebben / somtyds hem meer overwinningen kan toebrengen / dan zyn overmacht van wapenen zou kunnen doen. Dat volk door de strengheit van den Ynca bevrydt zynde van een vreesselyk kwaat / voor het welke zich niemant kon wachten / droeg hem een sonderlinge liefde toe / en maakte weder anderen op / om zich ook onder hem te begeven.

Eerste brug in Peru door hem gemaakt.

Maar zo het wegnemen van het kwaat die uitwerkinge hadt / het invoeren van het goet bragt geen minder voordeel aan. Men kan zich ligtelyk verbeelden / dat in een land / 't welk tot dien tydt toe ontbloot was geweest van vele zaken / die zo noodzakelyk als gemeen in andere landen zyn / de inwoonders niet nalieten den koning / die hen in alles onderweeg / als een Godt te eeren / en alles wat hy begeerde te ondernemen / al was het / dat

zy

zy in het eerſte de nutheit daar van niet zagen. Het is byna ongelooffelyk / om myn zeggen met een voorbeelt te beveſtigen / hoe groot de verwondering der Indianen was / en hoe hoog zy den koning achtten / die hen leerde / hoe men over een rivier kon komen / door het middel van bzuggen. Namentlyk Mayta Capac van voorneemen zynde om zyn ryk ook Weſtwaards uit te zetten / vondt zich te elkens belemmert door de rivier Apurimac, die ten Weſten van Cuſco loopt / en over welke hy zyn volk niet dan met grote moeite kon doen trekken. Derhalven bedacht hy het maken van bzuggen / en onderrechtte de ſchranderſte Indianen zo wel van zyne uitvindinge / dat zy 'er begrip van kregen / en onder zyn opzicht de eerſte bzugge maakten / die in Peru geweeſt is. De wyze / op welke hy de zelve deedt maken / is zo verſchillende van onze manier van bzuggen op te ſlaan / of te bouwen / dat my dunkt / dat ik eene beſchryvinge daar van moet maken; te meer alzo die bzug / die de eerſte was / ook de grootſte is van geheel Peru. Eerſt deedt de koning hen eene menigte van hozden van rys maken / welke te zamen zo lang waren / dat zy over die rivier / welke omtrent twee hondert ſchreden wydt is / konden toereiken. Deze dus aan een gehecht zynde / door een ſoort van touw / dat onder de Indianen gebruikt wierdt / bzagt men die hozden / zo lang als gezegt is / en omtrent twee ellen breet / met macht van volk over de rivier / zo dat vele zich te water begaven / en dus de hozden voortſtuwden / terwyl een groot getal het overige gedeelte / dat noch op het lant was / op hunne ſchouders tozſte. Vervolgens maakte men over die hozden weder andere / tot dat zy 'er zeven en twintig dik over malkander gemaakt hadden / en alzo aan de bzugge omtrent de dikte gegeven hadden van een gemeen ligchaam van een menſch. Toen was het tydt om aan beide de einden der bzugge een ſoort van zwaar metſelwerk te maken / het welk geſchiedt zynde / voerde men met gewelt van volk die hozden daar boven op / na dat alvorens op die ſtene ſteunſels eenige grote planken overdwars gelegt waren / om de bzugge te onderſteunen / en te maken / dat zy in het midden zo veel minder doorzakte. Eindelyk wierden de hozden met dwarshouten en takken belegt / die aan de zelve vaſt gemaakt wierden / ten dele / op dat de laſtbeeſten hunne poten vaſter konden zetten / en ten dele op dat die bzugge zo veel te langer zou duren. Ieder landſchap moeſt vervolgens jaarlyx eenig volk afzenden / om de hant aan die bzugge te houden / te vernieuwen het geene / dat zulx ſcheen van noden te hebben / en haar te beſchermen / dat 'er geen ongemak van bzandt aan kwam.

Als ook een ſteene wegh door een moeras.

Het gerucht / dat deze uitvinding onder de Indianen gemaakt hadt / was oorzaak / dat vele kleine volkeren zich onderworpen aan den vorſt / die eene zo nutte zake uitgevonden hadt. Hy maakte ook noch een ander werk / dat niet minder tot nut was voor het gemeen dan deze brugge. Het lant Cuntiſuyu is zeſtien mylen breet / maar onder deze is ter langte van drie mylen het lant zo moeraſſig / dat het onmogelyk was voor den Ynca met zyn leger dat lant door te trekken / zonder een grote afwyckering van den wegh / dien men genomen hadt. Derhalven liet hy zyn leger ſtandt houden / en deedt alle zyne ſoldaten ſteenen uit het gebergte te zamen brengen / waar mede men een wegh baande dwars midden door het moeras. De koning zelf ſloeg mede de hant aan het werk / en zyn voorbeelt wierdt zo wel gevolgt / dat men in korten tydt een ſoort van een ſteenen dyk gemaakt hadt / die twee ellen boven het moeras en zes breet was. Daar wierdt ook een goet getal Indianen bevolen die dyk te verzorgen. Sy deden het zeer gaarne / niet alleen om dat hen zulx van den Ynca bevolen was / maar ook om het voordeel / dat zy zelf daar van genoten / zynde te voren genoodzaakt geweeſt een langen wegh om te reizen / als zy aan gene kant van het moeras ietz te doen hadden.

Regeert eindelyk zyn ryk in ruſt.

Na dat de koning zyne macht getoont hadt in het maken van zo nutte werken / en in het overwinnen van vele volkeren / begaf hy zich weder naar Cuſco, en wierdt daar met eene algemene toejuichinge over zyne dapperheit en nutte uitvindingen ontfangen. Vervolgens gaf hy aan zyne overſten de beloningen / die zy door hun goet beleidt verdient hadden / en dankte zyn leger af. Na dien tydt bevong hem de luſt niet weder om zyn grenspalen verder uit te zetten; maar hy beſteedde den tydt / dien hy noch te leven hadt / aan het invoeren van goede wetten / welke konden ſtrekken om het koninkryk behoorelyk te regeren / en alle de onderdanen in de bezittinge hunner goederen te verſterken. Voornamentlyk beſteedde hy zynen tydt / om aan de weduwen en weezen / die te voren veel te lyden hadden gehadt van de baatzucht en kwaadaardigheit van anderen / zulke wetten te verzorgen / die hen tegen het eene en het andere dekten. Men weet niet te regt / hoe vele jaren hy eerſt beſteedt heeft aan het overwinnen der naburige volkeren / noch hoe lang hy dus geruſtelyk geregert heeft; maar het is waarſchynelyk / dat hy met het eene en het andere omtrent den tydt van dertig jaren toegebragt / en eenen hogen ouderdom bereikt heeft. Dus de plichten van een dapper vorſt in zyne jeugt / en van een wys koning in zynen ouderdom waar-

Zyne doot.

waargenomen hebbende / ſtierf hy tot grote droefheit ſyner onderdanen / die een ganſch jaar rouwe over hem bedreven / en door vele teekenen deden zien / dat zy hem hertelyk bemint hadden.

Deze vorſt hadt by verſcheide vrouwen vele wettige en onwettige kinderen gehadt / maar de oudſte zoon / dien hy by ſyne zuſter en vrouwe Mama Cuca geteelt hadt / was Capac Yupanqui, die hem volgens de grondwetten van het ryk op den thron volgde. Capac Yupanqui volgt hem in het ryk.

Deze Ynca reisde / gelyk ſyne voorvaderen gedaan hadden / de voornaamſte ſteden en plaatſen van zyn koninkryk door / eer dat hy ietz wilde ondernemen tot uitbreidinge ſyner heerſchappy. Het landſchap Cuntiſuyu, dat in vele minder landſchappen verdeelt was / van welke zyn vader eenige onder zyn gehoorzaamheit gebragt hadt / ſcheen hem waardig om aan zyn kroon gehecht te worden. Dit lagh ten Weſten van Cuſco / wierdt van vele Curacas, die niet onder malkander ſtonden / geregeert / en was zeer ryk van goud- en zilvermynen. De macht der Yncas was nu al zo groot geworden / dat noch die kleine vorſten ieder voor hun hooft / noch zelf vele te zamen / in ſtaat waren / om de zelve te wederſtaan ; welke aanmerking gevoegt zynde by de rykdom van dat land / zeker kracht genoeg hadt / om een vorſt / die het voetſpoor zyner vaderen zocht te volgen / de wapenen tegen het zelve op te doen nemen. Daar by kwam noch / dat eenige kleine vorſten van dat land / als de zwakſte zynde onder hunne naburen / hem zelf uitnodigden / en zich onderwierpen / met beding / dat de Ynca wraak zou nemen over het gewelt / dat men langen tydt tegen hen gepleegt hadt.

Alles / wat tot vermeerdering van het ryk kon ſtrekken / behaagde den Ynca zeer / maar inzonderheit als 'er eenige overwinning kon behaalt worden zonder dat zy bloedt koſte ; want gelyk de eerſte Ynca, Manco Capac , dat aan zyne nazaten als een grondregel zyner ſtaatkunde hadt ingeprent / dat zy de Indianen veel eer met zachtheit / dan met gewelt moeſten dwingen / alzo hielden zy alle die wyze van doen in grote waarde / en kwamen nooit tot gewelt / dan in de uiterſte noodzakelykheit.

Onder de volkeren / die hem beſt zouden hebben kunnen tegenſtaan / waren de inwoonders van Aymara en Umaſuyu , welke zo zy te zamen vereenigt waren geweeſt / een groot leger zouden hebben kunnen op de been brengen. Het eerſte land lagh den Ynca eerſt in den wegh. Op wat wyze hy twee grote landen onder zyne gehoorzaamheit bragt.

Hy het zelve met een talryk leger genadert zynde / deedt het volk nodigen / om zich onder zyne beſcherminge te begeven. In het eerſt wilden zy daar naar niet horen / maar in overwegинge genomen hebbende / dat zy door

geſtadige oorlogen van die van 't lant Umaſuyu veel te lyden hadden / en dat zy met hulp van den Ynca op hun beurt dat volk met groter macht zouden kunnen beoorlogen / dacht hen best zich aan den Ynca te onderwerpen / onder beding / dat hy hunne naburen en vyanden wilde helpen kastyden voor den overlast / dien zy hen aangedaan hadden. Die boodschap wierdt aan Capac Yupanqui, die hen genoegzaam bezet hieldt / gebragt; maar de boden kregen tot antwoordt / dat het nooit het werk der onderdanen was hunne oppervorsten voor te schryven / wat zy doen of laten moesten; dat de Ynca wel wist / wat zyn plicht als koning / en zoon der zonne was / namentlyk / overal recht en billykheit te oeffenen / en van anderen te doen oeffenen; en dat hy uit die aanmerkinge gereet was om de inwoonders van Umaſuyu, zo zy mogten misdaan hebben / te kastyden / zonder dat het eens nodig was / dat zy hem daarom verzochten. Het was dat volk evenveel / om welke reden de Ynca hunne naburen den oorlogh aandeedt / als zy maar verzekert waren / dat zy zouden gewroken worden. Zy gaven zich derhalven over / en erkenden Capac Yupanqui voor hunnen oppervorst. Hy bezagh de steden en vastigheden van het nieuveroverde landschap / naar de gewoonte zyner voorzaten / en hieldt zich eenigen tydt te Huaquirça, de voornaamste plaats van dat lant op. Van daar zondt hy eenige gezanten aan de Curacas van Umaſuyu, dat zy daar by hem hadden te komen / hem voor hunnen koning te erkennen / de zonne voor hunnen Godt te dienen / en rekenschap te geven / van het ongelyk / dat zy hunne naburen aangedaan hadden. Deze gezanten kregen geen ander antwoordt van de byeenvergaderde Curacas dan men van een strydbaar volk moest verwachten. Namentlyk / zy wisten niet / wie de Ynca was / noch wilden het niet weten; het kon wel waar zyn / dat hy een zoon van de zonne was / en ook wel onwaar / dat raakte hen niet; hadt hy het iets te zeggen / zo moest hy by hen komen / daar zy gereet zouden staan om hem met de wapenen in de vuist te ontfangen / welke hen tot noch toe in hunne vryheit bewaart hadden / en door welke zy altydt alles bekomen hadden / dat men hen geweigert hadt.

Dat antwoordt / zo trotsch / en aan een zo machtig vorst gegeven zynde / maakte / dat Capac Yupanqui met acht duizent mannen van zyn beste volk / terstont met zo veel spoedt als het mogelyk was / die helden ging opzoeken. Hy maakte zo veel haast / dat hy met dat leger midden in hun lant stondt / eer dat zy eens dachten / dat hem de boodschap kon gedaan zyn / en hy stondt gereet om eens te bevzoeven / of zy zo wel konden vechten

als

als zy voorgaven. De Curacas, die elk voor hun hooft wel bezig waren met volk te verzamelen/maar die in zo korten tyd geen leger hadden kunnen by een brengen/ waren ten uiterste ontstelt/ dat zy dus hunnen vyant midden in hun lant zagen / zonder hem te kunnen wederstandt bieden. Sich te onderwerpen/ was het beste en gereedste middel. Zy kwamen zich derhalven voor de voeten van den Ynca nederwerpen / en smeekten om vergiffenisse/ dat zy de gezanten zo kwalyk ontfangen hadden / belovende zich voortaan te zullen gedragen als getrouwe onderdanen. De koning/ dien het niet te doen was geweest / dan om zo wel van het eene volk als van het andere meester te zyn / ontfing hen met veel vriendelykheit/ nam kennisse van de verschillen/die zy met hunne naburen gehadt hadden / en stelde landpalen tusschen die beide volkeren / op dat 'er nooit twedragt zou zyn over een weinig landt/ te meer/ alzo zy beide lands genoeg hadden om te bewonen/ en weiden genoeg om hun veé te doen bestaan.

Keert zegenpralende naar Cusco.

Deze volkeren/ overtuigt zynde van de edelmoedigheit des konings/ bragten hem gout en silver aan / zo veel als hy begeerde / en merkten in korten tydt / dat zy onder zyne regeringe veel gelukkiger en gemakkelyker zouden leven dan te voren. Toen derhalven de zaken meest in order gebragt waren / en meesters aangestelt om die volkeren te onderwyzen / wilde de Ynca zich weder naar Cusco begeven. De voornaamste zyner nieuwe onderdanen/ niet vergenoegt zynde met de teekenen van toegenegenheidt/ die zy den koning gegeven hadden / deden een setel van louter gout maken/ vergeselschapten den koning tot aan Cusco, en droegen zelf hem/ op die goude setel gezeten zynde/ op hunne schouderen ter stadt in/ tot teken van onderdanigheit/ en bereidwilligheit om hem te dienen. Die genen/ welke het niet gebeuren mogt de setel te helpen dragen/ volgden achter aan/ zo veel nader of verder / naar dat zy eer of later zich onder de beschermінge van den koning begeven hadden. De burgers van Cusco gingen voor de setel/ al zingende en danssende/naar de gewoonte der Indianen/ zo dat die intrede met recht een zegenpraal magh genoemt worden.

Straf geoefent over Sodomie.

Naderhant wendde Capac Yupanqui zyne zorgen ten dele om wetten en instellingen te maken / en ten dele om weder nieuwe landen te overwinnen/ maar zelf ging hy zeer zelde te velt. Hy hadt wakkere krygsoversten / en zyn oudste zoon Ynca Roca, dien wy wel haast op den thron zullen zien / was in staat om dat deel der regeringe voor zynen vader waar te nemen; te meer alzo 'er nooit voorbeelt van ontrouw tegen eenig Ynca geweest

was / en de koning derhalven niet te vrezen hadt / dat zyn zoon / de wapenen in handen hebbende / zich van de zelve tegen hem mogt bedienen. Dus wierden van tydt tot tydt nieuwe landen voor het koninkryk gewonnen / en te gelyk de Godsdienst der zonne / en goede zeden ingevoert. Daar het volk zich wel wilde laten onderrechten / gebruikte men zachtheit / maar daar het niet anders kon zyn / de uiterste strengheit. De veldoversten / en opzienders / die onder de overwonne volkeren leefden / moesten den koning onderrechten van alles / dat eenigzins aanmerkens waardig voorviel / of waar in het eigentlyk zyn werk was te voorzien. Deze maakten hem derhalven op zekeren tydt bekent / dat 'er onder de overwonne volkeren eenige waren / die zich in het heimelyk overgaven tot Sodomie / waar tegen raadt behoorde gestelt te worden. So haast als de koning dat verstaan hadt / oordeelde hy / dat die zonde zo groot was / dat men 'er zelf niet van behoorde te weten / en daarom beval hy wel strengelyk / dat men overal nazoek zou doen naar zulke gruweldaden / en dat men die zonder de allerminste oogluikinge zou straffen / met de misdadigers levendig te verbranden / hunne bomen te ontwortelen / hunne huizen af te breken / en alles / wat hen toehoorde / te verwoesten. Toen men op deze wyze het kwaat meest uitgeroeit hadt / deedt de Ynca de volkeren / onder welke die gruwelen in zwang gegaan hadden / aanzeggen / dat hy tot zo verre alleen middelen in het werk gestelt hadt / om het kwaat te beteugelen / maar dat zo iemant zich verder mogt daar in te buiten gaan / de ganschе stadt / in welke zulx geschiedde / voor medeplichtig zou aangezien worden / en dat alle de onschuldige inwoonders zelf met de schuldigen zouden moeten betalen. Die strengheit hadt eene gewenschte uitwerking / want men hoorde nooit / dat het gezegde kwaat ergens gepleegt wierdt / zelf niet in die steden / daar het te voren gemeen geweest was.

Sticht verscheide gebouwen, maakt wegen, grachten, bruggen, enz.

Ondertusschen besteedde de Ynca niet minder zynen tydt om de stadt Cusco te vercieren. De tempel der zonne / welke door den eerste Ynca Manco Capac aangelegt was / heeft altydt aan die vorsten gelegenheit gegeven / om hunnen yver voor den Godsdienst te betonen / want weinige zyn 'er geweest / die niet het een of het ander toegebragt hebben om haar aanzienelyker te maken / Capac Yupanqui, die gelukkig in zyne regeringe geweest was / en verscheide ryke landschappen aan de kroon gevoegt hadt / deedt ook veel om die tempel / en de maagden / welke tot dienst der zonne afgezondert waren / te bevoorrechten. Daarenboven deedt hy verscheide gebouwen tot verbetering van zyne hofstadt / en tot nood-

Digitized by Google

noodzakelyke gebruiken voor de regeringe maken. Ook wierden 'er in de voornaamste plaatsen der overwonnene landen zulke gebouwen opgerecht / in welke de zaken van die landen / als in gerechtshoven / onder de toezicht der afgezondenen van den Ynca, verhandelt / en ten dienst van het gemeen / en van den vorst afgedaan wierden. Hy stelde ook order / dat 'er grote wegen gemaakt wierden / om van het eene lant naar het andere met gemak en zekerheit te kunnen reizen / en deedt om de landen / die door droogte / alzo het in Peru nooit regent / onbekwaam waren om bebouwt te worden / te bevochtigen / eene grote menigte afleidingen maken uit de grote rivieren van het lant / uit welke afleidingen de Indianen water konden bekomen / om hunne landerpen te bespoejen. Eindelyk stelde hy ook order / dat vele bruggen gemaakt wierden / naar het voorbeelt van de eerste / van welke wy boven gesproken hebben / en by het gebruik / van welke de Indianen zich zo wel bevonden hadden / dat zy het voor eene grote gunst aanzagen / wanneer de Ynca hen beval meer diergelyke te maken.

Op deze wyze nam deze Ynca, zes of zeven jaren na zyne eerste onderneminge / de verbetering van zyn ryk ter herte / en deedt dus alles / wat men van een braaf koning te verwachten heeft. Na dien tydt bevong hem weder de lust om zyn gebiedt verder naar de zee-kant uit te zetten / dat hy gelukkig deedt door de hulpe van zynen zone Roca. Die jonge vorst bragt niet alleen aan de zee-kant / maar ook in het lant / verscheide Curacas onder de gehoorzaamheit des konings. De landen / die hier en daar tusschen beide lagen / deedt men bevolken uit andere landen / welke eenige inwoonders konden missen. Alzo wierdt met den tydt de kennis van de verdelinge der landen uitgewischt / en de Indianen hingen / voor zo verre zy onder de Yncas stonden / volkomentlyk van hen af / zonder dat zy noch lust noch gelegenheit hadden om zich tegen hen te verzetten. Dus leefde hy noch eenige jaren in grote rust / en bezorgde zo veel als het mogelyk was / dat hy zynen zone een gerust en bloejent ryk mogt nalaten. Dat gelukte hem volkomentlyk / want hy bragt zyn leven gerustelyk ten einde / en stierf in een hogen ouderdom / den naam van Capac, welke by de Indianen zeer hoog geacht wierdt / volkomentlyk waardig zynde. Zyn ligchaam wierdt gebalsemt / het welk de Indianen toen ter tydt zeer wel wisten te doen / en by die van zyne voorouderen geplaatst in eene kapelle / alwaar hy van de Indianen nevens hen aangebeden is geworden / tot dat in later tyden de Markgraaf Canete, onderkoning van Peru / zyn ligchaam met

Zyne verdere overwinningen en dood.

met eenige der volgende Yncas heeft doen vervoeren naar Lima / om de Indianen dat middel van afgoderp te plegen / te benemen.

Ynca Roca volgt hem in de regeringe.

Het was niet raar / dat een Ynca ſtervende twee of drie honderd kinderen naliet / alzo zp alle middelen voor goet hielden / welke konden dienen om het geſlacht der zonne uit te breiden. Hoe vele kinderen Capac Yupanqui nagelaten heeft / weten ons de ſchrpvers niet te zeggen ; maar zp komen daar in overeen / dat hp omtrent tachtig zo wettige als onwettige kinderen heeft nagelaten. Naar de wet / die tot dien tpdt toe ſtandt gegrepen hadt / moeſt Ynca Roca zpn oudſte zoon / die zpnen vader en het rpk reeds aanmerkelpke dienſten gedaan hadt / en die geboren was uit Coya Mama Curyllpay, deſs konings vrouwe en zuſter / heen op den thron volgen. De krpgsondernemingen / welke zpne voorouderen zo wel gelukt waren / maakten ook een groot deel der aanmerkelpke zaken van dezen Ynca uit. Hp verzamelde een leger van dertig duizent mannen / en reisde met het zelve naar de voordelpkſte landſchappen van zpn rpk / buiten welke hp wel vpftig mylen verder doordrong / zo wel in de langte als in de breedte van het Oosten naar het Weſten. Niemant kon hem weerſtaan / en hp zou waarſchpnelpk zpne ondernemingen verder voortgezet hebben / zo hp niet gemeent hadt / dat hp daar lands genoeg aan hadt om het zelve te beſchaven / en daar de wetten en gewoontens in te voeren / die onder zpne eigene onderdanen in gebruik waren.

Wetten door hem gemaakt.

Het luſt mp niet uit de ſchrpvers / die de zaken van dezen voorſt beſchreven hebben / de bpzonderheden aan te tekenen / welke hem in zpne overwinningen gebeurt zpn / noch hier de namen der volkeren op te geven / die hp aan het rpk gehecht heeft. Den meeſten tpdt wierden die volkeren op eene en de zelve wpze verovert / en hunne namen zpn tegenwoordig zo weinig bekent / dat men veel moeite zou hebben om een kaart op te ſtellen / en dezelve behorelpk te plaatſen. Derhalven doedt het eene noch het andere veel tot bekrachtiging der geſchiedeniſſe / of tot nut van den lezer. Van groter nutheit is het / dat wp eens zien / hoedanige wetten hp mondelpk ingeſtelt heeft.

Tot de oeffeninge der wetenſchappen moet men alleen menſchen van hoge geboorte uitkiezen , en niet de kinderen van gemene lieden. Zy zouden door de wetenſchappen zo loos worden , dat de ſtaat miſſchien eenig onheil van hen te vrezen zou hebben.

Om de gemene lieden altydt in eenen ſtaat te houden , is het no-

Digitized by Google

nodig, dat ieder kint het handwerk leert, waar mede zyn vader de koſt gewonnen heeft.

Met een moordenaar, met een oproerige, met een dief, noch met een overſpeler moet men eenig medelyden hebben. Nooit moet men iemant een van deze misdaden vergeven, maar men moet zonder uitzonderinge alle, die zulke misdaden begaan, ter doot veroordelen.

Alle de kinderen zyn gehouden hunne vaders en moeders te dienen tot den ouderdom van vyf en twintig jaren toe, maar na dien tydt moeten zy afzonderlyk van hunne ouders hunne eigene zaken voortzetten, en dan zyn zy, als het nodig is, dienſt aan den ſtaat ſchuldig.

Zyne ſpreuken.

Die wetten doen zien / dat deze Ynca Roca een voꝛſt van verſtant geweeſt is / en dat hy het grote inzicht der Yncas wel verſtaan heeft / namentlyk / om / te gelyk met het oeffenen van recht / en het verzorgen van den ſtaat / ook te werken aan de vermeerdering van hunne grootheit / en heerſchappy over de Indianen. Het blykt ook uit andere zaken / dat deze Ynca een man van groot verſtant geweeſt is. De Indianen weten door overleveringe noch eenige zyner ſpreuken / welke zeker niet kunnen voortgekomen zyn uit de herſſenen van een voꝛſt / die niet wel voorzien was van kenniſſe van zaken: Zo menigmaal, was hy gewoon te zeggen / als ik de hemel beſchouw, hare grootheit, het licht, en hare herelykheit, dunkt my, dat Pachacamac (met dien naam noemde hy het Opperwezen / onder het welke zyne godheit / de zon / zelf ſtondt) wel een groot koning moet zyn, die eene zo ſchone verblyf-plaats heeft. Hy wiſt ook de geleerde lieden tot zo verre op hunne waarde te ſchatten / dat hy de gewoonte hadt van te betuigen / dat zo hy iets op de aarde zou moeten aanbidden / en het hem in zyn keur ſtondt om onder alle aardſche zaken aan te bidden / wat hy wilde / dat het zekerlyk een wys en beſcheiden man zou zyn / die naar zyn gedachten alle zaken van de gehele werelt in waarde te boven ging. Doch om evenwel te bewyzen / dat men een menſch niet moeſt aanbidden / voegde hy gemenelyk daar by: Evenwel zyn 'er in een menſch zo vele zaken, die hem zo grote eere onwaardig maken, dat ik wel zie, dat hy die eere niet waardig wezen kan. Al heeft een menſch noch zo veel verſtant, zo gebeuren hem nochtans zeer vele dingen in zyn wederwil. Hy blyft nooit in dezelve ſtaat; hy lydt vele ongemakken in dit leven; hy wordt ziek, en hy ſterft, zonder dat het in zyn macht is weder jong te worden, en de zaken, die hem de eerſte maal mishaagt hebben, te verbeteren. Derhalven is de allerbeſte en allerverſtandigſte menſch niet waardig,

dat men hen eenige Goddelyke eere bewyſt. Deze en andere ſpreuken / die men zegt / dat van hem gekomen zyn / doen wel zien / dat het menſchelyke verſtant alleen door oeffeninge zeer kan verbetert worden. Wat hulpmiddel hadde deze Yncas toch / om zo wel te redenkavelen? Immers niets tot wereld dan de oeffening / en wel noch zonder het hulpmiddel van boeken / alzo zy niets wiſten van lezen of ſchryven / en by gevolg noch minder van boeken.

Hy recht te Cuſco ſcholen op.

Hoch ſchoon deze Indianen van een zo groot hulpmiddel ontbloot waren / niet te min wiſten zy wel / dat er tot allerhande wetenſchappen zekere gronden zyn / in welke men dient onderwezen te zyn / om eenige voorderingen te maken. Onder hen was een zoort van wysgeren / welke Amautas genaamt wierden / en die eenige kennisſe hadden van de ſterrekunde / van de natuurkunde / van de geſchiedenisſen des lants / en van eenige andere dingen / welke weetens waardig waren. Die Amautas onderwezen de jeugt in dat alles / ten minſte zo goet als zy konden ; maar Ynca Roca , die / zo als wy kunnen zien uit die ſtaatkundige wet / welk wy zo even bygebragt hebben / niet wilde / dat de zaken te gemeen / en de wetenſchappe van geringe lieden zouden geoeffent worden / beeft te Cuſco , nabp zyn hof / openbare ſcholen ſtichten / daar de jeugt onderwezen zou worden in alles / het welk die Amautas haar konden leren. Voor dat middel maakte de Ynca , dat men zyne wetten acht moeſt nemen / en die onder zyne oogen niet dorſt overtreden. Hy zagh / of de meeſters hunnen plicht wel waarnamen / en maakte / aan de andere kant / dat de kinderen grote achtinge hadden voor hunne meeſters / die zy zagen dat van den Ynca zelf zyne zorge waardig geacht wierden.

Na zyne doot volgt hem Ynca Yahuarhuacac in het ryk.

Het gebeurde dezen vorſt / dat aan vele andere braave vorſten gebeurt is / dat hy namentlyk een zoon naliet / die hem zeer ongelyk was. De Indianen noemen hem Yahuarhuacac , 't welk zo veel te zeggen is als Bloedſchreier , het zy om dat hy waerelyk / gelyk zy voorgeven / in zyne jeugt eens bloet geſchreit heeft / het zy dat men hem dien naam heeft gegeven / om dat hy zyne onderdanen niet veel heils aangebragt heeft / of om eenige andere reden / die ons tegenwoordig onbekent is. Evenwel ſchynt het niet / dat de wreedheit / zo als men misſchien ook al uit den naam zou kunnen giſſen / eenig deel gehadt heeft in het geven van dien naam / alzo hy een zeer goedaardig vorſt was / en die de ruſt meer dan iets ter wereld beminde. Wy hebben tot noch toe gezien / dat alle zyne voorouders de palen van hun ryk gedurig hebben

ben getracht uit te zetten ; maar hy zou zich vermoogt hebben / met het gene dat zy bezeten hadden / indien zyne naaste bloedverwanten hem niet aangeraden hadden / dat hy om den naam van lafhertig te ontgaan / iets op de naburige volkeren behoorde te ondernemen. Zyn broeder Mayta, die wel by hem gezien was / moedigde hem voornamentlyk aan / tot de eene of de andere onderneming. Nochtans kon men hem niet bewegen om zelf te velt te trekken. Hy liet het gebiedt van zyn leger aan dezen broeder over / die binnen korten tydt eenige kleine volkeren omtrent Arequipa overmeesterde.

De uitslag van deze onderneminge gebiedt den Ynca zo wel / dat hy begon zyne gedachten te laten gaan / om ook zelf eens zyn geluk te beproeven ; maar eenige opkomende onluften binnen 's huis maakten / dat hy zich buite Cuſco niet durft begeven. Zyn oudſte zoon was zo veel te oorlogzieker / als zyn vader te groote beminnaar van de vrede was. Deze noch jonge zynde / was onverdragelyk voor allen / die met hem te doen hadden. Zyn grootſte vermaak beſtondt in een ongeregelt leven / en hy beſteedde zyn meeſten tydt / aan de kinderen van zyne jaren den eenen of den anderen ſpaden trek te ſpelen. De koning mogt hem / toen hy nu wat meer jaren begon te krygen / voorhouden / dat hy op zo eene wyze nooit de gemoederen zyner onderdanen zou winnen / dat zyne voorouders / welke hy moeſt navolgen / nooit ſtrengheit tegen hunne onderdanen gebruikt hadden / en dat men / zo hy zich niet wilde beteren / eenen tweden zoon in zyn plaats ter opvolginge in het ryk zou opvoeden ; niets was bekwaam om hem van zyn voorgaande levenswyze af te brengen / welke hem van dagh tot dagh hatelyker maakte. Huiſſelyke onluſten van dien Ynca.

De Ynca derhalven ziende / dat niets bekwaam was / om zynen zone te verbeteren / moeſt eindelyk van bedreigingen tot de daadt komen / en gebood zynen zone van het hof / en uit Cuſco te vertrekken. Daar was een groot afgeſtoken perk / in het welke men gewoon was het vee / dat tot den dienſt der zonne behoorde / te weiden. Yahuarhuacac zondt zynen zone derwaards / om dat vee nevens de andere herders te weiden / hopende dat hy door dat leven tot bezadigder gedachten zou komen / of eindelyk van gedachten zynde / zo hem dit niet deedt veranderen / hem ten eenemale te onterven. In dat laatſte ſtak eventwel zo veel gevaar / nademaal de Curacas en het volk waarſchynelyk zich daar tegen geſtelt zouden hebben / dat de Ynca nooit daar na meer om oorlogh te voeren dacht / uit vreze / dat zo hy in de zelve ongelukkig mogt zyn / zyne onderdanen hem zouden van den Bant zyn zoon van het hof.

thzoon / en zyn zoon daar op zetten; want hy begreep zeer wel / dat de onderdanen niet met goede oogen konden aanzien / dat een der nakomelingen van de zonne met zo veel strengheit gehandelt wierdt.

Lift van den prins, welke mislukt.

Dzie jaren verliepen in deze wanozder / in welken tydt de Ynca niets merkwaardigs uitrechtte / behalve dat hy vier zyner naaste bloedverwanten / dooz het koninkryk zondt / om te zien / of 'er wel behoorelyke acht gegeven wierdt op de koninklyke gebouwen / op de bzuggen / waterleidingen enz. terwyl hy zelf al zyn tyt en pver besteedde om de feestdagen der zonne met de grootste plechtigheit te vieren. Ondertusschen kwam de pzins / toen men 'er het minste om dacht / ten hove / deedt zich aanmelden / en verzocht om den Ynca zynen vader aangaande gewigtige zaken te spzeken. De koning was zo zeer vertoozrt van wege de stoutheit zyner zone / die zich niet ontzien hadt ten hove te komen / zonder toelatinge van zynen vader / en zonder vooz straffe te vrezen / dat hy hem liet aanzeggen / dat hy weder naar het perk / in het welke hy gebannen was / kon gaan / en dat men hem vertroude lieden zou toezenden / om te horen / wat hy den koning te zeggen hadt. De pzins hieldt noch sterker aan dan te voren / en gaf vooz / dat hy aan den Ynca een boodschap te doen hadt / van wege eenen anderen Ynca, die vooz hem in macht niet behoefde te wyken / en dat men hem daarom zo niet van de hant moest zenden. Zyn vader / noch meer verstoozt zynde / liet evenwel toe / dat hy in zyne tegenwoozdigheit kwam. Nu hadt de pzins kennisse gekregen / dat de Chancas, een oozlogshaftig volk / 't welk dooz zyn grootvader overwonnen was / zich met verscheide andere volkeren vereenigt hadden / en zo gezamentlyk regt op Cusco aantrokken / om alles te verwoesten en te verdelgen; maar om de zake eenen anderen glimp te geven / zeide hy / dat hem iemant in een dzoom verschenen was / die zich zelven Ynca Viracocha noemde / en die hem den opstandt der Chancas bekent gemaakt hadt. Het was hem zeer waarschynelyk / dat hy / wetende hoe zeer zyn vader ingenomen was dooz diergelyke zoozten van oopenbaringen / daar dooz weder in deszelfs gunst zou geraken / als hy zagh / dat de zon hem verwaardigde zulke zaken bekent te maken; maar zyn vader zeide / dat hy geloofde / dat zyn zoon van verstant berooft was / die hem zulke beuselpraat wilde doen geloven / of dat zyne onbeschaamtheit in die dzie jaren zeer toegenomen moest zyn / alzo hy opgeraapte verdichtselen zynen vader als waarheden dozst voozhouden. De pziesters / met welke de Ynca meest omging / en die zekerlyk den

pzins

prins zachter behandelinge waardig achtten / als zynde de oudste zoon der uit een regte lyn van de zonne afgedaalde vorsten / waren van gedachten / dat men acht moest geven / op het zeggen van den prins / doch de koning deedt hem aanstonds weder naar het perk vertrekken / met bedreiging van hem het leven te zullen doen benemen / zo hy 'er ooit een voet buiten zette. Aan alle andere hovelingen beval hy / op straffe van zyne hoogste ongenade / dat men hem nooit meer zou hebben te spreken / noch van zyn zoon / noch van de zaak. Het is niet bekent / wat naam deze prins voor dien tydt gehadt heeft / maar naderhant heeft men hem zelf naar den naam des genen / die hy voorgaf dat hem in een droom verschenen was / den naam van Viracocha gegeven / en hy heeft / toen hy daar na op den thron gekomen was / eene godheit onder dien naam gedient / en van zyne onderdanen doen dienen.

Daar waren omtrent drie maanden na dien tydt verloopen; wanneer men tyding kreeg aan het hof / dat de Chancas in beweginge waren. De Ynca hoorde die tydinge aan / als een verdichtsel / uitgevonden om kwansuis het zeggen van Viracocha te bewaarheden / en sloeg de zelve daarom in de wint. Zelf toen het gerucht reeds onder het volk verspreidt was / en niemant 'er meer aan twyffelde / bleef de Ynca nochtans by zyn oude gevoelen. Ondertusschen hadden de vyanden alle de doortochten bezet / en naderden van dagh tot dagh naar Cusco, zonder dat daar gereedschap gemaakt wierdt / om hen behorelyk te ontfangen. Zy hadden een leger van dertig duizent mannen / het welk onderwege aangroeide door de aankomst van sommige onderdanen der Ynca, welke om de eene of de andere reden onvergenoegt zynde / deze gelegenheit waarnamen / om zich te wreken over het leet / 't welk zy meenden ontfangen te hebben. Nooit was de Ynca in groter verlegenheit / dan / toen hy eindelyk genoodzaakt wierdt te geloven / dat men hem de waarheit gezegt hadt / en dat hy in korten tydt een zo krachtig leger voor de muren van Cusco te wachten hadt. Hy was niet in staat / om de vyanden met gewelt tegen te gaan / noch zelf om de stadt / die ontbloot was van soldaten / te verdedigen / en besloot derhalven met eenige zyner bloedverwanten voor eerst naar Muyna, het welk zeven mylen ten Suiden van Cusco gelegen is / en vervolgens naar Collasuyu te vertrekken / hopende zyn leven te verzekeren door de getrouwheit der onderdanen van dat landschap.

Opstandt der Chancas tegen den Ynca.

Cusco door den Ynca verlaten, en door zyn zoon verdedigt.

So haast als de koning de stadt verlaten hadt / volgden de voornaamste lieden zyn voorbeelt / en begaven zich hier en daar op

op het lant / daar zy zich veilig achtten voor het gewelt der vyanden. Dus was de hofstadt / welke altydt gehouden was voor eene geheiligde plaatse / van den Ynca verlaten / en aan het woeden der aanmaderende vyanden bloot gestelt / terwyl de prins de tyding kreeg van de vlucht van zyn vader / en van den toestant der zaken. Zyn driftige aart liet hem niet toe lang te twyffelen / wat hem te doen stondt / en hy koos terstont de zyde van te sterven voor de stadt en den tempel der zonne / of de vyanden te verdryven / waar toe hy nochtans weinig of geen gelegenheit zagh. Met dat voornemen zondt hy alle de herders / met welke hy het veê geweidt hadt / door het lant / nevens alle andere Indianen / die hy ontmoette / en deedt hen uit zyner name zeggen / dat zy op zekere plaatse met alle wapenen / die zy konden beschikken / hadden te zamen te komen / en dat zy ondertusschen aan alle Indianen / die hen te gemoet kwamen / het zelve uit den name van den Ynca moesten bevelen. De prins zelf begaf zich ter loop naar Muyna , daar hy den koning noch aantrof / met zyne meeste bloedverwanten. Hy stelde den Ynca het gevaar en de gevolgen van eene zo lafhartige daadt voor oogen / en smeekte hem / dat hy toch zo veel wilde doen / en aan alle anderen een goet voorbeelt geven ; maar toen hy zagh / dat de koning niet te bewegen was / boodt hy zich zelven aan / om nevens die genen / welke moeds genoeg hadden om den tempel der zonne te verdedigen / of om te sterven voor het vaderlant / de vyanden tegen te trekken / om ten minste alles te doen / wat van eerlyke lieden kon vereischt worden / en niet te lyden / dat de vyanden zich meester maakten van eene stadt / welke nu zedert eenigen tydt de hoofstadt van een groot koninkryk geweest was.

De komst van den prins en zyne redenering / welke hy met groten yver uitsprak / stak de bloedverwanten / welke hunnen koning ten getale van omtrent vier duizent gevolgt waren / een hert onder den gordel / en zy volgden alle den prins / uitgezondert eenige oude lieden / die tot den oorlogh onbekwaam waren. Op den wegh ontmoetten zy vele anderen / die zich uit Cusco begaven / en die nu wel te vrede waren / en genegen om het leger te volgen. De herders / die in het eerste afgezonden waren / kwamen op de bestemde tydt en plaats met hun volk aan / en de andere afgezondene Indianen deden het zelve / zo dat het leger van den prins nu genoegzaam aangegroeit was / om de vyanden eenigzins tegen te houden / maar geenzins om hen te vlugge te dryven. Gerust zynde / hoe de zaak ook uit mogt vallen / als hy zyn uiterste vlyt aangewendt hadt / ging hy zich met zyn volk legeren op den wegh /

wegh / langs welke hy wist dat de vpanden moesten komen / niet zo zeer in de hope van te zullen overwinnen / als wel in de begeerte van al vechtende te sterven / eer dat de vpanden meester wierden van de stadt Cusco, en van den tempel der zonne. Syn leger was aangegroeit tot op omtrent tien duizent mannen / maar dat der vpanden was veel machtiger / en derhalven in staat om den Ynca te verdrijven; doch de liefde tot den Ynca, welke in de herten der andere onderhorige volkeren gevestigt was / redde eindelijk het rijk uit een groot gevaar / waar van de gevolgen pffelijk zouden geweest zijn. Sommige kleine volkeren / die gelegen waren niet verre van de landen der Chancas, welke den opstandt begonnen hadden / zagen wel / dat de Chancas eenig kwaat voornemen hadden / maar eer dat zy daar van te Cusco kennisse konden doen geven / was de zaak reeds te verre gekomen. Sy oordeelden daarom / dat zy best zouden doen / met gewapenderhant de Chancas in stillheit achter na te trekken / en daar kennisse van te geven aan den Ynca, om te weten / waar hy oordeelde dat zy den meesten dienst konden doen.

So weinig als men dit onderstandt voorzien hadt / zo aangenaam was het voor den prins / die aan het zelve beval / zich bij hem te voegen / en vervolgens aan de soldaten grote beloften deedt / tot beloninge van hunne getrouwheit. Wat de Curacas van die volkeren belangt / die hoopte hy op met weldaden. Daarenboven deedt hy alle deze toevalligheden doorgaan voor een uitwerksel der belofte van Viracocha, die hy zelde dat hem in een droom verschenen was / en moedigde daar door de soldaten te meer aan. Het leger was dus aangegroeit tot op omtrent dertig duizent man / en de hoop van het gevreesde onheil te boven te zullen komen / groeide dus met een meer en meer aan; doch alzo de Curacas zeiden / dat 'er noch vijf duizent man in aantocht was / om zich bij hen te vervoegen / deedt de prins / dien wij voortaan / naar den naam van het gewaande spook / Viracocha zullen noemen / hen eenige boden te gemoet zenden / met bevel / dat zy / zo heimelijk als het mogelijk was / van achteren moesten agt geven op de beweginge der Chancas, en dat zy zich in een hinderlage moesten leggen / zo haast als het leger der vpanden stil lagh / om in de achterhoede te vallen / als men met malkander handgemeen zou geworden zijn. Krygt onderstandt.

In dezen staat waren de zaken / toen de Chancas aannaderden. Viracocha deedt hen / naar de gewoonte zijner voorvaderen / eene algemene vergiffenisse aanbieden / indien zy wilden weder naar hun lant keren / en zich aanstellen als gehoorzame onder- Bloedige veldslag tusschen Viracocha en de Chancas.

derdanen. Zy wisten aan de eene kant wel / dat de Ynca Yahuarhuacac uit Cusco geweken was op hunne aanmaderinge / maar aan de andere kant was hen ook niet onbekent / dat zy met Viracocha, een moedig en dapper vorst / te doen hadden ; en nochtans zonden zy de afgezonenen zonder eenig antwoordt weder te rugge. Des anderendaags / de Chancas noch nader gekomen zynde / zondt Viracocha andermaal / met belofte van hen hunne misdaadt te vergeven / indien zy zich wilden onderwerpen / en weder naar hun lant trekken. De afgezondenen kregen geen ander antwoordt / dan dat men des anderendaags zou zien / wiens beurt het was om te vergeven / en wie zich te onderwerpen hadt.

Na dat antwoordt verbaardigde men alles tot een gevecht / 't welk op den volgenden dagh / onder een pfelpk geschreeu / naar de gewoonte van die volkeren / aangevangen wierdt. Het zelve was zeer hardnekkig / en bloedig / tot den middagh toe / zonder dat men kon zeggen / aan welke kant de overwinning scheen te zullen zyn. Viracocha bevondt zich overal in het hevigste van het gevecht / en moedigde zyne bloedvrienden en soldaten door zyn voorbeelt aan tot dapperheit. Ondertusschen vielen die vpf duizent man / welke wp gezegt hebben dat achter de Chancas aantrokken / op den middagh zo fel op de regterzyde van hun leger aan / dat zy het zelve voor eenigen tydt in wanorder bragten / maar de vpanden zich weder by een verzamelt hebbende / vielen ten tweedemale als verwoede leeuwen aan op het leger van den Ynca. Na dezen tweden aanval vocht men langer dan twee uuren met de grootste verwoedheit van de werelt; maar de Indianen / die aan alle kanten gehoort hadden / dat Viracocha de wapenen tot verdediging van den tempel der zonne opgevat hadt / verzamelden zich overal / en kwamen wel te passe zich by veertigen en vpftigen met een afgrysselpk geschreeu in het gevecht werpen. Toen de Chancas zagen / dat het leger van den Ynca t'elkens versterkt wierdt / en dat zy gestadig verzwakten / vochten zy als verwoede menschen / niet zo zeer om te overwinnen / als wel om al vechtende te sterven / doch zy wierden evenwel eindelpk gedwongen te vluchten / en eene volkomene overwinning aan den Ynca te laten. Deze / gelpk wp reeds gezien hebben / wist alles tot zyn voordeel / en tot eer van zyn stamhuis te draajen. Hy deedt daarom na den slagh verspreiden / dat onder het gevecht de stenen van het gebergte verandert waren in soldaten / welke nevens hem de goede zaak verdedigt hadden / en dat verdichtsel deedt zo goede uitwerking op de gemoederen der Indianen /

dianen / dat zy het geloofden / en bygevolg noch groter achtinge kregen voor de Yncas, en voor de zonne / welkers afkomelingen zy waren.

De Chancas overwonnen, en tot hun plicht gebragt.

So haast als de vpanden op de vlucht gedreven waren / deedt Viracocha zyn volk byeen verzamelen / en verboodt hen de vluchtende te vervolgen. In het tegendeel zondt hy eenige zyner voornaamste veldoversten naar de geslagene vpanden / die zich ook weder te zamen gevoegt hadden ; doch alleen om zich aan den Ynca op genade en ongenade te onderwerpen. Deze veldoversten bestraften hen zeer ernstelyk uit den naam van Viracocha, en dzongen het verdichtsel van de stenen / die in menschen verandert waren / zo ernstig aan / dat de Chancas daar volkomen geloof aan sloegen / om dat zy gezien hadden / dat 'er t'elkens nieuw volk tegen hen kwam. Zy voegden daar by / dat men altydt in diergelyke ontmoetingen zulke uitwerkingen zou zien / en dat het derhalven grote dwaasheit was zich tegen de kinderen der zonne te verzetten. De Chancas, en voornamentlyk huhne Curacas, die niets minder dan de doot voor hunne ongehoorzaamheit gewacht hadden / waren ten hoogste voldaan over de goedheit van Viracocha, die hen de vryheit gaf / om weder naar hun lant te trekken / alwaar zy beloofden / dat zy zich zouden gedragen als gehoorzame onderdanen.

Hoe Viracocha zich droeg na de overwinning.

Toen dit alles verricht was / zondt Viracocha een bode aan de maagden / die gewydt waren tot den dienst van den tempel der zonne / en hy maakte haar bekent / dat hy geloofde zyne overwinninge voornamentlyk aan hare gebeden schuldig te zyn. Ook deedt hy door eenen anderen bode aan zynen vader Yahuarhuacac weten / hoe de zaken zich toegedragen hadden / en dat hy eene volkomene overwinninge bekomen hadt / doch hy deedt 'er by voegen / dat hy hem ernstelyk verzocht / dat hy voor eerst noch niet wilde wederkeren naar Cusco, alzo 'er noch eenige zaken te verrechten waren / die hem mogelyk in eenig gevaar konden inwikkelen. De oude vorst / die verheugt was / dat de zaken zo wel uitgevallen waren / betrouwde zich volkomentlyk op de woorden van zynen zone / die hem misleidde / gelyk wy terstont zullen zien. Eerst trok Viracocha met een gedeelte van zyn leger naar het lant der Chancas, alwaar hy op alles goede order stelde / hebbende de begeerte tot roem / en de grootheit / tot welke hy door die onderneming gestegen was / zyn woesten aart verandert. Vervolgens trok hy te rugge naar Cusco, in welke stadt hy als in overwinning met zyne voornaamste vrienden introk / doch te voet / om dat hy tot dien tydt toe meer voor een soldaat dan voor

een koning wilde gehouden zyn. Met dezen stoet / en onder het vreugdegeschrei der inwooneren ging Viracocha te voet naar den tempel der zonne / en begaf zich blootvoets in de selve / om zynen stamvader te bedanken voor de overwinning / die hy hem / op de voorbede der gewydde maagden / gegeven hadt. Eindelyk ging hy ook de gewydde maagden bezoeken / en beweesg aan de selve alle eer en achting.

Gaat zynen vader zien, en ontneemt hem het ryk.

De oude vorst hielst zich ondertusschen noch al te Muyna op / zonder te denken op de inzichten / die zyn zoon kon hebben / doch zo haast als deze order gestelt hadt op alle zaken van belang / begaf hy zich naar Muyna by zyn vader. Die ontvong hem tamelyk wel / maar niet met zo groote genegenheit en liefde / als Viracocha wel verwacht hadt. Hunne zamenspraak geschiedde eerst in tegenwoordigheit van vele anderen / doch zy duurde niet lang / want de prins nam zyn vader alleen in een afsonderlyk vertrek / in het welke men niet weet wat 'er omgegaan is / hoewel het zeer waarschynelyk is / dat de prins zynen vader heeft zoeken te overtuigen / dat hy het ryk / dat hy toch niet verdedigen kon / ten zynen voordele wilde afstaan. Deze zamenspraak duurde zeer lang / alzo de koning waarschynelyk niet wilde van de regeringe afstaan / en de prins zich niet gaarne van de macht / die hy reeds hadt / wilde bedienen / om hem te dwingen. De vader begreep evenwel eindelyk / dat het beter was gewillig afstandt te doen van het koninkryk / dan met gewelt zich daar in te verdedigen / tegen eenen zone / aan welken alle de onderdanen hunne behoudenisse schuldig waren. Die aanmerking maakte / dat hy zynen zoon de opperheerschappy over liet / en niet weder in Cuſco kwam. Viracocha vernoegde zich aan zyn hant met de opperheerschappy / en deedt niet verre van Muyna een schoon huis voor zyn vader stichten in een aangename plakte / welke hy deedt beplanten met bomen / tot vermaak van den ouden vorst / dien hy daarenboven zo vele dienaren gaf / dat hem niets dan de macht van te regeren ontbrak.

Hoe Ynca Viracocha zich in de regering aanstelde.

Uit het gene / dat ik van dezen Ynca reeds gezegt hebb' / blykt genoeg / dat hy een zeer loos vorst moet geweest zyn. Hy hadt door zyne dapperheit den staat herstelt / en door zyne teekenen van Godsdienstigheit de geestelyken ingenomen / zo dat alle de onderdanen hem met de allergrootste genegenheit voor hunnen koning ontvingen. Men gaf voor / dat hy meer dan ooit eenig Ynca begunstigt was van de zonne / die hem hadt laten geboren worden om het geslacht zyner kinderen onsterffelyk te maken / en in zynen ouden luister te onderhouden / en om desselfs tempel tegen

die

die zeer machtige vpanden / welke hy verzeven hadt / te beschermen. Deze aanmerkingen maakten / dat de onderdanen hinnen koning als een Godt aanzagen / en niet tegenstaande dat hy / volgens zyn eerste grondbeginsel / alles aan de zonne / en aan dien Viracocha, die hem verschenen was / wilde toegeschreven hebben / zo hielden nochtans de Indianen niet op van hem aan te bidden. Eindelyk was hy genoodzaakt toe te staan / dat men een tempel ter eere van Viracocha oprechtte / dat men dooz dien naam zo wel hem als dien Ynca, die hy altydt voorgaf / dat hem eens verschenen was / verstondt / en aan hen gelyke eere bewees. Deze tempel beeldt hy van twee verdiepingen maken / het welk tot dien tydt eene ongehoorde zaake was / maar alzo de Indianen gene kennisse hadden van gewelven te maken / waren zy genoodzaakt eenige ruuten in de onderste verdiepinge op te rechten / boven op welke zy zeer grote gehouwe steenen plaatsten / om dus de beneden-zolderinge van het bovenste vertrek te maken. Daar wierdt het beeld van den gewaanden Viracocha geplaatst met een lange baard / hebbende een lang kleedt aan / en houdende een onbekent dier aan een toom / zo als de Ynca gezegt hadt dat hem / terwyl hy onder de heerders geleeft hadt / verschenen was. Toen de Spanjaarden eerst in Peru kwamen / en deze beeldenisse zagen / meenden zy dat het de Apostel Barthoiomeus was / die men gemeenelyk verbeeldt met den duivel aan zyne voeten / doch het is zeker / dat men daar vooz hunne komst niets van dien Apostel geweten heeft. Ook waren deze gedachten der Spanjaarden niet krachtig genoeg / om hen dien tempel vooz heilig te doen houden / en zy hebben hem / al zo wel als vele andere treffelyke gebouwen der wilde Indianen / onder den voet geworpen / uit hope van daar onder eenige verborgene schatten te vinden.

Een tempel ter eere van Viracocha gesticht.

Na dat hy dus in vreedzame bezittinge van zyn ryk was / bedacht het hem eerst tydt / om de Curacas, die hem in het grootste gevaar bygestaan hadden / te belonen / 't welk hy deedt met hen toe te staan / dat zy zekere merkteekenen van eer op hunne hoofden zouden dragen / en dat zy gaten in hunne ooren mogten maken / hoewel zo groot niet / als hy zelf en de andere Yncas hadden. Deze teekenen van gunst / hoewel zy waarelyk niet veel om het lyf hadden / gaven een groot genoegen aan de Curacas, en bevestigden hen in hunne trouwe. Ondertusschen brandde Viracocha van begeerte om andere landen aan zyn gebiedt te hechten / doch het scheen / dat 'er niet veel meer overig was / dan aan de Noordzyde / alzo ten Oosten van zyn uitgestrekt ryk het gebergte Antis, ten Westen de zee / en ten Zuiden de laatste provintie

Brengt andere volkeren onder zyne gehoorzaamheit.

der Charcas, meer dan twee hondert mylen van Cuſco, lagh. Deze onderneming gelukte hem zo wel / dat 'er zelf noch veel afgelegener volken by hem kwamen / om zich te onderwerpen / terwyl hy bezig was met zyn ryk te bezigtigen / en over al de nodige orders te geven om alles te verzorgen / het welk eenigzins tot nut der inwoonderen der byzondere landſchappen kon ſtrekken. Onder de afgezanten der volkeren / die zich kwamen onderwerpen / waren ook die van Tucuman, gelegen tuſſchen Peru en Chili. Deze wiſten den Ynca zo veel te zeggen van het koninkryk Chili, dat aan de andere kant van het gebergte gelegen was / dat zy den moet in dezen oorlogzuchtigen vorſt ontſtaken / om ook dat land onder zyne gehoorzaamheit te brengen / doch hy heeft nooit daar toe kunnen komen. Zyne nazaten waren daar mede bezig / toen de Spanjaarden eerſt in die landen kwamen / gelyk wy zullen zien.

De Chancas verlaten hun land.

Niet tegenſtaande dat de zachtmoedigheit van den Ynca niemant redenen gaf om over hem te klagen / zo vreesden de Chancas nochtans / dat zy onder het eene of het andere voorwendſel eens de ſtraffe van hunnen opſtandt zouden moeten lyden / en daarom wierden de voornaamſte onder hen / door een zeker hooft van dat land / opgeruidt om het land te verlaten / en eene andere verblyfplaats te gaan zoeken. En ſchoon zy niets te vreezen gehadt hadden aan de kant van Viracocha, zo viel het nochtans een oorloghaftig volk / dat altydt door zyne eige vorſten was geregeert geweeſt / hardt / te moeten ſtaan onder een ander koning. Om deze onderneming gelukkig uit te voeren / deedt het opperhooft zyne onderdanen van tydt tot tydt in ſtilte uit het landt trekken / en volgde hen eindelyk zelf op een beſtemde plaats. Hy trok meer dan twee hondert mylen van zyn land van daan / tot over het gebergte Antis, daar hy zich nederſloeg / menende nu genoegzaam beveiligt te zyn tegen de vervolgingen van den Ynca. Het was 'er wel verre van daan / dat de Ynca bedroeft zou geweeſt zyn over het vertrek der Chancas uit hun land. In het tegendeel ging het hem gelyk de meeſte koningen / die niet gaarne zien / dat vele oorlogshaftige lieden in de overwonne landen gevonden worden. Hy was derhalven verheugt / om dat hy zo goedkoop ontſlagen wierdt van de vreze / die hy altydt gehadt hadt / dat die volkeren eens weder de wapenen mogten opvatten / en deedt niets anders ten opzichte van dat land / dan dat hy tien duizent Indianen uit andere landſtreken derwaards zondt / om het zelve met de weinige / die 'er noch overgebleven waren / weder te bevolken / onder het opzicht van eenige zyner bloedverwanten.

Dat door den Ynca weder bevolkt wordt.

Vira-

Digitized by Google

Viracocha regeerde dus eenige jaren lang zyn ryk in vrede / en deedt dooz zyn gehele koninkryk prachtige gebouwen / tot dienst van het gemeen oprechten. Dooznamentlyk deedt hy Tampi, de plaats / op welke het lusthuis der koningen lagh / zeer verciеren met uitmuntende gebouwen / en met schone wandelwegen beplanten. Deze plaats legt omtrent vier uuren van Cusco ten Doozd-Westen / tusschen twee gebergtens in / op welke zich veel klein wilt onthoudt / waar dooz die plaats zeer bekwaam is tot de jacht. De voozgaande koningen / van Manco Capac af / hadden hun verblyf daar genomen / als zy zich vooz eenigen tydt wilden ontslaan van de lastige staatzozg / en begerig waren naar uitspanninge. Gebouwen door hem gestichr.

Hoe lang dat Ynca Viracocha geleeft heeft / kan men niet wel zeggen / hoewel het zeker is / dat hy omtrent den tydt van vyftig jaren de regeringe in handen gehadt heeft. Garcilasso getuigt / dat hy het gebalzemde ligchaam van dien vozst gezien heeft / het welk hem voozkwam / als van een man / die hoge jaren bereikt heeft / zynde het zelve vooz het overige noch in zyn geheel. Dat was geen wonder / alzo de Indianen / volgens het zeggen van Acosta, de kunst gehadt hebben van de ligchamen der overledene koningen zo te balsemen / dat zy schenen noch in het leven te zyn / en gedurig te blyven ; doch tegenwoozdig hebben zy die kunst / gelyk als vele andere / verloren. Wat 'er van zy / Viracocha stierf in rust / en liet zynen zone Pachacutec een bloeyend ryk na. Zyne dooc.

Deze op den thzoon geklommen zynde / besteedde eerst zyn vlyt om de stadt Cusco te verciеren / en naderhant trok hy dooz alle de byzondere landschappen van zyn ryk / bezagh de steden / en der zelver regeringswyze / hoozde zelf de klachten der onderdanen / die iets in te bzengen hadden tegen hunne regeerders / strafte de misdadigen / en beloonde alle / die hunne ampten wel waarnamen. Dus den tydt van zes jaren doozgebzagt hebbende / wierdt hy van gedachten / dat / zyn ryk nu in volle rust en in volkomen ozder zynde / zyn plicht vereischte / dat hy ook eenige volkeren te onder bzagt / om naderhant het overige zyner dagen te besteden in het beschaven der zelven. Dit gelukte hem zo wel / dat hy in weinig jaren / meest onder het gebiedt van zynen bzoeder / by den welken hy naderhant zynen oudsten zone voegde / verschiede volkeren te onder bzagt. De meeste hadden zich gewillig overgegeven / wel wetende / dooz den ommegang met de onderdanen der Yncas, dat zy niet gewoon waren de overwonne volkeren van regeringe te doen veranderen / behoudens dat de zelve niets deden / Pachacutec komt aan de regeringe.

het welk strydig was tegen den dienst der zonne / noch tegen de goede zeden.

Hecht verscheide landschappen aan het ryk.

Daar waren evenwel volkeren / die geenzins onder de gehoorzaamheit der Yncas te brengen waren / dan met geweld ; voornamentlyk die Curacas, welke zelf met den tydt een machtig gebiedt gekregen hadden. Onder dezen was 'er een / die een lant bezat / 't welk zich uitstrekte van Huaman, eene plaatze door de Indianen zo genaamt / maar door de Spanjaarden la Barranca, tot aan de stadt Truxillo, alwaar hy zyn verblyf hadt in de plaatze Chimu genaamt. De gewoone boodschap aan dezen Curaca gedaan zynde / gaf ten antwoordt / dat hy wel genegen was om te sterven met de wapenen in de hant / maar niet om zich aan den Ynca over te geven. De zyns / die van zynen vader gezonden was om deze onderneminge te doen / trok op dat antwoordt terstondt naar het lant van dezen Curaca, waar toe hem eenige naburige volkeren hielpen / om zich gewrokken te zien / over het geweld / dat deze Curaca langen tydt tegen hen bedreven hadt. Noch de wapenen van den zyns / noch die der bergramde naburen / waren in staat om den gezegden Curaca tot gehoorzaamheit te brengen. Het leger van den zyns bestondt uit tien duizent man / maar hy wierdt wel haast genoodzaakt om zyn vader te verzoeken / dat hy hem noch andere tien duizent wilde toezenden / het welk terstont verrecht wierdt. Toen dat volk in het leger gekomen was / verloor de Curaca alle hoop van te kunnen ontgaan zich over te geven aan den Ynca, en hy zocht daarom naar gelegenheit / om dat behoorelyk / en zonder schande / te doen. Zyne onderdanen van gelyke ontstelt zynde door de machtige onderstant / welke de Ynca zynen zone toegezonden hadt / hielden by hunnen vorst aan / dat het hem behagen mogt zich te onderwerpen aan den Ynca ; doch om niet het minste teken van saftigheit te doen blyken / geliet hy zich / als of hy haar zo een voorstel niet wilde horen / en wachtte zo lang met zich over te geven / tot dat de zyns hem ten tweede male liet opeisschen. Toen wist hy zich noch aan te stellen / als of hy niet de minste genegenheit hadt om zich over te geven / maar hy geliet zich als of hy zulx genoodzaakt was te doen / op de veelvuldige aanhoudinge van zyn volk. Eindelyk / het verbondt van onderwerpinge gesloten zynde / kwam deze Curaca by den zyns / en badt hem om vergiffenisse. Deze antwoordde hem / dat hy niet gekomen was / om hem geweld aan te doen / maar dat hy alleen van hem verderde / dat hy zynen ouden Godsdienst / welke bestondt in het aanbidden van visschen / gelyk verscheide Indiaansche volkeren ge-

gedaan hebben / die langs de zee woonden / wilde verlaten. De overwonne Curaca nam alles aan / wat hem van wegen den Ynca voorgestelt wierdt / en achtte zich zeer gelukkig / dat hy 'er het leven afbragt.

Eenige jaren dus doorgebragt zynde met het vermeesteren der naburige volkeren / en met het gebiedt verder uit te strekken / wendde deze Ynca zyne zorge aan / tot het verbeteren van de stadt Cusco, en tot het doen opbouwen van verscheidene voorraadhuizen / in alle de steden van zyn uitgestrekt ryk / op dat zyne onderdanen geen gebrek zouden hebben aan de noodzakelyke dingen / welke dienen om het leven behoorelyk te onderhouden. Daarenboven deedt hy overal op de grote wegen diergelyke voorraadhuizen oprechten / tot gebruik van de soldaten / in gevalle men met een leger eenige onderneminge wilde doen. Ook deedt hy / na dat de stadt Cusco door hem uitgelegt was / verscheide scholen oprechten / in welke de kinderen der Curacas, die onder zyne gehoorzaamheit stonden / onderwezen wierden in de taale van dat land / in de gewoontens / de wetten / en de plechtigheden / die in acht moesten genomen worden in den dienst der zonne. Hy wilde ook / om de bandt van eenigheit onder zo vele kleine volkeren sterker te maken / dat men gene andere taal zou gebruiken / in de rechtvorderingen / en in alles / wat eenigzins betrekkinge hadde tot het Hof / dan die van Cusco ; en deedt daarom in de voornaamste steden diergelyke scholen oprechten / in welke hy leeraren stelde / die de jeugt eveneens onderwezen / als de kinderen der Curacas te Cusco onderwezen wierden. Dus schynt hy wel eene onnodige zake gedaan te hebben / met de kinderen der Curacas te Cusco te houden / om daar te leren / dat zy te huis onder de oogen hunner ouderen hadden kunnen leren ; doch aan de eene kant maakte hy zyn hof daar door talryker en aanzienelyker / en aan de andere kant waren die kinderen als zo vele onderpanden der getrouwheit hunner vaderen. Maar op dat dit oogmerk niet gemerkt zou worden / gaf hy zonderlinge voorrechten en eertekenen aan die genen / die te Cusco onderwezen waren.

Wat deze Ynca verdeedt tot zyne doot toe.

Het verstant van Ynca Pachacutec blinkt volkomentlyk uit in deze zo fraaje schikking van zaken / maar men ontdekt geen minder verstant in zyne wetten en spreuken. De eerste zyn zo billyk geweest / dat de koningen van Spanje naderhant gene zwarigheit gemaakt hebben van dezelve alle te bevestigen / uitgezondert de wetten / de huwelyken en den dienst der zonne aangaande. Onder anderen was 'er eene wet tegen de lediggangers / welke in verscheide steden in meuigte gevonden wierden / eer dat deze Ynca.

Zyne wetten en spreuken.

Digitized by Google

Ynca daar in voorzagh. Hy stelde ter uitvoeringe van deze wet overal toeziendens aan / welker werk het was te verzorgen / dat de kinderen / zo haast als zy den ouderdom van zeven jaren bereikt hadden / eenige bezigheit / geschikt naar hunne jaren / hadden. Wat de oude lieden aangaat / welke niet meer bekwaam waren tot den landbouw of andere nutte bezigheden / die wierden gebruikt om het gezaaide te beschermen tegen de vogelen. Met de blinden / kreupelen / stomme / en andere onbekwame menschen / was het op dezelve wyze gelegen. Alle drie maanden waren 'er drie rust- en feest dagen ingestelt / op dat de onderdanen eenige uitspanninge zouden hebben van hunnen geduurigen arbeidt. Ieder landstreek hadt tot dien tydt wel gestaan onder bysondere Curacas, maar de landerpen van ieder landstreek waren nooit onder bysondere lieden verdeelt geweest. Pachacutec deedt aan ieder de landerpen aanwyzen / welke hem in eigendom zouden toekomen / en welke hy moest bezaajen / behoudens dat een gedeelte van den oogst bewaart wierdt voor den tempel der zonne.

Deze en andere wetten van minder belang door hem ingevoert zynde / bevestigde hy ook de voornaamste wetten zyner voorouderen / en voldeedt dus in alle delen aan de plichten van een voortreffelyk vorst. In zyne spreuken / welke de schryvers verzamelt hebben uit de mont der Indianen / ontdekt men die zelve verhevenheit van verstant / welke zich opdoedt in alle zyne andere handelingen en daden. Dat zal best blyken / als men acht geeft op eenige / die my waardig geschenen hebben / om hier plaats te vinden.

Een koninkryk is in rust , en geniet eene volkomene vrede, wanneer de onderdanen , de kapiteinen , en de Curacas ongedwongen en van goeder herte hunnen koning gehoorzamen.

Een mensch veroordeelt zich zelven ter doot, wanneer hy eenen anderen doodslaat, zonder daar toe van den oppervorst gerechtigt te zyn.

Een edel en edelmoedig hert wordt gekent door de lydzaamheit, welke het oeffent, wanneer het door het geval veel te lyden heeft.

Kwade rechters, die de partyen misleiden , en die geschenken aannemen, om daar voor kwaat recht te doen , moet men aanzien als rovers, en hen straffen als dieven.

Een man, die geen verstant genoeg heeft om zyn huis wel te bestieren, zal het noch minder hebben om een staat of een gedeelte der zelve te regeren; en het is om deze reden, dat men, in het verkiezen van amptlieden, acht moet geven, of zy hun eigen huis wel bestieren.

Een

Digitized by Google

Een geneesmeester, die onwetende is in de krachten der kruiden; of die alleen eenige kent, en niet tracht om die alle te kennen, weet niets, of ten minste zeer weinig. Zo hy derhalven den naam van een geneesmeester wil waardig zyn, moet hy alle kruiden, zo wel de kwade als de goede kennen.

De lange en zachte regering van Pachacutec heeft het ryk zeer veel voordeel gedaan / en daarom wierdt hy na zyne doot zeer beklaagt en geëert door zyne onderdanen / die evenwel zich konden troosten door de deugden van zynen zone Ynca Yupanqui, die hy het leven van zynen vader reeds blyken van deugt en dapperheit gegeven hadt / en na desselfs doot hem in het ryk opvolgde. Deze voorst was de naam van Yupanqui, de welke hyna met dien van Augustus overeenkomt / van wegen zyne deugden en ervarenheit / zo wel in de vrede als in den oorlogh / volkomentlyk waardig. Hy vong zyne regeringe aan met het bezoeken van zyne voornaamste landen en steden / gelyk zyne voorouderen altydt gedaan hadden / en liet verder zyne gedachten gaan / om ook de palen van het ryk uit te zetten. Deze wyze van doen was nu reeds noodzakelyk gworden / en de Yncas moesten oorlogen / niet alleen tot vermeerderinge van hunne grootheit / maar ook om hunne onderdanen in bezigheit te houden / en gebruik te maken van het volk en den voorraadt / welke de naburige landen genoodzaakt waren op te brengen / naar dat sy min of meer kotens inzamelden. Wat het gout aangaat / en het silver / dat in de byzondere landschappen gevonden wierdt / daar van waren de Curacas niet gehouden iets aan den koning te brengen / 't en sy deze het van hen eischte / maar sy bragten jaarlyx eene menigte gouds tot offerhande voor de zonne / die zekerlyk beschelden genoeg zal geweest zyn / om 'er zyne kinderen het gebruik van te laten.

Na zyne doot komt Yupanqui aan het ryk.

De rykdommen van Chili staken voornamentlyk den Ynca in het ooge / en hem dacht / dat het nu tydt was / om het gezegde koninkryk / dat zyn vader en grootvader al getracht hadden te bemachtigen / onder zyn gebiedt te brengen. Met dat inzicht hadden sy de landerpen / welke dichtst aan die kant gelegen zyn / zeer sterk bevolkt / op dat sy niet genoodzaakt zouden zyn een leger te verzamelen binnen in hun lant / en dat met lange tochten af te matten / eer dat men in Chili gekomen was. Sy wisten wel / dat de soldaten evenwel genoeg te lyden zouden hebben van wegen de woeste landstreken / die tusschen Peru en Chili gelegen zyn / en welke sy moesten doortrekken / eer dat sy in dat koninkryk konden komen. Ynca Yupanqui deedt derhalven daar een

Zyne onderneming op Chili.

leger verzamelen / en voorzagh het selve met genoegzame voorraadt om in de woeste landstreken niet overvallen te worden van eenig ongemak. Hy deedt koren en water laden op Llamas, zeker zoort van grote en sterke schapen / welker vleesch den soldaten by gelegenheit kon te passe komen / en hy zondt het leger / dus wel voorzien zynde in twe delen naar Copiapo. Dan daar deedt men / zo haast als het eerste deel van het leger aangekomen was / de naburige volkeren aanzeggen / dat zy zich aan de zonne hadden te onderwerpen / en der zelver zone den Ynca Yupanqui te gehoorzamen. In het eerste wilden de inwoonders hunne ooren niet lenen naar dat voorstel / maar naderhant / toen zy het tweede gedeelte van het leger zagen aankomen / stonden zy toe / dat de Ynca hun oppervorst / en de zon hunne Godheit zou zyn. Zo haast als Ynca Yupanqui den spoedt van zyn leger verstaan hadt / zondt hy noch tien duizent man / even wel voorzien als de voorgaande / en deze zetten gezamentlyk hunne overwinningen voort tot aan de vlakte van Coquimbo, en dzongen vervolgens door tot in het koninkryk / dat eigentlyk den naam draagt van Chili.

Zyne door, en zyvolger, Tupac.

Terwyl hy buiten 's lands grote oorlogen voerde / en binnen 's lands den staat met alle vereischte zorge en naarstigheit bestierde / wierdt hy uit het leven gerukt / en zyn zoon Tupac volgde hem in de regeringe op / welke zyn oudste zoon was / geteelt by de Coya Chimpu Oello, zyne vrouwe en zuster. Buiten dezen liet hy meer dan twe hondert en vyftig kinderen na / 't welk niet veel is / als men aanmerkt / dat deze koningen zo vele vrouwen hadden als zy wilden / niet alleen te Cusco, maar in alle de landen / die onder hunne gehoorzaamheit stonden.

Deze heeft het koninkryk Quito aan zyn gebiedt.

Ynca Tupac hadt voor niemant zyner voorouderen te wyken / zo ten opzichte van dapperheit / als van verstant. Om deze te denen geeft men hem ook den toenaam van Yupanqui, welken zyn vader gehadt hadt. Hy wilde zich niet ophouden met kleine volkeren te vermeesteren / maar liet zyne gedachten gaan over het koninkryk Quito, 't welk machtig / en van een dapper / maar woest vorst bezeten was. Dat koninkryk was zeventig mylen lang / en dertig breet / en door de vruchtbaarheit van het land overal bewoont. Na dat Tupac, met een leger derwaarts gezonden zynde / den koning hadt doen nodigen / om zich onder zyne gehoorzaamheit te geven / en de zonne te erkennen / als de opperste Godheit / kreeg hy geen ander antwoordt / dan dat deze koning niet genegen was de Goden zyner voorvaderen te verlaten / welke de bomen waren en de wilde dieren / die hem warmte

Digitized by Google

en voedſel konden beſchikken. De Ynca hadt wel voorzien / dat de overwinning zo gemakkelyk niet zou zyn als de onderneming / en daarom trooſtte hy zich dat antwoordt zeer wel / gaande ondertuſſchen voort / zo met geweld als met zachtheit / om dat koninkryk van langzamerhant te bemachtigen. Twee jaren verliepen 'er met dezen oorlogh / en daar was noch niet veel gevorderd. Weshalven de Ynca , ziende dat zyne tegenwoordigheit elders ten beſte van de ſtaat vereiſcht wierdt / zynen oudſten zone Huayna Capac ontboodt / en hem het gebiedt over het leger overgaf. Deze jonge vorſt / die toen den ouderdom van twintig jaren bereikt hadt / beſteedde noch dzie jaren aan deze onderneminge / en wierdt in dien tydt meeſter van het gehele lant / meeſt met de Curacas, die onder den koning van Quito ſtonden / van tydt tot tydt in zyne belangen over te halen. Dezen gaf hy naderhant allerhande teekenen van zyne achtinge / en deedt zelf in dat lant / het welk het eerſte was / dat hy te ondergebragt hadt / een tempel voor de zonne oprechten / even als die te Cuſco was / hoewel zo groot noch herrelyk niet / en maagden tot desſelfs dienſt uithirzen. Waarenboven beſteedde hy langen tydt om dat lant te voorzien met goede wegen / waterleidingen / enz. Dit alles geluckte hem zo wel / en de Indianen van dat lant bogen zich zo wel onder zyne gehoorzaamheit / dat hy eene zonderlinge genegenheit kreeg voor het koninkryk Quito , 't welk nochtans naderhant genoegzaam de eerſte reden is geweeſt van de ondergang van zyn huis / gelyk wy wel haaſt zullen zien.

De zoon voerde op deze wyze den oorlogh / terwyl de vaders te huis bezig was met het beſtieren van den ſtaat / en met de ſtadt Cuſco te verciereu; doch wel meeſt deedt hy werken aan het kaſteel van Cuſco , het welke door zynen vader aangelegt was. Dat kaſteel was zo groot / dat 'er / zo men zegt / twintig duizent maunen vele jaren aan werkten / eer dat het volbouwt wierdt. Men werkte aan dat gebouw op zo eene wyze / als aan alle de koninklyke gebouwen ; dat is ieder lant / en ieder ſtadt zonder eenig volk derwaards / om onder opzicht der bouwmeeſters van den Ynca eenigen tydt daar aan te beſteden / na welken zy afgeloſt wierden door anderen. Het Kaſteel van Cuſco door hem volbouwt.

De regering van Ynca Tupac was lang en voorſpoedig / zo dat hy in hogen ouderdom / afgeleeft zynde / ſtierf / en zyn ryk overliet aan eenen zone / die waardig was eenen haven vader in de regeringe na te volgen; namentlyk aan den zelven Huayna Capac, dien wy reeds gezien hebben / bezig zynde om door zyne oorlogsdaden de palen van het koninkryk verder uit te zetten. Na zyne dood volgt Huayna Capac hem in het ryk.

** Het woordt Huayna betekent de Jonge.

Deze Ynca besteedde / naar gewoonte / eerst eenigen tydt om zyne rycken te gaan bezien / om daarna zyne oorloggsverrichtingen verder voort te zetten.

Doedt een zware goude keten maken, ter gelegenheit der geboorte van den erfprins.

Hy was noch niet verre van Cusco, om de voornaamste steden en plaatsen te gaan bezien / gekomen / wanneer hem geboodschapt wierdt / dat zyne gemalinne een zone ter werelt gebragt hadt. Die tyding was hem zo aangenaam / dat hy terstont weder naar Cusco keerde / om in persoon de plechtigheden / die in gebruik waren / wanneer een erfprins geboren wierdt / by te wonen. Die plechtigheden bestonden meest in een dans / welke aangerecht wierdt op de groote markt van Cusco. Daar kwamen de bloedverwanten van den Ynca en andere Indianen te zamen / en maakten een rondendans / rondom den koning / gevende malkander de hant / en op de maat voortgaande / zonder groote sprongen te maken / gelyk men onder ons gewoon is. Huayna Capac, die van zyne eerste gemalinne gene kinderen gehadt / en daarom eene tweede zuster tot zyne vrouwe genomen hadt / was zo verheugt over de geboorte van den erfprins / dat hy zyne gedachten liet gaan / om iets sonderlings te doen maken / waar by men altydt aan de geboorte van dien prins kon gedenken. Niets scheen hem daar bekwamer toe / dan dat hy een zware goude keten liet maken / zo lang / dat zy rondom de markt van Cusco kon toereiken / op dat de dansende Indianen / in plaats van malkander de hant te geven / gezamentlyk die keten zouden torssen / in deze en in diergelyke volgende plechtigheden. Hy volvoerde dit voornemen / en deedt 'er een maken van drie honderd en vyftig schreden lang. Het is ligtelyk te denken / dat die keten een onmoetelyke schat waardig geweest is; het welk de Spanjaarden / toen zy in Peru kwamen / veel moeite heeft doen aanwenden / om die keten magtig te worden / doch de Indianen hadden de selve / op de eerste geruchten van de aanmadering der Spanjaarden / zo wel gebozgen / dat men die / al zo weinig als vele andere kostelykheden / nooit heeft kunnen wedervinden. Ondertusschen spreken 'er de meeste Spaansche schryvers van / op het zeggen der Indianen / als van den allergrootsten schat van Peru. De jonge prins kreeg den naam van Cusi Huallpa, maar men gaf hem den toenaam van Huascar, ter oorzake van deze keten / alzo Huasca in de taal van Peru een touw betekent / en de Indianen geen ander woordt hebben / om een keten uit te drukken.

Wat hy zeide van de zonne.

Ik zal mynen lezer niet ophouden met zyne ondernemingen / alzo dezelve meest op de selve wyze ten einde gelopen zyn / als die

die zyner voorouderen / dat is / met het overwinnen van eenige kleine volkeren / welker namen hyna onbekent zyn. Aanmerkens waardiger is het / en een teken van het verstant van dezen vorst / dat hy op zekeren dagh zeide tegen den opperpriester der zonne / die een zyner oomen was. Huayna Capac stondt met zo veel ernst te staroogen op de zonne / dat de priester hem indachtig maakte / dat het niemant geoorlooft was de zonne hunnen vader aan te zien. Daar op zagh de Ynca voor zich neder / maar kort daar na sloeg hy zyne oogen weder op de zonne / en vroeg aan den priester / die hem andermaal vermaande / om voor zich neder te zien / of hy niet meende / dat 'er niemant was / die hem zou kunnen gebieden van zyn thzoon af te gaan om eene lange en lastige reize te doen / en of 'er in het tegendeel wel eenig Curaca, of ander onderdaan zo groot was / die op zyne bevelen niet terstont de allermoejelykste reize zou aannemen. Na dat hy antwoordt tot zyn genoegen van den priester ontfangen hadt / voer hy voort / dat het dan ook wel te denken was / dat de zon onder eenige andere Godheit moest staan / die haar beval den dagelykschen loop te volvoeren / want dat 'er grote waarschynelykheit in was / dat de zon tot haar vermaak de eene of de andere tydt wel eens rusten zou / indien zy niet genoodzaakt wierdt door een machtiger Godheit. Uit deze aanmerkinge van den Ynca kan men zien / dat hy groot verstant moet gehadt hebben / en te gelyk hoe verre een natuerlyk verstant door zyne opmerkingen kan komen.

Wy hebben gezien / dat Huayna Capac noch jong zynde zich meester gemaakt hadt van het koninkryk Quito. Om zich in dat lant aangenaam te maken / trouwde hy eene dochter van den ouden koning van Quito. Het schynt / dat hy uit liefde voor die vrouwe / al vroeg inzicht moet gehadt hebben om dat koninkryk af te scheiden van dat van Peru / alzo hy het zelve zo wel met waterleidingen deedt maken tot gebruik van de landeryen / en gebouwen deedt oprechten tot cieraat der grote steden / als in Peru zelf. Toen hem dacht / dat hy Quito machtig genoeg gemaakt hadt / stelde hy zynen zone Huascar voor / dat het wel waar was / dat alle overwinningen tot het ryk behoorde / maar dat het zelve nu zo groot geworden was / dat men Quito zonder hem te benadelen / kon geven aan eenen zone / dien hy geteelt hadt by de dochter des konings van Quito, de welke in dat geval niets anders zou erven dan de landen / die gekomen waren van zyneg moeders vader / en die om zyne persoonelyke deugden geen minder tot waardig was. Huascar deedt in dit geval / zo als een onderdanige

Geeft het ryk van Quito aan zynen zone Atahuallpa.

zoon altydt doen zou / dat is / hy stondt met veel goedwilligheit toe / dat het koninkryk van Quito aan Atahuallpa gegeven wierdt / nevens zo vele der aangrenzende landen / als zyn vader groot zou hinden daar by te voegen. De koning gaf derhalven dat koninkryk niet alleen aan Atahuallpa, maar hy voegde 'er daarenboven noch vele andere landschappen by / tot nadeel van zynen oudsten zone; en of dat noch niet genoeg was / verliet hy Cusco, om zyn verblyf in Quito te gaan houden / en het overige zyner dagen door te brengen by zynen zone / dien hy meer liefde toedroeg dan den oudsten.

Eerste ontdekking van Peru door de Spanjaarden.

Terwyl Huayna Capac bezig was / met het gene / dat wy gezegt hebben / en zich in zyn prachtig hof te Tumipampa in Quito onthieldt / zo wierdt hem geboodschapt / dat zeker onbekent soort van menschen / in een wonderlyk maaksel van een vaartuig langs de kusten henen voer / en overal aan land kwam / om te vernemen / in wat land zy waren. Dit schip was dat van Vasco Nunnez, die de eerste geweest is van alle de Spanjaarden op de kusten van Peru in den jare 1515. Doch hy hadt 'er niets dan het gezicht van. Daar verliepen noch wel vyftien jaren daar na / eer dat Pisarro, met zyne vier broeders en Diego d'Almagro, zich in dat land vestigden.

Deze tyding bragt den Ynca zo veel ongerustheit aan / dat hy niet dacht om nieuwe ondernemingen door zyn volk te laten doen / maar veel eer om een machtig leger te verzamelen / om een waakent ooge te houden / op dat nieuwe soort van menschen / het welk zo onverwacht gezien wierdt op de kusten van Peru. Doch hy hadt veel meer door / om eerst te zien / hoe zy zich gedragen zouden / dan om hen den oorlogh aan te doen / ter oorzake van zekere oude voorzegginge / dat 'er andere kinderen der zonne uit vremde landen zouden komen / aan welken de Yncas zich moesten onderwerpen. Door het overige besteedde hy zynen tydt om de herten zyner onderdanen door het oeffenen van rechtvaardigheit en mildadigheit zo vast aan hem te verknochten / dat niemant genegenheit zou hebben dan om hem met goet en bloet by te staan.

Zyne doot.

Acht jaren waren verlopen / na dat men de eerste tydingh aangaande de Spanjaarden bekomen hadt / wanneer Huayna Capac door zeker toeval schielyk kwam te sterven. Namentlyk in Quito zynde / bevong hem de begeerte van zich te willen baden in zeker meer / het welk zeer koud van water was / maar naauwlyx was hy wedet uit het zelve gekomen / of hy wierdt bevangen door een hete koorts / welke hem in korten tydt wegrukte. Door zyne

doot

boot gaf hy aan zyne zonen en groten kennisse van die oude voorzeggingе / van welke wy zo even gesproken hebben / en beval hen dat nieuwe soort van menschen te gehoorzamen / in gevalle dat zy die kinderen der zonne waren / welke verwacht wierden. Dit zyn zeggen wierdt onder het gemeen bekent / en heeft naderhant zeer veel toegebragt aan de Indianen te bewegen / dat zy zich aan de Spanjaarden onderwierpen.

Het ryk by het leven van Huayna Capac tusschen de broeders dus verdeelt zynde / regeerden zy vier of vyf jaren lang in hun koninkryk met genoegzame rust / en handelden malkander als broeders; maar het zy dat Huascar door kwade raadslieden aangestookt wierdt / of het zy dat hy meende / dat zyn vader geen recht gehadt hadt / om het koninkryk van Quito aan Atahuallpa te geven / hy zondt een zyner bloedverwanten aan zyn broeder / en liet hem aanzeggen / dat zyn afstandt meer geschiedt zynde om den vader te gehoorzamen / dan om dat de rechtvaardigheit zulx vorderde / hy meende / dat het koninkryk van Quito tot dat van Cusco behoorde / en dat hy derhalven daar van hadt af te staan / en zich moest komen onderwerpen aan zynen broeder Ynca Huascar.

Huascar begeert, dat Atahuallpa zich aan hem onderwerpt.

Atahuallpa was een zeer loos en staatzuchtig vorst / die aan de eene kant gansch geen genegenheit hadt om afstandt van het ryk te doen / en aan de andere wel zagh / dat hy niet in staat was / om zyne waardigheit met gewelt tegen zyn broeder te verdedigen. Derhalven nam hy zyn toevlucht tot een list / die hem zeer wel gelukte / hoewel zy den ondergang van het geheele koninkryk met zich gesleept heeft. Hy antwoordde den bode / die gekomen was / om hem het koninkryk uit den name van zynen broeder af te eisschen / dat hy genegen was het ryk van Quito af te staan in handen van zynen broeder / dat hy om hem te gehoorzamen / voortaan als een onderdaan zou leven / en Ynca Huascar als den eenigen oppervorst erkennen. Toen deze boodschap aan Huascar gedaan was / vondt hy die zo edelmoedig / dat hy aan Atahuallpa deedt zeggen / dat hy goet vondt hem te laten in bezittinge van het koninkryk Quito, behoudens dat deze te Cusco kwam / om daar den eedt van onderdanigheit af te leggen. Daar op liet Atahuallpa weder antwoorden / dat het hem een zonderlinge eer zou zyn / dat hy zich aan de voeten van zynen broeder mogt nederwerpen / maar dat hy ten dien einde ook alle zyne onderhorige Curacas met zich zou brengen / om getuigen te zyn van zyne onderwerpinge / en om van hunne kant ook den eedt van getrouwigheit af te leggen.

Kunstenaryen van Atahuallpa, om Huascar te misleiden.

Terwyl

Terwyl Huascar staat maakte op de goede voornemens van zynen broeder / en hem in het allerminste niet verdacht hielt / liet deze overal aan zyne onderhorige Curacas weten / dat zy zich op zekeren dagh naar Cusco hadden te begeven / om daar zich te onderwerpen aan Ynca Huascar ; maar hy liet hen meteen heimelyk aanzeggen / dat zy met zo weinig opschudding als het mogelyk was / een goet gedeelte soldaten met zich zouden nemen / alzo hy hen veel eer van noden hadt om te vechten / dan om zich te gaan onderwerpen. Self deedt hy hen zeggen / op welke tydt zy van huys moesten trekken / wat wegh zy moesten nemen / en hoe vele mylen daags afleggen. Dat wierdt alles zo wel beschikt / dat Atahuallpa in korten tydt een leger van dertig duizent mannen hadt staan in het herte van het koninkryk Cusco , eer dat zyn broeder hem in het allerminste wantrouwde.

Huascar kryght te laat achterdocht.

Eenige bloedverwanten van den Ynca, die de naburige landschappen in zynen naam bestierden / kregen achterdocht / als zy zagen / dat 'er zo veel volx naar Cusco trok. Deze deden den koning heimelyk waarschouwen / op dat hy op zyn hoede zou zyn / en maakten / dat hy de oogen oopende / toen het genoegzaam te laat was. Terstont zondt hy postboden naar alle de landschappen van zyn koninkryk / met order aan de gouverneurs / dat zy zich in haast naar Cusco hadden te begeven / met zo vele soldaten / als zy konden te zamen brengen ; doch de afgelegenheit van het eene / en de uitgestrektheit van het andere landschap / maakten / dat hy niet zo vele soldaten te zamen kon krygen / als hy wilde.

Gevecht tusschen de gebroeders.

So haast als het leger van Atahuallpa genoeg genadert was / en niet meer te vreezen hadt / dat men het selve onvoorziens zou aantasten / verklaarden zyne soldaten zich openlyk als vyanden van Huascar. Wat Atahuallpa zelf belangt / die onthieldt zich op de grenzen van zyn lant / verwachtende / wat uitslagh de eerste veldslagh zou hebben / om zich daar naar te schikken / en of aan te naderen / of te rugge te trekken. Syne soldaten waren / ten dele door de zorge van zyn vader en ten dele door zyn eigen naarstigheit / zeer wel in den oorlogh geoeffent / en brandden van begeerte / om met die van Huascar handgemeen te worden. De beide legers / hebbende Huascar een groot getal volk / maar in den oorlogh onervaren / opontboden / en daar van een leger gemaakt / ontmoetten malkander op eene vlakte / omtrent drie mylen ten Westen van Cusco gelegen synde. Daar vielen zy met eene grote verwoedheit op malkander aan. Het volk van Atahuallpa

vocht

vocht als ſoldaten / die aangemoedigt wozden dooz liefde tot hunnen wettigen koning / wiens ondergang zy meenden dat zyn bzoeder zocht. Dat van Huaſcar ſteunde op de menigte / en wierdt aangemoedigt dooz de tegenwoozdigheit van den Ynca.

Langen tydt vocht men met gelyke krachten / hoewel met een ongelyk getal ; doch eindelyk kreeg het leger van Atahuallpa de overwinning. Huaſcar week met omtrent tien duizent man uit het gevecht / van gedachten zynde zich in Cuſco te werpen / maar zyne vyanden / willende zich van hun voozdeel bedienen / en van gedachten zynde / dat zy niets gewonnen hadden / zo zy den Ynca zelf niet in handen kregen / vervolgden hem met zo veel ſpoedt / dat zy hem van de ſtadt afſneden / en met zyn vyhebbende volk inſloten. Daar ging het gevecht weder aan / alzo de voornaamſte Curacas, die by Huaſcar waren / liever wilden ſterven / dan zien / dat men hunnen koning gevangen gaf in handen zyner vyanden. De meeſten wierden derhalven redergemaakt / vechtende voor hunnen koning; het welk nochtans niet kon beletten / dat zyne vyanden hem in handen kregen. Zo haaſt als hy gevangen was / gaven zich ook alle de overige als krygsgevangenen over / ſchoon zy toen wel zouden hebben kunnen ontkomen. Zy wilden liever by hunnen koning zyn / om hem zo veel dienſt te doen / als het hen mogelyk was / dan hem verlaten om hunne vryheit te behouden.

Huaſcar wordt gevangen.

De veldoverſten van Atahuallpa zonden niet lang daar na poſtboden af / om hem te verwittigen / dat zyne bevelen niet zo groot eene vaardigheit als geluk uitgevoert waren / en dat men Huaſcar in handen hadt. Terſtont begaf Atahuallpa zich naar het leger / en ſchoon hy een dodelyken haat tegen zyn bzoeder hadt / dien hy nu gemakkelyk ter doot kon doen bzengen / kon hy zich nochtans niet gerust ſtellen / om dat 'er altydt wzekers van zyns bzoeders doot zouden zyn / zo lang als 'er nakomelingen van de Yncas waren. Derhalven nam hy het allerwzeedſte voornemen / dat men bedenken kan. Hy hieldt zich / als of hy zich met zynen bzoeder wilde verzoenen / op voorwaarde dat deze het koninkryk van Quito geruſtelyk aan hem zou laten. Dat gerucht verſpreidt zynde / deedt hy alle de Yncas, de Curacas, en andere bevelhebbers van koninklyk bloedt op zekeren dagh te Cuſco te zamen komen / om daar de voorwaarden van eendzacht te helpen bevoorderen. De meeſte Yncas, en andere die ontboden waren / kwamen op den gezetten tydt derwaards / maar de voorzichtigſte bleven 'er van daan / wetende dat men niet veel ſtaat kan maken

Wreedheden van Atahuallpa geoeffent.

op een overwinnenden wreedaart. Deze hebben door hunne voorzichtigheit hun leven gespaart / want zo haast als de andere te zamen gekomen waren / deedt Atahuallpa hen van zyn volk omringen / hoewel met beloften / dat alles wel gaan zou / en dat zy aanstonds hunnen koning zouden zien. Daar op liet hy Huascar, met slyk besmeert / en met een strop om zyn hals / in het midden dezer verzameling brengen. Het pselyk geschreeu / dat alle die bloedverwanten van den Ynca op dat gezicht maakten / is onbeschryffelyk. Doch zy hadden geen tydt om uit te klagen / alzo het volk van den geweldenaar met bylen en knodsen op hen aanviel / en hen alle dus deerlyk vermoorde / uitgezondert Huascar, dien hy om zyne belangen in het leven wilde houden.

Die zich ook over de vrouwen en kinderen uitstrekt.

Zo veel bloeds verzaadde Atahuallpa noch niet. Hy wilde ook alle de vrouwen en kinderen van het koninklyk bloedt ter doot doen brengen / op dat 'er niemant van het geslacht der Yncas over bleef / die hem eenigen wederstant kon bieden / of ooit doen vrezen / dat hy te eeniger tydt de straffe voor zyne wreedheden zou gevoelen. Met dat inzicht zondt hy van zyn volk naar alle de voornaamste steden van het ryk / en beval hen / dat zy zorge zouden dragen / dat niemant ontsnapte. Deze oeffende eene ongehoorde wreedheit over die elendige vrouwen. Sy hingen de meesten om hare middel / of aan hare voeten op / aan zeer hoge bomen / en gaven haar dan hare kinderen in de armen. Zo lang als zy krachten genoeg hadden / hielden zy die kinderen vast / maar eindelyk / als de krachten haar ontbraken / vielen die onnoosele schepselen uit de hoogte doot op den grondt. Sy bragten langen tydt daar mede door / en oeffenden zo vele wreedheden / dat men zeggen magh / dat de Spanjaarden / kort daar na in het lant gekomen zynde / niets gedaan hebben / dan op dien voet voortgaan / zo als het volk van Atahuallpa een begin gemaakt hadt. Met het oeffenen van die wreedheden / en het verdelgen der bloedverwanten van den Ynca, verliepen twee gehele jaren en een half. Daar was zo veel tydt niet toe van noden geweest; maar het schynt / dat die wrede vorst / dien het voor het overige niet ontbraak aan verstant / meende / dat de onderhorige Curacas zich niet zouden derven roeren / zo lang als zy zulke voorbeelden voor hunne oogen zagen. Evenwel zyn 'er eenige der Yncas zyne wreedheden ontkomen / en wel met name twee zonen van Huayna Capac, die zich naar het gebergte begeven hadden / en welker een / Manco Ynca genaamt / naderhant gepoogt heeft zich

zich weder in het bezit te ſtellen van het rijk van Cuſco, het welk zijn vader en zijn oudſte broeder bezeten hadden / en het welk hem toekwam / alzo Huaſcar zonder kinderen kwam te ſterven.

In dezen ſtaat waren de zaken in Peru / toen 'er een gerucht door het koninkrijk begon verſpreidt te worden / dat zich een zeer dapper / maar onbekent ſoort van volk opdeedt. De onderdrukte Indianen hoopten / dat het zelve gekomen was / om hen te redden uit de handen van Atahuallpa, en dat zij die kinderen der zonne waren / van welke men al ten tijde van Viracocha gezegt hadt / dat zij in Peru zouden komen. De wreedheden / welke de Spanjaarden (want deze waren dat onbekende volk) op het eilant Puna, en in de ſtadt Tumpiz gepleegt hadden / maakten deze Indianen niet ſchuw voor hen / alzo zij voorſtelden / dat de inwoonders van die ſteden de zonne moeſten vertoornt hebben / die haar door zijne kinderen deedt ſtraffen. Komſt der Spanjaarden in Peru.

Ondertuſſchen tegen de Spanjaarden / onder het beleidt van Franciſcus Piſarro, recht op Caſſamarca aan / daar Atahuallpa zich onthieldt / en in welke ſtadt men gezegt hadt / dat grote rijkdommen te vinden waren. Onderwege wierdt hij ontmoet door een gezant van den ongelukkigen Ynca Huaſcar, of ten minſte van een Curaca, die zich zelf uitgaf voor een gezant van zijn gevangen vorſt; want het is niet te bedenken / hoe het mogelijk kan zijn / dat die elendige koning / welke zeer naau bewaart wierdt / een gezant kan afgevaardigt hebben. Wat 'er van zij / deze gezant deedt den Spanjaarden begrijpen / dat zijn koning door de gruwelijkſte onrechtvaardigheit van de gehele wereld gevangen gehouden wierdt / en hij verzocht dat zij zich aan de hant der onderdrukten wilden voegen / en rechtvaardigheit handhaven. Piſarro antwoordde / dat zij om geene andere reden in dat land gekomen waren / dan om de Indianen te onderwijzen in den waren Godsdienſt / en dat zij door het overige hunnen plicht meenden te beſtaan in het verdedigen der onderdrukten / en in het oeffenen van recht en gerechtigheit. Gezandſchap uit den naam van Huaſcar aan hem gezonden.

Niet lang daar na wierden zij ontmoet door een ander veel aanzienelijker gezandſchap / het welk beſtaedt wierdt door eenige groten van het rijk / welke met koſtelijke geſchenken / en aanbiedinge van alles wat zij begeerden / door Atahuallpa afgezonden waren. De geſchenken beſtonden in allerhande voorraadt en dieren van het land / zo wel tot gebruik om gegeten te worden / als tot vermaak; maar daarenboven was 'er eene goede menigte Andergezandſchap van Atahuallpa.

van goude en zilvere vaten / gesteentens / armringen / en kostelyke stoffen / by gevoegt. De voornaamste gezant deedt daar op een aanspraak aan Pisarro, hem biddende / dat hy het niet kwalyk gelieft de te nemen / dat men hem zodanige kleinigheden toezondt / welke hy wel wist dat gering waren voor de kinderen der zonne. Atahuallpa hadt hen deze dingen toegezonden / om dat hy daar door meende de gramschap der zonne te stillen / alzo hy zich inbeeldde / dat die van Puna en van Tumpiz, onder welke de Spanjaarden grote wreedheden aangerecht hadden / die straffe verdient hadden / door eenige ongehoorzaamheit tegen de zonne hunnen oppersten Godt; en dat hem om zyne wreedheden ook wel iets dergelyx mogt overkomen. Men gaf aan de afgezanten byna het zelve antwoordt / gelyk als men aan den Curaca, die van wegen Huascar by hen geweest was / gegeven hadt / maar des niettegenstaande wierdt de tocht naar Cassamarca, daar zy Atahuallpa dachten te vinden / voortgezet. Onderwege wierden zy verzorgt van alles / wat zy begeerden. Het is aanmerkelyk / dat de Indianen / die nooit paarden gezien hadden / gewaar gewordden synde dat de paarden het mondstuk hunner tomen knabbelden / zich inbeeldden / dat die dieren het yzer opaaten. Daar op bragten zy eene menigte gouds / en wierpen dat voor de paarden neder / op dat die dieren het zelve zouden opeeten. De Spanjaarden zagen de onroselheit der Indianen met genoegen aan / en zeiden / dat zy noch meer gout moesten aanbrengen / indien zy van die voor hen vreesselyke dieren niet wilden beledigt zyn.

Het gelukte de Spanjaarden niet den koning te Cassamarca aan te treffen. Hy onthieldt zich eenige mylen van die stadt op zyn lusthof. Derhalven meenden zy / dat het noodzakelyk was / dat men ook een gezandschap naar hem toezondt. Twee voorname Spanjaarden wierden daarom te paart derwaards gezonden / met last om aan Atahuallpa bekent te maken / dat zy in dat land gekomen waren / om de Indianen te onderwyzen in den Christelyken Godsdienst / waar toe zy last hadden van den Paus van Rome; en om eene vriendschap met hem aan te gaan in den name van keizer Karel den V. hun meester / en de grootste vorst der aarde. Zy wierden met alle teekenen van achting van Atahuallpa ontfangen / maar hun aanspraak scheen hem zo buitensporig / dat hy 'er niets van kon begrypen; waar by noch kwam / dat zy een volk hadden / die de Spaansche taal niet half / en die van Cusco noch minder verstondt. De Indianen / die met de gezanten

ten van Cassamarca gekomen waren / hadden onderwege al gezien / dat de tolk gene kennisse hadt van de talen / en dat maaltten zy den koning bekent / die zich daar door gerust stelde / en vooztging met hen wel te onthalen / schoon hy het regte begrip niet kon krygen van hunne bedenen. Eindelyk zweeg men aan weederzyde stil / en de gezanten verzochten vryheit om weder naar Cassamarca te mogen keren / het welk hen toegestaan wierdt / tot hun groot genoegen / alzo zy weesden / dat de Ynca hen eenige kwade trek wilde doen spelen. Wanneer zy te paart wilden stygen / gaf men hen weder grote geschenken / van gewerkt en ongewerkt gout / en Atahuallpa deedt hen zeggen / dat hy van voornemen was / om ook op zyn beurt by hunnen bevelhebber te komen.

Toen de gezanten weder te rug gekomen waren / wisten zy niet genoeg te zeggen van de uitmuntende pracht / en de onmoetmelyke schatten / welke zy gezien hadden / waar van daarenboven de geschenken / welke zy medebzagten / genoegzame blyken waren. Alles wierdt vervolgens gereet gemaakt om den Ynca te ontfangen / met zo grote plechtigheit als het mogelyk was. Alle de ruiters / die zestig in getal waren / wierden in het geweer gebzagt. Ook maakte men een bende van hondert weigewapende voetknegten / om den Ynca te gemoet te trekken. De ruiters wierden geplaatst achter een oude muur / op dat zy daar schielyk achter van daan komende / zo veel te groter verwondering in de Indianen mogten verwekken / en in geval van wanorder dienst doen / om het voetvolk behorelyk te ondersteunen. Ondertusschen kwam Atahuallpa aan met eene zeer grote stoet / van de voornaamste Curacas en andere hovelingen verselt zynde. Hy wierdt / zittende op een goude setel / door zyne Indianen op de schouders gedzagen. Voor af liep een groot getal Indianen / welke den wegh effen maakten / langs welke de koning gedzagen wierdt / ruimende niet alleen alle oneffenheden uit den wegh / maar zelf de allerminste steentjes en kluitjes. Behalven deze Indianen trok 'er eene grote menigte gewapende soldaten voor af / en daar volgden 'er zo vele / dat zy een genoegzaam groot leger konden uitmaken. So haast als de Ynca het Spaansche voetvolk / het welk een weinig voor afgetrokken was / in het ooge kreeg / beval hy het grootste gedeelte van zyn volk stil te blyven staan / en niet nader aan te trekken / om de Spanjaarden niet te verschrikken. Hy zelf kwam met een klein getal nader / om te zien / of hy eenige nader oopeninge kon krygen / aangaande het gene / dat

Atahuallpa komt Pisarro bezoeken.

de gezanten hem gezegt hadden / waar van hy tot noch toe niet dan een zeer verwart denkbeeld hadt kunnen maken / door de onbekwaamheit van den tolk / en door de nieuwigheit der zaken / die men hem voorgestelt hadt. Niet verre van het voetvolk deedt hy zyne dragers stil staan / om te zien of de Spanjaarden gene beweging zouden maken om hem te ontfangen.

Aanspraak van een geestelyken een Atahuallpa.

Vincent de Valverde, een priester / die onder de Spanjaarden veel geacht wierdt / hadt zich gereet gemaakt om de eerste aanspraak aan Atahuallpa te doen. Hy naderde derhalven / alleen met den onervaren tolk / naar den koning / zynde in zyn priesterlyk gewaadt gekleedt / en houdende in zyne eene hant een kruis / en een boek in zyne andere. Sommige schryvers zeggen / dat het de bybel / andere dat het de Summa Sylvestri, en andere weder / dat het een ander boek was. De Ynca verwonderde zich zeer over dezen toestel / en hieldt nu zyne oogen gevestigt op den langen baart van Valverde, dan op zyne ruime kleederen / en dan weder op het kruis / en op het boek / het welk hy in zyne hant hadt. Alles was nieuw voor hem / en hy wist niet / wat deze man / die hem genaderd was / en zich eenige male eerbiediglyk gebogen hadt / eindelyk zou aanvangen. Daar op deedt Valverde een lange aanspraak aan den Ynca, waar van de inhoudt was / dat 'er een eenig Opperwezen was, het welk hemel en aarde geschapen hadt; dat de menschen na dit leven beloninge of straffe te wachten hadden; dat onze Zaligmaker Jezus Christus in de werelt gekomen was, om het menschelyke geslacht met Godt, waar van het door de zonde geweken was, te verzoenen; dat na de hemelvaart van Christus, de Pauzen op de aarde waren, als zyne stedehouders; dat de tegenwoordige Paus, wetende dat de Indianen afgodendienaren waren, aan den keizer en koning van Spanje, Karel den V. bevolen hadt dat lant onder zyne gehoorzaamheit te brengen; en dat hy hem het zelve geschonken hadt, onder voorwaarde, dat hy de afgodendienaren en hunnen Godsdienst zou uitroejen, op dat 'er maar een eenige Godsdienst en een eenig oppervorst in de gehele werelt mogt zyn. Dan deze redenvoering / die zeer omstandig was / kon Atahuallpa weinig begrypen door de onbekwaamheit van den tolk / en dat hy 'er van begreep / stondt hem in het minste niet aan / alzo de tolk hem te kennen hadt gegeven / dat hy zyn ryk aan keizer Karel moest afstaan / of dat hy met geweld daar zou toe gedwongen worden.

De

De Indianen / die naast by den Ynca waren / konden ook geen begrip krygen van het gene dat Valverde gezegt hadt / dan een weinig / voor zo verre het laatste betrof / doch zy spraken daar over met malkander / om te zien / of elk in het byzonder wel verstaan hadt / wat 'er gezegt was. Dit ging zo gemakkelyk niet toe / of de geestelyke / het gerucht ziende / dat 'er onder hen gemaakt wierdt / begon voor zyn leven te vrezen. Evenwel wilde de Ynca volkomen onderrecht zyn van den eisch der Spanjaarden / en deedt den tolk de zaken weder herhalen. Wat het aanmenen van een anderen Godsdienst aanging / stelde hy uit om van te spreken op het laatst / maar hy begeerde alleen / dat Valverde hem zou zeggen / wat de Paus met zynen Godsdienst te doen hadt / en door wat recht men kon vorderen / dat hy zyn ryk zou afstaan aan keizer Karel / dien hy nooit eenig kwaat gedaan hadt. Hy voegde daar by / dat zo Karel een zo groot vorst was / als de tolk zeide / hy niet kon begreppen / waar toe het nodig was / dat de Paus hem dat land schonk ; of zo de Paus de macht hadt / om zulx te doen / deze by gevolg noch groter vorst moest zyn dan Karel / het welk de tolk evenwel niet scheen te willen zeggen. Verschil daar over ontstaan.

Terwyl de zaken dus stonden / en de redentwist meer verwydering veroorzaakte / kwamen de Spanjaarden toeschieten / om Valverde te helpen / en hem te redden uit de handen der Indianen / die zy meenden dat hem wilden doden. Een minste dit komt my het waarschynelykste voor / indien men met zommige schryveren niet wil geloven / dat Pisarro met Valverde opgesteemt hadt om verwerringe onder de Indianen te veroorzaken / op dat men hen met eenigen schyn van recht mogt op het lyf vallen / en dus meester worden van de onnoemelyke schatten / welke de Indianen bezaten. Die schryvers zeggen / dat Valverde in het hevigste van den twist zyn kruis en het boek ter aarde wierp / als of het hem ontweldigt was / en dat hy riep / dat de Spanjaarden zouden komen wraak nemen over de smaadt / welke aan den Godsdienst aangedaan wierdt / en dat deze daar op aangevallen zyn op de Indianen. Wat 'er van zy / het is ten minste zeker / dat de Spanjaarden begerig waren om handgemeen te worden met de Indianen / en dat zy hun oogwit bereikt hebben / zonder dat men zien kan / dat de Indianen hen eenige redenen daar toe gegeven hebben. Men weet ook / dat de Ynca, zo haast als het gevecht begonnen was door het voetvolk / tegen de zynen riep / dat zy zich niet zouden hebben te verde- De Spanjaarden raken met de Indianen handgemeen.

bedigen / alzo de verwerring alleen uit misverſtant ontſtaan was / en dat men alles zonder bloet te ſtorten weder zou kunnen te recht brengen. Dit bevel van Atahuallpa was oorzaak van zyn volkomen bederf / alzo de Spanjaarden voortvoeren met eene menigte Indianen te doden / zonder dat deze eenige weêrſtandt deden / het welk zo het geſchiedt was / zouden zy de Spanjaarden / tot een eenigen toe / hebben kunnen vernielen.

Atahuallpa gevangen.

Het voetvolk hadt reeds een goet gedeelte Indianen ter neder gemaakt / wanneer de ruiters achter de oude muur van daan kwamen / met een groot gewelt op de Indianen aanvielen / en een grote ſlachting onder de zelven aanrechtten. Deze verdedigden zich niet / maar ſtelden zich meeſt voor de ſetel van hunnen koning / alzo zy zagen / dat de Spanjaarden daar voornamentlyk op aandrongen. Franciſcus Piſarro, die zelf het bevel over het voetvolk op zich genomen hadt / drong eindelyk door de menigte heuen tot aan de ſetel van den Ynca. Hy greep hem by een mouw van zyn kleedt / zo als hy 'er aan de andere kant meende af te ſpringen / rukte hem van boven neder / en viel te gelyk met hem op den grondt. Op dat zelve oogenblik hadt ook een ſoldaat naar den Ynca gegrepen / en hem met de linker hant het koninklyke cieraat van zyn hooft gerukt / terwyl hy met de andere hem een ſteek met een pook meende toe te brengen; maar alzo Piſarro toen toeſchoot / kwetſte hy den zelven ligtelyk. De Indianen namen met allen haaſt de vlucht / toen zy zagen / dat hun koning gevangen was / en lieten de Spanjaarden meeſter van hunnen koning / en van eene ongelooffelyke menigte van gout en zilver baatwerk en andere koſtelykheden.

Wat Atahuallpa aanboodt om zyne verloſſinge te bekomen.

De elendige Atahuallpa was nu in de handen der Spanjaarden / die meenden / dat zy hem hebbende / alle de ſchatten van Peru hadden / en daarom voor eerſt hem zeer wel handelden / behalven dat zy hem aan een yzere keten vaſt geboeit hielden. Hunne goudzucht was hem nu al bekent geworden / en daarom beloofde hy voor zyne verloſſing zo veel baatwerk van gout / als de grondt van het vertrek / in het welke hy gevangen zat / kon beſlaan; maar ziende / dat de Spanjaarden daar niet mede te vrede wilden zyn / maakte hy met zyn hant een ſtreep tegen de muur / en beloofde de gantſche kamer zo hoog vol gewerkt gout te laten brengen / by aldien men hem dan zyn vryheit wilde geven. Het ſcheen den Spanjaarden wel ongelooffelyk / dat de gevangen koning middel zou vinden / om zo veel gouds by malkan-

Digitized by Google

hander te doen brengen / maar sy dachten / dat hy ten minste seer veel gout sou doen versamelen / het welk sy misschien anders nooit machtig souden worden / en daarom namen sy syne aanbiedinge aan / onder beding / dat het binnen een zekeren tydt sou moeten geschieden / want sy vreesden / dat Atahuallpa, onder schyn van yder te geven / om het gout te versamelen / yder mogt geven om een leger op de been te brengen.

De gevangen vorst / die veel verstant hadt / sagh wel / dat de Spanjaarden hem mistrouwden / en daarom stondt hy toe / dat eenige Spanjaarden met sommigen van syn volk uitgingen / om het beloofde gout uit de steden te samen te halen. Deze Spanjaarden hadden onderwege gelegenheit om met Ynca Huascar, die noch gevangen gehouden wierdt / op yder van syn broeder / te spreken. Hy beloofde hen grote zaken / indien sy syne verlossinge konden te wege brengen / en maken / dat hy in syn rijk herstelt wierdt. Dit deden de kapiteinen / die hem bewaarden / terstont aan Atahuallpa weten / het welk de reden was / die hem deedt besluiten om syn broeder te doen sterven / uit vreze / dat de Spanjaarden den selven op den thron souden herstellen / en dat 'er alzo nooit iets goeds voor hem te hopen sou syn. Een ding maakte hem verlegen / namentlijk / hoe de Spanjaarden / die hy gehoort hadt / dat nooit een doodslagh ongewroken lieten / dat souden opnemen. Om dat te weten / geliet hy zich op zekeren dagh seer bedroeft te syn / en hy seide / dat de doot van syn broeder Huascar, die men gedoodt hadt tegen syne wille / de oorzaak van syne droefheit was. Pisarro trooste hem / so veel als het mogelijk was / seggende / dat alle menschen toch eens moesten sterven / dat het een ongeluk was / en dat sulx hem so seer niet bedroeven moest. Toen Atahuallpa sagh / dat Pisarro de zake so behandelde / sondt hy terstont in allen haast yder om synen broeder in de gevangenisse te doen ombrengen. Dit wierdt so haastig volvoert / dat men geen gelegenheit hadt / om te vernemen / of de geveinsde droefheit van Atahuallpa gevolgt was op de doot van synen broeder / dan of sy die was voorgegaan. Doot van Huascar.

Dus eindigde deze ongelukkige vorst syn leven / na dat hy in de gevangenisse vele wederwaardigheden uitgestaan hadt / maar syn broeder overleefde hem niet lang. De Spanjaarden waren het onder malkander niet eens / of men Atahuallpa langer in het leven moest behouden / dan of het best was voor den dienst Doot van Atahuallpa.

dienst des konings / dat hy van haut gehouden wierdt ; alzo men nu reeds al het gout scheen vergaderd te hebben / het welk van hem te hopen was / en dat het koninkryk gemakkelyker zou te onder kunnen gebracht worden / als de laatste bezitter van het oude koninklyke bloedt doot was. Terwyl de zaken dus stonden kwam Diego d'Almagro, die te Panama verstaan hadt / dat Pisarro in Peru zo groote rykdommen machtig wierdt / mede in Peru, en voegde zich by de Spanjaarden / om ook deel te hebben aan de buit. Zo lang als eertyds Atahuallpa leefde / zagh hy wel / dat 'er niet veel gelegenheit zou zyn om nieuwe buit te maken / en daarom voegde hy zich by die genen / die oordeelden / dat men den koning ter doot moest brengen. De tolk / die verlieft was geworden op eene der vrouwen van Atahuallpa, en die dacht na deszelfs doot gelegenheit te zullen hebben / om haar te trouwen / liet het den Spanjaarden niet lang aan eenigen schyn van reden ontbreken. Hy zeide / dat hy onderrecht was / dat Atahuallpa onder de haut volk deedt werven / om de Spanjaarden op eenen tydt te overvallen / en hen alle het leven te benemen. Dat was genoeg voor lieden / die liever tot hun oordeel wilden misleidt zyn / dan tot hun nadeel onderrecht zyn van de waarheit. Men veroordeelde derhalven Atahuallpa ter doot / na hem kwansuis van eenige misdaden overtuigt te hebben / om de zake in Spanje te kunnen goet maken. Toen hem de doot aangezegt wierdt / klaagde hy zeer over Pisarro, die hem deedt sterven / na zyn losgelt aangenomen te hebben / en smeekte hem / dat hy zyne handen niet wilde bezoetelen met het bloedt van een vorst / die hem niets misdreven hadt. Doch zyn doot was vast gesteit / en dat moest 'er mede door. Kort voor dat men hem deedt sterven / deedt men hem aanzeggen / dat hy zich zou hebben te laten doopen / of dat hy anderszins levendig verbrandt zou worden. Hy ontfong den doop om eene zo geweldige doot te ontgaan / en wierdt genaamt Don Juan Atahuallpa. Daar op wierdt hy aan een paal gebonden en gewurgt.

Blyken van zyn groten geest.

Dit was het einde van dien vorst / die zeer onrechtvaardiglyk met zynen broeder gehandelt hadt / maar die voor het overige geenzins misgedeelt was van verstant. Daar zyn verscheide blyken van zyn groten geest / welke hy zelf in de gevangenisse getoont heeft / en welke my waardig geschenen hebben / om te verhalen. Het gebeurde / terwyl hy in de gevangenisse zat /

zat / dat hy eenige kennisse kreeg van eenige byzonderheden / de Spanjaarden raekende / alzo hy zyne zinnen gedurig dezig hielt met op hen en op hun doen te denken. Op zekeren tydt spraek hy met een soldaat / die op hem paste / aengaende het schryven / het welk hem zeer wonderlyk scheen. Hy verzocht / dat de soldaat hem den naam van zyn Godt zou schryven op de nagel van zyn duim / het welk deze terstont deedt. Daar op voeg hy aan anderen / die van tydt tot tydt by hem kwamen / wat het teken wilde zeggen / het welk op zyn nagel stondt. Deze antwoordden alle het zelve / 't welk den Ynca een zeer groot genoegen en reden tot meerder verwondering gaf / alzo hy meende / dat het zien wat zulke tekenen bediedden / eene naturelyke hoedanigheit der Spanjaarden was / met welke zy geboren wierden. Eindelyk voeg hy het ook aan Pisarro, maar deze kon lezen noch schryven / en wist by gevolg hem niet te antwoorden. Toen zagh hy / dat het kennen van zulke tekenen in eene oeffening bestondt / en hy hadt te minder achtinge voor Pisarro, die geen zorg gedragen hadt om zich in eene zo nutte zake te oeffenen. Zyne grootmoedigheit bleek in een ander geval. Onder de zaken / welke de Spanjaarden mede gebragt hadden / waren eenige drinkglazen. Eener soldaat / die een zeer schoon Venetiaansch glas hadt / vereerde het zelve aan Atahuallpa, op hope van wel daar voor beloont te zyn / gelyk hy ook warelyk wierdt / want de Ynca, schoon gevangen zynde / beval aan een zyner heren / dat men den soldaat daar voor tien goude koppen zou geven. Hy hielt dat glas eenigen tydt in zyne hant / en verwonderde zich zeer over de schoonheit van het zelve. Eindelyk voeg hy aan een Spanjaart / of misschien de koning van Spanje alleen zich bedienде om te drinken uit een zo schonen beker. Deze / willende de overvloedt van zyn lant opwyselen / antwoordde / dat niet alleen de koning / maar in het gemeen alle menschen uit zulke glazen dronken. So haest als Atahuallpa dat verstaan hadt / liet hy het glas uit zyne hant vallen / en zeide dat eene zo gemene zaak niet waardig was / dat hy 'er eenige achtinge voor hadt.

Besluit.

Jammer is het geweest / dat een vorst / die zo veel verstant hadt / in geen beter tyden geleeft / of geen beter zaak voorgehadt heeft / of dat hy ten minste niet gevallen is in handen van beter menschen. Het is wel waar / dat Godt hem voor zyne onrechtvaardigheit en geweldenaryen / door de onrechtvaardigheit en geweldenaryen der Spanjaarden gestraft heeft / maar die

hebben alle naderhant ook straffe geleden over hunnen kwaden handel/ alzo niet een eenige van alle/ die deel gehadt hebben aan het veroordelen van Atahuallpa, zyne natuerlyke doot gestorven is. Doch zulx raakt aan myn bestek niet/ alzo dat zyn volkomen beslagh heeft met de doot van dezen laatsten navolger van Ynca Manco Capac.

Digitized by Google

BESCHRYVING

VAN HET KONINKRYK

PERU.

HET TWEDE BOEK,

Vervattende

DE REGERINGSWYZE DER YNCAS, NEVENS DE ZEDEN EN GEWOONTENS HUNNER ONDERDANEN.

Inleiding.

Gelyk het noodzakelyk is / dat in het regeren van landen en steden voor al goede order in acht genomen wordt / zo kan men ligtelyk denken / dat een zo groot ryk / als dat der Yncas geweest is / niet heeft kunnen bestaan zonder eene goede order / welke zich over alle zaken / van de meeste tot de minste uitstrekte. Evenwel zyn de instellingen dezer koningen zo verschillende geweest van die gene / welke wy zien / dat altydt gedient hebben tot het beste der staten in ons wereldsdeel gelegen / dat ik meen / dat het der moeite waardig zal zyn / na dat ik gesproken hebb' aangaande de geschiedenis der Yncas, alhier te spreken van hunne regeringswyze / oeffening der wetenschappen / Godsdienst / gewoontens onder de Indianen / en eenige andere zaken / welke tot de levenswyze der Indianen betrekkelyk zyn. Maar eer ik daar toe voortga / dunkt my / dat het niet onnodig zal zyn / voor af te spreken aangaande de stadt Cusco, als welke de hoofdstadt van het ryk / en de setel der koningen van Peru geweest is.

Beschryving van de stadt Cusco.

De eerste koning Manco Capac eenig volk by malkander vergaderd hebbende / verkoos eene ruime heuvelachtige plaatse / welke door vier riviertjes besproeit wierdt / en van alle kanten met hoge bergen omringt was / om daar eene stadt te bouwen / welke met den tydt de hoofdstadt van het koninkryk onder zyne na-

komelingen gewoꝛden is. De lucht is daar zeer gematigt / en zo dꝛoog / dat het vleesch der geslachte dieren daar langen tyd goet kan bewaart woꝛden / zonder te bederven / alzo het niet den tyd gansch dꝛoog woꝛdt. De stadt was ten dele op een heuvel / en ten dele aan de voet der zelve gebouwt. Het bovenste gedeelte / het welk aan de Noꝛdzyde lagh / wierdt Hanan Cuſco, en het onderſte Hurin Cuſco genaamt / het welk zo veel is / als of men zelde de boven-ſtadt ende beneden-ſtadt. Met den tyd is de stadt zeer aangegroeit / alzo de Yncas vooꝛheen vaſte wet hielden / dat de volkeren / die onder hunne gehoꝛzaamheit gebꝛacht wierden / eenige van de hunnen moeſten zenden naar Cuſco, alwaar zy rondom de woningen / die er reeds waren / hunne huizen oprechtten / en leefden daar in volgens de wyze van hun land / behoudens dat zy de zonne aanbaden. De Yncas, afkomelingen der koningen / woonden in eene afgezonderde plaats / niet veꝛre van den tempel der zonne. Voꝛ de zelve was eene groote oopen plaats / rondom met overdekte wandelplaatſen / in welke de voꝛnaamſte feeſten gehouden wierden / ten tyde van regenachter weder. Op die plaats moeſten alle de Indianen / die geen Yncas waren / met hunne offerhanden wachten / tot dat de prieſters kwamen om de zelve van hen over te nemen. De Yncas hadden de vꝛyheit om zelf in den tempel te komen. Deze tempel / en het grootſte gedeelte van de stadt lagh aan de Oostzyde van een klein rivierſje / het welk doꝛ de stadt liep. Aan de andere kant van het zelve was binnen de omtrek der stadt een oopen plaats / rondom beſloten met overdekte wandelplaatſen / welke ook dienden tot het houden van feeſten ; maar toen het tyk in zyn grootſte kracht was / en 'er eene zeer grote menigte van volk te Cuſco kwam om de feeſten by te wonen / deden de Yncas het rivierſje met hoꝛden bedekken / en maakten alzo van twee oopen plaatſen / die aan beide de kanten der rivier waren / eene eenige / tot gemak der genen / die de feeſten bywoonden.

Beſchryving van het kaſteel.

Behalven vele voꝛnaame gebꝛuwen / welke de stadt groote aanzienelykheit bygezet / was 'er een groot kaſteel gebouwt op den heuvel van de boven-stadt. De overblyfſelen / die noch lang na de komſt der Spanjaarden gezien wierden / geven getuigeniſſe van de bekwaamheit der oude Indianen. Het was opgemaakt van zo ommatig grote ſteenen / dat het byna niet te bedenken is / hoe dat zy die hebben kunnen vervoeren / en over de rivieren brengen / welke doꝛ de vlakte lopen / die tuſſchen de stadt en het gebergte gelegen is / uit het welke die ſteenen gehaalt zyn ; te meer als men bedenkt / dat zy noch yzer noch ſtaal / noch paarden

noch

Digitized by Google

noch wagens / gehadt hebben / om die ſteenen voort te ſleepen / maar dat zy zulx alleen met hunne handen gedaan hebben. D'Acoſta getuigt / dat hy ſteenen gemeten heeft van dertig voeten lang / en achtien voeten dik / welke boven op andere gelegt waren / en zo wel te zamen gevoegt / dat men naauwlyx de voegen kon zien. Het is niet te bedenken / hoe dat zy zonder kranen of hokken die ſteenen hebben kunnen opbyſſen / maar het eenpariig getuigenis van geloofwaardige ſchryvers laat evenwel niet toe / dat wy aan de waarheit van deze zake twyffelen. Dzie omtuegangen van zulke muren tegen de hoogte van den heuvel aan / maakten eigentlyk de ſterkte van het kaſteel uit. Tuſſchen ieder muur was eene tuſſchenwydte van omtrent dertig voeten / en die was met aarde opgevult / zo hoog dat de opperviakte derzelve gelyk kwam met de voet van den naaſten muur / die meer binnewaards ſtondt. Boven op de heuvel waren dzie grote toreus / welker middelſte rondt en de twee buitenſte vierkant waren. Deze middelſte toren was een wooztreffelyk gebouw / en van binnen bekleedt met goude plaaten / op welke de gedaanteng van allerhande dieren naar het leven verbeeldt waren. Als de Ynca op het kaſteel kwam / nam hy zyn verblyf op die toren / welke / behalven het gene dat ik reeds 'er van gezegt hebb' / wooizien was van allerhande huisraadt van gout en zilver / tot gebruik van den Ynca. De twee andere torens waren geſchikt tot het verblyf der ſoldaten / die de wacht hadden op het kaſteel / en deze ſtonden onder het gebiedt van een hoofdman / die aan den koning vermaagdſchapt was. Onder die torens in den grondt waren vele kamers / in welke een grote wooiraadt van wapenen bewaart wierdt / en tuſſchen de zelve waren overdekte gangen om van de eene kamer in de andere / en zelf van de eene toren in de andere / te kunnen komen. De Spanjaarden hebben dit kaſteel tot een puinhoop gemaakt / op hope / dat zy in die onderaardſche vertrekken eenige ſchatten zouden vinden / en wel wooinamentlyk de goude keten van Huayna Capac, aangaande welke ik boven geſproken hebb'.

De ſtadt Cuſco, en wel het kaſteel van die ſtadt / wierdt gerekent te leggen in het midden van het koninkryk / zo dat men de naam van Cuſco, welke beteken de navel der aarde, naar de gedachten der Indianen niet oneigentlyk aan die ſtadt gegeven heeft. De Yncas nu verdeelden het koninkryk in vier wooinaame delen / welke genoemt wierden naar de vier hoeken van de wereit / en ſchoon het eene gedeelte / naar dat aan de eene kant of de andere meer of minder lant aangewonnen wierdt / veel groter en Verdelling van het ryk.

en uitgestrekter was / dan het andere / nochtans bleven zy by die benaminge en verdelinge. Die hooftdelen wierden weder verdeelt in kleine landschappen / en alle de menschen van die landschappen stonden onder hunne bestierders. Namentlyk over tien mannen was een opziender gestelt / die voor het goet gedrag der negen / die onder hem stonden / moest verantwoorden / doch vyf van deze opzienders moesten rekenschap geven aan een ander / die door dat middel het bevel hadt over vyftig mannen. Twee zulke opzienders stonden onder een ander / die dus over hondert mannen geboodt. Vyf gebieders over hondert mannen stonden onder een ander / die derhalven het gezagh hadt over vyf hondert mannen / en twee van deze wierden eindelyk geboden door een eenig man / die alzo het gebiedt voerde over duizent mannen. Meer menschen stonden in tydt van vrede niet onder een eenig hooft / alzo zy meenden / dat een mensch genoeg te doen hadt / die rekenschap moest geven van het gedrag van duizent andere.

Plicht der opzienders.

De meeste zaken / die onder de minder verdelingen voorvielen / wierden evenwel afgedaan / eer dat zy aan de oppertoezienders kwamen / ten minste indien zy van geen groot belang waren / door de gedurige plichtoeffening der opzienders. Der zelver plicht bestondt aan de eene kant in alles te verzorgen aan hunne onderhorigen / 't welk de zelve mogten van noden hebben. Zy voorbeelt / zo iemant geen zaat hadt om te zaajen / zo zyn huis door onderdom vervallen was of verbrandt / zo hy zonder zyn schult gebrek hadt aan levensmiddelen / wist de opziender / by wie hy zich hun vervoegen / om het vereischte te bekomen. Maar in het tegendeel was het de plicht der opzienders die gene te beschuldigen / die hunne zorge toevertrouwt waren / in gevalle zy eenige de allerminste misdaadt begaan hadden. Ten dien einde was in ieder stadt een rechter gestelt / die volkomen macht hadt om de zaken af te doen. So een opziender onwillig was / om voor zyne onderhorige te verzoeken het gene dat hem nodig was / of zo hy in het tegendeel niet terstont klaagde / wanneer iemant zyner onderhorigen eenigen misdaadt begaan hadt / wierdt hy naar mate van den misdaadt zelf gestraft. Door dat middel wierdt overal goede order op gestelt / en men vondt door het zelve noch lediggangers noch bedelaars in het gehele ryk der Yncas.

Wyze van rechtvordering.

Op dezelve wyze als alle de onderdanen onder zekeren opziender behoorden / stonden ook de rechters onder hunne opzienders / aan welke zy ieder nieuwe maan gehouden waren rekenschap te geven aangaande de bonnissen / welke zy gedurende die maant uit-

mitgeſproken hadden. Deze moeſten volkomentlyk overeenkomen met de wetten / die door den koning gegeven waren; want gelyk de onderdanen de zonne voor hunne Godheit / en de Yncas voor kinderen der zonne hielden / zo hadden zy ook eene zonderlinge achtinge voor der zelver bevelen / en zy zagen het aan als een ſoort van een Godsdienſtigheit de wetten ſtiptelyk na te komen. Nooit ſtrafte men iemant in zyne goederen / maar in zyn perſoon; en zo het gebeurde / dat eenig amptman zich zo verre te buiten gegaan hadt / daarom wierdt zyn zoon niet te min in des vaders plaatſe om dat zelve ampt waar te nemen aangeſteld. Men hieldt hem den misdaadt van synen vader voor oogen / en vermaande hem / dat hy zich wel moeſt gedragen / of dat hy anderszins geen beter lot te verwachten hadt dan zyn vader. Indien aan eenig rechter eene zake voorkwam / waar in hy niet wiſt wat de wetten vereiſchten / of dat de misdaadt zo groot was / dat hy niet over zich wilde nemen daar over ſtraffe te doen oeffenen / zondt hy de partyen aan de opperrechter van de ſtadt / en die deedt terſtont recht. Wanneer de Curacas eenig verſchil hadden over de landſcheidinge / wierdt iemant van Cuſco afgezonden om de zaken in perſoon te gaan opnemen / en hy deedt aan den koning verſlagh / hoe hy het gevonden hadt. Dan deedt de Ynca oyder op de landſcheidinge ſtellen / of zo hem dacht / dat het verſchil te groot van belang was / gaf hy bevel / dat men de zaken zou laten in dien ſtaat / in welke zy waren / tot dat hy eene reize deedt om de naburige landen te bezoeken / en dan ſtelde hy zelf oyder / welke naderhant nooit overtreden wierdt / om dat men zyne uitſpraken aanzagh als eene geheiligde zake.

So wel in oorlogh als in vrede wierdt het ganſche koninkryk op deze wyze beſtiert / en de bevelhebbers in den krygh hadden de zelve zorge en het zelve toezicht over hunne ſoldaten / het welk de opzienders ten tyde van vrede over die genen hadden / welke onder hen ſtonden. Yeder landſchap moeſt naar het getal der inwoonderen een zeker getal ſoldaten opbrengen / wanneer de Ynca oorlogh wilde voeren / en alzo men door het middel van die verdelinge / van welke ik geſproken hebb' / altydt wiſt / hoe veel weerbare mannen in ieder landſchap waren / zo wiſt men ook terſtont / hoe veel ſoldaten dat ieder landſchap moeſt zenden / naar mate dat het leger / het welk de koning wilde op de been brengen / groot of klein moeſt wezen. Nooit wierdt eenige buitenſporigheit toegelaten / noch een ſoldaat mogt iets roven van de vyanden / al was het dat zy eenige ſtadt met gewelt innamen. Op de zelve wyze / als het gelegen was met het afzenden van

Krygswetten en beſtiering.

ſoldaten naar den oorlogh / was het ook gelegen met het afzenden van volk / tot het maken / onderhouden / of herſtellen van bruggen / wegen / konſtighe gebouwen / en andere zaken / die tot nut van het gemeen ſtrekten / alzo de zelve dienden tot algemeen gebruik. Al wie onwillig was om in den oorlogh te gaan / of om de hant te lenen tot de zaken van het gemeen / die wierdt terſtont ter doot veroordeelt / en ſchoon die wyze van doen misſchien aan ſommigen wreet zal voorkomen / zo is zy nochtans zeer profijtelyk / en hadt zo goede uitwerkinge / dat men hier na nooit hoorde / dat iemant weigerig was om zyn plicht te doen. En op dat de oprzienders zich niet zouden laten verbooren / om iemant vryheit te geven van in den oorlogh te trekken / of andere dienſten te doen / waren 'er in ieder landſchap zeker ſoort van verſpieders / die ſtilzwygende overal acht op gaven / en die alle misbruiken te Cuſco aanbragten.

Ridders gemaakt, om goede bevelhebbers te bekomen.

De ſtaatkunde der Yncas is altyd geweeſt geen macht te laten aan iemant / dan aan hunne bloedverwanten / of aan zodanigen / die wel eer uit het huis der koningen geſproten waren. Het getal dezer konſtighe afkomelingen was zeer groot / alzo de koningen ieder voor hun hooft vele vrouwen gehadt en by de zelve vele kinderen hadden geteelt / welke vervolgens met malkander huwelyken hebben aangegaan / en alzo zeer vermenigvuldigt zyn. Uit deze wierden alle de bevelhebbers gekozen / en wel zo / dat de bekwaamſte lieden altyd de hoogſte ampten hadden. Om de zelve tydig te kennen / en daar gebruik van te maken / wierdt 'er om de twee jaren een ſoort van een plechtigheit aangeſtelt voor de kinderen van koninklyk bloedt / welke meer dan zeſtien jaren oudt waren / in welke men beproefde / of zy wel bekwaam waren / om de ongemakken van den oorlogh uit te ſtaan / en of zy behendigheit genoeg hadden in de krygsoeffeningen. Alle de jongelingen / die zich aanboden / wierden in een huis gebragt / dat alleen daar toe gehouden wierdt / en daar maakte men een aanvang / met te beproeven of zy honger en dorſt konden lyden. Ses dagen aan malkander gaf men hen niets anders te eeten dan een hant vol droge Mays, en niets te drinken dan enkel water; want ſchoon de Indianen wel altyd water dronken / zo hadden zy nochtans de gewoonte van daar wat zout / peper / en andere hertſterkende dingen onder te mengen / het welk die jongelingen niet gezeelooft was. Wanneer die tyd den einde was / wierdt hen een weinig meer gegeven / op dat zy in ſtaat mogten zyn van blyken te geven van hunne bequaamheit in het lopen. Anderhalve myl van Cuſco was een heuvel ge-

gelegen / en deze jongelingen moesten van daar lopen tot aan het kasteel van de stadt. De ouders en naaste vrienden der genen / die deze proef deden / stonden langs den wegh / liepen met hunne kinderen of nabestaanden / en moedigden hen aan / op dat zy gedachtig zynde aan de brave daden hunner voorouderen den moet niet zouden laten zakken. Die de eerste gekomen was aan het kasteel / wierdt niet alleen voor de bekwaamste gehouden / maar nevens den tweden gekozen / om aanvoerders te zyn / ieder van de helft der jongelingen / in de verdere oeffeningen. Want des anderendaags deedt men een gedeelte met stompe wapenen het kasteel bespringen / terwyl het andere gedeelte het zelve verdedigde / gelyk ook des daags daar aan / met dat onderscheidt / dat die gene het kasteel verdedigden / die daags te voren op het zelve aangevallen waren / en dat de andere den aanval deden / die daags te voren verdedigers geweest waren. Na dit alles beproefde men ieder in het byzonder / met springen / met schieten / met het werpen van pylen / met den slinger / en met andere krygsoeffeningen / die onder hen in gebruik waren; en eindelyk moesten deze jonge lieden hunne eigene wapenen maken / als by voorbeelt / een boog / pylen / een knods / een slinger / een schild / een werpspiets / en een halve piek / om nu niet te zeggen / dat zy ook een soort van schoenen moesten maken / welke van hen in den oorlogh gebruikt wierden / en welke meest bestonden in een sool / die van boven met kottoene banden over den voet vast gebonden wierdt.

So haast als een einde gemaakt was van deze proefneminge / wierden deze jonge lieden by den koning gebragt / die hen kortelyk aanspraak / zeggende / dat het niet gevoeg was / dat zy die proeven hadden uitgestaan / maar dat zy denken moesten / dat 'er een tydt kon komen / dat zy deze en andere deugden hunner voorouderen zouden moeten in het werk stellen / en dat hy hen daarom vermaande / dat zy zich zouden bly ven oeffenen in alles / waar in zy nu beproeft waren. Vervolgens stak hy hen ieder eene goude pyem door hunne ooren / welke hy in het gat liet steken / om te tonen / dat het aan hen / als aan edellieden / nu vry stondt doorgeboorde ooren te hebben / welke niemant mogt hebben dan de nakomelingen en nabestaanden der koningen. Een der nabestaanden van den koning gaf aan ieder een soort van een fluit / 't welk een teken was / dat zy nu bekwaam waren om allerhande airtjen te bekleden. Deze plechtigheit wierdt besloten met een feest.

Oeffening der wetenschappen.

Het is ligtelyk te denken / dat deze manier van doen niet dan zeer voordelig kon zyn voor de koningen / alzo zy zich dus verzekerden van wel gedient te zullen worden. Ook is het natuerlyk / dat die volkeren meest toe moesten leggen op de oeffening en de behendigheit des ligchaams / maar dat zy op de wetenschappen niet zeer toegelegt hebben / dan voor zo verre de zelve noodzakelyk waren om hunne landerpen vruchtbaar te maken / en om overal goede order te doen onderhouden. Zy hadden wel een soort van wysgeren en sterrekundigen / die zy Amautas noemden / maar der zelver kennis was zo gering / dat men naaulyx kan zeggen / dat zy iets van belang geweten hebben. De oorzaak daar van is misschien geweest hunne onwetenheit in de kunst van schryven / alzo zy geen middel hadden om hunne gedachten aan iemant bekent te maken dan met den mont / of met zekere veelverwige geknoopte draden / aangaande welke gewoonte ik zo aanstonds zal spreken / en dat derhalven de nakomelingen geen voordeel konden doen met de ontdekkingen hunner voorouderen. De beurtwisselingen der zonne / en de veranderingen van de maan liepen hen in het ooge / en zy konden niet nalaten daar acht op te geven. De ondervinding leerde hen / dat de dagen nu langer en dan korter waren / en dat de maan nu af- en dan toenam / doch schoon zy het eene en het andere wisten te berekenen / nochtans waren zy zeer onwetende in de oorzaken van die veranderingen. Zy gebruikten het maan-jaar van twaalf maanden / in alle hunne handelingen / maar ten opzichte van den tydt om te zaajen / en om te maajen / gaven zy acht op den loop / en op de hoogte der zonne. Van de geneeskunde wisten zy niet veel meer dan van de sterrekunde / behalven dat zy goede kennisse hadden van de kruiden / voor zo verre als die enkel gebruikt konden worden / maar de kunst van de zelve te mengen / was hen ten eene male onbekent. De voornaamste bekwaamheit der Amautas, of wysgeren / bestondt derhalven in eenige kennisse van de zedekunde / en in het maken van treur- en blyspelen / welke op de feestdagen vertoont wierden / niet door toneelspelers / die daar toe gehuurt wierden / maar door voornaame lieden. Men poogde in de zelve de heerlyke daden der voornaamste helden allen luister by te zetten / op dat de toezienders door zulke voorbeelden zouden aangemoedigt worden /. om ook diergelyke daden te bedryven. Wat de blyspelen aangaat / in de zelve wierdt eenig gedeelte van het burgerlyke leven vertoont / maar men wachtte zich wel van in de zelve kwade voorbeelden van onkuischheit te geven aan de toezienders. Tusschen beide werden minneliedtjes gezongen / in wel-

welke niets onbetamelyx kwam. So het gebeurde / dat de inhoudt van die liedtjes genomen was van eenig deel der wysgeerte / waren zy immers al zo zeer met verdichtselen doormengt als die der oudste Grieken. Onder anderen hadden zy verdicht / dat de opperste Godt eene dochter van een koning in de wolken geplaatst hadt / en dat hy haar eene kruike gegeven hadt met water om het aardryk te bevochtigen / maar dat haar broeder sommyds kwam die kruike aan stukken slaan. Daar van daan / zeiden zy / kwamen de donder en blixem / en de slagregenen / die 'er op volgden / waren het water uit de kruik. De Spanjaarden / die een zeer slecht gevoelen hadden van de Indianen / waanden / dat zy diergelyke vertellingen uit goeden ernst bedacht hadden.

De Amautas hadden ook zorge te dragen / dat de geschiedenissen onder hen bewaart wierden / en tot de nakomelingen over konden gaan. Doch alzo hen de kunst van schryven ontbrak / was het hun plicht / de zaken / als in eene vertelling / kortelyk en met zekere woorden voor te stellen / op dat de Quipucamayus dezelve behoorelyk konden bevatten in hunne geknoopte koorden. Deze Quipucamayus waren lieden / die hun ganschе leven besteeden aan het onderzoeken der geschiedenissen van hun land. Zy hadden daar toe eene menigte van koorden van verscheide koleuren te zamen gebonden / en naar dat op deze of gene koleur eenige knopen gelegt waren / wisten zy / te gelyk uit de knopen en uit de koleur der koorden / te zeggen / wat in vorige tyden gebeurt was. De oeffening hadt hen in deze zake zeer bekwaam gemaakt / en zy onderwezen op hun beurt hunne leerlingen langen tydt / om hen ook eene volkomene kennisse te doen hebben van de kunst. Ook waren zy van wegen hun ampt verplicht ieder een te onderrechten in de geschiedenisse / die by hen kwam om 'er in onderrecht te zyn. Zy voorbeelt / zo een Curaca nieuwsgierig was / om te weten / wat zyne voorouders gebeurt was / hadt hy alleen te gaan by een dezer Quipucamayus, en hem te zeggen / van wat land hy Curaca was. Terstont kreeg deze zyne geknoopte koorden voor den dagh / welke tot dat land behoorden / en wist daar uit hem de ganschе geschiedenisse / naar welke hy begerig was / te zeggen. Op de zelve wyze hadden zy geknoopte koorden van verscheide koleuren / uit welke zy wisten te zeggen / welke wetten gemaakt waren van verscheide Yncas, wat de inhoudt van die wetten was / met welke plechtigheden de feesten der zonne moesten gevierd worden / en vele andere zaken / die anders onder ons aangetekent worden.

Hunne rekening met geknoopte koorden.

Hoedanige ſchatting aan de Yncas gegeven wierdt.

Deze Quipucamayus onthielden zich niet alleen te Cuſco, maar ook in alle de andere ſteden van het koninkrijk / en zy hielden met hunne knopen rekeninge van de ſchatting / welke ieder ſtadt of dorp aan de Yncas moeſt betalen. Die ſchatting beſtondt niet in geit / waar van het gebruik onder de Indianen onbekent was / maar een gedeelte der landen van ieder landſchap behoorde als in eigendom aan de zonne / en van gelijke behoorde een gedeelte aan den Ynca. In ieder ſtadt was een ſchuur / in welke het graan verzamelt wierdt / het welk voortkwam van de landen / die voor de zonne of voor den Ynca afgezondert waren. Als het tydt was om te zaajen / of om den oogſt in te zamelen / wierden eenige Indianen gezonden om dat te verrichten / doch zy deden 'er alleen hunnen arbeidt toe / alzo zy / zo lang als zy daar mede beſig waren / onderhouden wierden op koſte der zonne / of op die van den Ynca. Terwijl het koren op het velt ſtondt / ſtelden de oude lieden / die onbekwaam waren tot andere zaken / een ſoort van een Godsdienſtigheit daar in / dat zy het gewas bewaarden voor de vogelen / en dat zy het velt zuiver hielden van onkruidt. Dit was de voornaamſte ſchatting / welke de Indianen gehouden waren aan hunnen koning op te brengen. De Mays, welke voor de zonne ingezamelt wierdt / diende tot gebruik voor de Prieſters / welke den dienſt der zonne waarnamen. Het koren / het welk voor den koning ingezamelt wierdt / diende tot verſcheide gebruiken / en wel vooreerſt tot voedſel voor de hovelingen / en voor de Curacas der byzondere landſchappen / aan welken de Ynca de vryheit gaf / om zo veel uit zyne ſchuren te nemen / als zy tot hun onderhoudt van noden hadden. Voor het overige waren 'er op de grote wegen voorraadhuizen opgerecht / dzie muren van malkander / in welke de Mays des koonings van tydt tot tydt overgebragt wierdt tot gebruik der ſoldaten / welke langs deze wegen trokken / of ook om de naburige landen / die gebrek mogten hebben aan koren / voor dat middel te verzorgen / alzo een der voornaamſte inzichten der Yncas was te maken / dat niemant gebrek aan voedſel hadt / of aan een anderen tot laſt was.

Andere ſchatting aan den Ynca betaalt.

Behalven deze ſchatting / welke de voornaamſte was / waren de Indianen genoodzaakt / kleederen / wapenen / en ſchoenen te maken voor die genen / welke ten oorlogh zouden trekken / maar zy deden daar ook niets anders toe dan hunnen arbeidt / alzo het grote getal ſchapen / welke geweidt wierden op de landen der zonne en van den Ynca, wol genoeg daar toe gaven. Deze wierdt verdeelt onder die Indianen / welke voor de Curacas uitgekozen

hozen waren om dit werk te doen. In de vlakke landen / dat is aan de zeekant / in welke het te heet is om wolle klederen te dragen / wierden die van kottoen gemaakt / het welk ook groeide op de eigene landerpen der zonne en der Yncas. Die klederen / wapenen / en schoenen / wierden even als de Mays, in de voorraadhuizen gebragt / behoudens dat de arme lieden van het lant / in het welke zy gemaakt waren / eerst van klederen voorzien waren. Voor dat middel vonden de soldaten overal op de wegen / het gene zy van noden hadden / en zy waren niemant tot last / zo dat de Yncas met veel recht streng tegen hen mogten wezen / indien zy iemant overlast aandeden / om spys / klederen / of wapenen / te bekomen. Evenwel was groot onderscheidt in die klederen / want die geschikt waren tot gebruik der soldaten / waren van veel geringer soort / dan die geschikt waren voor de bevelhebbers / of tot gebruik van het hof. De mannen moesten eigentlyk al het werk doen van spinnen / weven / en wat verder hier toe behoort / maar het stondt de vrouwen vry hare mannen te helpen.

In het versorgen van deze zaken bestondt al de schatting / welke de koningen van hunne onderdanen kregen. Gout / zilver / noch gesteentens wierden hen gebragt als eene schattinge; maar het was de gewoonte / dat niemant den koning kwam zien / zonder hem eenig geschenk te doen. De Curacas, die iets te Cusco te verrichten hadden / bragten gemenelyk eenig gout vaatwerk mede tot gebruik van het hof / en door die gewoonte hebben de Yncas zo grote schatten vergadert / dat men verbaast moet staan / als men leest / hoe veel gouds de Spanjaarden uit Perú gehaalt hebben. In het eerste besteedden de Indianen hunnen tydt niet om gout of zilver uit het gebergte te halen / dan wanneer zy niets anders te doen hadden / nademaal het gout hen tot geen nut kon zyn / dan om 'er eenig vaatwerk tot gebruik van het huis van te maken / doch naderhant / toen men de koninklyke gebouwen met goude platen begon te vercieren / maakten de Curacas meerder werk van het gout / om het zo menigmaal als zy te Cusco quamen den koning aan te bieden. Zy maakten ook hun werk om allerlei kundige werkbazen uit hunne landschappen aan het hof te brengen / als goudsmeden / metselaars / timmerlieden / en anderen / welke daar gebruikt wierden tot het maken en vercieren van verscheide koninklyke gebouwen.

Hoe zy onnoemelyke schatten bekomen hebben.

Uit het gene / dat ik tot noch toe gezegt hebb' / aangaande de regering der Yncas, blykt het klaar / dat zy grote zorge gedragen hebben voor hunne onderdanen / en dat hunne regering te gelyk

Zorge der Yncas voor den landbouw.

zeer

zeer zacht en staatkundig was. Zy wisten alles tot hun eigen voordeel / en tot dat van hunne onderdanen te schikken / en maakten dat de landerpen van tydt tot tydt meer op bragten. Zo haast als zy een lant onder hunne gehoorzaamheit gebragt hadden / deden zy het gehele landschap verdelen in drie delen. Twee van deze drie delen / die het minste bebouwt waren / zonderden zy voor zich zelven en voor de zonne af / het derde bleef over voor de inwoonders / die voor eerst daar aan meer dan genoeg hadden. Vervolgens deden zy de onbebouwde landen / welke nochtans bekwaam konden wezen om beploegt te worden / daar toe bekwaam maken / latende de oneffene gronden vlak maken / en aan de zyden der heuvelen verscheide muren boven malkander optrekken / welker tusschenwydte met aarde van den heuvel gevult wierdt / om naderhant bezaait te worden. Indien het lant niet voorzien was van rivieren / deden zy waterleidingen maken / zelf van twintig mylen lang / op dat het lant door gebrek van water niet onbebouwt zou moeten blyven leggen. De inwoonders hadden tydts genoeg om zulke werken te maken / alzo der zelver bezigheit meest bestondt in het lant te ploegen en te bezaajen / het welk in korten tydt verricht was. Maar zo het getal der inwoonderen niet groot genoeg was / om dat alles zelf te doen / wierden eenige inwoonderen van andere landen derwaardts gezonden om dat werk te doen / het welk hen aangerekent wierdt / als eene schattinge / die zy aan den koning / en aan het gemeen schuldig waren. Voor het overige wierden ook op de zelve wyze de landerpen van de weduwen en wezen / van de soldaten / die afwezig waren / en van alle anderen / die vry waren van schattinge / beploegt en bebouwt / en wel zo / dat die landerpen moesten bebouwt worden / eer dat iemant een hant dorst slaan aan zyn eigene landen. Indien naderhant het getal der inwoonderen zo zeer toenam / dat het derde deel der landerpen niet genoeg Mays uitleverde tot hun jaarlyx onderhoudt / wierdt hen zo veel gegeven uit de voorraadschuren / als zy nodig hadden / en die gift wierdt aangezien als een byzondere gunst en goedheit van den koning / die van zyn eigen voordeel afzagh om zyne onderdanen te helpen.

Verdeling der landeryen.

Eer dat het gehele lant bebouwt was / het welk op niet vele plaatsen gebeurt is / gaf men aan ieder huisgezin zo veel / als de bevelhebbers van den Ynca meenden / dat genoeg was om een man te voeden / maar zo hy kinderen hadt / wierdt hem voor ieder zoon ook zo veel gegeven / en half zo veel voor eene dochter / zo dat zyn rykdom bestondt in het hebben van vele zonen.

Jeder

Ieder van die zonen behielt zyn deel voor zich/ zo lang als hy leefde/ maar wat de dochters aangaat / der zelver gedeelte behoorde aan het gemeen/ zo haast als zy getrouwt waren. Doch zo zy ongetrouwt bleven/ behielden zy dat lant / gelyk ook de weduwen het lant van hunne mannen behielden/ het welk door anderen bebouwt wierdt/ gelyk wy zo even gezien hebben. Ten opzichte der Curacas, die vele vrouwen hadden / deze kregen zo veel lant/ als men dacht dat zy nodig hadden/ om rykelyk met hunne vrouwen en kinderen / welker getal beeldig niet klein was/ van te kunnen leven. De afkomelingen der Yncas, welke bedieningen hadden in de overwonne landen/ kregen een groter deel dan iemant/ en daarenboven konden zy zich bedienen van de Mays , welke gegroeit was op de landerzen der zonne en der Yncas, als zonen van de eerste / en als broeders der anderen. Landwaards in gebruikte men om de landerzen te meesten menschen drek / maar aan de zeekant bediende men zich van zekere vogel mist/ welke gevonden wordt op zommige eilanden langs de kust. De Yncas hadden op levensstraffe verboden/ dat men die vogels zou verjagen of doden/ waar door der zelver menigte geduriq toenam/ en zy stelden oxder / dat niemant eenige mest van die eilanden haalde/ dan die zy daar vryheit toe gegeven hadden. Zomtyds wierdt aan ieder landschap zo een eilant toegewezen/ en zomtyds aan verscheide landschappen te zamen/ naar dat zy groot of klein waren.

Op deze wyze hadt iedereen gelegenheit om zich zelven te verzorgen / en hy was ook genoodzaakt om dat te doen/ uit vreze voor straffe; doch het gene/ dat meest de Indianen noodzaakte om zich dus naar de wille der Yncas te schikken/ was de Godsdienst/ door welken zy geloofden/ dat de koningen alles deden op oxder der zonne. Ook hadden zy/ om de Indianen een uitmuntent denkbeelt in te boezemen van de achtinge / welke zy voor hunne Godheit moesten hebben / gene gelegenheit laten voorby gaan om hen wys te maken/ dat de zon/ die alles zagh / hen over hunne misdaden zou straffen / hunne landerzen onvruchtbaar maken/ hunne ondernemingen kwalyk doen uitvallen/ en wat men meer iemant kan inboezemen om hem vreze te doen hebben voor de straffe/ die op het kwaat doen volgt. De Indianen voornamentlyk bewogen door den Godsdienst.

Wilden deze voxsten derhalven die onbedrevene Indianen in den teugel houden/ zo moesten zy niet alleen hen de zonne aantonen / als de voornaamste Godheit / maar zy moesten haar daarenboven een tempel oprechten/ welke bekwaam was/ om iedereen een indruk te geven van de uitstekende achtinge/ welke Beschryving van den tempel der zonne.

zy zelf voor die Godheit hadden. Ten dien einde was een tempel opgerecht te Cuſco, in welke alleſ was / 't welk men koſtelyk en voortreffelyk hem noemen. De eerſte Yncas hadden al dan grondt gelegt aan dien tempel / maar Ynca Yupanqui hadt den zelven met zo grote ſchatten verrykt / als hy was / toen de Spanjaarden zich meeſters van den zelven maakten. De vier muren van den tempel waren bekleedt met goude platen / en de beeltenis van de zon ſtondt op eene verhevene plaatſe / gemaakt van gout / en tweemaal zo dik als de andere platen. Zy was van een ſtuk / en zo groot / dat zy byna reikte van de eene zyde van den tempel tot de andere. Toen de Spanjaarden zich meeſter van de ſchatten van dezen tempel gemaakt hadden / viel die zon te beurt aan zeker Spaanſch edelman; maar zy hem te groot en te zwaar zynde / wiſt hy 'er geen raadt mede / zo dat hy haar verſpeelde. Aan beide de zyden van deze goude zonne werden de ligchamen der overledene koningen geplaatſt / alle naar den tydt / op welke zy geleeft hadden / en zo gebalſemt / dat men zou gezegt hebben / dat zy leefden. Zy zaten op zetels van gout / welke op platen van diergelyke bergſtoffe ſtonden. Hunne aangezichten waren een weinig voor over gebogen / om dat zy niet zouden ſchynen de zonne aan te zien / het welk hen ook in hun leven was ongeoorlooft geweeſt; maar Huayna Capac alleen was zo geplaatſt / dat hy de zonne aanzagh / om dat men meende / dat hy geduirende zyn leven de lieffte zoon der zonne geweeſt was.

Vyf andere veltrekken, beſchreven.

Bezyde dezen tempel ſtondt een klooſter / 't welk vierkant / en om hoog met een bandt van gout omvangen was / die 'er naderhant door de Spanjaarden afgenomen / en een van yzer in dezelfs plaats geſteld is. Rondom dat klooſter ſtonden vyf vierkante tenten in het ronde. De eerſte was geſchikt als tot een verblyfplaats van de maan / welke door de Indianen aangezien wierdt voor de zuſter en de vrouwe der zonne. Deze was de naaſte aan den tempel / en deszelfs deuren en muren waren bekleedt met zilvere platen. Men zagh 'er de gedaante eener vrouwe van zilver gemaakt / verbeeldende de maan / en de overledene vrouwen der Yncas waren daar geplaatſt op zilvere zetels / even als ik gezegt hebb' van de mannen / zittende op goude ſetels voor het beeld der zonne. Alleen de moeder van Huayna Capac hadt het voorrecht / om dat zy een zo voortreffelyk verſt ter werelt gebragt hadt / dat zy de maan aanzagh. De naaſte tent was die der ſterren / onder welke men die van Venus de meeſte eere bewees / om dat de Indianen geloofden / dat zy de opſtanding der

der zonne was. Wat alle de andere sterren aangaat / die wierden gehouden voor de dienstmaagden der mane / en in die hoedanigheit wierdt haar eere bewezen. Deze tent was ook behangen met zilvere platen / even als die der mane / en van buiten was zy als met zilvere sterren van verschéide grootte bezaait. De volgende tent was toegewydt aan de Yllapa, dat is aan het weérlicht / aan de blixem / en aan de donder / alzo voor het gezegde woorde alle die zaken betekent wierden. Aan de zelve bewees men wel gene Godsdienstige eere / maar zy wierden aangezien als werktuigen / met welke hunne Godheit de kwaden straafte. Om de zelve te verbeelden houden de Indianen niets bedenken ; zo dat in deze tent geen beeltenis gevonden wierdt. De Spaanjaarden / die niet zagen / dat in die tent / gelyk als in de andere / eenig beeld was / hebben gemeent / dat zy toegewydt was aan eenige Godheit buiten de zonne / ja zy hebben daar voor gelooft / dat die Heidenen eenige kennisse hadden van de opperste Godheit / maar verkeerdelyk. De vierde tent was toegewydt aan den regenboog / om dat zy den zelven zeldzaam omtrent de zonne zagen. Deze was met goude platen behangen / en aan de eene kant was een regenboog van gout gemaakt / zo groot / dat hy de eene muur ganschelyk besloeg. De vyfde tent was alleen geschikt tot een verblyfplaats voor den opperpriester / dien zy Villac-umu noemden / en voor anderen / die hem in het doen van offerhanden moesten behulpzaam zyn / en die alle nabestaanden der Yncas moesten wezen. Evenwel moet men dit niet zo begrypen / als of deze priester daar in woonde. Zy was alleen zyn verblyfplaats / ten tyde van plechtige feesten / wanneer de offerdienst moest verricht worden.

De plaatsen / op welke de offerhanden geschiedden / waren niet altyd dezelve. Want naar dat het feest groot was / of naar dat het iemant in het byzonder / of het gansche volk in het algemeen raakte / wierden de offerhanden op de eene of op de andere plaatse verricht. In de plechtigheit van het groote feest der zonne / dat Raymi genaamt wierdt / geschiedde dat op de groote markt der stadt / voor den tempel ; maar in byzondere feesten kwamen de Indianen op de voorplaats van den tempel / welke met een muur afgeschoten was. Daar waren eenige der inwooners van alle de landschappen van het koninkryk gewoon te danssen / en andere vreugdetekenen te bedryven ; maar zulx móest bloetvoets geschieden / alzo niemant / die niet van het bloedt der Yncas was / op die plaats toegelaten wierdt / dan bloetsvoets. Offerplaatsen.

Goude tuin en andere koſtelykheden tot den tempel behorende.

Het is byna ongelooffelyk / dat de Yncas meeſter geweeſt zyn van zo onmoetelyke ſchatten / als wy tot noch toe gezien hebben / maar zo men Garcillaſſo magh geloven / hebben zy noch veel groter ſchatten bezeten. Namentlyk omtrent den tempel was een ſoort van een tuin of bloemperk / in het welke allerhande bloemen van gout verbeeldt waren / even zo als de natuur die anders voortbrengt. Daarenboven was 'er een ganſch veld met goude korenaren / en met bomen / die door kunſt gemaakt / en met goude vruchten behangen waren. Ook vondt men 'er een groot getal dieren van gout gemaakt / om nu niet te zeggen / dat 'er daarenboven een onmoetelyke menigte van ongewerkt gout in voorraadt was. Ik beken / dat dit aan de eene kant zeer ongelooffelyk voorkomt / maar als men aan de andere kant overweegt / dat al het gout van Peru nergens toe gedient heeft / zo lang als de Yncas het oppergezagh in handen hadden / dan om dezen tempel te verrieren / dat de Curacas eere daar in ſtelden / dat zy eene menigte van gout voor de zonne aanbragten / en dat de Indianen zeer goede werklieden hadden / die niet anders deden dan hun leven lang werken aan deze verrierſelen van den tempel / meen' ik / dat men gene reden zal hebben / om ten eenemale aan de waarheit te twyffelen.

Andere tempelen in de byzondere landſchappen.

Behalven dezen voornaamſten tempel te Cuſco, waren 'er noch andere in de byzondere landſchappen van het ryk / welke alle eveneens gemaakt waren als de tempel te Cuſco, hoewel zy by den zelven niet te vergelyken waren / zo ten opzichte van de rykdommen / als van de achtinge / die men voor den zelven hadt. De Curacas, die hunne koningen zochten te believen / hadden wel zo zeer daar mede niet voor de zonne te eeren / als wel hunne koningen / die wilden aangezien zyn voor zonen der zonne / te behagen. Ook wierden hunne naaſte bloedverwanten aangeſtelt tot prieſteren over die tempelen / behoudens dat zy ſtonden onder een opperprieſter / die van het bloedt der koningen was / en hen toegezonden wierdt door de zelven. Met deze gewoonte hadden de Yncas, behalven dat zy hunne bloedverwanten overal wilden invoeren / voor / het ooge te houden op den Godsdienſt der overwonne Indianen / en hen af te trekken van de gruwelyke gewoonte / welke zommige hadden / van menſchen te offeren.

Kloofter van maagden aan de zonne gewydt.

Ik hebb' boven reeds gezegt / dat niet verre van den tempel der zonne een kloofter was. In het zelve leefde een goet getal maagden / die afgezondert waren tot den dienſt der zonne / hoewel zy eigentlyk met de offerhanden of andere tempeldienſten niets

te

te doen hadden. Deze was het niet geoorlooft eenige gemeenschap met mannen te hebben. Sy wierden alle gekoren om in dat klooster te leven / eer dat sy tien jaren oudt waren / en men nam geen andere in het klooster / dan die van koninklijken afkomst waren. Gemenelijk waren 'er meer dan vijftien hondert maagden in dat klooster / en in andere van de stadt / hoewel der zelver getal niet bepaalt was. Alles ging daar met eene goede ordre toe. De jonge wierden onderwezen van de ouden in het spinnen / weven / en naajen / het welke hare gewone oeffeningen waren. Sy wierden gehouden voor de gemalinnen der zonne / en daarom was het niemant geoorlooft eene maagt / die eens in dat klooster geplaatst was / ooit weder te zien / ik zwyge aan te raken. De Ynca zelf / schoon hy het voorrecht hadt / als een zoon der zonne / om in het klooster te komen / onthieldt zich van gebruik van dat voorrecht te maken / om aan niemant een kwaat voorbeelt te geven. Alleen de Coya, dat is de koningin / en hare dochters / hadden derhalven de vryheit van in dit klooster te komen. Als de koning iets aan deze maagden wilde doen weten / of zo sy iets nodig hadden / zondt de koning zyne gemalinne aan haar / om zyne wille aan haar bekent te maken / en haar alles te doen hebben / dat sy begeerden. Daarenboven waren eenige maagden / welke niet van het bloedt der Yncas waren / die gekozen wierden om deze gewijdde maagden te dienen / en met alle noodzakelijkheden te bezorgen. Deze hadden ook hare leermeesteressen / die in den dienst van het klooster oudt geworden waren / en de aankomende maagden met alle vlijt onderwezen.

Het voornaamste werk dezer maagden bestondt / als gezegt is / in het spinnen / naajen / en weven. Sy maakten de kleederen / welke voor den Ynca, en voor zyne bloedverwanten / gedragen wierden. De Ynca was gemenelijk gekleedt met een korte en enge rok / welke hem tot op de knien hing. Over deze rok hadt hy een soort van een mantel / en aan zyn gordel was een beurs vastgehecht / welke diende om 'er het kruidt Cuca in te steken / het welk de Indianen gewoon zyn te eeten. Het hoofdcieraadt van den Ynca bestondt in een vierkante hoorde / welke zy drie of vier malen om hunne hoofden slingerden / en dus op hun voorhooft een stukje root stof vast hechtten / het welk een teken was van de koninklijke waardigheit. Dit alles wierdt door deze maagden gemaakt / die daarenboven een soort van kleine franjen / van een gele koleur / met root gemengt / maakten / welke tot hoofdcieraadt diende voor de bloedverwanten van den Ynca. Het groot getal der maagden maakte / dat de Yncas overvloedt hadden van kle-

Waar in deze zelver bezigheden bestonden.

kleederen en hoofdcieraden / en haar werk-tuigh voor zo heilig gehouden / dat niemant / wie hy ook zyn mogt / buiten de bloedverwanten der Yncas, vryheit hadt / om iets daar van te draagen. Daar zyn eenige voorbeelden / dat de Yncas zulke kleederen geschonken hebben aan Curacas, aan welken zy een sonderlinge gunst wilden bewyzen / maar die voorbeelden zyn zeer raar. Behalven deze kleederen maakten zy van tyd tot tyd zeker soort van koekjes / welke aan de zonne geoffert wierden op de feestdagen / en zy bereidden ter zelve tyd drank voor de Yncas, om op dien tyd te drinken.

Andere diergelyke kloosters.

In de overwonne landschappen hadt men in de voornaamste steden ook diergelyke kloosters met maagden / maar het was niet nodig / dat deze nakomelingen waren der Yncas. Als zy welgemaakt van lyf / en schoon van aanzicht waren / hadden zy de vereischte hoedanigheden om in die kloosters te mogen komen. Het waren deze dochters / uit welke de meesteressen voor den koning genomen wierden / en hem toegezonden; maar na dat zy haar aangeraakt hadt / mogten zy niet weder naar haar klooster keren. Zy bleven zo lang aan het hof / in hoedanigheit van staatjuffers der koninginne / tot dat de koning zelf haar vryheit gaf / om weder naar haar land te gaan / daar zy in grote achtinge gehouden wierden. Sommige schryvers willen / dat zy somtyds ten huwelyk bestreedt wierden aan de voornaamste Curacas, maar dat word van andere tegen gesproken / om dat alleg / wat eenigzins gemeenschap hadt met den Ynca, aangezien wierdt als eene geheiligde zake. Wel is waar / dat de kinderen / welke by deze meesteressen geteelt wierden / somtyds ten huwelyk gegeven zyn aan de Curacas, aan welken de Ynca verplicht was voor hunne goede diensten / maar zy zelf wierden nooit aan iemant ten huwelyk bestreedt. So iemant stout genoeg geweest was om deze maagden of meesteressen des konings te onteren / zou men niet alleen hem met de doot gestraft hebben / maar ook alle zyne dienaren en vrienden. Daar is evenwel nooit een voorbeelt van geweest / nademaal aan de eene kant de straf zekerlyk op de misdaadt zou gevolgt hebben / en aan de andere kant de achting voor den Ynca zo groot was / dat men zou menen den Godsdienst geschonden te hebben / met iets te begaan / dat van hem verboden was.

Toestel tot het houden van het feest Raymi.

Men ziet in dit alleg / dat de Yncas hun eigene eer en voordeel beoogden / en dat zy alleg zo schikten / dat de onderdanen hen in alleg te wille moesten zyn / onder schyn van den Godsdienst. Om de zelve reden maakten zy veel werk van het houden der feestdagen /

Digitized by Google

dagen / en drukten door den groten omſlagh der plechtigheden in de gemoederen der onderdanen eene diepe achtinge voor den Godsdienſt. Evenwel zagh men in geene omſtandigheden groter pracht en waarneminge van plechtigheden / als op het grote feeſt der zonne Raymi genaamt. De Yuca zelf bevondt zich niet alleen by deze feeſthoudinge / maarſchoon 'er een ander opperprieſter was / nam hy dan / als oudſte zoon der zonne / zelf het ampt van opperprieſter ten dele waar. Ook kwamen de Curacas uit hunne byzondere landſchappen / om dat feeſt by te woonen / of / zo zy ten dienſt van het ryk in den oorlogh of elders gebruikt wierden / of anderszins niet konden komen / zonden zy hunne oudſte zonen of naaſte bloedverwanten derwaards. Sommige van hen waren gekleedt naar de wyze van hun land / maar zo prachtig als het hen mogelyk was / hebbende ſtukken gout en zilver op hunne kledeten genaait. Andere hadden zich met een leeuwenhuit behangen / byna zo als men Hercules verbeeldt / als of zy wilden zeggen / dat zy dat dier in krachten en moet gelyk waren. Daar waren Indianen / die zich zelven opgeſchikt hadden met vleugelen van zekeren groten vogel / Cunur of Condor genaamt / welke met witte en zwarte vlekken waren / en zo groot / dat zy van het eene uiterſte einde tot het andere te zamen tien of twaalf voeten lang waren. Weder andere bedienden zich in die gelegenheit van zekere mom-aanzichten / die de gedaante of de kop van het eene of het andere dier vertoonden / van het welke / gelyk de geſchiedenisſen dezer Indianen wel waar diergelyke beeldingen zyn / zy wilden / dat men geloofde / dat zy afkomſtig waren / zo dat men hen van verre voor yſſelyke waanſchepſels zou aangezien hebben. In dezen toeſtel / gevolgt zynde van hunne dienaren / maakten zy zo vele kuren en een zo verwart gedrang / dat men hen alle voor gekken zou aangezien hebben.

Deze dagen voor dat deze plechtigheit een aanvang nam / vaſten zy / niets eetende dan een weinig raauwe Mays, en zich van hunne vrouwen onthoudende. Ook wierdt 'er die ganſchen tydt geen vuur geſtookt in eenig gedeelte van de ganſche ſtadt. Des nachts voor het feeſt / maakten de prieſters alle de ſchapen en lammeren / welke genomen wierden van de kudden der zonne / gereet / om te dienen tot de offerhande der zonne; en de gewydde maagden beſteedden dien zelven tydt tot het maken van broot / of koeken / tot de offerhande. Men moet aanmerken / dat de Indianen nooit broot van giſt lieten maakten dan in deze gelegenheit. Wat het gemeene volk aangaat / dat wierdt door andere daar toe uitgekoren vrouwen gedient / op dat toch ieder-

een

een op dien plechtigen dagh overvloedt mogt hebben van spys en dranck.

Plechtigheit van dat feest.

Des morgens vroeg / voor het opgaan der sonne / ging de Ynca uit syn hof / gevolgt synde van alle syne bloedverwanten / naar hunnen ouderdom en namaagschap geschikt synde. Dus ging hy naar de grote markt van de stadt / en vervolgens binnen den omtrek van de voorplaats des tempels / daar hy / naar het Oosten op syne knien leggende / wachtte tot dat de son opging. So haast als hy haar zagh / wierp hy eene menigte van kussen in de lucht / het welk onder de Indianen / byna gelyk by de oude Oostersche volkeren / een teken van aanbiddinge was. De Curacas lagen op de selve wyze op de grote markt voor den tempel / en verrechtten de selve plechtigheit / synde het hen niet geoorlooft te naderen binnen de voorplaatse van den tempel. Vervolgens nam de Ynca in ieder hant een grote goude beker / en hefte die / welke hy in de regter hant hadt / met uitgestrekte armen op naar de sonne / nodigende de selve om te drinken. De Indianen waren van gedachten / dat het een teken van de grootste goedwilligheit was / so eenig voorst met syn onderdanen dronk. In deze gelegenheit meenden sy / dat de son die nodiging aannam / en waarelyk uit dien beker dronk. De Ynca deedt hem kwansuis deschеidt / met een weinig te drinken uit den beker / dien hy in syn linker hant hieldt / en hy gaf die vervolgens achter zich over aan syne bloedvrienden / welke alle een weinig uit den selven dronken. Het was de Curacas niet geoorlooft ook uit dien beker te drinken; maar men gaf hen dranck / welke klaar gemaakt was van de gewydde maagden / sonder nochtans geheiligt te syn / so als sy selden / door de hant van den Ynca. Dit gedaan synde / ging de Ynca tot in den tempel / wierp zich neder voor het beeld der sonne / badt de selve aan / en gaf eenig geschenk aan die Godheit. In het doen van deze plechtigheit volgden hem alle syne bloedverwanten na / en bragten ieder hun geschenk aan / behalven dat sy alle bloetsvoets waren / en de Ynca alleen syne schoenzolen aan hadt. Daar op gingen de priesters ter tempel uit / ontfongen even buiten de voorplaatse des tempels de geschenken der Curacas, die niet nader mogten komen / en boden die / te rugge gekeert synde / de sonne aan.

Vervolg van deze plechtigheit.

Deze offerhande volbragt synde / keerde ieder weder naar syne eerste plaats. Ter selve tydt kwamen de priesters met eene grote menigte lammeren en schapen / die uitgelammert hadden. Daar waren 'er van allerhande koleur / alzo de schapen in Peru meest gevlakt syn ' en men 'er daar zeer weinige vindt / die ganschelyk wit syn.

zyn. Zy waren genomen van dat vee / het welk aan de zonne toegewydt / en tot dit en andere gebruiken geweidt wierdt / gelyk ik reeds in de geschiedenisse van Viracocha en elders gezegt hebb'. Uit deze lammeren wierdt 'er een uitgekoren / het welk ganschelyk zwart was / om daar mede de eerste offerhande te doen / en voorspellingen uit desselfs ingewanden te maken. Zy namen daarom een zwart lam / om dat die zeer zelden in Peru te vinden zyn / hebbende de meeste / schoon over het ganssche ligchaam zwart zynde / hier of daar een witte vlak. Dit lam van de andere afgezondert zynde / wierden desselfs poten niet gebonden / maar drie of vier sterke priesters hielden het zo leggende vast / dat het zich niet kon bewegen / en de opperpriester oopende de linker zyde van het selve / trok 'er het hert en de long uit / en maakte eenige voorspellinge uit de beweginge van die ingewanden. Maar indien hy by geval de gewenschte goede voorteekenen niet vondt in de ingewanden / wierdt een ander zwart lam weder op de selve wyze geoopent / tot dat men de gewenschte voorteekenen gevonden hadt. Uit de selve voorspelde hy de gunst of ongunst der zonne / een goet of kwaat jaar / voor- of tegenspoedt in den oorlogh / en eenige andere zaken / naar welke men begerig was. Indien het gebeurde / dat die teekenen in het geheel niet gevonden wierden / ging men echter voort met het feest / maar de vreugde was veel minder. Vervolgens wierden alle de lammeren geslacht en gevilt / maar niet op de voorgaande wyze. Der selver edele ingewanden wierden op een hoop by malkander gelegt / en ter eere der zonne te zamen verbrandt. Doch zy wilden / dat dit met geen ander vuur geschiedde / dan met het vuur der zonne zelf. De opperpriester hadt ten dien einde een ring aan zyn hant / welke in plaats van een gesteente / een genoegzaam grote brandspiegel van silver hadt. Met deze stak hy eenig daar toe bereidt kottoen aan brandt / en vervolgens de takken / op welke de ingewanden gelegt waren; en op deze wyze wierdt alles tot assche verteert. Of zo de zon op den dagh van het feest niet voorscheen / en by gevolg op die wyze geen vuur kon gemaakt worden / geschiedde dat met twee zeer droge stokjes van zeker hout / het welk langen tyd tegen malkander gewreven zynde / vonken van zich gaf / waar door het kottoen in brandt geraakte. Deze wyze van vuur te maken was zeer gemeen onder de Indianen / die 'er zich noch tegenwoordig op vele plaatsen van bedienen. Ondertusschen wierden de geofferde schapen op verscheidene plaatsen gebraden / en der selver vleesch wierdt daar na omgedeelt aan de Yncas en Curacas, zo als zy op hunne plaatsen gezeten waren / rondom

de grote maakt voor den tempel der zonne. Ook wierdt dan het vroot ongedeelt / het welk voor de Yncas gemaakt was voor de geheiligde maagden / of van andere vrouwen voor de Curacas.

Wyze van op het feest te drinken.

De maaltyd geëndigt zynde / wierdt de drank aangebragt / en daar mede wierdt een aanvang gemaakt met het buitensporig suipen / met het welke de Indianen altyd hunne feesten gevierd hebben. Eerst ging evenwel alles met goede order toe / nodigende de een den anderen om te drinken. De Ynca zat op een stoel van louter gout / en beval zyne bloedverwanten aanzeggen / dat zy uit zynen name eerst de voornaamste veldoversten / en naderhant de Curacas zouden toedrinken. Deze vervoegden zich by alle de voornaamste veldoversten en Curacas, en zeiden / dat de Ynca hen zondt om uit zynen name met hen te drinken. De boodschap wierdt aangenomen met zeer grote teekenen van achtinge en onderdanigheit. Zy namen den beker / die hen van wegen den Ynca aangeboden wierdt / met onderdanigheit aan / dronken die / hunne aangezichte naar de zonne gekeert zynde / uit / en gaven den zelven weder over / zonder een woordt te spreken / maar zy wierpen vele kussen in de lucht / tot een teken van aanbidding der zonne / en om haar te bedanken voor de eere / welke hen door den Ynca, zone der zonne / aangedaan wierdt. Deze eerste plechtigheit van drinken verricht zynde / nuaanden de voornaamste ook op hun beurt den Ynca een beker aanbieden / zonder hem eenig woordt toe te spreken / maar hem op de voorgaande wyze als van verre kussende. Hy nam den beker zeer beleefdelyk aan / zette die even aan zyn mondt / en gaf hem over aan zyne bloedverwanten / om aan ieder in het byzonder beschreven te doen. Daerhandt nodigden de Curacas malkander uit om te drinken. Yeder hadt ten dien einde twee bekers mede gebragt / en deed die te gelyk vol schenken. Dan vervoegde hy zich by den genen / met welke hy wilde drinken / bood den selven den eenen beker aan / dronk vervolgens den anderen uit / en begaf zich daar na weder naar zyne plaatse. De drank / van welke zy zich in deze gelegenheit bedienden / wierdt Aca genoemt / en was tot het feest bereidt door de geheiligde maagden. Het was een soort van bier / gemaakt van water / dat een weinig zilting was / van Mays, en van eenige smakelyke kruiden / die te zamen gekookt wierden. Wyn was in Peru onbekent voor den komst der Spaenjaarden / maar deze drank was krachtig genoeg om hen dronken te maken.

Na dat ieder weder op zyne plaatse was gaan zitten / vertoon-

de

de zich een goet getal dansters en poetsemakers op het midden van de markt / die duizent zotte kuren uitrechtten / om den Ynca en de Curacas vermaak aan te doen. Ook kwamen 'er andere / die op zeer kluchtige wyzen vermomt waren / hebbende naar de wyze van het lant zich verkleedt als vogelen / of als viervoetige dieren. Terwyl deze bezig waren met hunne kunsten te vertonen / voeren de Curacas en andere voort met suipen / zo lang als zy niet smoordronken waren. Des anderendaags ging het weder aan op de zelve wyze / behalven dat 'er niet wederom geoffert wierdt / en dit feest duurde op deze wyze negen gehele dagen. Na dien tydt ging ieder weder naar zyn lant / met toelatinge van den Ynca, zeer voldaan zynde over het goet onthaal / dat zy te Cusco genoten hadden. Zo het gebeurde / dat de Ynca afwezig was / om zyn rych te bezichtigen / liet hy evenwel niet na dit feest te houden / ter plaatse daar hy zich bevondt / hoewel niet met zo grote pracht / als het te Cusco gehouden wierdt / alwaar de opperbewindhebber over die stadt / of de opperpriester in die gelegenheit de plicht van den koning waarnam.

Dit feest was wel het voornaamste / maar daar waren 'er noch andere / die ook op hunne tyden gevierd wierden. Onder deze dunkt my / dat het feest / met het welke zy voorhadden alle de onheilen van de stadt Cusco te weren / geenzins het minste geweest is / gelyk blyken zal uit de beschryving / die ik 'er hoztelyk van zal geven. In de maant September naar onze rekening / of eigentlyk met de eerste nieuwe maan na dat de dagh en nacht in die maant even lang geweest zyn / nam dit feest een aanvang met het houden van eene vaste van drie dagen. Met het opgaan der zonne op den vierden dagh kwam een Ynca prachtig gekleedt van het kasteel / houdende in zyne eene hant een werpschicht / welke van het eene einde tot het andere verciert was met vederen van allerhande koleuren. Deze in zyne hant houdende / en geduriq schuddende / daalde hy neder tot op de vlakte voor het kasteel. Daar stonden vier andere gereet / ieder met een werpschicht in hunne handen / met welke zy die van den eersten aantaakten. Ondertusschen zeide hy tegen hen / dat de zon hen order gaf om de ganssche stadt door te gaan / en alle onheilen te verdryven / die zy in de zelve mogten vinden. Terstont gingen zy de ganssche stadt door / hebbende ieder een gedeelte gekoren / en de Indianen kwamen uit hunne huizen / om hen toe te juichen / als afgezanden der zonne. Na dat zy dus de ganssche stadt doorgegaan waren / begaven zy zich aan vier hoeken ter stadt uit / alwaar zy

Ander feest om de stadt te behoeden voor onheilen.

ieder door een ander opgewacht wierden. Aan deze gaven zy hunne werpschichten over / en die liepen terstont met de zelve / omtrent een vierdendeel van een mpl van de stadt / alwaar weder andere gereet stonden om die schichten over te nemen / en vervolgens met de zelve een vierdendeel van een mpl te loopen / daar zy weder aan anderen overgegeven wierden. Dit geschiedde zo vervolgens tot vyf of zes mplen van de stadt / daar die werpschichten in den grondt geplant wierden / en de Indianen meenden / dat door dat middel de onheilen zo verre van de stadt verdreven waren. In de stadt was ondertusschen ieder een bezigh geweest met zich te reinigen en te wasschen / maar zy droegen wel zorge / dat het water / waar mede zy zich gewassen hadden / in de rivier gevorpen wierdt / op dat dus alle hunne onzuiverheden met de rivier naar de zee mogten gedreven worden. In den volgenden nacht wierdt de stadt wederom gereinigt / om de onheilen van den nacht te verdryven / gelyk men des daags te voren die van den dagh verdreven hadt. Dat geschiedde met eene menigte van gevlochte fakkels van stro / met vet bestreken. Die wierden op lange stokken en in den brandt gestoken / en de Indianen liepen de ganssche stadt door / slingerende gedurig met dit brandende stro gins en weder / tot dat het eindelyk hunne verbrandt zynde mede in de rivier gevorpen wierdt. *To by geval* eenig stuk van zo een fakkel door den stroom ergens op de droogte gevorpen wierdt / en des anderendaags gevonden / liepen de Indianen van die plaats en van dat stuk van daan / als of het de pest geweest was / uit vreze dat het selve met de onheilen der stadt beladen zynde / hen mogt besmetten. Na dat dus de stadt gezuivert was van de onheilen des daags door het staal / en van die van den nacht door het vuur / wierdt 'er eene menigte van schapen gebraden / en voor het overige rechtte men allerhande soorten van vreugdebedryven aan met dryken en danssen / gelyk de Indianen in meest alle hunne feesten gewoon zyn geweest.

Lopers in Peru.

Dat de Indianen in de plechtigheit van het feest ieder een vierdendeel van een mpl verre liepen / en daar weder andere vonden om ook zo te lopen / was gene ongewone zaak in het ryk van Peru, alzo het ganssche ryk door / op de groote wegen lopers gestelt waren / tot zelf in de buitenste landschappen / het welk die menschen verstrekte voor hunne schattinge. Op de tusschenruymte van een vierdendeel van een mpl waren overal hutten opgerecht / en vyf of zes jonge Indianen in ieder gestelt / om de boodschappen van het hof te verrichten. Altyd stondt 'er een van dat getal

tek op schildwacht / en zagh toe naar de naaste hut / of 'er niemant van daan kwam lopen. Als dat gebeurde / maakte zich terstont een van hen gereet / om op zyn beurt te lopen naar de naaste hut / en zo haast als de eerste loper genadert was / gaf hy zyn boodschap aan den anderen over / die de zelve een vierdendeel van een uyl verder bragt / en dus kwam zy tot aan de uiterste landpalen van het ryk / indien het nodig was. De boodschappen / welke zy te doen hadden / waren in weinige woorden / en in de tale van het hof / of de algemeene / verhaat / alzo het anderszins onmogelyk zou geweest zyn / dat menschen van zo vele verscheide landschappen / in welke zo verschillende talen gesproken wierden / malkander zouden verstaan hebben ; of dat niet eenige verandering / en by gevolg verwarringe / in de zelve zou ontstaan zyn / indien ieder aan den anderen een lang verhaal hadde moeten doen. Tot dese bedienden zy zich in zaken van aangelegenheit van geknoopte knoopen / welke zy malkander van hant tot hant overgaven / en uit welker bereekenisse de onderhorige Curacas en bevelhebbers konden verstaan / wat de begeerte des konings was. By gelegenheit van eenigen opstandt in de byzondere landschappen / bediende men zich terstont van vuur en rook / welke van hut tot hut aangestoken en vertoont wierden / en door dat middel kreeg men te Cusco in zeer korten tydt kennisse van zaken / die zeer verre van daar gebeurden.

Zeteldragers van den Ynca, en andere hof bedienden.

Gelyk de dienst / welke de onderdanen overal ten beste van het ryk moesten doen / de voornaamste schatting was / welke zy moesten opbrengen / alzo wierdt ook de dienst van het huis des konings verricht door Indianen / welke uit verschiedene landschappen ten dien einde afgezonden wierden. Waterhaalders / houtaanbrengers / en die vele andere geringe bezigheden aan het hof waarnamen / waren daar toe gezonden uit de afgelegene landschappen / maar ieder stadt of landschap moest instaan voor de trouwheit der genen / die zy gezonden hadden ; want zo iemant iets aan het hof misdreven hadt / wierdt niet alleen hy / maar alle zyne landslieden gestraft over die misdaadt / tot zo verre / dat men eene gehele stadt zou uitgeroeit hebben / om de byzondere misdaden van eenen / die uit haren naam aan het hof gezonden was. Wat aangaat de twee naastgelegenste landschappen / die moesten dragers aan het hof zenden / om des konings zetel te dragen. Deze was gemaakt van louter gout / en de Ynca kwam nooit uit zyn hof / dan op die zetel gezeten zynde. Ieder dezer landschappen moest daar toe vyf en twintig mannen zenden / welke te voren in het dragen en vast gaan / zonder te struikelen /

geoeffent wierden. Zo het gebeurde / dat iemant het ongeluk hadt van te struikelen / die wierdt tot zyn schande eenigen tyd openlyk ten toon gestelt / even als het onder ons het gebruik is van iemant / die iets misdreven heeft / aan de haalk te setten. Zy dregen beurt om beurt / gaande aan ieder zyde twaalf mannen / en de vyf en twintigste / die de opziender over de anderen was / volgde / om toe te zien of iemant struikelde / die terstondts door hem gestraft wierdt. Die zetel was evenwel zo zwaar niet / dat vier en twintig sterke mannen genoeg daar aan te dragen hadden / maar zulx geschiedde / op dat de koning niet te wezen zou hebben / indien by gebeal eens iemant kwam te struikelen / of zelf te vallen. Verder wierdt het hof van alles voorzien door de afgezondene der landschappen / welke zelf de spyze voorsien bereiden voor alle de bedienden en dienaren van den Ynca, doch wat zynen dienst in het byzonder / en zyn tafel aangoud / die wierdt meest waargenomen door de meesteressen uit de byzondere landschappen / welke dageliks de spyze voor den koning gereet maakten.

Grote jachtsydt.

In twyffel niet / of dit alles moet een groot denkbeelt geven / van de heerelykheit en grootheit der Yncas, die alles zo wel wisten te schikken / en de Indianen onder een aangenamen schyn tot hunne slaven te maken; doch daar zyn noch andere zaken / uit welke die heerelykheit en grootheit noch meer konnen begrepen worden. Onder deze is de jacht op wilde dieren grenzing de minste / de omstandigheden aangemerkt zynde / met welke zy gehouden wierdt. Niemant / hoe groot een heer hy ook mogt zyn / dorst in zyn eigen lant eenig grof wilt of gevogelte doden / behalven eenige patrysen of duiven voor de tafel van den bevelhebber / die uit naam van den Ynca geboodt. Men zou zeggen / dat daar door alle de landerven veel te lyden zouden gehadt hebben van de wilde dieren; doch gelyk de Ynca zorge droedt dragen / dat zyne bevelen stiptelyk nagekomen wierden / alzo maakte hy ook in het tegendeel / dat niemant daar ongemak door te lyden hadt. Dus menichlyk / ten opzichte van de jacht was ieder landschap verdeelt in drie delen / en naar dat het de gelegenheit van den oorlogh toeliet / of de menigte van wilde dieren het vereischte / droedt de Ynca door zyn gebiedt afkondigen / dat er in zo een landschap een algemeene jacht zou aangestelt worden / en dat derhalven die landschappen een zeker getal waakere mannen derwaards moesten zenden. Dat getal liep op twintig of dertig duizent mannen / naar dat de landstreek groot was / in welke de jacht zou aangestelt worden. Dit volk te zamen gekomen zynde op eene en de

zelve plaatse / trok ter regter en ter linker hant een voor een van malkander / en ieder party maakte zo een bogt / dat zy weder tot een kwamen / en op die wyze een stuk lands besloegen van twintig of dertig mylen in het ronde. Dan trokken zy dus gesloten zynde naar de plaatse / in welke de jacht aangestelt moest worden / verdubbelende te elkens hunne geledderen / naar dat zy nader by malkander kwamen. Op deze wyze wierden alle de wilde dieren / welke gevonden waren in die groten omtrek / op eene plaatse gedreven / en het land door deze jacht gezuivert van schadelyke beesten. Men vong dus somtyds dertig of veertig duizent dieren van allerhande soorten / behalven tygers / die in Peru nergens gevonden worden / dan op het hoge gebergte Antis, op het welke niet gejaagt wierdt. Alle de schadelyke dieren / welke onder de andere beesten ingesloten waren / vong men eerst op / en doodde hen / maar de overige wierden niet gedoodt. Die niet bekwaam waren om gegeten te worden / en geen haair noch wolle hadden om gebruik van te maken / liet men weder loopen. De andere wierden geschoren / en vervolgens los gelaten / na dat men hen ergens aan de ooren / of aan de hoornen gemerkt hadt. De wol of het haair der Guanacas wierdt aan het volk gegeven / om daar kleederen van te maken / maar die van de Vicognes wierdt bewaart voor den koning / om daar kleederen van te laten maken voor hem en voor die genen / welke hy de vryheit gaf om diergelyke te dragen. Dan het getal der dieren / welke dus op de jacht gedoodt waren / wierde in de naaste stadt aantekening gehouden met de Quipus / of geknoopte koorden / op dat men naderhant mogt zien / op de volgende jacht-tyd op die plaatse / of zy in getal toegenomen of vermindert waren. Alle jaren wierdt in ieder landschap zo een jacht aangerecht / zo dat men om het vierde jaar weder op de zelve plaatse kwam jagen. Het vleesch van het gedoodde wilt wierdt onder de Indianen uitgedeelt / die het zelve tot hun gebruik bewaarden / meest het gehele jaar door / alzo het niet onderhevig was te bederven / gelyk ik in het begin van dit boek aangemerkt hebb / en dat de Indianen meest gansch geen vee hadden / van het welke zy zich konden bedienen tot spyze / uitgezondert die de landstreek Collas bewoonden / alwaar overvloedt was van schapen.

Algemene taal van Peru.

Het is ligtelyk te denken / dat men in die landschappen / welke zelf geen volk genoeg hadden om zo een jacht aan te stellen / zonder het behulp van anderen / die derwaards gezonden wierden / nooit gelegenheit zou gehadt hebben / om zo een werk te volvoeren. Daarom wierden 'er eenige / zelf uit zeer afgelegene land-

landschappen naartoe gezonden. Maar alzo de talen der Indianen zo veel van malkander verscheelden / dat zy malkander niet konden verstaan / hadden de Yncas een middel bedacht / om alle die volkeren dooz eene algemene of hoofdtaal als te zamen te binden. So haast als eenig lant onder de gehoorzaamheit der Yncas gebzagt was / stelden zy in alle de voornaamste plaatsen van dat lant leeraaren aan / die niet alleen dat volk onderwezen in de plechtigheden van den Godsdienst / en die het staatsbestier schikten naar de wpze der andere landen / maar die daarenboven de Indianen onderrechten in de taal van Cusco, welke alzo de algemene taal van Peru gewozden is; want behalven dat ieder lant zyne byzondere taal behield / trokken de onderdanen groot voozdeel van deze algemene tale / dooz zo verre als zy iets te verrichten hadden aan het hof / en om gemeenschap te onderhouden met andere Indianen / welke in het byzonder een taal spreken / die alleen in hun landschap verstaanbaar was. De nutheit van deze algemene taal was zeer groot dooz de Yncas, en dooz de byzondere Curacas, alzo menigmaal naburige volkeren te voren met malkander in grote verschillen en oozlogen geraakt waren / by gebzek van malkander te verstaan. Doch behalven deze taal van Cusco hadden de Yncas dooz zich zelven eene byzondere taal / die te gelyk met hun gebiedt geëindigt en uit de werelt geraakt is. Het was aan alle Indianen op halsstraffe verboden die tale te leren / alzo de Yncas die gebzuikten om onder malkander te spreken / zonder van de Indianen verstaan te wozden. Het is ten hoogste jammer / dat die taal uit de werelt geraakt is. Misschien heeft zy iets gemeen gehadt met eenige tale der Oostersche volkeren / en men zou uit de zelve iets zekers hebben kunnen stellen / aangaande den eersten oozsprong der Yncas. Toen de Spanjaarden eerst in Peru gekomen waren / hadden zy geen begrip van de algemene taal / of ten minste geen achtinge dooz de zelve / zo dat zy zeer verwaarlooft wierdt. Naderhant heeft het hen veel schade geweest / dat zy geen beter acht op die taal gegeven hadden / want aan de eene kant wierden zy gedurig wederhouden in hunne ondernemingen / by gebzek van die byzondere talen te kennen / en aan de andere dienden de pziesters / die vzucht onder de Indianen met hunne pzedikinge wilden doen / een oneindigen tpdt te besteden met het leren van die byzondere talen / en nochtans waren de zelve het na zo nut niet dooz hen / dan de eene taal van Cusco, of de algemene / zou geweest zyn / zo men zozge hadt weten te dzagen om die onder de Indianen te onderhouden. Evenwel is het ook zeker / dat die taal ver na zo vol-

volkomen niet was / als de geringste en slechtste taal van Europa / want behalven dat zy de letters b, d, f, g, i, j. en de enkele l. niet hadt / waren 'er zeer vele woorden / in welke men geen onderscheidt kon maken / of zy werkwoorden / dan of zy zelfstandige naamwoorden waren / dan alleen een weinig in de klank van de uitspraak; en daarenboven hadden die woorden gene buiging om het veelvoudige getal uit te drukken / 't welk eene zeer groote verwarring heeft moeten veroorzaken / zo haast als men de minste misslagh in het uitspreken begong / en het welk oorzaak moet geweest zyn van zeer lange omschrijvingen / als men van eene menigte te gelyk wilde spreken.

De rykheit / die door de Yncas uit het gebruik van deze taal getrokken wierdt / was nochtans groot genoeg / en dat gebrek nam het voordeel niet weg / het welk de Indianen genoten door die algemene taal. Zy hadden niet beter / en moesten zich / ten beste dat zy konden / daar mede / gelyk als met vele andere zaken / behelpen. Self waren 'er zaken / welke ons zo noodzakelyk schynen in het oeffenen van de handwerken en kunsten / dat wy zouden meinen / dat het onmogelyk was die te oeffenen / zo men van die werktuigen ontbloot was. Evenwel blykt genoeg / uit het gene / dat ik boven gezegt hebb' / aangaande de gewerkte goude vaten en beeltenissen in de hoven der Yncas, dat de Indianen door gestadigen arbeidt / langen tydt / en gedult / zulke zaken gemaakt hebben / dat onze werkbazen met al hun gereedschap moeite zouden hebben / om hen die na te maken. Wy voorbeelt / de Indianen hadden geen yzere hamers / schoon zy yzer-mynen in hun lant hadden / maar van zy geen gebruik wisten te maken. Als zy moesten smeden / hadden zy zware vierkante stukken koper / welke zy met beide de handen opheften / en dus weder lieten nedervallen op het gout / het welke zy gloejende gemaakt hadden. Tot ligter werken hadden zy verscheide soorten van zulke stukken koper / met welke zy het gout bewerkten. Om de metalen te smelten wisten zy geen ander middel dan die op het vuur te zetten in een aarde pot / en met den mont het vuur gestadig te blazen / waar toe zy somtyds in menigte rondom een kleine pot langen tydt lagen / al blazende door kleine kopere pypjes / van omtrent een elle lang. De timmerlieden hadden noch schaven / noch zagen / noch boren / zo dat zy het hout niet konden bewerken dan met de grootste moeite van de wereld. Ook gebruikten zy geen yspkers / maar voegden het gekloofde hout te zamen met ryzen / die zeer taai en duurzaam waren. Evenwel hebben zy zo fraaje gebouwen weten te maken / dat 'er noch overblyfzelen van zyn /

Gebrekkelykheit der Indiaansche gereedschappen en werktuigen.

over welke men zich verwonderen moet. Alles geschiedde met de handen / en met eene verbaasdmakende lankmoedigheit / zo dat zy met hunne gebreklijke werktuigen in korten tijdt dingen deden / het gene dat onze werklieden op eenen dagh zouden doen. Die aart van lankmoedigheit is evenwel een teken van de bekwaamheit / die de Indianen natuerlijker wijze hebben om veel te doen met die gereedschappen en uitvindingen / welke nut / heit en noodzakelijkheit de Spanjaerden hen konden doen begrijpen. De grote en kleine knipschaeren volerden onder anderen niet alleen verstant van hen goet geheurt / maer het gebruik / dat zy 'er van hadden / deedt hen zeggen / dat eene uitvindinge als die van met een schaer te snijden / veel meerder waerdig was dan alle de schatten en het gout van Peru. Te doen bedienden zy zich van scherp geslepene steentjes om iets door te snijden / en zy hadden een zeer grote moeite te doen / zo de noodzakelijkheit alleen vereischte / dat zy het haer van hunne hoofden moesten afsnijden. Diergelijke uitvindingen / welke zo noodzakelijk schynen tot het gebruik des levens / en van welke de Indianen ontbloot waren / hebben ook veel toegebragt om hen groote achtinge te doen hebben voor de Spanjaerden. Waer uit men wel besluiten / dat schoon de Indianen zelf niet bekwaem zyn om goede zaken / tot gemak uit te vinden / zy nochtans zeer bekwaem zyn / om zich te bedienen van de nutter zaken / die hen aangeboden worden / het welk zeker geen teken is van de botsheit die volkeren.

Wyzen van over de rivieren te trekken.

De noodzakelijkheit hadt hen de meeste dingen doen uitvinden / zonder welke het menschelijke leven niet bestaan kan. Insgelijks zouden zy met den tijdt ook andere uitgevonden hebben / welke dienstig zyn tot gemak en vermaek. Men zoude dit kunnen afnemen uit verscheidene zaken / welke op de eene plaetse van het grote koninkryk tot grooter volmaaktheit gebragt waren / dan op de andere. Wy hebben al in het eerste boek gesien / dat Mayta Capac een bruggh hadt doen maken / maer hoe zy uit de vaardige arbeidt gemaakt heeft / dat diergelijke niet opgemaakt zyn op andere plaetsen / of dat de Indianen in de landen / die verre van het hof gelegen waren / die gunst niet mogten genieten van ook bruggen in hunne landschappen te hebben / men leest niet / dat zy vele bruggen gehadt hebben / schoon de rivieren / met welke het land doorsneden is / hen schynen uit te nodigen om bruggen te maken tot gemak der genen / die van de eene plaetse naar de andere wilden. Ondertusschen hadden zy verscheidene wyzen van over de rivieren te trekken bedacht / welke wy wat anoje-

moeielijker schynen / dan het maken van bruggen. Want hoe wel / alzo in Peru geen hout wasscht / dat bekwaam is om vaartuigen / hoedanige meest alle de volkeren van de nieuwe wereld hebben / te maken / nagedien al het hout te hart of te dun is / derde soort van bomen kappen in Quito, welke zeer licht van hout / maar niet dikker worden dan een vaam breet. Deze worden over al over het land heen gevoert naar plaatsen / op welke men een overtocht over de rivieren wilde maken. Daar worden vele dun dat soort van dunne balken met eyzen aan malkander gebonden / en alzo vlotten gemaakt van eene zonderlinge gedaante / zynde de middelste balken de langste / en die aan de zyden waren korter / zo dat zy aan beide de einden spits toeliepen. Aan ider kant der rivier was een touw vastgemaakt / maar want het eene einde van het eene en het andere aan het andere einde van het vlot vast gehecht was. Zulk touw maakten zy van een soort van hennip / dat zy Chahuar noemden. Op zommige plaatsen waren eenige Indianen gestelt om deze vlotten nu aan de eene / en dan aan de andere kant van de rivier te trekken / maar dat de menschen weinig / die over de rivier wilden varen op andere was veel te klein by / en al die over de rivier wilde / moest zich zelven helpen. In andere landschappen hadden zy de gewoonte van alleen een groote menigte van takken te zamen te binden / welke van boven spits toeliepen. Op het dunste einde ging een Indiaan zitten / en die gebruikte zyne handen en voeten / in plaats van riemen / om over de rivier te varen / terwijl eene vrouwe / of een kind / het welk niet bekwaam was om te zwemmen / achter henwoude zitten / hoog zat / en zich vast hielde aan de touwen / met welke zy te zamen gebonden was. Door dat middel geraakten zy wel over de rivier / maar zomtyds honderd of twee honderd schreden beneden de plaats van welke zy afgevaren waren / want de rivieren snel van loop waren. Op andere plaatsen bedienden zich van grote te zamen gevoegde Calebassen / op welke men een zelmelijke swaarte kon overvoeren / maar de klugtigste wyze om over de rivieren te komen / bestondt daarin / dat zy in zommige landschappen touwen over de rivieren spanden / welke aan beide de kanten aan een hogen boom / of aan een voet vast gemaakt waren. Aan dat touw was een stuk hout vast gehecht / maar zo / dat het langs het zelve kon voortschuiven / en aan het zelve hong een groote mande / die binnen daar in zo diepe hoogheid had / om haar te mogen trekken / als zy aan de over zyde was. In die mande gingen de gene zitten / welke over de rivier wilden / en zy trokken dan zich zelven / en zonder hulp van dee / maar de

de andere kant. Deze laatste wijze van over de rivieren te trekken was evenwel niet in gebruik op die rivieren / welke de groote wegen doorsneden / maar alleen op zulke / welke men over moest om van de eene stadt naar de andere te trekken in de byzondere landschappen.

Manier van te vischen.

Van het eerste soort van vlotten bedienden de Indianen / die in Peru aan de zeekant woonden zich om te vischen / en zy dorsten het zamelyds wagen met de zelve wyf of zes mylen verre in de zee te steken. In plaats van riemen (want van zeilen te gebruiken hadden zy gene kennisse) bedienden zy zich van dikke doorgespleten rieten / met welke zy / houdende de holle zyde naar zich toegekeert / groote kracht wisten te doen / en zeer schielyk voortspoedden / voornamentlyk als zy den stroom te baat hadden. In hunne wyze van vischen was niets byzonders. De grootste vischen vongen zy met een harpoen / en de kleinste met netten / of met kopere angels. In zee vongen zy / ter oorzake van hun slecht gereedschap / niet veel / en in de rivieren noch minder. Der zelver snelle loop maakte / dat zich niet veel visch in de zelve kon onthouden / en de onbedrevenheit der Indianen deedt / dat zy die genen / die 'er waren / niet wisten te vangen.

Opvoeding der kinderen.

Uit alle deze oeffeningen der Indianen blykt het / dat zy zo veel geweten hebben / als de noodzakelykheit vereischt / en dat zy zich behelpen / zo als zy best konden / doch altyd met groten arbeid. Ook wierden zy van jongs af aan gewent aan den arbeid / en het verdragen van ongemakken. Hunne opvoeding was zeer streng / en de moeders besteedden meer zorge om de kinderen sterk dan om hen gemakkelyk te maken. Zo haast als een kint ter wereld gekomen was / wierdt het gewassen met koud water / en daar mede voer men dagelyx des morgens voort / na dat men het water den meesten tyd des nachts in de open lucht gezet hadt / om het zo veel te ongemakkelyker voor de kinderen te doen zyn. Vervolgens wierden de kinderen gewonden in kostelyke luiren / doch de armen wierden ten eenemale bloot gelaten den tyd van de drie eerste maanden. Zy meenden / dat de kinderen door dat middel sterk van armen wierden. Nooit gaven zy hen de borst dan drie malen des daags / naardien zy van gevoelen waren / dat de kinderen andersins in hoger ouderdom onmatig in het drinken en in het eten wierden. Ook heeft men in die tyden nooit in Peru gezien / dat eene moeder haar kint op den arm droeg / of op haar schoot zetten. De Indianen zelven / dat de kinderen eens die gewoonte gekregen hebbende / nooit van de moe-

moeders wilden af zyn / zonder te onbzeden te zyn. Zy hadden een soozt van wiegen / in welke als de kinderen niet langer wilden leggen / hadt men een kuiltje in de aarde gemaakt / en daar wierdt het kint overeinde in gezet / tot zyn bozst toe / rondom verzwagt zynde met doeken. Op zulke beginselen volgde geen gemakkelyker voortgang / want zo haast als de kinderen konden lopen / zagh de moeder weinig meer naar hen om. De vader gaf hen by tyds kleine pylsjes / om daar mede te leren schieten en werpen / deedt hen lopen / worstelen / springen / en andere dingen doen / die tot oeffening van het ligchaam dienen. Daar na onderweeg hy hen in zyn kunst / of handwerk. Was de vader een soldaat / zo moest de zoon ook een soldaat worden; was hy een visscher / zyn zoon wierdt ook in de visscherp onderwezen; diende de vader aan het hof / men onderweeg den zone tydig om ook die dienst te kunnen waarnemen / en dus ook van andere levenswyzen. Doch wat den landbouw aangaat / die was het werk van alle de Indianen / en ieder was gehouden zich in de selve te oeffenen / en die waar te nemen / wanneer hy te huis was / of zyn land wierdt voor hem bebouwt / zo zyn beroep hem elders-heen riep / gelyk wy boven gezien hebben.

De ongehuwde dochters leefden in eene genoegzame zuyverheit; doch zo / dat de toezienders acht op haar gaven / of zy zich niet te buiten gingen / waar op eene straffe gestelt was / die meest bestondt in eenige kleinachtinge / die men haar aandeedt / behalven / dat zy nooit daar na mogten of konden trouwen; want de byzondere bestierders der landschappen deden zich van tydt tot tydt onderrechten van het getal der jonge huwbare dochters en der jongelingen / als ook van der selver gedrag. Twee malen des jaars deden zy de jonge mannen en de jonge dochters op de markt van de stadt te zamen komen / en gaven aan ieder jongman eene vrouwe / zo verre als het getal van beide kon toereiken. So 'er eenige overschoten / die moesten geduld hebben tot de naaste reize / en wierden dan de eerste geholpen / behoudens dat zy malkander niet ongenegen waren / en niet verscheelden in staat. Tot het voltrekken van het huwelyk waren niet vele plechtigheden van noden. Het was genoeg / dat de bevelhebbers / of de Curacas, hunne toestemming gaven. Waar na een hut voor de nieuwgehuwden opgeslagen wierdt / en de man aangeteekent onder het getal der genen / die een huishouden hadden. Huwelyken.

Na dat eene vrouwe getrouwt was / kwam zy zelden weder uit haar hut / 't en zy uit noodzakelykheit / of om hare bloedverwanten / of iemant van hare vriendinnen te bezoeken / of om Levenswyze der vrouwen.

den man te helpen in het bouwen van het land. Hare bezigheid bestondt in de spyze voor haren man en voor hare kinderen / op kleine daar toe gemaakte oventjes / gereet te maken / in het spinnen en weven van kottoen of wolle / en vervolgens in het maken van klederen voor het ganſche huisgezin / waar toe gene groote kunſt van noden was / alzo de kleding der Indianen zeer eenvoudig was / beſtaande meeſt in een ſoort van een hemt zonder mouwen / en in een gordel / die zy om hunne middel bonden. De ſtoffen / welke door de vrouwen geweven wierden / waren zo breet / dat zy om een hemt te maken alleen de neggens der zelven tegen malkander hadden te naajen / na dat zy het ſtof dubbelt hadden genomen / en gaten open te laten om de armen door te ſteken. Voor het overige maakten zy een opening om het hoofd door te ſteken / en daar mede was het ganſche kleed gemaakt. Des winters droegen zy wel een wollen mantel over dat hemt / maar die beſtondt ook ſlechts uit een vierkanten lap / waar van zy twee einden over de ſchouders namen / en voor op de borſt te zamen hechtten met een ſoort van een groote haak. Dus waren 'er in Peru geen kleermakers van noden / en de mannen maakten / dat 'er ook geen ſchoenmakers nodig waren / alzo zy zelf ſchoenzolen maakten voor zich en voor het gehele huisgezin. Kouſſen / broeken / hoeden / en andere zaken / welke tot onze kleedinge behoren / waren in die tyden daar te lande onbekende zaken / en de Indianen gebruiken die meeſt noch niet. So iemant by geval zyn kleedt geſcheurt hadt / wierdt dat met de ſcheur gelegt op een ronde pot / en de vrouwen wiſten het met over en weder te naajen / zo wel te ſtoppen / dat men naderhand zeer bezwaarlyk hem zien / waar de ſcheur geweeſt was.

Hoe zy haar hooft verciereden, en hare haairen zwart maakten.

Wat belangt de hoofdverciereſelen der vrouwen / die waren zeer eenvoudig / en beſtonden meeſt in een ſoort van een lint / omtrent een duim breedt zynde / het welk zy om hare hoofden knoopten / latende het haair op de ſchouderen nederhangen. Alleen de vrouwen van de houde landſchappen hadden de gewoonte van hare hoofden te dekken met een gedeelte van haar opperſte kleedt / of met een ſluier / die zy om hare hoofden heen ſlingerden. De voornaamſte ſchoonheit van het hoofd wierdt gemeenlyk te beſtaan in de zwartheit der haairen / en daarom wiſten de vrouwen / die bruin of blaak haair hadden / want blondt haair was een onbekende zake in Peru, haar haair zo zwart te verwen / dat de bederven van een kraai niet zwarter konnen zyn. Ten dien einde hooiden zy beſcheide kruiden te zamen in waters / en lieten hare haairen den tyd van twee uuren daar in houden / zittende met

hare

hare hoofden, zo na by de kerel / als het haar mogelyk was / zonder hare hoofden te branden / verwyt eene andere vrouwe het haair / dat buiten de kerel was / gedurig met het zelve sap nat maakte. Dit geschiedt zynde / glom het haair van zwartheit.

Wanneer eene vrouwe uitging om eene harer vriendinnen te bezoeken / nam zy altyd haar spinrokke met zich / om den tyd niet ledig door te brengen ; ja de gemene vrouwen gingen al spinnende langs den wegh / gelyk men in sommige landen van Europa ook wel ziet. Doch wanneer eene gemene vrouwe ging om eene Palla, dat is eene vrouwe van koninklyk bloedt / of om de vrouwe van een Curaca te bezoeken / nam zy nooit eenig werk met zich / maar na de eerste plichtpleginge verzocht zy / dat de zelve haar eenig werk wilde doen geven / om dus te betuigen / dat zy niet als haares gelyke / maar als eene dienaresse kwam. Deze nam haar hant dedt aan zo eene vrouwe eenig werk geven / om den tyd niet ledig door te brengen / maar nooit iets anders / dan daar zy zelf of hare dochters aan gewerkt hadden / op dat zy / niet haar het werk van eene harer dienstmaagden te geven / niet zou schynen die vrouwe met de zelve gelyk te stellen. Wyna op de zelve wyze was het gelegen met het bezoek der mannen / welke altyd ook iets met zich bragten om den tyd daar aan te besteden / of / zo het by hun meerder was / eenig werk van hem ontfongen om den tyd door te brengen. Deze gewoonte was zo algemeen / dat / van den Ynca af tot den allergeringsten onderdaan toe / iedereen de zelve in acht nam. Want of schoon de Indianen niet vele zaken nodig hadden / zo hadden zy nochtans altyd gelegenheit om zich aan het een of het ander bezig te houden / aangemerkt zynde / dat zy by gebrek van gereedschap zeer langen tyd toebragten / om de geringste zaken te maken.

Bezoek der Indiaansche vrouwen onder malkander.

Zeer zelden heeft men gehoort / dat getrouwde vrouwen in Peru haren plicht te buiten gingen met andere mannen / maar om evenwel groter onheilen door te komen / waren 'er zekere ongetrouwde vrouwen / die tedereen den dienst moesten staan / in Peru geduldt. Zy woonden afzonderlyk op het land in zeer slechte hutten / en het was haar verboden in de steden te komen / of eenigen ommegang met andere vrouwen te hebben / uit vreze dat de zelve daar door zouden bedorven worden. Om de zelve reden mogten de vrouwen nooit tegen deze hoeren spreken / op straffe van eerloos verklaart / en van hare mannen verstoten te worden / waar na haar tot een teken van eerloosheit het haair afgesneden / en de naam van Pampaurma, het welk eene vrouwe betekent / die

Hoeren in Peru geduldt.

die ieder een ten dienſt ſtaat / gegeven wierdt. Den ongetrouwden mannen wierdt het niet tot ſchande gereken̄t / dat ſy deze vrouwen gingen bezoeken / doch in het gemeen hadt men voor de zelve zeer weinig achtinge.

Het gene / dat ik tot noch toe gezegt hebb' / aangaande de regeringswyze van Peru onder de Yncas , en ten opzichte van de zeden en gebruiken der Indianen / dunkt my genoeg om mynen Lezer een denkbeelt te doen hebben / aangaande de geſteldheit van dat lant voor den aankomſt der Spanjaarden aldaar / en ik zou hier een einde kunnen maken / indien my niet dacht / dat ik noch kortelyk moeſt ſpreken aangaande de landvruchten / boomen / het vee / en andere zaken van dien aart / van welke de Indianen zich bedienden tot ſpyze / eer dat de Spanjaarden daar te lant kwamen / en ten laatſte aangaande de edele geſteentens en andere zaken / die de Spanjaarden naar hun lant uit Peru overgebragt hebben.

Landvruchten van Peru.

Het voornaamſte koren onder de Indianen is dat / het welk wy Turkſche tarwe / en de Indianen meeſt Mays noemen / hoewel het in Peru eigentlyk Cara genoemt wierdt. Sy gebruiken dat om te eeten / het zy gerooſt / of gekookt / maar zelden tot brood gebakken / behalven op de feeſtdagen. De reden daar van ſchynt voornamentlyk geweeſt te zyn / om dat zy gene kenniſſe hadden van korenmolens / en dat hunne wyze van meel te maken zeer moeſelyk was. Namentlyk de vrouwen ſpreidden de Mays op een vlakken ſteen / en de mannen hadden eenen anderen zwaren ſteen / die van onderen een weinig rond was. Met deze hobbelden zy zo lang ging en weder over de Mays , tot dat de zelve gebroken was. Als zy de zemelen van het meel wilden ziften / hadden zy geen ander middel dan het meel te verſpreiden op een ruig kleedt van wolle gemaakt / op welke het meel zich zelve vaſt hechtte / terwyl de zemelen daar af rolden. Vaderhant verzamelden zy het meel weder van het kleedt / en gebruikten dat meeſt om een ſoort van pap te koken / dien zy Api noemden. Tegenwoordig zetten zommige Indianen / die begerig zyn naar ſterken dranк / de Mays zo lang in het water / tot dat zy begint te ſchieten. Dan nemen zy die uit het water / ſtampen / en koken die / nevens eenige andere kruiden / weder in het zelve water / waar na zy het bewaren om te drinken / wordende deze dranк met den tyd zo ſterk / dat men terſtont van de zelve dronken wordt. In de landſchappen / in welke weinig Mays groeit / bedient men zich meeſt tot de zelve zaken van gierſt / welke van de Indianen Quinua genaamt wordt / en byna overal in groten overvloedt gevonden wordt.

wordt. Doch in de landen / in welke noch Mays, noch Quinua gevonden wordt / bedienen de Indianen zich van zekere aardvrucht / welke zy Papa noemen / en gekookt of gebraden eeten. Behalven deze vruchten groejen 'er in sommige landschappen zekere soorten van erwetten en van bonen / maar de Indianen maakten daar niet veel werk van voor den aankomst der Spanjaarden / die 'er hen / gelyk van vele andere zaken / het gebruik van geleert hebben. De vrucht / welke voor de Indianen Pacay, en door de Spanjaarden Guiavas genaamt wordt / groeit als in een ronde pyp van een halve elle lang en twee vingeren breet. De pyp geopent zynde vindt men een zeer witte stoffe / die men met het eerste aanzien voor kotteen zou houden / maar in het eeten is zy zeer zoet en lieffelyk. Deze vrucht kan langen tyd goet blyven / als zy in de zonne gedroogt is. Deze en verscheide andere vruchten worden van de Indianen in hunne spyzen gebruikt / doch zy maken van gene kruiden of vruchten een algemener gebruik dan van hunne Huchu, het welk Indiaansche peper is / en by allerhande soorten van spyzen gebaan wordt / om de zelve smakelyk te maken.

Bomen.

Onder alle de bomen van Peru, die niet groot in getal zyn / is 'er evenwel geen / van welken meer voordeel getrokken wordt / dan van den Maguey. Hy is gemeenelyk omtrent twintig voeten hoog / en zeer zacht van hout / hebbende daarenboven van binnen een zeer week merg. Syne bladeren zyn zeer dik en breede / en omtrent een halve elle lang. Aan de einden hebben die bladeren stekeltjes / als doornsjes. Gedroogt zynde kan men daar een soort van hennip van maken / het welk dienstig is tot het maken van koorden en touwen. Evenwel achten de Indianen een zeker klein boomtje meer dan alle andere / van hoe groot eene nutheit die mogen zyn. Aan het zelve groejen weinige takken / maar die zyn bezet met vele dunne bladeren / welke omtrent de langte en de breedte van een halve vinger hebben. Deze bladeren geeft men den naam van Cuca, en de Indianen hadden al onder de Yncas de gewoonte van die gedurig te kaauwen. Sy getuigden eenparig daar van / dat deze bladeren zeer hertsterkende waren / behoudens om verscheide ziekten voor te komen / en om de tanden vast en schoon te maken. Daar wierdt kort na den komst der Spanjaarden groten handel in gedreven / en zelf tegenwoordig geeft de handel in de Cuca groot voordeel. Dit boomtje brengt dry maalen des jaars nieuwe bladeren voort / en die worden 'er afgesneden van de stam af tot aan de nieuwe loten opwaards. Vervolgens worden zy zachtelyk gedroogt / om tot het gebruik bewaart te worden.

Vee. De Llama is wel het voornaamste gedierte / het welk in Peru voor den komst der Spanjaarden aldaar / gevonden wierdt. Van dat soort zyn 'er eigentlyk twederhande. Beide hebben zy veel gemeenschap met de gedaante van een schaap / maar het eene is klein / en wordt alleen geweidt / gelyk de schapen / terwyl het andere / 't welk zo groot is als een hart / gebruikt wordt om lasten te dragen. Dit dier gelykent nergens beter naar als naar een kameel / behalven dat het noch zo groot is / noch zo een buik op de rugge heeft / als de kamelen. Men gebruikte hen meest om van Cusco naar Potosi, en van Potosi naar Cusco, het welk omtrent twee hondert mylen van malkander aflegt / zulke goederen en koopmanschappen te dragen / als op de eene of de andere plaatse vereischt wierden. Hun last is gemenelyk van twee hondert ponden / en daar mede leggen zy drie mylen daags af. So men hen wilde overladen / of verder doen gaan / zou men hen bederven / en onbekwaam maken om ooit meer dienst te doen. Ook zyn de Indianen tegenwoordig zo wel als in oude tyden gewoon / die reize niet te doen dan in geselschap van velen / op dat zy in alle toevallen malkander zouden kunnen helpen / leidende ten dien einde een goet getal Llamas met zich zonder last. Behalven deze dieren zyn 'er andere / welke op de jacht gevangen synde / niet nalaten den menschen voordelig te zyn / maar van andere tamme dieren wist men in Peru niet voor den aankomst der Spanjaarden / die paarden / ossen / en andere dieren derwaards gebragt hebben. De Vicognas, en de Guanacas waren wel de voornaamste / en zyn uit verscheide beschryvingen genoeg bekent. Ook is 'er een zeker dier / het welk zy een leeu noemen / maar dat zo groot noch zo wreet is / als de Africaansche leeuwen. De tygers / zyn het wreedste gedierte van geheel Peru, maar der zelver getal is al by de tyden der Yncas zo klein geweest / dat men 'er zeer weinig overlast van hadt / alzo zy door hunne groote jachten / van welke ik boven gesproken hebb' / jaarlyx een groot getal der zelven ombragten. Wat aangaat de aapen / en andere kleine dieren / die men in de Indiën vindt / dient alleen aangemerkt / dat zy 'er zyn / alzo zy voor het overige te bekent zyn / om 'er iets meer van te zeggen.

Vogelen. Met de vogelen is het byna op de zelve wyze gelegen / behalven dat 'er eenige zyn / die nergens anders dan in Peru gevonden worden. De voornaamste der zelven is buiten tegenspraak de Condor, of Cuntur, zo als de Indianen het woordt uitspreken. Daar zyn schryvers / die willen / dat deze vogels zo groot zyn / dat 'er gevonden zyn / die de langte van vyf ellen en drie-

vier-

wierdendeelen hadden / gemeten zynde van de langſte ſlagpen / van de eene wiek tot die van de andere. Deze vogel heeft gene klaauwen / welke de natuur hem ſchynt niet gegeven te hebben / op dat hy niet te veel kwaads zou doen / doch in het tegendeel is hy zo ſterk van bek / dat hy daar mede dooz een offenhuit kan henen ſlaan. Waar zyn voorbeelden van / dat twee van die vogelen op een os aangevallen zyn / hem de huit doorgebeten / en vervolgens gedoodt hebben. Zelf hebben zy wel kleine kinderen gedoodt en opgegeten. Als zy vliegen maken zy een ſchrikkelyk geraas. Hunne vederen zyn gevlakt met witte en zwarte blakken / en niet onaangenaam om aan te zien. De Indianen vercieren / of veel eer vermommen / zich met de vederen van dezen vogel / op hunne feeſtdagen / zo als ik reeds elders aangemerkt hebb'. Het is evenwel een geluk voor het land / dat het getal dezer vogelen zeer klein is; anders zouden zy bekwaam wezen om in korten tydt al het veé van het gehele koninkryk om te brengen. Aarenden / valken van allerhande ſoorten / en eene menigte van andere roofvogels worden ook in Peru gevonden; doch van geen ſoort vindt men 'er zo vele / als van de watervogels / die zich aan de zeekant onthouden / en welker menigte zo groot is / dat men wel dient daar te lande geweeſt te zyn / en zelf gezien te hebben / dat 'er van gezegt wordt / om geloof te geven aan het verhaal der ſchryveren. Doch als men aanmerkt / dat de Indianen nooit watervogels gedoodt hebben / om dat zy zich van der zelver meſt bedienden om hunne landen te meſten / en dat daar door der zelver getal zeer kan toegenomen zyn / zal men misſchien minder reden hebben om te twyffelen aan de woorden van zulke ſchryvers / welke getuigen / dat op de kleine eilandtjes / voor de vaſte kuſt gelegen zynde / zich een zo groot getal watervogelen onthoudt / dat men jaarlyx gehele ſchepen van der zelver miſt van die eilandtjes afladt / om tot meſt gebruikt te worden / en dat op het volgende jaar op de zelve plaats weder zo veel / en meer / van die vuiligheit gevonden wordt. Papegayen / perroquiten / en andere bekende vogelen / ga ik / om kort te zyn / ſtilzwygende voorby.

Geſteentens, Paarlen, enz.

Door dat de Spanjaarden in Peru kwamen / waren 'er gene andere geſteentens bekent dan eſmerauden en turquoiſen / want diamanten worden 'er niet gevonden. Kriſtal hadden de Indianen wel / en zelf dat zeer goet was / maar zy wiſten 'er geen gebruik van te maken / alzo zy het niet konden bewerken. Wat de paarlen aangaat / die kenden zy wel / maar de Yncas in acht genomen hebbende / met hoe groot een gevaar zy gevischt wierden / en hoe weinig nut men van die ingebeelde rykdommen ge-

noot / hadden hunne onderdanen verboden die te dragen / zo dat de begeerte om die te visschen ook uitgeblusscht wierdt. Daerhaut heeft men op zommige kusten zeer goede paarlen gevischt / welke wel op kunnen tegen die van andere landen; maar de edele gesteentens / met de oosterssche vergeleken synde / zyn veel slechter. Evenwel heeft men 'er al vroeg eenige naar Spanje overgebragt / en de Spanjaarden hebben zorge gedragen / uitsschien meer uit een soort van eene godsdienstige eerbiedenisse / dan om dat zy niets beter hadden / dat de liederen der voornaamste Afgoden in Spanje bezet zyn met edele gesteentens / die zy uit de nieuwe werelt overgebragt hebben.

Ieder weet / dat de goud- en zilvermynen van Peru altyd aangezien zyn als onuitputtelyke schatten van rykdommen / en dat het deze zyn / om welke dat land zo hoog geacht wordt. Om naar behoren van alle de bergwerken en het zelver rykdommen gewagh te maken / zou men een gansch boek moeten schryven / het welk myn voornemen niet is. Ook kan men genoeg zien / uit het gene dat ik hier en daar gezegt heb / aangaande de rykdommen der koningen van Peru, hoe groote rykdommen dat land in zich bevat. Evenwel hebben die vonden den rykesten zilvermyn van Peru, dat is die van Potosi, niet gekent. Hy is eerst ontdekt in den jare 1545. door eenige Indianen / die in dienst waren van Spanjaarden / en die eerst voor zich zelven het silver uit een zeer ryke aader haalden / zo lang als hun onderling goet verstant duurde / maar toen zy het onder malkander oneens geworden waren / gingen de zwakste dien schat aan de Spanjaarden ontdekken / en op die wyze zyn deze aan dien myn geraakt. De berg / in welken de myn is / vertoont zich van verre als een zuikerbrood / synde van onderen omtrent een myl in den omtrek groot / en van boven omtrent een vierdendeel van een myl. De landstreek / in het welke deze myn legt / is dor hout. Het gebeurt zomtyds wel / dat de top van den berg bedekt is met sneeu / en de Indianen / die uit andere landschappen derwaards gezonden worden / om in den myn te werken / hebben door de koude / en door de ongezondheit van de lucht / veel te lyden. Dus worden niet alleen de schatten van het rykste land des werelds tot voordeel der Spanjaarden uitgegraven / maar zy bedienen zich zelf daar in van den arbeidt der invoerelingen / die zy onrechtvaardiglyk uit de bezitting van dat land gesloten hebben / zonder de minste reden of schyn van recht.

VER-

*VERHAAL

Rakende

De MACHT en RYKDOMMEN

Der

JEZUITEN

In de

SPAANSCHE WEST-INDIËN.

Onder alle die geenen / die zich in West-Indien nedergezet hebben / na dat dat grote lant door de Spanjaarden overheerd gewoorden is / is 'er niemant / noch daar zal niemant zyn / die zich daar zo sterk kan maken als de Paders Jesuiten gedaan hebben. Hunne macht heeft een begin genomen met uytstig-dwalende Indiaansche huisgezinnen / die door de Jezuiten verzamelt / en met woonplaatsen verzorgt zyn op den oever van den stroom Japsur, landwaards in; en die zyn zo toegenomen / dat er tegenwoordig meer dan driemaal hondert duizent huisgezinnen zyn, die de beste landstreken beslaan van het gehele land / het welk omtrent twee hondert mylen van de Portugeesche Paulisten afgelegen is ten Noorden / en afgescheiden door de stroom Loreguay, die

* Dit Verhaal word niet gevonden by de Paryssche druk der Reisbeschryvinge van den Hre. *Frezier*, maar men heeft het zonder naam van den Schryver gevoegt achter die druk, welke in deze stadt daar van gemaakt is. Ik hebb gemeent, dat het waardig was ook van onze Landgenoten in hunne tale gelezen te worden, zo om de zonderlinge zaken, die het vervat, als om dat daar uit blykt, dat de Jesuiten eenigzins op de zelve wyze regeren, als de oude *Incas* gedaan hebben, door welk middel zy de Indianen te ligter onder hunne gehoorzaamheit gebragt hebben.

die in de grote rivier Parava, en vervolgens in de Japsur valt/ welke gezamentlyk in de rivier Paraguay loopen. Deze laatste sterkt zich/ volgens de ontdekkingen der Jesuiten/ in den jare 1702. en 1703. gedaan/ uit tot aan het gebergte van Potosi, het welk een der schoonste ontdekkingen is/ die men tot noch toe gedaan heeft. De lucht is daar gematigt/ de aarde vruchtbaar/ de Indianen/ die 'er wonen/ leerzaam en arbeidzaam/ en daar moeten zeer vele goud- en zilvermynen zyn. Deze Indianen zouden zich zonder veel moeite onderwerpen/ indien 'er een middel was om hen te beschaven. De Jezuiten hebben hunne Zendinge aan die kant noch niet verder kunnen uitstrekken/ op gebrek van Paders van hunne Maatschappy/ het welk hunne Zendinge zelfs duizend huisgezinnen/ en drie honderd mylen landts groter zou maken.

De landen/ welke onder hunne gehoorzaamheit staan/ leggen/ om den draadt van dit Verhaal weder op te vatten/ zo als gezegt is/ twee honderd mylen van de Portugeesche Pauliſten aan de Noordzyde/ en aan de Zuidzyde leggen zy twee honderd mylen van het landſchap Buenos Aires; honderd en tachtig mylen van Tucuman, en honderd van Paraguay. Deze drie landſchappen zyn door het gebergte Cordillera afgezondert van de koninkryken Chili en Peru, en maakten een koninkryk uit/ eer dat de Indianen onder de gehoorzaamheit der Spanjaarden gebragt waren.

De landen van de Zendinge zyn vruchtbaar/ en worden besproeit door een groot getal rivieren/ die eene menigte eilandtjes maken. Zwaar geboomte en vruchtbomen zyn daar overvloedig/ de landouwen uitmuntende; het koren/ Vlas/ Indigo/ Hennip/ Kottoen/ Suiker/ Piment, Hypecacuana, Galapa, Machecacuana, de wortel Lautrabunda, en vele andere kruiden/ die uitmuntent goet zyn voor de gezondheit/ en het kruidt/ dat men Paraguay noemt/ komen daar in overvloedt voort. De Savanes, of weiden/ zyn daar vol van Paarden/ Muil-eselen/ Koejen/ Stieren/ en kudden van Schapen/ en daarenboven zyn 'er aanmerkelyke Mynen van gout en zilver: de goede Paders Jezuiten willen dat niet toestaan/ maar men heeft al te grote bewyzen/ om daar aan te kunnen twyffelen.

Deze volkeren zyn zacht van aart en zeer onderdanig/ handig en arbeidzaam/ en oeffenen zich in allerhande soorten van handwerken. Tegenwoordig zyn zy verdeelt in twee en veertig Parochiën/ die van een tot tien mylen van malkander gelegen zyn/ en zich uitstrekken langs de rivier Paraguay. In elke Parochie

woont

becomt een Jezuit / die over zyne onderhoorigen een oppermachtig gebiedt oeffent / en aan welken alleg gehoorzaamt met eene zeer grote stiptheit; alzo de geringste misslagh met de uiterste strengheit gestraft woordt.

De straf bestaat gemeenlyk in een goet getal geeselslagen / die meer of minder zyn naar mate van den misslag. De Caciquen, en andere die de eerste ampten van den oorlogh en van de regeringe bekleden / zyn daar niet vry van; en het byzonderste is / dat die gene / die strengelyk gekastydt is geweest / de moeder van den Jezuit komt kussen / belaent dat hy haer wraakt gedaan heeft / en bedankt hem voor de straffe / die hy ontfangen heeft. Op deze wyze bestiert een eenig man tien duizent huisgezinnen / meer of min / en men moet toestaan / dat er noit eenig volk onderdaniger / en van eene volkomener onderwerpinge kan gevonden worden.

Deze wyze van bestieringe is eveneens in alle de Parochiën van de Zendinge; maar dat is het niet al / daar is by die onmatige onderdanigheit een zo grote verachtinge van eigen belangen (in welke deugt de Jezuiten zorge gedragen hebben hunne Indianen te onderrichten / op hoop van de hemelsche geluksaligheit / die zy hen hier in de wereld al aanreekenen) dat deze Indianen zich vernoegen met kost en kleederen / en dat al de beurs van hunnen arbeidt ten voordele van deze goede Paders komt / die ten dien einde grote voorraadhuizen in ieder Parochie oprechten / in welke de Indianen genoodzaakt zyn de levensmiddelen te brengen / zo wel als de stoffen / en in het generen alles / zonder iets uit te zonderen / hebbende zy zelf de wyfheit niet van een kruiken te eeten van die genen / welke zy in hunne huizen opvoeden; zo dat men dat grote getal Indianen kan aanzien als zo vele slaven / die de Jezuiten dienen om de kost / en men zou nergens het vers van Virgilius: Sic vos non vobis ferris aratra boves; dat is: Zo ploegen de ossen niet voor zich zelven; kunnen te passe brengen. Ter zelve tydt moet men zich voorstellen de groote voordelen / welke deze voorstelyke Jezuiten trekken van den arbeidt van zo vele menschen / en hoe groot de koophandel is / die zy door de gansche Indien drywen met de zaken / van welke wy gesproken hebben / en voornamentlyk met het kruidt Paraguay, waar van zy eene zeer grote menigte verkoopen / alzo het zelve nergens gevonden dan in de landen / die onder hunne Zendinge behoren / en in het landschap Paraguay. Dat kruidt woordt een maniere by eveneens gebruikt / als de thee; de Spanjaarden en de Indianen drinken 'er voor en na den middagh van / zo wel de mees-

sters

sterk als de slaven. Daar wordt staat gemaakt / dat de handel van dat kruidt / zo als het uit de eerste hant gehocht wordt / een millioen piasters jaarlyx opbrengt / waar van de Jezuiten meer dan de helft trekken / het welk gevoegt zynde by andere koopmanschappen / die zy mede al zo voordelig doorsnyden / en by het stofgout / het welk de Indianen gaan zoeken in de stroomen / daar het water door gedolven heeft / na dat de overgelopene rivieren zich weder binnen hunne boorden begeven hebben / brengt het een onkosten op van een oppertunst. En wie daar een meer denkbeelt van te geven / onderstelt men / dat ieder gezinder Indianen aan de Jezuiten niet meer opbrengt dan vyftig guldens jaarlyx; alle onkosten daar af getrokken zynde / zal men bevinden dat de gehele som van driehondert duizent huisgezinnen tot op vyf millioenen piasters komt; zo waar de aanmerking is genoeg om ons te doen begrypen / dat het veel meer moet zyn. Onderstusschen geeft hunne gestalte / zo men die goede Vaders gelooven magh / hen veel werk en weinig voordeel; maar dat weinige moet verstaan worden / naar de wyze op welke zy spreken / het welk te zeggen is: Nunquam satis; dat is: nooit genoeg.

De verscheide soorten van gout en silver / het welk van de Jezuiten by alle gelegenheden / die zich opdoen / naar Europa gezonden wordt / de macht hunner herten / daar het massif gout en zilver aan alle kanten afschitteren / en hunne aanmerkelyke koophandel / welke aan alle de Spanjaarden bekent is / doen daar anders van oordelen.

Het zal niet kwalyk ter stoffe dienen eene beschryvinge te maken van de kerk en van de woninge van een Jezuit van eene der Parochiën / zo als twee Franschen / van het schip van La Soliette D'Escaseau van Nantes, de zelve opgegeven hebben. Dat schip in de haven der Maldonaden zynde / lichtte zyn anker / om onder zeil te gaan; deze twee Franschen / welker een Capitein des armes, en de ander Sergent was / aan land zynde / en zich te weer van de geschut hebbende / kwamen te laat om met de boot naar het schip te varen / en niet wetende wat zy doen zouden / alzo deze gehele kust woest legt / begaven zy zich landwaards in / hebbende geen ander middel om hun leven te onderhouden / dan met langs den weg eenig wilt te schieten. Op den derden dag worden zy Indianen / die een paternoster om den hals hadden. Deze kwamen hen op zy / en gaven met teekenen te verstaan / dat zy hen wel zouden ontbalen; alzo zy eene natuurlyke genegenheyt hebben voor de Franschen / die zy van alle anderen natien weten te onderscheiden. Zy brogten hen naar eene

der

der Parochyën van de Tendinge / meer dan twee hondert mylen van de plaats / daar zy hen gevonden hadden / en zy leefden onderwege van wilde koejen / van welke de Indianen zo vele vongen als zy wilden / en dat met eene onbegryppelyke behendigheit. Zy worpen haar een strik om den hals / noch meer dan veertig schreden van haar af zynde / snyden haar vervolgens de verssenen aan stukken / en doden haar. Deze twee Franschen in het huis der Tendinge gekomen zynde / wierden wel ontfangen van den Jezuit / bleven daar vier maanden / zonder uit den omtrek van het huis te komen / en kwamen daar na weder te Buenos Aires, met een geleide van Indianen / welke de Gouverneur verzocht hadt. Deze Franschen hebben het volgende verhaalt. De kerk van deze Parochie / is lang en breedt naar evenredigheit; aan den voornaamsten ingang is een portaal / daar men verscheide trappen moet opklimmen / boven aan welke acht zuilen zyn van steen / met zeer veel kunst gewerkt. Deze zuilen onderschragen een gedeelte van den voorgevel van het portaal; boven den ingang van de kerk is een zeer grote zangplaats / om daar te zingen / ten tyde dat 'er dienst in de kerk gedaan word. Het Muzyk is te zamen gestelt van zestig menschen / zo stemmen als speeltuigen. In de kerk is ook eene plaatse voor de vrouwen met lage hekjes rondom afgeschoten. Het overige der kerke staat vol banken / op welke de mannen gaan zitten / volgens hunne ampten en ouderdom. Het grote altaar is afgesloten met een hek van Indiaansch hout / dat zeer wel gewerkt is; ter linker zyde van het autaar staat een bank voor den Cacique en de andere amptlieden / en ter regter zyde is 'er een voor de opperhoofden der soldaten; en met een woordt / ieder is 'er geplaatst volgens zyn rang.

Het voorste gedeelte van het autaar doedt zich grootsch op; drie grote schilderyen met kostelyke lysten van gout en zilver maken 'er de eerste pracht van uit. Boven deze schilderyen zyn beschotten / met half-levens * daar op gewerkt van gout / en meer naar boven tot aan het gewelf van de kerk / ziet men verguldt loofwerk van hout; aan beide de zyden van het autaar staan twee voetstukken van hout / bedekt met uitgewerkt gout / en op de zelve twee Heiligen van louter zilver. Het Tabernakel is van gout / en de Sacramentkas / in welke men het H Sacrament ten toon stelt / is van gout / verciert met Esmeralden en andere edele gesteentens; van onderen en aan de zyden is het autaar behangen met gout laken met frangies; met een woordt / de kandelaren en de goude en zilvere vaten / met welke het autaar ver-

* Bas relieft.

ciert is / als de dienst gedaan wordt / maken door het groot getal van wassiaarssen eene vertoning / welke alle herelpaheit te boven gaat. Aan de regter en linker zyde zyn twee andere autaren / welke naar mate van het grote autaar ook verciert zyn / en in het ruim van de kerk / naar de kant van het hek / hangt een zilvere kaarskroon met dertig goude armen aan een grote zilvere keten / die boven aan het gewelf vast is. Uit deze beschryving kan men oordelen / hoe ryk die Sending is / indien de twee en veertig Parochiën eveneens gestelt zyn / zo als men reden heeft om te geloven.

De pastorp / of het huis van den Jezuit / bestaat uit vele grote zalen / welke met vele schilderyen en beelden voorzien zyn. Daar wachten de Indianen zo lang / tot dat de Jezuit uit zyn vertrek komt / om gehoor te verleenen. Daar zyn ook grote voorraadhuizen / in welke de Indianen al de vrucht van hunnen arbeide brengen. Het overige der pastorp bestaat in oopen plaatsen / tuinen / en vele vertrekken voor de Indianen / die tot den huisdienst van den Jezuit behoren / en dat alles / de kerk daar in begrepen / maakt een omtrek van omtrent zestig mergen lands / die met een muur afgeschoten is.

De twee en veertig Jezuiten / die ieder hunne Parochie te bestieren hebben / hangen van malkander niet af / en geven alleen rekenschap aan den Principaal van het Convent van Cordua, in het landschap Tucuman. Deze Jezuit Provinciaal komt eens alle jaar de Parochiën bezoeken / begeleidt zynde van een groot getal Indianen. Zo haast als hy aangekomen is / tonen de Indianen onbegryplyke tekenen van vreugde en van achtinge voor hem. De voornaamste naderen hem niet dan al bevende / en met het hooft nedergebogen / en het gemene volk legt op hunne knien met te zamengevouwe handen / als hy voorby gaat. Gedurende zyn verblyf / doedt hy in ieder Parochie den Jezuit rekenschap geven / van alles / wat zedert zyn laatste bezoek in de voorraadhuizen gekomen is / en wat 'er uit is gegaan.

Alle de koopmanschappen / aangaande welke in het begin van dit Verhaal gesproken is / worden te water vervoert van uit de Sendinge naar Santafé, alwaar een Procureur Generaal is van hunne order / daar zy opgelegt worden / en van daar vervolgens te lant gebragt naar Buenos Aires, daar zich ook een Procureur Generaal onthoudt. Van deze twee plaatsen worden de koopmanschappen verdeelt door de drie landschappen Tucuman, Paraguay en Buenos Aires, en door de koninkryken Chili en Peru, en men kan met zekerheit zeggen / dat de Sending der Jezuiten

Digitized by Google

zuiten alleen meer handel dzyft / dan de dzie landſchappen te zamen.

Het voornaamſte werk der Caciquen en der bedienden van de regeringe / beſtaat in het kennen van het getal der huisgezinnen / aan ieder de orders en de begeertens van den Jezuit te doen weten / de huizen te bezoeken / het werk van ieder naar zyne bekwaamheit op te nemen / en tot aanmoediging aan die geen / die het meeſte en het beſte werk doedt / te beloven / dat hy tot beloninge de eere zal hebben van de mouw van den Jezuit te kuſſen / het welk iets is / daar de Indianen groote achtinge voor hebben / en de eerſte trap om tot de gelukzaligheit van het toekomende leven te geraken. Daar zyn andere Toezienders / om het ooge te houden op het landwerk / aan welken de Indianen verplicht zyn alles aan te geven / het welk zy bekomen / tot een ei toe / waar mede zy niet naar hun welgevallen mogen doen / en zy zyn verplicht alles / zonder eenige uitzonderinge / in de voorraadhuizen te brengen / onder bedreiginge van zware ſtraffe. Vervolgens zyn 'er Uitdeelers / om aan ieder huisgezin / tweemaal des weeks / naar dat het groot is / zo veel uit te delen / dat het 'er van beſtaan kan. Dat geſchiedt met een uitmuntent goede order / in tegenwoordigheit van den Jezuit; en men moet tot lof van die geeſtelyken zeggen / dat hunne arbeidt oneindig is / naardien zy overal een waakent ooge op houden / om hunne Indianen gene kwade gewoontens toe te laten; maar aan de andere kant zyn zy ook zeer wel beloont door het overgrote voordeel / het welk zy trekken van den arbeidt van zo veel volk.

Eertyds waren 'er twee in ieder Parochie / maar na dat de uitgeſtrektheit van hunne macht zo toegenomen is / is 'er niet meer dan een / tot zo lang dat zy anderen uit Spanje kunnen doen komen.

Deze Indianen dzinken nooit wyn / noch eenige verhittende dzank. De goede Vaders volgen daar in de wet van Mahometh / die zulk ſoort van dzank verbiedt / om zyne onderdanen niet op te wekken tot bewegingen / die zyne voltrekte Oppermacht zouden kunnen ſchadelyk zyn / en hen het juk doen afſchudden / het welk hy hen opgelegt heeft.

Zy doen de Indianen al vroeg trouwen / met inzicht om hen te vermenigvuldigen; en de eerſte beginſelen van Godsdienſt / welke zy de kinderen inprenten / is de vreze voor Godt en voor den Jezuit / verachting van de tydelyke goederen / en een eenvoudig en vernedert leven. Die gronden zyn Godvruchtig / dat kan men niet ontkennen / maar men kan ook niet ontkennen / dat de

Jezuiten by zulke gronden hunne rekening zeer wel weten te binden.

De bestiering der krygszaken is 'er al zo wel geschikt / als die der burgerlyke zaken. Ieder Parochie moet een zeker getal soldaten in Regimenten geschikt op de been houden / gedeelt in paardenvolk en voetvolk / naar dat de macht van de Parochie groot is. Ieder Regiment is te zamen gesteld van zes Compagniën van vyftig man / een Colonel, zes Kapiteinen, zes Luitenanten, en over alle de Regimenten is een Generaal gesteld / die alle zondagen na den avonddienst de soldaten in zyne tegenwoordigheit doedt onderwyzen in den wapenhandel. Deze Officieren, die van ouders tot ouders in den oorlogh opgevoedt zyn / hebben zeer goet verstant van hunne soldaten in den tucht te houden / en van hun volk te bestieren / als zy gezonden worden tot eenige onderneminge. Alleen in deze gelegenheit geven de Parochiën malkander van hare zaken kennisse / als 'er een leger moet te zamen gebragt worden. De oudste Indiaansche Generaal heeft het bewindt over dat leger / onder het opzicht van een Jezuit / die Generalissimus is. De wapenen dezer Indianen bestaan in snaphanen / degens / bayonetten, en slingers. Hunne slingerstenen wegen tot vyf ponden toe / en zy weten die zeer behendig te werpen.

De Tendingen kunnen te zamen in den tydt van acht dagen zestig duizent man op de been brengen; en zy wenden voor / dat zy genoodzaakt zyn een zo groot getal soldaten in dienst te houden / ter oorzake dat de Portugeesche Paulisten somtyds een inval in hunne landen doen / om eenige Indianen weg te voeren. Maar de verstandigste Spanjaarden oordelen daar zelf anders van / en stellen / dat de Jezuiten om gene andere redenen zo veel volk op de been houden / dan om aan iedereen / wie het ook zyn magh / alle gemeenschap met hunne Tendinge af te snyden.

De omzichtige voorzorge / die zy nemen om hunne Indianen onwetende te houden in de Spaansche taal / en dat zy hen doen geloven / dat het zonde is met de Spanjaarden eenige ommegang te hebben / als zy in de steden gaan werken tot den dienst des konings / doedt genoeg zien / wat het ware inzicht van deze Vaders is. De vremdelingen / die by geval in hunne Tendingen komen / zo als de Franschen / van welke wy gesproken hebben / en zelf de Spanjaarden / die / varende ging en weder op de rivier Paraguay, somtyds genoodzaakt zyn daar voet aan land te zetten / mogen niet komen buiten den omtrek der pastorye.

Zo

Zo eenige Spanjaarden verzoeken om de vryheit te mogen hebben van door de ſtadt te gaan wandelen / gaat de Jezuit nooit van hunne zyde af / en de Indianen / die het te voren weten / ſluiten de deuren van hunne huizen toe / en vertonen zich niet op de ſtraten. Dit dient om te doen zien / dat de Jezuiten groote redenen moeten hebben / om zo veel omzichtigheit te gebruiken ten opzichte van hun eigen landaart. Zy hebben ook de voorzichtigheit van geſtadig vyf of zes duizent man op de been te houden / om by vier of vyf honderden te gelyk ging en weder te trekken langs de kuſt / van het eilant St. Gabriel af tot aan het gebergte der Maldonaden, en tot aan de rivier / die men gemeenlyk Rio de los Platos noemt / om zo wel aan het volk van dat lant als aan de Europianen alle gemeenſchap af te ſnyden met hunne Tendinge / ter oorzake dat de goud- en zilver mynen daar overvloedig zyn.

Daar kunnen verſcheide bewyzen bygebragt worden van dit ging en weder trekken der Indianen langs de kuſt. Het ſchip de Falmuth van St. Malo, hebbende in den jare 1706. omtrent de eilanden Flores ſchipbreuk geleden / roofden de Indianen een gedeelte van de koopmanſchappen / welke de Gouverneur van Buenos Aires deedt weder geven / en die tegenwoordig wezentlyk op het kaſteel zyn. Alles wat overgebleven was van het ſchip de Atlas, het welk by de Caſtilles in den jare 1708. vergaan is / en waar van de Officieren eenige goederen en de zeilen om tenten te maken / geborgen hadden / wierdt door de Indianen geplundert in den tuſſchentydt / dat men te lant naar de Maldonaden gegaan was / om ter zee wederom te keeren / om het zilver weder te zoeken / dat men gelukkigh begraven hadt / en dat meer dan tweemaal hondert duizent Plaſters beliep.

Daar zyn zeer ryke mynen aan den voet van het gebergte de Maldonaden, vier en twintig mylen van de haven / en veertien mylen van Montevide, welke ontdekt zyn door Dom Juan Pacheco, een inwooner van Buenos Aires, en wel eer een bergwerker te Potoſi. Deze gaf 'er naricht van aan Dom Alonſo Juan de Valdes Inelau, Gouverneur van Buenos Aires, welke vyftien hondert man / onder het gezagh van Dom Joſeph de Vermude, kapitein van het voetvolk / en Ingenieur van Buenos Aires, derwaards zondt. Zy ſcheepten zich in met Dom Pacheco, om over de rivier te ſteken / en zy begaven zich op den top van het gebergte de Maldonaden, alwaar zy in de aarde begonden te zoeken / en bragten van daar gout- en zilver erts te

ruggen ; maar de Gouverneur dooz de Jezuiten in hun belangen gebzagt zynde / deedt verspzeiden / dat hp een pzoeve van die ertz hadt laten nemen / maar dat zp niet waardig was / dat men 'er aan werkte. Dom Pacheco, die zyne ertz afzonderlyk bewaart hadt / begreep wel / dat het een kunststreek der Jezuiten was / die niet gaarne wilden / dat men zich zo na by hunne Sendinge ter neder zette. Daar zyn eenige stukken van die ertz in Vzankryk gebzagt / waar mede men een pzoef zal kunnen nemen / om te zien / wat zp waardig zyn / met die omstandigheit / dat zp alleen met spaden uit de oppervlakte van den grondt uitgegraven is. De zelve Dom Pacheco , bekent dooz den alleredwarensten bergwerker / die zedert langen tydt in Peru geweest is / verzekert / dat nergens eenig lant is / het welk beter verdient doorgezocht te worden / dan omtrent het gebergte de Maldonaden, en de rivieren / die 'er zyn / alwaar hp zich verzekert houdt / dat men stofgout zal vinden / het welk zo goet is / als dat der Portugeesche Pauliſten, en dat met de zelve gemakkelykheit. De Indianen van St. Domingo de Suvillant hebben verscheide maalen zulk gout gebzagt te Buenos Aires , het welk zp gevonden hadden in de landen der Sendinge / waar uit men besluiten moet / dat 'er zeer veel is / alzo het gout / waar van gesprzoken wordt / dooz jonge Indianen / die zo naaugezet niet zyn als de oude / steelswyze weggevoert wordt.

De Hr. La Solliette d'Escaseau van Nantes, in den jare 1706. in de haven van Maldonade ten anker gekomen zynde / kwamen eenige Indianen aan zyn boozt / welke langs die kust uitgezonden waren om koejen te verzamelen / en die te dzyven naar de Sendingen. De Hr. D'Escaseau hen eenig geschenk gedaan hebbende / stelden zp hem tot teken van dankbaarheit dooz / indien hp zich tot op zekere tusschentydte (welke zp hem aantoonden) landwaards in wilde begeven / dat hp daar overvloedt van zilver-mynen zou vinden / die zeer gemakkelyk te bewerken waren ; het welk een teken is / dat de mynen niet diep landwaards in / en dat zp daar zeer overvloedig zyn.

De Jezuiten wezen altydt / dat de Spanjaarden deze mynen eens zullen ontdekken / en zullen altydt alles doen / wat in hun vermogen is / om te maken / dat zp niet bewerkt worden ; alzo eene bevolking aan die kant dooz hen al te na aan de Sendinge zou zyn / en hen verplichten om ook Indianen derwaards te zenden om tot dienst van den koning te werken. Zelf hebben zp alle de paarden / welke aan die kant waren / doen ombzengen / om die genen / die zich daar zouden willen ter

neder

neder zetten / te beletten / dat zy daar gebruik van zouden kunnen maken.

Nu is het tydt om eens eene regte toepassinge te maken van het gedragh der Jezuiten / ten opzichte van alles / het welk gezegt is / en te doen zien / dat hunne begeerte om te gebieden / zonder van iemant anders af te hangen / en de onverzadelyke begeerte van oneindige rykdommen te verzamelen / hun eenigste inzicht zyn. De wyze / op welke zy hunne Indianen opvoeden en bestieren / van welken zy al de vrucht van der zelver arbeidt trekken / latende hen alleen het noodzakelyke voor een sober leven / de voorzorge / die zy gebruiken / om te maken / dat de Indianen gene gemeenschap houden met de Spanjaarden / hunne omzichtigheit / wanneer Spanjaarden of vreemdelingen by geval in hunne Zendinge vallen / het getal van zoldaten / welke zy altydt op de been houden / en gedurig afzenden langs de kust / om alle gemeenschap te beletten / zyn klare bewyzen / dat zy onafhankelyk willen zyn / en dat zy niet alleen aan alle menschen de kennisse willen beletten der voordelen van de landen / die zy bezitten / maar ook van de landen / die zy niet bezitten. Ondertusschen hoort dat lant zonder tegenspreken toe aan den koning van Spanje / als meester en opperheer over de Indiën. Alle die volken moesten aan niemant onderworpen zyn / dan aan zyne wille; zy moesten vry zyn / landeryen hebben / en mogen beschikken over hunne oogst en over hunne arbeidt ; dan zou het eene welgeschikte Volkplantinge zyn / ieder zou zyn best doen; en door het middel der goud- en zilver mynen van dat lant zou men gelt slaan / en alles zou een goede draai in de koopmanschap geven / zo als het in andere Volkplantingen werkstellig gemaakt wordt; het gezagh des konings zou erkent / en zyne Domainen bewaart worden. Maar tegenwoordig geschiedt niets / dat 'er na gelykent. De Jezuiten hebben gemaakt / dat zy opperheerschers zyn / over alle die Indianen / welke onder de gehoorzaamheit des konings gebragt zyn / van de landeryen / welke zy bewonen / en van der zelver oogst en arbeidt / en zy strekken hunne macht dagelyx noch meer uit / en dat zonder recht of toelatinge. De Indianen hebben niets dat hen toekomt / alles behoort aan de Jezuiten ; en die volkeren / welke vry moesten zyn / hebbende zich gewillig onderworpen / worden gehandelt als de slimste slaven / en / met een woordt / drie hondert duizent huisgezinnen / en meer / werken voor veertig Jezuiten / kennende niemant dan hen / en aan niemant gehoorzamende dan aan hen. De volgende omstandigheit doedt genoeg zien / dat dit waar-

waarheit is. Wanneer de Gouverneur van Buenos Aires order gekregen hadt om St. Gabriel te belegeren / wierdt daar toe ook onder anderen eene bende van vier duizent van die Indianen gebruikt / welke door een Jezuit geboden wierden. De Gouverneur gaf aan een Sergent major order / om des morgens ten vier uuren te stormen / doch die Indianen weigerden te gehoorzamen / alzo zy geen order hadden van den Jezuit / en zy stonden gereet om tegen de veldoversten op te staan / toen de Jezuit / dien men hadt doen opzoeken / aan kwam / by den welken zy zich voegden / en zy kwamen gene orders na / dan die hen gegeven wierden uit de mont van den Jezuit. Daar uit moet men oordelen / hoe napverig die Paders zyn om hun gezagh te behouden / ten opzichte van hunne Indianen / tot zo verre / dat zy hen verbieden te gehoorzamen aan de bevelhebbers van den koning / wanneer het 'er op aan komt om den koning te dienen.

Het hoofdgelt van een rixdaalder op ieder Indiaan / het welk de Jezuiten jaarlyx aan den koning moeten betalen / smelt niet alleen weg in betalingen / die men aan de Indianen doedt voor den arbeidt in den dienst des konings / maar de koning schiet 'er noch alle jaren gelt by in / door dzie even bedriegelyke rekeninged; de eerste is / dat de Jezuiten niet de helft van hunne Indianen opgeven om het hoofdgelt te betalen ; de tweede / dat de Gouverneur van Buenos Aires , die eens / gedurende den tydt van zyne vyfjarige regeringe / alle de Tendingen moet gaan bezichtigen / om het getal der Indianen op te nemen / door de Jezuiten omgekocht wordt / die hem eene groote somme geldts schenkende / hem verplichten niet in hunne landen te komen / en zich te vernoegen met het getal / dat zy hem zelf opgeven ; de derde is / dat als 'er warelyk een getal van vyf hondert Indianen afgezonden wordt / om ten dienst des konings te arbeiden / men 'er vyftien hondert opgeeft / welke door den koning / als in zyn dienst zynde / betaalt worden. Dus wordt de koning van Spanje in de Indiën gedient / daar zyne inkomsten ingezwolgen worden door valsche bedieningen / bedriegerpen / en roverpen. Ondertusschen was dat misbruik wel waardig / dat 'er ernstig acht op gegeven wierdt / alzo de inkomsten van den koning / die ten minsten dertig millioenen jaarlyx uit dat land moesten op brengen / indien de koning trouw gedient wierdt / op niet met al / of op een zeer geringe somme / uitkomen / alzo de Gouverneurs en de Schatbewaarders altydt malkander verstaan / en als om strydt hun best doen / om den koning het meeste te beste-

len.

Digitized by Google

ten. Tegenwoordig komt het (om aan het inzicht van dit Verhaal te voldoen) alleen daar op aan / om middelen uit te vinden / om de Paders Jezuiten tot hunne plicht te brengen / hunne volstrekte macht te beteugelen / en een gedeelte van de voordelen / welke zy trekken van den arbeidt van een zo groot getal menschen / tot voordeel van den koning te doen komen. Daar is niets / dat de Paders Jezuiten beletten kan zich aan hem te onderwerpen / indien zy geene teekenen van hunne ongehoorzaamheit / en van hun kwaat voornemen / willen geven. Ondertusschen is het zeker / dat zy oneindig vele zwarigheden zullen weeten voor te wenden / dat zy vele schynredenen zullen bybrengen / maar welke ligtelyk zullen te wederleggen zyn / en dat zy zich niet tot hunnen plicht zullen schikken dan uit groote noodzakelykheit.

*BRIEF,

GESCHREVEN UIT

POTOSI.

Den 20 September 1692.

Waarde Moeitje / neffens myne bemínde Neef / ende myne lieve Nichte / verhoopende dat deezen U al te zaamen in goede gesontheit zal vinden. Wat my aangaat / heb God te danken / Waarde Moeitje / naar dat ik myn ingescheept heb / in het jaar 1691 den 16 Januarij / om te gaan naa Buenos Ayres / zyn wy door Gods genade met veel voorspoet den 6 Augustus tot Buenos Ayres gearrjveert / het welke legt op 60 mylen / in eene Rivier die in het inkoomen 40 mylen wyt is / en alwaar wy rustig die maanden stil bleeven / om ons reisvaardig te maaken / en den goedt weer af te wagten. Wat die plaats aangaat / daar vond ik my zeer wel / want zy is zeer abondant van alles / men koopt daar een Os / of een Koepe / of een Paardt voor een Rixdaalder / en ik vond daar een landsman die Constapel was van dien plaats / die my veel vriendschap deede / ende inde Maand van Augustus begaven wy ons op reis om te koomen tot Potosy / dat tusschen 100 mylen ryzens te land is ; en alle hondert mylen komt men aan een Steedjen / en van Buenos Ayres aan het eerste Steedje rykt men 80 mylen / door vlakte / daar men niet eene levendige ziel ontmoet / nogh niet een boom in de geheele weg en vindt / maar het veldt zoo vol van Ossen / Koepen / en Paarden / die daar in 't wildt zyn / dat het gelykt in sommige parten / als of het landt van een volk bedekt is / door de groote meenigte van Beesten ; alzoo dat die geene / die reizen / een Koey of een Kalf dooden / alleenigh om de tong / of om een an-

* Deze Brief is my ter hant gestelt door een zeer voornaam Heer, die hem hadt doen drukken, om aan zyne goede vrienden mede te delen. Ik hebb' in den styl niets willen veranderen, maar alzo my docht, dat zy wetenswaardige dingen, die betrekkelyk zyn op de zaken van de Zuid-zee, behelsde, hebb' ik die, zo eenvoudig als zy was (het welk my dient tot een bewys van des zelfs echtheit) hier by gevoegt.

Digitized by Google

ander lekker beetjen, en de reſt laaten zy leggen / en den anderen dagh / en vindt men niet als de beenderen / door de groote menigte van wilde honden / die daar zyn / 400. mylen ryſt men met karren en Oſſen / die daar toe geleert zyn / die de Bagagie voeren / en de Perſoone alle te paerdt. Wat ik in deze reis geleert heb / om zich te weeren en te behelpen / dat is niet om te zeggen / en naar dat wy vierhondert mylen met waagens en Oſſen gereiſt hadden / zoo ryſt men noch hondert mylen met Muyl Ezels / die al de Bagagie dragen / door dien men aldaar ſulke hooge Bergen paſſeert / daar de waagens en Oſſen niet paſſeeren kunnen / en in weinig meer als de helft van de weg / daar is het zeer gevaarlyk door de wilde Indianen / die daar zyn / en aldaar veele Menſchen gedoodt hebben / alzoo dat wy nacht en dagh met de wapenen in de handt ryde / ſoo dat wy eindelyk door Gods genade met geſontheit / in de Maandt van January / in het wyt vermaerde Potoſi zyn gearriveert / dat eene haave plaats is ; en zal by naa zoo groot zyn als Haarlem / en vol van Roſtelycke Vierken / en de huizen zyn niet meer / als van eene verdiepingh ; Dezelve plaats leit aan de voet van een zeer grooten Silver-berg / die wel vier mylen in het ronde is / en het is een luſt om te zien dezelve Berg van verre / door de duizenderley van kouleuren / die hy vertoont / dat geen Schilder de verandering van kouleuren zoude konnen geven / om dezelve te ſchilderen ; en dat betreckent de duizenderhande mineralen die God in dezelve geplant heeft ; daar arbeiden in dezelve Berg alle weeken meer als tweeduizent Indianen. Wat het temperament aengaet is zeer droogh en in alles is hier regt verkeert als in Holland / of in Spanje / want als het daar Somers is / is het hier winters / en alzoo regeert het Klimaet aen de ſiechte ook in de Menſchen / die in alles hier by verkeert zyn / want men vindt hier zoo onder kleine als groote ſchier niet een droppe van waar het ; in de winter vriest het hier luſtig des nachts / maar het ontdooit alles des daegs door de hitte van de Son / door dien wy hier zoo dicht aen de Son leggen ; want in de Winter of in zeven of acht Maanden / en valt hier niet een druppel water / en maakt een ſchoone weer. Wat de verkoop des levens aengaet / daer is een alles / als ſchoon brood / Vleeſ / Spek / Wyn en veelderhande ſpyſeryen / maar een weinig duur. Ik vondt deſelve plaats niet meer klagte van Armoede / als in Vlaanderen / wanneer daar de Oyandt is / die alles verteert en brandt / door de ſlechtheyt van de mineraelen. Soo als ik hier gearriveert was / ſtelde ik my met den erſten aen den arbeidt / en soughte een Aſſayeur / om de Mineraelen te Aſſayeeren / die ik vondt soo veel honderlei aert / dat het niet om te zeggen is / dat een yeder

soon hier kan voornam om te leeren / en na dezelve onderzogt te hebben / vondt ik eenige / die my bekwaam dochte om te smelten / soo stelde ik myn Oveng in 't groot om te arbeiden / maar sedert dat ick myn voet aan landt gezet heb / soo heb ick niet eene gelucklig uure gehadt / en het geleek als of Godt zepde / ick wil niet dat gy hier beginnen zult ; want in het beginne zoo als ik ginge om de Oveng te ordonneeren / soo verloor ik myne brieve Tas / met de reekening van de Oveng / die Heer my gezonden hadt / en alzoo duizenderley ongelukken / die hier te lang zyn om te verhaalen ; alzoo dat ik nu eindelyk de Oveng gemaakt en ruim tweeduizent stukken van achten genegotieert hebbe ; dooz dien het pzys hier tachentig stukken van achten de honderd ponden hoss / en alles zeer duer is ; zoo begon ik eindelyk te arbeiden ; en alles is my zeer contrarie gegaan ; dooz dien de Materialen zoo different zyn / alzoo dat ik tot op deeze uure niet een oug Silver dooz den dag gebragt heb ; en ik twyffel of ik het op deeze manier dooz den dagh brengen zal / dooz verscheidene redenen ; en hier uit kan U. L. verstaan / hoe ik het moede ben / naar acht maanden gearbeit / en alles verteert te hebben / en in de weereld Landen dooz een bedrieger te zullen gehouden worden ; dat myn Neught / Bzeught / en Leeven benaam / ik bidde Godt dat hy ins gedult verleene ; en myn een weg opent waar dooz ik eenige remedie mogt vinden ; alzoo dat ik myn begaf om stark water te maaken / en zoeken of ik eenig Silver vondt dat Goudt heeft / om myn eenigzints daar mede te vertroosten / want hier niemandt is die het verstaat / maar heb het tot nog toe niet konnen maaken ; Ik heb het gedistileert in eene aarde verglaasde pot / met een aarde helm / die ik daar toe liet maaken / en dan twee deelen hoper root / en een deel Salpeter / en de derde part van Salpeter in Alum / zoo bekom ik een stark water / maar het en heft / en werkt niet op Silver / ick en kan niet bedenken waar aan het mankeert / want het heeft de Kleur / de smaak / en de Rooke heeft de Couleur / en valt op de bozst als Starck water ; verzoete vzienderlyk dat Heer myn op deeze naavolgende vraage antwoordt te schzyven / of het geen / daar men het sterck water af maakt / geen hoper root noemt / en of het dat zelvige niet is / dat Modesteyn Fackren in zyn pzobier Buhlyn Kupfer-Wasser noemt / en men noemt het in Espanol Alcaparosa / dat hier in veele abondancie is / en geen geldt kost ; want het groeit hier in de myne / dan een water dat gestadig in de myne staat te druppen / en daar is van verscheide koulueuren / als groen / en blaauw / en geel ; het blauw dunkt my / dat men in Holland Vitriool noemt / en het geele verben zy hier mede / en het groene

ge-

gelijck myn/ als daar men in Hollant het sterck water af maakt; Ik heb het groene en het blaauwe gepzobeert/ dat waar van Silvermynen die koperig zyn; maar ik twyffel/ of het niet van koopermynen moet zyn; dooz dien Modestyn Packren/ Kufferwasser zeght; verzoeke een kleine nootitie hoe men het op zyn zekerste maakt/ als meede verzoeke een teikening/ hoe dat zich de Blaasbalk vertoont/ inwendigh./ die wp gebzuiken/ Ick heb hier toe groote Blaas-balken laaten maaken/ die myn hondert en vyftig stukken van achten van satzoen kosten/ en alzoo zy gemaakt waren/ konde zy geen wint geeven/ want de Meester bedzoog myn/ en zeide dat hyzse konde maaken./ en hy hadze zyn leeven op die manier niet gezien/ alzoo dat ikze dooz myne praktyke in goede staat bzagt/ dooz dzie gaaten die ik in de middelste taaffel liet openen/ om de wint te ontfangen/ en die haar plankjes hebben/ die toe ballen/ op dat de wint daar dooz niet weeder te rugge gaat/ zy zyn zoo groot als de Balken die aan de Fineer-Oven lyt/ maar hebben een fout/ dat is/ dat zy geen vyftig pondt gewicht om hoog willen verdzagen/ alzoo dat de wint met geen kragt voozkomt/ en gaat swaar om te trekken/ zoo U. L. met Myn Heer Helmont konde spzeken/ of hy myn eenige teekeningen van Fabzica/ konde zenden/ om mynen uit het Water te trekken/ die onder water zyn/ die hier zeer veel zyn/ met zeer kostelyke en ryke Mineralen/ en die zy niet konnen bearbeiden dooz het water/ en zoo men remedie vondt om het zelve water uit te trekken/ het ware een zaake om in een kozte tydt een groote rykdom te bekomen; of nogh een andere zaake/ de Mineralen die zy hier bearbeiden met Quikzilver/ hebben eene raare speculatie/ en is/ dat eeven het gewicht/ dat zy in zilver daar uittrekken/ dat gewicht verliezen zy in Quikzilver. Als by exempel/ zoo zy uit vyf duizent ponden Mineralen trekken dzie hondert Marcken zilver/ zoo verliezen zy hondert ponden Quikzilver/ buiten het ozdinaris verlies dat zy syllen/ en ieder pond Quikzilver kost hier acht of negen Schellingen/ en dat dooz de groote kwantiteit/ beloopt dat een ongelooffelyk geldt/ en zy wozden schier gek/ dat zy niet konnen begryppen/ waar dat dat in bestaat/ en daar zyn veel die zoeken en praktizeeren om het te vinden/ want die het vind magh hem wel ryker als de Koning achten. Ik schryf dit of myn Heer Helmont eenig middel wist/ om dit uit te vinden/ of eenige reeden geeft/ waar dat dit in bestaat/ want men kan niet weeten/ wanneer Godt zynen zegen belieft te verleenen/ en gelyk Myn Heer Helmont zoo grondig de natuure van alles verstaat. Zy hebben hier de grootste subtielheit van de Wereldt om het Mineraal met Quikzilver te

bearbeiden / en is op deze manier. Sy hebbe eene fabricke van groote yzere stampers / die met water gaan / waar meede sy het Mineraal malen / alzoo dat sy in een dagh bekans tienduyzent pondt / en byna zoo syn als meel / malen / alzoo dat sy daar een bedt maake van vyf duyzendt ponden / en ordinaris is het Mineraal hier zo arm / dat duizend pondt / niet meer als een mark zilver haalt ; en dan bearbeiden sy dat met profyt door de groote quantiteit / want sy hebben plaatzen daar sy vyftig of zestig bedden kunnen stappen ; en alle de vyftien dagen of drie weeken / komen sy het zilver daar uit trekken / met de grootste subtielheit van de Werelt / alleenig het verlies van het Quikzilver maakt het dunn.

Waarde Neuittje / hier heb ik gezegt / wat dat hier passeert / en wat dat myn tot nog toe gepasseert is / en aan myn kan men zien / dat het waar is / dat het spreekwoort zeit / die tot een stuiver gebooren is / en zal geen schelling hebben / maar daarom en laat ik niet naar / om devoir / en Godt om genade te bidden / en gedenk niet dat myn deezen tegenspoedt geschiedt / om dat ik myn reekening niet wel van te vooren heb gemaakt / maar het schynteene straf Godts ; Verzoeke zoo het mogelyk is / dat U. L. myn de drie Berg-Boeken zendt / als Agricola en Lazarus Ercker / en myn te adviseeren / hoe het met die Kooplmanschap gegaan is / die ik ontbooden had.

Verzoeke myne gedienstigheden aan Myn Heer Meesman / Monsieur Wolswinkel / (zal Koopmanswinkel zyn) en dat ick hem gezontheit wensch / en aan Kapitein Speelman met zyne Vrou en Familie / Nighte Bartels en Familie / aan Pieter Jansz. en zyn Huysvrouw / en aan alle goede Vrienden en bekende / Waarde Neuittje verzoeke vriendelyk dat U. E. toch niet naar en laat / om myn met alle mogelyke oplaazie te schryven / hoe het U. L. al gaat / en van al geen dat aldaar passeert / het welke myn zeer aangenaam zal zyn / als meede hoe het met den Oorlog gaat / dat ik geloof in een zeer slegten staat zal staan / U. E. gelieft de Brieven maar aan Myn Heer van Baure te zenden / aan wien verzogt heb / dat hy my ze op het allerspoedigste en zeekerste toezendt / en of U. L. eenige plaazie hadt / om my met eenige persoonen brieven te laten toe komen / zoo gelieft het opschrift te schryven / aan Dr. Andres de Vennaviela en Potosy / met een ander opschrift daar van briten om / Aan Du. Pedro Monos de Quello en Potosy / dat is een Assogero die hier woont / alwaar ik de brieven zeekerlyk zal vinden ; Waarde Neuittje ik hoope dat Godt my zegen verleenen zal / dat ik oplaazie magh hebben om U. L. eens eene beeter brief toe te zenden / Eindige / enz.

EINDE.

BLAD-

Digitized by Google

BLADWYZER
DER
VOORNAAMSTE ZAKEN,
In de Reisbeschryving en in de Historie der Yncas vervat.

A.

Aardbevingen, die zeer zwaar zyn. 187. gissingen dien aangaande. 188.
Aarde, hoe zy in *Peru* vruchten kan voortbrengen, zonder regen. 189
Aartsbeziën in *Chili*, zeer groot. 67
Aardbisschoppen van *Lima*. 201
Agy, wat het is. 134
Alaque, een dier, beschreven. 136
Allerheiligen Baai, hoe zy zich opdoedt. 268. Zie *St. Salvador*.
Angra, hoe het zich opdoedt. 281. slechte ankerplaats. *ibid.* goede ankerplaats. 282. beschryving van die stadt. 283. *enz.* vestingwerken. *ibid.* krygstuig. 286. krygsvolk. *ibid.* gebouwen. 287
Apurima, brugge beschreven. 163, 164
Arica, hoe het zich opdoedt. 131. beschryving van de rede. 132. waterplaats. *ibid.* de stadt. 133. koophandel. 137
Ariquipa, de stadt, beschreven. 156
Assumtion, eene kust nieuwlyx ontdekt. 263. enz.
Atahuallpa, krygt het koninkryk *Quito* van zyn vader. 333. zyn broeder begeert, dat hy daar van afstandt doe. 335. kunstenaryen, om zyn broeder te misleiden. *ibid.* gevecht tusschen de broeders. 336. krygt zyn broeder gevangen. 337. wreedheden door *Atahuallpa* geoeffent. *ibid.* gezandschap door hem aan de eerstgekomene Spanjaarden gezonden. 339. komt *Pisarro* bezoeken. 341. aanspraak van een geestelyken aan hem. 341. verschil daar over ontstaan. 343. zyn volk raakt met de Spanjaarden handgemeen. *ibid* wordt gevangen. 344. wat hy tot zyne verlossinge aanboodt. *ibid.* zyne doodt. 345. blyken van zyn groten geest. 346

B.

Baldivia, die haven beschreven. 38. geschut. 39. bezetting. *ibid.* de stadt *Baldivia*, door wien gesticht. 40
Bomen, op het eilant *Ste. Catharina*. 23. in *Chili*. 69. 105. omtrent *Rio*. 153. omtrent *Lima*. 207. van *Peru*. 385
Bouworder in *Peru*. 238
Brug van *Apurimac*. 163, 164. de eerste in *Peru* gemaakt. 305

C.

Caldera, die haven beschreven. 125
Callao, hoe het zich opdoedt. 170. de rede van die plaatse beschreven. 171. ankerplaats. 172. de stadt beschreven. 173. vestingwerken. 173. krygstuig. *ibid.* staat der Land- en Zee Militie. 175. enz. koophandel van die stadt. 178. regering. 179. voorsteden. 180
Capac Yupanqui vyfde koning van *Peru*. 307. op wat wyze hy twee grote landen-

Digitized by Google

den onder zyne gehoorzaamheit brengt. 307. keert zegenpralende naar *Cuſco*. 309. ſtraf geoeffent over Sodomie. *ibid.* ſticht verſcheide gebouwen. 310. maakt wegen, grachten, bruggen. *ibid.* zyne verdere overwinningen en doot. 311
Carapullo, hoedanig een kruidt. 211.
Sta. Catharina, het eilant van dien naam. 15, 16. enz. Waterplaats. 16. Beſchryving van dat eilant. 19. *enz.* door Portugezen bewoont. *ibid.* leven armelyk. 20. geneesmiddelen, en vruchten. 21
Chica, hoedanig een drank. 58, 60
Chili, deszelfs koophandel. 101. oorſpronk van den naam. 102. vruchtbaarheit van den grondt. 103. ontbloot van vergiftige dieren. 117
Chiloë, opſtant in dat lant. 73
Cobija, een gehucht beſchreven. 128. wegh van daar naar *Potoſi*. *ibid.*
Coca, wat het is. 245
Commanderie, hoedanig een dienſt der Indianen in *Chili*. 53, 54
La Conception, ondiepte van deszelfs baai. 43. door wien gebouwt. 46. krygstuig. *ibid.* krygsbeſtier. 47. vaſtigheden landwaards. *ibid.* burgerlyke regering. 48. kerkelyk beſtier. *ibid.* handel van die ſtadt. 66, 67
Condor, een roofvogel, geſchoten. 108. beſchreven. 386, 387
Copiapò, hoedanig een gehucht. 125. goudmynen daar omtrent. *ibid.*
Coquimbo, kenteken en van lant daar omtrent. 113. beſchryving van de baai. 114. van de ſtadt. 116. gematigde lucht. 117. regte ſtraten. *ibid.* kloosters. *ibid.* koophandel. 118. byzonderheden daar omtrent. 119. baai, ongemakkelyk om uit te zeilen. 122
Creolen van *Peru*, hunne aart en genegenheden. 224. enz.
Cuſco, beſchryving van die ſtadt. 156. 349. en van deszelfs kaſteel. 350

E.

Echtſcheiding, misbruik daar omtrent te *Lima*. 205. *enz.*
Eilanden nieuwelyx ontdekt. 262. *enz.*
Eſtrade, wat het is. 231

F.

Feeſt van het Rozenhoedtje te *Valparaiſſo*. 85
Feeſt van het ſchoudermanteltje. 165
Feeſt van St. Franciſcus, kluchtig te *Lima* geviert. 180, 181
Feeſt van Maria Ontfangeniſſe te *La Conception* geviert. 255
Feeſt van Witte Donderdagh, te *Valparaiſſo* kluchtig geviert. 110
Feeſt, *Raymi* genaamt, door de Indianen ter eere van de zonne geviert. 366. *enz.* plechtigheden van dat feeſt. 368. wyze van op dat feeſt te drinken. 370. ander feeſt om de ſtadt voor onheilen te behoeden. 371
Fer, het eilant van dien naam. 7
Franciſcaner Nonnen, hoe te *Valparaiſſo* ontfangen. 109
Franſchen krygen order om te moeten vertrekken uit *Chili*. 255
Frezier, de Schryver van dit werk, gaat te St. Malo ſcheep. 1. zyne overtocht naar *Chili*. *ibid. enz.* paſſeert de Linie. 13. komt te *Baldivia* 38. te *La Conception*. 43. te *Valparaiſſo*. 78. trekt te lant naar *St. Jago*. 65. en weder te rugge naar *Valparaiſſo*. 93. 97. vertrekt van daar, en komt te *Coquimbo*. 113. vertrekt van die plaats naar *Copiapò*, en verandert van ſchip. 121. vertrek van *Copiapò*. 127. komt te *Arica*. 132. vertrek van daar op een ander ſchip. 150, 151. komt te *Ylo*. *ibid.* verandert van ſchip en vertrekt. 159. komt te *Piſco*. 160. komt te *Callao*. 170. en van daar te *Lima*. 180. vertrekt van daar

Digitized by Google

daar met een ander ſchip. 251. komt te *La Conception*. 254. vertrekt naar Vrankryk. 258. komſt aan de kuſt van *Brazil*. 266. vertrekt van daar. 278. komt te *Angra*. 281. en vervolgens te *Marſeille*. 290

G,

Gedierte van *Peru*, ten tyde der *Yncas*. 386
Geſteentens van *Peru*. 387
Giſſing van de vordering op zee, en aanmerkingen daar over. 9,13,35
Goude keten van *Huayna Capac*. 332
Goude tuin, en andere koſtelykheden tot den tempel der zonne te *Cuſco* behorende. 364
Gout, hoe het in de mynen bewerkt wordt. 94. waſplaats van het gout. 98. met aarde gemengt, en de oorzaak daar van. 99. hoe het erts gemalen wordt. 125. gout door kunſt van kwik gemaakt. 147
Gouverneur van *Chili*, zyn verblyfplaats *enz*. 90, 91
Graffteden der oude Indianen. 157
Guaſco, een baai die weinig bezocht wordt. 123
Guamanga, eene ſtadt, beſchreven. 163
Guana, wat het is. 130, 131. hoe het gebruikt wordt. 135
Guanacos, hoedanig een dier. 126,136
Guancavelica, eene ſtadt kortelyk beſchreven. 162. vele Indianen ſterven daar in de mynen. 250

H.

Hette, waarom verdragelyk onder de gezengde luchtſtreek. 208,
Hoeren in *Peru* gedult ten tyde der *Yncas*. 383
Huaſcar, oudſte zoon van *Huayna Capac*, begeert dat *Atahuallpa* zich onderwerpt 335. wordt van den zelven misleidt. *ibid*. krygt te laat achterdocht. 336. gevecht tuſſchen de gebroeders. *ibid*. wordt gevangen. 337. zendt een gezandſchap aan de eerſtgekomene Spanjaarden. 334. zyne doot. 345
Huayna Capac twaalfde koning van *Peru*. 331. doedt een goude keten maken ter oorzake van de geboorte van den erfprins. 332. wat hy zeide van de zonne. *ibid*. geeft het ryk van *Quito* aan zynen zone *Atahuallpa*. 333. onder zyne regeringe worden voor de eerſte maal de Spanjaarden gezien. 334. zyne doot. *ibid*.
Huizen in *Chili*, alle op de zelve wyze gemaakt. 89
Huizen in *Peru* alle zonder dak. 189
Huizen van *Peru*. 236. bouſtoffe der zelven. 237. die der Indianen. 249

I.

Jacht, op het eilant *Ste. Catharina*. 24. in *Chili*. 71. omtrent *Valparaiſſo*. 108
Jezuiten zyn opperheren van een groot koninkryk in Weſt-Indiën. 241. nader onderrechting dien aangaande. 389. *enz*.
Iſle de Pen, aankomſt aan het zelve. 27
Indianen van *Chili*, hun aart. 50. hebben ganſch geen Godsdienſt. 51. hunne regering. 52. ſlaverny der overwonne Indianen. *ibid*. vaardigheit in het verſtrikken. 57. hoe zy vechten, en zich verſterken. *ibid*. hunne feeſten. 57. hunne geſteldheit en voedſel. 59. hunne koleur. 60. kleding. 62. woonplaatſen. 63. koophandel. 65. wreedheit der Spanjaarden tegen de Indianen van *Chiloe*. 74
Indianen van *Peru*, der zelver zeden en aart. 239. hoe zy van de prieſters geplaagt worden. 24. van de *Corrigidors*. 242. en reizende kooplieden. 243. haat tuſſchen hen en de Spanjaarden. 244. houden de rykſte mynen voor de

Digitized by Google

Spaanjaarden verborgen. *ibid.* hunne kleding. 246. huizen. 249
Indianen, hoe zy van ouds gewoon waren over de rivieren te trekken. 378. hunne manier van visschen. 380. opvoeding der kinderen. *ibid.* huwelyken. 381. levenswyze der Indiaansche vrouwen. *ibid.*
Iquique, een eilant. 130,131

K.

Kaap Blank, peiling omtrent de zelve. 26
Kaap Hoorn, onderrechting wegens het omvaren van de zelve. 37. gissing aangaande deszelfs lengte. 261
Kaap-Verd, en de eilanden daar omtrent. 8
Kleding der vrouwen te *Lima*. 194
Kluchtige bygelovigheit van het Spaansche zeevarend volk. 127
Koper-mynen omtrent *Coquimbo*. 119
Kottoenboomtje beschreven. 22
Kruiden in *Chili*. 68. 69. 103. enz. omtrent *Coquimbo*. 120. omtrent *Pisco*. 165. omtrent *Lima*. 211
Kruisbeeldt uit de Natuur. 97

L.

Landeryen, hoe verdeelt in *Peru*, ten tyde der *Incas*. 360
Landvruchten van *Peru*, ten tyde der *Incas*. 384
Lapis Azuli omtrent *Coquimbo*. 125
Leeuwen van *Peru*, hoedanig een gedierte. 130
Lima, hoe verre van *Callao* gelegen. 180. beschryving van die stadt. 184. *enz.* is fraai verdeelt, 185. aardbeving aldaar. 187. veftingwerken. 183. getal der inwoonderen. 194. rykdommen. *ibid.* waardigheit. 195. regering. 106. krygsvolk. 197. rechtsvordering. 198. Thesaurie. 199. Consulaat. *ibid.* Inquisitie *ibid.* Universiteit. 200. Collegiën. *ibid.* Parochien. 202. Gasthuizen. *ibid.* Kloosters. 203. Nonnekloosters. 205. schone luchtstreek. 207. vruchten. *ibid.* enz.
Linie, het dopen der zelve. 13
Llamas, hoedanig een dier, en waartoe gebruikt. 135. 386
Lloque Yupanqui, derde koning van *Peru*. 299. zyne ondernemingen. *ibid.* brengt de *Ayaviri* te onder. 300. zyne verder overwinningen. 301. zyn aart en doot. *ibid.*
Lobos, een eilant. 159
Log-lyn, gebruik daar van op zee, en aanmerkingen daar over. 6
Lopers in *Peru*, ten tyde der *Incas*. 372

M.

Maagden aan de zonne gewydt ten tyde der *Incas*. 364. waar in der zelver bezigheden bestonden. 365. andere diergelyke maagden in de byzondere landschappen van *Peru*. 366
Manco Capac, eerste koning van *Peru*. 294. recht eerst het koninkryk op, 295. goet gevolg van zyne onderneminge. 295. bevoorrecht zommige Indianen. 296. zyne doot. *ibid.*
Mayta Capac, vierde koning van *Peru*. 302. zyne overwinningen. *ibid.* brengt de *Collas* onder zyn gebiedt. *ibid.* straft zekere giftmengers. 304. eerste brug in *Peru* door hem gemaakt. *ibid.* als ook een stene wegh door een moeras. 306. regeert eindelyk zyn ryk in ruft. *ibid.* zyne doot. *ibid.*
Metalen worden niet door de zonne gevormt. 145. hoe zy gevormt worden. 147
Molens om de erts te malen in de mynen. 125. 138
Mommery te *Pisco* op een feest aangerecht 167

Mon-

Monniken, hoe zy in *Chili* leven. 49. in *Peru*. 219,220,230,240. *enz.*
Moquegua, een klein ſteedtje beſchreven. 156
Muileſelen, eene groote menigte van muiletelen komt jaarlyx in *Peru* om hals. 155
Mynen in *Chili*. 72,73. beſchryving van de goudmyn van *Tiltil*. 93. van *Lampanguy*. 101. kopermynen omtrent *Coquimbo*, 119. goudmynen en andere naby *Copiapo*. 125. zwavelmynen. 126. zilvermynen van *Lipes*. 129. van *Paroſi*. *ibid.* uitwaaſſeming der mynen. 148. weinig goudmynen in *Peru*. 149. waarom de mynlanden onvruchtbaar zyn. *ibid.* die van *Poroſi*, wanneer ontdekt. 388. van St. *Antonio* in den jare 1713. ontdekt. 157. kwikzilvermynen naby *Guancavelica*. 162. de beruchte myn van *Salcedo*. 244

N.

Negers en Negerinnen, hoe te St. *Salvador* verkocht worden. 274,275

O.

Onderkoning van *Peru*. 171. zyn lyfwacht, enz. 289
Ondieptens onder de Linie, omtrent kaap St. Auguſtyn, of'er die gevonden worden. 289
Oſſen, van waar in *Chili* gebragt. 66

P.

Pacay, hoedanig een boom. 153
Pachacutec negende koning van *Peru*. 325. hecht verſcheide landen aan zyn ryk. 326. wat hy verder deedt tot zyne doot toe. 327. zyne wetten en ſpreuken. *ibid.*
Palmo, het eiland van dien naam. 5
Paraguay, wat het voor een kruidt is. 227,228
Peru, aanvang der geſchiedeniſſen van dat land. 294
Piek van een der *Azores*. 280
Piſco, die ſtadt beſchreven. 161. *enz.* koophandel. 164
Pito Real, hoedanig een kruidt. 212
Portugezen in *Brazil*. zie *St. Salvador*.
Poroſi, wanneer en door wie de zilvermyn aldaar ontdekt is. 388. nader onderrechtinge aangaande die myn. 403
Prieſters in *Peru*, hoe zy de Indianen plagen. 246
Puelches, hoedanige Indianen. 62,65
Pulpo, een diertje beſchreven. 109

Q.

Quillota, hoedanig eene vlakte. 102

R.

Regen wordt men in *Peru* nooit langs de kuſt gewaar. 189. de oorzaak daar van nageſpeurt. 190
Regeringswyze der *Yncas*, koningen van *Peru*. 351. plicht der opzienders. 352. krygswetten en beſtiering. 353. landeryen, hoe verdeelt. 360
Reistochten der Spanjaarden in *Peru*. 155
Rekening der Indianen met geknoopte koorden. 357
Reuzen, of'er die zyn. 74. enz.
Ridders ten tyde der *Yncas* in *Peru* gemaakt om goede bevelhebbers in den oorlogh te bekomen, op wat wyze. 354
Rivieren, hoe de oude Indianen dezelve overtrokken. 378
Roodachtige menſchen. 61

S.

Sant-Jago, hoofdſtadt van *Chili* beſchreven. 87. deszelfs ſtichters. *ibid.* regelmatige ſtraten. 88. aardbevingen. *ibid.*

Digitized by Google

gebouwen. 89. hare waardigheit. *ibid.* krachten. 90. regering. *ibid. enz.* kerkelyke regering. 92. vierſchaar der Inquiſitie in die ſtadt. *ibid.*
St. Salvador, de ſtadt van dien naam beſchreven. 271. vadſigheit der inwoonderen. *ibid.* waterplaats van die ſtadt. 272. ſterkte. *ibid.* krygsvolk. 273. zeden der inwoonderen. 274. onder welke vele Joden zyn. 275. gebouwen van de ſtadt. *ibid.* koophandel. 276
Schatting, hoedanige aan de *Yncas* betaalt. 358
Schildpadden aan het eilant *St. Vincent*. 11
Schipbreuk. 2, 83
Schittering der zee by nacht. 8
La Serena, eene ſtadt in *Chili*. 116. Zie *Coquimbo*.
Sinchi Roca, twede koning van *Peru*. 297. zet de palen van zyn ryk verder uit. 298. zyne doot. 299
Spanjaarden van *Peru* hunne zeden beſchreven. 214. hoe zy de vaſten vieren. *ibid.* hun Godsdienſt en feeſten. 215. *enz.* hoe zy de beelden dienen. 220. zyn zeer genegen tot vrouweren. 229. hunne wyzen van danſſen. 231. haat tuſſchen hen en de Indianen. 244
Spanjaarden eerſt in *Peru* vernomen. 334. hun komſt aldaar. 339. *enz.* raken met de Indianen handgemeen. 343
Stierenloop te *Piſco*. 166
Stormwint. 33
Straat van le Maire, kentekenen van de zelve. 28. vloet in de zelve. *ibid, enz.* volk 't welk omtrent dezelve woont. 20
Stromen in de zee, giſſing aangaande de zelven. 36
Stromen, waarom zy in de ruime zee aanlopen tegen den ſtroom, die langs de kuſt ſchiet. 251

T.

Taal van *Peru*. 375
Tempel der zonne te *Cuſco*, ten tyde der *Yncas*, beſchreven. 261. andere Godsdienſtige gebouwen omtrent de zelve. 362. offerplaatſen. 363. andere tempelen der zonne in de byzondere landſchappen van *Peru*. 364
Tempel geſticht ter eere van *Viracocha*. 323
Toneelſtuk van een kluchtigen inhoudt te *Piſco* vertoont. 166, 167. *enz.*
Tupac, elfde koning van *Peru*. 330. deze hecht het koninkryk *Quito* aan zyn gebiedt. *ibid.* het kaſteel van *Cuſco* door hem volbouwt. 331

V.

Vaartuigen van huiden met wint gevult. 106
Valparaiſſo, beſchryving van de baai. 79. van het kaſteel. 80. krygstuig. 82. het gehucht van dien naam beſchreven. 83. uitvoer van koren. 103
Verſchynſel in de lucht. 32, 34
Vicognes, een dier, beſchreven. 136
St. Vincent, het eilant van dien naam. 8, 9, *enz.* waterplaats. 10. hout. *ibid.*
Viracocha, *Yncа*. 315. onluſten met zyn vader. *ibid.* wordt van het hof gebannen. *ibid.* liſt van *Viracocha*, welke mislukt. 316. opſtandt der *Chancas* tegen zyn vader. 317. die *Cuſco* verlaat, dat door hem verdedigt wordt. *ibid.* krygt onderſtandt. 319. bloedige veldſlagh tuſſchen *Viracocha* en de *Chancas*. *ibid.* zy worden overwonnen, en tot hunne plicht gebragt. 321. hoe deze vorſt zich na de overwinninge droeg. *ibid.* ontneemt zyn vader het ryk. 322. hoe hy zich in de regering aanſtelde. *ibid.* een tempel tot zyne eere geſticht. 323. brengt andere volkeren tot zyne gehoorzaamheit. *ibid.* het lant der *Chancas*, door hen verlaten zynde, door hem weder bevolkt. 324. gebouwen door hem geſticht. 335. zyne doot. *ibid.*

Viſſchen,

Digitized by Google

Visschen, vliegende visschen. 7. Haajen. *ibid.* visschen omtrent het eilant *St. Vincent.* 11. aan *Ste. Catharina.* 24. aan *La Conception.* 72. *valparaisso.* 107
Vogelen, omtrent *Kaap Blank.* 26. *Pinguins.* 71. in *Peru* ten tyde der *Yncas.* 386
Vrouwen in *Peru*, hoe zy gewoon zyn te leven. 230. *enz.* hare minnehandelingen. 232, 233. hare kleding. 234
Vrouwen, hoe zy van ouds in *Peru* leefden. 381. hoe zy haar hooft vercierden, en hare hairen zwart maakten. 382. hoe zy malkander gingen bezoeken. 383

W.

Water, dat in steen verandert. 163
Werktuigen der oude Indianen waren zeer gebrekkelyk. 377
Wetenschappen, welke in *Peru* ten tyde der *Yncas* geoeffent wierden. 356
Winden aan gene kant van de *Zona Torrida.* 252. waarom zy onder dezelve altydt uit eenen hoek waajen. 253. waarom zy gedurig op de zee en niet op het lant waajen. *ibid.*
Woestyne tusschen *Copiapò* en *Coquimbo.* 126
Wolken, groene wolken. 7
Wreedheden der Spanjaarden tegen de oude Indianen. 158
Wyn van *Moquegua.* 156
Wyngaarden omtrent *Pisco*, hoe besproeit. 164

Y.

Yca, eene stadt kortelyk beschreven. 162
Yo, hoe het zich opdoedt. 151. beschryving van de rede. 152. waterplaats. 153. hout. *ibid.* bomen. 154. landvruchten. 155. in de vlakte weinig bevolkt. 157
Ynca Huarhuacac, zevende koning van *Peru.* 314. huisselyke onlusten van dezen vorst. 315. bant zyn zoon van het hof. *ibid.* opstandt der *Chancas* tegen hem. 317. verlaat *Cusco*, dat door zyn zoon verdedigt wordt. *ibid.* wordt van het ryk afgezet door zyn zoon *Viracocha.* 322
Ynca Roca, zesde koning van *Peru.* 312. wetten door hem gemaakt. *ibid.* zyne spreuken. 313. recht scholen te *Cusco* op. 314
Yncas, oude koningen van *Peru.* 247. hume nakomelingen. 248. hoe de *Yncas* hun ryk verdeelden, enz. 351. *enz.* hoe zy onnoemelyke schatten bekomen hebben. 359. hunne zorge voor den landbouw. *ibid.* beteugelen de Indianen voornamentlyk door den Godsdienst. 361. hunne zeteldragers, en andere hofbedienden. 373. grote jacht-tydt door hen aangestelt. 374
Ysbank in zee ontdekt. 259
Yupanqui, tiende koning van *Peru.* 329. zyne onderneming op *Chili*, *ibid.* zyne doot. 330

Z.

Zeehonden omtrent *La Conception.* 68
Zeekaarten, der zelver misstellingen. 35, 254, 261, 266, 277, 279, 281, 289
Zeteldragers der *Yncas.* 373
Zilver, hoe het uit de mynen gehaalt, en bewerkt wordt. 138. enz. hoe het gevormt wordt. 144
Zuid-lant, een herssenschim. 260
Zuiker van *Avancay* en *Andaguelais.* 163
Zuikermolens. 154
Zwavelmynen. 126

Digitized by Google

ONDERRECHTING

Voor de

BOEKBINDERS,

Waar de Prentverbeeldingen moeten geplaatst worden.

I.	Algemene kaart.	blads. 1
II.	De Baai van St. Vincent.	8
III.	Het Eilant Ste. Catharine.	16
IV.	Het Kottoenboomtje.	22
V.	De Straat van le Maire.	28
VI.	Baldivia.	38
VII.	De Baai van la Conception.	44
VIII.	De Stadt Penco.	46
IX.	Indianen in hunne gewone kleding.	58
X.	—— met een mantel.	62
XI.	Aardbezie.	68
XII.	Valparaiſſo.	80
XIII.	Gezichten in Profil.	82
XIV.	Sant-Jago.	86
XV.	Alvaquilla of Culen.	104
XVI.	Balſas.	106
XVII.	Viſſchen.	108
XVIII.	De Baai van Coquimbo.	114
XIX.	Serena.	116
XX.	Copiapò.	124
XXI.	Arica.	132
XXII.	De Llamas.	136

XXIII. Ylo.

Digitized by Google

XXIII. Ylo. 152
XXIV. Pacay. 154
XXV. Piſco. 160
XXVI. De Rede van Callao. 170
XXVII. De Stadt Callao. 172
XXVIII. Lima. 184
XXIX. Spaanſche vrouwen in hare gewone kleding. 234
XXX. ——————— zo als zy door de ſtadt gaan. 235
XXXI. Yncas en Indianen van Peru. 246
XXXII. Kaart van Kaap-Hoorn. 262
XXXIII. Allerheiligen Baai. 268
XXXIV. De Stadt St. Salvador. 270
XXXV. Negers dragende de Serpentin. 272
XXXVI. De Stadt Angra. 282
XXXVII. Gezichten in Profil. 284

Drukfeilen, die in het herlezen my voorgekomen zyn. Bladz. 24. lin. 21. *byde*, lees *beide*. 51, 30. *tempelen*, lees *tempel*. 52, 24. *leermannen*, lees *leenmannen*. 63, 5. *kledine*. 64, 25. *dubbele*. 109, 26. *algemene*. 170. op de kaart *Vertrek*, en *Callao*. 208, 31. *zyn*, lees *zy*. 211, 31. *boom*, lees *boom*.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google